Istoria critică a românilor N
B. I? Haşdeu
Ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Grigore Brâncus

Cuprins

STUDIUL III

ACŢIUNEA NATURII ASUPRA OMULUI

VOL. II

STUDIUL IV

REACŢIUNEA OMULUI CONTRA NATURII

Studiu introductiv

Probleme de istorie a limbii române

Istoria critică a românilor este o operă exemplară privind cercetarea zonelor de interferenţă a ştiinţelor umanistice. Faptele de istorie socială şi politică sunt foarte adesea împletite cu fenomenele de limbă, completându-se şi explicându-se reciproc. În afară de documentele antice şi medievale care atestă prezenţa activă a românilor şi a strămoşilor lor în teritoriul nord-dunărean din timpurile preromane până la sfârşitul veacului al XIV-lea, Haşdeu invocă permanent elementele de limbă a căror analiză istorică dezvăluie realităţi fundamentale din epocile trecute ale istoriei noastre.

Importanţa operei, considerată în ansamblu, constă în dovedirea continuităţii româneşti în spaţiul carpato-danubiano-pontic, contestată cu atâta înverşunare de teoria lui Rosler. De altfel, Haşdeu însuşi mărturiseşte direct, târziu, în volumul al IV-lea al Etymologicului, în care reia problematica întemeierii Ţării Româneşti, scopul în care elaborase Istoria critică: „Imediat după publicarea Studiilor româneşti ale lui Rosler1, zguduit prin acea măiastră lucrare, eu m-am apucat a scrie şi am publicat în 1873 prima ediţiune din Istoria critică, după care a urmat apoi a doua ediţiune «revăzută şi foarte adaosă la 1874»”; „Fără negaţiunea cea foarte serioasă a lui Rosler, eu n-aş fi

simţit imperioasa datorie, fără a mai amâna, de a întreprinde Istoria critică a românilor”; şi: „După apariţiea Istoriei critice, n-a încetat de a mă preocupa aceeaşi teorie, căutând a o completa şi a o perfecţiona, anume cele trei elemente esenţiale: dentâi continuitatea naţionalităţii române în Dacia lui Traian [sublin. noastră], apoi originea Basarabilor, în fine epoca şi modalitatea formaţiunii statului Tărei Româneşti” 2. Aşadar, este cea dintâi ripostă hotărâtă împotriva roeslerianismului.

Lingvistul află în această operă, dezbătute în detaliu sau numai enunţate, o sumedenie de probleme fundamentale ale istoriei limbii române: originea latină a limbii, aportul substratului traco-dac, raporturile românei cu albaneza, absenţa elementelor vechi germanice, caracterul influenţei slave, unitatea dialectală a românei etc., la care se adaugă denumirile istorice ale Ţării Româneşti. Toate faptele de limbă sunt văzute din perspectiva istoricului, ca elemente indispensabile pen

tru elucidarea problemelor cardinale ale istoriei românilor: geneza, vechimea şi continuitatea lor până astăzi în teritoriul Daciei lui Traian. Haşdeu însuşi formulează teoretic această directivă metodologică în cercetarea istoriei: „Totalitatea lexică şi gramaticală a unei limbi trebui să fie pentru un cugetător o nesecată comoară de revelaţiuni asupra întregii dezvoltări a unei naţionalităţi în timp şi-n spaţiu. Astăzi nu mai e permis fără limbistică […] a face un singur pas serios în limpezirea perioadelor celor obscure din analele popoarelor” (p. 484).

După Haşdeu, care se întemeia pe afirmaţiile scriitorilor antici, dacii şi geţii vorbeau aceeaşi limbă şi aveau conştiinţa că aparţin aceluiaşi trunchi etnic, al tracilor, opinie pe care marele învăţat a susţinut-o mereu în cercetările sale3: „Pe basrelievurile monumentului lui Traian – scrie el – nu figurează nicidecum şi nu pot figura «călăreţii sarmaţi veniţi în ajutorul dacilor», după cum s-a crezut până acuma, ci călăreţi getici, pe care îi chema sub steagurile lui Decebal nu numai vecinătatea, dar mai ales

comunitatea originii tracice, comunitatea limbii, comunitatea intereselor” (p. 426).

În lingvistica indo-europeană de la mijlocul secolului trecut circula teoria (care venea încă de la J. Thunmann, din secolul al XVIII-lea), pe care şi-o însuşeşte şi Haşdeu, că ilirii erau o ramură a „numeroasei ginte pantracice” şi că „albanezii sunt unica posteritate actuală directă a ramurii ilirice” a tracilor. Aşadar, după această teorie, tracii şi ilirii vorbeau aceeaşi limbă.

Pe această bază se justifică, după Haşdeu, faptul că unele cuvinte din tracă se explică prin albaneză. Trebuie observat că dacă ulterior ilira şi traca au fost considerate limbi diferite, ideea că ele au avut multe cuvinte în comun nu a fost abandonată nici astăzi. După cum se ştie, pentru etimologia unor cuvinte româneşti ca mai, mânz şi altele, cu corespondente identice sau asemănătoare în albaneză, dispunem de atestări antice atât din domeniul trac cât şi din cel ilir.

Pe acest fond de înrudire traco-iliră se sprijină afirmaţiile lui Haşdeu că „arnăuţii sunt de acelaşi neam cu dacii” (p. 446) şi că albaneza este un „interesant rest al vechiului grai tracic” (p. 360).

El îşi pune problema originii limbii albaneze şi a raporturilor acesteia cu româna pentru că avea de răspuns la argumentul cel mai important invocat de Rosler împotriva continuităţii româneşti în Dacia: asemănările dintre română şi albaneză. Cele două limbi sunt, după opinia lui Haşdeu, înrudite atât prin elementele latine pe care le au în

comun cât şi prin cele care provin direct şi independent din acelaşi substrat. El dovedeşte mai întâi, analizând corect o mulţime de exemple, că elementele latineşti din albaneză nu pot fi interpretate ca împrumuturi din română, ci ca rezultat al unei influenţe latine directe, care a început cu mult înainte de impunerea latinei în Dacia: „Limba albaneză este un dialect neolatin cu totul neatârnat de dialectul neolatin al românilor; un dialect mai

antic, fiindcă Albania întreagă devenise provincie romană cu un secol înainte de crâncena luptă a lui Traian cu Decebal; un dialect însă fără comparaţiune mai sărac în elemente latine, deoarăce colonizarea romană nu avusese acolo acel caracter compact şi sistematic, prin care s-a distins ea pe ţărmul nordic al Dunării” (p. 488). Dincolo de faptul că albaneza nu poate fi calificată ca dialect neolatin (în vremea lui Haşdeu se supraaprecia influenţa latină asupra albanezei), trebuie să recunoaştem că toate consideraţiile lui privind elementele latine din albaneză în raport cu corespondentele din română sunt întru totul valabile. Desigur că există multe trăsături comune privind elementele latineşti din cele două limbi, dar acestea se explică prin alţi factori decât cei pe care îi invocau susţinătorii teoriei formării în sudul Dunării a poporului şi a limbii române.

Haşdeu reia, după Kopitar şi Miklósich, unele trăsături gramaticale nonromanice pe care româna şi albaneza le au în comun: postpunerea articolului definit, omonimia genitivului cu dativul, exprimarea viitorului cu a vrea, formarea numeralului cardinal de la 11 la 19 cu super şi „o grămadă de alte particularităţi gramaticale sau lexice” (p. 490). El nu explică aceste asemănări (pe care le va aprofunda temeinic în studiile sale de mai târziu) prin influenţă albaneză asupra românei sau invers, ci le atribuie acţiunii directe a substratului comun: „Limbile română şi albaneză sunt două dialecte clopotrivă traco-latine, dezvoltate însă fiecare pe o cale individuală nedependinte” (p. 490).

Ştiinţa noastră a reţinut ideea lui Haşdeu că elementele nonromanice comune românei şi albanezei nu implică în mod necesar vecinătatea teritorială a celor două popoare, aşa-numita „simbioză” albano-română şi, ca urmare în plan lingvistic, influenţa albaneză asupra românei efectuată târziu, în evul mediu, la sudul Dunării. Înrudirea dintre cele două limbi este mult mai profundă decât aceea determinată de un contact simplu, ea vizează, în gândirea lui Haşdeu, înrudirea lor prin substratul

comun, prin acel fond „primar” care participă la geneza limbii. În acest sens este ilustrativ următorul citat: „Fără a se mişca unii din

Dacia Traiană şi alţii din Epir, românii sau daco-latinii şi albanezii sau epiroto-latinii sunt şi nu pot a nu fi legat printr-o extremă asemănare limbistică, deoarăce provin unii şi alţii din elemente romanice şi elemente tracice, amestecate însă în diverse epoci, prin diverse dialecte, cu diverse doze şi sub diverse condiţiuni climatologice” 4 (p. 490).

Prin urmare, cuvintele prelatine din română nu se datoresc influenţei albaneze. În ambele limbi, ele se explică prin acţiunea independentă a substratului comun. Lui Haşdeu îi datorăm şi ideea că, în ce priveşte româna, aceste cuvinte au intrat mai întâi în latină, ca o consecinţă firească a bilingvismului populaţiei indigene şi că limba noastră le-a moştenit ca cuvinte „latineşti” propriu-zise.

În legătură cu absenţa elementelor vechi germanice din română, argument adus de Rosler împotriva continuităţii noastre la nordul Dunării, părerile lui Haşdeu sunt, de asemenea, valabile astăzi. El crede că ne-a rămas de la goţi un singur cuvânt: Moldova (din goticul mulda „praf”, comp. st. prahu de la baza numelui Prahova). Această etimologie este acceptată astăzi de Al. Rosetti (Istoria limbii române, Bucureşti, 1978, p. 245). Odor şi pat, pe care unii lingvişti le atribuiau influenţei vechi germanice, sunt, după Haşdeu, de altă origine. În general, el consideră că absenţa elementelor vechi germanice din română se datoreşte faptului că neamurile germanice n-ar fi trăit laolaltă cu strămoşii românilor. Haşdeu îl combate pe Rosler arătând că dacă românii s-ar fi format în sudul Dunării şi ar fi venit târziu la nordul fluviului ei ar fi trebuit să fi primit elemente lexicale de la gepizi, al căror regat puternic s-a dezvoltat, după cum se ştie, în nordul Serbiei de astăzia.

Cele mai importante probleme de limbă dezbătute de Haşdeu în Istoria critică privesc etimologia numelor de

râuri de pe teritoriul României, legătura lor directă cu hidronimia antică din Dacia.

Pornind în special de la numele atestate în Istoriile lui Herodot, pe care le corelează cu variantele din textele de mai târziu (până la Constantin Porfirogenetul) şi, evident, cu formele actuale, el utilizează un bogat material comparativ din diferite limbi indo-europene. La curent cu tot ce se publicase înaintea lui în materie de etimologie a numelor proprii antice, propune adesea explicaţii noi, face asocieri extrem de interesante, reconstruieşte radicale şi sensuri care merită toată atenţia cercetătorului de astăzi. În concepţia lui Haşdeu numele de ape mari de pe teritoriul ţării noastre sunt o dovadă puternică a continuităţii româneşti la nordul Dunării. Toate aceste nume au fost moştenite în

română în mod direct din limba populaţiilor preromane din această zonă. Convins că evoluţia lor fonetică se explică exclusiv prin criterii interne (dace şi româneşti), el nici măcar nu-şi pune problema că s-ar putea ca cel puţin unele dintre ele să ne fi parvenit prin filieră slavă sau maghiară. Dovezile care se aduc astăzi în favoarea ipotezei transmisiunii directe din substrat a hidronimiei majore româneşti fuseseră magistral intuite acum un secol de marele nostru învăţat.

Sunt analizate din punct de vedere etimologic următoarele nume de râuri: Dunăre, Prut, Şiret, Mureş, Olt, Argeş, Jiu, Jales, Gilort, precum şi oronimul Carpaţi.

În treacăt, se atrage atenţia asupra aceleiaşi origini autohtone a numelor Tisa, Timiş, Cris, Someş, Motru şi a câtorva nume de râuri din dreapta Dunării. Cu toate că etimologiile avansate de Haşdeu pentru aceste nume proprii nu au fost decât în mod excepţional reţinute de cercetările ulterioare, trebuie remarcat faptul că direcţiile metodologice ale cercetării, precum şi multe detalii de etimologie stabilite de ei au rămas valabile.

În continuare, reproducem în rezumat etimologiile propuse de Haşdeu.

Dunăre este analizat în Danare „dând nori, purtător de nori”, cu prima parte raportată nu la rad. don –, dan –, ci la da – „a da”, iar a doua identificată nu cu un suf. –(a) râs, recunoscut şi la alte nume de râuri din Dacia antică, ci cu alb. re „nor” 6.

Prut7 şi Şiret8 sunt, după Haşdeu, termeni din limba sciţilor. Primul descinde din Porata şi ar fi însemnat iniţial „trecătoare”, iar al doilea, din Seretos (raportat la un radical i.e. sru – „a curge”), cu sensul de „fluviu”.

Maris, potrivit interpretării pe care o dă Haşdeu textului herodotian, ar fi denumit la sciţi porţiunea de jos a râului Olt şi ar fi avut sensul de „hotar” (Oltul despărţind pe sciţi de agatârsi), iar Marisca, cu un sufix diminutival (din Transmarisca, numele antic al Turtucaiei, atestat în izvoare din sec. al II-lea – al IV-lea, e.n.), ar fi fost numele Argeşului9.

Alutus, care a evoluat în Olt, ar proveni dintr-un scitic alt care însemna „aur”, deci „râul purtător de aur” 10.

Scitic este, după Haşdeu, şi numele Jiu, cu forma mai veche Jilu: un dacic Să ar proveni din numele comun scitic să „apă, fluviu” 11. Jales, râu în Gorj, ar fi tot autohton, de la un radical sal „a curge” 12, iar Gilort, alt râu în Gorj, de ia să + ori (< arta) „voinic, viteaz”.

Haşdeu a dovedit cel dintâi că numele Cerna este de origine dacică, explicabil prin atestările antice ale numelui: Dierna, Tierna, Tsierna, Zerna. Probabil că forma străveche Zărna a fost ulterior modificată în Cerna (cu africată la iniţială) sub influenţă slavă. Chiar numele zâmă al plantei „Solanum nigrum” este explicat de el ca descendent al dacicului diorna, dierna (la Dioscoride: ppo8 iopra); zâmă stă la baza numelor proprii Zărnesti, Zărna Mare etc.

În treacăt, autorul Istoriei critice se opreşte şi asupra câtorva nume de ape din dreapta Dunării: Iantra (Ieter) 13, Osma (Osăm), Vid şi a oronimului Haemus, făcând observaţii în bună parte valabile şi astăzi.

În sfârşit, oronimul Carpaţi14 este considerat de Haşdeu ca o transmisiune directă din limba dacilor.

Numele comune româneşti pe care Haşdeu le atribuie, prin etimologie, limbii dacilor interesează îndeosebi prin aceea că sunt cercetate în raport cu relaţiile extralingvistice pe care le reflectă. Chiar dacă nu toate etimologiile date de el pentru aceste cuvinte s-au impus în lingvistica noastră, metodologia cercetării lor, cuvântul fiind studiat laolaltă cu lucrul pe care îl desemnează (metoda „Wörter und Sachen"), a însemnat pentru acea vreme un mare progres.

Din domeniul locuinţei, el studiază cuvântul argea, pe care-l consideră cu dreptate de origine dacică: dac. apyiloj „şoarece". La daci ar fi pătruns de la cimerieni, la care dpyilla însemna chiar „locuinţă subterană". Cocioabă, atribuit de Haşdeu tot fondului autohton, pare mai degrabă un termen slav. În schimb bordei, studiat cu multe detalii privitoare la acest tip de locuinţă specific pentru câmpia Dunării încă din vremea dacilor, este un cuvânt autohton, lucru confirmat şi de cercetările din secolul nostru (Densuşianu, I.I. Russu, Gh. Ivănescu ş.a.).

Dintre cuvintele care denumesc vestimentaţia, sunt alese ţundră, care denumeşte un fel de haină ţărănească lungă, de dimie, şi sinonimul acestuia zeghe; primul ar fi dacic (în dicţionarele recente e dat ca maghiar), iar al doilea latin (notat, în dicţionare, cu origine necunoscută).

Ca termeni de arme e studiat mai întâi tracul romfa „săgeată, suliţă", pe care tracii l-ar fi luat de la fenicieni şi care s-ar fi continuat metaforic în românescul râmf (comp. alb. rufe „trăsnet"), numele unei plante. Sâmcea ar fi, după Haşdeu, nu lat. senticella, cum presupunea Cihac, ci dacicul samcilla, de origine persană.

Dintre numele de arbori, sunt puse pe seama substratului brad (comp. alb. bredh şi bradh), stejar (presupus încă de Cantemir ca element autohton) şi codru „pădure mare, munte" (comp. alb. kodre „colină"); mesteacăn este dat cu etimologie latină (masticinus, legat de verbul masticare).

În sfârşit, şiră (cu derivatele siroadă, sirimpău, sirim „groapă”) provine, după Haşdeu, de la un tracic şir, care însemna „groapă în care se păstrează grânele”, explicaţie mai greu de acceptat, deşi alta mai bună nu a fost dată încă (vezi, totuşi, Al. Graur, Etimologii româneşti, EA, 1963, p. 147 – 150: şiră din lat. sira e gr. oeipa).

Cercetările lui Haşdeu consacrate celor câteva elemente lexicale româneşti păstrate din substrat sunt, din punct de vedere metodologic, adevărate modele. Gradul de profunzime al cercetărilor sale nu a fost atins de niciunul dintre savanţii de mai târziu care s-au aplecat asupra domeniului substratului românesc. Nimeni nu a legat atât de intim ca el faptele de limbă de cele ale istoriei poporului.

În epoca de contact a românilor cu slavii, româna era, după concepţia lui Haşdeu, o limbă pe deplin formată, în sensul că se încheiaseră principalele legi de evoluţie a românei comune. În Istoria critică, marele nostru slavist se ocupă nu de influenţa slavă în general, ci numai de unele aspecte privind aportul acesteia la formarea toponimiei româneşti. O idee clar formulată de Haşdeu şi care domină şi în cercetările actuale de toponomastică este că numele de locuri de origine slavă din română nu sunt consecinţa în plan lingvistic a unui amestec etnic româno-slav, ci mai degrabă rezultatul unei influenţe de ordin cultural: „Slavizarea nomenclaturii a fost la noi un simplu efect modern al influinţei culturale a cirilismului, iar nicidecum al unui vechi amestec corporal cu slavii” (p. 446). Numeroase nume de locuri de origine slavă de pe teritoriul României nu sunt date direct de slavi, ci sunt traduceri prin cuvinte slave ale unor nume indigene vechi. Haşdeu ilustrează această idee cu numele Topolniţa, arătând că acesta este, de fapt, o traducere a unui mai vechi Plopi (de origine latină şi cu multe derivate foarte frecvente în toponimia noastră). De asemenea, numele Gorj şi Dolj sunt, după concepţia lui, traduceri „culte”, cu material (parţial) slav, ale unor structuri vechi româneşti: Jiul de Sus şi Jiul de Jos. „În curs de şapte secoli de cirilism oficial

şi ecleziastic în România până la Matei Basarab şi Basiliu Lupul, fără să fi fost nevoie de vreo intervenire etnografică din partea slavilor, ci curat numai pe calea culturală, a fost destul timp pentru a aplica această procedură de traducţiune mai peste toată întinderea Daciei” (p. 467).

Procedeul traducerii prin elemente slave în toponimie nu se explică, după Haşdeu, prin contactul popular al românilor cu slavii şi nici prin amestecul etnic al celor două popoare, ci „prin modă, prin lege, prin cler şi prinfuncţionariat” (p. 469), deci prin influenţă cultă.

Fără să studieze aici în amănunt chestiunea influenţei turceşti, Haşdeu face totuşi o evaluare generală a acestei influenţe, arătând că ea s-a exercitat, potrivit determinărilor istorice, numai asupra graiurilor de sud ale daco-românei, nu şi asupra celor din Transilvania: „Cuvintele turce, pe care le are românimea danubiană, sunt necunoscute românimii de peste Carpaţi” (p. 506).

Prima secţiune a volumului I al Istoriei critice este consacrată studierii detaliate a denumirilor istorice (unele date de străini) ale Ţării Româneşti.

Din bogata nomenclatură a teritoriului românesc, denumirea Ţara Românească are un caracter profund popular: ea reflectă conştiinţa populaţiei româneşti că descinde din romani şi că locuieşte fără întrerupere pe acest teritoriu de la origini până astăzi. Haşdeu reproduce însemnarea padovanului Francesco della Valle, de la începutul secolului al XVI-lea, conţinând spusele călugărilor de la o mănăstire din Târgoviste precum că ei se numesc „romani” pentru că sunt „strănepoţi ai acelor ostaşi ai Romei” aduşi de împăratul Traian15.

Faţă de articolul excelent al lui Haşdeu nu cunoaştem să se fi adus mai târziu lucruri noi pentru elucidarea etimologiei cuvântului vlah (de la care s-a format numele Vlahia) şi a semnificaţiei lui în diverse limbi europene. După Haşdeu, vlah este, la origine, un termen germanic cu înţelesul de „stăpân” referitor la romani şi la descendenţii romanilor. Cu vremea, odată cu cucerirea de către

neamurile germanice a unor teritorii romanizate, vlah s-a depreciat semantic, căpătând sensul de „rob; străin”, depreciere care nu s-a produs însă şi în limbile slave, care împrumutaseră cuvântul din limbile germanice. Rumân, în schimb, a devenit sinonim, chiar în interiorul limbii române, în epoca feudală, cu „clăcas”. Vlahia deci, derivat din vlah, este numele ţării dat de slavi, o traducere a termenului indigen Ţara Românească16.

Un studiu amănunţit este consacrat termenului compus Ungro-Vlahia, folosit multă vreme ca nume oficial al Ţării Româneşti. Haşdeu respinge din capul locului ipotezele după care acest nume s-ar explica prin vecinătatea geografică a Munteniei faţă de teritoriile ungureşti, prin raporturile de vasalitate ale Ţării Româneşti faţă de

Ungaria, privi în sfârşit, nevoia de a deosebi Vlahia din stânga Dunării (Tara Românească) de Vlahia din Pind. Haşdeu observă că termenul Ungro-Vlahia este foarte frecvent în actele oficiale slave şi greceşti, apărând numai o singură dată în cele ungureşti şi, ca urmare, susţine ideea că termenul s-a creat şi s-a impus odată cu integrarea de către voievozii Basarabi a ţinuturilor Făgăraşului la Tara Românească17.

Muntenia (derivat de la munte), ca nume al Ţării Româneşti, s-ar explica, după Haşdeu, prin aceea că munţii, în care românii îşi găseau refugiu din calea năvălitorilor, s-ar fi identificat cu o patrie adevărată. Termenul e tradus prin lat. Transalpina, nume care apare în documentele latineşti încă din vremea voievozilor munteni din secolul al XIV-lea şi care înseamnă, de fapt, „ţara de peste munţi”. De la Muntenia s-a format Ţara Muntenească, denumire care ajunge foarte frecventă în secolul al XVI-lea. În documentele maghiare, numele Muntenia e tradus prin Haves-Alfold „Muntenia de Jos”, iar în cele polone prin Multany (pluralul lui multan, reflectare a rom. muntean), termeni pe care Haşdeu îi examinează îndeaproape. Magh. Erdely, derivat din erdo „pădure,

codru”, care a devenit în română Ardeal, este, aşa cum a arătat Haşdeu şi în alte lucrări, o traducere a unui cuvânt indigen Codru, Codrenia, prin care foarte probabil românii denumeau ţinuturile Transilvaniei. E mai greu de acceptat ipoteza lui că Moldova de Sus şi Moldova de Jos (mai târziu Ţara de Sus şi Ţara de Jos) sunt termeni explicabili prin perspectiva geografică poloneză. Trebuie să admitem că aceste denumiri sunt creaţii româneşti propriu-zise.

Vrancea ar fi, după Haşdeu, un termen din limba dacă, descins dintr-un vrana „munte, pădure”, pe care-l presupune prin relaţie cu finalul – bpia din numele de localităţi trace. Etimologia aceasta e greu de probat, dar alta mai convingătoare nu există încă18. Ideea că vrâncean din balada Mioriţa ar denumi pe „ciobanul muntean” (în opoziţie cu cel moldovean şi cel ungurean) şi că balada ar fi fost compusă între 1350 – 1450, când teritoriul Vrancei ar fi aparţinut Munteniei, este extraordinar de tentantă, dar mai degrabă trebuie să credem într-un probabil cnezat Vrancea, de care au vorbit unii istorici mai târziu 19.

În sfârşit, examinând o mulţime de documente polone (inclusiv cronicile lui Długosz şi Miechówski, din secolul al XV-lea), sârbeşti, maghiare şi italiene, Haşdeu stăruie şi asupra denumirii Basarabia dată în vechime de cancelariile străine Ţării Româneşti. El întocmeşte o listă a tutu

ror „fântânelor” din secolele al XIV-lea – al XV-lea care conţin această denumire, provenită, evident, de la aceea a dinastiei Basarabilor. După secolul al XV-lea, această denumire nu mai apare pentru Tara Românească. Legătura dintre numele Basarabia şi cel al voievozilor munteni este acceptată fără rezerve de toţi istoricii noştri.

Dintre numele de persoană studiate de Haşdeu în legătură directă cu istoria naţională interesează în mod special Musat, pe care marele învăţat îl explică prin adjectivul comun musat, dispărut din dacoromână dar conservat în aromână. Adjectivul e o prescurtare a lui (în) frumusat, de origine latină. Musat stă la baza multor toponime din Muntenia şi, mai ales, din Oltenia, ceea ce ar

dovedi că era frecvent ca nume de persoană în această arie lingvistică. De aci părerea lui Haşdeu că voievozii din dinastia Musatinilor sunt din aceeaşi stirpe cu Basarabii olteni20.

Am expus aici numai problemele cele mai importante de istorie a limbii române dezbătute în această operă. Am lăsat deoparte numeroase fapte de amănunt sau unele chestiuni de lingvistică teoretică enunţate numai în treacăt, dar asupra cărora Haşdeu va reveni în operele sale ulterioare. Cu bună ştiinţă am evitat prezentarea chiar a unor fapte importante, cum este, de exemplu, aceea a scrierii dacilor, pe considerentul că interesează în primul rând ceea ce este rezistent în cercetările savantului. Alfabetul dacilor, de a cărui „descoperire” se entuziasmase Haşdeu, nu era decât o mare eroare, pe care el însuşi a evitat-o mai târziu.

Concluzia generală care se desprinde din examinarea faptelor de limbă este că marele învăţat a urmărit să asigure cu ajutorul lor un suport puternic documentelor istorice şi să impună astfel în ştiinţa istoriei adevărul de necontestat al unităţii româneşti din toate timpurile.

Sub pana retorică a romanticului Haşdeu, unitatea limbii române, care reflectă unitatea spirituală românească din vremea dacilor până astăzi, capătă proporţiile unui adevărat miracol al istoriei: „Un exemplu fără păreche în analele lumii, sunt zece milioane [de români] presărate în trei, patru sau cinci provincii… totuşi vorbind pretutindeni o singură limbă medialectizată. Galia, Italia, Spania, Germania, Britania au giargoane peste giargoane. Antica Eladă, atât de mică, era toată numai dialecte. Dacia Traiană – nicidecum” (p. 505).

Grigore Brâncus. Studiu introductiv

În ansamblul scrierilor româneşti din jurul anului 1870, Istoria critică a românilor se distinge printr-o anumită originalitate a limbii şi stilului. Ea e un veritabil document lingvistic şi stilistic, căci reflectă aproape toate tendinţele înnoitoare ale limbii literare a epocii.

Orientările eliadiste, latiniste, cele promovate de curentul istoric-popular etc. se regăsesc topite aci într-o prelucrare unică. Opera are caracter oratoric şi polemic, ceea ce explică abundenţa de elemente proprii limbii vorbite şi organizarea stilistică particulară a întregului material lingvistic.

Analizăm textul mai întâi din punct de vedere strict lingvistic, încercând să arătăm în ce măsură acesta e în acord cu trăsăturile caracteristice ale limbii literare din epocă. Vom prezenta apoi câteva observaţii generale privind specificul stilistic al Istoriei critice.

Problema cea mai importantă a limbii oricărui text românesc de la mijlocul veacului trecut este aceea a neologismului. Şi în textul lui Haşdeu sunt foarte numeroase cuvintele noi cu variante care circulau în scrierile vremii dar care nu s-au impus în limba literară de mai târziu Cele mai multe reproduc particularităţi fonetice, morfologice şi lexicale ale echivalentelor din limbile (latină, franceză, italiană, neogreacă şi, în unele cazuri, rusă şi poloneză) din care au pătruns la noi, reflectând efortul oamenilor de cultură de a le da o coloratură românească. Iată o înşirare de exemple ordonate după clasele morfologice:

Substantive: acuile pl. „Acvile”, adjectiv, adiunctiv, admiral, adverbiu, amicie, englez, arbitriu, argil „argilă”, arterie „arteră”, atlante „atlas”, asicurare, aventurar „aventurier”, bazea (şi baza), cartă „hartă”, cataclismă (universală), cimpanze, clorurul (de platină), comerciu, dominiu „dominion”, dromadar, facsimile, falsar „falsificator”, famă „faimă”, frecuenţă, genezea (şi geneza), gorilul, gubernator, guirlandă, ierogliful, ingenier, insectul, interprete sing., majoritate, marchez „marchiz”, metod (şi metoadă), miasmul (maremelor), misteriu, nutrimânt, orangutang, ospiţiu, partitul „partidul”, period „perioadă, epocă”, popolaritate, potasă, „potasiu”, prelude „preludiu”, problemul, radicala, regimurile (unguresc) „regimul, guvernarea”, relievuri, scriba „scrib”, sicuranţă, sigil, sintezea (şi sinteza), specime „specimen”, svezii

„suedezii”, terme (şi termen, termin), tractat, variant, zoană (şi zonă). Aspectul particular al câtorva substantive e datorat modelului rusesc: chimicul „chimistul”, fizicul „fizicianul”, matematic „matematician”, politic „politician”.

Adjective: adecuat, algebraice pl., analoagă (şi analogă) fem., azardos, (în mod) benevole, bilinguă, circumspect, conservatrice, dialectic „dialectal”, directrice, doganiar „de vamă”, duplu, ecuivoc, europeu, famos „faimos”, feodal, forte „puternic”, gentiliţiu „gentilic”, invazorii (pecenegi) „invadatorii”, (mişcare) invazionară, licuide, maiestuos, maiuscule pl., merituos, modificatrice, ostic „vestic”, precariu, rarefiat, reciproacă fem., secolar, suteran (şi subteran), (dialecte) teutoane, vagabunde, varii „variate”.

Verbe: a concurge, a corege (part. cores), a dirige, a diverge, a se erige, a exprime (part. expres), a imprime, a neglege (part. negles, neglească) „a neglija”, a posede, a precede (preces, preceseră), a protege, a redege „a redacta”, a reziste, a rezume, a suprime (verbe de conjugarea a III-a adaptate după latină, franceză şi italiană; de remarcat că unele dintre ele, ca a posede, a reziste, a rezume, se comportă numai la infinitiv ca verbe de conjugarea a III-a, în rest, flexiunea lor se identifică cu a verbelor în – a); ne autoriză, ceea ce probă că, el caracteriză, se concentră prez. ind., ei confesă, se contrabalanţă, el debută prez., el demonstră (să demonstre), ne interesă prez., n-o neutraliză prez., să paralize, nu simpatiză prez. (toate folosite fără sufixul – ezia prezent); concordează, nu necesitează (cu sufixul – ezia prezent); nu se servă, să se serve (fără sufixul – escla prezent); ele ofer (şi oferă), se refer (fără desinenţa – à la pers. a III-a); coincidă, constituă, substituă (cu – à la pers. a III-a în loc de – e); acoardă, concoardă, denoată, expoartă (să nu se expoarte), se rapoartă, se rezonlvă, transpoartă (cu diftongul ca în radicalul formei de persoane a III-a); a accenta (din accent), a dechiara „a declara” (adaptare analogică).

Ne oprim în continuare, tot în cadrul neologismului, asupra câtorva chestiuni de formare a cuvintelor.

Substantivele neologice care s-au fixat ulterior cu sufixul – ţie se caracterizează, în limba acestui text, fără nicio excepţie, prin varianta –ţiune a sufixului impusă mai ales de orientarea latinistă a adaptării neologismelor. Reproducem o parte din mulţimea exemplelor: aberaţie, acuiziţiune, administraţiune, admiraţiune, afirmaţiune, ambiţiune, amelioraţiune, apariţie, aplicaţiei, aprobaţiune, argumentaţiune, asociaţiune, bifurcaţiune, calificaţiune, citaţiune „citat", civilizaţiune, clasificaţiune, coloraţiune, combinaţiune, comparaţiune, complicaţiei, compoziţiune, comunicaţiune, concepţiune, conciliaţiune, confederaţiune, configuraţiune, confruntaţiune.

consideraţiune, contradicţiune, convicţiune, corecţiune, corelaţiune, definiţiune, delimitaţiune, demarcaţiune, demonstraţiune, denominaţiune, desemnaţiune, destinaţiune, devastaţiune, direcţiune „sens", dispariţie, dispoziţiune, distincţiune, divagaţie, divinaţiune, dominaţiune, donaţiune etc.

Reţinem aici şi substantivele discusiune şi pretensiune (fixate ulterior la variantele în – ţie, –ţiune), care circulau în epocă şi se datorau în exclusivitate influenţei franceze. E util să arătăm că numărul mare de substantive în –ţiune într-un text de felul celui pe care îl analizăm se explică şi prin aceea că foarte multe dintre ele erau folosite şi cu valorile infinitivelor lungi substantivate sau ale participiilor (supinelor) devenite substantive. Româna literară de mai târziu a operat o distincţie mai clară între derivatele în – ţie (ţiune) şi echivalentele caracterizate prin sufixul de infinitiv lung sau prin cel participial, încât cercul de ambiguităţi s-a restrâns la maximum.

Şi derivatele în – iune au în textul lui Haşdeu o frecvenţă absolută, în sensul că lipsesc cu desăvârşire variante în – le, la care substantivele respective s-au stabilit mai târziu: aluziune, cestiune, comisiune,

concluziune, confuziune, expresiune, impresiune, invaziune, ocaziune, posesiune, preciziune, progresiune, recensiune, repulsiune, reviziune, suspensiune.

Neologismele care s-au impus cu sufixul –enţă (din lat. – entia, – arma, fr. – ence, – ance, it. – enzza) apar aici cu variantele în –inţă, frecvente la mijlocul secolului trecut, explicându-se prin analogia cu puţinele cuvinte vechi moştenite (cuviinţă, putinţă) sau cu cele create, în secolele precedente, de la radicale vechi: ajutorinţă, biruinţă, datorinţă, făgăduinţă, folosinţă etc. Iată neologismele în –inţă din textul lui Haşdeu: abundinţă, afluinţă, aparenţă, ascendinţă, coincidinţă, concurinţă, conveninţă, corespondinţă, corpolinţă, decadinţă, diferenţă, divergenţă, evidinţă, exiginţă, existinţă, experienţă, indiferinţă, influinţă, intermitinţă, neglijinţă, preferinţă, permaninţă, preponderinţă, persistinţă, prezinţă, providenţă, reminiscinţă, rezistinţă, subzistinţă, violinţă. Singurul cuvânt în –enţă care ne întâmpină în textul lui Haşdeu estefrecuenţă. Trebuie notat aici şi verbul a influinţa, paralel cu subst. influinţă. Din această listă, singurul derivat în –inţă care s-a fixat definitiv în limba literară este preferinţă (comp. şi referinţă, raportate la verbele a preferi, a referi).

Derivatele adjectivale neologice paralele cu cele substantivale în –inţă au sufixul – inte. Şi acestea îşi găsesc sprijin analogic în câteva exemple

moştenite din latină: cunoştinţe, fierbinte, neştiinţe, plointe, putinţe. Textul nostru ne oferă următoarele exemple de neologisme în – inte; abundinte, afluinte subst., aparinte, competinte, confidinte, consecinţe adj „Consecvent”, continginte, converginte, descendinte, diliginte, elocinţe, emininte, evidinte, excelinte, existinte, incidinte, inconveninte subst., indiferinte, inocinte, nedependinte, omniprezinte, pendinte, permaninte, precedinte, pretendinte, proemininte, recinte, suficiinte, torinte subst., violinte. Fireşte, unele dintre acestea apar ca substantive. Tot aici trebuie adăugate substantivele:

occidinte, oriinte şi evineminte pl; izolat, agint. O singură dată, la sfârşitul cărţii, e folosită o formă în –ent: violentă fem. După cum se ştie, derivatele în – inte au pluralul în – i (suficiinţi, violinţi) şi sunt invariabile din punctul de vedere al genului atât la singular cât şi la plural.

Un număr apreciabil de substantive derivate cu sufixul latino-romanic –itate, paralele cu adjective în – bil, – os, – al, – iv etc., dovedeşte caracterul modern al lexicului folosit de Haşdeu: admisibilitate, anticitate, belicozitate, brumozitate, colosalitate, contempuranitate, excentricitate, excepţionalitate, imutabilitate, intrepiditate, ineazibilitate, nativitate, necompatibilitate, nefalibilitate, nelocuibilitate, omonimitate, perfectabilitate, perpetuitate, plauzibilitate, ponderozitate, rugozitate, scrupulozitate, susceptibilitate, veritate, viciozitate.

Adverbele în – mente (şi var. – amente, – almente), datorate unor modele de tip italian şi întâlnite des la Eliade şi Asachi, precum şi la numeroşi scriitori din a doua jumătate a secolului trecut, apar la Haşdeu cu o frecvenţă neobişnuit de mare. Dat fiind că foarte puţine au rămas în româna literară de astăzi considerăm necesară lista completă a adverbelor de acest tip din textul Istoriei critice: absolutamente, anterioramente, anualmente, arbitrariamente (şi arbitrarmente), artificialmente, certamente, comparativamente, completamente, definitivamente, diametralmente, directamente, documentalmente, egalmente (şi ecalmente), eminamente, esenţialmente, evidamente, excesivamente, exclusivamente, expresamente, fatalmente, francamente, generalmente, gratuitamente, imperiosamente, implicitamente, indefinitamente, infinitamente, instinctivamente, literalmente, materialmente, naturalmente, necesarmente, ocazionalmente, parţialmente, perfectamente, personalmente, potenţialmente, primitivamente, probabilmente, propria mente, providenţialmente, punctualmente, radicalmente, reciprocamente, regularmente, relativamente, rigurozamente, separamente, simultanamente,

specialmente, spontanamente, strictamente, subitamente, succesivamente, superficialmente, tacitamente, textualmente, tradiţionalmente, unicamente, universalmente.

E locul potrivit să adăugăm şi faptul că Haşdeu foloseşte şi un mare număr de adverbe în – este denumind limba populaţiei pe care o exprimă cuvântul din temă: englezeşte, celticeste, doriceşte, ebraieste, francezeşte, geticeste, goticeste, italianeste, lăţineste, nemţeşte, neogreceste, persianeste, poloneste, portugezeşte, provenţaleste, sarmaticeste, slavoneşte, traciceste, ungureşte etc. Se înţelege de la sine că procedeul de derivare cu – este având această valoare şi pe care îl cultivă limba literară a secolului al XIX-lea îşi află rădăcini străvechi în limba populară. Adjectivele în – esc, – icesc, corespunzătoare adverbelor în – este (-iceste), sunt puţine în textul lui Haşdeu.

Derivatele substantivale şi adjectivale cu prefixul neologic insânt extrem de rare (de ex. incapacitate), în schimb, cele cu ne –, prefix vechi prin care e tradus echivalentul neologic, sunt foarte frecvente: necalculabil, necompatibilitate, necomplet, necontestabil, necontroversabil, necorect, nedecisă, nedependinte, nedispensabil, neexistinţă, nefalibilitate, nefinit „infinit”, neperceptibilă, neperfect, neperfecţiune, neprobabilă, nepropriu, nereală, nerecuzabil, nesalubră, nesuficiinţă. Ca şi alţi oameni de cultură din secolul trecut, Haşdeu avea o anumită rezervă faţă de afluenţa neologismelor, preferându-le adesea mijloacele interne ale limbii pentru exprimarea noţiunilor noi. În acest sens trebuie considerate şi alte tipuri de traduceri lexicale (parţiale sau totale), precum şi diferitele calcuri semantice. Iată exemple: cătătură „cercetare”, a cercuscrie „a circumscrie”, cercustanţe „circumstanţe”, consună „consoană”, contempurean, a desfăşura „a dezvolta”, despoporare „depopulare”, destronează „detronează”, dezbrăcat (de preocupaţiuni terestre, cf. fr. derobe), drumuri de fier, fântână „sursă de informaţie”, (osul)

fruntal, a funda, a implica, a împune, a induce (în eroare), a insufla, intervertind, a intitula, a interpune „a interpune”, a introduce, introducere, înţelegintele „inteligentul”, înţelegință „inteligență”, invitând, lățire „extindere”, limbistică, locuţinător „locţiitor”, lucrarea (influinţelor) „acţiunea”, a mărgini „a limita”, mijlocire „intermediu”, mijlocitoare „intermediară”, mijlocul (ambiant) „mediul”, neconştiinţe, negrijire „neglijență”, omenimea „umanitatea”, a partecipa, predomneste „predomină”, (rol) predomnitor „predominant, preponderent”, (al) răpedii (înmulţiri) „ (al) rapidei”, recunoscibil „recognoscibil”, semneficativ, simţ „sens”, simţământ „sentiment, sensibilitate”.

(suntem) simţitori „sensibili”, treiânghiul „triunghiul”, veacul de mijloc „evul mediu”. Lista aceasta ar putea continua mult.

În privinţa particularităţilor de morfologie, atrage atenţia, în primul rând, numărul mare de plurale feminine în – e, desinenţă corespunzătoare lui – a de la singular. Preferinţa pentru opoziţia de numără: e trebuie pusă pe seama concepţiilor etimologiste în materie de limbă literară. Unele forme de plural în – e circulau în limba veche sau sunt încă vii în limba populară (aripe, fântâne, grădine, gropi, limbi), altele sunt create în epocă pe cale cultă, în spiritul „regularizării” şi „unificării” flexiunii după modelul flexiunii latineşti. O separaţie între aceste grupuri de plural feminin în – e (vechi, populare, creaţii culte) e dificil de făcut. Iată o listă de exemple: apucăture, aripe, armure, barbele, bance, bălţe (şi bălţi), bibliotece, biserici, blăne, căldure, cărămizele, clime, comoare, crenge, cronice, epoci, fabrice, figure, fântâne, flacăre, furtune, găine, gropi, guri, harte, ierne, îndoiture, lecture, legăture, limbi, lumine, lunce, matce, măture, mânece, mâinile, mlaştine, mocirle, nervure, nomenclature, pagine, patime, pestere, picăture, primăvere, procedure, ramure, răne, republice, rubrice, săpăture, săptămâne, scândure, serele (să seară), stânci, ţăre, vace, văme, vere, zăpezele.

Multe dintre aceste forme conţin în radical termenii

alternanţelor pe care le creează desinenţa de plural – i (de ex.: baltă, bălţi, vară: veri, zăpadă: zăpezi), ceea ce e o dovadă că pluralele în – e sunt confecţionate de cărturari: bălţe, vere, zăpeze, cărămize, răne etc. Oricum, trebuie remarcat faptul foarte important că tendinţa latinistă privind impunerea desinenţei – e (în defavoarea lui – i) la pluralul femininelor cu singularul în – a a avut consecinţe neaşteptate pentru evoluţia limbii literare: aproape 90% din totalul femininelor neologice cu singularul în – a înregistrate în Dicţionarul explicativ al limbii române (EA, Bucureşti, 1975) fac pluralul în – e. Evident, nu intră în acest calcul decât substantivele care s-au impus cu această marcă de plural în româna literară de azi.

Se înţelege de la sine că formelor feminine de plural în – ele corespund la genitiv-dativ singular forme în – ei: bibliotecii, rubricei, paginei etc.

Nu am luat în discuţie aici pluralul în – e al femininelor cu radical în – i şi cu singularul în – e, de tipul: familie, moşie, provincie etc., forme pe care le-am prezentat ca fapte de ortografie în nota la ediţie.

Ca numeroşi oameni de cultură din secolul trecut, Haşdeu cultivă variantele de plural în – un ale neutrelor neologice: canaluri, centruri, craniuri, detaiuri, epigrafuri, instincturi, intervale, materialuri, produsuri, puncturi, staturi, templuri; aici şi miluri (sing. milă (marină)). Preferinţa pentru – un contrastează cu tendinţa latiniştilor de a impune pe – e: puncte, state, temple; cele cu radical în – i (terminaţia – în) s-au fixat cu desinenţa – i la plural: cranii, detalii. Nume apare constant cu pluralul în – i: două numi, iar cerebru, comentariu în – e: cerebre, comentare.

Relativ frecvente sunt formele de plural masculin ale unor substantive (în special neologice) care ulterior s-au fixat ca neutre sau ca feminine: animalii, calculi, capitolii, mamiferi, membrii (corpului), specimini, secolii, timpii, viscolii, volumii; antilopii, reptilii, vulpii; dar şi dublete: paragrafi şi paragrafuri, ţărmi şi ţărmuri. În cazul celor mai multe neologisme din lista de exemple, genul masculin e dat de echivalentul francez pe care autorul l-a avut de

model.

Sunt foarte numeroase în acest text dubletele, fie fonetice, fie morfologice (unele chiar ca formaţie lexicală). Multe dintre ele se explică prin etimologii diferite (limba literară oscila în fixarea uneia sau a alteia dintre variante), prin apartenenţa la diverse perioade din evoluţia limbii literare (sau chiar a limbii în general) şi, în sfârşit, prin apartenenţa la graiuri diferite. Iată o înşirare de exemple: adaugă şi adaugă, altminte şi altminteri, arbor şi arbore (arbure), Basarabia şi Besarabia, bază şi baze (sing.), boier şi boiar, Brăila şi Brăila, cărămidele şi cărămizele, cumani şi comani, contemporean şi contempurean (contempuran), cuprinde şi cuprinde, fiară şi feară, germen şi germe, latineşte şi lăţineste, menţine şi mănţine, nimeni şi nemini, oardă şi hoardă, preot şi preut, printre şi pintre, punct şi punct, război şi răzbel, repeta şi repeţi, sinteză şi sinteze (sing.), specime şi specimen, suedezii şi svezii (şi suezii, svedezii), termen şi termin, trebuie şi trebui (3 sing.), viespi şi vespe (pl.), zonă şi zoană etc. Exemplele se pot înmulţi.

Un fapt fonetic interesant priveşte neologismele care astăzi au o fricativă laringală hla iniţială (pronunţarea românească a copiat modelul grafic străin); în textul lui Haşdeu ele apar fără această iniţială, reproducându-se întocmai aspectul sonor al iniţialei corespondentelor franceze şi italiene: alucinaţiuni, azard, ne azardăm, azardoase, Ecateu, erald, eraldică, Ercule, Erodot, Esiod, ibride, idrografie, idrologie, ieratic, ierbariu, ierogliful, igienist, igrologie, hiperbolă, hiperbolic, Ipocrate, Omer, Oraţiu etc.

Unor cuvinte cu h velar le corespund în Istoria critică variante cu oclusivă velară (unele reproduc, de fapt, pronunţarea din greacă): monacală, monare, Munic, patriarc, sacul, tehnic etc. Acest fenomen, care se integrează în procesul larg şi de lungă durată al adaptării neologismelor, ne întâmpină frecvent la numeroşi scriitori din prima jumătate a secolului trecut.

Haşdeu recurge cu o reală plăcere la fonetisme

arhaice şi populare, la unele particularităţi de flexiune şi la un număr imens de cuvinte şi construcţii specifice limbii populare. Din acest punct de vedere, Istoria critică este un adevărat tezaur, care ne lasă să-l întrevedem pe autorul de mai târziu al Dicţionarului limbii istorice şi poporane a românilor. Înşirăm aici numai câteva exemple reţinute din paginile de început ale textului: adică, altminte, arină, atâta, beutură, cată „trebuie”, cătături, către, cine, a clătena, copaciu, crisov, crivăţ „nord”, demăneaţă, dempreună, denaintea, dencolo, dentre, dentâi, deoarăce, despărută, se dezvăleşte, drenţe, de tot (pentru superlativ), a dumeri, feli, (sing.), fie „fiică”, frumuseţe, furmică (relatinizat?), genariu „ianuarie”, goli (adj. pl.), să îmble, împle, încai, înconjurată, înflat, înghi „unghi”, a intra, a lăcui, Maramurăs, mărtur, a mărturi, mănunt, a micsura, mână, mănăstire, mur „zid”, năsip, se nemereste, a nemici, neste, nicăiri, orişicare, oseminte, păreche, ne poprim, a porocli, a rădica, răguşat, răpede, răpezindu-se, rătund, răzămată, a rumpe, sălbăticie, a scrie, scrim, sunt „sfânt”, soarte (sing.), subţire, a trămite, ucizas, vrâstă etc.

Din domeniul morfologiei populare remarcăm câteva fapte mai importante.

Pronumele relativ care apare cu forme variabile după număr şi gen; opoziţiile sunt marcate prin desinenţe şi articole: carele, carea, cari (carii). Pentru nom. – acuz. feminin formacarea se întâlneşte mai rar, dar la genitiv-dativ singular ne întâmpină permanent numai căni (= cărei). Iată câteva exemple: Mircea cel Mare, carele cucerise litoralul…; Vlahi, care se zic a fi fost o colonie; Moldova, ale căni încercări; În privinţa căriia; Afacerile unei provinciicarea le aparţinea. Când precedă substantivul, forma de genitiv feminin este întregită cu – a: A fost o proprietate a Munteniei, ai căriia principi; Crenge a cărora separaţiune…; Un Basarab pe al căruia fiu îl numeşte; Cuceritor a căruia posteritate a domnit; Acei romani, ale cărora victorioase arme au răsunat; Această înlănţare a căriia primă verigă se află; Agatârsii, ale cărora moravuri aveau caracter tracic.

Formele analitice de mai mult ca perfect accentuează atmosfera populară şi uşor arhaică a textului: le-au fost împrumutat; au fost cuprins Ardealul; s-au fost întrebuinţat; s-a fost informat; câte au fost concurs; le-a fost legat pe toate; mi-a fost atras atenţiunea; neurii au fost lăcuit într-o altă ţară etc.

Preferinţa lui Haşdeu pentru formele verbale cu radical iotacizat este în acord cu fondul lingvistic popular care domină întreaga sa operă. Din lista completă a verbelor cu iotacizare se observă că, cu unele excepţii, toate sunt la persoana a III-a a conjunctivului, de unde ipoteza (susţinută cu constatări asemănătoare făcute pe baza materialului înregistrat în atlasele lingvistice) că fenomenul străvechi al iotacizării a rezistat (şi rezistă încă şi astăzi) la acea formă personală marcată printr-o desinenţă pozitivă, datorită căreia se evită omonimia cu alte forme: să se ascunză, să auză, să cuprinză, să crează, să crez (şi: eu crez), să întreprinză, să pătrunză, să presează, să pretinză, să prevăză, să prinză, eu poci, o să răspunză, să scoaţă, eu simţ, să surâză, să surprinză, să tinză, să vază (aproape toate la persoana a III-a).

Deşi moldovean prin naştere, Haşdeu refuză sistematic apelul la trăsăturile proprii graiurilor din aria de est a ţării. Aceasta pentru că autoritatea sa scriitoricească s-a desfăşurat numai la Bucureşti (cu excepţia primilor ani petrecuţi la Iaşi) şi pentru că, în materie de limbă literară, el a adoptat, încă de la început, concepţiile lui Eliade şi apoi ale învăţaţilor latinişti. Se poate aprecia, aşadar, că preferinţele lui lingvistice se îndreptau spre graiurile din Oltenia şi Muntenia. Ilustrăm această observaţie cu un fapt din domeniul foneticii. În mod constant, prepoziţia de e redusă la d când figurează în locuţiuni cu cuvinte care încep cu o vocală (de obicei a, o); e, devenit component al diftongului, dispare din cauza pronunţării dure a lui d. Iată exemple: d-acasă, d-abia. d-a dreapta, d-a dreptul, d-alungul, d-a stânga, dasupra, docamdată, dodată, clopotrivă, totdauna, totdodată.

Mai rar apare p dur în combinaţii asemănătoare: p-

aici, p-aceasta, p-unde. Cu această particularitate fonetică, Haşdeu se conformează graiurilor munteneşti.

Ştiinţifică şi literară în acelaşi timp, opera lui Haşdeu stârneşte atât curiozitatea intelectuală cât şi emoţia artistică. George Călinescu remarca Istoria critică din perspectivă exclusiv literară: „Opera hasdeiană – scria el în Istoria literaturii române de la origini până în prezent, Bucureşti, 1941, p. 330 – rămâne ca literatură a imaginaţiei ştiinţifice, ca un roman al senzaţiei investigative”; „Istoria critică a românilor dă în ordinea intelectului aceleaşi emoţii epice ca şi Contele de Monte Cristo... Capitolul despre Basarabi, literar vorbind, este genial”. Tudor Vianu (Arta prozatorilor români, I, EPL, col. BPT, 1966, p. 191 s.u.) observa că Haşdeu aborda istoria cu mijloacele formale ale romanticilor, că fraza acestuia, în comparaţie cu a lui Bălcescu, e mai scurtă, sincopată, presărată cu exclamaţii şi interogaţii retorice, cu antiteze, analogii, enumerări, repetiţii anaforice etc. Îmbinarea de stiluri la scriitorii savanţi ai epocii e prinsă bine de Ion Gheţie (Istoria limbii române literare, EŞE, Bucureşti, 1978, p. 178) într-o frază de sinteză: „Întârziată ne apare şi constituirea unui stil ştiinţific în studiile istorice [pe lângă cele de lingvistică, filosofie etc., n.n.], în împrejurările în care istoriografia romantică, în frunte cu Bălcescu, readuce maniera de exprimare în vecinătatea stilului beletristic” [sublin. noastră]. Mihaela Mancas (Limbajul artistic românesc în secolul al XIX-lea, EŞE, Bucureşti, 1983, p. 149) consideră că „Haşdeu are meritul de a fi dezvoltat câteva varietăţi stilistice foarte puţin reprezentate înainte de el: stilul ştiinţific, stilul retoric şi varianta sa polemică. Caracteristica lui Haşdeu o constituie întrepătrunderea diverselor stiluri funcţionale”.

Polemistul Haşdeu, pe o linie superioară lui Eliade, cultivă uneori un limbaj violent, ironic, crud, sarcastic, se adresează adesea unui interlocutor imaginar, încât textul pare pronunţat de la tribuna oratoriei, de unde se trimit „săgeţi” şi „fulgere” în direcţia adversarului.

Prezentăm, în continuare, câteva dintre trăsăturile

stilistice mai importante ale Istoriei critice.

Fenomenul sintactic cel mai frecvent este antepunerea adjectivului în raport cu substantivul. Modificarea structurii accentuale a sintagmei prin inversiunea adjectivului intră, după părerea noastră, în ansamblul de procedee oratorice. Iată exemple culese din primele patru pagini ale textului: acei romani ale cărora victorioase arme au răsunat; anticul Erodot; modernul Buckle; atâta obiectivă rătunzeală; într-o intimă unitate împrăştiatele elemente; prima fecundă sămânţă; nu este iertat a sacrifica eterna veritate trecătorului interes; născânda vigoare etc. Cu aceeaşi valoare stilistică apare antepus şi adjectivul pronominal însuşi la cazurile oblice: după mărturia lui însuşi Erodot; un amic al lui însuşi Montesquieu. În propoziţii interogative ne întâmpină adesea inversiunea auxiliarului din structura unor forme verbale compuse (perfect compus, viitor): În ce epocă încetat-au a se întrebuinţa aceste caractere? De la cine anume fostu-le-au luat românii?; Înţelesu-l-a vreunul dintr-înşii?; În ce mod ieşi-vom din labirintul unei nomenclature atât de confuze?

Numele personalităţilor istorice sau ale autorilor citaţi sunt însoţite de obicei de note caracterizatoare (o calificare, o trăsătură de portret, o determinare utilă etc.) pentru a se da mai multă greutate afirmaţiilor care urmează: nemuritorul metropolit Dositeu; maramurăseanul Bogdan; răposatul Eliade, om de geniu, bărbat providenţial, dar înzestrat cu prea puţină doză de răbdare spre a fi putut înfrunta cu izbândă analiza critică; Arian, geograf cu multă autoritate şi tocmai din timpul lui Traian; celebrul Sulzer; ilustrul Vico; marele Mircea; nepotul de frate al acestuia, nemuritorul Mircea; bizantinul Calcocondila; sasul Reichersdorfer; regele Ludovic, fiul şi succesorul lui Carol. Exemplele ne întâmpină la tot pasul.

Numele proprii de felul celor discutate mai sus apar de multe ori însoţite de un articol nedefinit, ca marcă suplimentară pentru individualizarea lor mai puternică: Un

Vladislav Basarab, un Mircea, un Neagoie, un Mihai n-au căpătat măcar dânşii onoarea de a figura.

Mai frecventă este punerea unui astfel de nume la plural (cu sau fără articol definit), procedeu stilistic de multiplicare a unei individualităţi-model. Iată exemple: Un premiu pentru cine va descifra această oroare, cu strămoşi peste nepoţi, cu gineri peste fii, cu Alexandri peste Alexandri (p. 244); Nu toate ţărele dau pe Mohamezi, pe Bonaparţi, pe Alexandri, pe Cinghizhani (p. 341); După glorioasa dinastie, din care ieşiseră Alexandrii, Vladistavii şi Mircii... (p. 162); Ceea ce Scaligerii, Casaubonii, Lipsii, Burmanii, Wesselingii, Heynii, Reiskii etc. au făcut de mult pentru purificarea texturilor clasice (p. 436).

În frazele care trimit pe cititor la sursele de informaţie folosite de Haşdeu numele de persoană apare în mod obişnuit în locul operei. Acest tip de sinecdocă (autor pentru operă) trebuie considerat, după părerea noastră, printre procedeele stilului retoric al secolului al XIX-lea. Exemple: În Ovidiu, în Strabone, în Iornande, în Dione Casiu, în toţi clasicii fără osebire, bastarnii şi besii, unii dincoace, ceilalţi dincolo de Dunăre, sunt două popoare clopotrivă antice. P. 168); Tot în Ritter şi în d. Bolliac... se văd cele două capete negre (p. 192).

Cazurile de enumerare abundă în paginile Istoriei critice. La nivel sintactic, e vorba de multiplicarea unei părţi de propoziţie (subiect, nume predicativ, atribut, obiect, circumstanţial), de repetarea acestei părţi, obţinându-se în plan stilistic efectele pe care le presupune disocierea elementelor componente ale întregului. La această modalitate stilistică apelează frecvent stilul oratoric: Pământul muntos şi păduros al

Oltului înfiora pe sciţi, pe romani, pe unguri, pe pecenegi, pe toţi cuceritorii Istrului (p. 405); Adăpost favorit al dacilor, din contra, erau izvoarele apelor curgătoare, nălţimea munţilor, desişul codrilor, cununele pururea rourate ale creştetului carpatin (p. 427).

Cele mai variate tipuri de repetiţii specifice stilului retoric, care se găsesc din abundenţă în paginile cărţii,

dau un farmec deosebit textului. Iată o frază construită pe un paralelism de repetiţii: Coloniile lor, împrăştiate, mici, lipsite de un nod comun, căci de la codru verde până la codru verde sau de la apă limpede până la apă limpede trebui să treci mlaştine şi iarăşi mlaştine, ar fi de mult despărut, de nu le alimenta o deasă imigraţiune (p. 403).

Repetiţiile retorice, care pun în lumină logica „descompunerii" întregului şi analiza detaliilor, devin aproape o manieră în stilul textului lui Haşdeu. Ele aparţin, într-un fel, şi stilului ştiinţific, fiind o modalitate de exprimare a argumentării convingătoare.

Interogativele retorice reprezintă, prin marea lor frecvenţă, o caracteristică importantă a stilului Istoriei critice. Iată, spre exemplificare, un pasaj din primul capitol al studiului III: Au atunci nu era. tot feliul de mlaştine şi mocirle cu funestele lor efluve febrifere? Au un era o temperatură tot atât de extremă în frig şi-n arşiţă, în uscăciune şi-n umiditate? Au un erau toate motivele morbide, pe câte ni le-a spus şi pe câte a uitat încă să ni le înşire Wilkinson, încât le vom spune noi înşine mai la vale? (p. 331).

În paginile de polemică sau în care autorul „spulberă" o ipoteză neîntemeiată, interogativele sunt grupate, într-un raport de excludere, cu propoziţii-răspuns extrem de scurte. Textul capătă astfel o mare forţă expresivă. Refuzând să creadă că pisania de la mănăstirea Câmpulung datează din 1215, Haşdeu scrie: Datează ea oare chiar din anul 1215? As! Dacă nu de atunci, să fie încai din secolul XIII? Nici atâta! Măcar din 1300, măcar din 1400, măcar din 1500. Nu, nu şi nu! (p. 238). Reţinem această frază şi pentru exemplificarea exclamaţiilor retorice, pe care le întâlnim mereu în textul Istoriei critice.

Notăm şi frecvenţa neobişnuit de mare a propoziţiilor cu caracter concluziv introduse nu numai prin deci, prin urmare, aşadar, ci şi prin construcţii populare expresive de felul: ei bine, iacă de ce, iacă dară, aşa că ele. De exemplu: Ei bine, marca Moldovei în Levin Hulsius se compune din P. 191); Iacă dară Muntenia purtând numele de in toată

floarea veacului XIV (p. 153). Se înţelege că abundenţa concluzivelor se explică prin natura propriu-zisă a textului.

O caracteristică retorică importantă formează numeroasele elemente de adresare (unui interlocutor sau auditor imaginar), care dau textului coloratura expunerilor de la o tribună academică. Iată câteva exemple: Să ne oprim o clipă asupra unei coincidinţe destul de originale (p. 193); Opriţi-vă un moment şi cugetaţi (p. 180); Să ascultăm dară pe cel mai modern blazonist britanic (p. 189).

Chiar legătura dintre diversele capitole ale cărţii se face adesea cu mijloacele stilistice ale adresării. De exemplu, capitolul 60 din studiul III se termină cu o frază de trecere la materia capitolului următor, frază conţinând verbe la pluralul autorului (dar şi al asocierii cu interlocutorul): Să trecem acum la apele oltene, prin care vom încheia idrografia munteană din epoca lui Ovidiu (p. 460).

Textul abundă în elemente (cuvinte, expresii, construcţii sintactice) specifice limbajului vorbit şi familiar, cerute, de regulă, de stilul polemic al autorului. În această privinţă, Haşdeu este un continuator al lui Eliade.

În sfârşit, în legătură cu vocabularul, observăm că terminologia de specialitate (în măsura în care se poate vorbi de aceasta la 1875) este folosită, cu puţine excepţii, întocmai ca astăzi. Ne referim, bineînţeles, la termenii de istorie şi lingvistică, discipline ştiinţifice pentru care abia atunci începeau să se constituie terminologiile proprii în variante moderne.

Am relevat aici numai o parte dintre trăsăturile lingvistice şi stilistice ale operei. Există şi unele stângăcii, mai ales de sintaxă (de ex. folosirea improprie, uneori, a lui pe de la acuzativul-obiect direct al numelor de persoană), care se pierd însă în ansamblul operei. Dacă în primele sale lucrări (e vorba de cele publicate în revistele de la Iaşi), Haşdeu mânuia cu unele dificultăţi româna literară, fiind copleşit de influenţele eliadiste, latiniste şi

pumniste (Iorga nu ezită să-i caracterizeze cu ironie stilul din această perioadă, vezi Istoria literaturii române, vol. III, Ed. Minerva, Bucureşti, 1983, p. 310), în Istoria critică aspectele lingvistice şi stilistice sunt de o strălucire unică. Se realizează aici o sinteză originală a diferitelor variante funcţionale ale limbii, ceea ce e în acord cu caracterul interdisciplinar al operei, cu temperamentul vulcanic al marelui ei autor, cu simţămintele lui de nestăvilită iubire pentru îndelungata şi zbuciumata istorie a poporului român.

Notă asupra ediţiei

Istoria critică a românilor a fost publicată mai întâi, pe capitole, în „Columna lui Traian”. Sub titlul general Istoria critică a românilor din Muntenia în secolul XIV, materia primului volum se tipăreşte în revistă, număr de număr, cu rare întreruperi, începând cu nr. 93 din 11 octombrie 1871 şi terminând cu nr. 8 din mai 1873. Înainte de a se fi terminat tipărirea în coloanele revistei, a început, cu modificări puţin însemnate, culegerea din nou a textului, gruparea şi difuzarea lui în fascicule, la distanţă în timp de patru-cinci luni una de alta. Prima fasciculă apare în aprilie 1872. Deja în nr. 13 (123) din 27 martie 1872 al Col Tr, se publică anunţul următor: „În săptămâna aceasta apare de sub presă prima făscioară în treisprezeci coale din Istoria critică a românilor de B. PHasdeu. Ediţiune de lux, hârtie velină de prima ordine, format mare in4, punându-se în vânzare în număr de 100 exemplare, cu preţul de 5 lei noi”. În numerele pe aprilie şi mai se face insistent publicitate fasciculei. Tot din Col Tr reţinem informaţia că fascicula a II-a a apărut în august 1872, iar a III-a la începutul lui februarie 1873. În mai 1873 s-a publicat fascicula a IV-a, care completează materia primului volum al cărţii. Tot atunci a apărut volumul legat, dovadă că în nr. 8 din 1 iunie 1873 al revistei se anunţă că „la depozit, Calea Mogosoaie, nr. 172, se mai găsesc 20 exemplare legate la un loc din volumul întreg, ediţiune de cel mai mare lux, 340 pagine de câte 2 coloane în format

quarto. S-au rezervat numai pentru acei ce subscriu totodată şi la volumul”, pus sub presă”.

Această primă ediţie a cărţii poartă titlul: B. I? Haşdeu/Istoria critică a românilor.

Pe verso la foaia de titlu: B. I? Haşdeu/Istoria/critică a românilor/ din/ambele Dacii/în/secolul XIV / tom Izvolum Izbucureşti/Tipografia Curţiii (Lucrătorii asociaţi), Pasagiul Român/M’D’CCC LXXIII

Pe a doua foaie interioară s-a tipărit: Bogdan Petriceicu Haşdeu/

Pământul/Tărei Româneşti/în secolul XIV: /Întinderea teritorială. No?

menclatura. Acţiunea naturii. /Reacţiunea omului. Urbile danubiane. Urbile carpatine. Urbile câmpene. Sintezea/Primul cap/din/Istoria analitică a formaţiunii staturilor române/Antiquam exquirite matrem! /

Cercetaţi pe antica mumă! /Virgiliu Aen., III, 96. /Bucureşti/Tipografia Curţii (Lucrătorii asociaţi), Pasagiul Român/M.D.CCC.LXXIII

Cartea se deschide cu o prefaţă, neintitulată, de trei pagini.

Sub titlul general Pământul şi poporul, materia e organizată în trei mari secţiuni: Întinderea teritorială (p. 1 – 28), Nomenclatura (p. 28 – 173) şi Acţiunea naturii (p. 173 – 329). Urmează o postfaţă, neintitulată, de trei pagini (p. 330 – 332), iar până la pagina 340 sunt date diverse corectări sub titlul „Addenda et corrigenda”.

Ediţia a II-a a volumului I se publică în 1875, cu textul pe două coloane. Această nouă ediţie, „revăzută şi foarte adausă”, este mult diferită de precedenta. Sunt introduse capitole noi, iar numeroase altele sunt sensibil îmbogăţite. Stilul incisiv polemic din prima ediţie este, de data aceasta, mult atenuat.

În nr. 1 din 1874 al Col Tr, Haşdeu publică un lung studiu intitulat: Nouă cercetări documentale asupra ducatului de Amlas şi banatului de Severin constituit din următoarele capitole: 1. Ducatul Amlasului; 2. Ducatul de

Amlas din punctul de vedere cronologic; 3. Ducatul de Amlas din puntul de vedere geografic; 4. Posesiunile Basarabilor în Temesiana; 5. Dobrogea-Vidin-Haţeg. Acest studiu, întins pe 21 de coloane, este inclus neschimbat în ediţia a II-a a cărţii, în locul primei variante, mult mai restrânse.

Se pare că în primăvara lui 1874, Haşdeu pregătise pentru tipar întreaga nouă variantă a cărţii, dovadă că în nr. 2, din acelaşi an, al revistei, se publică, sub titlul Conspectul „Istoriei critice a românilor", tom. I, ed. a II-a, prefaţa şi tabla de materii cu indicarea titlurilor capitolelor noi şi ale celor îmbunătăţite faţă de ediţia întâi. „Pentru a da o idee precisă despre a doua ediţiune a operei domnului Hăsdeu – se spune în nota care precedă acest sumar – indicând după putinţă ceea ce o distinge de prima ediţiune, care fusese publicată dentâi aproape întreagă în «Columna lui Traian» şi apoi retipărită într-un mod mai complet aparte, reproducem aci şi tabla de materii". Iată care sunt capitolele noi (cifra reprezintă numărul din volum al capitolului):

Studiul I:

10. Ducatul de Amlas din puntul de vedere geografic; 11. Posesiunile Basarabilor în Temesiana.

Studiul ":

15. Basarab-ban într-o cronică persiană sub anul 1240; 42. Numele mongolic Kara-Ulag; 61. Legenda serbo-bulgară despre sântul Nicodem.

Studiul III;

14. Ce însemna cuvântul „Maris" la sciţi? 18. Vespile din Temesiana; 55. Originea cuvântului „Jales"; 57. Râuleţul „Giomartil"; 58. Numele Jiului în Ptolemeu; 84. Originea numitor „Moldova" şi „Prahova"; 89. Modernitatea slavismelor şi germanismelor în limba română. Addenda: Cuvântul celtic „frut"; „Strechea" în Erodot.

Capitolele îmbogăţite sunt mai numeroase:

Studiul I:

5. Epoca cuprinderii Făgăraşului de către munteni; 6. Modalitatea cuprinderii Făgăraşului de către Basarabi; 9. Ducatul de Amlas din punctul de vedere cronologic; 12. Dobrogea – Vidin – Haţeg.

Studiul ”:

2. Originea termenului „vlah”; 3. Ungro-Vlahia; 7. Vrancea; 53. Originea monastirii Tismana; 55. Originea monastirii Cotmeana; 67. Concluziunea despre Arabia de la Dunăre.

Studiul III:

10. Semnificaţiunea termenilor Prut şi Siret în limba scitică; 17. Anticităţile apiculturii române; 22. Carpaţii în Erodot; 23. Grifonii păzitori de aur; 34. Piticii de la gurile Dunării; 51. Oltul, „râu de aur” în limba agatârsică; 56. Râul „Gilort”; 61. Limba dacică, limba slavică şi limba română; 64. „Colchida” la Dunăre în Ovidiu; 77. Originea numelui „Dunăre”; 79. Originea cuvântului „hoţ”.

Începând cu numărul pe iunie 1873, an. IV Col Tr publică materia care va forma volumul al II-lea al Istoriei critice. Apar următoarele studii: în nr. 8, din iunie 1873, Materia, spirit şi divinitate. Pozitivism istoric (corespunde cu cap. 1 şi, parţial, 2 din volum); în nr. 9, din iulie 1873, Originea civilizaţiunii (corespunde cu cap. 2 şi 3 din volum); în nr. 10, din aug. 1873, Alfabetul dacic. Cum scriau românii până la anul 1500? (corespunde cu cap. 4, 5 şi 6 din volum); în nr. 11, din sept. 1873, Paleontologia veşmântului, armei şi locuinţei în România (corespunde cu cap. 7, 8, 9, 10, 11 din volum); în nr. 12, din oct. 1873, Sâmcea. Notiţă filologică (corespunde cu cap. 12 din volum); Ibid., Muntenia sub Ptolemeu din puntul de vedere al selecţiunii naturale (corespunde cu cap. 13, 14, 15, 16 din volum; ultimele 22 de rânduri ţin de cap. 17 din volum); în nr. 13, din noiembrie 1873, Frunza verde. O pagină pentru istoria literaturii române (corespunde cu cap. 18 din volum); Ibid., Viaţa de codru în Dacia. Studiu filologic (corespunde cu cap. 17 din volum). Cu unele corecturi, nu foarte însemnate, studiile din revistă sunt republicate într-o fasciculă de 76 de pagini.

În nr. 1 din ian. 1874 al Col Tr se anunţă că a apărut „volumul”, făscioara!”. Pe coperta fasciculei (datată 1874, dar pe foaia de titlu e dat anul 1875) sunt înşirate toate titlurile capitolelor, unele formulate altfel decât în paginile revistei (vezi sumarul la ediţia noastră). Aşadar, din volumul al II-lea, a fost publicată o singură fasciculă.

Se înţelege că Istoria critică este o operă neterminată; s-ar putea spune că, faţă de planurile grandioase ale autorului, ea a rămas o operă abia începută (vezi titlul de pe a doua foaie interioară a ediţiei I, reprodus mai sus). E posibil ca unele studii publicate în coloanele revistei în cursul anului 1874, în special studiile de onomasiologie (agricultură, viticultură, păstorit etc.), să fi format, în intenţiile autorului, materia fasciculei următoare a volumului al II-lea. Se ştie, de altfel, că Haşdeu plănuia cercetarea istorică a tuturor aspectelor civilizaţiei şi culturii populare româneşti; în general, idealurile lui vizau realizarea unei enciclopedii complete a poporului român. Probabil că activitatea didactică la Universitate (în octombrie 1874 deschide cursul liber de lingvistică indo-europeană) şi elaborarea celor trei volume ale excelentei sale lucrări Cuvente den bătrâni sunt motive care, între altele, l-au determinat să întrerupă Istoria critică. El nu a abandonat însă gândul de a realiza o operă enciclopedică în care să înfăţişeze întreaga istorie a culturii şi civilizaţiei populare româneşti. Etymologicum Magnum Romaniae, operă rămasă tot neterminată, a pornit de la aceleaşi intenţii ca şi Istoria critică, deşi, după cum se ştie, modalitatea de realizare (pretextul unui dicţionar) este alta. Volumul al IV-lea al acestei opere, Negru-Vodă. Un secol şi jumătate din începuturile statului Tărei Româneşti (1230 – 1380), reprezentând doar „introducerea” în materia propriu-zisă a dicţionarului, este o reluare a unei părţi din tematica volumului I al Istoriei critice. Un capitol special din această „introducere” este consacrat lucrărilor, româneşti şi străine, publicate după 1875, în care s-au făcut referiri la Istoria critică în privinţa

problemei primilor Basarabi. Capitolul al III-lea, cel mai întins şi cel mai important al volumului al IV-lea al Etymologicului, se leagă direct, din toate punctele de vedere, de unele părţi ale Istoriei critice. Haşdeu însuşi afirmă că „în capitolul următor, prin care se încheie munca mea, unele pasaje din Istoria critică vor fi intercalate întregi [sublin. noastră], servind ca un fel de soclu arhitectonic la completarea şi terminarea operei, deoarăce-l aveam gata mai denainte, nezguduit printr-o durată de treizeci de ani” (EMR, III, 1976, p. 690). Ca exemplificare pentru intercalarea de pasa

je din Istoria critică în EMR, IV, se pot vedea paginile 823 – 827 din ediţia citată.

În 1878 se publică prima parte a Istoriei critice în traducere franceză sub titlul: B. P Haşdeu/Histoire critique des Roumains/La Valachie/ jusqu en 1400/I/Extension territoriale/, edition entierement refondue/ traduit du roumain sous les yeux de l'auteur/par/Frederic Dame/professeur de litterature française/Bucarest/Librairie J. Szollosy, editeur/ Calea Mogosoaii, 46, Place du Théâtre/1878.

Volumul, cuprinzând 144 (XXIV + 120) de pagini, se deschide cu o scurtă introducere, semnată de Fr. Dame, în care este elogiată Istoria critică. Traducătorul întocmeşte apoi, pe şase pagini, o „notice biographique sur l'auteur”, cu lista lucrărilor mai importante ale lui Haşdeu împreună cu trimiterile bibliografice conţinând aprecieri ale unor somităţi ştiinţifice la adresa savantului român. Urmează prefaţa, care se identifică numai parţial cu prima parte a celei din textul original. Din ediţia a II-a a volumului I sunt traduse primele 11 capitole. Din capitolul al XII-lea se reţine numai partea care priveşte Haţegul. Capitolul al XIII-lea, intitulat Les Bassarabes dans la poésie populaire serbo – bulgare, este o redactare nouă, cu elemente care se întâlnesc nu atât în Istoria critică, cât mai ales, târziu, în vol. al IV-lea al Etymologicului. Se dă în traducere franceză o lungă baladă sârbească în care se conservă

amintirea lui Mircea cel Mare şi a fratelui său Dan. Capitolul al XIV-lea se intitulează la politique transdanubienne d'Alexandre Bassarabe, al XV-lea, Les conquêtes de Vladistas Bassarabe en Bulgarie, iar al XVI-lea, Dobrodja. După cum se poate uşor constata, ultimele trei capitole conţin o materie relativ nouă faţă de Istoria critică. Ultimele pagini ale cărţii, Resume, traduc întocmai textul românesc de la cap. al XIV-lea.

Pentru ediţia noastră, am ales textul ediţiei a II-a a vol. I, din 1875 şi, bineînţeles, varianta publicată în fasciculă separată, tot în 1875, a volumului al II-lea. Capitolul 18, intitulat Poezia frunzei verzi", din acest volum, a apărut incomplet; am întregit textul în ediţia noastră după Col Tr, unde a fost tipărit integral. Am inclus la locul indicat de autor cele două fragmente din Addenda la vol. I: cuvântul celtic „frut" şi „strechea" în Erodot.

Fiind un text de interes în primul rând ştiinţific, am considerat neimportantă întocmirea unui aparat de variante care să reflecte deosebirile de la o ediţie la alta, de la textul din Col Tr la cel din fascicule şi volume. De altfel, Haşdeu însuşi mărturiseşte în prefaţă că în prima

ediţie erau „destule neajunsuri", „defecte reale", „erori", „lacune", „prisosuri de distribuţiune, unele viciozităţi de formă", că „mijloacele de informaţie" au fost mai sărace; „partea curat polemică, care juca un rol adesea disproporţionat în prima ediţiune", a fost suprimată aproape cu totul în noua variantă.

Toate acestea justifică pe deplin editarea textului Istoriei critice în forma pe care o propunem noi.

Ortografia din ediţia a doua a textului nu diferă de cea din ediţia întâi şi nici de cea folosită în paginile „Columnei lui Traian".

Sistemul ortografic adoptat de Haşdeu este, ca şi al altor scriitori din epocă, tributar latinismului academic, analogismului pumnist şi heliadismului. Două trăsături principale, care se completează reciproc, se pot distinge din examinarea normelor ortografice aplicate în textul

Istoriei critice: reflectarea în scriere a unor particularităţi de etimologie a cuvintelor şi tendinţa raţionalistă de regularizare prin scriere a formelor gramaticale. În sistemul de înlocuiri grafice pe care l-am adoptat am ţinut seamă cu toată stricteţea de aceste trăsături, distingând astfel particularităţile lingvistice ale textului de cele pur grafice. Inconsecvenţele de ortografie, comune textelor care se tipăreau în epocă, ne întâmpină din abundenţă şi-n opera lui Haşdeu. E cazul frecvent mai ales al lipsei semnelor diacritice la unele litere (a, e, e, o, etc.). Noi am conservat însă toate dubletele sau tripletele grafice care exprimă posibile pronunţări paralele.

În sistemul de înlocuiri de litere pe care l-am adoptat am avut în vedere permanent evoluţia scrisului lui Haşdeu în toată opera sa, încercând să surprindem astfel cu mai multă siguranţă valoarea reală a grafemelor speciale din Istoria critică. Am profitat, pentru aceasta, de consideraţiile lui Haşdeu însuşi asupra unor norme de scriere, precum şi de felul în care au fost retipărite mai târziu unele fragmente din operă. În linii generale, însă, am folosit pentru transcrierea acestui text principiile filologice după care am editat Etymologicum. Ortografia diferă însă mult de la un text la altul.

Iată înlocuirile de litere pe care le-am operat (exemplele sunt transcrise cu păstrarea numai a literei discutate):

a: î: când = când, decât = decât, fântâne = fântâne, mândrie = mândrie, plânge = plânge; întâi = întâi; anexând = anexând, confundând = confundând (constant la sufixul de gerunziu al verbelor în – a); a: a, sub

accent, când notează sufixul de prezent de la pers. I plural a verbelor în – a şi cel de la pers. a III-a singular a perfectului simplu de la verbele de aceeaşi conjugare: enumeram = enumerăm, înregistrâm = înregistrăm, rezumâm = rezumăm, lui = luă, voti = votă; a sub accent a fost redat prin a şi în diverse cazuri: Bacâu = Bacău, cât = căi. În sufixul de gerunziu al verbelor de conjugarea I cu

radicalul în consoană palatală sau în i, a a fost redat prin i: deocluând = deochind, studiând = studiind, încheiând = încheind.

a: e la finala substantivelor şi adjectivelor feminine cu radicalul în – i sau în consoană palatală: căsătorie, mărturie, mândrie, nevoie, păstorie, prietenie, sabie; analogie, armonie, colonie, fantazie, istorie, linie, parodie, provincie, serie, specie etc. (toate scrise cu – à la finală: căsătonă, analogia etc.); vechia = veche (chi notează consoana palatală), propnă = proprie. De asemenea, am redat pe a prin – e la formele de pers. a III-a sing. şi plural de indicativ prezent ale verbelor de conjugarea I cu radicalul în – i sau în consoană palatală: apropia = apropie, tăia = taie. Am înlocuit pe a prin e şi în interiorul cuvântului în poziţie posptalatală: chiăma = chema, chiăie = cheie, închiăia = încheia. În toate situaţiile, scrierea cuă, justificată etimologic, nu reproduce pronunţări reale. Contextul fonetic palatal presupune în mod necesar realizarea concretă a unui – e, care, potrivit principiului morfologiei istorice din sistemul ortografic latinist, se transcria plină. Din exemplele date mai sus, se observă că am suprimat pe i ca semn al palatalităţii oclusivei k (scrisă ch) când aceasta e urmată de e, suficient pentru exprimarea caracterului palatal al consoanei: chieie = cheie, vechie = veche.

a: î, de regulă în silabă neaccentuată: cârduri = cârduri, câştiga = câştiga, îmbrâncind = îmbrâncind, pândind = pândind, rămânând = rămânând, răspândi = răspândi, românesc = românesc, târziu = târziu. Exemplele sunt foarte numeroase şi ne întâmpină la aproape toţi scriitorii epocii, indiferent de provincia de care aparţin prin graiul matern. Dacă în marea majoritate a exemplelor notaţia cu a este pur grafică, e posibil însă ca în multe cazuri a să exprime pronunţări reale (populare, regionale, arhaice), dar o selectare a acestora din urmă e greu de făcut, mai ales că, deseori, cuvinte din această categorie pot apărea când cuă, când cu! chiar în acelaşi text. De aceea, considerăm că unificarea prin î, din

perspectiva pronunţării literare actuale, este soluţia filologică optimă. Am păstrat însă pe à la cuvintele pentru care avem certitudinea că şi astăzi sunt rostite astfel: făsie, rădica, răsipi, trămite.

e: ea, în poziţie accentuată: acesta = aceasta, aşeză = aşază, greşelă = greşeală, legă = leagă, lucrează = lucrează, pre = prea, pute = putea.

e: a după labiale şi în toate cuvintele în care a provine dintr-un mai vechi ea: fată = fată, livedă = livadă, mesă = masă, penă = pană, pesă = pasă (vb.), poveţă = povaţă, Tismena = Tismana, vetră = vatră, să veză = să vază, se versă = se varsă; aretă = arată, predă = pradă, şese = şase, septe = şapte, ţera = ţară. La fel: de că = dacă, deru = dar (conj.), seu = său.

e: ia, la iniţială de cuvânt sau de silabă, corespunzând unei realităţi fonetice general româneşti: e că = iacă, ei = iar, crăsi = iarăşi, îndoelă = îndoială. E vorba, de fapt, de transcrierea lui ea (scris e) prin ia în condiţia fonetică a menţinerii diftongului şi potrivit cu rostirea iodizată în poziţie iniţială.

e: le, la început de cuvânt sau de silabă (cu excepţiile din ortografia de astăzi: eu, el, ea, ei, este, eram) potrivit pronunţării iodizate în româna comună a lui e iniţial: este = iese, trebuie = trebuie, voeste = voieşte, voievod = voievod.

Evident, această regulă de înlocuire nu a fost aplicată la neologisme. Mai mult, am suprimat pe i (întâlnit incidental) din contextele fonetice ale neologismelor: idee = idee, epopeie = epopee.

e: e, după consoane labiale, corespunzător lui le din limba literară: fier, ferar, a fierbe, fierbinte, piedică, pieirea, pele, pelărie, pept, peptosi, pierdură, să pierdem, a peri, Petre, a petrificat, verme. În aceeaşi poziţie am menţinut pe ea (în text e) care corespunde în graiuri şi în limba literară lui ia: feare (sălbatice), mează zi, să peară, să peardă, peatra. Rostirea cu e, ea după labiale (în loc de le, ia) este specifică mai ales Moldovei.

e: i, ca desinenţă de plural şi de genitiv-dativ singular la substantivele şi adjectivele feminine cu radicalul în – i (deci terminate în – le), precum şi ca desinenţă de plural la substantivele neutre cu radicalul în – i (deci terminate în – în): (trei) mărturie = (trei) mărturii, mosiele = moşiile; (acestei) avuţie = (acestei) avuţii, (aceste) criterie = (aceste) criterii, unei familie = unei familii, (neste) servicie = (neste) servicii; (numite) proprie = (numite) proprii. La fel: categorii, corăbii, Dacii, fizionomii, provincii; auspicii, detalii, principii, studii etc. (în text, cu – le). E greu de dovedit că e reprezenta la aceste categorii de nume un fapt de rostire. E vorba mai degrabă de o scriere etimologică (e corespunde lat. se de la feminine şi a de la neutre) şi de generalizarea prin

ortografie a unor reguli de flexiune: e ca desinenţă de plural pentru feminine şi neutre este, cel puţin pentru neologisme, mult mai frecvent decât – i, respectiv – un.

e: î: amendouă = amândouă, astempăr = astâmpăr, conversitor = covârşitor, cuvent = cuvânt, să menţă = sămânţă, tărem = tărâm; atingend = atingând, avend = având, coregend = coregând, începend = începând, născend = născând, pierzend = pierzând, rezumend = rezumând (la gerunziul verbelor în – ea şi – e); e: i, în sufixul de gerunziu al verbelor de conjugarea a III-a cu radical în palatală: scriend = scriind. În ambele situaţii, e corespunde unui e etimologic.

e: a, corespunzând unui e etimologic modificat în a după labiale: adeverate = adevărate, amenunt = amănunt, capetă = capătă, jumetate = jumătate, meduvă = măduvă, mesură = măsură, numer = număr, să petrunză = să pătrunză, se vedesc = se vădesc, vezut = văzut; două = două, noue = nouă, voue = vouă. Am interpretat la fel pe e (care apare adesea fără semn diacritic) din secvenţele iniţiale re –, res (rez) de la cuvintele vechi româneşti: remâne = rămâne, reposat = răposat, resărit = răsărit, a resfoi = a răsfoi, respândi = răspândi, resunet = răsunet, rezmeriţă = răzmeriţă etc., precum şi din numeroase alte

cuvinte care provin din etimonuri cu e (uneori şi cu alte vocale) evoluat la A: căletoria = călătoria, călugerii = călugării, face = iacă, pâne = până, semănţă = sămânţă, sănetoasă = sănătoasă, seu = său, treacet = treacă t, ţeri = ţări, vecinătate = vecinătate (constant în sufixul – ătate) etc.

Am interpretat pe e ca! când pronunţarea cu a este arhaică, deci improprie românei din a doua jumătate a secolului al XIX-lea: azverlă = azvârlă, Berlad = Bârlad, s-a întemplat = s-a întâmplat, sfersit = sfârşit, teresc = târăsc, Tergoviste = Târgoviste, a verî = a vârî etc.

O: ca: anterioară, aproape, laboare, noastră, perioade, popoare, sănătoasă, toate, vigoare etc. (cu diftongul ca notat în text prin o); dar conservat în forte „puternic”.

O: a, în: a locui = o lăcui, locuinţă = lăcuinţă; daro = dară, iarosi = iarăşi; Rosinar = Răşinar.

O: î, în cuvinte cu e în etimon, devenit! din cauza poziţiei nazale: fontâne = fântâne, longă = lângă; la fel: ronduri = rânduri.

Ia: ea, în sufixul de imperfect al verbelor de conjugarea a IV-a: se făliau = se făleau, lovia = lovea, se măria = se mărea, se numai = se numea, se opria = se oprea, stăpânia = stăpânea, reuşia = reuşea, vor

bia = vorbea etc.; de asemenea, după africate şi oclusive palatale, potrivit normelor ortografice de astăzi: Bugeac, dobrogean, Dobrogea; cheamă, gheaţă, strechea, a trunchia, Urechea (în text cu ia). La fel au fost transcrise cu ea formele pronominale aceia (fem. sing.) şi ceea ce, precum şi neologismele de felul: ideea, epopeia.

Finala – tonă, care apare la câteva adjective feminine, a fost redată prin –toare: inflamatoare, înjositoare, obligatoare, predomnitoare, spăimântătoare, stătătoare, surprinzătoare, trecătoare, tranzitoare, roditoare, zâmbitoare (ultimele două exemple, într-un citat din Bolliac). Toate acestea sunt scrise în textul original cu o şi lă la finală: inflamatonă, spăimântătonă etc.; la plural,

cu le: (apă) stătătorie.

Adjectivele feminine literană, (movilă) miliană, ordinană, tributană au fost transcrise: literară, miliară, ordinară, tributară.

E greu de spus dacă aceste variante se foloseau în vorbirea literară. Cele care se explică prin latină erau, desigur, folosite (tributarie, ordinarie), celelalte însă, explicabile prin analogie cu împrumuturile latineşti de felul lui obligatorie (cu o, nu cu ea), erau artificiale (ca, de exemplu, trecătoarie etc.). De altfel, Haşdeu însuşi scria: (note) suplementarie şi (note) suplementare (Col Tr, an. IV nr. 8, din 1 iunie 1873, p. 150, col. 3). Şi, la fel, în ed. I: extraordinarie, iar în ed. a II-a: extraordinară.

I: i, notând un i scurt posteonsonantic sau un i component al unui diftong: abia, ai Dunării, ani, apoi, căci, ce-i, chiar, întregi, mai, Moldovei, mulţi, simţitori, Sincai, totuşi, vestului (în text: abia, căci, chiar etc.). Am restabilit pe i la conjuncţia şi legată de alt cuvânt care începe cu vocală: s-apoi = şi-apoi, s-atunci = şi-atunci etc., considerând că pronunţia este la fel, indiferent că scriem ssau şi

— U (final): zero, fiind lipsit, ca şi – u final din alte sisteme ortografice din secolul trecut, de valoare fonetică: unu capitolu = un capitol, începându = începând, cursulu = cursul. În citatele româneşti conservate în ediţia franceză a cărţii, – u final nu mai apare (v., de ex., paginile 73, 80). La cuvintele cu radical terminat în – i, a a fost înlocuit cu u, fiind element al diftongului: deceniu, dubiu, februariu, genariu, Glodariu, iuliu, iuniu, martiu, pasagiu, premiu, preparatoriu, propriu, târziu (în text cu – u). În feliu, întâiu, a a fost suprimat. În sau şi său (scrise seu, seu), a este, evident, component al diftongului şi, deci, a fost redat prin u. În citatele din textele vechi şi în variantele arhaice ale unor cuvinte discutate etimologic, a (sau u) a fost păstrat (de ex. Jilu).

s: z, în neologisme, intervocalic sau înainte de consoană sonoră; de asemenea, în cuvinte vechi cu

segmente fonice care au permis sonorizarea lui’s: isolat = izolat, dezbătea = dezbătea, şi, la fel: abuziv, analizând, brazdă caz, a dezlipi, s-a deznaţionalizat, pozitivistă, rezumând, sinteza, zgândărim etc. (scrise cu se în textul original). Am păstrat pe se în filosof, filosofie, de origine greacă.

Am înlocuit pe sprin se în: noştri, persii şi prin în: asisderea, dasdiile, preasmele, sder, slusbă (= aşijderea, dajdiile, preajmele, jder, slujbă). E posibil ca şi în acest al doilea caz’s să noteze tot un s, provenit din care s-a diferenţiat prin sonoritate de consoana sonoră următoare: dajdie dasdie, fenomen obişnuit şi în limba de astăzi.

z, în cuvinte de origine latină (sau formate de la teme latineşti), în care z se explică dintr-un d urmat de i: limpezirea, netezesc, să pătrunză, piezişă, târziu, ziua (scrise cu în text). În mi loc, mi mlocire, rotun mire, am redat pe prin j, în conformitate cu pronunţia reală. În vitezie, vitezi; obrazi, am înlocuit pe z prin j. Neexistând în sistemul de grafeme utilizat de Haşdeu, sunetul era notat prin litera care exprima sunetul din etimon (lat. medius ocus rom. mijloc) sau sunetul pe baza căruia se constituie alternanţa z: j.

ss şi-s + cons.: x, notând grupul de sunete ce, în neologisme latino-romanice: anexând, aproximativ, axiomă, complexul, examene, exegezea, exemplu, se exercită, exilat, exista, exotică, ortodox (dar pl. ortodocşi), saxonă, sufix (scrise în text cu ss); context, excelinţă, exceptând, excepţiune, exclusivamente, expediţiune, explica, expres, a se exprime, expuse, extern, extraordinar, extrădare, extremă, text etc. (scrise în text cu’s). E posibil ca unele dintre neologismele de acest fel să se fi rostit cu’s, după italiană, dar o distincţie netă între realitatea fonetică şi ceea ce era simplă grafie nu se poate face. De altfel, peste câţiva ani, Haşdeu însuşi adoptă scrierea cu x, ceea ce înseamnă că rostea cu ce cuvintele în discuţie.

şi: j, în toate cuvintele vechi româneşti şi în neologismele care circulă astăzi cu j: agiunge = ajunge, în agiunul = în ajunul şi, la fel: ajuta, ajutor, împrejurare,

înconjurat, înjugat, joc, jos, juca, judecată, judeţ, de jur în jur, stejar, subjugat, vârtejul; Dolj, Gorj, Jaristea, Jiu (toate scrise în text cu şi); sprigin = sprijin; degia = deja, guridic = juridic, giustifica = justifica. Am păstrat consoana africată în: limbagiu, pasagiu, personagiu (în general când şi se află la finală, de cele mai multe ori component în structura fonetică a unui sufix neologic).

cortegiu, litigiu, prestigiu, refugiu, sarcofagiu, vestigiu, rostite şi astăzi cu africată. De asemenea, am conservat pe şi [] în radicalul verbelor neologice în – e de felul lui a corege, a se erige, a neglege, a protege şi la subst. giargoane pl. (din ital.). În textul lui Haşdeu, ca şi în ale altor autori contemporani, îndeosebi ale învăţaţilor latinişti, nu există litera j; ea a fost înlocuită peste tot (deci şi în cazurile în care se pronunţa j) prin şi sub influenţa limbii vechi (în elementele latine s-a dezvoltat dintr-o semioclusivă), iar în cazul neologismelor, sub influenţă mai ales italiană (dar şi latină şi chiar franceză). Cuvintele indigene de origine latină circulă şi astăzi cu fonetismul şi în graiurile din aria de nord-est a ţării, dar e greu de admis că Haşdeu ţinea să rămână, tocmai într-un text ştiinţific, fidel unei pronunţii locale. Că e vorba numai de o convenţie grafică o dovedeşte faptul că peste doi-trei ani de la publicarea Istoriei critice Haşdeu adoptă scrierea cu (vezi, de exemplu, numerele pe 1878 ale „Columnei lui Traian"). Interpretarea dată de noi formelor cu şi din textul Istoriei critice concordă întru totul cu consideraţiile lui Haşdeu însuşi asupra sunetului din română făcute chiar în volum, în capitolul consacrat originii numelui Jiu.

În citatele din textele vechi am conservat însă scrierea cu şi: gioi, încungiurat etc.

Am lăsat neschimbat pe şi în evangeliu, evangeliar, Georgiu, portugez.

ch: h, în neologisme (dar şi în unele cuvinte mai vechi): archaic = arhaic, archeologi = arheologi, archidiacon = arhidiacon, archierească = arhierească, archivist = arhivist, chaos = haos, chartă = hartă, chartie

= hârtie, ierarchic = ierarhic, patriarchism = patriarhism, Valachia = Valahia, vlachi = vlahi; dar e în: chloroformizat = cloroformizat.

sce, sci: ste, şti: Bucuresci = Bucureşti, întăresce = întăreşte, pasce = paşte, reuşesce = reuşeşte, scie = ştie, sciinţe = ştiinţe, vorbesce = vorbeşte etc. Se înţelege că modificarea nu a fost operată în cuvinte ca: făscioară (legat etimologic de fascicolă), sciţii (nume etnic).

Am contras literele duble, care apar, în special din raţiuni etimologice, în scrierea diferitelor consoane, atât la cuvinte vechi româneşti cât şi la neologisme. Reproducem exemplele din primele două pagini ale textului: acellasi, affabilul, allături, alle, appar, vom applica, approfundată, cell, coalle, colossală, copillul, differite, cât, litterar, missiunea, mollecule, narraţiunea, offerim, pass, profesori, rapporturile, rătunzeală.

salle, schellă, sosseste, străbattem, successivamente, ţărrei, velleităţi etc. (transcrise în ediţia noastră cu litere simple: acelaşi, ale, coale, copilul etc.). Am păstrat literele duble la numele proprii străine: Barillana, Caffa, Hierassu, exceptând pe cele care s-au impus în scrierea românească cu literă simplă (ne-am orientat pentru aceasta după normele de scriere expuse în Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române, EA, Bucureşti, 1982): Pannonia = Panonia.

În celălalt, înecat, litera dublă redă o pronunţare reală şi, ca atare, a fost conservată; mm a fost înlocuit cu µm în: înmulţit, înmormântat.

Am menţinut forma de feminin plural nouă (în text: noue, cu e, realizat însă ca a din cauza lui u precedent). Am refăcut însă forma de genitiv-dativ singular nouei în noii, iar pe cea de plural masculin noi în noi. La fel în derivatele verbale ale aceluiaşi adjectiv: înnoueste = înnoieşte, rennoueste = rennoieşte, deci cu suprimarea lui u. Numeralul două a fost transcris prin doi.

Puţin diferit am procedat în cazul formelor adjectivului viu. Am transcris fem. viuă prin vie, iar

pluralul fem. viuele prin viile, considerând că pronunţările cu un ne nu au fost posibile niciodată.

Cele două serii de forme pronominale de dativ plural ni, li şi ne le (pentru persoana a II-a nu avem exemple în text) se folosesc, după cum se ştie, potrivit anumitor reguli sintactice. La Haşdeu apar în exclusivitate formele din prima serie: ni, li, de exemplu: Ceea ce ni explică; Fără să li fi aparţinut. În ediţia noastră, am înlocuit peste tot aceste forme prin ne e, cu excepţia, bineînţeles, a situaţiilor în care se impun ni, li, de ex.: Sub care ni se prezintă; A ni le atribui nouă.

Haşdeu scrie aceştiia şi aceştia; am unificat prin varianta a doua, deşi prima este tot atât de frecventă în limba vorbită.

Am refăcut în sunt, suntem, sunteţi formele verbale sunt, suntem, sunteţi, scrise consecvent cu u în ambele ediţii ale textului original, precum şi în varianta din „Columna lui Traian”. Nu avem dovezi că formele de prezent ale lui a fi se rosteau atunci cu u în radical. Haşdeu aplică scrierea latinistă cu! din u (fără semnul diacritic) şi la citatele din limba veche, ceea ce e o dovadă clară că el însuşi rostea sunt, ca toţi contemporanii. Ceva mai târziu, Haşdeu abandonează cu totul scrierea cu u (în Etymologicum apare constant sunt).

Am menţinut însă forma sum de pers. I indicativ prezent, care ne întâmpină de câteva ori fără o motivaţie contextuală specială. Menţinerea

ei se justifică prin aceea că e vorba de o formă gramaticală considerată în cadrul convenţiilor limbajului cult latinizat al epocii.

Formele echilibru, ecivalează, ecivalinte au fost transcrise cu palatala chi: echilibru, echivalează (dar: anticitate).

Am restabilit radicalul în africata ţ la formele de gerunziu al câtorva verbe neologice de conjugarea a III-a: admiţând = admiţând, comiţând = comiţând, transmiţând = transmiţând. Refacerea cu ţ este motivată de faptul că

Haşdeu scria cu t şi la cuvintele din fondul vechi al limbii: trămitând, formă ireală ca pronunţare.

Dintre variantele sanscrit şi samscrit, am preferat pe prima, fiind generală astăzi. Scrierea cum reprezenta o veche regulă în lingvistica franceză de redare a sanser. n.

Am transcris unitar unele nume de persoane care apar în textul original scrise în felurite chipuri, de ex.: Safarik (în Safarik, Schaffarik, Schaffarjk), Jiremek, Karagici, Nadejdin etc.

Am restabilit punctuaţia după normele actuale.

O mulţime de cuvinte compuse sunt scrise cu cratimă (unele cu apostrof) în textul original: acelea-şi, alt-feli, altmintrea, a-nevoie, astă-zi, a binevoit, ceea ce, cineva, câte-o-dată, câteva, cumcă, de oară-ce, d'o-cam-dată, fiecare, mijlocul, niciodată, nu cumva, orice, prea multă, rare-ori, totu-şi, vr o etc. Toate compusele de acest fel au fost redate în ediţia noastră cu ortografia de astăzi. Am scris într-un cuvânt şi derivatele cu nede felul: nencetat, nenţelegere.

Pentru a nu supra-încărca pagina de text, am dat la sfârşitul fiecărui studiu toate notele şi sursele bibliografice din subsol, indicând numărul capitolului şi păstrând neschimbată cifra de trimitere din text. Prin semnul grafic se fac trimiteri la notele grupate la sfârşitul cărţii. Desenele şi schemele din text sunt reproduse prin fotografiere după ediţia de bază.

GR. BRÂNCUS

Note

1R. Rosler, Romänische Studien, Leipzig, 1871; Id., Die Anfänge des Walachischen Furstenthums, Wien, 1867.

2Vezi Etymologicum Magnum Romnaniae, III, Ed. Minerva, Bucureşti, 1976, p. 663, 661, 665.

3Se ştie că astăzi unii tracologi (de ex. VI. Georgiev, I. Duridanov) susţin că limba tracă este diferită de limba dacă, distincţie pe care Haşdeu nu a făcut-o niciodată. Noi considerăm, împreună cu alţi lingvişti români, că limba daco-geţilor reprezenta o variantă de tip dialectal a

limbilor trace.

4Hasdeu a reluat mai târziu chestiunea originii albanezei în raporturile ei cu limbile antice vorbite în Balcani; vezi, de exemplu, EMR, III, Bucureşti, 1976, studiul introductiv: Strat şi substrat, genealogia popoarelor balcanice şi, mai ales, studiul Cine sunt albanezii? în „Analele Academiei Române”, s. II, t. XXIII, Memoriile secţiei literare, 1901, p. 103 – 113, republicat în „Literatură şi artă română”, V, 1900 – 1901, p. 655 s.u., în care susţine că albanezii sunt daci propriu-zişi. După cum se ştie, teoria descendenţei albanezei din traco-dacă (sau daco-moesiană) a fost susţinută ulterior, între alţii, de Pârvan, Iorga, Puscariu, Georgiev ş.a. Recent, I.I. Russu a reluat, cu argumente istorice şi lingvistice noi, teoria expusă de Haşdeu în 1901. Norbert Jokl (şi, după el, Vasmer, Ribezzo, Tagliavini etc.) consideră albaneza ca un rezultat al unei sinteze traco-ilire. O componentă tracă în constituţia primară a acestei limbi admite şi albanologul Eqrem Qabej.

5Asupra presupuselor elemente germanice din română s-a scris mult, dar niciuna din etimologiile propuse nu e convingătoare. Pentru bibliografie, vezi Rosetti, op. cit., p. 241 s.u; Academia RSR, Istoria limbii române, II, Bucureşti, 1969, p. 368 – 370.

6Asupra numelui Dunăre, cu formă particulară în română prin finalul – re, s-a scris enorm; vezi, între alţii, pentru bibliografia problemei, V. Pârvan, Consideraţii asupra unor nume de râuri daco-scitice, în „Memoriile Academiei Române”, secţia de istorie, ser. III, t. I, Bucureşti, 1923, p. 5 – 16; N. Drăganu, Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei, Bucureşti, 1933, p. 376 s.u; G. Ivănescu, în Contributions onomastiques, Bucureşti, 1958, p. 125 s.u; Rosetti, Istoria limbii române, Bucureşti, 1978, p. 239.

7Asupra numelui Prut, vezi bibliografia la N. Drăganu, op. cit., p. 575, notă. Explicaţia prin slavă, dată de Vasmer (în „Zeitschrift fur slavische Philologie”, IX, p. 132), încă din 1923, care pornea de la forma grecească a

termenului, nupetoţ, atestată tot de Herodot, alături de var. scitică Popata, mai e susţinută astăzi de Rosetti, op. cit., p. 240. Plecând însă de la var. Popata şi acceptând ideea că modificarea lui a în o s-a petrecut chiar în dacă târzie, iar u neaccentuat (< o) a dispărut în mod normal, forma actuală se explică prin intermediul altei limbi (cf. Academia RSR, Istoria limbii române, II, 1969, p. 358). Haşdeu a întrevăzut această explicaţie: „Porata, prima apă tributară a Dunării despre răsărit, este cu cea mai perfectă certitudine topică şi chiar fonetică Prutul” (p. 296).

8Siretul are diferite denumiri în izvoarele antice: Tiapavtoţ la Herodot, Iepaooţ la Ptolemeu, Gerasus la Ammianus Marcellinus, Sepetoţ la Const. Porfirogenet. O etimologie satisfăcătoare nu s-a dat până acum. Haşdeu intuieşte un fapt pozitiv, care pare să se impună azi, anume că Tiapavtoţ şi Sepetoţ sunt variante ale aceluiaşi cuvânt. Radicalul i.e. sru (ser) „a curge”, indicat de el, apare şi în cercetările de astăzi.

„Cercetările ulterioare au infirmat aceste ipoteze (vezi, între alţii, Philippide, Originea românilor, I, Iaşi, 1923, p. 434; I.I. Russu, Limba traco-dacilor, ed. a II-a, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1967, p. 182). Pentru diferitele variante: Mapiţ (Herodot), Mapiooţ (Strabo), Marisia (Iordanes şi Ravenat), Mopriorj (Const. Porfirogenet) etc., vezi N. Drăganu, op. cit., p. 496. De remarcat că pentru evoluţia fonetică a lui Mapiţ la rom. Mureş (e vorba de modificarea lui a în o şi apoi u, probabil sub influenţa lui m) Haşdeu nu invocă niciun intermediar străin (slav sau maghiar).

10După cum se ştie, hidronimul Olt ridică probleme de evoluţie fonetică greu de soluţionat, ceea ce i-a făcut pe mulţi cercetători să considere că termenul ne-a parvenit prin filieră slavă, maghiară etc., în orice caz nu direct din traco-dacă (O. Densuşianu, Histoire de la langue roumaine, I, Paris, 1901, p. 293; Id., în „Grai şi suflet”, I, 1921, p. 351; Drăganu, op. cit., p. 540, 590; Philippide, op. cit., I, p. 457; Rosetti, op. cit., p. 240 etc.). Modificarea lui a în o s-a putut produce, după cum am arătat, în perioada târzie de

evoluţie a limbii dace (cf. Vl. Georgiev, „Lingvistique balkanique”, II, Sofia, 1960, p. 5 – 7). Un hidronim Alta, la sud-est de Kiev, „de origine iranică, cu a intact, în teritoriul slav cu okanie” (Academia RSR, Istoria limbii române, II, 1969, p. 358), ar pleda împotriva explicării prin slavă a transformării lui a în o; de asemenea, topon. Altina, din care rom. Oltina (în sudul Dobrogii), exclude influenţa maghiară.

11Etimologia lui Haşdeu este acceptată, cu probabilitate, în Istoria limbii române, II, 1969, p. 330. O etimologie mai bună decât a lui Haşdeu nu s-a propus încă. Ceea ce este sigur este faptul că formele din maghiară şi germană: Zsil, Zsily, Schill, Să reproduc varianta românească veche a numelui. E interesantă şi relaţia etimologică pe care o stabileşte Haşdeu între Jiu (Jilu) şi apelativul jilţ, jelţ, pl. jilţuri (dintr-un diminutiv jiluţ) însemnând „pârâu” şi devenit nume propriu. În anchetele pentru dicţionarul de toponime al Olteniei au fost culese 11 nume de pâraie din nord-vestul Olteniei denumite Jilţ: Jilţul Mare, Jilţul Borăscului, Jilţul Buhorelului, Jilţul Hobiţa etc.

12Remarcabil este faptul că suf. – ea, care apare la multe nume româneşti de ape (Argeş, Braţes), de persoane, nume comune, nu e considerat de Haşdeu întotdeauna de provenienţă maghiară. „Neste termeni ca Argeş, bunăoară, cari oferă toate indiciile unei înalte vechimi, să fie posterioare în limba română venirii ungurilor în Panonia în secolul X?” (p. 397). Se ştie că sufixele româneşti care conţin pe se în structura lor fonetică pot fi nu numai maghiare, ci şi slave sau chiar autohtone, cum este cazul lui brândusă, pănusă, păpuşă, mătuşă, cătuşă, părătus. E posibil ca în limba dacilor să fi existat consoana pe care romanii şi grecii o reproduceau printr-un echivalent aproximativ: s sau şi (comp. Mapiooţ şi Marisia).

13Toţi tracologii repetă observaţia că râul Iantra (bg. Ieter, Etăr) se explică prin atestările antice: „AGpuţ (Herodot), Ieterus (Pliniu), Iatrus (Iordanes), cf., între alţii,

Vl. Georgiev, Trakuskiiat ezik, Sofia, 1957, p. 66; I.I. Russu, Limba traco-dacilor, ed. a II-a, Bucureşti, 1967, p. 91; Ivan Duridanov, Ezikăt na trakite, Sofia, 1976, p. 31.

Atlas, atestat întâi la Herodot, nu se identifică cu Iantra, cum credea Haşdeu. El ar fi numele unui râu localizat între Marea Neagră şi Iantra, izvorând din Stara Planina şi vărsându-se în Dunăre (cf. Duridanov, op. cit., p. 31, 73).

Osma (bg. Osăm), afluent al Dunării în zona centrală a Bulgariei, e pus în legătură cu Asamus (cf. Georgiev, op. cit., p. 57; I.I. Russu, op. cit., p. 177), atestat la Pliniu (deci, altă lecţiune decât cea făcută de Haşdeu: Escamus). Privitor la Utus, Omwţ (bg. Vit), tot un afluent din dreapta al Dunării, v. Georgiev, op. cit., p. 63: uto, utu „apă", dintr-o bază i.e. udo (r), iar pentru etimologia lui Haemus, vezi mai recent Duridanov, op. cit., p. 36 – 37: Saiman (-aş), din i.e. sei „a lega, a uni" (comp. v. ind. siman „graniţă", irl. sim „lanţ").

14Numele Carpaţi e atestat mai întâi în sec. al II-lea e.n. la geograful alexandrin Ptolemeu: Kappathţ opoţ (vezi Capidan, în „Langue et litterature", IV, 1948, p. 141; Georgiev, op. cit., p. 65; Duridanov, op. cit., p. 116; Rosetti, op. cit., p. 226). E acceptată aproape în unanimitate relaţia etimologică cu alb. harpe „stâncă" (din i.e. korp° „stâncă"), propusă de Vasmer (Studien zur albanesischen Wortforschung, 1921, p. 24; Id., în „Revue de slavistique", V p. 152). Eq. Qabej (Studime gjuhesore, III, Prishtina, 1976, p. 31) atrage atenţia că legătura etimologică între oronimul Carpaţi şi alb. karpe (şi vb. shkrep, krep „a scăpăra") a fost făcută mai întâi de filologul albanez K. Kristoforidhi (în Fjalor shqip-greqisht, ediţia Al. Xhuvani, 1961, p. 151). Qabej adaugă, pentru comparaţie, şi numele insulei Karpathos din Marea Egee. Dar, după cum se observă din textul lui Haşdeu, comparaţia cu Kppaooţ, Kppaooţ, atestate la Herodot şi Strabo, o făcuse deja marele nostru învăţat. El este printre cei dintâi care stabilesc şi legătura etimologică a numelui Qarpaţi cu numele de trib carpi (vezi şi Philippide, Originea românilor,

I, p. 288; Vasile Pârvan, Getica. O protoistorie a Daciei, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1982, p. 32). Dat fiind faptul că alb. karpe este dialectal, Haşdeu nu l-a putut cunoaşte. El a identificat însă în sanscrită, armeană, celtă termeni comparabili care au sensul „stâncă, piatră”.

15Călătorul italian era surprins de marea asemănare dintre limbile română şi italiană şi de faptul că românii (valahii) conservă chiar şi numele de roman.

Această sursă străină veche în care se recunoaşte latinitatea limbii şi a poporului român ca un fapt real de conştiinţă populară folosise, mai devreme, şi lui Miron Costin, care scria: „Rumân este un nume schimbat în curgerea anilor din roman, şi astăzi, când întreb pe cineva dacă ştie moldoveneşte, spune: ştii rumâneşte, aproape ca: scis romanice” (Cronica Ţărilor Moldovei şi Munteniei [Cronica Polonă], în Opere, ed. critică de I? I? Panaitescu, ESPLA, 1958, p. 207).

16După Constantin C. Giurescu, Istoria românilor, vol. I, ed. a III-a, Bucureşti, 1938, p. 262, vlah e termenul cu care slavii numeau pe romanici, deci şi pe români. În unele documente vechi slave, vlah apare cu sensul de ţăran liber, rumân. După întemeierea principatelor, vlah apare mai rar cu acest sens. În Peninsula Balcanică, vlah a devenit sinonim cu păstor (înţelegându-se însă tot păstorul vlah), din cauză că păstoritul era îndeletnicirea de bază a românilor sud-dunăreni (Id., p. 314). După Tagliavini, Originile limbilor neolatine, EŞE, Bucureşti, 1977, p. 125 (notă), la originea lui vlah stă germ. Walcha, dintr-un Walchos, prin care germanicii îi numeau pe celţii din tribul Volcae, cu care au venit în contact spre anul 300 î.e.n.; ulterior, termenul ar fi denumit toate populaţiile celtice, apoi şi pe cele care veniseră în atingere cu celţii şi, în sfârşit, pe romanicii din Franţa şi Italia. Cu această semnificaţie, germ. Walcha trece la slavi cu forma vlah, iar de aici la unguri etc. Semnificaţia de „păstor”, asupra căreia insistă mulţi cercetători, ar fi secundară (cf. şi Rosetti, op. cit., p. 214); vezi şi Silviu Dragomir, Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu, Bucureşti,

1959, p. 139 s.u., care arată că în interiorul statului sârbesc vlah însemna, până în secolul al XV-lea, „păstor autohton romanizat”. Id., Vlahii şi morlacii, Cluj, 1924. Dragomir cercetează şi răspândirea vlahilor medievali în Bulgaria, Serbia şi Croaţia.

17Totusi ipoteza lui D. Cantemir, după care Ungro-Vlahia ar fi un termen creat de bizantini cu accepţiune pur geografică, ipoteză combătută de Haşdeu, din cauza atestărilor puţine şi nesemnificative, a fost reţinută în cercetările istoricilor de astăzi. Astfel, Constantin C. Giurescu şi Dinu C. Giurescu scriu în Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi, Ed. Albatros, Bucureşti, (f.a.), p. 250: Ungrovlahia, „de origine greacă, însemna Vlahia de lângă Ungaria, spre a o deosebi de cealaltă Vlahie, din Peninsula Balcanică”; p. 265: „Denumirea Ungrovlahia, de origine bizantină… are o accepţiune geografică: Vlahia de lângă Ungaria, iar nu una politică. Bizantinii au întrebuinţat această denumire spre a deosebi Vlahia de stânga Dunării de Vlahiile din Peninsula Balcanică”.

18Vezi, totuşi, Iordan, Toponimia românească, Bucureşti, 1963, p. 536, care adoptă ipoteza că termenul este, la origine, un antroponim derivat cu suf. diminutival – cea de la st. vran „negru; corb”, deci Vrancea, ca nume de persoană, ar fi echoivalent cu Corbea.

19N. Iorga, Vrancea şi vrâncenii, 1921; C.C. Giurescu, Despre Vrancea, în „Revista istorică română”, IV, 1934, p. 280 – 283; N. Al. Rădulescu, Vrancea, formaţiune politică, consideraţiuni geopolitice, în „Cercetări geografice în Milcovia”, Focşani, 1938, p. 29 – 38; I. Diaconu, Ţinutul Vrancei, etnografie, folclor, dialectologie, Bucureşti, 1930.

Asupra genezei Mioriţei, vezi mai recent Adrian Fochi, Mioriţa, tipologie, circulaţie, geneză, texte, cu un studiu introductiv de Pavel Apostol, Bucureşti, 1964; Al. I. Amzulescu, Observaţii istorico-filologice despre „Mioriţa” lui Alecsandri, în „Revista de etnografie şi folclor”, XX, 1975, p. 127 – 158; Mircea Eliade, De la Zamolxis la

Genghis-Han, Bucureşti, 1980, cap. VIII, Mioara năzdrăvană, p. 223 – 250.

20Etimologia propusă de Haşdeu pentru musat a fost reluată şi de unii lingvişti de mai târziu şi se poate spune că e acceptată încă şi astăzi. De exemplu, după T. Papahagi, Dicţionarul dialectului aromân, ediţia a II-a, Bucureşti, 1974, p. 340, ar. Musat e lat. * (în) formosiatus. După Gh. Giuglea, în „Dacoromania”, III, Cluj, 1924, p. 767, musat ar proveni din lat. musteus „jung, frisch, nou”, care devenit mai întâi mus, păstrat în numele propriu Musa (notat şi de Haşdeu). Ca nume comun, musat e cunoscut încă, deşi rar, în dacoromâna de nord-vest (cf. Densuşianu, Urme vechi de limbă în toponimia românească, în „Anuarul Seminarului de istoria limbii române”, Bucureşti, 1898, p. 8 – 9). I.I. Russu, Etnogeneza românilor, Bucureşti, 1981, p. 364, atribuie pe musat substratului traco-dac, raportându-l la antroponimul trac Mussatus.

ISTORIA CRITICA A ROMÂNILOR

PĂMÂNTUL TAREI ROMÂNEŞTI

Volumul I

ÎNTINDEREA TERITORIALĂ NOMENCLATURA ACŢIUNEA NATURII

Memoriei răposatului meu părinte şi magistru în ştiinţa istorică, Alexandru Petriceicu-Hasdeu, ale sale dintre ale sale, dedic acest întâi volum.

Copilul se mişcă fără astâmpăr din instinctiva pornire de a-şi întări născânda vigoare prin gimnastică.

Junele se încrede orbeşte în tot ce-i iese înainte, căci altfeli n-ar câştiga recea ispită cu preţul dezamăgirii.

Soseşte apoi o vrâstă când omul, matur la corp, la inimă şi la minte, se concentră în sine, devenind el însuşi o mică lume, bazată în relaţiunile sale cu lumea cea mare pe principiul conservaţiunii şi dezvoltării individuale.

Aşa sunt şi popoarele.

Pruncia lor se manifestă printr-o zgomotoasă dinamică; tinereţea, prin veleităţi federative; bărbăţia, prin naţionalism.

Secolul XIV a fost pentru români demăneaţa acestei din urmă faze, a căni auroră răsărise cu puţin înainte.

Pe ambii ţărmi ai Dunării, diferite molecule ale ginţii latine dintre Balcani şi Carpaţi deznoadă, una câte una, precipitatele căsătorii cu feli de feli de viţe străine.

În loc de amalgame româno-bulgare, româno-cumane, româno-rutene, româno-serbe, româno-maghiare, sau cel puţin alături cu dânsele, apar licărind vreo câteva staturi exclusivamente române.

Până la concepţiunea unităţii genetice mai este departe, dar ajunge docamdată că românul voieşte a fi român.

Această virilă epocă zace până acum în cel mai adânc întuneric.

Cu facla criticei în mână, vom cuteza noi s-o străbatem în toate direcţiunile, studiind-o pas la pas într-o strânsă legătură cu perioadele anterioare, căci biografia bărbatului nu trebui să uite ceea ce fusese junele şi copilul.

Mai mult decât atâta, copilăria şi junia sunt singurele chei pentru dezlegarea numeroaselor enigme ale bărbăţiei, fie într-un individ, fie într-o naţiune, fie în totalitatea umană.

Ne-am înţeles misiunea pe o scară colosală.

Ne place anticul Erodot când reuşeşte a cuprinde istoria lumii în naraţiunea unei scurte expediţiuni a persului Dariu contra sciţilor, şi ne place şi mai mult modernul Buckle când rezumă legile universale în cadrul civilizaţiunii engleze.

Luând drept ţintă secolul XIV, opera noastră va fi totuşi până la un grad o prismă generală a romanităţii şi chiar a Europei orientale, către istoria cărora vom aplica complexul ştiinţelor biosociologice.

Tot ce ne-ngrozeste este ca nu cumva munca şi voinţa să fie covârşite prin sărăcia puterii.

Nesicuri de ziua de mână, ne-am crezut datori a da flecării porţiuni mai substanţiale a vastului întreg atâta obiectivă rătunzeală, încât să poată fi considerată ca o cămăruţă gata de lăcuit, pe când celelalte se mai lucrează încă şi – cine ştie dacă Meşterul Manole nu va cădea de pe schele!

Oferim de astă dată Istoria teritorială a Tărei Româneşti.

Ca parte, este abia un capitol; şi totuşi, prin fond şi prin formă, el constituă în acelaşi timp un corp separat şi nedependinte, analizând în doi volumi de câte patruzeci de coale de tipar un lung şir de probleme omogene.

Nu numai volumii, dar până şi paragrafii acestei opere s-ar putea dezlipi unul de altul, privindu-se ca o monografie asupra unui punct izolat.

Ceea ce leagă însă într-o intimă unitate împrăştiatele elemente ale acestei procedure analitice sunt neste sinteze din ce în ce mai vaste, rezumând succesivamente fiecare episod, fiecare studiu, fiecare secţiune.

Planul nostru îmbrăţişează toate ramificaţiunile ambelor Dacii, începând prin Muntenia, unde la Puntea-lui-Traian fusese aruncată în brazdă prima fecundă sământă a latinităţii în Oriinte.

Orice fracţiune a neamului românesc va fi aprofundată sub toate raporturile: teritorial, etnografic, dinastic, nobilitar, ostăşesc, religios, juridic, economic, literar şi artistic.

Diferitele bibliotece din străinătate, Paris, Petersburg, Viena etc., ne-au procurat într-o mare parte masa materialului utilizat în această scriere.

Suntem mai cu seamă simţitori pentru afabilul concurs pe care l-am întâmpinat de la d. bibliotecar Foringer din Munic, d. dr. Iancu Safarik din Bielgrad, d. comite Mauriciu Dzieduszycki şi d. arhivist Rasp din Lemberg, dd. profesori Gustav Wenzel şi Francisc Toldy din Pesta, d. predicator Frederic Haupt din Braşov etc.

Nu puţin însă ne-au servit chiar în Bucureşti Biblioteca Centrală, Biblioteca Arhivului Statului, Biblioteca Seminariului, Biblioteca Ateneului, precum şi bibliotecele particulare ale d-lor Alexandru Odobescu, Gr. N. Manu şi Gr. Bengescu II, către cari vom mai adăuga şi pe a domnului dr. V Glodariu din Braşov.

Asadară, rareori ne vom plânge de lipsa materialului, grămădit printr-o laboare de douăzeci de ani; însă limpezirea acestei avuţii de fântâne fiind o muncă de titan, am fi fericiţi dacă ne-ar ajuta din când în când şi alţii prin câte o critică luminată, completând lacunele sau coregând erorile ce ne vor fi scăpat din vedere.

Acei ce ar fi dispuşi să facă ştiinţei acest serviciu de asociaţiune să nu uite un singur moment următoarele câteva criterii cari ne-au condus pe noi în tot cursul operei de faţă:

1. Nu e permis istoricului a-şi întemeia aserţiunile decât numai pe date sincronice evenimentelor;

2. Chiar o sorginte în înţelesul de mai sus nu e suficiinte dacă este una, nesusţinută printr-o serie de mai multe alte consideraţiuni;

3. O mărturie mai nouă atunci numai capătă caracterul de fântână dacă se poate demonstra că a fost foarte aproape de loc şi de timp, sau cel puţin avusese la dispoziţiune neste adevărate sorginţi în virtutea cărora se pronunţă;

4. Să nu se citeze niciodată ceea ce nu s-a citit, iar în caz de a fi împrumutată de aiuri vreo citaţiune să se pună modestul apud, fără care nu se poate şti pe a cui responsabilitate se vorbeşte;

5. Afară de fântâne, scuturate de orice dubiu, nu există nicio autoritate în istorie şi cu atât mai puţin nicio nefalibilitate;

6. O sorginte trebui studiată în text şi-n context, cunoscându-se într-un mod filologic limba originalului;

7. Nu este iertat a sacrifica eterna veritate trecătorului interes, fie acesta de orice natură, căci falsificându-se o singură verigă nu vom mai putea înţelege

totalitatea catenei;

8. Cineva se naşte transilvan, moldovean, muntean, basarabean etc., dar istoricul poate fi numai român prin simţământ şi trebui să fie numai om prin raţiune: provincialismul şi fanatismul ucid ştiinţa;

9. Ceea ce-i comun naturii umane întregi, formând o nestrămutată lege universală, se aplică către toate cazurile concrete, suplenind chiar lipsa fântânelor propriu-zise;

10. Istoria fiind partea cea mai supraordinată în clasificaţiunea pozitivistă a ştiinţelor, nu este nicio ramură a cunoştinţelor care să nu poată răspândi câteodată o vie lumină asupra unei cestiuni istorice.

Am dori ca aceste puţine criterii fundamentale să pătrunză la noi în spiritul acelora ce se azvârlă cu prea multă frivolitate în cea mai grea din toate ştiinţele.

Acum câteva cuvinte asupra ediţiunii de faţă.

Succesul operei a întrecut aşteptările autorului.

Publicând prima ediţiune în făscioare, înainte de a fi început volumul ” se cerea deja o a doua ediţiune a volumului I.

Parlamentul, în şedinţa din 16 februariu 1873, votă un premiu „pentru continuarea Istoriei critice a românilor

Suntem datori în această privinţă a mulţumi mai cu seamă principelui Demetriu Ghica, d. B. Boierescu, d.Hr. Grădişteanu, d. Gună Vernescu, d. G. Chiţu, d. T.L. Maiorescu, d.Hr. Aninosianu etc.

Domnitorul se prenumără la mai multe exemplare şi a binevoit a ne exprime dorinţa de a vedea o ediţiune franceză sub auspiciile măriei-sale.

Afară de aceasta, printr-un decret din 3 februariu 1874, domnitorul a decernut autorului marea medalie de aur pentru „istoria naţională”.

DD. E. Caligari, dr. Davila, N. Cretzulescu, August Pisacov din Craiova, N. Mândrea, dr. V Vlădescu şi alţii au concurs mult la răspândirea operei, iar d. librar Socec s-a grăbit din propria iniţiativă a ne oferi hârtie în condiţiunile cele mai înlesnitoare.

Suntem recunoscători domnului Ion Brătianu de a fi conceput ideea înfiinţării unei societăţi pentru susţinerea întreprinderii noastre, deşi proverbiul despre copilul cu două moaşe ne făcuse, conservând simţământul de gratitudine, a declina propunerea.

D. prim-ministru Lascăr Catargiu a încuviinţat a se tipări a doua ediţiune la Imprimeria Statului, iar d. general Tell, atunci ministru de Culte, luă prin prenumeraţiune un număr însemnat de exemplare pentru a fi distribuite la examene scolastice.

În fine, ceea ce ne-a mişcat nu mai puţin, Consiliul Permaninte al Instrucţiunii Publice admise ca obligatoare în învăţământul primar cartea de istorie română a domnului M.C. Florenţiu, bazată până la anul 1400 pe rezultatele cercetărilor noastre, pe care le-am văzut adoptate de asemenea în manualul colegial de geografie a domnului Angel Demetrescu, în l'annuaire general de la Roumanie a domnului Frederic Dame etc.

Tot pe atât de călduroasă a fost şi aprobaţiunea presei periodice de toate culorile1.

În acest concert de bună primire s-a găsit însă o notă discordantă reprezintătă de un G. Panu de la Convorbiri literare, autor al ingenioaselor teorii că „graniţa nu e graniţă”, că „Moldova se află d-a stânga Moldovei”, că „hotarele trebui să meargă în linii drepte”, că „Niebuhr traducea pe bizantini cu mai mulţi ani şi chiar secoli înainte de a se fi

născut pe lume” etc. etc.2, în care toată absoluta neştire de carte şi puţinătatea de judecată sănătoasă serbează o intimă căsătorie cu cea mai despletită rea-credinţă, falsificând pretutindeni demonstraţiunea noastră, chiar acolo unde până la un punct ar fi putut s-o înţeleagă.

Închipuindu-şi că poate fi cineva istoric în lipsă de orice studiu preparatoriu în ştiinţele biologice şi sociologice; fără să cunoască măcar o limbă dintre acelea ce deschid fântânele trecutului nostru naţional; fără să fi citit un singur buchin, afară de Sincai, Magazin istoric şi

un calendar de ale răposatului Asachi; fără să-şi fi dat osteneala de a răsfoi, dacă nu volumul întreg, cel puţin mijlocul şi sfârşitul unei făscioare în momentul când îi venea pofta de a vorbi despre începutul ei; acest domn iacă al doilea an de când scrie, scrie, scrie despre Istoria critică a românilor, ba în cele din urmă s-a apucat a şi zugrăvi neste harte geografice imaginare ce nu se sfieşte a ni le atribui nouă.

O parodie de critică de această natură ar fi la locul său în beletristica creolă de la San Domingo, unde însă ar trebui să se publice în foi volante, căci nici chiar în patria lui Mayaca nu credem să se găsească o revistă serioasă care să petreacă a înşira în curs de doi ani un asemenea mixtum-compositum de fantazie, nelealitate şi ignoranţă.

Ceea ce-i mai comic decât toate este aerul castilan al acestui deus-ex-machina de a se erige la tot pasul în apărătorul unor drepturi istorice în puterea cărora Moldova ar fi posedat hotarele sale actuale chiar atunci când nu exista încă nici măcar un grăunte de domnie moldovenească, sau pe când ea abia se dezbătea în scutece în aşteptarea unui cap ca Alexandru cel Bun şi a unui braţ ca Stefan cel Mare.

Este o norocire pentru noi de a fi prin origine cel puţin tot atât de moldovean ca şi diferiţii şi Y de la Convorbiri literare, căci altmintrea s-ar fi găsit până acum mulţi alţi de acelaşi calibru ca să ne acuze, cu vreun calendar în mână, că am sacrificat „scumpa ţară şi frumoasă” pe altarul unei vanităţi provinciale de oltean sau de cine mai ştie ce; pe când în cazul de faţă, graţie moldovenismului nostru de naştere, noi suntem aceia ce-i putem mustra pe d-lor de a subordina, în modul cel mai pueril, veritatea istorică unor meschine pretensiuni de cătun.

Dacă-i facem onoare zisului domn de a-l menţiona în această prefaţă este numai şi numai în consideraţiunea unei reviste în care s-a citit câteodată un Alecsandri şi a scris uneori cu răsunet d. T.L. Maiorescu.

O adevărată critică, bazată pe minte matură şi pe cunoştinţe solide, ar fi descoperit destule neajunsuri în prima ediţiune a acestui volum; fiind însă că tocmai defectele reale nu le-a observat nemini, am fost siliţi noi înşine a ne face propriul nostru critic, îndreptând şi completând cu stăruinţă tot ce ni s-a părut a fi necorect sau nesuficiinte în urma unor nouă cercetări.

Trăsurele principale au rămas aceleaşi, rezistând verificării la care le-am supus pentru a doua oară; dar, printr-o reviziune din punct în punct a totalităţii, am reuşit a constata unele erori secundare în fond, unele lacune sau prisosuri în distribuţiune, unele viciozităţi în formă.

Sub raportul filologic mai cu seamă, prima ediţiune rămâne de acum înainte ca un simplu specime, faţă cu bogatele mijloace de informaţiune de care am putut dispune mai în urmă.

Partea curat polemică, care juca un rol adesea disproporţionat în prima ediţiune, am crezut de cuviinţă a o suprime cu totul în cele mai multe cazuri, reducând-o pe aiuri la marginile strictei necesităţi, acolo unde ea concurge întrucâtva la limpezirea vreunei probleme.

Am subdiviz materia într-o mulţime de scurte paragrafuri, ale cărora titluri, reproduse într-un singur corp, servă drept tablă analitică a cuprinsului, pe când prima ediţiune era împărţită numai în trei lungi rubrice foarte incomode.

Terminăm printr-o observaţiune a naturalistului Agassiz, pe care n-o vom comenta:

„De câte ori ştiinţa constată un fapt nou, vulgul strigă în primele momente că nu este adevărat; apoi, mai târziu, că nu e conform cu teologia; în fine, la urma urmelor, ca să-şi împace conştiinţa, zice că nu este ceva nou”.

1 Românul, 1872, 15 apr., mai etc.; Tranzacţiuni literare, 1872, 15 iuniu; Trompeta Carpaţilor, 1872, 23 apr.; Albina, 1872, 22 iun.; Journal de Bucarest, 1872, 18 apr.; Transilvania, 1872, 1 mai; Presa etc.

2 Vezi studiul domnului GR. G. TOCILESCU, Cum se

scrie la noi istoria, în Columna lui Traian, 1873.

STUDIUL I

Întinderea teritorială

1

Hotarul muntenesc până la Marea Neagră

În secolul XIV, şi chiar până la a doua jumătate a secolului XV pământul Moldovei era mic şi sărac în alăturare cu mărimea şi avuţia Munteniei.

Tot lungul Dunării, de la Poarta de Fer până la Pont, aparţinea Basarabilor.

Acest fapt se probează printr-o serie de fântâne, în care primul loc ocupă două tractate comerciale între Moldova şi Polonia, conservate ambele în Arhivul Municipal din Lemberg.

În actul din 8 octobre 1407, Alexandru cel Bun zice: „Lembergenii, mergând la Brăila după peste, vor plăti vamă la fruntarie în Bacău sau în Bârlad” 1.

Astfel i, Bârladul spre sud şi Bacăul spre occidinte erau ultimele oraşe ale Moldovei în direcţiunea Tărei Româneşti.

Celălalt document, din 3 iuliu 1460, este şi mai clar.

Stefan cel Mare zice: „Lembergenii, mergând la Brăila sau la Chilia după peste, să plătească vamă la graniţă în Bacău sau în Bârlad” 2.

Prin urmare, Bacăul şi Bârladul nu încetaseră a forma hotarul Moldovei despre Muntenia până pe la 1460.

În specie despre vama de la Bârlad şi Bacău, ca două oraşe de margine, noi mai avem încă, pe lângă cele două tractate comerciale, mai multe alte crisoave moldovene:

1. Din 20 august 1422;
2. Din 6 februariu 1431;
3. Din 8 septembre 1456;
4. Din 2 aprile 1460 etc.3

Bizantinul Calcocondila, ale căruia cuvinte vădesc totdauna o solidă şi amănuntă cunoştinţă de ceea ce se petrecea în România în secolii XI ŞI XV, ne oferă aceeaşi

stare de lucruri.

Vorbind despre Mircea cel Mare pe la anii 1396 – 1398, el zice:

„Ţara muntenilor se întinde de la Transilvania până la Marea Neagră, d-a dreapta având Dunărea până la ţărmul marin şi d-a stânga Moldova” 4.

Însuşi numele pe care cronicarul grec îl dă Munteniei este „ţara de la Dunăre”, pe când Moldovei îi zice „ţara lui Bogdan” 5.

Calcocondila, mai mult sau mai puţin, a fost cunoscut tuturor istoricilor noştri.

Înţelesu-l-a vreunul dintr-însii?

Cantemir îl traduce pe dos:

„A dacilor sau a vlahilor neam de viteaz vestit este. Tărele lor în ce

7

când de la muntele Orbal şi Peucin, carii din Panonia încep şi de la Ardeal până la Marea Neagră se întinde, din dreapta pre lângă Dunăre stă Dacia panonilor, Tara Muntenească înţelege, iară din stânga este ţara pre care o cheamă Bogdania” 6.

Mai întâi în Calcocondila nu se află nicăiri „muntele Orbal şi Peucin”, ci numai arco Apdeliou îi naiovrov Aakiaj, către care comentatorul latin modern a adaus la margine, din propriul său cap, o absurditate fără nicio legătură cu însuşi textul: „A monte Orbalo ac Peucinis initium sumens” 7.

Al doilea, din modul de a se exprime al lui Cantemir e peste putinţă a decide dacă „ţărele dacilor”, sau dacă „Panonia”, sau dacă „muntele Orbal şi Peucin”, sau în fine dacă „Ardealul”, care anume din acestea „până la Marea Neagră se întinde”?

Al treilea, pe „Dacia panonilor, adică Transilvania sau Ardealul, Apdeloiv, după cum o numeşte însuşi Calcocondila8, Cantemir o confundă cu „Tara Muntenească”.

7

Şi totuşi el lesne s-ar fi putut dumeri asupra

înţelesului, de nu după textul grecesc, încai cu ajutorul traducerii latine literale, care este aci destul de lămurită:

„Extenditur corum (Dacorum Myrxae ducis) regio, ab Pannonum Ardelio (hoc est) a Pannonum Dacia (quae et Transsylvania) initium sumens, usque ad Fbntum. A dextra, qua vergit ad mare, Istro fluvio alluitur; a sinistra regionem Bogdaniam (Moldaviam) appellatam habet” 9.

Cantemir a fost mai fericit cu celălalt pasagiu geografic din Calcocondila: Tqv Boydaviav Kai avt-v pap „Iotpov xepav, pe care-l traduce foarte bine: „Bogdania şi Istria sau ţara de lângă Dunăre, adică

Ţara Muntenească” 10.

Engel este şi mai puţin pătrunzător.

El explică „până la Marea Neagră” a lui Calcocondila prin războaiele transdanubiane ale lui Mircea cel Mare, carele cucerise litoralul bulgar al Dunării până la Pont11.

Dar cine oare nu vede că scriitorul bizantin vorbeşte exclusivamente despre malul nordic al Istrului: „Muntenia se întinde până la Marea Neagră, d-a dreapta având Dunărea până la ţărmul marin şi d-a stânga Moldova”?

Dacă era în cestiune Bulgaria, Calcocondila ar fi zis: „d-a dreapta având munţii Balcani şi d-a stânga Dunărea”.

Singurul Sincai precepuse cum se cuvine relaţiunea analistului grec.

După ce reproduce preţioasa definiţiune a teritoriului muntean, el o rezumă:

„Basarabia mai-nainte s-a ţinut de Valahia” 12.

Scriind pe la ţinea secolului trecut, Sincai înţelegea prin Basarabie întreaga parte de jos a provinciei actuale de acest nume, adică regiunea de lângă Chilia, Ismail, Cetatea Albă şi Tighinea13, care se zicea Basarabie până la 181214.

Ei bine, observaţiunea lui Sincai, deşi foarte apropiată de adevăr, totuşi nu este încă pe deplin riguroasă.

Muntenia se întindea numai până la gurile Dunării, nu până la Nistru.

Calcocondila în două locuri numeşte Chilia oraş

muntenesc15, pe când tot dânsul califică de urbe moldovenească Cetatea Albă sau Akermanul de astăzi16.

Cele două tractate comerciale din 1407 şi din 1460, pe lângă Cetatea Albă mai lasă Moldovei Tighinea sau Benderul actual şi orăşelul Lăpusna, arătând astfel i, cu destulă preciziune, cum că teritoriul muntean cuprindea peste Prut numai gurile Dunării şi litoralul marin al Chiliei.

În specie despre Cetatea Albă şi Tighinea, ca oraşe curat moldovene din vechime, se mai pot consulta, între mai multe alte fântâne:

1. Călătoria rusului Zosima din 142017;

2. Călătoria francezului Lannoy din 1421 e

Marea Neagră aparţinea Moldovei şi Munteniei totdodată.

Moldova o avea ceva mai jos de Cetatea Albă.

Muntenia o avea ceva mai sus de Chilia.

Moldovenii şi muntenii se mândreau clopotrivă cu această dominaţiune maritimă.

Roman-Vodă, în crisovul său din 1392, păstrat în original în Arhivul Statului din Bucureşti, îşi dă titlul: „stăpân ţării moldoveneşti de la munte până la mare” 19.

Marele Mircea, într-un act din 1387, aflător de asemenea în original în Arhivul Statului din Bucureşti, se intitulează: „domnul toate i ţăre ungro-române, al părţilor de peste Carpaţi şi al ţărelor tătăreşti, ducele Amlasului şi Făgăraşului, stăpânul banatului de Severin şi al oraşului Silistria, şi pe ambele ţărmuri ale Dunării pretutindeni până la marea cea mare” 20.

Mai pe scurt, datul istoric decisiv este că extrema limită a Munteniei despre oriinte se oprea lângă Chilia, dincolo de care mergea până la Nistru pământul moldovenesc, intervalul Mării Negre de la Dunăre până la Cetatea Albă fiind supus parte Moldovei şi parte muntenilor.

Să revenim acum asupra titlului princiar, după cum l-am găsit cu câteva rânduri mai sus în diploma din 1387.

Marele Mircea zice: „stăpân pe ambele ţărmuri ale Dunării pretutindeni până la mare”.

Observaţi bine: „ambele”.

Prin urmare, amândouă malurile fluviului, cel bulgăresc ca şi cel moldovenesc, Silistria ca şi Galaţul, Dobrogea ca şi înghiul basarabean dintre Prut şi Pont erau atunci în aceeaşi măsură sub sceptrul voievodului muntean.

Acelaşi titlu ne întâmpină într-o altă diplomă mirciană din 139321.

De asemenea într-una din 139922.

Idem din 140623.

Avem dară patru daturi cronologice: 1387, 1393, 1399, 1406.

La 8 septembre 1439, unul dintre fiii lui Mircea, celebrul Vlad-Vodă, supranumit Dracul, acoardă neguţitorilor din Polonia şi din Moldova un privilegiu doganiar, în care se intitulează: „stăpân şi domn al toate i ţăre ungro-române până la marea cea mare” 24.

El nu zice ca tată-său: „pe ambele ţărmuri”, căci litoralul danubian al Bulgariei căzuse demult în mâinile otomanilor25.

Acest document ne arată totdodată că Moldova nu disputa atunci Munteniei posesiunea Chiliei, căci cuprinsul actului manifestă o relaţiune amicală între curţile din Suceava şi din Târgoviste.

Asadară probele despre dominaţia Basarabilor până la Pont sunt în ordinea cronologică:

1. Crisovul mircian din 1387;
2. Idem din 1393;
3. Idem din 1399;
4. Idem din 1406:
5. Tractatul moldo-polon din 1407;
6. Crisovul moldovean din 1422;

7. Idem din 1431;
8. Crisovul muntean din 1439;
9. Cel moldovean din 1456;
10. Idem din 1460;
11. Tractatul moldo-polon din acelaşi an;

12. Bizantinul Calcocondila etc.

Zicem et caetera, căci în cursul operei de faţă vom mai înşira alte probe nu mai puţin decisive, dintre care indicăm aci numai pe una, datorită eruditului nostru amic d. Alexandru Papadopul-Calimah: vechiul sigil municipal al urbii Bârlad poartă pe vultur cu crucea în cioc, iar partea sudică a oraşului se cheamă până astăzi Munteni, deşi nu există acolo nici măcar o movilă, necum un munte.

Docamdată cele de mai sus ajung.

De la 1387 până la 1460, Alexandru cel Bun, Vlad Dracul, Calcocondila, Stefan şi Mircea cei Mari, autorităţile autorităţilor în această materie, descriu într-o voce hotarul oriental al ţării Basarabilor.

Mai rămân însă de rezolvat două cestiuni cronologice:

1. Fost-a partea moldovenească a Dunării în posesiunea muntenilor şi până la 1387, adică înainte de primul crisov al marelui Mircea?

2. Când anume încetat-a această stare de lucruri în urma anului 1460, datul tractatului comercial şi al unui crisov din partea lui Stefan cel Mare?

2

Epoca lăţirii Munteniei până la Marea Neagră

Între 1375 – 1390 domni în Moldova Petru Musat1.

De nicăiri nu se vede ca el să fi fost vreodată în luptă cu muntenii, încât aceştia să-i fi putut răpi cea mai frumoasă parte a ţării.

Cu Mircea cel Mare, mai cu deosebire, Petru Musat trăia în cea mai bună vecinătate.

La 1389, numai cu doi ani în urma diplomei muntene cu formula pe ambele ţărmuri ale Dunării pretutindeni până la mare, amândoi trămit o singură ambasadă în Polonia pentru a încheia acolo un tractat solidar cu regele Vladislav Iagello.

În acea solie, boierul moldovenesc „Magnifici Principis Domini Petru Voievodae Muldanensis marschalcus” negoţiază şi conclude, nu în numele

propriului său domn Petru Musat, carele fusese legat mai denainte cu Curtea din Cracovia2, încât nu mai avea nevoie de o nouă alianţă, ci în numele lui Mircea cel Mare: „nomine et pro parte Domini Miricii” 3.

Cu alte cuvinte, din prietenie pentru munteni Moldova lua asupră-şi de a-i încumetri cu regatul polon, iar muntenii la rândul lor, din prietenie pentru Moldova, primeau cu încredere această mijlocire4.

Peste un an, marele Mircea rennoieşte alianţa, trămiţând de astă dată o ambasadă curat muntenească, care însă nu merge drept în Polonia, ci se opreşte în capitala Moldovei, unde convine cu mandatarii regelui Vladislav Iagello, ca într-o localitate clopotrivă simpatică şi sicură pentru ambele părţi contractantcă.

Faţă cu acestea nu se poate admite vreo duşmănie proaspătă, sau măcar o suvenire de ostilitate între Moldova şi Muntenia, cel puţin pe cât timp domnise Petru Musat în cea dentâi din ele.

Scopul triplei convenţiuni internaţionale din 1389 era de a combate cu forţele comune Ungaria6.

Dacă Tara Românească ar fi smuls mai denainte o bucată de pământ din corpul Moldovei, Petru Musat nu se putea uni cu muntenii asupra maghiarilor, ci ar fi căutat din contra a se înţelege cu maghiarii asupra muntenilor, punând pe aceştia între două focuri, o armată moldoveană la Siret şi o armată ungară la Olt, ceea ce i-ar fi înlesnit redobândirea înstrăinatului teritoriu.

În studiul ” noi ne vom încredinţa că până şi tronul Moldovei Petru Musat îl datorea lui Radu Basarab, tatăl marelui Mircea, ceea ce întăreşte cele zise.

Astfel i dară se demonstră, cu faptele şi cu logica în mână, cum că între 1375 – 1390 nu s-a putut schimba raportul geografic constatat mai sus în crisoavele din 1387, 1393, 1399, 1406, 1422, 1431, 1439, 1456, 1460 etc., în cele două tractate din 1407 şi 1460, şi-n cronica bizantină a lui Calcocondila sub anii 1396 – 1398, adică: spaţiul întreg de la Brăila până la Chilia, între Bacău şi Bârlad d-o parte şi între Dunărea de cealaltă, aparţinea

Basarabilor.

Aşa a fost de la 1375 încoace.

Să zgândărim oare datul cuceririi muntene într-o epocă anterioară?

Pierdut-a Moldova ţărmul dunărean sub predecesorii lui Petru Musat?

Timpul fundării principatului moldovenesc este cunoscut cu o deplină certitudine.

Trei mărturii contempurane, cronica ungurului Ion de Kukulo[7] şi două diplome de la regele maghiar Ludovic cel Mare, una din 1360[8] şi

cealaltă din 1365[9], afirmă într-un glas cum că pe la 1355, ceva mai mult sau ceva mai puţin, voievodul românilor din Maramurăs, numit Bogdan, se scoală contra coroanei Sântului Stefan, adună o ceată, trece peste munte în ţara moldovenească şi înfiinţează acolo o nouă domnie.

Prima-i aşezare avusese loc, după însăşi firea lucrurilor, anume în acea parte a Moldovei care este mai apropiată de Maramurăs, fiind despărţite numai prin creştetul Carpaţilor, adică în Bucovina de astăzi, unde ne întâmpină în adevăr cea mai veche capitală a ţării: Suceava.

De la 1355 până la 1375, de la Bogdan până la Petru Musat, avem abia vreo douăzeci de ani.

În această glumă de timp moldovenii, atât de curând descălecaţi, erau copleşiţi cu următoarele trei bătăi de cap:

1. A prinde rădăcină într-un cuibuleţ restrâns, a se organiza bine-rău, a se întări printr-un sâmbure de administraţiune;

2. A creşte la număr şi la forţă, înaintând cu încetul tot mai jos;

3. A reziste întruna, aproape în fiecare an, pretensiunilor Ungariei, care nu înceta cu revendicarea prin arme a suveranităţii sale asupra Moldovei[10].

Când oare mai puteau ei a-şi lăţi dominaţia departe la Dunăre, pierzând-o apoi îndată prin ciocnire cu muntenii?

Este o imposibilitate cronologică.

Asadară, de la 1355 până la 1460 litoralul danubian dintre Brăila şi Chilia aparţinea tot Tărei Româneşti.

Înainte de 1270 această porţiune a Dunării avusese doi stăpâni: până la Prut se întindea belicoasa republică a Bârladului, iar dincolo de Prut dominiul cumanilor având Chilia drept capitală[11].

Prin urmare, epoca cuceririi muntene pe malul moldovenesc al Danubiului până la Marea Neagră trebui căutată între 1270 – 1350.

Ne vom încerca a o face mai la vale.

Aci înregistrăm numai că Tara Românească din secolul XIV cuprindea în sine, ca o parte integrantă a teritoriului său, tot ţărmul nordic al fluviului rege.

3

Epoca scăderii hotarului oriental al Munteniei

De la 1400 încoace Chilia devine visul de aur al Moldovei, care începe a înţelege importanţa strategică şi comercială a gurilor Dunării.

Puţin după 1407 Alexandru cel Bun pune mâna pe Chilia[1].

Vlad Dracul o ia înapoi[2].

Sub Petru-Vodă, fiul lui Alexandru cel Bun, o vedem din nou în posesiunea moldovenilor, cari o cedează pe un moment Ungariei[3], de unde însă ea se întoarce la munteni sub faimosul Ţepeş, fiul lui Vlad Dracul[4].

Cu toată această perpetuă şovăire a Chiliei în prima jumătate a secolului XV, să se noteze bine că principii moldoveni, chiar când o apucau, profitând din timp în timp de vreo răzmeriţă în Muntenia, tot încă o considerau mai mult ca un ce precariu, încât numai cronicele şi documentele internaţionale ne vorbesc despre faptul posesiunii moldovene, pe când nu se găseşte din acea epocă niciun act civil sau administrativ, donaţiune, vamă etc., privitor la pământurile de lângă gurile Dunării, precum avem atâtea diplome despre Tighinea, Cetatea

Albă, Bârlad şi Bacăuă.

Aşa a fost până la Stefan cel Mare.

În 1462 acest principe rennoieşte periodica tentativă a predecesorilor săi de a cuprinde Chilia, dar nu reuşeşte8.

Cu trei ani în urmă armele moldovene sunt mai norocoase.

Cronicarul zice:

„În anul 1465, în luna lui genariu 23, adunând Stefan-Vodă multă oaste de ţară, pogorât-a cu toată puterea sa spre cetatea Chiliei, şi sosind miercuri spre gioi la meazi-noapte, a încungiurat cetatea, însă gioi nu s-a apucat de harţ, iar vineri de dimineaţă a început a bate cetatea, şi aşa toată ziua s-au hărăţit până-n seară, iar sâmbătă se închinară cei din cetate, şi a intrat Stefan-Vodă în cetatea Chiliei” 7.

Căderea Chiliei sub dominaţia lui Stefan cel Mare trase după sine supunerea întregii regiuni limitrofe pe ambele maluri ale Prutului.

De aci înainte gurile Dunării încetează pentru totdauna a mai fi ale Tărei Româneşti.

De la moldoveni ele trec la turci, de la turci la tătari, de la tătari la muscali.

Cu toate astea o vie aducere aminte a primitivei situaţiuni a spart cinci secoli şi s-a conservat până astăzi în numele provincial Basarabie, adică ţara Basarabilor, pe care partea de jos a Moldovei de peste Prut l-a purtat până la 1812, şi care se părea tuturor a fi o enigmă, pe cât timp nimeni nu putea să ghicească vechea dominaţiune a muntenilor, a lui Alexandru Basarab, Vladislav Basarab, Radu Basarab, Dan Basarab, Mircea Basarab, Dracu' Basarab, Ţepes Basarab, spuma neamului basarabesc, pe tot lungul Danubiului până la Marea Neagră8.

Peste un deceniu după cucerirea Chiliei, care implica în sine împingerea hotarului moldovenesc de la Bârlad până la Dunăre, Stefan cel Mare şi-a întors de astă dată privirile în direcţiunea Bacăului, tinzând a strămuta marginea ţării de la Siret la Milcov

Sub anul 1475 cronicarul sună:

„Şi a luat Stefan-Vodă cetatea Crăciuna cu ţinut cu tot, ce se cheamă ţinutul Putnei, şi l-a lipit de Moldova” 9.

Iacă dară trei daturi rădicate mai pe sus de controversă:

1. Înainte de 1465 Muntenia stăpânea tot litoralul moldovenesc al Dunării până la Bârlad şi Chilia;

2. Înainte de 1475 Muntenia stăpânea toată latura occidentală a Moldovei până la Bacău;

3. Între 1350 – 1400 hotarul muntenesc până la Bârlad, Chilia şi Bacău n-a fost nici măcar pus în dubiu de către Moldova, ale căni încercări de a-l surprinde se referă toate la epoca posterioară dintre 1407 – 1475.

Înălţarea Moldovei şi scăderea Munteniei este opera lui Stefan cel Mare.

Scuturaţi de meazi-zi şi de oriinte, vom specifica fruntaria Tărei Româneşti despre crivăţ în cursul secolului XIV

4

Ducatul Făgăraşului

Având Sibiul la apus şi Braşovul la răsărit, răzemată spre sud de zăpezele Carpaţilor şi spre nord de malurile Oltului, se întinde aşa-numita ţară a Făgăraşului, în privinţa căriia cu greu se poate zice dacă natura o leagă mai mult cu Muntenia sau mai mult cu Ardealul, căci maiestuosul său fluviu o desparte de restul Transilvaniei, unind-o cu România, pe când giganticele sale piscuri o despart de restul României, unind-o cu Transilvania.

O urbe şi peste sasezeci de sate formează această lungureaţă regiune, una din cele mai frumoase prin varietatea siturilor, prin mulţimea pâraielor, prin ses şi plai, prin sănătate şi vigoare, prin suflare românească.

Într-o diplomă din 25 noiembrie 1369, domnul muntenesc Vladislav Basarab se intitulează: „voievodul Tărei Româneşti, ban de Severin şi ducele Făgăraşului” 1.

Peste trei ani, anume la 14 iuliu 1372, el dăruieşte unei ramure a neamului basarabesc cinci sate „lângă Olt în ţara Făgăraşului” 2.

Mircea cel Mare, atât în actul din 13873, precum aproape în toate uricele sale4, apare ca „duce al ţării de peste munţi a Fagărasului”, şi, ceea ce-i şi mai remarcabil, o face până şi-n tranzacţiunile diplomatice dintre Muntenia şi Ungaria A.

Vlad Dracul, printr-o diplomă din 20 genariu 1432, hărăzeşte boiarilor să-i Stefan şi Roman trei sate, un deal şi o apă în ţara Făgăraşului6

Ne poprim aci, fără a ne pogorî mai jos în analele secolului XV cari ne interesează în scrierea de faţă numai întrucât ele pot arunca vreo lumină retrospectivă asupra epocii anterioare.

Între 1369 – 1432 întreaga ţară a Făgăraşului era a Basarabilor.

Cum şi de când?

Iacă două cestiuni anevoie de limpezit.

5

Epoca cuprinderii Făgăraşului de către munteni

Cea mai veche menţiune despre Făgăraş ne întâmpină într-o diplomă din 12311.

Primul punct care ne izbeşte într-însa este că latura făgărăseană se numea totdauna, chiar cu mult înainte de secolul XIII, „ţara românilor”: terra Blacorum2.

Acest dat, expres în modul cel mai clar, se ciocneşte cu o altă indicaţiune de tot obscură, care nu poate fi descurcată fără ajutorul unei laborioase critice.

Actul povesteşte în ce chip satul Boia, deşi primitivamente nu făcea parte din jurisdicţiunea Făgăraşului, totuşi mai la urmă i s-a supus prin forţă: „a temporibus jam, quibus lipsa terra Blacorum terra Bulgarorum extitisse fiertur”.

Adică:

„Numai de când se zice c-au venit bulgarii în această ţară a românilor”.

Bulgarii năvăliţi în Făgăraş şi anexând către el un sătuleţ de la margine, carele ţinuse mai-nainte de un alt

scaun, iacă o adevărată cimilitură!

Şi-apoi să se bage de seamă o împrejurare.

Între anul diplomei şi între anul acelei cuceriri bulgare cată să fi trecut cel puţin vreo cincizeci de ani, deoarăce naratorul precizează timpul evenimentului numai printr-un se zice, ca neste lucruri depărtate, aflate de la bătrâni, nu văzute şi auzite.

Ar urma dară că bulgarii vor fi cuprins Făgăraşul pe la 1160 – 1180.

Însă tocmai atunci ei zăceau în sclavia grecilor, de unde s-au smuls abia între 1190 – 1200.

Este învederat că bulgarii din diplomă înseamnă altceva.

Să aruncăm o cătătură asupra geografiei din evul mediu şi totul se va împăca.

Bizantinul Leone Grammatic, din secolul XI, vorbind despre transportarea unor compatrioţi ai săi pe malul nordic al Dunării în Ţara Românească, zice: „În Bulgaria de peste Istru” 3.

Carta catalană din 1375 dă României danubiane numele corupt de Burgaria, pe când Bulgariei propriu-zise îi rezervă forma cea corectă: Bulgaria4.

Cronicarul oriental Rasid, carele trăia în Persia între 1250 – 1300 şi lucra după fântâne oficiale, când descrie o invaziune mongolă din 1240, numeşte Bulgarie, acea regiune unde se afla „ţara Karavlahilor şi a lui Basarab-ban” 5, şi să se observe că-n acea expediţiune tătarii nu trecuseră deloc peste Dunăre.

Această confuziune nominală avea în vedere mai ales banatul Severinului, despre care la 1237, numai şase ani după datul documentului de mai sus, regele maghiar Bela IV scria către papa Gregoriu IX: „terram Zemram circa partes Bulgariae” 6, iar într-o diplomă din 1239: „Circa partes Bulgariae în terra quae Zeuren nominatur” 7.

Cu alte cuvinte, oltenii pentru transilvani erau „bulgari” prin vecinătate cu Bulgaria, întocmai precum pentru românii ciscarpatini sunt până astăzi „ungureni”

fraţii noştri din Transilvania prin vecinătate cu Ungaria: „circa partes Hungariae”.

Până-n timpii mai noi ardelenii ne botezau pe noi câteodată cu epitetul de bulgari, încât suburbiul muntenesc de la Braşov, remarcabil prin biserica lui Neagoie Basarab şi unde nu veţi auzi o singură vorbă bulgărească, se porocleşte în limba maghiară „Bolgarszek” sau scaunul bulgarilor8, iar româneşte se zice „Schei” 9, precum cronicele noastre cele vechi numeau pe bulgari10.

Sasul Reichersdorfer, scriind în prima jumătate a secolului XVI, se rosteşte despre suburbiile Braşovului: „unum incolunt Bulgari, alterum Hungari Saxones agricolae tertium” 11.

Cine oare nu recunoaşte aci sinteza celor trei naţionalităţi ale Ardealului?

Cu câteva rânduri mai jos însuşi Reichersdorfer pune în loc de bulgari pe „valahi” 12.

Dar de ce să mai vorbim despre Braşov, când avem o mărturie tot atât de pozitivă chiar în privinţa Făgăraşului?

Un poet săsesc de pe la 1550 îl descrie în următorul mod:

„Arx iacet ad ripas piscosae dives Alutaie.
Cui Fogaras prisci nomen tribuere coloni.
Undique cum fossis valido circumdata muro...
Hanc habitant circum fodientes rura Triballi
Innumeri, quibus arx leges et iura ministrat”.

Adică:

„Pe malurile pescosului Olt stă vestita cetate, căreia vechii locuitori îi impuseră numele de Făgăraş, înconjurată de pretutindeni cu şanţuri şi cu puternicul zid, unde locuiesc împrejur, dedaţi plugăriei, nenumăraţii tribali, supuşi legilor şi dreptului dictate din acel castel”.

Celebrul sas Eder, editând poema lui Schesaeus, observă:

„Sub epitetul de tribali, sinonim cu bulgarii, sunt înţeleşi românii de lângă Făgăraş, precum tot bulgari se numesc românii de la Braşov” 13.

Aşadar asupra numelui bulgari în înţeles de „români

danubiani” noi avem mărturi:

1. Leone, scriitor grec de pe la anul 1010;
2. Rasid, analist oriental din secolul XIII;
3. Mapa catalană din secolul XIV;
4. Reichersdorfer, autor transilvan din secolul XVI;
5. Schesaeus, compatriot şi contempurean al acestuia din urmă;
6. Accepţiunea actuală a vorbei „Bolgarszek” la Braşov.

Primele trei mărturii sunt preţioase prin epoca lor dintre secolii XI-XIV; ultimele trei sunt nu mai puţin importante prin aceea că emană tocmai din neste sorginţi transilvane, iar Schesaeus mai cu seamă se referă anume la Făgăraş.

În cursul operei de faţă noi vom mai întâmpina nu o dată pe românii de la Dunăre, mai cu deosebire pe olteni, sub acelaşi nepropriu nume de „bulgari”, bunăoară în famoasa cronică maghiară din secolul XIII, scrisă de notarul anonim al regelui Bela şi pe care nu ne răzemăm docamdată, căci voim a o supune mai întâi analizei14.

Ne rezumăm:

Braşovul, ca şi Făgăraşul, clopotrivă aşezate la marginea Munteniei, primiseră în cursul evului mediu din porţiunea danubiană a Daciei un nou continginte de element românesc pe care saşii, ungurii şi chiar fraţii noştri de peste Carpaţi nu ştiau cum să-l distingă decât numai atribuindu-i porecla de bulgari, fiindcă veneau din regiunea „circa par

ţes Bulgariae”, pe când românilor transcarpatini li se rezerva mai cu preferinţă, precum vedem în documentul din 1231, epitetul de blachi.

Şi totuşi, în puţine regiuni ale Provinciei Traiane, viţa română e mai neamestecată cu elemente străine, mai pură ca în ţara Făgăraşului.

Făgărăsenii – zice d. Bariţ – nu se încuscresc niciodată cu neromâni15.

Exegezea unui singur cuvânt, asupra căruia noi ne-

am dat osteneala de a grămădi probe peste probe, împrăştie toată negura.

Termenul „bulgari” din actul de la 1231 capătă o deplină chiaritate.

Erau românii de la Dunăre.

Epoca aproximativă a stabilirii dominaţiunii Basarabilor în ţara Făgăraşului cade dar între anii 1160 – 1180.

Însă cum?

Prin cucerire?

Prin concesiune?

Pe calea păcii sau cu arme?

Iacă o nouă cestiune.

6

Modalitatea cuprinderii Făgăraşului de către Basarabi

Ion Cinam, biograful contempurean al împăratului Manoil Comnen, cu care-l lega o strânsă amicie personală şi pe care-l însoţise în mai toate întâmplările vieţei[1], narează ca mărtur ocular o expediţiune bizantină contra regelui maghiar Stefan dintre anii 1161 – 1173.

Vom începe prin a traduce întregul pasagiu.

După ce atinge cauzele ostilităţii între Ungaria şi Bizanţiu, Cinam urmează înainte:

„Pe Alexiu, dară, căruia-i logodise pe fie-sa, împăratul l-a trămis cu multă oştire spre Dunăre, prefăcându-se a ataca din nou pe unguri din locurile cele obicinuite. Lui Leone, numit Batatze, cu o oştire tot atât de număroasă, iar mai ales cu o mare mulţime de vlahi, care se zic a fi fost o colonie italică, i-a poruncit să atace Ungaria într-o altă direcţiune, din locurile despre Marea Neagră, de unde în veci nemini încă nu-i atacase. În conformitate cu acest plan, Alexiu ajunse la Dunăre şi tot speria pe unguri prin aparenţa de a trece fluviul, pe când Batatze, atacându-i despre Marea Neagră, a snopit toate în cale-i, ucizând o mulţime de oameni, robind nu mai puţini, şi cu turme de vite, de cai şi de alte dobitoace întorcându-se înapoi. Împăratul însă, meditând a mai da ungurilor o a treia

lovitură, a mai trămis o nouă oştire, care să înainteze mai în sus, atacându-i din direcţiunea Tauro-Sciţiei şi având de capi pe Andronic Lamparda şi Nicefor Petralifa...” 2

Pentru ca să ne putem forma o imagine geografică sicură despre toate aceste mişcări strategice ale grecilor, primul pas de făcut este a constata că întreaga forţă armată a lui Manoil Comnen a lucrat în trei corpuri separate, fiecare din ele având alţi generali: peste unul Alexiu, peste cel al doilea Batatze, peste cel al treilea Lamparda şi Petralifa.

Corpul lui Alexiu ocupa o margine; corpul lui Lamparda şi Petralifa cealaltă margine; la mijloc, între ambele margini, se afla corpul lui Batatze, adică al vlahilor.

Este învederat că definirea celor două punturi extreme ne va permite a descoperi spaţiul intermediar în care se mişcau românii.

Să ne întrebăm dar:

1. De unde lovea pe unguri Alexiu?

Cinam răspunde: din locurile cele obicinuite.

2. De unde loveau pe unguri Lamparda şi Petralifa?

Cinam răspunde: de lângă Tauro-Sciţia.

3. Unde să fi fost „locurile cele obicinuite”, de pe unde grecii atacau pe unguri, şi ce înseamnă în autorul bizantin cuvântul „Tauro-Sciţia”?

Înainte de această expediţiune a lui Manoil Comnen, Cinam descrie vreo cincisprezeci alte răzbele anterioare între greci şi unguri.

Toate, fără excepţiune, se petrecuseră la Dunăre în actuala Temesiană şi-n Sirmia3.

Prin urmare, „locurile cele obicinuite”, de unde grecii loveau pe unguri, erau pe malul fluviului Temes.

Sub numele de Tauro-Sciţia, de altă parte, Cinam înţelege porţiunea de jos a Galiţiei, aşezată între Moldova şi Ungaria şi unde este oraşul Halici: „Kata ralit Zhi Xepaj Taupoo KuătKj4”.

Generalul Alexiu ataca pe unguri la apus despre Temesiana, iar generalii Lamparda şi Petralifa la răsărit despre Moldova.

Teritoriul prin care i-a atacat generalul Batatze având cu dânsul „o mare mulţime de vlahi” se afla între celelalte două, adică între Temesiana şi Moldova.

Este dar Tara Românească.

O particularitate e foarte interesantă.

„Marea mulţime a vlahilor”, Blaxwv polvv opalov a lui Cinam, este pe deplin identică cu expresiunea din trei bule papale de pe la 1236 – 1239.

adică posterioare numai cu vreo jumătate secol, în care se zice: „mulţimea poporului crescută peste măsură în ţara Severinului” 5.

Aruncând acum o cătătură asupra mapei, noi ne încredinţăm de la prima vedere că invaziunea vlahilor, descrisă de autorul bizantin, a fost operată anume asupra Ardealului între Făgăraş şi Braşov, căci spre oriinte de această linie creştetul Carpaţilor apucă sus spre Galiţia, încât pe acolo, eptoteilaj avro Sev poSev totij ppoaot Kowtaj Tqv Taupoo Kuăt Kv embaletv Owvouj, fusese îndreptată cealaltă oştire a grecilor sub povaţa lui Lamparda şi FPetralifa.

Actul maghiar din 1231 ne înzestrase cu anul 1170 ca datul aproximativ al stabilirii dominaţiunii Basarabilor în ţara Făgăraşului.

Bizantinul Cinam, confirmând acest dat cronologic cu toată autoritatea contempuranităţii sale, ne mai împărtăşeşte modalitatea evenimentului.

Certitudinea e perfectă6.

Pe la 1170 oltenii de la Severin, profitând de duşmănia dintre Imperiul Bizantin şi regatul maghiar, se aliază cu cel dentâi, năvălesc în Ardeal şi cuprind ducatul Făgăraşului.

7

Făgăraşul între munteni şi unguri

De la 1170 până la 1360, precum Chilia între 1400 – 1460 trecea din mână în mână, când la munteni, când la moldoveni, tot aşa Făgăraşul se pare a fi şovăit între

munteni şi maghiari.

În 1231 el era al Ungariei, dar nu de mult, căci actul din acest an îndreaptă în favoarea unui maghiar o strâmbătate comisă în intervalul stăpânirii muntene.

În 1291 el este din nou unguresc, însă iarăşi de puţin timp, precum se vede din famoasa diplomă, mereu citată şi nicio dată explicată, prin care regele maghiar Andrei III acoardă oraşului Făgăraş şi un sat din aceeaşi ţară ungurului numit Ugrin, fiindcă: „i s-a fost răpit pe nedrept” 1.

Ceea ce caracteriză clopotrivă ambele aceste documente, din 1231 şi din 1291, este tendinţa lor comună de a desfiinţa pe tărâmul proprietăţii consecinţele succesivelor ocupaţiuni muntene.

De câte ori Basarabii apucau Făgăraşul, boiarii lor luau acolo prin donaţiuni princiare, precum văzurăm mai sus în diplomele din 1372 şi din 1432, pământuri, sate, munţi şi ape, confiscate cu drept sau fără drept pe seama fiscului de la posesorii unguri, cari însă profitau şi ei de

cea dentâi ocaziune pentru a revindeca moşiile lor, din dată ce autoritatea maghiară reuşea a înlocui pe cea română.

Pe la 1300 Făgăraşul depindea încă de Ungaria, căci voievodul transilvan Ladislau îl fortifică atunci2, negreşit contra vreuneia din cele dese tentative din partea Munteniei.

De la 1300 până la 1369 niciun act maghiar, întrucât ne aducem aminte, nu menţionează ţara Făgăraşului, deşi există sute de pergamene pentru aproape toate localităţile Transilvaniei, ceea ce probează că noua cetate n-a putut reziste Basarabilor, încât chiar de pe la începutul secolului XIV regiunea întreagă redeveni munteană.

Puţinătatea cea extraordinară a documentelor ungare despre Făgăraş a fost de mult observată cu mirare3.

Nemini însă n-a voit să ghicească adevărata sorginte a ciudatului fenomen.

Maghiarii nu puteau regula adesea afacerile unei

provincii, carea le aparţinea din când în când numai în treacăt.

Tot astfel i noi constatarăm mai sus, dintr-o cauză analogă, lipsa actelor moldovene despre Chilia.

8

Ducatul Amlasului

În tot cursul secolului XIV, afară doară de vreo câteva întrerumperi momentane, Basarabii au stăpânit cu titlul ducal regiunea Făgăraşului.

Dar unde oare se va fi aflând celălalt ducat transalpin al Munteniei, misteriosul Amlas, carele figurează mai totdauna alături cu Făgăraşul în titulatura princiară a.

Statistica Transilvaniei ne oferă peste treizeci de localităţi, presărate ici-colea în feli de feli de direcţiuni, purtând toate acelaşi nume: Amlas, Almas, Omlas, Amnas, Olmes, Omnas, Halmas, Almăsel etc. b.

În ce mod ieşi-vom din labirintul unei nomenclature atât de confuze?

Benko, comentând diploma lui Vlad Dracul din 1432, afirmă că Amlasul din crisoavele muntene se referă la un sat de lângă Sibiu, numit săseşte Hamlesch, ungureşte Omlas şi româneşte Amlas sau Omnasc.

Gebhardi preface acest sat într-o provincie aşezată la marginea ţării Făgăraşului1.

Engel bănuieşte că „dominiul Omlasului se afla în însuşi interiorul districtului făgărăsean” 2.

Pe de altă parte, este foarte cert că până în secolul XVII românii din Muntenia numeau „ţinut al Amlasului” o porţiune învecinată din Temesiana3.

Faţă cu astă din urmă consideraţiune şi faţă totodată cu o lipsă absolută de probe în favoarea poziţiunii ardelene a ducatului de Amlas, căci Benko, Gebhardi şi Engel, pe de o parte, se contrazic unii cu alţii în amănunte, iar pe de alta, nu ne ofer decât o nudă afirmaţiune; mai având în vedere depărtarea satului Hamlesch de hotarele Munteniei, imposibilitatea-i de a constitui un „ducat”, diverse necompatibilităţi cronologice şi mai multe altele,

noi înşine, în prima ediţiune a operei de faţă, ne pronunţarăm contra părerii generalmente admise şi ne-am încercat a căuta dezlegarea problemei afară din Transilvania pe teritoriul Temesianei.

Această soluţiune era cea mai conformă cu următoarele trei criterii menite a înlesni descoperirea ducatului de Amlas:

1. Trebuie să fie nu un sat sau o urbe izolată, ci o ţară de o întindere oarecare;

2. Trebuie să fie limitrof cu Muntenia;

3. Trebuie să nu fi fost într-o posesiune străină în acea epocă în care ne apare sub sceptrul Basarabilor.

„Ţinutul Amlasului" din Temesiana, ca un district întreg la hotarul Tărei Româneşti, corespunde pe deplin primelor două criterii, cu care din contra nu se potriveşte deloc Hamleschul din Transilvania, un simplu sat situat dencolo de Sibiu.

Cât despre criteriul al treilea, ambele poziţiuni, acea transilvană ca şi acea temesiană, prezintă condiţiuni egale.

Aveam dară pentru noi două din trei.

Şi totuşi rezultatul nu ne satisfăcea.

Chiar în prima ediţiune a acestei opere, turmentaţi mai cu seamă de diploma regelui Matei Corvin din 1467, al căni înţeles direct nu se împacă cu strămutarea ducatului de Amlas în Temesiana, căci ea îl numeşte alături cu Făgăraşul şi cu Rodna, două localităţi curat transilvane4, noi ne grăbirăm a introduce în apendicele de la ţinea volumului unele modificaţiuni şi rezerve.

Nemulţumiţi însă cu atâta, am ajuns în cele din urmă a întreprinde o călătorie ad-hoc pentru a consulta arhivele ardelene, şi am fost fericiţi de a strânge numeroase probe inedite că:

1. Ducatul de Amlas se afla în adevăr în Transilvania, deşi nu în modul cel acreditat;

2. „Ţinutul Amlasului" din Temesiana, mai corect „valea Almasului", făcea o parte integrantă din aşa-numitul banat de Severin;

3. Realitatea rămâne întocmai aşa după cum am stabilit-o noi în prima ediţiune, adică o parte învecinată a Temesianei şi o parte extrafăgărăseană a Transilvaniei aparţinând Basarabilor, dar se schimbă între aceste două părţi relaţiunea nominală.

Să vedem.

9

Ducatul de Amlas din punctul de vedere cronologic

Oriunde se va fi aflat teritoriul amlăsean, până la 1370 el nu purta în titulatura principilor munteni niciun nume separat.

Lăsând la o parte până la paragraful următor cestiunea geografică, să ne mărginim aci a limpezi puntul cronologic.

Sub fratele lui Vladislav Basarab şi tatăl marelui Mircea, acel Radu Negru pe care letopiseţele noastre îl târăsc din veac în veac şi din loc în loc sub aureola de fundator al Munteniei, deşi în realitate el a domnit abia în al şaptelea deceniu din secolul XIV, apare pentru prima oară ducatul de Amlas.

Astăzi nu se mai află, întrucât ştim noi, niciun crisov de la acest principe, dar scriptele şi actele posterioare menţionează mai multe diplome emanate de la dânsul, conservate altă dată şi actualmente pierdute sau rătăcite1.

El se intitula:

„În Crist Dumnezeu binecredinciosul şi de Crist iubitorul autocrat Io Radu Negrul Voievod, din graţia lui Dumnezeu domnul toate i Tăre Ungro-Române şi ducele ţărelor transcarpatine Amlas şi Făgăraş” 2

Aceasta se petrecea pe la anul 1375.

Sub Vladislav Basarab, predecesorul lui Radu Negru, noi găsim primul vestigiu al acestui ducat amlasean, dar îmbrobodit sub o formă atât de bizară încât nemini n-a fost în stare de a-l recunoaşte.

Pentru a constata faptul, cată să enumerăm mai întâi diversele titluri ale acestui principe.

Pe peatra comemorativă din 1362 a bisericii Sărindar din Bucureşti, citată într-o inscripţiune de la Matei

Basarab, Vladislav se intitulează: „banul Severinului şi al Făgăraşului” 3.

În actul slavic de la monastirea Tismana4 şi-n inscripţiunea greacă a unei icoane de la Muntele Atoncă, ambele fără dat, însă după toată

probabilitatea anterioare anului 1365: „voievod şi domn al Ungro – României”.

La 1368: „voievod al Tărei Româneşti şi ban de Severin” 6

7 >

La 1369: „voievod al Tărei Româneşti, ban de Severin şi duce de Făgăraş” 7.

În fine, la 1372, către Tara Românească, către banatul de Severin şi către ducatul de Făgăraş se mai adaugă pe neaşteptate un atribut, pe care nu-l vom putea înţelege fără o scrupuloasă analiză.

Textul original s-a citit aşa:

„Ladislaus Vajvoda Transalpinus, Banus de Zeurino et Dux novae plantationis terrae Fogaras”.

Toţi istoricii noştri l-au tradus în următorul mod:

„Vladislav, voievod al Tărei Româneşti, ban de Severin şi duce al noii plantaţiuni a cărei de Făgăraş”.

Dar ce înseamnă noua plantaţiune?

Iacă bazea dezbaterii.

Atât generalmente în limba latină din evul mediu, precum în specie în diplomatica ungară, plantaţi-o este sinonim cu fundaţiune, cu edificare, cu colonie8.

Ducele maghiar Geisa şi fiul său regele Sântu Stefan, amândoi renumiţi prin ardoarea cu care ademeneau în Panonia numeroase cârduri de saşi, de italiani, de biseni, ba până şi de sărăcini, erau „plantatores” 9.

S-ar putea induce la prima vedere că Vladislav Basarab, plantator la rândul său în acelaşi înţeles, ar fi colonizat cu români ţara Făgăraşului.

Scriitorii saşi sau şi grăbit a profita de acest simţ aşa-zicând tipărit al diplomei, afirmând că până la 1372 regiunea transcarpatină a Oltului nu era românească10.

Actul maghiar din 1231 şi bizantinul Cinam ne-au demonstrat mai sus că stabilirea românilor de la Severin în Făgăraş se întâmplase pe la 1160 – 1180, adică tocmai cu doi secoli înainte de Vladislav Basarab, iar cu mult mai denainte, a tempore humanam memoriam transeunte, întreaga regiune fusese curat română, terra Blacorum, deşi nu muntenească11.

Prin urmare, nova plantaţi-o nu se potriveşte în privinţa Făgăraşului.

Faţă cu această imposibilitate avem dreptul de a bănui vreo nenţelegere.

Autenticitatea documentului din 1372, după toate prescripţiunile criticei interne, nu poate fi pusă la cea mai mică îndoială.

Rămâne dar a se cerceta dacă nu cumva textul, anume în pasagiul „novae plantationis terrae Fogaras”, a fost rău descifrat şi rău editat.

Un singur om, iezuitul maghiar Fridvaldszki, văzuse originalul pe care-l descrie cu destule amănunte12.

La caz de a fi cuprinsă în descifrare sau în ediţiune vreo eroare, nemini nu putea s-o coreagă prin vulgara procedură de colaţionare13.

Să propunem ipoteza că în text ar fi fost: „dux Novae Plantationis et de Fogaras”, iar nu: „dux novae plantationis terrae Fogaras”, şi să vedem dacă nu vom putea justifica această lecţiune pe calea demonstrativă, recurgând la metoda admisă în recensiunea autorilor clasici.

1. Plantaţi-o terrae este un pleonasm, căci ideea plantaţi-o implică în sine ideea terra, încât era foarte de-ajuns a zice: „dux novae plantationis de Fogaras”, fără a mai vârî la mijloc pe tautologicul „terrae”.

2. În diploma din 1369, cu trei ani mai veche, Vladislav Basarab se mărgineşte cu: „dux de Fogaras”, fără terra, încât subita introducere a unei formule atât de anormale devine suspectă.

Până aci am dobândit probabilitatea care ne spune că de la 1369 până la 1372, într-un timp mai mult decât scurt, Vladislav Basarab nu avea nicio raţiune de a modifica într-

un mod ciudat primitiva denumire a Făgăraşului, încât Nova Plantaţi-o cată să se refere la altceva.

Paleografia din evul mediu ne va conduce mai departe la un înalt grad de certitudine.

Corecţiunea pe care o azardăm noi în diploma din 1372 se reduce unicamente la înlocuirea cuvântului terrae prin particulele: et de.

Să începem prin a constata că în document nu putea fi terrae, ci terre, căci e în loc de se este una din proprietăţile cele mai caracteristice ale ortografiei latine din secolul XIV14, mai cu deosebire în Ungaria15.

Însă nici terre nu se scria pe atunci în cursiva actelor, ci numai tre', punându-se o codiţă dasupra literei t16.

Iacă dară faţă-n faţă: et deşi t're.

El, scurtat în monogramă, de cele mai multe ori nu diferă de t, mai cu seamă când ne vom aduce aminte că vorbele nu se prea separau prin intercalarea unui spaţiu, încât et de se lega împreună, ceea ce se putea citi prin confuziune: tale sau t'de.

Mai rămâne diferenţa de o singură literă între t'deşi t're.

Însă aci iarăşi, ca o ultimă instanţă, paleografia din evul mediu ne arată că minusculele ci şi r se asemănau în scriere, mai ales fiind înnodate cu alte litere17.

În acest chip însăşi firea lucrului permitea lui Fridvaldszki a vedea: „Dux novae plantationis terrae Fogaras” acolo unde trebuia să citească: „Dux Novae Plantationis et de Fogaras”.

Restaurând litera, să restabilim şi spiritul textului.

Avem formula cea corectă: „ducele Noii Plantaţiuni şi al Făgăraşului”.

Două ducaturi deosebite, iar nu tot una, după cum se credea până astăzi din cauza unui qui pro quo paleografic foarte inocinte.

Acolo unde Vladislav Basarab aşază „ducatul Noii Plantaţiuni”, adică înaintea Făgăraşului, Radu Negru şi succesorii ambilor fraţi pun: „ducatul Amlasului”.

Întrucât niciun al treilea ducat n-a figurat vreodată în

titulatura princiară din Muntenia, identitatea între Noua Plantaţiune şi Amlas e perfectă.

Străbunii noştri, când fundau vreo comună rurală, îi dădeau ades numele de Satu-Nou18.

În alte staturi, aceeaşi origine avuseseră sute şi mii de localităţi, cunoscute sub denumirile de Neapolis, Neuburg, Neufehitel, Nova-castra, Noviodunum, New-castle, Novigrad, New-forest, New-land, Novi-gentum etc.

În apropiarea României serbii au oraşul Novisad, numit nemţeşte Neusatz şi latineşte Neo planta, o formă nominală foarte instructivă prin asemănarea sa cu Nova Plantaţi-o.

Unul dintre vechile regaturi france din periodul Merovingilor se chema Neustria, adică Neustreich, pe româneşte: Regat-nou.

Aceste exemple s-ar putea înmulţi până la infinit 19.

În titlul lui Vladislav Basarab termenul „nova plantaţi-o” indică dară stabilirea pe la anul 1370 a unei colonii oltene sau din Ţara Românească pe o porţiune oarecare destul de importantă din teritoriul transilvan, nu însă în regiunea Făgăraşului.

Aceasta era „ducatul Amlasului”.

Dar unde anume se afla el?

10

Ducatul de Amlas din puntul de vedere geografic

În primul pătrar al secolului XIV un întins teritoriu transilvan, învecinat spre sud cu munţii districtului actual al Vâlcii şi spre răsărit cu ţara Făgăraşului, aparţinea unei puternice familii săseşti ca şi suverane, care la anul 1322 a conces o însemnată porţiune din el coroanei ungare, printr-un act conservat astăzi în Arhivul Cameral din Buda şi rezumat în următorul mod în diplomatariul săsesc manuscript al lui Trausch:

„Donaţiunea regelui Carol pentru magistrul Nicolau fiul lui Conrad de Talmesch şi pentru moştenitorii lui, dacă vor rămânea nestrămutaţi în fidelitate, în puterea căni donaţiuni Nicolau de Talmesch, în consideraţiunea

diferitelor credincioase servicii, mai ales contra rebelului Ladislau şi a fraţilor săi, fii ai lui Ladislau, fost voievod al Transilvaniei, precum şi drept răsplată pentru că a restituit regelui castelul Salgo cu satele Zazzekes, Omlas, Feketeviz, Varolyafalu şi alte cinci sate româneşti, se primeşte în graţia regelui, atât dânsul precum şi moştenitorii lui, confirmându-se în toate celelalte bunuri şi drepturi ale lor şi ale fratelui său Ion, fie ereditare, fie de acuiziţiune, exceptându-se numai castelul şi satele de mai sus” 1.

Afară de castelul Salgo, pe care noi nu ştim a-l preciza, celelalte localităţi enumerate în acest document există până în momentul de faţă: Omlas, Zekeschdorf, Feketeviz şi Varalya, româneşte Amlas, Concea, Săcel şi Orlat2, toate spre apus de Sibiu, iar spre ost-sud de acesta, lângă Turnu-Roşu, orăşelul Tălmaciu, unde resedea însăşi familia Konrad3.

În aceeaşi regiune cată să fi fost şi „cele cinci sate româneşti”, pe care regele Carol nu le specifică.

Mai pe scurt, Basarabii puteau stăpâni atunci numai ţara făgărăşeană, căci de cealaltă parte a Oltului se întindea de la Tălmaciu spre Amlas şi mai încolo un teritoriu aparţinând într-o mare parte dentâi casei semisuverane a Konrazilor până la 1322, iar de la 1322 încoace sceptrului maghiar.

În a doua jumătate a secolului XIV situaţiunea se schimbă.

La 1366 regele Ludovic, fiul şi succesorul lui Carol, trămite vicevoievodului transilvan următoarea ordine:

„Până a nu te mişca spre a veni aice la noi, îţi poruncim cu tărie să procezi denaintea delegaţiunii Capitolului Bisericesc din Alba-Iulia, pe care va avea s-o trămită spre acest scop, a delimita după dreptate satele numite Echellew şi Thyliche ale lui Ion zis Tompă, comitelui plaiurilor noastre din părţile Transilvaniei, precum şi satele ce se cheamă Feketeviz şi Varaliafalu ale lui Ion fiul lui Petru de Cisnădie, rectificând prin cercetare la faţa locului hotarele acestor sate de către pământul ce

aparţine domnului Vladislav, voievodului nostru al Munteniei” 4

Două din cele patru sate le-am văzut deja menţionate în actul din 1322: Săcelul (Feketeviz) şi Orlatul (Varalya); iar Echellew şi Thyliche sunt Ecsello şi Teliska de astăzi, săseşte Tetschele şi Tilisch, româneşte Icilău şi Tiliscă, câte patru în vecinătate de Sibiu.

Vladislav Basarab ne apare aci stăpânind teritoriul transilvan extrafăgărăsean până la Icilău, Tiliscă, Săcel şi Orlat, adică o vastă bucată din foastele posesiuni ale familiei Konrad.

Această stare de lucruri este însă foarte proaspătă, deoarăce ea provoacă necesitatea unei delimitări.

În momentul de a da ordinea în cestiune, regele Ludovic era în bune relaţii cu „domnul Vladislav, voievodul nostru al Munteniei”, ceea ce se mai confirmă prin împrejurarea că însuşi actul s-a scris în castelul de la Orşova, pe care în timp de ostilitate niciodată muntenii nu-l lăsau, cel puţin fără luptă, în mâinile ungurilor.

S-ar putea dară conchide că pământul spre sud de Sibiu până la Icilău, Tiliscă, Săcel şi Orlat va fi fost dăruit Basarabilor de către coroana Sântului Stefan.

Un alt act tot atât de autentic probează însă că faptul nu s-a întâmplat tocmai aşa.

La 1369, cu doi ani în urma delimitaţiunii de mai sus, autoritatea ecleziastică din Alba-Iulia atestă că: „monastirea sântului Nicolau din Tălmaciu fusese arsă din temelie de domnul muntenesc Vladislav, perind în incendiu toate documentele ce erau depuse acolo” 5.

Arsă când?

La 1366, după cum văzurăm, regele Ludovic trăia foarte bine cu muntenii.

Între 1367 – 1368 pacea între dânşii nu s-a tulburat câtuşi de puţin, precum dovedeşte tractatul comercial încheiat la 1368 în ziua santei Agnete, adică la 21 genariu, în care principele român se recunoaşte de vasal al regelui maghiar: „inclitus rex Hungariae, naturalis Dominus noster generosus” 8.

Chiar în 1369 Vladislav Basarab liberează tocmai în favoarea catolicilor o diplomă în care zice că este domn din graţia lui Dumnezeu şi a regelui Ungariei: „Ladislaus Dei et Regis Hungariae gratia Wayvoda Transalpinus” 7

Când dară se întâmplase teribilul atac asupra monastirii din Tălmaciu?

Numai şi numai înainte de 1366.

Cum însă atunci, în loc de a pedepsi pe năvălitor, regele Ludovic ar fi putut să-i mai dăruiască de bunăvoie un foarte important petec din corpul Transilvaniei?

Rezultă că donaţiunea s-a făcut cam în aceleaşi condiţiuni în care se exercita în genere aşa-numita suzeranitate a Ungariei asupra Tărei Româneşti: printr-o simplă ficţiune.

Cuprinzând cu foc şi cu sabie tot spaţiul până la Icilău, Tiliscă, Săcel şi Orlat, mai-mai până la porţile Sibiului, Vladislav Basarab ştiu să profite de cel întâi moment oportun pentru a se împăca cu maghiarii, reţinând cu dibăcie teritoriul cel cucerit, ca donaţiune „din partea strălucitului rege al Ungariei generosului domn al nostru natural”.

Însă asemeni „donaţiuni”, smulse prin forţă, iarăşi numai prin forţă puteau fi mănţinute: iacă dar de ce el se grăbeşte a aşeza pe locurile apucate mai multe colonii oltene, dându-şi apoi titlul de „dux Novae Plantationis”, după cum ne-am încredinţat în paragraful precedinte.

Aceasta este „ducatul de Amlas”, deşi la 1366 localitatea Amlas propriu-zisă nu făcea parte dintr-însul, ba chiar şi mai în urmă rămânea generalmente pe din afară, astfel i că la 1383 noi vedem pe regina maghiară Maria dăruind lui Goblin, episcopului catolic din Alba-Iulia, „un sat regesc ce se cheamă Omlas în ţara Ardealului între scaunele Sibiului şi Miercurii”.

Sunt totuşi probe documentale că şi acest sat Amlas aparţinuse câte o dată Basarabilor.

Actul cel mai explicit datează din 1464.

Diplomatariul manuscript al lui Eder îl rezumă aşa:

„Plângându-se saşii că oamenii lui Stefan de

Hederfaja nu permit locuitorilor din scaunul Miercurii de a strânge pentru porci ghindă în districtul Amlasului, Stefan a răspuns că acest district i-a fost conferit lui de către maiestatea-sa regele cu aceleaşi drepturi cu care îl avusese mai-nainte un altul din partea magnificului Vlad-Vodă, când nici atunci nu se îngăduia niciodată miercurenilor sau altor vecini de a utiliza pădurile districtului de Amlas fără vreo autorizaţiune prealabilă de la posesor, ceea ce se va urma şi de acum înainte” 8.

Acest document, aflător în original în Arhivul săsesc din Sibiu sub nr. 236, probează în modul cel mai irecuzabil că-ntre 1431 – 1445 Vlad Dracu’, fiul marelui Mircea, „magnificus Vlad vajvoda”, nu numai că stăpânea satul Amlas de lângă Miercurea, dar l-a şi fost conces în uzufruct unui om al său.

Acest om al lui Vlad Dracu’ putea să se fi bucurat de Amlas chiar o bucată de timp după moartea domnului său, căci un alt act inedit, ce se conservă în Arhivul din Alba-Iulia, ne arată pe Stefan de Hederfaja intrând în posesiune abia în ajunul anului 14649.

Pentru ca teritoriul transilvan extrafăgărăsean al Tărei Româneşti, pe care Vladislav Basarab îl numea încă simplu „ducat al Noii Plantaţiuni”, să fi căpătat sub Radu Negru, fratele şi urmaşul acestui principe, denumirea de „ducat al Amlasului”, cată să admitem că între anii 1372 – 1382, ca şi între 1431 – 1445, satul Amlas a fost al muntenilor.

Nu există nicio fântână istorică care să ne contrazică, căci donaţiunea acestui sat episcopului Goblin de către regina Maria datează din 1383, încât tot ce se poate conchide de acolo este că moartea lui Radu Negru, după care n-a întârziat a izbucni o crâncenă disensiune între fiii săi Dan şi Mircea cel Mare, procurase guvernului maghiar ocaziunea de a apuca pe un moment satul Amlas, întocmai după cum l-a apucat mai târziu şi după moartea lui Vlad Dracu’.

Ca să fi dat numele său întregului ducat transilvan

extrafăgărăsean al Basarabilor, Amlasul cel de lângă Miercurea cată să fi avut o importanţă oarecare.

În adevăr, documentele din secolul XV îl numesc câteodată „oraş”.

Astfel i, într-un act din 1486 noi citim:

„.ad facies oppidi regalis Omlas vocaţi, nec non villarum seu possessionum Szelisztye, Viedenbach et Kriptzbach în comitatu Albensi existentium, ad praefatum oppidum Omlas pertinentium”. 10

De asemenea, într-o inscripţiune de la Braşov:

„1460. Dracola Woivoda oppidum antesilvanum Omlasch diripit, în festo Bartholomaei” 11

O dată botezat „de Amlas”, ducatul extrafăgărăsean al Munteniei conserva acest nume chiar în acele intervale când Basarabii nu posedau în realitate satul Amlas, ci numai vreun teritoriu mai întins sau mai restrâns în jos de Sibiu.

Neavând o stavilă firească, după cum era Oltul pentru Făgăraş, „ducatul de Amlas” se mărea sau se micsura după împrejurări.

În orice caz, puntul geografic pozitiv este că sub acest nume se înţelegeau posesiunile Basarabilor spre nord de Carpaţi în direcţiunea Sibiului.

În „ducatul de Amlas” se afla bunăoară, între celelalte, marele sat românesc Răşinar, carele înfloreşte până astăzi şi unde noi vedem pe Radu Negru şi pe fiu-său Mircea cel Mare, adică între 1372 – 1418, dăruind bisericii de acolo neste bucăţi de pământ12.

Tot marele Mircea acoardă saşilor din târgusorul Heltau, româneşte Cisnădie, foarte apropiat de acel Răşinar, clar destul de departe de ho

tarul nostru actual, dreptul de a paste vitele lor în munţii Tărei Româneşti13, ceea ce nu se poate referi decât numai doară la plaiurile de prin vecinătate.

Când mai mare, când mai mic, ducatul de Amlas, „noua plantaţiune” a lui Vladislav Basarab de pe la 1370, a fost în curs de un secol o proprietate de fapt şi de drept a

Munteniei, ai căriia principi îl puneau în titlul domnesc totdauna mai pe sus de „ducatul Făgăraşului”, căci aveau cuvânt de a-l considera ca o cheie spre însăşi inima Transilvaniei.

Chiar în relaţiunile lor cu autorităţile ardelene Basarabii ne apar ca „duci ai Amlasului”.

Arhivele Transilvaniei ne-au procurat sub acest raport un remarcabil specime.

La 1452 Vlad Ţepeş, cerând extrădarea unui român din ţara sa a Făgăraşului, fugit pe teritoriu săsesc, scrie municipalităţii din Braşov:

„Wladistaus partium Transalpinarum Wayda et dominus terrarum de Omlas et Fagaras, providis et honestis viris, Judeci, Juratis civibus de Brassovia fraternitatem et amiciţiae dilectionem”. 14

E nu mai puţin instructivă diploma din 8 februariu 1431 a lui Vlad Dracu’, petrecând atunci în Nürnberg la curtea lui Sigismund, împărat german şi rege al Ungariei totodată, carele-şi dă titlul de: „Johannes Wlad, Dei gratia Transalpinae Dominus et terrarum de Omlasch et de Fogaras Dux” 15

Numai pe la ţinea secolului XV ducatul de Amlas încetează cu desăvârşire de a fi pentru Basarabi o realitate teritorială, încăpând pe mâinile saşilor, deşi chiar cu vreo doi secoli după aceea el mai figurează tradiţionalmente în crisoave domneşti.

11

Posesiunile Basarabilor în Temesiana

Celebrul istoriograf transilvan Kemeny a găsit în colecţiunea lui Huszti un act foarte important.

Iacă-11:

„Noi Stefan Losonczy, ban de Severin şi pintre celelalte demnităţi comitele Temesianei, facem cunoscut pe viitor, prin actul de faţă, cum că având în vedere demnele de laudă merite ale credincioaselor servicii, pe care Petru fiul lui Des, criez din districtul numit Almas al castelului regesc Mehadia, precum şi fraţii săi uterini

Cristea şi Mihai, expunându-şi averea şi viaţa în mai multe pericole şi de mai mult timp, le-au adus maiestăţii regeşti sub predecesorii noştri bani ai zisului nostru banat, şi chiar nouă pe când lucram pentru liberarea doamnei regine Maria, deci în răsplata acelor servicii, precum şi pentru a-i mai îndemna la altele şi de acum înainte, le-am conferit în virtutea oficiului nostru un sat regesc numit Patak în districtul suprascrisului castel Mehadia, cu toate foloasele şi dependinţele de orice natură, lor şi moştenitorilor lor, ca să-l aibe şi să-l ţină sub condiţiunile şi dările de mai jos, adică la sărbătoarea sântului Arcangel Mihai să dea pe tot anul castelanului suprascrisului castel Mehadia, cine va fi după timp, câte trei groşi de fiecare casă, precum şi cincizecimea la sărbătoarea sântului martir Georgiu, după cum dau şi pentru celelalte sate ale lor libere cneziale. În mărturia acestora, le-am acordat actul de faţă sub sigilul nostru ordinar. Dat în Ineu, a doua zi după sărbătoarea sântului confesor Alexiu (18 iuliu), anul Domnului 1387”.

Să se observe din capul locului că Losonczy, deşi nu numai ban de Severin, dar şi comite al Temesianei în acelaşi timp, totuşi dăruieşte fraţilor Deseni satul din regiunea Almasului anume în calitate de ban de Severin şi pentru neste servicii făcute anume pe teritoriul banatului de Severin: „videlicet Banis dicţi noştri Banatus”.

Almasul, „districtus vocatus Halmagy”, împreună cu castelul Mehadia, „castrum Mihald”, făcea dar o parte integrantă nu din comitatul Temesian, „comitatus Themesiensis”, ci din banatul de Severin, „banatus Sewrinensis”.

Satul Patak sau Potok, menţionat în donaţiunea lui Losonczy, se află până astăzi între oraşul Oraviţa şi râul Nera, ceea ce arată că „banatus Sewrinensis” cuprindea în Temesiana şi mai mult decât Almasul propriu-zis.

Aşa a fost la 1387.

Peste şaptezeci de ani, o diplomă a regelui Vladislav din 1457 enumeră toate „districtele românilor” din Temesiana în următorul mod: Lugos, Sebeş, Mehadia,

Almas, Crasău, Berzava, Comiat şi Iladia2.

Severinul dar nu se mai menţionează, ci numai Almasul alături cu Mehadia, însă abia peste o jumătate secol un strănepot al marelui Mircea, catolicit şi ajuns în Ungaria la înalta treaptă de arhiepiscop al Strigoniei, faimosul Nicolau Olah, ne spune că Mehadia era supusă banatului de Severin: „Severinum arx infra Traiani pontem, cum tribus aliis, Orsova, Peth, Mihald, illi subditis. Harum praefectus Banus, magistratus inter nostros magni nominis” 3

Legătura între Mehadia, mai româneşte Mehedia, şi între banatul de Severin a fost atât de intimă şi îndelungată, încât nu numai porţiunea vest-sudică a Munteniei conservă până astăzi numele de Mehedinţ, format din adjectivul slavic „Mehediński”, adică „ţara Mehediei” 4, dar uzul poporan întinde câteodată această denominaţiune chiar asupra Olteniei întregi, bunăoară în doina:

„Frunză verde magheran, Voinicel mehedinţean, Sum născut pe frunzi de fag ia să fiu la lume drag.

Şi-s scăldat de mic în Olt?

Să mă fac viteaz de tot.”5 Concluziunea este că:

Banatul Severinului şi Mehadia cu „districtus vocatus Halmagy”, adică cu toată partea muntoasă sudică a Temesianei până aproape de râul Caras, ni se prezintă în documente şi chiar în gura poporului, începând de la a doua jumătate a secolului XIV, ca o singură totalitate, între elementele constitutive ale căriia nu exista o demarcaţiune destul de precisă.

Această ambiguitate se explică până la un punct şi prin orografia regiunii, căci ramura occidentală a Carpaţilor se lasă spre Dunăre prin mai multe crenge a cărora separaţiune e puţin accentată şi dintre care una merge d-a lungul Olteniei, pe când o altă formează ceva mai spre apus aşa-numita „vale a Almasului” 6

Oricum să fie, confuziunea administrativă şi uzuală este aci un fapt istoric despre care, pe lângă celelalte, iacă

mai încă o probă:

Pe când Losonczy, dându-şi titlul de banus Sewrinensis, dăruia la 1387 unor români din Almas un sat din acea lature, în acelaşi an noi vedem pe Mircea cel Mare intitulându-se de asemenea ban de Severin.

Cum oare „banatus Sewrinensis” putea să le aparţină amânduror în acelaşi moment?

Nu cumva titulatura marelui Mircea va fi fost numai de paradă? Prin un azard fericit, tocmai din acel an 1387, ne-au rămas două diplome mirciane relative la Oltenia, din care una poartă datul de 21 iuniu, adică este posterioară abia cu o lună donaţiunii lui Losonczy.

Acest crisov arată limpede, printr-un şir de localităţi, Tismana, Vodiţa etc.7, cum că ungurii puteau stăpâni atunci ţărmul danubian cel mult până la Orşova, iar teritoriul spre răsărit de râuleţul Cerna era întreg al muntenilor.

Mai pe scurt, Losonczy se intitula banus Sewrinensis, însă poseda numai Mehadia şi Almasul.

Chiar actul său e scris nu în Oltenia, şi nici în apropiare, ci la Ineu, actualmente Boros-Ineu, o localitate în părţile Aradului.

Fiind totuşi că banatul Severinului cuprindea în totalitatea sa Oltenia şi o porţiune a Temesianei cufundate într-un singur corp, Losonczy se credea în drept a se zice banus Sewrinensis deoarăce poseda în fapt Mehadia şi Almasul, după cum şi Mircea se credea nu mai puţin în drept a se zice tot atunci ban de Severin deoarăce poseda în fapt Oltenia.

Între actul lui Losonczy şi cele două crisoave ale lui Mircea, câtetrele din 1387 şi câtetrele pretinzând aceeaşi titulatură, nu există nicio necompatibilitate, ci numai o confuziune nominală, justificată prin nedeterminarea hotarelor între Oltenia şi Temesiana, după cum am constatat-o mai sus pe bazea tradiţiunii şi a fântânelor documentale.

Din dată ce o porţiune însemnată a Olteniei se

cheamă Mehedinţ, din dată ce „districtus vocatus Halmagy” atârna de Mehadia, din dată ce de la Almas până la Olt şovăia o vagă nomenclatură generală, era ceva foarte consecinţe ca fiecare posesor fracţionar să uzurpe numele nedefinitei totalităţi.

Chiar dacă Losonczy ar fi apucat Severinul sau vreun district din corpul Olteniei propriu-zise, după cum ungurii reuşeau câteodată, totuşi Mircea, întrucât conserva restul, n-ar fi contenit de a-şi da titlul de „ban de Severin”; şi viceversa, chiar dacă Mircea ar fi reluat Mehadia, lăsând ungurilor numai Almasul în înţelesul strict al cuvântului, sau chiar numai o parte din teritoriul almăsean, totuşi Losonczy, întrucât conserva vreo fracţiune, n-ar fi contenit de a-şi da titlul de „banus Sewrinensis”.

Pray şi Fejer au cules din diplome maghiare următoarea serie „banorum Severinensium” până la jumătatea secolului XIV:

1233, Leukus; 1275, Micud, Ugrinus, Paulus;
1249, Laurentius; 1276, Micud;
1263, Laurentius; 1277, Paulus;
1264, Laurentius; 1279, Bela Dux;
1268, Ugrinus; 1291, Laurentius;
1271, Laurentius, Paulus; 1324, Paulus;
1272, Laurentius, Paulus; 1335, Dionysius;
1273, Laurentius, Paulus; 1342, Thomas;
1274, Micud, Ugrinus; 1350, Nicolaus de Zech8.

Întemeiaţi pe cele demonstrate mai sus, noi constatăm că toţi aceştia, deşi se intitulau „bani de Severin”, puteau să nu fi stăpânit în realitate, ca şi Losonczy la 1387, decât Mehadia sau numai Almasul, fără să le fi aparţinut măcar o făsie de pământ în Oltenia; după cum negreşit şi Basarabii, deşi se intitulau „bani ai Severinului”, puteau să nu fi stăpânit în realitate decât Oltenia sau numai o parte dintr-însa, şi nici măcar o făsie de pământ în Temesiana.

Această posibilitate era foarte importantă.

Pentru ca să fim sicuri că în anul hotărât domnii

Tărei Româneşti posedau în fapt partea orientală a Temesianei, trebuie ca în acelaşi an să nu fi avut ungurii niciun „banus Sewrinensis”.

Astfel i dar în 1233, 1249, 1263, 1264, 1268, 1271 – 1277, 1279, 1291, 1324, 1335, 1342, 1350 etc., valea Almasului nu putea să aparţină Basarabilor.

De la jumătatea secolului XIV încoace Pray continuă şirul unguresc al banilor de Severin:

1351.

Nicolaus de

Zech, Idem, Idem, Ioannes.

Myrche Vayvoda Valachiae.

1397

1399} Vacat.

1401, Nicolaus de Peren.

1353, 1355, 1389, 1395.

1405

1406

1409

1410

1430 Wacat, 1432

1435, Nicolaus de Radnich.

1436, Vacat.

Joannès de Hunyad, Vacat

1456, Ladislau de Hunyad etc.

1411 1440.

1412 1455, 1418 1429

Mai întâi să scoatem din acest registru pe Mircea cel Mare, „Myrche Vayvoda Valachiae”, pe care Pray îl bagă la 1395 gratuitamente printre neste demnitari unguri.

Rămânând ceilalţi, noi vedem că între 1355 – 1387 maghiarii n-au niciun „banus Sewrinensis”.

De la 1389 până la 1401 de asemenea.

Idem între 1401 – 1435.

Aceste intervale de câte douăzeci şi treizeci de ani sunt cu atât mai elocinţi, cu cât în prima jumătate a secolului XIV ne întâmpină din contra câte un „banus Sewrinensis” aproape în fiecare deceniu, iar în deceniul al

cincilea mai cu seamă se găseşte acelaşi „banus Nicolaus” de patru ori.

În timpii anteriori secolului XIV, ungurii n-au niciun ban de Severin al lor, după Pray şi Fejer, până la 1233, apoi de la 1279 până la 1291 şi de la 1291 până în 1324; fără ca nemenţionarea să se poată atribui aci lipsei documentelor maghiare, cari sunt foarte numeroase pentru acea epocă.

Prin urmare:

Înainte de 1233, precum şi între 1233 – 1249, 1279 – 1291, 1291 – 1324, 1355 – 1387 şi 1401 – 1435, afară de intervale mai scurte, muntenii puteau posede valea Almasului.

Ne mărginim a indica grosso modo aceste perioade posibile ale dominaţiunii reale a Basarabilor în porţiunea răsăriteană a Temesianei, rezervându-ne a verifica aiuri pe fiecare sau pe unele din ele.

12

Dobrogea – Vidin – Haţeg

Afară de Amlas şi o parte din Temesiana, Basarabii, de mult stăpâni ai Făgăraşului, au mai cuprins din când în când, mai ales în secolul XIV, câteva alte teritorii transcarpatine sau transdanubiane.

Mircea cel Mare reuşise într-un timp a cuceri nu numai Dobrogea, dar aproape întreaga Bulgarie, astfel i că un crisov din 1393, carele fusese oarecând în posesiunea boiarilor Chiţoreni, îi dă maiestuosul titlu: „stăpânitor al ambelor laturi ale Dunării până la Marea Neagră, domn cetăţii Silistria şi al tuturor ţârelor şi oraşelor până la hotarele Adrianopolii” 1

Cu vreo douăzeci de ani şi mai-nainte Vladislav Basarab, unchiul marelui Mircea, a fost cuprins pe un moment partea occidentală a Bulgariei, unde se afla atunci regatul separat al Vidinului2, şi se încercase a mai apuca şi partea orientală, unde era aşa-numitul imperiu al Târnovului3

Peste Carpaţi, pe de altă parte, valea Haţegului, renumită prin ruinele capitalei lui Decebal şi răzămată

umăr la umăr de înghiul nord-vestic al Munteniei, de asemenea nu o dată cată să fi fost supusă Tărei Româneşti.

Anticele balade serbe numesc pe Mircea cel Mare: „crai de Haţeg” 4.

Un cântec bătrânesc din Transilvania mai conservă încă, sub o aparenţă cam desfigurată, tradiţiunea stăpânirii muntene în această regiune.

El este intitulat: Fata banului din Haţeg.

În Istoria critică a literaturii române, noi vom analiza cuvânt cu cuvânt această frumoasă rămăşiţă din evul mediu, păstrată prin vârtejul a cinci secoli în gura poporului român.

Aci ne mărginim docamdată a constata în treacăt că „banul de Haţeg” în cazul de faţă, ca şi „craiul de Haţeg” de mai sus, este anume un Basarab, pe al căruia fiu cântecul din Ardeal îl numeşte:

„Un fecior băsărăbesc”, ceea ce numai o eroare de ediţiune, sau poate uitarea tradiţiunii chiar din partea poporului, a putut preface în:

„Un fecior de om serbesc” 5.

În adevăr, poporul român nu zice niciodată: om nemţesc, om rusesc, om turcesc, om serbesc, ci numai neamţ, rus, turc, serb; pe când fecior basarabesc, adică fiu de Basarab, este tot ce poate fi mai conform spiritului limbii române, oferindu-ne o formă foarte arhaică, din care decurg la noi toate poreclele cu finalul –escu: Stefănescu, Bărcănescu, Cornescu etc., etc., derivate directamente printr-o scurtare mai modernă din: fecior Stefănesc (fiul lui Stefan), fecior Bărcănesc (fiul lui Bărcan), fecior Cornesc (fiul lui Cornea), întocmai precum în Italia poreclele cele mai vechi erau Gianfigliazzi (Joannès filius Azzi), Filangeri (filius Angeri) etc., de unde s-a supres apoi filius, conservându-se drept reminiscinţă numai genitivul patronimic: Galilei (filius), Concini (filius), Ferondi (filius), Ziani (filius) 6, ceea ce s-ar zice româneşte: Galileescu (fecior), Concinescu (fecior) şi altele.

De nu s-ar crede suficiinte această justificare filologică a corecţiunii un fecior basarabesc, în loc de un

fecior de om serbesc, noi am putea să mai dăm neste probe documentale irecuzabile despre Basarabii din Haţeg în secolii XIV-XV, şi anume:

1. Un act din 1398 menţionează între nobilii români din ţara Haţegului pe un Basaraba din satul Râusor: „honestos viros Ianustinum et fratres suos Basarabe et Custe, kinezios de Riusor” 7;

2. Peste sasezeci de ani, un act din 1453 menţionează pe un alt membru din aceeaşi familie în acelaşi sat Râusor: „Ladislaus de Bakuth de Clopoţiva, aut Bazarab vei Michael de Rusor” 8.

Aşadar, atât prin filologie precum şi pe baze curat documentale, „un fecior basarabesc” este o rectificare mai mult decât admisibilă într-o baladă poporană intitulată: Fata banului din Haţeg, deşi nu urmează că acel Basarab va fi fost un voievod al Tărei Româneşti, ci numai o ramură domnească, o rudă princiară, un „honestus vir Basaraba”, după expresiunea actului haţegean din 1398.

Să se observe că şi famoasa diplomă a regelui maghiar Bela din 1247, foarte instructivă în privinţa topografică şi asupra căriia noi vom reveni aiuri, arată Haţegul, „terra Harsoc”, ca pe o parte integrantă din Oltenia, „terra de Zevrino” 9.

Aducându-ne aminte cele dezbătute în paragraful precedinte, noi ne încredinţăm dară că „banatul de Severin”, considerat în totala-i întindere, aşa după cum rareori l-au putut stăpâni Basarabii din cauza nentreruptului conflict cu Ungaria, cuprindea în sine întreaga Oltenie, partea sud-ostică a Temesianei şi Haţegul.

Dobrogea şi Vidinul, ca ceva de tot accesoriu, valea Haţegului, într-un mod mai durabil, completează, adaose la nord cu cele două ducaturi transcarpatine de Amlas şi de Făgăraş, profilul teritorial al Munteniei până pe la 1400, ale căriia hotare despre apus şi răsărit înaintau d-a lungul Dunării până la râul Caras de o parte, şi de cealaltă până la Marea Neagră.

În acest vast spaţiu vom avea a ne exercita noi în

cursul operei de faţă, pândind din când în când ocaziunea de a preciza şi mai mult sub diverse raporturi, fie cronologice sau topografice, toate câte s-au determinat aci prin neste trăsure aproximative; cu alte cuvinte, dacă ne este permis a recurge la o imagine din tehnica picturii, vom isprăvi cu penelul ceea ce am schiţat cu cărbunele.

13

O mapă a Munteniei din secolul XIV

Înainte de a încheia, suntem datori a indica pierderea unei vechi mape italiane.

Pe la începutul secolului XV, ea fusese în mâinile celebrului istoric florentin Paolo Giovio, născut la 1483 şi mort la 1559, unul dintre personagele cele mai marcante ale timpului său, confidinte al papilor Leone X, Adrian V şi Clemente VII, amic cu regele Francisc I.

Vorbind sub anul 1538 despre catastrofa domnului moldovenesc Petru Rareş, el descrie în următorul mod limitele Munteniei:

„Ea priveşte spre sud, terminată cu Danubiul şi atingând la apus hotarele Transilvaniei lângă oraşul Severin, unde se văd cele 34 minunate columne din podul lui Traian, căci nu sunt toate acoperite cu undele Dunării. Despre răsărit această regiune are un lac plin de peşti, provenit din fluviul Hierassu, ce locuitorii îl numesc Prut şi carele ceva mai jos se varsă în Dunăre. Despre nord hotarul ajunge la râuleţul Hoina, şi apoi, printr-o linie strâmbă pe uscat, se lasă spre Dunăre în direcţiunea insulei formate prin fluviul acolo unde el se divide în câteva mari crenge, care insulă se numea în anticitate Pence, iar acuma se zice Barillana. Toată această regiune a României se cheamă Muntenie”. 1

De la cine luat-a Paolo Giovio interesanta-i notiţă geografică, care întinde Tara Românească în tot lungul Dunării de la Severin până la insula Peuce, unde valurile danubiane se ciocnesc cu talazurile Mării Negre?

La 1538 o asemenea descriere era deja de mult un anacronism.

După 1407, precum văzuserăm mai sus, Chilia începe a se clătena între Moldova şi Muntenia.

Prin urmare, fântâna lui Paolo Giovio cată să fi fost cam de prin secolul XIV, pe când italianii, cuprinzând Pontul prin comerciu, simţiseră din ce în ce mai multă trebuinţă de a avea neste noţiuni mai pozitive despre toate ţărele litoralului, dând astfel i naştere unei mapografii ilustrate prin lucrările lui Ascoli, Marino Sanudo, fraţii Pizigani etc.

Toate amănuntele naraţiunii lui Paolo Giovio ne întăresc a crede că el va fi avut denainte vreo cartă genoveză, veneţiană sau florentină de pe la 1350 – 1400, cu ajutorul căni, uitând diversitatea timpilor, îşi făcea o idee foarte retrospectivă despre Muntenia din 1538.

Marinarii italiani obicinuiau a boteza italianeste diferite localităţi orientale, prefăcând Cetatea Albă în Moncastro, Chilia în Licostomo, Suceava în Canadia, Teodosia în Caffa şi aşa mai încolo.

Tot astfel i insula Peuce poartă în textul lui Paolo Giovio numele de Barillana.

Acest termen este evidamente o corupţiune din Brailana, făcându-ne a bănui existinţa în evul mediu a unui stabiliment comercial al Brailei pe insula Peuce, atât de apropiată şi totodată atât de importantă prin poziţiunea sa la gurile Dunării.

Pasagiul despre cele 34 columne de la Severin, despre lacul de lângă Prut şi celelalte amănunte din relaţiunea lui Paolo Giovio sunt de asemenea în spiritul mapelor italiane din veacul de mijloc, în care mai totdauna pe lângă numite localităţilor găsim neste note marginale ca acestea:

„In hoc mari est maxima copia aletiorum…”

„Locacessim, regio inhabitabilispropter calorem…”

„Sera, hic nascuntur elefantes…”

„Mecha, hic înveniuntur smaragdi…” 2

De aceeaşi natură trebui să fi fost inscripţiunile de pe mapa cunoscută lui Paolo Giovio:

„Severinum, hic Trajanipontispilae XXXIV –

visuntur…”

„Hierassus, ab accolis Pruthes vocatus…”

„Pence insula, hodie Barillana…”

Confuziunea pe care o observăm în descrierea râuleţului Hoyna sau a lacului de lângă Prut este iarăşi proprie cartografiei din evul mediu, precum şi inexactităţile numerice de feliul celor XXXIV columne în loc de XX3.

Afară de cea indicată de Paolo Giovio, noi nu cunoaştem nicio mapă a Munteniei din secolul XIV

14

Rezumat

Am căpătat până acum, mergând pas la pas pe calea analizei, o perfectă imagine a Tărei Româneşti.

Iacă-o:

La sud, malul stâng al Dunării, de la Marea Neagră până la Orşova;

La apus, Carpaţii, formând o curbă în pântecele căriia, ca să ne fie permis a numi astfel i partea-i cea mai proemininte, se cuprindea valea Almasului;

La nord, iarăşi Carpaţii, oferind văzului o figură cam asemănată cu spatele unui cal, dasupra căruia Făgăraşul şi Amlasul păreau aşezate ca o sea;

La răsărit, o linie pleca tot din Carpaţi în direcţiunea piezişă către Pont, lăsând Moldovei Bacăul, Bârladul, regiunea Lăpusnei şi a Benderului până la Akerman, iar în partea Munteniei rămânând restul, închis între aceste punturi mărginaşe şi între lungul Danubiului, precum şi o bucată din ţărmul marin.

Dacă vom pune acum cele două ducaturi înstrăinate, Amlasul şi Făgăraşul, în locul districtelor de sus ale Moldovei, mai adăugându-se valea Haţegului, o porţiune a Temesianei şi posesiunile cele ocazionale în Bulgaria, apoi Muntenia singură, aşa după cum fusese în secolul XVI, ne va apărea mai mare decât întreaga Românie unită de astăzi.

Fără această întindere teritorială, mai însoţită

negreşit de mai multe alte consideraţiuni, pe care le vom desfăşura în scrierea de faţă, ar fi fost din partea Basarabilor o nebunie a înfrunta şi un miracol a învinge pe neste regi maghiari ca Ludovic cel Mare şi împăratul Sigismund, cei mai puternici suverani ai Europei, sau pe un cuceritor de talia vestitului ţar serbesc Stefan Dusan, groaza Bulgariei şi a Bizanţiului

Muntenia din secolul XIV trebuia să fie forte, forte cu orice preţ, căci altfeli ar fi perit românismul de pretutindeni, de mult subjugat peste Carpaţi şi d-abia renăscut în Moldova.

Istoria creşterii teritoriale a Munteniei se poate preciza în câteva cuvinte:

Dentâi „banatul Severinului”, cuprinzând în sine Oltenia, Haţegul şi partea orientală a Temesianei, câtetrele constituind o lungă făsie de pământ între Olt şi Carpaţi, cuib primitiv al colonizării romane în Dacia, sâmburele întregii românităţi din evul mediu;

Pe la 1160 – 1170 către Severin se lipeşte ducatul transilvan al Făgăraşului, şi-apoi ambele se măresc treptat prin tot malul nordic al Danubiului până la Chilia.

Pe la 1370 se mai adaugă „ducatul Amlasului”.

Iacă în ce mod, încetul cu-ncetul, Tara Românească ajunge la suprema-i expresiune de virilitate, cuprinzând câte o bucată din Moldova, din Transilvania şi din Temesiana, astfel i că a face istoria Munteniei din acea epocă este mai mult sau mai puţin a desfăşura analele Daciei Traiane.

La sud, la apus şi la nord fruntaria prezintă un necurmat lanţ de fortificaţiuni naturale, combinate din Carpaţi şi din Dunăre, ceea ce ne explică până la un punct admirabila forţă de rezistinţă, pe care Basarabii au ştiut pururea s-o opună la sud, la apus şi la nord tuturor încercărilor slavice şi maghiare.

La răsărit, din contra, nu era niciun hotar între Moldova şi Muntenia, amândouă expuse a se uzurpa mereu reciprocamente şi mănţinându-se astfel i din secol în secol pomul de zâzanie şi de ură.

Aci însă un cuvânt.

Bună era Dunărea, când ne apăra contra serbilor şi bulgarilor, dar aceeaşi Dunăre, atât de bună, ne-a făcut să pierdem pe românii din Dacia lui Aurelian.

Buni erau Carpaţii, când ne mântuiau de urgia maghiară; dar aceiaşi Carpaţi, atât de buni, au împiedicat şi mai împiedică opera unităţii daco-romane.

Rea era lipsa de barieră între Moldova şi Muntenia, îmbrâncindu-le la o perpetuă controversă; dar aceeaşi lipsă de barieră, atât de rea, a venit apoi să ajute la realizarea unirii moldo-muntene.

Totul fiind relativ, afară de Dumnezeu; totul fiind bun şi rău, afară de Unul carele singur reduce antagonismul la armonie; istoria se sileşte a-şi da socoteală de raporturile lucrurilor sub conducerea providenţei, adică de acţiunea legilor fizice şi biosociologice concordate de către o supralege.

Note

1 A mea Arhivă istorică a României, t. I, Bucureşti, 1865, in4, p. 131.

— Textul slavic în Akty Zăpadnoi Rossii, t. I, Petersb., 1846, in4, p. 31: „A Lvovezane szto imut poiti de Brailova na ryby, na krainee myto ili u Bakovie ili u Berladie, tam imut daţi”. – Cf. ZUBRZYCKI, Kronika miasta Lwówa, Lwów, 1844, in8, p. 75 – 76, unde actul este rezumat, dar într-un mod foarte neexact.

2 Ordinatio Stephani Palatini Moldaviae de theloneis per iter Valachicum a Mercatoribus Leopoliensibus extorquendis, Anno Mundi 6968, Xti 1460, în Arhivul Municipal din Lemberg, fascic. 517, nr. 16.

— Arhiva istorică, t. 2, p. 174: „A Livovezane sezo imut chodiţi de Brăila ili de Kelei po ribu, na krainych mita u Bakovie ili u Berlad imaiut daţi...” – Cf. ZUBRZYCKI, p. 113, unde actul este numai menţionat.

3 Arhiva istorică, t. I, part. I, p. 122, 132, 154; part. 2, p. 6 etc.

4 LAONICI CHALCOCONDYLAE, Historiarium libri decem, rec. Bekker, Bonnae, 1843, in8, p. 77, lib. îi „8 i» Kei 8 amrâv x™pa, «po Apdellou Tot naiovwv Aaklaţ ăpxomevh, cote epi EvXeivov povtov, exei 8° epi de-ii mov Ka0» Kouoa epi Gâlaooav tov „Iotpov potapov ep ăpiotepî 8° Bogdavvlav xwpav omw xalournev-v”.

Vezi despre textul lui Calcocondila o admirabilă analiză în TOCILESCU, Cum se scrie la noi istoria, Bucur., 1873, in8.

5 Ib., p. 78.

— Cf. mai jos, nota 16.

6 Hronicul romano-moldo-vlahilor, Iaşi, 1835, in8, t. I, p. 126.

7 STRITTER, Memoriae populorum ad Danubium incolentium, Petropoli, 1774 – 80, in4, t. 2, part. 2, Valachica, p. 903, nota m. – Este şi mai ciudat că şi acest nonsens e deznaturat în traducerea lui Cantemir, căci Peucini este un nume de popor, nu de munte!

8 Lib. V, p. 253: „epi naiovo8 akoav fqv Apdeloiv xwpav Kalournev-v”.

9 Rec. Bekker, l.c.; – STRITTER, l.c.

10 Hronicul, I, 127.

11 Geschichte der Moldau und Walachey, Halle, 1804, in4, t. I, p. 157: „Scheint es, dass Myrxa în den Jahren 1383 – 1387 mit Sisman (Furst der Bulgarey) Krieg gefuhrt habe. Muss der Ausgang des Kriegs glücklich fur ihn gewesen seyn, denn ei war oder nannte sich wenigstens im J. 1390 cinen Despoten von Dobrutsche und Herrn von Silistria. Se konte denn Chalcocondylas mit gutem Grund berichten, dass sich die Walachey zu Myrxa’s Zeit bis ans schwarze Meer ausgedehnt habe”.

12 Cronica, t. 1, p. 370, an. 1398.

13 Geschichte des transalpinischen Daciens, Wien, 1781 – 82, in8, t. I, p. 376, 456 – 64.

14 ZASEZUK, Etnografia Bessarabskoi Oblasti, în Zapiski Odeskago Obsezestra Istorii, t. 5, Odesa, 1863, p. 492 – 3.

15 Lib. IX, p. 506: „to Kellov poliv omw Ka10 umevrv

toţi Bladou”.

— Cf. ib., p. 514.

— În ambele pasaje traducerea latină sună: „Celium urbem Bladi”, adică a lui Vlad-Tepes, principele muntean între 1456 – 62.

16 Lib. III, p. 134: „” melaiva nogdavla”, ev tfl AeuKopolixvv Kalou-ev-v ti baolleia exouoa, ăpo Aakrâv trâv papa tov „Iotpov epi Altouâvwv Kai Sapmâtaţ 8 i» Kei”.

— În acest important pasagiu dacii de lângă Dunăre sunt muntenii.

17 SACHAROV Skazaniia Ruskago noroda, Petersb., 1849, in8, t. 2, cartea 8, p. 60.

— Arhiva istorică, t. 2, p. 49.

18 Voyages et ambassades de Messire Guillebert de Lannoy en 1399 – 1450, Mons, 1840, in8.

— Arhiva istorică, t. I, part. I, p. 130.

19 Arh. istorică, t. I, part. I, p. 18: „obladaia zemleiu moldavskoiu ot planiny de moria”.

20 Arhivul Statului, Documentele Coziei, legătura 40: „obladayi i gospotistruyi v sei zemi uggrovlachiiskoi, i zaplaninskym esezezse i k tararskym stranam, i Amlaszui Fagraszu chertzeg, i sieverinskomu banstvu gospodin, i obu pol po v semu po Dunaviu dazse i de velikaago moriai Dr stru gradu vladaletz”.

21 FOTINO, Iotopia t-l palat Aaklaţ, Viena, 1819, in8, t.3, p. 370.

22 VENELIN, Vlacho-bolgarskiia ili dako-slavianskiia gramaty, Petersb., 1840, in8, p. 18.

23 Ibid., 22.

24 Originalul se află în Arhivul Municipal din Lemberg, fascic. 519, de unde l-am reprodus noi în Arhiva istorică, t. I, p. 84: „v sei zemli uggro-vlachiiskoi dazse i de velikago mora”.

— Cf. ZUBRZYCKI, p. 101: „Jan Wlad, panujacy jak sie tytulowal, az po samo morze”.

25 ENGEL, Geschichte der Bulgarey, Halle, 1797, in4, p. 463 – 66, § 85.

2

1 Ne apropiem aci de computul cronologic al lui SINCAI, I, 357, diferit de al lui ENGEL, Gesch. d. Mold, II, 110, şi mai cu seamă de al lui WOLF, Beschreibung des Furstenthums Moldau, Hermannstadt, 1805, in8, t. 2, p. 214.

— În Istoria critică a Moldovei vom supune unei nouă analize acest punct cronologic.

2 Dogiel, Codex Diplomaticus Regni Poloniae, t. I, Vilnae, 1758, în f., p. 597, an. 1387.

— Arhiva istorică, I, 1, 177.

— Akty Zăpadnoi Rossii, I, 22.

3 DOGIEL, I, 597, an. 1389.

— Inventarium omnium privilegiorum, quaecunque în Archivo Regni continentur, ed. Rykaczewski, Paris, 1862, in8, rezumă actul în următorul mod: „Mainus et Romanus Hericki comites Miricii woiewodae Transalpini, et Dugoyus Petri woiewodae Moldaviensis marschalcus, oratores, foedus nomine Miricii cum Vladistao rege Poloniae et societate belii contra regem Hungariae sancţiunt”.

4 ENGEL, II, 110, înţelege tot aşa.

5 DOGIEL, I, 598, an. 1390.

— Inventarium.

— Cf. observaţiunea lui SINCAI, I, 359.

6 Vezi mai sus nota 3.

7 THWROCZ, Chronica Hungarorum, inserta simul chronica Joan – nis Archidiaconi de Kikullew, în SCHWANDTNER, Scriptores Rerum Hungaricarum, t. I, Vindobonae, 1766, in4, p. 245.

— Chronicon Budense, ed. Podhradezky, Budae, 1838, in8, p. 337.

8 FEJER, Codex Diplomaticus Regni Hungariae, Budae, 1825 – 31, in8, t. 9, vol. 2, p. 159.

— Reprodus întreg în LAURIAN, Istoria românilor, ed. 2, Bucur., 1862, p. 263, nota.

9 Ap. SIMONCHICH, Noctium Marmaticarum Vigiliae, 1803 manuscript nr. 274 quart. lat. În Biblioteca muzeului din Pesta, p. 165: „profugi în Moldavia Bogdani

Voivodae Marmarusiensis, una cum infidelibus filiis suiş”.

— Cf. WAGNER, Dissertatio de Comania, nr. 4, ms., ap. SINCAI, I, 326.

10 IOANNES DE KIKULLEW, p. 241: „ (Rex Lodovicus) fere singuris annis, vei în quolibet anno, movit exercitum contra aemulos et rebelles et saepius contra Ruchenos et Moldavos”.

— Chronicon Budense, p. 331: „În quolibet tertio anno, saepius contra Racenses et Moldavanos”.

— Regele Ludovic cel Mare domni patruzeci de ani, de la 1342 până la 1382: faceţi dară socoteala invaziunilor sale în Moldova!

11 Vezi studiul meu: Diploma bârlădeană din 1134, § 5, în ziarul Traian, 1869, nr. 52.

— Despre statul bârlădean şi Cumania între 1170 – 1270, noi vom vorbi mai în specie în Istoria critică a Moldovei.

3

1 În actul secret de alianţă între Polonia şi Ungaria din 1412 Chilia figurează între oraşele Moldovei.

— Vezi DLUGOSSI, Historia Polonica, Francof., 1711, inf., t. I, p. 324, lib. XI.

— Cf. PRAY, Annales Regum Hungariae, Viennae, 1764, inf., t. 2, p. 233 – 234.

— Idem, Dissertationes historico-criticae, Vindob., 1775, inf., p. 146.

— KATONA, Historia critica Hungariae, t. 12, p. 91 – 93 etc.

— În tractatul comercial al lui Mircea cel Mare cu lembergenii, lipsit de dat cronologic, dar încheiat anume în 1409, după cum se cunoaşte din duplicatul latin conservat în Arhivul Municipal din Leopole, fasc. 518, nr. 4, arată că Muntenia poseda atunci Dunărea numai până la Brăila. Vezi Arhiva istorica, I, 1, p. 3.

2 Mai sus, § 1, nota 24.

3 URECHE, în Letopisiţele cărei Moldovei, ed. Kogălniceanu, t. 1, Iaşi, 1852, in4, p. 111: „Acest Petru-Vodă, dacă a pribegit în ţara ungurească la leatul 1449, n-a

făcut zăbavă multă, ci a dat cetatea Chiliei ungurilor”.

— Cronica moldo-slavică din 1504, ap. KARAMZIN, Istoria Gosudarstra Rossiiskago, ed. Einerling, Petersb., 1842, t. 4, nota 338, p. 157.

— Cronica moldovenească cea veche, în Arhiva istorică, III, 6, zice în traducere polonă: „Dal Kilia krolowi Wegierskiemu aby bronil ja od Turkow”.

4 Mai sus, § 1, nota 15.

5 § 1, notele 3, 17, 18.

6 URECHE, Letop., I, 118.

— Cronica cea veche, III, 6, zice că Stefan cel Mare asediase pe unguri, înţelegând rău numele slavic al muntenilor: ungro-vlahi.

— Tot aşa Cronica moldo-slavică din KARAMZIN, loco citato.

— CHALCOCONDYLAS, rec. Becker, lib. IX, p. 514, ne spune în modul cel mai pozitiv cum că marele Stefan înconjurase Chilia, oraşul muntenesc al lui Vlad Ţepeş, carele s-a şi grăbit pe dată a alerga în ajutorul acestei cetăţi: „amoţ mev (o B180 ţ) etppeto epi tov Metalvhţ nogdavlaţ „gemova, poliopkowta, rât „Hggelleto amw, to Kelllov etc.” – Cf. contemporeanul MIECHOWSKI, Chronica Polonorum, Cracoviae, 1521, inf., p. 333.

7 URECHE, I, 119.

— Cronica cea veche, III, 7, şi Cronica moldo-slavică, l.c., unde iarăşi muntenii, adică ungro-românii, sunt numiţi unguri, ca şi-n nota de mai sus. Ureche comite cu această ocazie o enormă eroare, care nu există în celelalte două cronice, şi anume alături cu Chilia el vorbeşte despre luarea Cetăţii Albe, ceea ce constituă un nonsens, căci ţărmul occidental al Nistrului nu încetase niciodată până atunci de a fi al Moldovei.

8 În studiul ” noi vom reveni pe larg asupra numelui topografic Basarabie, sub care se înţelegea dentâi totalitatea Tărei Româneşti.

9 URECHE, I, 128.

1 BATTYANYI, Leges ecclesiasticae Hungariae, Claudiopoli, 1827, inf., t. 3, p. 217: „Wajwoda Transalpinus et Banus de Zewerino, nec non Dux de Fogaras”.

— FEJER, IX, nr. 118.

— LAURIAN, 270.

2 FRIDVALDSZKJ DE FRIVALD, Reges Ungariae Mariani, Viennae, 1775, in4, p. 80 – 84: „În terra Fugaras prope Alt”.

— FEJER, IX, 4, nr. 270.

— KATONA, an. 1372.

— BENKO, Milcovia sive episcopatus Milcoviensis explanatio, Viennae, 1781, in8, t. 2, p. 284.

— SINCAI, etc.

3 Mai sus, § 1, nota 20.

4 DOGIEL, I, 598, 599.

— VENELIN, 22.

5 PRAY, Dissert., 144.

6 BENKO, II, 283.

5

1 kem ENY, în KURZ, Magazin fur Geschichte Siebenburgens, Kronstadt, 1846,. in8, t.2, p. 261.

— TEUTSCH u. FIRNHABER, Urkundenbuch zur Geschichte Siebenburgens, Wien, 1857, in8, t. 1, p. 50: „Capitulum ecclesie transilvane. Ad omnium presentes inspecturorum notiţiam volumus harum serie pervenire. Quod accedens noştri în presentiam Gallus filius Wydh de Bord, confessus est coram nobis, retulit que taliter, quod licet terram Boje, terre Zumbuthel conterminam, et de presenti în lipsa terra Blacorum existentem habitam propriis suiş justisque impensis ab homine Bujul filio Stoje coemerit, jurique suo subiectam reddiderit, considerans tamen et animo revolvens suo qualiter cădem terra a tempore humanam memoriam transeunte per majores, avos, alavosque ipsius Trulh filii Choru possessa, et a temporibus jam quibus lipsa terra Blacorum terra Bulgarorum extitisse fiertur, ad terram Fugros tenta fuerit, qualiter id dictus Trulh filius Choru quamplurimorum hominum elogiis afirmare adnisus fuit, hinc ne jurgia

temporum în processu enascerentur, fraterne mutueque charitatis, quam christiana ei dem svadet religio, affectu ductus dictam terram Boje terre Zumbuthel conterminam ei dem Trulli filio Choru, accepta ejus recompensa în pecuniarum solutione et refusione, remisit coram nobis presentium testimonio literarum. Anno millesimo ducentesimo tricesimo et primo”.

2 Aceasta o întrevăzuse deja EDER, Observationes criticae ad historiam Transsilvaniae, Cibinii, 1803, in8, p. 52, însă cu obicinuita sa rea-voinţă.

3 Ap. STRITTER, II, 558: „etţ Boulgaplav ekeioev toţi „Iotpou pot & moţ” – Cf. ib., 553.

4 Un atlas en langue catalone, în Notices et extraits des manuscrits, t. 4, Paris, 1843, in4, part. 2, p. 1 – 148, planche 4.

— LELEWEL, Geographie du moyen-age, Bruxelles, 1852, in8, t. 3, p. 142, nota 55.

— Idem, Atlas, Bruxelles, 1851, planche 29.

5 Ap. D'OHSSON, Histoire des Mongols, La Haye, 1834, in8, t. 2, p. 7 – 8.

6 PRAY, Annal, I, 218.

7 THEINER, Monumenta historica Hungariae, t. 1, Romae, 1859, inf., p. 171.

8 ENGEL, Gesch. d. Bulg., 385, nota f.: „Heissen die Walachen bey den neuern Siebenburgern auch Bulgaren, weil die în neuern Zeiten dem Turkischen Joche entfliehenden Walachen aus der Bulgarey nach Siebenburgen kamen”.

— Prima parte a frazei constată un fapt adevărat; cea de a doua presupune o cauză, dar nu demonstră prin nemic pe dogmaticul „weil”.

9 GIPA, Cronologia bisericii din Schei ce se zice Bolgarseg, în KOGĂLNICEANU, Dacia literară, ed. 2, Iaşi, 1859, in8, p. 45 – 6.

— Foaia pentru minte, 1840, nr. 4.

— Despre imaginara origine bulgară a românilor din Schei nu există nicio probă. Toată istoria lor civilă şi ecleziastică este curat românească. Patroni ai lor au fost

totdauna domnii din Muntenia.

10 Cronica universală în limba română de pe la începutul secolului XVII, descoperită de către profesorul rus Grigorovicz în călătoria sa prin Turcia, ap. RAKOVSKI, Niekolko neczi o Asieniu p nomu, Bielgrad, 1860, in4, p. 19: „Calioan, domnul Scheilor, trupul lui sveti Ioan Rylskii l-au dus la cetate în Târnov”.

11 Transsylvaniae ac Moldaviae descriptio, Coloniae, 1595, inf, p. 37.

12 P 38: „Suburbia autem complent quicquid est extramuros vallium, ubi ipsi Saxones Ciculique mixtim habitant; reliquam loci istius partem intra ipsas usque montium îngustias Valachi fere occupant, hic templum habent et ei praesidentem sacrificiulum”.

13 SCHESAEUS, Ruinae Pannoniae, în EDER, Scriptores Rerum Transsylvanicarum, t. 1, Cibinii, 1797, in4, p. 34: „Triballi hodiernae Bulgariae populi fuere. Atque hoc vocabulo saepe noştri scriptores, ut idem hoc loco Schesaeus, Valachos adpellant. Nec forţasse abs re Coronense suburbium, Valachis habitatum, hodieque Bolgarszek appellatur”.

14 Deja PODHRADCZKY, Chronicon Budense, Budae, in8, p. 67, adnotează pe Anonimul notar la anul 1003: „Haec Bulgaria fuit, ubi nunc Valachia”. Să se observe în treacăt că acest dat cronologic coincidă exactamente cu epoca bizantinului Leone Gramaticul.

15 Foaia pentru minte, 1846, p. 61.

6

1 CINNAMI, Epitome, rec. Meineke, Bonnae, 1836, in8, I, 1, p. 5.

2 V 4, p. 260: „ AleXiov mev, a rqv Gugatepa °gg-6 a, optate-maoiv ama pollotţ epi tov „Iotpov epempe 86 ktoiv empoi» oovta Owvoiţ rât ek trâv ouv» 0 wv kai p1 iv amoaţ epite?» octai xwpiwv, Leovta se tiva Batât Zhv eplklhsiv etepw Gev optateuma epagomevov ăllo te ouxvov kai B1 axMV polw omilov, oî trâv eX Itallaţ ăpoikov pâlai covai legovtai, ek trâv ppoţ tw EvXelvw kaloumevi povttw xwpiw embaleâv ekelevev etţ t» v 00 vvik» v, ooev ov8 eiţ ov8

epote toţi partoţ airâvoţ epe Spame tovtoiţ etc.”

3 P 11, 12, 104, 114, 119, 131, 133, 213, 217, 222, 226, 239, 240, 257.

4 Libr. III, c. 11, p. 115.

— Cf. lib. V, c. 10, p. 232.

5 THEINER, op. cit., 150 – 51, din 1236: „multitudo gentium terrae Ceurin”.

— Ibid., 165, din 1238: „terram, quae Zemram nominatur, în qua dudum desolata exerevit populi multitudo...” – Ibid., 171, din 1239: „circa partes Bulgariae în terra, que Zeuren nominatur, que dudum fuerat desolata, populi multitudo supercreverit”.

— Explicaţia statistică a acestor trei pasage se va da în studiul III.

6 Să se vază acum modul în care ENGEL, Gesch. d. Bulg., 391 şi mai cu seamă ROSLER, Rom. Stud., 85, dezlipind din naraţiunea lui Cinam numai pasagiul despre corpul izolat al lui Batatze şi lăsând contextul cu totul la o parte, se zbuciumă a dovedi că blaxoi de lângă Marea Neagră erau de peste Dunăre! Nu mai puţin rătăcit, dar nu din rea-voinţă, este THUNMANN, Untersuchungen uber die Geschichte der ostlichen Völker, Leipzig, 1774, in8, p. 344, prefăcând pe românii lui Cinam în moldoveni. Tot aşa GEBHARDI, Gesch. d. Wal., 268. Adevăratul simţ, atât de clar, al cuvintelor scriitorului bizantin, nu-l precepuse până acum nimeni.

7

1 FEJER, VI, 1, 118.

— TEUTSCH u. FIRNHABER, 167.

— LAURIAN, 250: „a se indebite alienatas”.

— ENGEL, Gesch. d. Wal., 147, şi EDER, 33, iar după dânşii toţi ceilalţi zic că Ugrin a fost român: „ein gebohrner Walach”, dar absolutamente fără probă. Un document din 1281, TEUTSCH u. FIRNHABER, 122, constată din contra, în modul cel mai pozitiv, ungurismul lui Ugrin.

— Cf. ROSLER, 289 – 90.

2 SZEGEDI, Sinopsis vitae Belae, IV § 23, în Decreta

et vitae regum Ungariae, Claudiop., 1873, in8, p. 307.

— BENKO, II, 300.

— WINDISCH, Geographie des Furstenthums Siebenburgen, Pressburg, 1790, in8, p. 229.

— EDER etc.

3 ROSLER, 273, înregistrează aceasta, dar fără a percepe natura faptului.

8

a Mai sus, § 1, nota 20 etc.

b TREUENFELD, Siebenburgens geografisches Lexicon, Wien, 1839, in8, t. I, p. 20 – 24.

e Milcovia, II, 283, 205.

1 Geschichte der Walachey, în Algemeine Weltgeschichte, Leipzig, 1782, in8, t. 35, p. 294, nota: „Das Gebiet Omlas, jetzt Hamlesch, liegt bey Hermannstadt în Siebenburgen, und stosst an den jetzigen siebenburgischen Distrikt Fogarasch”.

2 Gesch, d. Wal., 174: „Die Herrschaft Omlas im Fogarascher Distrikt”.

3 Istoria Tărei Româneşti de la an 1689 încoace, în Magazin istoric, t. 5, p. 101: „Lugosul, Cavaran-Sebes, Mehedia, Lipova cu ţinutul Amlasului”.

4 Epistolae MATHIAE CORVINI, t. 3, p. 11, ap. PRay, Annales, iv, 38.

— KATONA, XV, 240.

9

1 Două crisoave mirciane din 1387, în VENELIN, 9, 13.

— Un crisov de la DanVodă din 1424, în Arhiva istorică, I, 1, 19.

— Un crisov de la Alexandru-Vodă din 1576, în Columna lui Traian, 1871, nr. 35, p. 138 etc.

2 Istoria Tărei Româneşti, ed. Ioanid, Bucur., 1859, in8, t. 2, p. 2: „V Christa Boga blagoviarnom blagoczestivomi Christoliubivom samoderzsavnomu Io. Radu Negru voievod, bozsiiu milostiiu gospodariu vsia zemlia ungro-valchskiia zaplanitskii i ot Amlaszui Fagaraszu chertzegu”.

— Aproape toate cuvintele sunt scrise într-un mod greşit, mai ales în finaluri, ceea ce arată că cronicarul nu prea ştia să citească crisoavele slavone, în care generalmente ultimele silabe sunt aruncate deasupra rândului, câteodată prescurtate, sau chiar omise; dar tocmai aceasta dovedeşte, pe de altă parte, cum că el n-a inventat ceea ce spune, încât însăşi eroarea garantează aici autenticitatea.

— Cf. fragmentul cronicei în ENGEL, Gesch. d. Wal., I, 95: „Radu Negru Vojevoda, et Princeps în Almash et Fogaras”.

3 MUSCELEANU, Munumentele străbunilor din România, Bucur., 1873, in8, p. 35.

— Deşi cartea este foarte necritică şi deşi însuşi monumentul nu mai există, totuşi inscripţiunea în fond e autentică, precum vom arăta aiuri când va fi să dezbatem originile Bucureştilor.

4 VENELIN, 5: „gospodin v sei Vygrovlachii”.

5 Colecţiunea domnului A. ODOBESCU.

6 FEJER, IX, 4, nr. 75: „Ladislaus Wajwoda Transalpinus et Banus de Zeurino”.

7 Ibid., IX, nr. 118.

8 DU CANGE, V, 290: „Plantaţi-o, aedificate, erectio. Charta Ludovici Ducis Brandenburg: Appropriavimus altari ecclesiae parochialis în villa Borchagen de novo plantandae duos mansos… Stat. ord. Cartus. am. 1261: pro nova plantula construenda”.

— Cf. MAIGNE D’ARNIS, Lexicon ad scriptores mediae Latinitatis, Paris, 1866, in4, p. 1715.

9 FEJER, IV, 3, 103 – 5.

— Cf. SIMON DE KEZA, Gesta Hunnorum, ap. ENDLICHER, 127: „Intraverunt quoque temporibus tam ducis Geichae, quam aliorum regum, Poloni, Greci, Bessi, Armeni, et fere exomni extera nacione, que sub cele est”.

10 EDER, 44: „Actate regis Ludovici novam Valachorum coloniam în regionem Fagarasiensem commigravisse, satis aperte proditum est litteris anno 1372 editis”.

— ROESLER, 302.

— BALMANN, în Siebenburgische Quartalschrift, t. 6, Hermannstadt, 1798, in8, p. 333: „Sollte dieser Ausdruck (nova plantaţi-o) nicht fur cine Bekrăftigung der Auswanderung der Walachen gelten konnen?”

11 Supra, § 5, nota 1.

12 Reges Mariani, 80: „Diploma hoc în membrana, caractere actaţi congruo, filo violacei coloris, e quo sigillum dependebat, munito, exaratum, exauthographo ingenue isthuc transfero”.

— Despre viaţa şi operele lui Fridvaldzki, vezi HORANYI Memoria Hungarorum scriptis notorum, Viennae, 1775, in8, t. 1, p. 721.

— DE LUCA, Das gelehrte Osterreich Wien, 1776, in8, part. 1, p. 132.

— STOEGER, Scriptores provinciae austriacae, S.I., Ratisbonae, 1856, in8, p. 88.

13 După rugămintea noastră, d. Dr. Gregoriu Silasi, profesor la Universitatea din Cluj, după ce făcuse în lunile august-septembre 1873 o laborioasă cercetare în marele arhiv transilvan de la Clus-monostra pentru a descoperi originalul acestui document, ne scrie că „numai în catalog a dat de dânsul, înregistrat între donaţionalele protestate, sub titlul: Ianus Meister de Dobska, şi a existat în realitate până pe la 1825, dar de atunci a despărut”.

14 CHASSANT, Paleographie des chartes, Paris, 1862, în 16, p. 76.

15 SCHWARTNER, Introductio în artem diplomaticam hungaricam, Pesthini, 1790, in8, p. 52.

16 DE WAILLY, Elements de paleographie, Paris, 1838, in4, t. 1, p. 145.

17 DOM DE VAINES, Dictionnaire de diplomatique, Paris, 1863, in8, t. 1, planche 15, t. 2, pl. 62.

— Despre asemănarea lui d cu r în paleografia tuturor popoarelor, vezi luminoasele observaţiuni ale lui GEISLER, De literaturae phoneticae origine atque indole, Berolini, 1858, in4, p. 21.

18 Indicele comunelor, 11, 43, 72 etc.

— Cf. O diplomă din 1487, ap. EDER, Schesaeus, 198: „Quosdam Valachos de alpibus in quemdam locum Transilvaniae ad incolendum descendisse, quem Novam Villam dixere”.

19 SALVERTE, Essai sur les noms d'hommes, de peuples et de lieux, Paris, 1824, in8, I-I, passim.

10

1 TRAUSCH, Diplomatarium Saxonicum, ms., in4, în secţiunea trauschiană din Biblioteca Gimnaziului Evangelic din Braşov, t. 1, ad am. 1322: „Caroli Regis donatio pro Magistro Nicolao filio Corrardi de Talmats, ejusque heredibus, şi în fidelitate constanter perstiterint, clargita, vi cujus Nicolaus de Talmats ob varia et fidelia servitia, signanter contra rebelles Ladislaum ejusque fratres, filios Ladistai condamn Vayvodae Transsilvani exhibita, nec non ob restitutionem Castri Salgo cum villis Zazzekes, Omlas, Feketeviz, Varolyafu, ac aliis quinque villis Valachicis, Regi factam, în graţiam Regis recipitur, tam ipse quam et haeredes ejus, ac în omnibus aliis bonis et juribus propriis et notati fratris sui Ioannis tam haereditariis quam acquistitiis, excepte dicto castro et villis, stabilitur etc.”

2 Asupra acestei nomenclature, vezi MARIENBURG, Zur Berichtigung einiger alturkundlichen Oertlichkeitsbenennungen, im Archiv des Vereins fur siebenburgische Landeskunde, N.F., t. 9, Kronstadt, 1871, in8, p. 202 sq., unde este şi o mapă.

3 Cf. SCHULLER, Umrisse zur Geschichte von Siebenburgen, Hermannstadt, 1851, in8, t. 2, p. 144.

4 TRAUSCH, loco cât., ad am. 1366: „Nos Lodovicus Dei gratia Rex Hungarie, vobis Petro vicevoyvode Transsilvano, firmiter precipiendo mandamus, quatenus coram testimonio Capituli Ecclesie Albensis Transsilvane, quod per ipsum Capitulum ad id transmittere iubemus metas possessionum Ioannis dicţi Tompa comitis Alpium nostrarum de partibus Transsilvanis, Echellew et Thyliche vocatarum, nec non possessionum Joannis filii Petri de Dyznoio Feketeviz et Varaliafalu vocatarum a parte terrarum sub Woyvodatu Domini Ladistai Woyvode noştri

Transalpini existentium mediante justiţia reambulando justificatis, prinsquam iter vestrum arriperetis post nos huc veniendum. Ipsosque tandem în dominio dictarum possessionum et suarum metarum ac pertinentiarum mediante justiţia conservetis etc. Datum în Orsva sabbato proximo ante quindenas Archangeli Michaelis anno Domini 1366”.

— Cf. FEJER, XI, 474 – 5.

5 TRAUSCH, l. c., ad am. 1369: „quod claustrum per Layk Wayvodam Transalpinum omnino crematum extitisset, în quo claustro omnes literae et instrumenta combusta et cremata extitissent”.

— Cf. FEJER, XI, 475.

6 FEJER, IX, 4, 148.

7 Ibid., 210.

8 EDER, Exercitationes diplomaticae, ms., in4, sub nr. 26, b, în Biblioteca Gimnaziului Evangelic din Braşov, p. 48: „Legi autographum litterarum, quarum foris haec inscriptio: Prudentibus ac circumspectis viris Judicibus et Juratis civibus Senioribus Consulibusque Septem Sedium Saxonicalium harum partium Transilvanarum amicis nostris honorandis. Litterarum ipsarum summa haec est: Questi fuerunt Saxones Stephano de Hederfaja, incolas Sedis Zeredahel a familiaribus Stephani arceri a glandinum usu pro porcis suiş în districtu Omlas, respondet Stephanus, sibi pro suiş servitiis hunc districtum a Regia Majestate cum iisdem juribus collatum fuisse, cum quibus eundem decessor ipsius Stephani a Magnifico Vlad Vajvoda tenuerit, se vero ab hoc ipso priore possessore compensse, id semper moris fuisse, ut incolae sedis Zeredahely et allii vicini nonnisi obtenta ab officialibus districtus omlasiensis venia silvis uşi possent. Idem deinceps etiam fieri vult Stephanus. Datum în Castello nostro Schanos vocato feria secunda proxima post festum beati Francisci Conf. Anno Domini 1464 praesentes vero propter absenţiam sigilli noştri Capellani sigillo fecimus consignari. Stephanus de Hederfaja”.

9 EDER, Adversaria ad historiam Transsilvaniae e

tabulariis publicis Cibiniensi, Coronensi etc., ms., in4, sub nr. 26, b, în Biblioteca Gimnaziului Evangelic din Braşov, t. 1, fasc. 5: „Tomo secundo Fragmentorum Archivi Albensis, pag. 660: Mathiae mandatum ad Capitulum Albense, ut Michaelem Szekely et Stephanum de Hederfaja donatarios statuat în Omlas, 1464”.

— Ibid., fasc. 7, se vede dintr-un alt act din 1462 că ambii aceşti posesori ai Amlasului erau personage de cea mai înaltă demnitate: „Szekely Michael de Szent-Ivany et Stephanus Hederfai Căpitanei Castri Bistriciensis et Comites Cibinienses”.

10 TRAUSCH, Diplomat. Sax., ms., t. 3, ad am. 1486.

11 Chronicon Fuchsio Lupino-Oltardinum, ed. Trausch, Coronae, 1857, in4, part. 1, p. 40.

— Cf. Brassoviae ecclesiae parietibus notata, ap. SCHWANDTNER, Script. R.H., I, 886.

— Cf. KATONA, XIV, 338.

12 Însemnarea pe documentul din 1488 al păstorilor români din Răşinar: „Patrona ecclesiae antique est beata Parasceva. Dos ecclesiae tres fundi sunt collati a principe Radu Negru Voda în inferiori campo exvia claustri superius pene în strâmt (usque in îngustum). Medietas a silva est ecclesiae, alter fundus infra claustrum, qui collatus est a principe Mirtse Voda Bassarab etc.” – SCHULLER, Zwei Bistriţzer Urkunden, în Archiv des Vereinsfur Siebenburgische Landeskunde, Neue Folge, Kronstadt, 1853, in8, p. 49, probează falsitatea documentului răsinărean din 1488; dar argumentaţiunea sa nu atinge întru nemic valoarea notiţei separate de mai sus, care trebui considerată ca o simplă tradiţiune despre un eveniment adevărat.

13 Diploma Michaelis Voivodae, enn. 1418, ap. ENGEL, Gesch. d. Wal., 164, nota: „Universis hospitibus în oppido Heltha commorantibus... literas privilegiales, quas de speciali gratia domini et patris noştri Mirche Voivodae piae memoriae habuerunt... ipsorum pecudibus aut ovibus în montibus nostris pascere etc.” – Cf. SEYVERT, Siebenburgische Briefe, im Ungrisches Magazin,

Pressburg, 1781, in8, t. 1, p. 370, unde descrie sigiliul lui Mihail Basarab din 1418.

— Engel bănuia autenticitatea actului, simplu numai pentru că nu credea că marele Mircea va fi avut vreun fiu numit Mihai. Acest dubiu se distruge cu desăvârşire prin crisoavele cele mai sicure, în care acel Mihai figurează în adevăr între fiii lui Mircea cel Mare. Vezi, între celelalte, diploma mirciană din 1399, ap. VENELIN, 19: „prizsivotie gospotistrami i prizsivotie syna gospotistrami Mihaila voievody”, de unde urmează că Mihai-Vodă fusese nu numai fiu, ci chiar asociat la domnie de către tată-său încă de pe la 1399.

— Cf. crisovul lui Mircea cel Mare din 1415, în Arhivul Statului din Bucureşti, Documentele Coziei, rubrica netrebnicelor, pachetul nr. 171 – 215.

— Pe cel mai mare din cele patru clopote ale monastirii Cotmeana, făcut la 1413, se citeşte următoarea inscripţiune pe care ne-o comunică d. Odobescu: „U imia zvâatii i zsivonaczâalnyî troitzi v dni velikago Io Mireza voievodâi Michail voievodi’s tvorisia sie svono v lâet 6921” etc.

14 TRAUSCH, Diplomatarium Saxonicum, ms., t. 2, ad am. 1452.

15 KEMENY, Ueber das Bisthum zu Bakov, în KURZ, Magazin, II, 45, după originalul păstrat în Arhivul franciscanilor din Cluj.

11

1 Ueber die Knesen und Kenesiate der Walachen, în KURZ, Magazin, II, 304 – 5: „Nos Stephanus de Losonez Banus Sewrinensis, et inter ceteros honores Comes Themesiensis Memoriae commendamus per praesentes. Quod consideratis laude dignis meritis fidelium servitiorum Petri filii Dees, Kenezii Districtus Castri Regalis Michald vocaţi Halmagy, ac Cristophori et Michaelis fratrum suorum uterinorum, quibus iidem regiae Majestăţi, et per consequens praedecessoribus nostris, videlicet Banis dicţi noştri Banatus, ac nobis a multis temporibus jam clapsis, signanter vero a tempore pristino, dum pro liberatione

dominae Mariae reginae laborabamus, se multis casibus fortuitis, rebus et personis corum non parcendo, submittendo exhibere curaverunt. În compensationem corundem servitiorum ipsorum, ut etiam antea, an lipsa servitia e o magis animarentur, quandam villam regalem Patak vocatam în Districtu praescripţi castri Mihald habitam, cum omnibus suiş utilitatibus, et pertinentiis quibuslibet praelibato Petro, et fratribus suiş supradictis, ac corum haeredibus, haeredumque ipsorum successoribus, duximus conferendam sicut nostro incumbit officio, sub infrascriptis conditionibus, et solutionibus utendam, et tenendam videlicet: quod în festo beati Michaelis Archangeli singuris annis de qualibet sessione singulos tres grossos, et în festo beati Georgii martiris quinquagesimam Castellanis praescripţi Castri Mihald pro tunc constituţis solvere teneantur, prout de aliis liberis villis ipsorum Kenezialibus solvere sunt consveti. În cujus rei testimonium praesentes literas nostras sub impressione sigilli noştri, quo ultimur, consignatas duximus annuendas. Datum în Jeneo, secundo die festi beati Alexii Confessoris, anno domini millesimo trecentesimo octuagesimo septimo”.

2 Diploma Ladistai Regis, ap. MANIU, Dizertaţiune despre originea românilor, Timişoara, 1857, in8, p. 541, nota: „Universorum Nobilium et Kineziorum, nec non aliorum Valachorum de Districtibus Lugos, Sebes, Mehadia, Almas, Krassofii etc.” – LAURIAN, 311, nota: „Lugos, Sebes, Mihald, Halmas, Krassofii etc.”

3 OLAHUS, Hungaria et Atila, Vindobonae, 1763, in8, p. 76.

— Genealogia lui Olah, făcută de el însuşi, vezi în ENGEL, Gesch. d. Wal., I, 47.

4 ION IONESCU, Agricultura din Mehedinţ, Bucur., 1868, in8, p. 1 – 39.

5 Poezii poporale, ed. Alecsandri, p. 292.

6 BOLLIAC, Harta în relief a României.

— Şi mai corect, în BOHM, Atlas zur Geschichte Temeser Banats, Leipzig, 1861.

7 VENELIN, 9 – 14.

— După însuşi originalul, păstrat în Arhivul Statului din Bucureşti, noi am reprodus din nou acest document în Arh. istorică, III, 191 – 193.

8 Dissert., 138 – 39.

— FEJER, VIII, 2, p. 287 – 89.

— Într-un alt loc, mulţămită diplomelor maghiare descoperite mai în urmă, noi vom completa acest registru, deşi lipsele sunt puţin esenţiale.

12

1 Apud FOTINOS, Iotopia t-qţ palat Aaklaţ, Bievvv, 1819, in8, t. 3, p. 370, nota: „e-ouciao Tot trâv 8-ow mel”™v tot) Aouvâpewţ m-XPI ti mă-Phţ Galâoorţ, Kai K-opioţ tot kâotpou Ap-ootoţ m-XPI trâv opiwv Tot „A8 piavoupolewţ olwv epapxirâv Kai polewv”.

2 ASSEMANI, Calendaria Ecclesiae Universae, t. 5, part. I, Romae, 1755, in4, p. 61: „Ex Pisano Waddingus în Annal. Minor. an. 1369 memorat, Bulgariam Ludovici (regis) jugum excessisse, ac Bassarath (Ladislaum Bassarabam) Regemschismaticumbodonio urbe regiapotitumfuisse…” Bodon ungureşte, Budim serbeşte şi bulgăreşte, Diiu româneşte şi turceşte este urbea Vidin.

3 Diploma Ladistai Vaivodae, an. 1372, în FRIDVALDSZKJ, l.c.: „nobiscum et cum exercituma nostro viriliter contra saevissimos et infideles Thorcos et Imperatorem de Tirna, ipsosque invadendo” etc.

4 Iunaczke narodne pesme o kralieviău Marku, Novisad, 1857, in8, p. 65: „Kralieviti Marko u Azaczkoi tavnitzy.

— Explicaţia în BESONOV Narodnyia bylny, Moskva, 1862, in8, p. CCCXXX.

— Despre duşmănia între Mircea cel Mare şi eroul eposului serb, vezi: KARAGICI, Zsivot i obiczai naroda srpskoga, Becz, 1867, in8, p. 241; MAURO ORBINI, Regno degli Slavi, Pesaro, 1601, inf., p. 279 etc.

5 Cântece poporane, în ALECSANDRI, România literară, Iaşi, 1855, in4, p. XIVXV.

6 SALVERTE, op. cit., I, 275 – 286.

— PORT, Die Personennamen, Leipzig, 1859, in8, p. 563.

— PORT, Etymologische Forschungen, Lemgo, 1861, in8, t. 2, part. 1, p. 170 – 71.

7 FEJER, X, 8, 447.

8 BARIT, Transilvania, VI, 127.

9 FEJER, IV 1, 417.

— PRAY, Dissert., VII, 134 – 5.

13

1 PAULUS JOVIUS, Historia sui temporis, Paris, 1553, inf., în Arhiva istorică, II, 30.

2 LELEWEL, Geogr., II, passim.

3 DEUSTER, ap. ASCHBACH, Ober die Trajans steinerne Donaubruecke, Wien, 1858, in8, p. 17, 28.

STUDIUL".

Nomenclatura

1

Ţara Românească

Nicio parte a Daciei nu s-a zis vreodată cu mai mult drept: „Tară Românească".

În lungul trilater de maluri, cu Dunărea la sud, cu Temesul la apus şi cu Oltul la răsărit, începând jos la Severin şi pierzându-se sus în acea vale a Haţegului, unde vulturul roman urmărise până-n ultimu-i adăpost pe fugându-l dracone al Daciei, aci a fost totdeauna măduva românităţii.

De la podul lui Traian, Pons Traiani, până la urbea lui Traian, Ulpia Traiana, între cele două căi traiane, Viae Traianae, una lângă Olt şi cealaltă aproape de Temes1, tot petecul de pământ mai conservă încă întipărită pretutindeni memoria patriarcului naţionalităţii române, al căruia nume ajunsese pentru străbunii noştri a fi una cu însuşi numele Romei: „Plebes et Ordo Traianensis" 2.

Pe la 1532 un italian din Padova, Francesco dalla Valle, vizitând în treacăt o monastire de la Târgoviste, a cercetat din curiozitate pe călugării de acolo asupra

originii lor naţionale, căci îl surprinsese din capul locului întrebarea ce i se adresa la tot pasul: „ştii româneşte?”

I s-a răspuns:

„Împăratul Traian, cucerind această ţară şi împărţind-o veteranilor săi, a făcut-o colonie romană, iar noi fiind strănepoţi ai acelor ostaşi ai Romei, de aceea ne şi numim români” 3.

Nicăiri suvenirea leagănului nu s-a putut păstra mai corectă şi mai vie.

Nu este dară de mirare că, dintre toate ţărele române, Muntenia a fost pururea cea mai Ţară Românească, pe când celelalte preferau a-şi da succesivamente feli de feli de calificaţiuni, mai mult sau mai puţin eterogene.

Înşişi străinii i-au recunoscut în unanimitate această aureolă de prima fie a Romei în Oriinte, acordându-i numai ei pe ţărmul nordic al Dunării numele propriu de Valahie sau Vlahie, pe care geografia europee i-l consacră până-n zilele noastre: Valachie, Walachei, Valacchia.

Ardelenii au mers mai departe în constatarea priorităţii naţionale a Munteniei, zicându-i pur şi simplu Ţară, întocmai precum romanii cei

vechi ziceau Romei pur şi simplu: Urbe, sau precum indianii zic colosalului lor Gang pur şi simplu: Fluviu.

2

Originea termenului „vlah”.

Aci e locul să aprofundăm una din cestiunile filologice cele mai controversate.

La slavi şi la germani, adică la cele două mari ginţi aşezate de veacuri la coastele latinităţii, termenul vlah se aplică într-un mod generic către toate popoarele ieşite din tulpina romană, iar mai în specie către italiani şi români, posteritatea cea mai directă a Romei.

Deja clasicul cronicar moldovenesc Miron Costin observă:

„Nemţii italianilor le zic Walschen şi nouă

moldovenilor şi muntenilor iar aşa: Walachen; franţozii italianului îi zic vallon, şi nouă moldovenilor şi muntenilor: vallaques; lesii italianului îi zic wloch, iar nouă moldovenilor şi muntenilor: wotoszyn" 1.

Ei bine, pe unii spiritul de ostilitate contra românilor, pe alţii neştiinţa, pe o seamă simetria între elementele unei sisteme artificialmente combinate i-au împins a trece cu vederea sau a nu înţelege această universală accepţiune slavo-germană a termenului vlah în privinţa tuturor latinilor.

Nu vom spune nemic despre vechea poveste băbească a „hatmanului Flac" 2, de la care s-ar fi urzit numele Vlahiei, nici despre o mulţime de derivaţiuni, demne a figura numai doară în catalogul doctelor excentricităţi ale minţii umane3.

Nu putem însă a lăsa la o parte cu indiferinţă teoria ceva mai serioasă în puterea căriia termenul vlah n-ar specifica o origine naţională, ci numai o profesiune, fiindcă slavoneşte acest cuvânt ar fi însemnând pe cioban4

Oare nu s-ar putea pretinde, cu aceeaşi aparenţă de dreptate, că serbii şi chiar slavii în genere nu sunt o ginte, fiindcă robii se numeau în latineşte servi şi sclavi?

Există o regulă elementară în studiul numitor proprii: nemini, fie individ, fie popor, nu-şi dă şi nu primeşte de bunăvoie o poreclă puţin măgulitoarcă.

Principii munteni în toate crisoavele lor slavice şi grece se intitulează cu mândrie: „domni ai Vlahiei".

Diplomatica din secolul XIV ne procură nenumărate probe cum că românii se făleau a fi vlahi, purtând ambele numi, cel intern şi cel extern, cu aceeaşi mulţumire de amor propriu naţional6.

Oricât de democratică ar fi o naţionalitate, totuşi traiul de stână nici chiar în Odiseea lui Omer nu constituă o distincţiune onorifică.

Oare numai la români să fie o excepţiune?

Adevărul este că nicio limbă slavică, dar niciuna, nu numeşte pe ciobani vlahi.

De câte ori românii cei neaoşi se întâmplau a fi totodată şi păstori, ceea ce se vede şi se vedea cam ades mai cu seamă la cei de peste Dunăre, slavii din vecinătate le ziceau tot vlahi ca şi mai-nainte, căci prin păstorie nu-şi pierde cineva naţionalitatea.

Noi desfidem pe oricine a ne arăta undeva un singur textuleţ cât de mic în care vreun păstor serb, boem, rus, bulgar sau polon, avându-şi caracterul său naţional bine specificat, să fie numit vlah7.

Se mai pretindea că şi la arnăuţi acest termin ar fi sinonim cu cioban.

O cunoştinţă mai de aproape cu limba albaneză constată că s-a comis şi aici o eroare8.

Serbii catolici şi mahometanii din Bosnia satirează uneori cu epitetul vlahi pe serbii cei ortodocşi 9; dar cauza acestei confuziuni este că numai între români nu se găsesc peste Dunăre mahometani sau catolici, toţi până la unul fiind ortodocşi, astfel i că numele de vlah s-a confundat acolo cu ideea de ortodoxie.

În toate fântânele istorice ale slavilor, fără excepţiune, vlah denoată pururea o fiinţă latină, chiar acolo unde românimea s-a deznaţionalizat cu timpul, bunăoară în Dalmaţia şi-n Moravia10.

Să trecem la o altă serie de adversari.

Lui Dobrowsky şi lui Safarik nemini nu le poate contesta sceptrul de regi ai limbisticei şi arheologiei slavice.

Ambii susţin că termenul vlah ar fi însemnând în felurite dialecte slavo-germane pe celţi, de la care, în consideraţiunea şederii lor primitive în Galia şi-n Italia de sus, numele s-ar fi lăţit apoi într-un mod abuziv asupra naţionalităţilor romanice posterioare de acolo.

Slavii şi germanii nu numesc pe francezi şi pe italiani vlahi din cauza latinităţii, ci din cauza celtismului.

Aceasta-i pe scurt teoria lui Dobrowsky şi a lui Safarik11

Ea se distruge prin o singură întrebare.

De ce oare slavii şi germanii numai pe celţii cei

latinizaţi i-au numit vlahi?

De ce niciodată n-au numit astfel i pe celţii cei nelatinizaţi?

Prin urmare, termenul nu se referă la fondul celtic, ci unicamente la actul de latinizare.

Safarik şi Dobrowsky afirmă, dar nu probează.

Din contra, ei cad în păcatul de a cita un antic analist german, carele dărâmă propria lor aserţiune.

Într-o cronică anglo-saxonă din anul 640 locuitorii din Galia, de mult latinizaţi, sunt numiţi: Galwalas, adică Gal-Walas sau gali-romani.

Cuvântul Walas, una din formele cele mai obicinuite ale termenului vlah, semnifică aci anume pe latini12.

Cum dară concoardă aceasta cu doctrina lui Safarik şi Dobrowsky?

Mai este ceva.

Românii de la Dunăre nu numai că nu sunt semigali, ca francezii sau italianii de la nord, dar nici măcar nu se învecinează cu vreuna din poporaţiunile celtice.

Atunci de ce oare slavii şi germanii îi numesc vlahi, ba încă mai cu preferinţă, ca şi când tocmai în Carpaţi ar fi fost tăria celtismului?

Să analizăm mai departe.

Cronica rusă a călugărului Nestor din secolul XI cuprinde în sine toate înţelesurile termenului vlah.

În două locuri, ea numeşte astfel i pe locuitorii cei romanizaţi ai Galiei13.

În alte două locuri, confundând pe slavi cu dacii, ea dă numele de vlahi cuceritoarelor legiuni romane ale împăratului Traian14.

În fine, tot ca vlahi apar într-însa, în legătură cu romanii lui Traian, românii de astăzi, povestindu-se alungarea lor de către invaziunea maghiară15.

Aşadar în limbagiul nestorian, ca şi-n cronica anglo-saxonă de mai sus, cele mai vechi documente în această materie, vlah se aplică explicit la diferitele forme ale elementului latin, nicidecum la celţi.

Francezii, în care prototipul celtic e cel mai pronunţat, rareori şi numai prin excepţiune sunt numiţi vlahi, pe când românii, în care celtismul e ca şi nul, şi italianii, în care el este de tot parţial şi cu mult anterior primei apariţii a slavo-ger manilor pe scena istoriei, sunt vlahizaţi aproape totdauna.

Maghiarii, veniţi în Europa în secolul IX şi pe care neamurile limitroafe îi familiarizară cu nomenclatura diverselor popoare continentale, numesc vlahi, adică olah şi olas, numai pe români şi pe italiani.

Polonii şi boemii de asemenea.

Muscalii, serbii şi bulgarii numai pe români.

În faţa acestei statistice, ca să ne fie iertat a ne exprime astfel i, se spulberă ipoteza celtică.

Mai este încă o opiniune, patronată de o seamă de filologi de prima ordine, dar care totuşi nu rezistă la cea întâie atingere a criticei.

În antica literatură indiană, oricine nu ştia limba sanscrită se chema mleciha, cuvânt derivat din verbul mlecih, a vorbi într-un mod îngăimat16, adică întocmai ideea pe care o exprimau elenii prin bapbapoj17

Ei bine, unii şi-au închipuit că vlah ar putea fi o simplă modificaţiune din mleciha, însemnând din puntul de vedere al germanilor pe toţi acei ce nu vorbeau nemţeşte18.

Această ipoteză se ciocneşte cu următoarele obiecţiuni:

1. Pentru a se putea admite probabilitatea unei tranziţiuni fonetice din mleciha în vlah se cer neste forme intermediare, cari însă nu există nici într-o limbă indo-europee;

2. Verbul sanscrit mlecih s-a conservat până astăzi la slavi, anume ml czati în înţeles de a tăcea, de unde la români mulcom, ceea ce probă că nici substantivul sanscrit mleciha n-ar fi pierdut sonul m;

3. Limbile germanice nu ne oferă absolutamente niciun derivat din verbul mlecih, încât chiar de reţineau ele substantivul mleciha, fie şi sub forma de vlah, tot încă

n-ar fi ştiut să-l întrebuinţeze în simţul cu care, zecimi de secoli înainte, îl întrebuinţau indianii.

4. Nu se poate da niciun exemplu de ml sanscrit trecând în vi german, încât nu se află în favoarea etimologiei propuse nici măcar o semiprobă prin analogie.

5. Din contra, de vreme ce teutonii prefăcură pe boemul Vltawa în Moldau 19, propensiunea limbii germane se pare a fi de a schimba pe vi în ml, iar nu viceversa.

Mai în sfârşit, niciun argument pentru şi mai multe obiecţiuni contra este nu bilanţ destul de elocinţe.

Dar atunci de unde oare se trage termenul vlah?

Să stabilim mai întâi, ca un punct preliminariu de prima importanţă, că germanii cunoscuseră pe romanii cei vechi şi apoi pe neolatini înainte de a deveni aceştia cunoscuţi slavilor.

Ciocnirile teutonilor cu Italia erau foarte dese şi foarte crâncene, pe când nici nu se plămădise încă existinţa nominală a slavilor.

Prin urmare, termenul v + l + h în înţeles de romanus sau latinus slavii l-au luat de la germani.

O dată aşezată această bază, care oferă toată certitudinea unei axiome istorice, încât ar fi absurd a pretinde contrariul, trebui să recurgem acum la limbile teutonice.

În toate dialectele germane radicala val, devenită val + d sau val + t prin sufix, înseamnă a stăpâni sau a domni20.

De acolo derivă, fără cea mai mică modificare fonetică a rădăcinii, diversele forme germane ale termenului vlah.

La scandinavi, italianul sau francezul se numeşte val-i şi Italia sau Francia Val-land; în limba germană medie: Val-hes şi Val-holant, de unde adjectivul Val-hesc, din care s-a format modernul Welsch; şi aşa mai încolo.

Mai pe scurt, Roma dominând lumea, „Romanos rerum dominos” 21, pe când au cunoscut-o teutonii, această trăsură caracteristică de stăpânire universală s-a răsfrânt în numele germanic al tuturor latinilor.

Tot aşa perşii din anticitate numeau pe sciţi saka22, de la radicala gaka, stăpân, domn, forte, ceea ce face pe Pictet să observe: „Rien de plus naturii que d'appeler les puissants, les forts, des peuples redoutables par leur nombre, leur vaillance et leurs perpetuelles agressions” 23.

Primind mai târziu de la teutoni termenul vlah, slavii l-au aplicat la rândul lor către Roma şi către fiii ei cei mai apropiaţi de centrul Europei: italiani, francezi, români.

Dar renumele creste prin trecere din loc în loc.

La germani vlah desemna numai regalitatea Romei; la slavi, pe lângă această noţiune de imperiu, s-a mai brodit acea de colosalitate.

Volot, care nu este decât o formă a numelui Voloch24, înseamnă în limba paleoslavică pe gigante25.

La slavi, pe care poziţiunea geografică îi ţinea departe de sfera conflictelor cu romanii, vlah n-a scăzut niciodată la o semnificaţiune trivială sau înjositoare.

Germanii, din contra, umilind şi cucerind pe la începutul evului mediu mai toate ţărele latine din occidinte, s-au văzut dodată stăpâni ai romanilor, adică domni actuali peste foştii domni ai lumii; şi această schimbare radicală în natura relaţiunii internaţionale n-a putut a nu produce o modificare analogă în limbă: termenul vlah a căpătat în unele dialecte teutonice o însemnare diametralmente opusă celei vechi.

Walliscus, weath, wall desemna la saxoni pe rob şi pe străin26.

Însă tot aşa de jos, ba chiar şi mai jos poate, descinse în acelaşi timp la franci sau la longobarzi cuvântul romanus27.

Chiar la noi în România, pe dată ce boierii începuseră a crede că sunt slavi sau greci din cauza culturii slavice şi grece, vorba „rumân”.

ajunse a se întrebuinţa până adiniori mai cu seamă în înţeles de clăcas, de sclav, de plebe.

În cădere, ca şi-n mărire, ambele expresiuni mergeau

braţ la braţ.

Vlah fiind sinonim cu roman, asadară Muntenia, Tara Românească prin excelinţă, a fost totdodată prin excelinţă Vlahie sau Valahie.

E remarcabil un act papal din secolul XIV în care ne întâmpină amândouă aceste numi legate la un loc.

La 1345 papa Clemente VI, îndemnând la catolicism pe domnul muntenesc Alexandru, tatăl lui Vladislav Basarab şi al lui Radu Negru, scria între celelalte:

„În Ungaria, Transilvania, Muntenia şi Sirmia locuiesc vlahii-romani”.

Textul latin sună:

„Olachi Romani, commorantes in partibus Ungariae, Transilvanis, Ultralpinis et Sirmiis”.

Apoi mai jos, în aceeaşi bulă, nobilimea şi plebea Munteniei sunt numite iarăşi: vlahi-romani.

Lăţineste:

„Aliis tam Nobilibus quam popularibus Olachis Romanis” 28.

Ar urma dară că în prima jumătate a secolului XIV până şi Scaunul Apostolic va fi aflat deja prin misionarii săi amândouă denumirile genetice ale Munteniei; noi însă bănuim că-n bula de mai sus cată să fie mai curând: „Olachi Romani”, ceea ce editorul a putut citi „Olachi Romani” numai din cauza identităţii maiusculelor şi R în paleografia latină din evul mediu.

Tara Românească şi Vlahia sunt două forme nominale sub care ni se prezintă ideea statului muntean: o formă indigenă, născută şi conservată în propriul grai al poporului, şi o formă exotică, dată nouă de către neamurile învecinate, dar adoptată din parte-ne de bunăvoie.

O comparaţiune va face şi mai lămurită diferenţa între ambele.

Vlahia pentru români este ca Bohemia pentru cehi sau Hungaria pentru maghiari, la care papismul introdusese oficialitatea latinităţii, întocmai precum patriarhismul furişase la noi slavitatea cea oficială, iar o asemenea bifurcare limbistică nu putea să nu aducă

naturalmente cu sine desfacerea numirii naţionale iarăşi în două: originală şi tradusă.

Acum însă, când nu mai există nicăiri cultul ex-officio al unui dialect străin în dauna vorbei pământene; acuma, când catolicismul nu mai impune nimănui pe „pater noster” şi ortodoxia pe „oteze-nasz” sau patep – mev; acuma cehul, oriunde dă peste Bohemia, o retraduce prin

czechy; oriunde dă românul peste Vlahia, cată s-o retraducă prin Ţară Românească.

Astfel i au şi făcut-o părinţii noştri în secolul XVII, când limba română începu a revindeca cu-ncetul drepturile sale.

Diplomele cele slavice ale lui Matei Basarab poartă totdauna Vlahia: „zemlia uggrovlachiiskaia” 29.

În crisoavele române ale aceluiaşi principe ne întâmpină pretutindeni înlocuirea acestui cuvânt prin Ţară Românească30.

Pe malul sudic al fluviului, acest epitet se dedea în evul mediu mai cu precădere teritoriului intermediar dintre Epir şi Tesalia31, unde până acum, închisă ca într-o scoică de munţi, palpită vivace şi rezistinte însăşi inima românimii transdanubiane32

Două Vlahii.

Ceea ce a fost pentru Dacia lui Aurelian Vlahia de la Pind, pentru Dacia lui Traian a fost Vlahia de la Severin: un cremene, din care la momente predestinate scăpăra cu putere scânteia românismului.

Această analogie între cele două „Ţări Româneşti”, ambele cârmace ale mişcărilor de redeşteptare naţională pe câte o lature a Danubiului, ne conduce pe nesimţite la cercetarea unei faze nominale foarte importante, care se păruse unora a fi fost introdusă într-adins pentru a nu se confunda cumva Vlahia carpatină cu omonima sa din Bem.

3

Ungro-Vlahia

Începând din secolul XIII şi până pe la anul 1700,

muntenii nu încetau a adăuga pe un misterios Ungro către numele cel radical al Vlahiei.

Scaunul metropolitan al Ţării Româneşti, urmând unei arhaice datini pe care nemini n-o mai precepe, persistă până astăzi a fi arhiepiscopat al Ungro-Vlahiei.

Ce înseamnă oare această Ungaro-Românie?

Mulţi s-au ispitit a dezlega cimilitura.

Nemini însă nu-i dă de căpătâi.

Sincai zice:

„Valahia se numeşte Ungro-Vlahie ca să se osebească de cea din Tesalia” 1.

Răposatul Săulescu mai amplifică această afirmaţiune:

„Muntenii sunt numiţi ungro-vlahi spre distingerea vlahilor mogleniţi din Macedonia şi Tesalia” 2.

Aşa să fie?

Nicio umbră de probabilitate.

Muntenia nu se temea a fi luată vreodată drept Vlahie de la Pind, fiind despărţite una de alta nu numai prin Dunăre, dar şi prin Balcani.

Dacă era vorba de o asemenea temere, mai degrabă trebuia să se sperie Basarabii de a da ţării lor un nume care o expunea mereu a fi considerată ca un singur corp cu Ungaria.

Departe de a preveni vreo confuziune în nomenclatură, Ungro-Vlahia împinsese până şi pe cronicarii moldoveni din secolul XVII3 a amalgama adesea pe munteni cu unguri, iar biograful lui Neagoie Basarab, scriind pe la 1520, califică mai pretutindeni Ţara Românească: Panonie4.

A-şi împune dar un nume, mai ales acela de Ungro-Vlahie, numai şi numai din gustul de a caracteriza astfel i diferenţa poziţiunii lor teritoriale în raport către depărtata şi inofensiva Mogleno-Vlahie, ar fi fost pentru munteni o metafizică.

Cantemir zice:

„Grecii le-a zis ungro-vlahi şi ţării Ungro-Vlahie” 5

Apoi mai jos:

„Jale că unii din scriitori, în diplomatele domnilor munteni şi-n alte cărţi, nesocotind ce cinste cuprinde numele român, scriu numele de greci împrumutat ungro-vlah, adică căci sunt mai aproape de hotarele ungureşti, sau căci Radu-Vodă Negrul despre ţara ungurească a venit” 6.

Cantemir mai adaugă, în sfârşit, că numele turcesc al Munteniei, Rara-Iflak, măcar că se traduce literalmente „negrul-vlah”, dar în realitate nu este decât o desfigurare fonetică a cuvântului OvyYpo-blaxoj, fiindcă:

„Altminteri ar fi trebuit să fie alt neam carele să se cheme Ak-Iflak, adică vlah-alb, şi împotriva aceluia acesta să se cheme vlah-negru, care nici a fost, nici este” 7.

Sorgintea expresiunii Rara-Iflak o vom dezbate mai la vale, ca şi fantastica descălecare a lui Radu Negru din „ţara ungurească”.

Aci ne mărginim cu rămăşiţa aserţiunii: Ungro-VIahia de origine grecească.

Pentru timpul anterior anului 1400, Cantemir cunoştea un singur bizantin, carele şi acela întrebuinţează într-un singur loc zicerea Ungro – Vlahie, anume împăratul lon Cantacuzen pe la 13758.

Oare din această unică menţiune izolată se putea induce grecismul cuvântului?

Prin înalta-i poziţiune autorul grec, din actele diplomatice dintre Muntenia şi Constantinopole, nu putea a nu şti titlul pe care şi-l dădeau domnii munteni în secolul XIV de câte ori scriau greceşte: auăevthi paohi O-uggpoblaxiaj, precum este bunăoară inscripţiunea icoanei lui Vladislav Basarab de pe la 1365, conservată în lavra Sântului Atanasiu din Muntele Atone, de unde a dezmormântat-o d. A. Odobescu.

În urma lui Cantemir s-au mai scos la lumină Protocoalele Patriarcatului Constantinopolitan dintre 1315 – 1402.

Muntenia este numită acolo pretutindeni: O-

uggpoblaxia

De ce însă?

Pentru că aşa se intitula „marele voievod” Alexandru, tatăl lui Vladislav Basarab, în corespundinţa-i bizantină din 1359: „ O eugeveotatoj pegaj boibo Saj Kai a-Sevthi reacni O-uggpoblaxiaj”.

Scaunul patriarcal trebuia negreşit să-i răspunză tot astfel i, căci de pe aiuri nu putea afla cum să-l cheme într-un mod oficial: „Eugeveotate, auvetffitate, avăpi Krotate, pega boibo Sa Kai auăevta reacni Ouggpopiaxiaj, ev agiro prevpati gvqaiffitate, reo Seivotateul” ti mâv peptiothtoj Kp AleXavăpe” 9.

Georgiu Codin, scriind deja în secolul XV, ne prezintă la rândul său zicerea Ungro-Vlahia10; dar el o cunoscuse anume din arhivul Patriarcatului Constantinopolitan, precum o demonstră expresiunea luată de acolo: mhtpopolithi pepouj Ouggpoblaxiaj11

Afară de Cantacuzen, de Protocoale şi de Codin, acest cuvânt nu se găseşte nicăiri în ceilalţi scriitori bizantini.

Pe la 1400, vulgul din Elada numea Ţara Românească curat numai: Blaxia12, întocmai precum îi zicea pe la 1300, cu un secol înainte, bizantinul Nicefor Gregora13.

Tot aşa scriau grecii cei stabiliţi în Muntenia, din care unii reuşeau a se urca la cele mai înalte demnităţi ale statului14.

Ungro-Vlahia era rezervată actelor domneşti şi metropolitane.

Din analiza lui Cantemir, Sincai şi Săulescu, noi am dobândit până aci două convicţiuni:

1. Numele Ungro-Vlahia nu s-a împus Munteniei ca un simplu mijloc de a o deosebi de Mogleno-Vlahie;

2. Acest nume ne apare ca o proprie creaţiune a muntenilor, nu ca un împrumut.

Dar care-i este înţelesul?

Ghicitu-l-a cineva?

Pray15, Gebhardi16 şi Engel17 văd în Ungro-Vlahia o

probă despre antica suzeranitate a coroanei Sântului Stefan asupra Ţării Româneşti.

Nemic, în adevăr, nu se pare a fi mai probabil la prima vedere.

D. Rosler iată cum rezumă şi completează teoria predecesorilor săi:

„Cum că voievodatul muntean fusese dintru-ntâi numai o provincie a regatului ungar, rădicându-se apoi abia la treapta de domnie vasală, dovadă este însuşi numele ţării, Ungro-Vlahia, uzitat în propriile diplome ale voievozilor munteni” 18.

Pray, Gebhardi şi Engel nu demonstrau nemic.

Ei deduceau pur şi simplu printr-un joc de cuvinte cum că Ungro-Vlahia, deoarăce cuprinde în sine numele Ungariei şi numele Vlahiei, trebui să fi semnificând dominaţia Ungariei în Vlahia.

D. Rosler face un pas înainte.

El constată uzul acestui nume în crisoavele domneşti din Muntenia.

Însă tocmai această împrejurare, atât de ponderoasă, este ceea ce doboară la pământ întreaga sistemă.

Şi iată cum.

Se poate zice într-un mod absolut că nu există nicio diplomă munteană princiară sau metropolitană, scrisă slavoneşte sau chiar greceşte, în care Ţara Românească să nu fie numită Ungro-Vlahie.

Colecţiunea lui Venelin ne procură vreo cincizeci de documente de această natură dintre anii 1360 – 170019.

Ungro-Vlahia figurează în toate fără excepţiune20.

Pe cât însă de universală e Ungro-Vlahia în diplomatica slavo-greacă a Ţării Româneşti, tot pe atâta de neauzită este ea în celelalte acte muntene, scrise în limba latină şi cari sunt destul de numeroase, mai ales în secolul XIV.

Basarabii ar fi putut să se intituleze Vayvoda Ungro-Vlachiae sau Ungro-Valachiae sau Hungaro-Blachiae, tot aşa de lesne precum se intitulau ei toţi până la Vlad Dracul: Vayvoda Transalpinus sau Valachiae Transalpinae.

De ce oare n-au făcut-o?

Toate referinţele diplomatice între Ungaria şi Muntenia se redegeau lăţineste.

Avem la mână mai multe diplome internaţionale în această limbă, mai cu seamă de la Vladislav Basarab21 şi de la Mircea cel Mare22.

Dacă termenul Ungro-Vlahia denota câtuşi de puţin raportul de vasalitate al Munteniei către regatul ungar, apoi necesarmente ar fi trebuit ca Basarabii mai în specie în corespundinţa lor cu regii maghiari să se serve de această expresiune.

Ei bine, ei nu făceau aşa.

Coroana cea suzerană a Sântului Stefan – căci noi recunoaştem că era în adevăr suzerană – ar fi cerut-o cu orice preţ ca o solemnă datorie omagială.

Nicio pretensiune de feliul acesta nu transpiră de nicăiri.

Regii maghiari, tocmai până pe la 1700, se par a fi ignorat cu totul însăşi existinţa vorbei Ungro-Vlahia!

Este comic măcar de a presupune că Basarabii s-ar fi lăudat mereu către slavi şi către greci cu poziţiunea lor de domnie subalternă, ca şi când era ceva demn de invidie, pe când numai în faţa stăpânului ei luau dodată un aer de egalitate, ascunzând cu stăruinţă ceea ce manifesta supunerea.

Este şi mai comic de a-şi imagina pe un suzeran carele nu cunoaşte numele omagial al vasalului!

Dacă Ungro-Vlahia avea înţelesul pe care i-l atribuiesc Pray, Gebhardi, Engel şi d. Rosler, consecinţele faptului s-ar fi intervertit vrând – nevrând în următorul chip:

1. Basarabii ar fi murmurat acest cuvânt, aşa-zicând eu d-a sila, numai în relaţiunile lor directe sau indirecte cu Ungaria, adică în diplome latine;

2. Basarabii l-ar fi înlăturat fără rezervă, ca o expresiune puţin măgulitoare pentru susceptibilitatea naţională, din toate relaţiunile lor directe sau indirecte cu românii, cu slavii şi cu grecii, adică din diplome nelatine;

3. Curtea regească a Ungariei n-ar fi lipsit niciodată de a numi Muntenia Ungro-Vlahie şi numai Ungro-Vlahie.

Aceste efecte, necesitate de logică, sunt diametralmente opuse realităţii.

Fotino, Venelin şi d. Laurian s-au apropiat de veritate mai mult ca oricine altul.

Fotino zice:

„Muntenia se numeşte Ungro-VIahie din cauza locuitorilor săi, veniţi aci din Transilvania” 23.

Într-un alt pasagiu el traduce Ungro-Vlahia din titlul lui Radu Negru prin „Ţara Românească din Ungaria”, mai adăugând apoi în notă că prin „Ungarie” se înţelege Transilvania24.

Venelin vorbeşte ceva mai pe larg:

„Basarabii s-au zis domni ai toate i Ungro-Vlahie, adică ai Transilvaniei, anume de când apucară posesiuni în interiorul acestei ţăre, bunăoară aşa-numitele ducaturi de Almas şi de Făgăraş; fiind însă că Ardealul avea voievozi ai săi proprii, de aceea nici titlul în cestiune nu era în realitate decât o controversă” 25.

D. Laurian, în fine, comentează Ungro-Vlahia prin: „Ungaria de peste Temes, pe care o desparte fluviul Mureş în Temesiană şi Crisiană” 26.

Ceea ce-i comun lui Fotino, Venelin şi domnului Laurian se poate rezume în următorul aforism:

„Ungro-Vlahia indică stăpânirea muntenilor peste o parte oarecare din pământul politic al Ungariei”.

Aşa este, precum ne vom încerca a o demonstra cu câteva rânduri mai la vale.

Aşa este, dar fiecare din cei trei autori îşi întunecă fundamentala idee prin câte o parţială rătăcire.

Fotino crede că Radu Negru ar fi adus zicerea Ungro-Vlahia din Transilvania, pe când în fapt fratele acestui principe, Vladislav Basarab, şi tatăl amânduror, Alexandru, precum şi metropoliţii lor, fără a mai vorbi de epoci anterioare, o purtaseră cu mult mai-nainte în titulatura princiară şi arhierească.

Aceasta-i greşeala lui Fotino.

Venelin n-a ştiut că ducatul Amlasului nu se afla în Ardeal, ci în Temesiana, mai închipuindu-şi pe dasupra că întreaga Transilvanie s-ar fi numit Ungro-Vlahie, ceea ce nu-şi găseşte justificarea nici într-o fântână istorică.

Aceasta-i greşeala lui Venelin.

D. Laurian strămută dominaţia Basarabilor peste Temes, până unde nu se întinsese niciodată teritoriul Munteniei, cel puţin în secolii XII ŞI XIV.

Aceasta-i greşeala domnului Laurian, carele însă, cată s-o mărturim, s-a cores mai în urmă, adoptând o altă interpretare mai adecuată cu adevărul decât chiar a lui Fotino şi Venelin27.

Scuturând pe câteşitrei de ceea ce-i de prisos şi completându-i prin ceea ce le lipseşte, noi am venit la următoarea concluziune:

Ţara Românească devine Ungro-Vlahie anume de când cu anexarea Făgăraşului.

Cu alte cuvinte:

În termenul Ungro-Vlahie, descompus în ambele sale elemente constitutive, Muntenia corespunde cu Vlahia, iar porţiunea olteană a Transilvaniei cu Ungaria.

În cronicele şi-n documentele române Transilvania mai cu seamă se numeşte aproape totdauna: Tară Ungurească28.

„Domn al Ungro-Vlahiei” înseamnă: Dominus Hungariae et Valachiae.

Era ceva ca „roy d’Angleterre et de France” în diplomele regilor normanzi din secolul XIV.

Pe ţărmul Danubiului ca şi pe ai Tamisei, de dincoace domnia Ungariei, de dincolo regalitatea Franciei, au fost dentâi formula unei realităţi exagerate, apoi în curs de secoli o pretensiune tradiţională.

Este evidinte că grandioasa titulatură ungro-vlahă nu putea surâde coroanei Sântului Stefan.

Tocmai de aceea, evitând ceartă, în toate diplomele latine, accesibile ungurilor, Basarabii prefereau a da ţării

nesupărăciosul nume de Muntenie: Transalpina, pe când în relaţiunile lor cu celelalte staturi limitrofe, cu slavii şi cu grecii, precum şi-n afacerile curat interioare, ei se făleau a fi domni ai Ungro-Vlahiei.

Regii maghiari, la rândul lor, abia una singură dată au pronunţat Ungro-Vlahie, şi-apoi cu o rezervă foarte semneficativă, anume într-o diplomă slavică a împăratului Sigismund din 1420, hărăzită monastirii Tismana şi-n care se adaugă imediat: „adică a Basarabilor" 29, pentru a arăta astfel i că nu teritoriul Ungariei se înţelege prin Ungro.

Tronul muntean din evul mediu recunoaşte supremaţia tronului maghiar, plătindu-i chiar un tribut; dar natura acelei vasalităţi, precum ne vom convinge mai departe, era altfeli de cum şi-o închipuiesc Pray, Gebhardi, Engel şi d. Rosler.

Este interesant că şi domnii Moldovei începuseră într-un timp a-şi forma un titlu analog cu Ungro-Vlahia.

În corespundinţa lui Alexandru cel Bun cu Patriarcatul Constantinopolitan, Moldova se cheamă Ruso-Vlahie, Pouaaopiaxia30

Din evul mediu şi până la împărţirea Poloniei, cuvântul Rusia se aplică specialmente către actuala Galiţie, palatinus Russiae sau Ruskie wojewodztwo, din care făcea parte Pocuţia, o mică provincie la marginea nordică a Moldovei31.

Pe la 1388, ca depozit spre asicurarea unui împrumut, Polonia cedase moldovenilor acea Pocuţie, adică o porţiune din corpul Rusiei32.

Iacă de unde se iveşte dodată Ruso-VIahia.

Domnii moldoveni, posedând un fragment din Galiţia, începură a se făli, cel puţin în relaţiunile lor cu grecii, de a fi domini Russiae et Vlachiae, după cum domnii munteni, posedând mai de mult şi într-un mod mai durabil un fragment din Transilvania, se făleau către greci şi către slavi de a fi domini Ungriae et Vlachiae.

Nici cei întâi însă nu-şi dădeau titlul cu Rusia când

vorbeau cu polonii, nici ceilalţi nu se lăudau cu Ungria când aveau a face cu maghiarii.

Toată diferenţa consistă în aceea că Ruso-Vlahia perise în faşă, pe când Ungro-Vlahia s-a perpetuat mai până în zilele noastre; dar în fond ambele cazuri sunt absolutamente de aceeaşi natură.

Se va pretinde oare că Moldova se chema Ruso-Vlahie din cauza vasalităţii sale către Polonia?

Dar atunci s-ar fi zis: Polono-Vlahie.

Nu mai insistăm asupra unui punct atât de limpede.

Să abordăm un alt nume tipic al Ţării Româneşti.

3 bis Transalpina

Nemic nu poate fi mai natural decât a desemna o parte de loc după impresiunea cea mai elementară a aspectului său: deal sau vale.

Originea unui popor este câteodată obscură, în orice caz cere o prealabilă cercetare; principele sau dinastia, după cari s-ar putea numi un stat, trec şi se uită; tărâmul rămâne singur neclintit în mijlocul tuturor vicisitudinilor, izbindu-ne de la cea dentâi ciocnire şi nedezminţindu-se niciodată.

Ar fi oţios din parte-ne a grămădi aci denumiri locale, datorite poziţiunii muntoase sau vălene a teritoriului, deşi nu e greu a oferi un lung registru, începând cu străbuna Romă, în faţa căriia, de la prima-i apariţie pe scena istoriei, locuiau deja două antice triburi italice: Hernici sau muntenii şi Aequi sau vălenii1.

Să ne mărginim în sfera Daciei.

Gotul Iornande o zugrăvea în secolul VI: cunună de munţi2.

Din toate provinciile Daciei, Ţara Românească şi-a câştigat mai în specie numele de Muntenie, pe care însă l-ar fi putut revindeca cu acelaşi drept Moldova, Ardealul, Crisiana, Temesiana şi chiar România de peste Dunăre.

Originea acestei numiri este eminamente din evul mediu.

În desert s-au încercat unii a inventa pe socoteala anticităţii o Dacie Munteană, Dacia Alpestris, care în

realitate nu se găseşte nicăiri în inscripţiuni sau în autori clasici[3].

Cuceritorii romani priveau actuala Ţară Românească totdauna din direcţiunea Dunării, unde munţii joacă un rol secundar.

Numai în veacul de mijloc această porţiune a Daciei începe a fi mai bine cunoscută despre nord, apus şi răsărit, de unde o atacau mereu germanii, slavii, ungurii şi diferite hoarde orientale, întâmpinând toţi în cale, mai mult sau mai puţin, stâncoasa baricadă a Carpaţilor.

A merge spre Olt era pentru dânşii a trece peste munţi, „ultra Alpes”, după cum se rostea diplomatica latină a maghiarilor de prin secolul XIII[4].

Pe de altă parte, înşişi românii, siliţi necontenit în faţa năvalei a căuta refugiu în nebiruita cetate alpină, s-au deprins, printr-o procedură firească a spiritului uman, a identifica concepţiunea de patrie cu ideea de munte, întocmai precum orăşeanul sau săteanul simbolizează ţara prin casă, prin cămin, prin vatră.

În acest mod s-a născut de sinesi numele de Muntenie, convenind clopotrivă străinilor şi pământenilor, căci fiecare îl putea înţelege din propriul său punct de vedere.

Unii au crezut că numai moldovenii ar fi botezat astfel i Ţara Românească.

Este o eroare capitală.

Vom enumera mai întâi toate cazurile din secolul XIV în care cuvântul Transalpina, cu numele Munteniei, figurează în actele Basarabilor cele scrise în limba latină:

1. Monedele de la Vladislav Basarab dintre 1360 – 1372, intitulându-se: „Voivoda Transalpinus” [5];

2. O diplomă de la acelaşi principe din 1368[6];

3. O alta din 1369[7];

4. Idem din 1372[8];

5. Ambasada în Polonia la 1389 din partea lui Mircea cel Mare, „woiewodae Transalpini” [9];

6. Tot aşa din 1390[10];

7. Idem din 139111;

8. Tractatul între acelaşi principe şi împăratul Sigismund din 139512.

Dintre actele străine în limba latină tot din secolul XIV nu menţionăm niciunul, fiindcă mai toate sunt unanime a traduce Muntenia prin Transalpina sau câteodată Ultralpina13, afară numai doară de două bule papale din 1370, una către Vladislav Basarab şi cealaltă către văduva lui Alexandru Basarab, în care amândouă, printr-o excepţiune remarcabilă, ocurge numele Vlahia14.

Să ne mai întrebăm oare dacă Transalpina, adică ţară-de-peste-munţi, este sau nu tot una cu Muntenia?

Există un mod indirect de a răspunde la această cestiune.

Un caz absolutamente identic, o copie aşa-zicând fotografică, ni se prezintă peste Carpaţi.

Cuvântul Ardeal, devenit nume românesc al Transilvaniei, derivă din numele unguresc Erdely15, formându-se în graiul poporului întocmai după aceeaşi procedură eufonică prin care grecescul epyathi s-a prefăcut în argat sau latinescul ericius în arici.

Erdely provine la rândul său din radicala maghiară erdo, care înseamnă codru16.

Prin urmare, Ardealul este Codrenie.

Lăţineste: Silvania.

De ce dară s-a mai adaus la început un Trans, combinându-se astfel i ţară de peste codri în loc de ţara codrilor?

Pentru că latinitatea, fiind în evul mediu limba oficială a Europei întregi, căuta într-adins a se pleca după conveninţa generalităţii popoarelor, iar nu a unui singur.

German, slav, ungur, latin, nimeni nu putea intra în Ardeal fără a da peste codri, cari blăneau cu prisos hotarele de jur în jur.

Pentru toţi era ţară-de-peste-codri.

De aci Transsilvania.

Pentru indigeni însă acest trans sau peste constituia o formă absurdă, căci patria lor nu se afla peste codri, ci

erau chiar codrii.

Cu toate astea, de câte ori scriau lăţineste, ei erau constrânşi a întrebuinţa vrând-nevrând exoticul nume de Transsilvania, fiindcă altfeli s-ar fi expus a da loc confuziunii.

Devenise un termen tehnic.

Ardeal sau Erdely, adică Silvania sau Codrenie, fără nicio idee de trans, rămâneau pentru uzul local.

În fond însă, fie Transsilvania, fie Ardeal, este tot una, oferindu-ne noţiunea esenţială de codru.

Numite Muntenie şi Transalpina trec din punct în punct prin aceeaşi desfăşurare analitică.

Basarabii admiseră în actele lor latine Transalpina în loc de Alpina numai spre a înlătura orice ecuivocitate în relaţiunile lor cu străinii, pe când la dânşii acasă acest termen anormal se înlocuia totdauna prin forma-i cea corectă: Tară Muntenească.

Este o ciudată coincidinţă că, precum Vlahia de la Dunăre se numea Transalpina, tot astfel i Vlahia din Bem se zicea Zagoria17, adică peste-munţi, o traducere slavică literală a cuvântului latin: za (trans) – gory (alpes)

În raport cu poziţiunea geografică a Serbiei şi a Bulgariei acea ţară se afla peste munţi, anume Balcani, întocmai precum banatul Severinului se afla peste munţi, anume Carpaţi, în raport cu poziţiunea geografică a Ungariei şi a Poloniei.

4

Ţara Muntenească

O dată demonstrându-se că nu numai moldovenii, ci aproape toate celelalte popoare, şi mai cu seamă chiar indigenii ziceau Ţării Româneşti Muntenie, cată să urmărim după putinţă în cele mai vechi fântâne forma românească a acestui cuvânt, ceea ce este cu atât mai anevoie cu cât noi nu posedem până acum nemic destul de substanţial în limba noastră naţională de prin secolii XIII, XI ŞI XV

Italianul Bonfinio, născut la 1427 şi răposat la 1502, trăit mai toată viaţa sa în Ungaria, amic şi istoriograf al regelui Matei Corvin, repetă de trei ori într-un singur pasagiu că pământul Basarabilor se cheamă Muntenie: „Montana” 1.

Tractatul comercial din 1407 între Moldova şi Polonia, deşi numeşte pretutindeni Ţara Românească Basarabie, precum vom vedea mai la vale, totuşi mărfurilor de acolo, şi anume cerei, îi dă calificarea de munteneşti: „munţiansky” 2.

Ambele aceste izvoare, atât Bonfinio, precum şi tractatul moldo – polon, unul scriind pe la 1450 şi celălalt scris pe la 1400, trebui socotite în cazul de faţă ca făcând parte din secolul XIV, căci înregistrează un lucru deja generalmente cunoscut pe atunci de la Lemberg până la Buda, adică ceva înrădăcinat cu mult mai denainte.

Peste un secol şi mai bine, pe la 1520, numele de Muntenie era atât de răspândit în Ţara Românească, încât biograful lui Neagoie Basarab îl întrebuinţează de vreo zece ori, bunăoară:

1. „Nifon, patriarcul Ţarigradului, care a strălucit în multe patime şi ispite în Ţarigrad şi în Ţara Muntenească”;

2. „De aceasta încă mărturisise sfântul Nifon mai-nainte, ca şi de Tara Muntenească”;

3. „Zisese mai-nainte de Radul-Vodă şi de Tara Muntenească”;

4. „Alţii se răsipiră prin toată Tara Muntenească”;

5. „Mai vârtos în Ţara Muntenească mari şi minunate monastiri a făcut”;

6. „Mutarea acei sfinte icoane din Ţarigrad în Ţara Muntenească”;

7. „Toţi egumenii din Ţara Muntenească”;

8. „Toate monastirile Tărei Munteneşti” etc.3

Nu ne pogorâm în timpii mai dincoace.

Ne ajunge a fi probat că în secolul XIV, dacă nu şi mai încolo, numele de Muntenie era tot atât de comun pe malurile Oltului ca şi acela de Tară Românească, căzând

treptat în desuetudine cu mult mai târziu, abia după 17004.

5

Havas-Alfold

Muntenia, tradusă lăţineste în stil diplomatic prin Transalpina, servi tot în secolul XIV vecinilor noştri unguri pentru a împune Ţării Româneşti o denominaţiune care s-a păstrat până astăzi în graiul maghiar, anume Havas-Alfold, adică „Muntenia de Jos”, deşi acest termen circulează la dânşii, ca şi la noi, în concurinţă cu Olâh-orszâg, adică „Românie” 1.

Literatura ungară până pe la 1500, mai cu seamă cea istorică, a fost eminamente latină, încât ne-ar fi anevoie a verifica în ea existinţa unei vorbe curat maghiare; dar aceasta nu ne împiedică de a putea dovedi prin probe indirecte foarte ponderoase vechimea cuvântului Havas – Alfold.

Şi iată cum.

1. Toate monumentele literare ale Ungariei din secolul XVI, când se iveşte acolo o mişcare intelectuală într-un înţeles naţional, numesc în unanimitate astfel i Ţara Românească, ceea ce arată că însăşi expresiunea este cu mult mai bătrână.

2. „Muntenia de Jos” (Havas-Alfold) poate să implice că Moldova, cealaltă provincie română de la Dunăre, era considerată în acelaşi timp de către unguri ca Muntenie de Sus (Havas-Felsofold), după cum o şi desemnează superioritatea-i orografică; fiind însă că o asemenea numire, pe care noi n-o aflăm nicăiri în vreuna din sorginţile secolului XVI, se pare a fi perit chiar din limba cea vie a poporului maghiar înainte de 1500, este dar probabil că ea trebuia să-şi fi făcut traiul într-o epocă anterioară: pe la 1400 sau mai încolo.

3. Către 1450 ideea Munteniei de Jos era deja trecută de la unguri la poloni, cari au aplicat-o în simţul propriei lor poziţiuni geografice, adică pe Moldova au numit-o

Moldovă de Sus, iar pe Muntenia Moldova de Jos2: susul şi josul fiind aci învederat de proveninţă maghiară3, cu acea numai deosebire că Ungaria, ca mai apropiată de munteni, îi luă pe dânşii de normă pentru ambele elemente ale antitezei, pe când Polonia preferea pe moldoveni, fiind limitrofă cu aceştia4.

4. În secolul XIV, Ţara Românească nici că putea a nu fi avut în limba maghiară vreun nume propriu, fiindcă de pe timpul împăratului Sigismund (1387 – 1437) ungurii se apucară deja a boteza în feliul lor până şi localităţile cele mănunte din Muntenia, metamorfozând bunăoară Câmpulungul în Hosszumezo, după ortografia arhaică Hozzyw-mezw, de la hoszszu – lung şi mezo – câmpă.

Asadară perpetuitatea cuvântului Havas-Alfold în literatura naţională maghiară; probabila dispariţie limbistică a corelativului său Havas-Felsofold înainte de 1500; împrumutarea acestei numiri de către poloni pe la 1450 şi obiceiul unguresc de a traduce nomenclatura română de pe la 1380; toate acestea concurg la un loc a demonstra că fiii lui Arpad numeau Ţara Românească în graiul lor „Muntenie de Jos”, în secolul XIV, dacă nu şi mai denainte.

6

Multany

Limba polonă înlocuieşte generalmente numite ţărelor prin nominativul înmulţit al numitor popoarelor: astfel i ea zice italianii în loc de Italia (Wlochy), germanii în loc de Germania (Niemcy), boemii în loc de Boemia (czechy), ungurii în loc de Ungaria (Wegry), românii în loc de România (Wotochy) etc.

Tot aşa Multany, numirea polonă a Ţării Româneşti, nu e decât nominativul înmulţit al cuvântului Multan, carele la rândul său, luat chiar de la români, este pur şi simplu al nostru muntean, schimbându-se n în l după o procedură ordinară în fonetica tuturor limbilor indo-europee, precum alter latin s-a format din sanscritul antaras, alma italiană din latineasca anima, child

englezesc din germanul kind etc1.

La începutul secolului XVI numele Multany era de mult vulgarizat în Polonia2.

Originea-i trebuia să fi fost de pe atunci foarte veche, deoarăce i se pierduse tradiţiunea până într-atâta încât celebrul enciclopedist polon Sarcinki nu se sfia a o deduce: „a multitudine gentium” 3.

Prima cunoştinţă mai oficială a polonilor cu Muntenia, de care-i despărţea teritoriul Moldovei, avusese loc sub Mircea cel Mare4.

Astfel i Multany cată să se fi format pe la ţinea secolului XIV.

Transalpina, Havas-Alfold, Multany arată că aproape Europa întreagă cunoştea pe atunci Ţara Românească mai ales sub numele topic de Muntenie.

Engel ne spune că serbii o numeau Blacho-zaplaninska, dar păstrează cea mai adâncă tăcere asupra fântânei din care va fi scos această informaţiune.

Ceea ce-i şi mai original decât toate este că, fălindu-se a fi consultat cronicele manuscripte serbe, el traduce Blacho-zaplaninska prin „România Văleană”, pe când planina înseamnă serbeşte ceva diametralmente opus: nu vale, ci muntcă.

Engel confundase zicerea slavică planina cu locuţiunea latină: planum6

Apoi, pentru ca eroarea să pară şi mai ciudată, el mai adaugă că Ţara Românească s-a zis Văleană anume spre distingerea de cea Munteană din Tesalia7.

Sincai şi Săulescu căutau la Pind contrastul Ungro-Vlahiei, Engel pe al Munteniei!

În fapt Blacho-zaplaninska este o traducere din literă în literă a expresiunii: Valachia Transalpina.

Fiind însă că această din urmă ocurge pentru întâia dată în diplome d-abia în secolul XV8, iar mai înainte noi vedem numai Transalpina fără Valachia9, urmează că Blacho-zaplaninska este un termen modern, cel mult de pe la 150010, încât nu ne poate preocupa în cazul de faţă.

7

Vrancea

Am ajuns acum la ultima şi cea mai necunoscută numire munteană a Ţării Româneşti: Vrancea.

Astăzi aşa se cheamă toată regiunea muntoasă a districtului Putna, formând un colţ de ciocnire între Moldova, Muntenia şi Transilvania, peste tot vreo optzeci de sate şi cătune.

Tradiţiunea însă n-a uitat încă timpul când această plasă era cu mult mai mare.

„Vrancea din vechime – zice d. Ion Ionescu – se întindea din apa Milcovului până dasupra Odobeştilor, şi apoi linia Măgurii pe drumul Vrancei prin satele Jarâstea, Ţifesti, Satul-Nou, Crucea de Sus, Moviliţă, Marginea Păuneştilor şi a Rugineştilor până-n Trotus, cuprinzând mai toată plasa Zăbrăuţului, şi din plasa Gârlele de la Odobeşti pe Milcov în sus până la hotarul ţării, şi satele din Răcăciuni de la Rugineşti în sus pe Trotus până-n Casin, cuprinzând şi Casinul. Poporaţiunea din mai toate aceste sate păstrează şi până astăzi datinile, obiceiurile şi portul vrâncenilor” 1

Prerogativele autonome ale muntenilor Vrancii, acordate lor drept mângâiare de către Stefan cel Mare în urma cuceririi, incomodând lăcomia administrativă a domnilor posteriori, împinseră pe aceştia, pe calea unei împilări indirecte, a tot micşora treptat teritoriul şi jurisdicţiunea turbulentei republice.

În timpul lui Cantemir, pe la 1700, Vrancea era deja mică2.

În secolul XVI însă, pe la 1518, curând după moartea marelui Stefan, ea trebuia să fi fost relativamente foarte mare, deoarăce până şi catolicii aveau acolo un deosebit decanat: „Decanatus Varanezensis

În secolul XV întregul creştet al Carpaţilor, începând mai jos de Braşov spre răsărit în linia Focşanilor şi apoi cotind în sus către Bacău şi mai-nainte, se chema Vrance.

Bizantinul Calcocondila îl numeşte npaooboj, zicând că „lungul munte, numit de către locuitori Prasov”,

desparte Moldova de Muntenia4.

Mai la vale el arată că Mircea cel Mare, mergând la luptă, depunea spre sicuranţă neveste şi copii în „muntele Prasov” 5, carele făcea parte, prin urmare, din teritoriul Munteniei.

Într-un alt loc dă acelaşi nume oraşului Braşov6.

Forma npaooboj este foneticeste intermediară între Braşov, ungureşte Brasso, şi între Vrancea, în care ultima silabă fiind inexprimabilă în limba greacă, Calcocondila pronunţa cuvântul: Bpavooboj, npavooboj, npaooboj.

Ştiind că Vrancea se întinde până la Braşov, această apropiare topografică îl autoriza cu atât şi mai mult a confunda ambele numi.

Cum că prin muntele Prasov Calcocondila înţelege în două pasage anume regiunea muntoasă a Vrancei, deşi lungită în comparaţiune cu actualitatea, aceasta rezultă cu un prisos de evidinţă din contextul scriitorului bizantin, pe care în acest punct l-au ghicit foarte bine Cantemir7 şi Sincai8.

De la Braşov dară şi până mai sus de Bacău toată ramura carpatină era Vrance.

Pentru a găsi etimologia vorbei, vom observa mai întâi că sonul n nu este aci adiţional ca în mai multe alte ziceri române de origine slavică şi chiar latină, bunăoară: poruncă (poruka), oglindă (ogledalo), muncă (muka), osândă (osuda), rând (red), dânsu (desso), mărunt (minutus), pecingine (petigo), pătrânjel (pietroaselinum) etc., căci atunci, după legea analogiei fonetice, nu l-ar precede un a deschis: Vrance, ci am avea Vrunce sau Vrânce.

Vom mai adăuga că departe de Putna, tocmai în cuibul anticului banat al Severinului, se află până acum în plasa Blahniţei o pădure numită de asemenea Vrance9.

Oriunde dar am voi noi a căuta originea acestui cuvânt, el trebui să derive dintr-o radicală v + r + n, care să fie egalmente aplicabilă la noţiunea de deal şi la acea de pădure.

În limba sanscrită tema var „a acoperi” produce pe

varâna „munte”, pe vâra „grămadă”, pe varana „zid” şi „arbore” 10.

În dialectul tracic al dacilor zicerea vrana, indicată prin numele Vrancii, să nu fi fost oare corelativă sanscritului varana?

Pentru a verifica această ipoteză ne vine în ajutor o consideraţiune foarte ponderoasă.

Comunele popoarelor primitive, aşezându-se generalmente pe locuri rădicate sau în mijlocul codrilor, se întâmplă adesea că urbea şi muntele sau pădurea poartă în limbile cele vechi neste denominaţiuni omogene.

Aşa la germani urbea este burg, muntele berg; la slavi urbea – gorod, muntele şi pădurea – gora.

Strabone şi Stefan Bizantinul ne spun că traciceste urbea se zicea vria11.

Iacă dar un termen istoriceşte sicur, prin care se verifică existinţa la daci a zicerii vrana în înţeles de munte şi de pădure, referindu-se la vria întocmai ca berg către burg sau gora către gorod şi restabilindu-se sub privinţa formei prin numele Vrancii şi prin sanscritul varana.

Noi ştim însă că dominaţia dacilor, concentrată peste Olt şi-n partea occidentală a Transilvaniei, nu se întindea până la hotarele Moldovei.

Urmează dară că Vrancea din Mehedinţ poate fi singură dacică propriu-zisă, pe când acea din Putna se datoreşte deja posterioarei răspândiri a elementului românesc din Oltenia spre răsărit.

Docamdată să revenim la secolul XIV.

Deja Calcocondila ne arăta că munţii Vrancii aparţineau muntenilor în zilele lui Mircea.

Cronicele moldovene constată într-un mod şi mai pozitiv că Stefan cel Mare pe la 1475 a dezlipit cel întâi Vrancea din corpul Munteniei, anexând-o către Moldova dempreună cu întregul judeţ al Putnei12.

Faptul este peremptoriu.

Astfel i până pe la jumătatea secolului XV moldovenii vedeau pe locuitorii din interiorul Ţării Româneşti prin perspectiva Vrancei, încât era tot ce poate fi mai natural

de a le fi zis vrânceni, căci oricine pleca din Moldova ca să meargă în Muntenia se ducea vrând-nevrând: la Vrancea.

Unica rătăcită suvenire a acestei poetice numiri, după patru secoli de dezvăţ, ajunse până la noi într-una din cele mai antice şi cele mai frumoase balade poporane ale Moldovei, numită Mieoară.

Ca fond, după cum a demonstrat-o cu multă eruditiune d. Odobescu13, ea se urcă în anticitatea cea mai fabuloasă; ca formă însă, cel puţin în privinţa nomenclaturii, nu poate fi compusă decât numai şi numai între 1350 – 1450, adică deja după descălecarea Moldovei de către Bogdan-Vodă şi înainte de cucerirea Vrancei de către Stefan cel Mare.

1350 şi 1450 sunt aci doi termini delimitativi indispensabili, cari restrâng datul compoziţiunii formale într-un cerc riguros, căci până la 1350 nu exista încă moldoveni, iar după 1450 muntenii nu mai sunt stăpâni ai Vrancii.

Această baladă se începe aşa:

„Pe-un picior de plai.
Pe-o gură de rai.
Iacă vin în cale.
Se cobor la vale.
Trei turrne de miei
Cu trei ciobănei:
Unu-i moldovean.
Unu-i ungurean.
Şi unu-i vrâncean;
Iar cel ungurean
Şi cu cel vrâncean f
Mări se vorbiră
Şi se sfătuiră:

Pe l-apus de soare ia să mi-l omoare Pe cel moldovean Că-i mai ortoman” etc.

Românii din cele trei provincii ale Daciei lui Traian sunt grupaţi aci la un loc.

Moldoveanul n-are nevoie de comentariu.

Ungurean, după cum se zice la noi până astăzi, este românul din Ardeal.

Pentru muntean rămâne dar epitetul de vrâncean.

8

Vlahia-Mare

Când o singură naţionalitate formează două sau mai multe unităţi politice separate, sau când un singur stat omogen se subdivide în două sau mai multe provincii distinse, vedem adesea pe una din acele unităţi sau provincii asumând epitetul de Mare.

Vom da exemple dintre vecini.

Ele ne vor servi a înţelege raţiunea fenomenului.

Ungaria-Mare, Magna Hungaria a maghiarilor, se afla tocmai în Urali1, alături cu o altă ţară, cunoscută în evul mediu sub numele de Bulgaria-Mare, Magna Bulgaria2.

Ca întindere teritorială, ambele aceste regiuni nu întreceau pe omonimele lor de la Dunăre.

Ei bine, ele totuşi se numeau mari, fiindcă de acolo veniseră bulgarii în Mesia şi ungurii în Panonia.

Tot cu acelaşi drept se zicea Croaţie-Mare, Magna-Chrovaţia, şi Serbie-Mare, Magna-Serbia, un antic teritoriu la nord de Carpaţi, de unde, după mărturia scriitorilor bizantini din secolul X, năvăliseră pentru prima oară serbo-croaţii asupra Peninsulei Balcanice3.

Ungaria-Mare, Bulgaria-Mare, Croaţia-Mare şi Serbia-Mare ne probează că mărimea semnifica aci nu vreun raport geometric, ci anume ideea de patrie primordială a unei naţionalităţi.

Dintre provinciile polone, una se cheamă până astăzi Polonie-Mare, Wielko-Polska, şi alta Polonie-Mică, Malo-Polska.

În imperiul rus găsim de asemenea: Rusia-Mare, Veliko-Russia, şi Rusia-Mică, Malo-Russia.

„Polonia-Mare s-a numit astfel i fiindcă acolo se aşezase Lech, tatăl polonilor, fundând cetatea Gnezno, capitala ţării” 4.

Pe aceeaşi bază o parte a Rusiei s-a zis Mare,

cuprinzând în sine însăşi inima Moscovieia.

Cu Ungaria-Mare, Bulgaria-Mare, Croaţia-Mare, Serbia-Mare, Polonia-Mare şi Rusia-Mare în mână, să ne mai întrebăm oare ce înseamnă Vlahia-Mare?

După cum Lech, tatăl polonilor, descălecase în Polonia-Mare, tot aşa Traian, tatăl românilor, îşi pusese piciorul în Muntenia: Vlahia-Mare.

După cum Bulgaria-Mare, Ungaria-Mare, Croaţia-Mare şi Serbia-Mare au fost sorginţile de unde se revărsară departe bulgarismul, ungurismul, croaţismul şi serbismul, tot aşa Muntenia, Vlahia-Mare, a fost izvorul românismului pentru Temesiana, Ardeal, Moldova, ba până şi pentru românimea transdanubiană.

Precum a fost Gnezno în Polonia-Mare sau Novgorodul şi Moscva în Rusia-Mare, tot aşa a fost Severinul în Muntenia sau Vlahia-Mare.

Mai pe scurt, mărimea în numele Ţării Româneşti caracteriză prioritatea acestei porţiuni a Daciei asupra celorlalte surori de dincoace şi de dincolo de Dunăre, confirmând încă o dată în astă privinţă ceea ce noi am spus deja mai sus şi vom mai dezvolta în cursul acestei scrieri: Muntenia este sâmburele viţei latine din Oriinte.

În cazul de faţă însă noţiunea de paternitate coincidă cu acea de volum.

Până-n secolul XV, ajungând d-o parte la Marea Neagră, de alta înfundându-se în Transilvania, unde poseda Făgăraşul, Răşinarul şi chiar Haţegul, apoi stăpânind Almasul în Temesiana şi câte un petec din Bulgaria, Ţara Românească era de fapt şi de drept mai mare decât oricare altă provincie de acelaşi sânge.

Ungurii, turcii şi Stefan cel Mare de pe la 1400 încoace au micşorat-o până într-atâta că străinii, ameţiţi prin schimbarea mapografică, au început din când în când a acorda Moldovei numele de Vlahie-Mare, producând astfel i în nomenclatură o confuziune pe care n-au fost în stare s-o descurce istoricii noştri moderni[6].

Nicio fântână din secolul XIV şi chiar XV nu numeşte

pe Moldova: Vlahie-Mare.

Dintre toate ţărele române de pe malul nordic al Dunării, acest nume aparţinea numai şi numai Munteniei, pe când sora-i transmitcoviană se cheamă din contra: Vlahie-Mică.

Windeck, biograful contempurean al împăratului Sigismund, Munteniei îi zice Vlahie-Mare: Grosse-Vlachie, iar Moldovei Vlahie-Mică: Kleine-Vlachie7

De asemenea, bavarezul Schiltberger, carele cercetase el însuşi ţărele dunărene pe la 13908.

Belgianul Guillebert de Lannoy, petrecător pe la 1420 la curtea domnului moldovenesc Alexandru cel Bun, traduce Moldova prin Vallachie-la-petite9.

Polonul Matei Miechówski, sub anul 1465, numeşte Muntenia: Maior10.

Cea mai veche mapă cunoscută a României, publicată la Strassburg de Essler şi Ubelin la 1513 după neste materialuri cu mult mai bătrâne, cel puţin de pe la 1450, pe Moldova o cheamă simplu: Valachia, iar pe Muntenia: Valachia-Magna11.

Diplomatul Felice Petantzi, trăitor în Ungaria pe la începutul secolului XVI, numeşte Moldova Valachia-Minor, Ţara Românească.

7

Valachia-Maior, iar poporul muntean: walachi montani12.

Tot atunci Nicolau Olah zicea: „Valachia magna, quae et Transalpina nominatur” 13.

De unde dară Cantemir luat-a dogmatica-i aserţiune că: „Vlahia-Mare, din socoteala tuturor geografilor şi istoricilor, este Moldova”? 14

Ceea ce l-a indus într-o eroare nouă a fost eroarea cea veche a lui Leunclavius, carele, întrucât ştim noi, spusese cel întâi pe la ţinea secolului XVI că Muntenia este Vlahie-Mică şi Moldova Vlahie-Mare, intervertind adevărul istoric al lucrului15.

Pe când principii moldoveni se intitulau numai

voievozi, domnii munteni, mai ales din secolii XI ŞI XV erau mari voievozi, ceea ce arată că mărimea comparativă a Ţării Româneşti, marele voievodat al Ungro-Vlahiei, se consacra chiar prin titulatura princiară.

Alexandru Basarab de pe la 1359 era „o m-gaj boibo Saj Kai a-Sevthi paohi Ovggpopiaxiaj” 16

Tot aşa e fiul său Vladislav Basarab în inscripţiunea icoanei din Sântul Munte.

Nepotul de frate al acestuia, nemuritorul Mircea, este „marele voievod şi domn autocrat al toate i Ţăre Ungro-Române” 17.

În vechea poezie germană despre campania de la Varna din 1444, scrisă de către Beheim după arătările mărturului ocular Magest, Vlad Dracul, fiul lui Mircea, este numit totdauna mare vodă al Valahiei:

„Trakle waz ei genennet, der gross waida van Walachei, siben tausent man kam hyn pey da man dy stat auss prennet” 18

La domnii Moldovei titlul de mare voievod ne întâmpină peste tot numai de vreo două ori, apoi şi atunci ca o învederată imitaţiune de la

munteni, precum este, bunăoară, în crisovul lui Roman-Vodă din 139219, iar străinii nu-i numeau astfel i niciodată.

Vlahia-Mare se referea din toate puntele de vedere, ca întindere teritorială şi precădere naţională, ca uz intern şi extern, anume către Ţara Românească20.

Fraţii noştri de peste Dunăre îi zic până astăzi Vlahie-Mare, căci şi pentru dânşii ea fusese ca un leagăn al naţionalităţii, de unde-i transportase dentâi împăratul Aurelian şi pe unde apoi, precum o vom demonstra mai departe, le-a răsărit soarele renaşterii prin cele trei odrasle ale Basarabilor: Asan, Petru şi Ioniţă.

9

Cauza analogiilor nominale între Muntenia °i România transdanubiană

Românii din Balcani aveau şi ei o Vlahie-Mare proprie a lor.

Aşa se numea acea Românie din Pind1, despre care noi constatarăm deja mai sus atâtea punturi de coincidinţă cu Ţara Românească: Vlahie una şi alta, Muntenie de asemenea, Mare-Vlahie iarăşi ambele clopotrivă.

Hemul era în adevăr mare pentru românii de peste Dunăre, în acelaşi înţeles în care era mare Muntenia pentru întreaga românime.

De acolo, ca dintr-un cuib comun, se răsipiră copiii lui Aurelian până la Adriatică şi Bosfor.

Vlahie-Mică, adică cea mai proaspătă prin datul naşterii, un feli de Moldovă transdanubiană, se chemau coloniile române din Acarnania şi Etolia.

În faţa acestor nouă coincidinţe, noi vom repeţi ceea ce am mai spus o dată: nu este azard.

Popoarele, ca şi indivizii, perd cu anevoie deprinderile şi suvenirile trecutului.

„O dulce iluziune – zice un autor francez, căruia literatura istorică îi datoreşte o monografie în două tomuri asupra numitor proprii – o dulce iluziune împinge pe călător a regăsi la tot pasul patria de care se depărtează, impunând regiunilor unde nu fusese niciodată familiarele numi ale localităţilor unde-şi petrecuse copilăria, unde lasă fraţi, soţie, copii. În acest mod fundatorii coloniilor, fideli impulsului firesc, durează neperitoare monumente de glorie pentru patria lor primitivă în neste ţăre, din care cu timpul va pieri, poate, orice altă urmă de trecerea lor. Pe coasta occidentală a Italiei promontoriul Circeei, Monte-Circello, mai aminteşte singur, după trei mii de ani, o colonie venită de pe malurile Fasului. În cantonul Grigionilor din Elveţia ne mai întâmpină, cu neste mici schimbări fonetice, numite Lavin-ium, Falisc-i, Ardea şi o apă Albula, încât se crede cineva transportat în mijlocul anticului Laţiu. Preutul, ieşind din ţăre depărtate pentru a propaga în lume cultul său, voieşte de asemenea a renvia în cale-i sânta urbe de unde plecase. Astfel i în Epir, ca şi-n Tesalia, vom avea câte o Dodonă, celebră prin oracolii lui

Giove. Tot aşa emigranţii, siliţi a părăsi căminul lor prin foamete, prin răzbel, prin persecuţiuni, vor căuta a se amăgi pe sinesi. Teucer, fugarul din Salamina, va funda pe insula Cipru o altă Salamină. În timpii moderni, asemeni exemple sunt prea numeroase pentru ca să le mai enumerăm. În acest transport al unui nume vechi către o localitate nouă, pe lângă mobilul orgoliului naţional mai joacă un rol impresiunea unei asemănări între locurile cele văzute pentru prima oară şi între cele de mult părăsite” 2.

Strămutaţi din Italia în Dacia lui Traian, romanii căutară aci o oglindă a patriei, găsind cu fericire o copie a Alpilor în plaiul Transilvaniei şi imaginea Apeninilor în dunga cea muntoasă despre Temesiana.

Strămutaţi de la Dunăre în Dacia lui Aurelian, ei se siliră din nou a-şi alege neste situri mai mult sau mai puţin înrudite prin aspect cu poalele Carpaţilor.

Iacă de ce: Muntenie şi Muntenie.

Partea cea mai compactă, cea mai energică, cea mai putinţe a emigraţiunii şi-a apropiat fireşte teritoriul cel mai adecuat cu idealul aspiraţiunilor sale, devenit astfel i, dincolo ca şi dincoace de Dunăre, porţiunea cea mai naţională a pământului naţional.

Iacă de ce Muntenia şi Muntenia ne apar totdodată ca Vlahie şi Vlahie, adică două regiuni mai eminamente latine.

Vigoarea fizică şi psihică este simptomul cel mai cert al răpedii înmulţiri a unei naţionalităţi.

Românii de la Severin, ca şi acei de la Pind, începură a împroşca în toate direcţiunile prisosul poporaţiunii, fundând în dreapta şi-n stânga stabilimente filiale, în tradiţiunea căror ei conservau prestigiul de ascendinţă.

Iacă de ce Muntenia şi Muntenia, România şi România sunt Vlahie-Mare şi Vlahie-Mare.

Azardul cel aparinte este totdauna în fond o lege istorică.

Dintre numite cele până acum analizate, România sau Vlahia se poate califica genetic, Ungro-Vlahia

administrativ, Muntenia sau Transalpina topic, Vlahia-Mare ierarhic.

Aceasta din urmă exprimă gradul de importanţă morală şi materială a ţării în comparaţiune cu celelalte provincii ale Daciei lui Traian şi chiar din ambele Dacii.

Tot ce ne mai rămâne de observat în treacăt este că despre Vlahie-Mică, după cum se cheamă astăzi cele cinci districte de peste Olt, nu se află niciun vestigiu în literatura istorică din secolii XI ŞI XV când ele se numeau pur şi simplu: banat al Severinului.

Totuşi nici această numire, deşi mai modernă, nu este indiferinte.

Ea probează că până în zilele noastre totalitatea Munteniei, adică toate cele optsprezeci judeţe, păstrează oarecum implicitamente caracterul primitiv de Vlahie-Mare, căci altfeli o parte din ele nu s-ar fi putut boteza Vlahie-Mică.

10

Basarabia de la Olt în fântânele polone °i moldovene

Engel, Gebhardi, Sulzer, Wolf, Sincai, Palauzov, Vaillant, Ubicini, Rosler, mai pe scurt nu există aproape nimeni în literatura istorică a României care să nu fi citit sau cel puţin să nu fi avut aparenţa de a cunoaşte pe Długosz.

Născut la 1415, acest ilustru cronicar al Poloniei face parte din secolul XV prin activitate personală, dar aparţine mai mult secolului XIV prin fântânele grandioasei sale opere.

Długosz numeşte Ţara Românească în trei feluri.

El îi zice Muntenie: „Montania” 1, confirmând toate observaţiunile noastre de mai sus, atât asupra uzului acestui nume în secolul XIV, precum şi asupra legăturii sale cu forma polonă Multany.

El cunoaşte nu mai puţin epitetul de Vlahie-Mare, întrebuinţându-l întocmai ca şi contempuranul său Miechówski2.

Dar cele mai de multe ori Ţara Românească apare în

analele lui Długosz sub numele de Bessarabia, poporul Bessarabi, principele Bessarabus.

Ca exemplul cel mai palpabil, vom reproduce aci un pasagiu din cronicarul polon faţă-n faţă cu pasagiul corespundinte din Letopiseţul Moldovei:

Długosz: „Anno 1474 ad Casimirum regem Poloniae venerunt Stephani Voievodae Valachiae muncii notabiles, sabbato post Epiphaniae octavas, Stephanus Turkula etalii, per quos denunciabat Voivodam Bessarabiae Radulonem, hostem suum, Turcorum etiam subsidiis auctum, se profligasse, uxoremque suam et duas filias et omnem thesaurum în castro Dabrovicza, în quo Radul confugerat, et înde clam effugerat, abstulisse, et majorem partem suorum dominiorum possedisse. În quorum omnium testificationem viginti octo banderia, hoşti detracta, Casimiro regi die Solis sexta decima mensis Januarii praesentavit. Sed denunciationem tantaie denunciationis et laeticiae superveniens post triduum nuncius alter foedavit, referens Casimiro regi Radulonem Bessarabiae Voievodam auxiliantibus sibi Turcis, et Bessarabiam recuperasse, et praefectos castrorum, quos Stephanus instituerat, castris conquisitis trucidasse, et agrum Valachicum în magna parte igne populasse etc” 3

Oriunde Urechea pune „Ţară Muntenească” şi „Ţară Românească”, Długosz întrebuinţează Bessarabia.

Tot aşa face Matei Miechówski, compatriotul şi discipolul marelui analist polon.

Vorbind, spre exemplu, despre catastrofa lui Ţepes, căzut dentâi în sclavia maghiară şi apoi asasinat de către un trădător român, el zice: „Rex Mathias Hungariae Wladistaum Draculam, Voievodam Bessarabiae, annis prope duodecim în captivitate tentum, restituit et în Bes

Urechea: „Şi intrând Stefan-Vodă în Ţara Muntenească, se găti să dea război Radului-Vodă. Deci văzând Radul-Vodă că nu-i va putea sta împotrivă, a dat dos cu oastea sa şi s-a dus la scaunul său la

Dâmboviţă... Iar Stefan-Vodă s-a pornit după dânsul

cu toată oastea, şi într-aceastăsi lună în 23 a incongiurat cetatea Dâmboviţa, şi într-acea noapte a fugit Radul-Vodă din cetate, lăsându-şi pre doamna sa Maria şi pre fiică-sa Voichiţă, şi tot ce a avut, şi s-a dus la turci.

I-ar Stefan-Vodă în 24 acestei lune a dobândit cetatea Dâmboviţă, şi a intrat într-însa, şi a luat pre doamna Radului-Vodă, şi pre fiică-sa Voichiţa o a luat sie doamnă, şi toată averea lui, şi vistieriile lui, şi hainele lui cele scumpe, şi toate steagurile lui. Iar pre Basarab

Laiot l-a lăsat domn în Ţara Muntenească... Radul-Vodă, dacă a luat agiutor de la turci, a intrat în Ţara Românească cu 15.000 de turcietc. ”4

sarabiam remisit, qui fraude servi sui, currendo în equis velocibus, decapitatus occubuit” 5.

La începutul secolului XV, muntenii ameninţând mereu cu ajutorul turcilor de a năvăli în Transilvania6, regimurile unguresc ceru sprijinul regelui Vladislav Iagello, carele s-a şi grăbit a-i trămite în două rânduri oştiri polone asupra Ţării Româneşti, scriind totdodată împăratului Sigismund într-o epistolă din 1431:

„Vestra fraternitas non ignorat demum versus Bessarabiam similiter iterata vice cum magnis misimus aliam gentem impensis etc.” 7

Până-n secolul XVI, deşi cu mult mai rar, polonii numeau din când în când Muntenia Basarabie.

Astfel i diplomatul Petru Tomigki consilia în 1510 regelui Sigismund Iagello de a trămite un ambasador la Poarta Otomană nu pe drumul cel mai scurt, ci prin Ungaria, Transilvania şi Ţara Românească: „per Hungariam în Turciam proficisciretur non descendendo Budam, sed recto tramites per Transsilvaniam et Bessarabiam etc.” 8

Văzurăm fântânele polone, pe Długosz, Miechówski, pe regele Vladislav Iagello, pe Tomigki, dând Ţării Româneşti în modul cel mai necontroversat numele de Basarabie.

Celebrul Kromer îi rezumă şi-i completează pe toţi.

Chemat la 1551 a regula arhivul regesc al Poloniei, el a găsit acolo mai multe acte relative la un voievodat al Besarabiei, toate foarte vechi, anume dintre anii 1389 – 1411.

Citindu-le, i-a fost lesne a înţelege că ele se referă d-a dreptul la Ţara Românească.

Aşadar el le-a trecut în inventariu sub rubrica: „Muntenia sau Besarabia” 9.

Prima cunoştinţă între poloni şi munteni avusese loc pe la 1389 prin intermediul moldovenilor.

Basarabia, ca una din calificările Ţării Româneşti, cată dară să fi venit la poloni anume din Moldova.

În adevăr, noi găsim acest nume repeţit de trei ori în preţiosul tractat comercial moldo-polon din 1407.

Iacă pasagiul:

„Neguţitorii din Lemberg sunt liberi a exporta postav în Ungaria şi-n Besarabia; iar cine-l va duce în Besarabia, să plătească la vama principală în Suceava câte trei denari de fiecare libru şi apoi la fruntarie în Bacău câte doi denari de fiecare libru; iar pentru lucruri de import din Besarabie, fie piper, fie lână, fie alta se va plăti în Bacău etc.” 10

Peste un an, la 1408, Mircea cel Mare trămite ambasadori la Lemberg pentru a intra la rândul său, după exemplul domnului moldovenesc Alexandru cel Bun, în relaţii comerciale directe cu regatul polon.

Originalul tractatului, încheiat cu acea ocaziune, se păstrează până astăzi în aşa-numitul Archivum antiquum din capitala Galiţiei.

Principele muntean se intitulează acolo:

„Eu Ion Mircea, mare voievod şi domn al toate i Ţăre Ungro-Vlahice şi al ţărelor de peste munţi” 11.

În loc de Ungro-Vlahie din acest titlu, actul polon contempurean, prin care se constată prezinţa solilor munteni în Lemberg, pune: Besarabie.

Iacă însuşi textul:

„1408, Sabbatho ante oculi daţi sunt Steinhauser centum grossi pro octuale medonis honorato nuntiis de Bessarabia” 12.

Tractatul comercial moldo-polon din 1460 rennoieşte aproape din cuvânt în cuvânt după acela din 1407 importantul pasagiu pe care l-am reprodus mai sus, cu acea numai deosebire că-n loc de Bessarabie ne întâmpină Bassarabia, adică întocmai după cum s-a numit totdauna antica dinastie princiară din Muntenia13.

11

Basarabia în fântânele serbe şi maghiare

La 1349 celebrul ţar serbesc Stefan Dusan încheie un tractat comercial cu Raguza, în care citim între celelalte:

„Oricine poate trece în libertate şi fără nicio pedecă prin ţara noastră, ducând marfă pentru alte ţăre, afară numai de arme, cari să nu se expoarte nici în Bulgaria, nici în Ţara Basarabească, nici în Ungaria, nici în Bosnia, nici în Grecia” 1.

Iacă dară Muntenia purtând numele de Basarabie în toată floarea veacului XIV!

Cronica serbească a monastirii Tronosa, cunoscută după un manuscript din secolul XVI, însă compilată după neste sorginţi cu mult mai vechi, zice între anii 1320 – 1330:

„Împăratul bulgar Mihail adună o formidabilă armată, pe lângă care mai căpătând ajutoare de la românii besarabeni, năvăli în Serbia” 2.

Vorbind despre acelaşi personagiu, bizantinul Cantacuzen, scriitor contempurean, numeşte ungro-vlahi pe aliaţii bulgarilor, românii cei besarabeni ai cronicarului serb3.

Această aşa-zicând ecuaţiune între Ungro-Vlahie şi Besarabie ne conduce d-a dreptul la o diplomă a împăratului Sigismund, carele confirmă la 1420, în calitatea-i de rege al Ungariei, imunităţile şi privilegiile monastirii Tismana:

„Tuturor locuitorilor Tărei Ungro-Vlahice, adică ai Basarabiei” 4

În acelaşi mod, analiştii maghiari Thurocză şi

anonimul Chronicon Posoniense6, povestind catastrofa regelui Carol Robert pe la 1330 în codrii Severinului, numesc Ţara Românească „a Basarabului” sau simplu numai „Basarab”.

De la poloni, moldoveni, serbi şi unguri, cărora Muntenia le era clopotrivă cunoscută sub termenul dinastic de Basarabie, să trecem la sorginţi occidentale.

12

Basarabia în fântânele italiane

Pe la 1570 s-a văzut în Spira, la curtea împăratului german Maximilian II, un pretendinte român expatriat, despre care Leunclavius zice:

„El se numea Nicolau şi era fiu al principelui Besarabiei, demonstrând această origine prin documente, prin mărturii şi mai cu seamă prin bule plumbate ale Veneţiei”.

Bule plumbate ale Veneţiei – din ce epocă?

Leunclavius şi după dânsul Cantemir6 credeau că Basarabia însemna aci provincia română de peste Prut.

Din fericire pentru lumina istorică, individul în cestiune nu e de tot obscur.

Pe la 1569, cu un an înainte de a face solemna-i apariţie la curtea imperială a Habsburgilor, el petrecea la Segovia în Spania, de unde-l vedem scriind un feli de crisov, în care-şi dă numele de:

„Nicolau, fiul lui Barbu Basaraba, domn al Munteniei” 3.

Astfel i se explică pe deplin titlul său: „princeps Bessarabiae”.

Cu mult însă înainte de bule veneţiane ale acestui aventurar, Ţara

Românească se numea deja Basarabie în bule papale.

Să nu uităm că ceea ce ne preocupă specialmente în opera de faţă este secolul XIV.

Ei bine, într-o scrisoare către regele maghiar Ludovic din 1372, adică de pe la ţinea domnirii lui Vladislav Basarab, papa Gregoriu XI îl îndeamnă la edificarea

templurilor catolice în ţărele învecinate cu Ungaria, zicându-i:

„În Bosnia, Serbia, Basarabia şi-n celelalte părţi limitrofe locuiesc mulţi schismatici şi eretici” 4.

13

Recapitularea despre Basarabia

Fântânele de mai sus, în care vedem Ţara Românească figurând sub numele de Basarabie, pot fi clasificate în următorul mod:

Secolul XIV:

1. Ţarul serbesc Stefan Dusan (1300 – 1356);
2. Papa Gregoriu XI (1300 – 1378);
3. Împăratul germano-maghiar Sigismund (1366 – 1437);
4. Regele polon Vladislav Iagello (1350 – 1434);
5. Domnul moldovenesc Alexandru cel Bun (1380 – 1432);
6. Actele dintre 1389 – 1411, inventariate de către Kromer în arhivul regesc din Cracovia;
7. Notiţa din 1408 în Arhivul Municipal din Lemberg;
8. Cronica latino-ungară de la Poson

Secolul XV:

9. Analistul polon Długosz (1415 – 1480);
10. Confratele acestuia Miechówski (1450 – 1523);
11. Domnul moldovenesc Stefan cel Mare (1430 – 1504);
12. Analistul maghiar Thurocz (1450 – 1490);
13. Cronica anonimă serbă de la Tronosa (XV-XVI);
14. Bule plumbate veneţiane ale pretendintelui muntenesc Nicolau Basarab (XV-XVI);
15. Diplomatul polon Tomigki (1470 – 1535).

Aceste diferite sorginţi din secolii XI ŞI XV clopotrivă autentice, stabilesc până la cel mai înalt grad de evidinţă atât faptul cuvântului Basarabie ca o denumire pe atunci foarte răspândită a Munteniei, precum şi nu mai puţin originea acestui nume de la dinastia princiară:

Tara Basarabului?

Pentru Muntenia Basarabia corespunde cu Bogdania pentru Moldova, ţinându-se totuşi seamă de două punturi de diferenţă:

1. Moldovenii ei înşii niciodată nu-şi numeau ţara Bogdanie, pe când muntenii din contra, precum vom vedea mai la vale, nu respingeau numele de Basarabie;

2. Bogdania se referă la persoana unui singur principe, întemeietor al domniei moldovene, pe când Basarabia reflectă în sine o dinastie întreagă, tare şi mare în curs de mai multe veacuri.

Acest mod de a individualiza o ţară sau o naţiune, prin numele gentiliţiu al principelui sau al dinastiei, nu este izolat.

Salverte, studiind fenomenul în istoria universală, iată cum rezumă cercetările sale:

„Un cap puternic şi celebru poate da poporului propriul său nume. Aşa la începutul secolului XIV o ramură tătară adoptă numele suveranului său Usbek, al şaselea descendinte al lui Genghis-han. O altă ramură purta deja mai denainte numele lui Noga, sub conducerea cărui ea reuşise a deveni nedependinte. Hoardele turce, cari năpădiseră Imperiul Bizantin pe la ţinea secolului XIII, ni se prezintă de asemenea sub numele diferiţilor căpitani: Salam-bas, Amir-aman, Atman etc. Goţii, vandalii, alanii, gepizii formau una şi aceeaşi naţionalitate, ale căriia fracţiuni, după mărturia lui Procopiu, se distingeau una de alta prin numele principelui respectiv. Dintre popoarele galice, năvălite în Asia, cinci îşi atribuiră numite capilor ce le duceau la glorie. Tot aşa în anticitate mirmidonii se numeau tesali după numele lui Tesal” 1.

Ilustrul Iacob Grimm reduce denumirile tuturor naţiunilor la trei rubrice generale:

1. Sau după vreo calitate mai caracteristică a poporului;

2. Ori după aspectul teritoriului;

3. Sau, în fine, după numele fundatorului statului

naţional2.

În astă din urmă specie intră numele Ţării Româneşti: Basarabie.

El este pentru noi tot ce poate fi mai important, demonstrând profunda vechime a dinastiei Basarabilor pe ţărmii Oltului şi distrugând totdodată aserţiunea domnului Rosler că d-abia pe la 1330 ar fi apărut pentru prima oară un obscur Basarab pe scena istoriei3.

Pentru ca o ţară să adopte numele unei dinastii, trebui să fi trecut mai întâi un interval destul de lung de consolidarea dinastiei; pentru ca acest nou nume dinastic, lăţindu-se cu încetul afară din hotare, să devină familiar în străinătate, se necesitează iarăşi un alt interval destul de lung; mai pe scurt, pentru ca Basarabia să fi străbătut pe la 1372 până la curtea papală sau pe la 1349 până la Raguza, logica istorică cea mai elementară ne face a precepe că însăşi dinastia Basarabilor a fost la munteni fără comparaţiune mai veche.

14

Basarabenii într-o cronică polonă din 1259

Ce va zice d. Rosler când noi vom arăta nu la 1349 sau 1372, ci de pe la 1259, cu un secol înainte de urcarea pe tron a lui Vladislav Basarab şi cu două veacuri înainte de Ţepes, termenul Basarabie nu numai aplicat către teritoriul şi către poporul Ţării Româneşti, dar cunoscut deja până-n fundul Poloniei?

Mai repeţim o dată cifra: 1259.

Ne vom permite mai-nainte de toate o răpede digresiune despre preţioasa fântână, de unde vom trage această neaşteptată indicaţiune.

Silezianul Sommersberg a divulgat în 1730 o cronică polono-latină, pe care a botezat-o: Anonymi Archidiaconi Gneznensis brevior chronica Cracoviae.

O dată atrăgându-se asupra acestui monument atenţiunea arheologilor, s-au început cercetări prin feli de feli de bibliotece, dând drept rezultat descoperirea mai multor diferite manuscripte, care de care mai complete

sau mai perfecte, unul la Breslau, altul în Vatican, al treilea la Königsberg, al patrulea în posesiunea renumitului biblioman Czagki, şi aşa mai departe1.

Studiindu-le, germanul Semler a surprins cel dentâi pe Sommersberg de a fi publicat la un loc sub acelaşi titlu vreo şapte cronice cu totul deosebite, pe care un arhidiacon de Gnesno le-a fost legat pe toate într-o ordine cronologică, luând astfel i aerul de a fi autor al totalităţii2.

Celebrul Lelewel, găsind vreo două nouă manuscripte, s-a crezut în stare a da o clasificaţiune şi mai precisă, despărţind întreaga publicaţiei sommersbergiană anume în următoarele opt bucăţi separate:

1. Brevis Chronica Cracoviae, până la 1248;
2. Annales Polonorum vetustiores, de la 1248 până la 1282;
3. Annalista Cracoviensis, de la 1282 până la 1312;
4. Annalista Cujaviensis, de la 1312 până la 1340;
5. Annalista Monachus, de la 1340 până la 1366;
6. Ephemerides, de la 1366 până la 1376;
7. Annalista Gneznensis, de la 1376 până la 13853.

Aşadar între anii 1248 – 1282 un anonim scrisese Annales Polonorum vetustiores.

Dintre cei opt cronicari de mai sus, el singur ne interesează în cazul de faţă.

Autenticitatea lui n-a fost până acum supusă celei mai mici bănuiele.

Acest contempurean al evenimentelor iacă ce zice sub anul 1259:

„McCLIX. Thartari, subiugatis Bessarebenis, Lithvanis, Ruthenis, et aliis gentibus, Sandomirzs Castrum capiunt” 4

Adică:

„1259. Tătarii, după ce subjugară pe besarabeni, pe litvani, pe ruteni şi alte neamuri, au luat cetatea Sandomir”.

Dintre toţi istoricii românilor, numai Gebhardi observase în treacăt într-o notiţă acest pasagiu din aşa-

numitul Arhidiacon de Gnesno.

Îl observase, dar nu-l putea înţelege, căci nu cunoştea antica nomenclatură a Munteniei.

Peste Prut, în Basarabia de astăzi, pe la 1259 nu locuiau românii, ci hoarde orientale de comani.

Cine dară să fi fost pentru Gebhardi acei besarebeni?

Neştiind încotro s-o apuce, el se decise vrând-nevrând a crede că basarabenii cronicarului polon vor fi fost vreo seminţie de comania.

Iacă unde poate conduce până şi pe un istoric de talia lui Gebhardi, cu mult mai pe sus de Engel şi chiar de Sincai în privinţa criticismului, lipsa de o analiză monografică!

Basarabenii, cunoscuţi de pe la 1259 departe în Polonia, ne probează că dinastia Basarabilor era pe atunci în Ţara Românească înrădăcinată, întărită, ajunsă în toată floarea.

Dar aceasta se poate oare demonstra documentalmente?

Să vedem.

15

Basarab-ban într-o cronică persiană sub anul 1240

Fazel-ullah-Rasid, scriind în Persia la 1300 după raporturile oficiale ale autorităţilor mongole, astfel i că naraţiunea-i oferă toată ponderozitatea unei mărturii oculare1, iacă ce spune într-un pasagiu, asupra căruia mi-a fost atras atenţiunea răposatul meu părinte şi neuitatul magistru în ştiinţa istorică:

„În primăvara anului 1240 – zice el – principii mongoli trecură munţii Galitieită or/ pentru a intră în ţara bulgarilor.8,» şi ungurilor. Qrdi, carele mergea spre dreapta, după ce a trecut ţara Aluta îi iese înainte Bazaranbam fi cu o armată, dar e bătut. Cadan şi Buri au mers asupra saşilor şi i-au învins în trei bătălii. Bugek din ţara saşilor trecu peste munţi, intrând la karaulaghi şi a bătut popoarele ulaghice…” 2

Acest importanţisim text are nevoie de următoarele lămuriri topografice prealabile:

1. De vreme ce Orda mergea spre dreapta în privinţa regiunii saşilor, urmează necesarmente că sub „ţara Aluta”, pe unde trecuse el înainte de a se lovi cu Basarab-banul, Rasid înţelege anume Făgăraşul, carele se află în adevăr spre dreapta de Braşov şi a căruia provincie se cheamă până astăzi de către ardeleni „ţara Oltului” 3, în stilul oficial latin „terra Alutensis” nemţeşte „Atland” 4.

2. De vreme ce contra karaulaghilor, adică a „negrilor-vlahi”, Bugek mergea prin regiunea saşilor fără a se abate pe la Făgăraş, urmează necesarmente că sub „popoarele karaulaghice” Rasid înţelege anume pe locuitorii din Muntenia orientală, adică în direcţiunea Buzăului şi a Brăilei.

Corelaţiunea termenilor întrebuinţaţi de către Rasid se rezumă în următoarea schiţă:

	ŢERRA-ALUTA	ŢERRA SAŞILORU
C a	r	p a ţi!
	O	
BASSARABU-BANU	— t	KARA-ULAGHII
	K	
	K	
	e	
D u	n	a r e a

Noi dobândim astfel i o încredinţare de cea mai perfectă certitudine că:

1. Nu numai la 1240 domnea în Oltenia un ban din neamul Basarabilor, dar încă-i aparţinea atunci şi Făgăraşul, căci altmimte el nu avea trebuinţă de a ieşi întru întâmpinarea mongolilor pe dată ce aceştia năvăliseră în „ţara Aluta”;

2. Punând pe Rasid faţă-n faţă cu testimoniul lui Cinam şi cu actul maghiar din 1231, ambele analizate în studiul I, noi constatăm că Basa

rabii, după ce cuceriseră Făgăraşul de către unguri între 1160 – 1180, îl pierdură apoi pe la 1230 şi l-au cuprins din nou înainte de 1240;

3. Confruntând pe Rasid cu analistul polon din 1259, reprodus în paragraful precedinte, noi vedem că între 1240 – 1260 mongolii făcuseră două invaziuni succesive la basarabeni sau în statul lui Basarab-ban.

16

Trecerea numelui Basarabia către România de peste Prut

În Istoria ierarhică a Munteniei, care formează tomul III din opera de faţă, noi vom desfăşura pe larg primordiala origine şi secolarele vicisitudini ale ilustrei familii a Basarabilor, sau mai bine zicând a acestei caste, a căni existinţă a fost totdauna în cea mai strânsă legătură cu mărirea şi puterea naţionalităţii române.

Docamdată vom trece la epoca şi modalitatea transmisiunii numelui Basarabie către acea porţiune de peste Prut a teritoriului român, unde el s-a păstrat până astăzi, pe când în Muntenia, adică în propriu-zisa Basarabie, de vreo trei sau patru sute de ani nu i se mai găseşte niciun vestigiu.

Această cestiune s-a dezbătut deja în cea mai mare parte în studiul

I cu ocaziunea întinderii Tărei Româneşti în secolul XIV.

Am văzut acolo pe Mircea cel Mare şi pe fiul său Vlad Dracul domnind pe ambii ţărmi ai Dunării până la Pont.

Am văzut acolo pe Alexandru cel Bun trăgând pentru hotarele Moldovei despre Muntenia o modestă linie, care se începea la Bacău, mergea prin Bârlad şi se oprea la Cetatea Albă.

Am văzut acolo, în fine, pe Stefan cel Mare răpind cel

întâi Tărei Româneşti între 1465 – 1475 toată latura dunăreană dintre Brăila şi Chilia.

Făcând parte din voievodatul Basarabilor înainte de jumătatea secolului XV această bucată de pământ a conservat mult timp o proaspătă amintire a primitivului său muntenism.

Astfel i Alexandru Lăpusneanul îşi da pomposul titlu de „Palatinus terrarum Moldaviae et Valachiae”, înţelegând prin Moldavie districtele de sus şi prin Valahie pe cele de jos ale ţărei1.

Astfel i polonul Martin Bromowski, scriind pe la 1579, numeşte porţiunea danubiană a Moldovei până la Marea Neagră: „Valahia de Jos, care oarecând se zicea Besarabie” 2.

Astfel i cronicarul Miron Costin, carele în calitate de mare logofăt văzuse mii de vechi crisoave domneşti, băgând de seamă cu mirare că nu i se prezintă nicio urmă de existinţa pârcălăbiei în Chilia înainte de Stefan cel Mare, măcar că găsea o mulţime de diplome despre Cetatea Albă, ajunse pe la 1684 la următoare concluziune:

„Giurgiul şi Brăila sunt eterne suveniri ale acelor domni munteneşti Basarabi, cari stăpâniseră o parte a Bulgariei şi acel ţărm al Mării unde s-a lăţit numele Basarabiei, deşi câmpia Cetăţii Albe până la Euxin a fost totdauna moldovenească, precum dovedesc mai multe urice ale pârcălăbiei de acolo” 3.

Miron Costin ştia că Basarabii nu-şi întinseseră niciodată stăpânirea până la Nistru; ştia că gurile Dunării aparţinuseră Munteniei; ştia că numele Basarabie, dat provinciei de peste Prut, se datoreşte Basarabilor de la Giurgiu şi Brăila; numai un om de geniu putea întrevedea atât de clar, sunt acum 200 de ani, fără să fi avut la dispoziţiune grămada cunoştinţelor istorice actuale, într-o cestiune atât de complicată!

De la 1812 încoace întregul teritoriu român de peste Prut, de la Cetatea Albă până la Hotin, a fost botezat cu nepropriul nume de Basarabie, pe care până atunci îl purta

abia partea de jos a provinciei.

De la ţinea secolului XV şi până la începutul secolului de faţă, oriunde găsim cuvântul „Basarabie”, putem fi sicuri că el se referă exclusivamente la regiunea gurilor Dunării: „Basarabia, sau precum noi acum cu nume tătăresc îi zicem Bugeacul”, după expresiunea lui Cantemir4.

În sus această bucată de pământ se întindea cel mult până la târgusorul Lăpusna A.

Răpind jumătatea transprutiană a Moldovei, guvernul rusesc a găsit cu cale a lăţi peste tot numele de Basarabie, care aparţinea în fapt numai părtecelei sudice din această vastă întregime.

Tot aşa Austria, uzurpând la 1777 nordul Moldovei, crezu de cuviinţă a-l porocli Bucovină, deşi în realitate această denominaţiune se aplică mai-nainte numai către codrul de fagi de la Cozmin, poloneste Bukowina, de la buk – fag.

Printr-o procedură de generalizare analoagă, moldovenii din timpii lui Stefan cel Mare, după ce apucaseră de la munteni tot litoralul danubian până la Chilia, au împins apoi Basarabia până la Cetatea Albă, măcar că Nistrul nu fusese altminte niciodată al Basarabilor.

17

Etimologia termenului „Basarabia” de la „besi”.

După glorioasa dinastie, din care ieşiseră Alexandrii, Vladistavii şi Mircii, deja între anii 1200 – 1300 toată Muntenia, de la Poarta de Fer până la Marea Neagră, era cunoscută în întru şi-n afară ca Basarabie, iar poporul muntean ca basarabeni.

Această stare de lucruri a durat până pe la 1500, când numele de Basarabie începe a fi acordat mai în specie numai ţărmului marin de peste Prut, intrat în mâinile moldovenilor, dar conservând încă pe atunci suvenirea dominaţiunii muntene.

Neştirea acestei particularităţi de nomenclatură pe

de-o parte a dat naştere unei mulţimi de divagaţii istorice dintre cele mai ciudate, iar pe de altă parte a împiedicat pentru mult timp de a putea înţelege o grămadă de cestiuni de prima importanţă.

Aproape toţi căutau o fantastică legătură între Besarabie şi anticul popor tracic besi.

Unii ziceau că este Beso-Thracia1.

Alţii, că-n limba gotică Bes-arb ar fi însemnând moştenirea besilor2.

Alţii iarăşi că Basarabia semnifică pe besii aşezaţi lângă movila Răbie3.

Besii în sus, besii în jos, besii în dreapta, besii în stânga4.

Ceea ce-i şi mai curios este că tocmai naţiunea căriia precipitarea filologică îi atribuia cu atâta bunăvoinţă paternitatea Basarabiei nu se vede de nicăiri a fi locuit vreodată pe malul nordic al Istrului.

Besii, deveniţi famosi în vechime prin cea mai sălbatică ferocitate, trăiau în munţii Balcani, de unde-şi întindeau din când în când excursiunile de hoţie până la Dunăre, dar nu mai încoace.

Sub August năvălirile lor supărau mult pe Ovidiu, exilat în Dobrogea de astăzi, expusă atunci la prada sarmaţilor despre gurile Dunării, a geţilor din regiunile noastre şi a beşilor despre sud:

„Şi quis adhuc istic meminit Nasonis ademti.
Et superest sine me nomen în Urbe meum.
Suppositum stellis nunquam tangentibus aequor.
Me sciat în media vivere barbarie:
Sauromataie cingunt fera gens, Bessique Getaeque.
Quam non ingenio nomina digna meo!”5

Peste patru secoli ei locuiau tot în Dacia lui Aurelian, unde a reuşit pe la 400 a-i creştina celebrul episcop Niceta, fundând acolo câteva templuri, dintre care într-unul oficiau grecii în limba greacă, în altul românii în limba română, în cel al treilea besii în limba besică6.

Într-un cuvânt, numai în Basarabia ei n-au fost în

vecii vecilor.

Prin urmare, chiar Basarabii să nu fi domnit la Chilia, şi tot încă besii n-aveau ce căuta în Bugeac.

Sincai zice într-un loc:

foatefi că besii din Tracia, unde locuiau mai-nainte, au trecut în partea Daciei vechi, ce se cheamă acuma Bugeac, şi că de la dânşii s-a numit aceasta Besarabie. Bisenii, care se pun împreună cu românii în diplomatul lui Andrea II, craiul Ungariei, se văd a fi fost rămăşiţe de a beşilor” 7.

Poate fi că besii au trecut, dar bisenii se văd a fi besi, – o admirabilă contradicţiune între termini: un lucru evidinte consecinţa unei simple posibilităţi!

Poate fi, – de ce?

Se vede, – de unde?

Bisenii, pe care actul din 1224, citat de Sincai, îi menţionează în adevăr aşezaţi anume în Transilvania la un loc cu românii: „silva Blacorum et Bissenorum” 8, era un trib oriental al pecenegilor, pe care tot acolo şi tot alături cu românii, adică într-o poziţiune identică din punct în punct, îl aşază la 1158 cronicarul german Ottone de Frisingen: „Pecenatorum et Falonum campania” 9.

Oare aceştia, veniţi în evul mediu din fundul Asiei abia pe la anul 900, să fi fost posteritatea acelor besi, pe care toţi clasicii ni-i arată stabiliţi din cea mai depărtată anticitate pe creştetul Hemului?

Dacă Sincai ar fi cunoscut intima corelaţiune între Basarabi şi Basarabie, el nu comitea o asemenea enormitate!

Dar să lăsăm la o parte pe besi.

Vom analiza o altă încurcătură nu mai puţin originală, în care tot Basarabia a aruncat pe istoricii noştri.

18

Vlad, voievodul Basarabiei din 1396

Scoţând la lumină actele dintre Polonia şi ţările române, Dogiel a publicat o diplomă care se părea tuturor a fi o cimilitură.

O dăm aci întreagă după traducerea lui Sincai, o traducere naivă dar foarte fidelă:

„În numele Domnului amin. Vlad, voievodul Basarabiei şi comitele Severinului’s.c.l... Înştiinţăm pre toţi, cari vor auzi acestea şi li se cuvine, că luând în minte mulţumitoare cu inimă neuitătoare darurile cele multe şi mergerea noastră înainte, cari ni le-au arătat nouă şi domniilor-noastre preaserinaţii principi şi domnii noştri, domnii Vladislav, craiul Poloniei, arhiprincipele Litvaniei şi mosteanul Rusiei’s.c., şi muierea lui Edviga, crăiasa Poloniei şi mosteana crăimilor Ungariei, fata care trăieşte a lui Ludovic răposatului craiului Ungariei, şi mai ales cum ne-au dăruit nouă aceiaşi domni, craiul şi crăiasa, mai deunăzi voievodatul Basarabiei, şi domniile cari le avem în crăimea Ungariei, şi prin cărţile sale ni le-au dat şi întărit d-a pururea; judecăm a fi cu vrednicie şi cu dreptate, ca eu atâta mai întinsă statornicie să fim ascultători de dânşii, cu cât mai mult ne aflăm mângâiaţi prin înălţarea noastră cea de dânşii făcută la vârful domniei; şi pentru că am găsit că crăimea Ungariei demult a venit la numita doamnă Edviga, crăiasa Poloniei, ca la o singură mosteană a crăimii ungureşti ce trăieşte acuma, şi drept aceea şi la numitul domnul Vladislav, craiul Poloniei, soţul ei cel de căsătorie, cu cădinţă de moştenire, precum am înţeles că se cuprinde în cărţile cari s-au făcut despre aceasta prin însuşi craiul Ludovic şi prin locuitorii crăimilor cei ungureşti şi cei polonesti; aşa şi noi cu domniile-noastre ne legăm a rămânea supuşi numiţilor domnilor Vladislav, craiului Poloniei, şi crăiesei Edvigei, şi crăimii lor a Poloniei şi Ungariei. Pentru aceea din adevărată ştiinţă, cu bună-credinţă, fără de înşelăciune, prin rândul acestora de aci înainte ne facem, supunem şi mărturim că vom fi pururea credincioşi domnilor Vladislav craiului şi Edvigei crăiesei, pruncilor şi moştenilor lor, crailor şi crăieselor Poloniei şi Ungariei, şi crăimilor acestora, cu toate domniile şi supuşii noştri; făgăduind şi aceasta cu aceeaşi bună-credinţă, că domnilor craiului Vladislav şi crăiesei Edvigei, pruncilor şi

moştenilor lor celor mai sus-zişi, noi, domniile şi supuşii noştri cei zisi, pururea le vom fi ascultători, şi vom sta lângă dânşii cu sfatul, ajutorul şi bunăvoinţă împotriva tuturor inamicilor lor, şi de vom auzi ceva de rău, noi cu toată puterea noastră vom pune împiedicare. Protivnicilor lor nu le vom prinde parte; în contra crăimilor şi ţărelor lor nu ne vom rădica, nici le vom cuprinde; şi toate pricinele şi împrotivirile, ce s-au făcut sau se vor face asupra lor prin oricare inamici, cu cuvântul sau cu fapta, le vom împiedica; şi vâlva şi cinstea lor o vom înălţa cu toată puterea noastră. Prin mărturirea cărţilor acestora, cari le-am întărit cu pecetea noastră. Dat în oraşul Argeş, în sărbătoarea preasântei nedespărţitei Treimi, din anul Domnului 1396” 1.

În acest act Besarabia se repetă de două ori:

1. „Vlad Waywoda Bessarabiae nec non Comes de Severino”;

2. „Woiewodatum Bessarabiae et Dominia, quae în Regno Ungariae obţinemus”.

Cine-i Vlad?

Ce-i Basarabia?

Să auzim pe Engel.

El zice:

„După un act din 1396 şedea în Argeş un Vlad, dându-şi numele de Vayvoda Bessarabiae şi Comes Severini. Sub expresiunea de Vayvoda Bessarabiae eu înţeleg banatul Craiovei, căci munţii Craiovei se cheamă şi-n Thurocz alpes Bazarath, iar sub expresiunea Comes Severini pe comandantul cetăţii ungare mărginene Severin2”.

Dentâi, alpes Bazarath nu se găsesc în cronica lui Thurocz, ci într-o diplomă a împăratului Sigismund din 1408, unde nici acolo nu sunt alpes Bazarath, ci alpes Pazara3, adică muntele Pasărea din Mehedin (4.

Al doilea, banatul Craiovei pe la 1396 se zicea tocmai al Severinului, încât este ciudată distincţiunea pe care o stabileşte Engel între Besarabia şi Severinum, hărăzind primul din aceşti doi termini numai Craiovei.

Sincai, voind să îndrepte pe predecesorul său, a căzut în neste erori şi mai grave.

El zice:

„Basarabia, al căriia voievodat l-a dobândit Vlad de la Vladislav şi Edviga, n-a fost munţii lui Basarab cei din banatul Craiovei, precum se înşală prea vestitul Engel, pentru că banatul Craiovei era sub Mircea-Vodă, nici îl putea dărui Edviga cu bărbatul ei Vladislav, ci a fost Bugeacul de acuma, cum arată crisovul. Nici te mira că Vlad se scrie presine comitele Severinului şi dă crisovul din Argeş, pentru că deşi n-a fost fiul lui Mircea-Vodă, dar a trebuit să fie dintr-un neam cu dânsul şi a putut să-şi ţină titlul Severinului şi să locuiască în Argeş, mai-nainte de a merge în Basarabia” 5.

Ca şi Engel, Sincai crede în existinţa „munţilor Basarabi”.

Ca şi Engel, el nu observă că Severinul şi Craiova formau un singur şi acelaşi banat al Oltului.

Mai pe dasupra, el afirmă că Basarabia a fost Bugeacul cum arată crisovul, pe când crisovul, oricum s-ar citi şi oricum s-ar traduce, n-o arată absolutamente nicăiri!

A trecut vreo şaptezeci de ani şi vine d. Rosler.

Să fie oare mai norocit decât Engel şi Sincai?

El zice:

„În 1396 apare pentru prima oară peste Prut aşa-numitul voievodat al Basarabiei, fundat de către cineva din familia Basarabilor” 6.

Tot ceea ce spunea Sincai, numai doară mai pe scurt!

Gebhardi, mai vechi dintre toţi, dar şi mai critic totdodată, înţelesese singur actul din 1396.

Iacă propriile sale cuvinte:

„Pe când Mircea s-a aliat cu Sigismund, plecând împreună la Nicopole contra turcilor, un oarecare Vlad a uzurpat tronul muntenesc, prestând omagiu de vasalitate reginei polone Edviga, ca şi când ea ar fi fost regină a Ungariei. Vlad îşi dă titlul de Voivoda Bessarabiae nec non Comes de Severino, subscrie diploma în oppido Argisch şi

accepe de la suzeran Voievodatum Bessarabiae et Dominia în regno Ungariae. Aceste Dominia sunt Făgăraşul şi Amlasul, şi fiindcă posesiunea Argeşului şi a Severinului probează că Muntenia aparţinea lui Vlad, apoi nu poate fi nicio îndoială că numele Besarabia nu se referă la depărtata provincie de peste Prut, ci anume la aceea ce în diplomele lui Mircea se cheamă Transalpina”.

Până aci Gebhardi este admirabil.

El mai adaugă însă din nenorocire:

„Probabilmente în original va fi fost Bassrath sau Pazara, iar traducătorul a băgat Bessarabia, pe care o cunoştea mai bine” 7.

1. Originalul e scris lăţineste, iar nu s-a tradus dintr-o altă limbă, după cum crede Gebhardi;

2. Bassrath este tot Basarabie, numai sub o formă treptat desfigurată de către cronicarii maghiari şi imitatorii lor din occidinte: Bassarad, Bassarat, Bassrath, Bassarab8;

3. Despre Pazara, adică muntele Pasăre de peste Olt, fără niciun legământ cu numele Basarabilor şi al Basarabiei, noi am răspuns mai sus.

Pray, scriind la 1787, patrona o ipoteză analogă cu a lui Gebhardi şi expusă la aceleaşi obiecţiuni9.

Cu trei secoli înainte de Sincai, de Engel, de Gebhardi, de Pray şi de d. Rosler, actul în cestiune fusese în mâinile lui Kromer, carele iată cum îl rezumă:

„În anul 1396, pe când Sigismund, regele Ungariei, se lupta fără succes la Nicopole şi unii îl credeau perit acolo, Vlad, domnul Munte

mei şi ban al Severinului, a intrat sub suzeranitatea regelui polon Vladislav şi a reginei Edviga, considerându-i de moştenitori ai Ungariei” 10.

Către relaţiunea lui Kromer să mai adăugăm că acest Vlad n-a fost o rudă a marelui Mircea, precum afirmă Sincai, ci chiar fiul său, devenit mai în urmă celebru sub numele de Vlad Dracul.

Epizodul din 1396 este o lungă şi interesantă dramă

de familie.

Mircea plecând cu oastea maghiară a împăratului Sigismund la bătălia de la Nicopole contra teribilului padisah otoman Baezid Fulgerul, unde a jucat prin vitejie unul din rolurile cele mai frumoase[11], tronul princiar a încăput un moment în mâinile lui Vlad, unul dintre numeroşii bastarzi domneşti[12], hotărât cu orice preţ a răsturna pe tată-său.

Tocmai atunci Polonia se afla în duşmănie cu Ungaria, căci în ambele ţăre domnea prin drept de căsătorie câte un ginere: Sigismund al Ungariei ţinea pe Maria, fu răposatului rege Ludovic, iar pe sora acesteia Edviga o ţinea Vladislav al Poloniei, încât murind cea dentâi, coroana trecea legalmente la cealaltă, adică Vladislav pretindea prin Edviga a fi el rege legitim al Ungariei, contestând după moartea Mariei validitatea lui Sigismund[13].

Fiindcă Mircea ţinea cu ungurii, Vlad se uneşte naturalmente cu polonii.

Astfel i se încheie tractatul din Argeş în ziua santei Trinităţi, adică la 18 octobre 1396[14], pe când bătălia de la Nicopole în care au fost bătuţi ungurii şi Mircea, dându-se lui Vlad speranţa de a-şi putea mănţine domnia, se întâmplase la 28 septembre[15], cu foarte puţine zile înainte.

Cronologia concurge aci într-un mod viguros în limpezirea adevărului.

Eroul de la Nicopole se întoarce în capul armatei muntene, apucă pe uzurpatorul fiu şi, drept pedeapsă, îl trămite la Buda, ca să-l păzească acolo, sub chip de educaţiune la curtea regească, tocmai aceia contra cărora conspirase.

Vlad se încearcă a fugi din Ungaria în complicea Polonie: e urmărit, rezistă cu o bărbăţie omerică care uimeşte chiar pe inamicii săi, dar este prins şi adus înapoi[16].

Peste câtva timp el reuşeşte totuşi a scăpa din Buda şi aleargă la Constantinopole, intrând în serviciul

bizantin17.

Soartea ulterioară a acestui principe, urcarea-i pe tron în urma lui Mircea, glorioasa-i domnie de patrusprezeci ani şi moartea-i prin trădare, nu ne interesează în cazul de faţă18.

Iacă cine a fost „waywoda Bessarabiae”, pe care Sincai şi d. Rosler îl gonesc în Bugeac, iar Engel îl închide în Craiova…

19

Etimologia termenului „Basarabie” de la „bastarni”.

Teoria lui Cantemir despre cuvântul Basarabie este împrăştiată pe ici, pe colea în cele trei principale opere ale ilustrului autor: Descrierea Moldovei, Istoria Imperiului Otoman şi Cronicul romano-moldo-vlahilor.

În cea dentâi el zice:

„Numele Basarabiei derivă, poate, de la poporul besi. După Ptolemeu, dasupra Daciei locuiau peucinii şi bastarnii. Matei Praetor vorbeşte, între ceilalţi, despre identitatea bastarnilor cu besii” 1.

Cantemir se întemeiază pe Ptolemeu şi pe Matei Praetor.

Ptolemeu, trăind în Egipt pe la 160 – 180 după Crist, adică puţin în urma cuceririi Daciei, aşază în adevăr pe aşa-zişii bastarni la nord de Carpaţi: Kai 0 p” p fqv Aakiav neukivoi t „Ka” Baotaprai” 2.

Aceeaşi poziţiune, într-o epocă ceva mai veche, le acoardă Pliniu, mai spunându-ne că erau anume din seminţia germană3.

Cam tot pe atunci îi menţionează Tit Liviu, făcându-i celţi4.

Apian nu specifică viţa lor, fie ea germană sau celtică, dar îi pune pe acelaşi teritoriu cu daciia.

Critica istorică modernă, nedecisă între germanismul şi celtismul bastarnilor, preferă a concilia controversa, numindu-i „celţi germanizaţi” 6.

Numai cu besii nu i-a amestecat niciodată nemini!

În Ovidiu, în Strabone, în Iornande, în Dione Casiu, în

toţi clasicii fără osebire, bastarnii şi besii, unii dincoace, ceilalţi dincolo de Dunăre, sunt două popoare clopotrivă antice, dar absolutamente diferite prin locaş şi prin tulpină.

Onoarea de a-i amalgama aparţine lui Praetor, un arheolog prusian de pe la ţinea secolului XVII, carele nici dânsul nu afirmă, ci d-abia alunecă în treacăt vorba că: „după opiniunea unora besii şi bastarnii ar putea fi una şi aceeaşi naţiune” 7.

Iacă la ce se reduce bastarno-besismul lui Cantemir.

Bun e Ptolemeu, dar păcat numai că bastarnii n-au a face cu besii, iar besii au a face şi mai puţin cu Basarabia.

Nici chiar Cantemir nu înşiră aceste trei lucruri atât de disparate decât ca pe un dubios „se poate”.

20

Ipoteza despre venirea Basarabilor de peste Prut

În Cronic Cantemir lasă la o parte pe besi şi pe bastarni, mărginindu-se a căuta o explicaţiei pentru surprinzătoarea legătură între Basarabia de la Prut şi numele familiei domneşti din Oltenia.

El zice:

„Basarabia, ai căriia locuitori pe vremea năpăzei lui Batie prin cetăţi neîncăpând, s-au tras spre Severin şi peste Olt, unde şi la stăpânie bănească unii dintr-însii au ajuns, de la care şi astăzi familia Băsărăbeştilor în Ţara Românească se trage, luând adică stăpânitorul sau banul lor de atuncea numele de pe numele norodului”. 1

Aşadar invaziunea lui Batu-han alungase o seamă de români de la gurile Dunării mai spre apus peste Olt, unde s-a ivit astfel i dinastia princiară a Basarabilor.

Această combinaţiune a lui Cantemir se risipeşte prin două cuvinte.

Până la capătul secolului XV niciodată Bugeacul nu se zicea Basarabie, pe când toată Muntenia, precum am demonstrat-o mai sus, purtase documentalmente acest nume cu doi secoli mai denainte.

Cantemir uită totdodată că pe la 1240, când

năvăliseră tătarii către Dunăre, în regiunea de peste Prut nu locuiau românii, ci cumanii.

Chiar români să fi fost, şi tot încă logica şi istoria ne spun că-n faţa unei irupţiuni inamice popoarele nu-şi caută scăparea pe ses, ci în munţi, ceea ce au şi făcut atunci cumanii de frica tătarilor, fugind în Transilvania2, pe când ar fi fost absurd din parte-le a alerga după refugiu la Severin pe lungul ţărm descoperit al Danubiului.

Dacă era prea departe de la Chilia până la Carpaţi, totuşi nemic nu putea fi mai lesne decât a trece Dunărea, adăpostindu-se în Balcani, precum o şi obicinuiau în secolul XIII cumanii cei mărginaşi, de câte ori îi ameninţa mai de aproape vreo urgie tătărească3.

Sau peste Carpaţi, ori peste Dunăre, una din două, aceasta era calea cea stereotipă a cumanilor4.

Nici într-un caz nu fugea nemini, gâfâind pe bărăganuri, de la Prut spre Olt.

Nu mai amintim că tocmai invaziunea tătară de la 1240, precum ne-am încredinţat mai sus dintr-o fântână contempurană, găsise deja pe un Basarab-bană în Oltenia.

Nu putem pretinde de la Cantemir de a fi cunoscut cronica persiană inedită a lui Rasid, pe care noi înşine eram cât p-aci să n-o cunoaştem;

Însă şi fără această preţioasă sorginte, totuşi ipoteza lui e nu numai nereală, dar şi neprobabilă.

El simţea foarte bine că termenul topic Basarabie nu poate a nu fi în cea mai strânsă înrudire cu numele gentiliţiu al Basarabilor; din nenorocire, puţinătatea izvoarelor sale l-a împins la o eroare de procedură, aducând pe Basarabi din Basarabie, în loc de a deduce Basarabia de la Basarabi.

În Istoria otomană Cantemir mai adaugă un nou element de complicaţiei.

El nu se mulţumeşte a imagina pentru dinastia basarabească un leagăn pe malurile Ialpuhului, ci o mai pofteşte să se preîmble de acolo în Serbia, şi abia-abia după această ingenioasă călătorie pe apă şi pe uscat îi

permite a sosi la Severin.

În privinţa bastarno-besismului Basarabiei, Cantemir cita cel puţin pe Matei Praetor.

Asupra excursiunii Basarabilor de la Nistru în Serbia şi din Serbia la Olt, el nu aduce nicio mărturie fie cât de fictivă; şi totuşi aceasta este tocmai porţiunea cea mai instructivă a teoriei sale.

O vom examina de aproape.

21

Banul Barbu Basarab

Iată cuvintele lui Cantemir:

„Basarab este numele unui neam foarte vechi şi nobil în Muntenia, carele în linia bărbătească de mult s-a stins. Barbu, cel întâi Basarab cunoscut, denaintea invaziunii turce fugise din Basarabia în Serbia şi de acolo în Ţara Românească la Negru-Vodă, carele l-a primit prea bine, rădicându-l la demnitatea de ban, cea mai înaltă în ţară. Fiul său Laiotă dobândi tronul muntean după moartea lui Negru-Vodă, devenind primul domn din familia Basarabilor. El lăsă un fiu, numit Neagoie Basarab, ajuns de asemenea la domnie, nu se ştie dacă îndată după tată-său, ori după vreun alt principe. Lui îi urmă fiul său Serban Basarab etc.” 1

Se sparie cineva auzind neste fabule de acest calibru în gura unui bărbat ce poseda atâtea titluri la aureola de patriarc al criticei şi mai ales al erudiţiunii istorice în România!

Aceasta ne aduce aminte un portret de la monastirea Snagov, dasupra căruia poznaşul egumen a scris galimatia: „Ion-Mihail-Jepes-Basarab al patrulea voievod” 2.

Câţi oare la noi nu ştiu tot aşa de bine istoria naţională!

Cantemir cunoştea analele Munteniei mai cu seamă prin intermediul familiei cantacuzinesti: „avut-am noi, încă la Ţarigrad fiind, cronicul muntenesc cu singură mâna lui Serban logofătul pre proastă limba grecească scris” 3.

Să nu se uite că acest Serban Cantacuzino, dentâi logofăt şi apoi vodă, a fost socrul lui Cantemir, şi că neamul cantacuzinesc se distingea totdauna prin ardoarea-i de a strânge cronice şi alte monumente literare ale trecutului naţional4.

De acolo trebui să fi luat Cantemir povestea despre originea Basarabilor, fără să-şi mai dea bătaie de cap de a o supune unui control analitic.

Deşi Cronicul lui Serban Cantacuzin se pare că a perit, totuşi îl supleneşte până la un punct Genealogia Cantacuzinilor, publicată după un vechi manuscript de către d. Bolliac şi-n care găsim între altele următorul pasagiu:

„Zic unii cum că neamul Basarabilor se trage din banul Barbu Basarab, carele din Basarabia a trecut la Serbia şi de acolo a venit în Valahia la Radu Negrul-Vodă, carele a fost cel întâi descălecător domniei Tărei Româneşti la anul 1200, şi cum că acest domn a făcut pe numitul Barbu ban Craiovei şi stăpânitor peste cinci judeţe. Acest ban Barbu a zidit monastirea Bistriţa” 5.

Iacă dară sorgintea lui Cantemir, către care el a mai adaos un alt manuscript, poate tot de provenință cantacuzinească, cunoscut încă în secolul trecut unui secretar al lui Constantin Mavrocordat şi unde figura unul lângă altul pretinsa posteritate a banului Barbu Basarab în următoarea ordine:

„1460. Laiota Bazaraba. – 1512. Negoi Bazaraba. – 1610. Serbanus Bazaraba” 6.

Cantemir a făcut pe Laiotă fiu al lui Barbu, pe Neagoie fiu al lui Laiotă, pe Serban fiu al lui Neagoie, şi astfel i totul a mers de minune!

Să cernem însă elementele cronologice şi biografice ale unei teorii atât de ciudate.

Barbu Basarab vine în Muntenia la 1200.

Fiu-său este Laiotă Basarab.

Nepotu-său este Serban Basarab, urmaşul lui Mihai cel Viteaz la 1600.

În patru secoli, patru generaţiuni!

Basarabii lui Cantemir trăiau fiecare câte o sută de ani şi mai bine.

Şi nici că au fost ei mai mulţi decât patru peste tot: Barbu, Laiotă, Neagoie şi Serban.

Acesta din urmă – zice Cantemir – avuse numai două fete: Ancuţa, măritată după Petrascu, fiul viteazului Mihai; Ilinca, măritată după boierul Constantin Cantacuzin; şi-apoi un bastard, făcut cu o preuteasă7.

Asta-i tot!

Ce-i pasă lui Cantemir de Alexandru Basarab, de Vladislav Basarab, de Radu Basarab, de Mircea Basarab, de lunga serie a Basarabilor de prin secolii XIII, XI ŞI XV!

De la cronologie să trecem la unele detalii biografice.

Banul Barbu Basarab, cărui i se acoardă paternitatea neamului basarabesc, apare totdodată ca fundator al monastirii Bistriţa.

Prin urmare, acest sunt locaş cată să fie şi el de pe la 1200.

Din norocire, epoca şi modalitatea fundaţiunii lui ne sunt astăzi foarte bine cunoscute.

D. A. Odobescu le-a studiat cu toată scrupulozitatea unui adevărat arheolog.

Domnia sa constată prin inscripţiuni autentice cum că primul ctitor bistriţan a fost în realitate banul Barbu Basarab, însă nu pe la 1200, ci pe la 1500.

Cu mult înainte de d. Odobescu, celebrul călător rus Kowalewski vizitase Bistriţa, strângând acolo tot feliul de date despre începuturile monastirii.

Vom da aci întreagă în traducere interesanta-i relaţiune:

„Mănăstirea Bistriţa este fundată de către banul Barbu pe la 1490. Până atunci era numai o capelă în numele sântului Procopiu. Despre cauza fundării, tradiţiunea locală, conformă în astă privinţă cu vechea icoană a sântului Procopiu, aflătoare în biserică, povesteşte următoarele. Banul Barbu fusese prins în tinereţe de către turci şi aruncat în temniţă. Peste puţin i se anunţă sentinţa de moarte, care era să se execute a

doua zi. Se face noapte, o noapte teribilă şi solemnă, o noapte pe care osânditul a petrecut-o toată în rugăciuni către patronul său sântul Procopiu, implorându-l pentru scăpare, căci avea d-abia 18 ani şi-i plăcea viaţa. Demăneaţa calăii se coboară în temniţă şi nu găsesc pe nemini: închisoarea era deseartă. În aceeaşi zi, intrând în capela de la Bistriţa, preutul vede îngenuncheat denaintea icoanei sântului Procopiu pe junele Barbu, ferecat în obezi la gât şi la picioare. Tânărul nu ştia el singur cum şi cine l-a adus din temniţă în biserică. În semnul acestui miracol el clădi o mănăstire pe locul capelei. Mai târziu, după ce turcii luaseră Constantinopolea, banul Barbu, fiind dus după cererea sultanu

lui la Stambul din partea Munteniei, a răscumpărat moaştele sântului Gregoriu Decapolitul şi le-a depus în mănăstirea sa Bistriţa, unde ele se conservă până astăzi într-un scump sicriu, acoperite de prinoasele credincioşilor. E remarcabilă marea pânză, dentâi păstrată în biserică şi apoi transportată în chilia stareţului. Ea este restaurată, însă întocmai după desemnul primitiv. Acest tabel reprezintă abdicarea bătrânului Barbu, carele se lasă de bănie şi de viaţă lumească totdodată. E înveşmântat călugăreşte, fiind gata a pleca la mănăstire. Îl însoţesc boierii olteni, toţi trişti, unii chiar lăcrimând. După Barbu, carele n-a avut copii, păşeşte denaintea celorlalţi boieri nepotul său, îmbrăcat într-o lungă haină superioară fără mânece, roşie şi blănită, de sub care se vede o altă mai strâmtă. E nalt şi frumos, cu mici musteţe şi fără barbă. Boierii sunt toţi bărboşi. Mănăstirea Bistriţa are aparenţa unei cetăţi” 8.

Romantica legendă, culeasă de către Kowalewski de la călugării bistriţani şi care oferă poetului stofa unei admirabile balade, este importantă din acest punct de vedere, că ea ne explică pe turcii din relaţiunea lui Cantemir.

După tradiţiune, banul Barbu Basarab scapă dintr-o temniţă turcească.

După Cantemir, el fuge de peste Prut denaintea unei invaziuni otomane.

Fondul este acelaşi.

Cum însă de nu şi-a amintit tocmai Cantemir, şi tocmai într-o istorie a Turciei, cum că osmanlâii abia după 1450 au început a cutreiera Bugeacul?

Turcii năvălesc pentru prima oară peste Prut pe la jumătatea secolului XV, şi totuşi cu două sute cincizeci de ani înainte banul Barbu Basarab, printr-o spaimă mai mult decât profetică, se cară de acolo de frica turcilor!

Mănăstirea Bistriţa este fundată din temelie pe la 1490, şi totuşi banul Barbu Basarab o clădeşte, o isprăveşte şi o zugrăveşte ca prin farmec încă de pe la 1200!

Banul Barbu Basarab, scăpat în tinereţe din robie turcă şi fundator la bătrâneţe al mănăstirii Bistriţa, ne este cunoscut documentalmente între anii 1490 – 15109, şi totuşi cu sutimi de ani înainte el e favorit al unui Negru-Vodă!

De pe la 1250 Muntenia se numeşte Basarabie, şi totuşi cel întâi Basarab peste Olt este banul Barbu, carele trăieşte cu două veacuri mai în urmă!

În literatura noastră poporană aceasta se cheamă basmu cu minciunile: o herghelie de cai rătăcind într-un pepene sau o albină înjugată la plug.

Înainte de a ne despărţi de simpaticul personagiu al banului Barbu Basarab, vom mai adăuga în treacăt o observaţiune.

El se pare a fi fost cel întâi ban al Craiovei, ceea ce i-a şi procurat caracteristicul epitet de Craiovescul.

În prima jumătate a secolului XV reşedinţa banatului oltean nu se afla încă la Craiova, ci la Severin, precum o demonstră crisoavele succesive de la Vladislav Basarab, de la Mircea cel Mare şi de la Vlad Dracul.

22

Consecinţele asonantei între „Basarabia” şi „Serbia”.

Cronicul Cantacuzinesc şi Cantemir conduc clopotrivă pe Basarabi dentâi din Bugeac în Serbia şi apoi din Serbia la Olt.

Serbia sau Sorabia, după cum se scria adesea în evul mediu1, formează materialmente mai mult decât două treimi din cuvântul Bassarabie.

Asonanţa este atât de simţită, încât noi văzurăm deja în studiul I până şi poporul de jos, căruia nu i se poate imputa nicio pretensiune pedantică, confundând ambii termeni în antica baladă despre Fata banului de Haţeg, unde variantul modern pune:

„Un fecior de om serbesc" în loc de primitivul:

„Un fecior băsărăbesc".

Printr-o asemănare curat fonetică, fără nicio umbră de argumentaţiune, Basarabii erau expuşi a fi serbizaţi din când în când de către neştiinţă, şi mai cu seamă de către semistiinţă.

Pretinsul act al magistratului sas-sebesian de la 1396, o grosolană mistificaţiune din secolul trecut, zice:

„După ce au primit bulgarii credinţa creştinească, apoi au început românii de atunci a se împrieteni cu neamul serbesc, până când mai pe urmă dobândit-au şi domn din neamul serbesc pe marele prinţ Negru-Vodă Basaraba..." 2

Un fragment de cronică munteană din secolul XVII, descoperit de către d. Creţescu în biblioteca monastirii Cozia şi al cărui autor ni se

pare a fi celebrul aventurar moldovenesc Nicolau Milescu Spatar, este în această privinţă nu mai puţin explicit, vorbind în genere despre boierimea română:

„Unii sunt din serbi, alţii din greci, alţii din albănasi, alţii din franci, alţii dintr-alte limbi, că şi domni încă mai mulţi din străini au stătut, cum şi Basărăbestii se trag din neam serbesc" 3.

În unele manuscripte d-ale lui Calcocondila, domnul muntenesc Dan, nepot de frate al marelui Mircea, este numit Saraba, Sapdmrca, în loc de Basaraba,

Mpaoapampa4.

În fine, lista anonimă a domnilor Tărei Româneşti, care se compusese în secolul XVIII pentru ungurul Peterfy după diferite cronice locale de către Constantin Scarlatti, ne spune că neamul lui Mircea cel Mare „se zice a fi fost nepoţi ai regelui serbesc Lazar” 5.

Genealogia mirciană se poate reconstitui astăzi după documente contemporane, iar nu după neste fabule sacramentale, precum se făcea până adiniori.

Însuşi Mircea declară în crisoavele sale că tată-său Radu fusese frate cu Vladislav Basarab6.

Prin urmare, Mircea era nepot (nepos exfratre) al lui Vladislav Basarab.

Regele maghiar Ludovic şi papa Urban V ne spun, pe de altă parte, cum că Vladislav, unchiul lui Mircea, era fiu al lui Alexandru Basarab7.

Mai pe scurt, era nepot al lui Vladislav şi nepot al lui Alexandru, toţi Basarabi unul ca şi altul, şi numai Basarabi.

Prin ce minune dară putea fi el nepot al lui Lazar, principe nu mai vechi, ci chiar contempurean cu dânsul, urcat pe tronul Serbiei abia pe la 1371?

Fatalele silabe din coada numelui Basarabilor, iacă ceea ce încurcă toată treaba!

Cantemir, Cronicul Cantacuzinesc, falsarul actului din 1396, balada din Haţeg, fragmentistul din secolul XVII, scriba lui Calcocondila, fântâna lui Scarlatti, toţi se împiedicau, fiecare pe rând, de scabrosul sunet’s + r + b!

23

Etimologia poporană

Ilustrul Vico analizase astronomia, fiziologia, metafizica, cronologia poporane, în comparaţiune cu astronomia, fiziologia, metafizica, cronologia culte.

Tot astfel i s-ar putea pune în paralelă etimologia rudimentară şi etimologia ştiinţifică.

Similitudinea vorbelor surprinde şi împinge la deducţiuni pe înţeleginţele cele mai rude, ca şi pe cele mai erudite.

Toată diferenţa consistă în procedură şi-n ponderozitatea rezultatului.

Nu sunt din evul mediu se numea Renat, ceea ce înseamnă renăscut: acest simplu joc de cuvinte era de ajuns pentru ca poporul să plăsmuiască o legendă întreagă despre imaginarul fapt al renaşterii sântului Renat1.

Cam analoagă este superstiţiunea cea etimologică a ţăranului român de a se păzi de foc în ziua sântului Foca2, deşi Fffl Kâj al grecilor are a face mai curând cu elementul opus al apei, şi deşi fericitul de acest nume, martirizat în timpul lui Diocleţian, n-a fost nici ferar, nici cărbunar, ci un biet grădinar de lângă Sinopa, adică iarăşi ceva mai dedat cu ploi şi cu puţuri decât cu flacăre.

În Elveţia se află un munte numit Pilat; sătenii din vecinătate sunt încredinţaţi până la fanatism că acolo, adus de peste nouă ţăre şi nouă mări, zace faimosul Pilat, din moleciunea căruia fusese răstignit în Palestina Mântuitorul3.

Tot astfel i cronicarii din evul mediu inventau pe turci în Finlandia fiindcă se găseşte acolo un oraş numit Turku, sau pe troadeni în Francia deoarăce fiul lui Priam se numea Pansa!

Absolutamente de aceeaşi natură este şi serbismul Basarabilor.

Dar cauza erorii fiind odată constatată, să nu ne oprim la o jumătate de cale.

Lista domnească a lui Scarlatti, în care marele Mircea se confundă cu familia regească din Serbia, ne mai spune încă ceva, unde originea greşelei nu poate a nu fi aceeaşi.

Vorbind despre domnul moldovenesc Petru Musat, contempurean şi amic al lui Mircea, ea zice că tată-său era: „Costea Musat, carele nu se ştie unde va fi domnit, dar se crede a fi fost din neamul despoţian al regilor Serbiei” b.

Mircea cel Mare din dinastie serbească; Petru Musat tot din dinastie serbească; dinastia serbească confundată cu Basarabii; care-i concluziunea?

Iacă un punct demn pe deplin a fi examinat cu o extremă seriozitate, căci el ne va permite a demonstra că Vladislav şi Alexandru cel Bun, Mircea şi marele Stefan, Neagoie şi Petru Rareş, superbii zidari ai

naţionalităţii române de dincoace şi de dincolo de Milcov, au fost cu toţi din aceeaşi nesecată în geniu tulpină a Basarabilor!

24

Muntenismul dinastiei Musat din Moldova

Muntenia fusese în secolii XII ŞI XIV în dese şi intime relaţii cu puternicul pe atunci imperiu serb.

Doi Basarabi, unul pe la 1270, altul pe la 1355, au fost socri sau cuscri ai celor mai celebri cuceritori dintre câţi au ieşit vreodată nu numai din dinastia lui Nemania, ci chiar din întregul neam iliric.

Stefan Milutin, fundatorul mărimii serbe, ţinuse în prima-i căsătorie pe fata lui Litean Basarab1.

Stefan Dusan, groaza Oriintelui pe la jumătatea secolului XIV, însurase pe unicul său fiu cu fata lui Alexandru Basarab2.

Mircea cel Mare, tată-său Radu Negru, unchiu-său Vladislav şi frate-său Dan figurează până astăzi, ca o maiestuoasă pleidă de eroi, în baladele poporane ale Serbiei3.

Ne reţinem într-adins de a înmulţi aceste exemple prin ceva din Fotino, căci este de o falsitate îngrozitoare tot ce afirmă el pe ici, pe colea de a fi luat eK tfjj oepbi Kfjj xpovoloyiaj.4.

Tara Românească şi Serbia fiind învecinate şi adesea în strânsă alianţă, lista domnească a lui Scarlatti avea în sprijin măcar o umbră de probabilitate când serbiza pe Basarabi.

Cum însă puteau fi serbi domnii moldoveni, când între Moldova şi Serbia se interpune un întins spaţiu teritorial şi nici că există cea mai slabă urmă de vreo legătură internaţională între ambele în tot cursul secolului

XIV?

Nu cumva vor fi fost serbi tot ca şi Basarabii?

Să vedem.

Lista lui Scarlatti serbizează anume pe Petru Musat, pe frate său Roman Musat şi pe tatăl lor Costea Musat.

Cuvântul musat, dispărut acum din limba română cisdanubiană, dar conservat la fraţii noştri de peste Dunărcă, înseamnă frumos, fiind o simplă scurtare din adjectivul înfrumusat saufrumusat.

Macedoromânul cântă până astăzi:

„Aide cu mene, feată musată!”

sau:

„Vezi în sus cerul? Nu e musat? 6

La munteni numele propriu Musat ne întâmpină în acte până pe la ţinea secolului XVII7, ca şi o formă femeiască Musa8, corespunzătoare cu Bella a italianilor.

Celebrul papă Formosus, sub care se întâmplase definitiva schismă religioasă între Occidinte şi Oriinte, se traduce româneşte Musat.

Serbii n-au avut niciodată şi nu puteau avea acest nume curat românesc, şi ceea ce-i şi mai remarcabil este că până şi-n limba lor ideea de frumuseţe e respinsă radicalmente din formaţiunea nominală bărbătească, ci se aplică numai la femeie şi la vite: Liepava, Liepota, Liepotitza, Lieposzeta9.

Mai pe scurt, nici prin depărtarea locurilor, nici prin lipsă de comunicaţiune, nici prin nomenclatură, domnii moldoveneşti Petru Musat şi Roman Musat, dempreună cu tatăl lor Costea Musat, n-au putut fi serbi.

Care-i dară raţiunea serbizării lor în lista lui Scarlatti?

Din cele desfăşurate în paragraful precedinte urmează că Musatestii trebuiau să fi fost serbi în calitate de Basarabi, adică simplu numai prin efectul fonetic al sunetului’s + r + b.

Deja Cantemir emisese ideea că ambele dinastii domneşti din cele două provincii dunărene ale Daciei se

par a fi descins dintr-o singură viţă10.

Această aserţiune a repeţit-o apoi Samuil Micul 11.

Amândoi însă au rătăcit în fantastica încercare de a înfrăţi pe un ştim care Negru cu un ştim care Dragoş.

Fundatorii Moldovei n-au fost din aceeaşi familie cu fundatorii Tărei Româneşti; dar tocmai aci stă cestiunea că nu din sângele fundatorilor Moldovei se trăgeau Petru Musat, frate-său Roman Musat şi tatăl lor Costea Musat.

25

Bogdăneştii şi Musatestii

Maramurăseanul Bogdan, cărui i se cade cu tot dreptul paternitatea voievodatului moldovenesc, avusese fiu pe Teodor, zis altfeli Laţcu.

Nemuritorul metropolit Dositeu, încă în secolul XVII, văzuse în anticul diptic al scaunului metropolitan, tezaur de mult pierdut, căci nu mai exista pe la 17901, următoarea linie genealogică:

1. Bogdan-Vodă şi doamna Maria;
2. Fiul lor Teodor Laţcu şi doamna Ana.

El o rezumă în versuri:

„Bogdan-Vodă.

Cu doamnă-sa Maria lăsând bună roadă: Pre Fedor Bogdanovici, Laţcu se numeşte, Cu doamnă-sa cu Ana de se pomeneşte” 2.

Expresiunea „se pomeneşte” înseamnă că erau înscrişi în pomenic. O remarcăm aceasta pentru a da toată autoritatea de sorginte istorică cuvintelor metropolitului Dositeu.

În studiul I, bazându-ne pe fântâne contempurane, noi am cercuscris epoca fundaţiunii Moldovei aproximativ între anii 1350 – 1360. Laţcu a domnit după documente autentice pe la 13703. Bogdan-Vodă şi acest fiu al său, iacă dară doi principi pozitivi, cari împlu foarte naturalmente scurtul interval de cel mult două decenii între 1350 – 1370.

Cronica cea veche a Moldovei, scrisă în mănăstirea Putna sub Stefan cel Mare, adică d-abia un secol în urma

evenimentelor, confirmă această serie, zicând că după Bogdan a domnit fiu-său Laţcu, iar lui Laţcu i-a succes „Petru, fiul lui Musat” 4.

Să se noteze aci cu atenţiune că Petru nu este în cronica cea veche a Moldovei fiu al lui Laţcu, nici fiu al lui Bogdan, ci fiu al lui Musat. Un nou neam s-a furişat prin încuscrire în dinastia maramurăseană. Roman Musat, fiu al lui Costea Musat şi frate al lui Petru Musată, se însoară cu domniţa Anastasia, fu lui Laţcu-Vodă şi nepoata primului Bogdan.

Acest fapt de o extremă însemnătate îl ştie lista lui Scarlatti, în care citim: „Romanus habuit uxorem Anastasiam filiam Principis Laczko, et peperit sex filios, exquibus Alexander Senex est ultimus filius ejus” 6.

Îl ştia nu mai puţin metropolitul Dositeu tot din preţiosul diptic metropolitan:

„Petru-Vodă pre urmă purcese, cu viţă Carele-i zic Musatin; în bună priinţă Stătut-a dup-acesta luminată roadă Stăpân ţării Moldovei domnul Roman-Vodă; Acesta, ce se scrie-ntr-a ţării urice Mare samoderzaveţ, şi-n bună ferice, l-a stăpânitu-şi ţara din plai până-n mare.

Lăsatu-şi-a în scaun puternic mai tare
Ce-a născut şi din doamna, din Anastasia.
Pre Alexandru cel Bun…”7

Aci o observaţiune.

Metropolitul Dositeu arată foarte lămurit că Petru şi Roman n-au fost din sângele lui Bogdan şi Laţcu, ci din „viţa carele-i zic Musatin”.

Tot aşa am văzut mai sus în cronica cea veche a Moldovei.

Lista lui Scarlatti face pe aceşti Musatesti din neam princiar, exfamilia regum, ceea ce se justifică nu numai prin căsătoria lui Roman Musat cu fu lui vodă Laţcu, dar încă şi mai mult prin însurătoarea lui Petru Musat cu fata puţintelui rege polon Vladislav Iagello8, carele – să se noteze bine – cu niciun preţ nu s-ar fi aliat cu un om de vreo origine puţin ilustră.

Prin urmare, ei nu erau din dinastia moldovenească a maramurăseanului Bogdan, în care s-au introdus unicamente prin încuscrire, dar totuşi erau dintr-o dinastie românească oarecare.

Opriţi-vă un moment şi cugetaţi.

Nefiind din familia domnească de la Suceava, Musatestii trebuiau să fi fost vrând-nevrând din familia domnească de la Severin.

Adică: Basarabi.

Această dilemă este dictată de logica lucrurilor.

O mai întăresc însă mai multe alte consideraţiuni.

26

Numele propriu „Musat”.

Un nume propriu este câteodată o biografie.

Să presupunem, bunăoară, cum că istoria Moldovei ne-ar fi lăsat în catalogul principilor ţării un singur cuvânt despre vodă Radu, poroclit cel Mare, fără să arate totdodată originea-i: ei bine, considerând raritatea numelui Radu la moldoveni şi frecuenţa-i la munteni, nemic mai mult decât atâta, un istoric ar fi putut ghici, fără vreo altă indicaţiune, muntenismul acestui principe1.

Cam astfel i este şi cu Musat.

În Moldova acest nume a fost totdauna foarte insolit2, pe când în Muntenia, din contra, el se întrebuinţează la săteni până-n ziua de astăzi şi cată să fi fost fără comparaţiune mai răspândit cu câţiva secoli înainte.

Aceasta se poate demonstra.

Un nume propriu când se generalizează peste măsură într-o ţară, încât la tot pasul întâlneşti omonimi, ajunge în cele din urmă a deveni ridicol prin trivialitate, şi de atunci încoace, ferindu-se părinţii a-l mai împune copiilor, începe a fi din ce în ce mai rar.

Un exemplu.

Guillaume este actualmente în Francia unul din numite cele mai puţin favorite, fiind considerat ca prea

mitocănesc: „trop roturier”.

Această dizgraţie provine dintr-un prisos de graţie de care el se bucurase tocmai la aristocraţia franceză în cursul evului mediu.

În secolul XII un duce de Normandia, invitând o mulţime de nobili la o mare festivitate, îi împărţi din glumă în bande separate, compuse fiecare din toţi câţi purtau acelaşi nume de botez.

Diviziunea Guillomilor era cea mai numeroasă: o sută zece cavaleri, afară de simpli scutari3.

Nu este dar de mirare că dezgustul şi satira au succes modei.

La românii din Muntenia mai multe numi proprii bărbăteşti au avut o soarte analogă de a se vedea îmbrâncite treptat în straturile cele mai de jos ale societăţii, după ce figuraseră altă dată mai cu preferinţă pe tron şi-n divan.

Mai întâi este Vlad.

Etimologiceşte, acest cuvânt înseamnă domn.

În secolii XI ŞI XV cei mai iluştri principi ai Munteniei au fost Vlad Basarab, Vlad Dracul, Vlad Ţepes.

Între boieri şi-n burghezie erau Vlazi peste Vlazi.

Trebuia fireşte să vină o reacţiune.

Trivializându-se prin abuz, gloriosul oarecând Vlad s-a făcut cu încetul sinonim al nerodului.

În secolul XVII Vlazii încep a se rări, căci pesemne se născuse deja proverbiul: „după ce e prost, îl cheamă şi Vlad” 4.

Tot aşa au păţit-o Udrea şi Nan, două dintre cele mai uzate numi din primii secoli ai istoriei muntene, despre care astăzi poporul zice:

„Care cum venea
Tot Udrea-l chema” 5

sau

„Caută Nan iapa, şi el călare pe ea” 6.

Iacă în ce mod căderea unui nume propriu în deriziune este o probă istorică despre exagerata-i

popolaritate într-o epocă anterioară.

Această ursită izbise şi pe Musat.

D. Gr. G. Tocilescu ne spune că pintre ţăranii munteni nea Musat, ca şi nea Vlad, ca şi nea Udrea, ca şi nea Nan, înseamnă astăzi pe un prostolan.

Aci îşi are locul exclamaţiunea bătrânului Oraţiu:

„Non semper idem floribus est honor!”

Poporul şi copilul cu atât mai iute se satură de un lucru şi-l aruncă stricat sub picioare, cu cât mai mult le plăcuse.

În Moldova nea Musat n-are niciun înţeles.

Muntenismul acestui nume se mai poate verifica pe o altă cale.

Nomenclatura corografică a României e foarte ponderoasă în cazul de faţă, fiindcă aproape toate localităţile sunt botezate la noi după vreun nume propriu bărbătesc.

Astfel i cele derivate de la Vlad: Vlădaie, Vlădeni, Vlădăsesti, Vlădeşti, Vlădilă, Vladistava, Vladnic, Vlad, Vlăduleni, Vlăduţa sunt cele mai multe în Muntenia, dar nu lipsesc vreo câteva nici în Moldova7, ceea ce dovedeşte că Vlad avusese trecere pe ambii ţărmi ai Milcovului8.

Localităţile cu radicala Udrea: Adresti, Udriste, Udricani, sunt toate în Muntenia şi absolutamente niciuna în Moldova9.

De la Nan s-au format peste tot vreo cincisprezeci numiri topografice: Nănaci, Nandra, Năneasca, Năneşti, Nani, Nanoveni, Nanov, Nan, dintre care unsprezeci în Muntenia şi numai patru în Moldova10.

Să vedem acum pe Musat.

În Ţara Românească sunt:

Musatesti, sat în Gorj;

Musatesti, sat în Argeş;

Musatesti, săliste tot acolo;

Parte-din-Muşateşti, munte în Muscel;

Musatesc, alt nume tot acolo;

Musaterca, moşie nelocuită în Brăila;

Musatoiu, munte în Gorj11.

În Moldova avem numai şi numai o singură localitate de această formaţiune: satul Musata în Fălciu, despre care însă nu se uite că întreaga regiune a Prutului de jos până la Marea Neagră, precum am

demonstrat-o în studiul I, făcea parte în secolul XIV din teritoriul Tărei Româneşti.

În Transilvania se găseşte iarăşi abia muntele Musat, carele şi acesta se află nu departe de hotarele muntene despre Haţeg 12, şi tot acolo, iar nu în restul Ardealului, noi dăm de urmele numelui propriu bărbătesc Musat în documente din secolul XIV13.

Prin urmare, limba geografică vine la rândul său a se pronunţa pentru muntenismul Musateştilor.

Aci însă nu se mărgineşte în cestiunea noastră misiunea filologiei.

Fraţii Petru Musat şi Roman Musat, ca şi tatăl lor Costea Musat, ne apar în cele mai vechi fântâne istorice sub o formă nominală foarte curioasă.

Am văzut deja că anticul diptic al metropoliei moldovene, o sorginte contempureană de prima ordine, pune: „viţă ce-i zic Musatin”.

Lista lui Scarlatti, a căriia conformitate cu dipticul îi dă multă greutate, se exprimă de asemenea: „Koste Musatin”.

În cronica putneană, începută a se scri pe la jumătatea secolului XV, vedem nu mai puţin: „fiul lui Musatin” 14.

În fine, o altă cronică moldovenească, pe care o consultase raguzanul Luccari pe la 1600, încât în orice caz ea este anterioară lui Ureche, zice: „Musatin” 15.

Ce-i oare acest Musatin în loc de Musat?

Muntenii, şi mai cu seamă acei de peste Olt, adaugă un – în către numite proprii personale, mai ales cele finite prin r sau t.

Această particularitate n-a observat-o încă nemini.

Lui Tudor Vladimirescu oltenii îi zic Tudorin.

Urbea lui Sever este pentru dânşii Severin.

Din Flor ei fac Florin.

Un munte în Gorj şi altul în Muscel se numesc Carpatin, naturalmente în loc de Carpat16.

Două sate în Olt se cheamă Dobrotin17, după numele bărbătesc Dobrotă sau Dobrot, de la care derivă mai multe localităţi Dobroteşti.

În dreptul Mehedinţului avem insula Florentin şi alta Florentina18, provenite din Florentie.

Un sat şi o insulă în Ilfov se numesc Tatina 19, de la Tatu.

O săliste în Dolj, neste ruine în Vlaşca şi două sate în Romanaţ se zic Marotin, după vechiul nume Marot20.

Un sat în Gorj şi un alt în Argeş se zic Sâmbotin21, de la numele personal Sâmbătă (Sabbatius).

În Dolj avem: „Valea Robotinei” 22.

Forma Musatin în loc de Musat ne apare dară şi ea ca o particularitate filologică în favoarea basarabismului dinastiei Musateştilor din Moldova.

Nu zicem că d-a stânga Milcovului nu se află vreo două-trei localităţi ca Hotin, Bohotin, Zeletin, cari indică o formaţiune nominală analoagă; ele totuşi sunt nu numai foarte rare, dar încă cea mai istorică din ele, anume Hotinul, se datoreşte unei imigraţiuni oltene, precum vom demonstra cu o altă ocaziune pe bazea unui document din secolul XIV.

Încă o probă şi vom închide apoi epizodul, căruia nu i-am putut da neste proporţiuni mai restrânse, cestiunea fiind nouă, din cele mai interesante şi mai grele totdodată.

27

Domnia lui luga Koriatovici în Moldova

Urcarea pe tron a lui Petru Musat nu urmaşe îndată după vodă Laţcu.

A fost un interval când reuşise a cuprinde domnia moldoveană un duce străin, de la care s-a conservat următorul unic crisov:

„Cu mila lui Dumnezeu, noi principe litvan Iurga

Koriatovici voievod, domnul ţării Moldovei, şi cu toţi boiarii domniei mele, facem cunoscut prin această carte a noastră oricărui om bun, ce o va vedea sau o va auzi citindu-se, cum că această adevărată slugă a noastră, credinciosul pan Iacsa Litavor, locuţinător de la Cetatea Albă, ne-a servit cu dreptate şi credinţă, încât noi, văzând a sa dreaptă şi credincioasă slujbă către noi, şi mai ales vitejia sa în lupta cu tătarii la satul Vlădici pe Nistru, am miluit pe această slugă a noastră sus-scrisă cu unul din satele noastre, numit Zubrouţ, pentru cari toate este credinţa domniei mele şi a boiarilor moldoveni, iar spre mai mare tărie a acestei cărţi a noastre am poruncit credinciosului Ivan… Scris-a Iaţcu, în Bârlad, anul 1374, iuniu în 3” 1.

Cronicele litvane cele vechi cunosc foarte bine această introducere a lui Iuga Koriatovici în şirul domnesc din Moldova.

Cea mai veche din ele zice:

„L-au poftit moldovenii să le fie vodă şi l-au dus acolo” 2.

Gebhardi3 şi după dânsul Wolf4 au spus cei întâi şi singuri dintre istoricii noştri că obscurul Iuga-Vodă din cronica moldoveană poate fi anume acel Iurga Koriatovici.

Această aserţiune însă e adevărată numai pe jumătate.

În Moldova au fost în secolul XIV doi principi clopotrivă efemeri cu numele de Iurga sau Iuga: unul pe la 1374, de la care vine actul de mai sus, şi altul precezând la domnie pe Alexandru cel Bun pe la 1399, de la care noi posedăm de asemenea o diplomă foarte autenticăă.

Ceea ce a făcut cronica moldovenească este de a-i fi confundat pe amândoi într-un singur personagiu, desi-i despărţea în realitate un spaţiu intermediar de vreo treizeci de ani.

Textul lui Ureche sună în ajunul anului 1400:

„Iuga-Vodă întrecut-a pre domnii cei trecuţi de mai-nainte de dâns; că a trămis la patriarhia de Ohrida, şi a luat blagoslovenie, şi a pus mitropolit pre Teoctist; şi a descălecat oraşe prin ţară tot la locuri bune, şi ales sate, şi

le-a făcut ocoale pe-npregiur; şi a început a dăruire ocine prin ţară la voinici ce făceau vitejie la oşti; şi a domnit doi ani, şi l-a luat Mircea-Vodă domnul muntenesc la sine” 6.

Ceea ce aparţine în această relaţiune lui Iuga II poate fi, afară de datul cronologic, numai doară vreo corespundinţă cu patriarcul bulgar din Ohrida, căci tocmai între anii 1395 – 1400 Moldova era cam certată cu patriarcatul grec de la Constantinopole7.

Restul priveşte din punct în punct pe Iuga Koriatovici.

În adevăr:

1. „Dăruirea ocinelor prin ţară la voinici ce făceau vitejie la oşti” – şi să se observe că sub Iuga II n-a fost niciun războl – se verifică prin însuşi crisovul din 1374, unde boiarul Iacob Litavor capătă satul Zubrăuţ în urma unei bătălii cu tătarii lângă Nistru;

2. „Descălecarea oraşelor prin ţară tot la locuri bune, şi ales sate, şi facerea ocoalelor pe-npregiur”, este o caracteristică distinctivă a întregii familii Koriatovici, încât lor li se atribuie rennoirea aproape a tuturor urbilor din Podolia: Bakota, Şmotricz, Kamienieg, Braglaw, Winniga etc.8, iar unul dintr-însii, principele Teodor, fratele mai mic al lui Iurga, emigrând în Ungaria, a strămutat această ereditară pasiune de edificare până-n fundul Maramurăsului9.

Mai rămâne dar un singur punct de lămurit: „a domnit doi ani şi l-a luat Mircea-Vodă domnul muntenesc la sine”.

Mai întâi, ce poate fi oare: „l-a luat la sine”?

Un domn nu se ia de bunăvoie.

Este evidinte că Urechea trebuia să fi înţeles rău sau desfigurat din negrijire cuvintele unei fântâne mai vechi, pe care o va fi avut la dispoziţiune.

Cunoştinţa limbii slavice, în care scriau pe atunci românii, descurcă această enigmă.

Vziati sau uziati înseamnă a lua; vezaţi sau uzati înseamnă a lega; uznik sau uzien, poloneste wiezen, înseamnă captiv; toate aceste expresiuni omofone

confundându-se una cu alta, cronicarul a tradus zisa slavică a sorginţii sale prin a luat, în loc de a prins în război.

E şi mai uşor a înlătura o nedomerire cronologică.

La 1374 nu domnea în Muntenia Mircea cel Mare, ci tată-său Radu Negru, frate şi urmaş al lui Vladislav Basarab.

Cu toate astea se ştie că:

1. Fiii domneşti în România purtau titlul de voievozi[10];

2. Când suveranul era împiedicat de a ieşi el însuşi la luptă, trămitea generalmente în locui pe cineva din familie[11].

Astfel i se înţelege în ce mod marele Mircea, comandând oastea părintelui său Radu Negru, fără a fi încă el însuşi „domn muntenesc”, după cum îl califică Urechea, învinge şi chiar omoară pe uzurpatorul principe al Moldovei, litvanul Iuga Koriatovici.

În martiu 1375 acesta din urmă nu mai trăia, precum dovedeşte un act de atunci din partea fratelui său Alexandru Koriatovici, carele-i succesese pe tron în micul principat rutean transnistrian al Podoliei la marginea orientală a Moldovei[12].

Prin urmare, răzbelul lui Iuga Koriatovici cu marele Mircea şi pieirea ducelui litvan s-au întâmplat documentalmente între iuniu 1374, datul crisovului său, şi între martiu 1375, datul diplomei fratelui său Alexandru Koriatovici.

Actul din 1374 se dă în Bârlad; tot în apropiare, negreşit cu puţine zile mai în urmă, cade în luptă cu muntenii Iuga Koriatovici, deoarăce tot acolo se vedea încă mormântul său peste doi secoli.

Polonul Martin Strykowski zice:

„Iuga Koriatovici a fost înmormântat într-o monastire de peatră ca o jumătate de zi mai jos de Bârlad, unde am fost eu însumi la 1575” [13].

Iată un text pe cât se poate de clar din partea unui mărtur ocular!

În studiul I noi ne-am încredinţat că Bârladul forma în secolul XVI un punct de hotar între Moldova şi Muntenia.

Bătălia avusese dară loc chiar la fruntarie.

Ei bine, marele Mircea destronează şi ucide pe Iuga Koriatovici.

De ce însă?

Pentru a aşeza în domnia moldoveană neamul Musateştilor, despre muntenismul căruia noi am oferit mai sus atâtea probe.

Războiul între Tara Românească şi nenorocitul Iuga Koriatovici avea în vedere pur şi simplu stabilirea dinastiei Basarabilor în Moldova, unde ramura Musateştilor a fost admisă de către popor cu atât mai lesne, cu cât unul dintr-înşii se căsătorise mai denainte cu o fie a lui Laţcu-Vodă din dinastia maramurăseană a Bogdăneştilor.

Printr-o consecinţă de origine şi de gratitudine, Petru Musat, în tot cursul lungei sale domnii dintre anii 1374 – 1399, îndura până la un punct suzeranitatea Tărei Româneşti asupra Moldovei.

În 1389 ambasadorul său la curtea polonă nu se sfieşte a numi pe marele Mircea: „domn al său”, ceea ce ar fi fost nenţeles fără un grad de vasalitate sau cel puţin de subordinaţiune14.

Există urme documentale, pe de altă parte, cum că însuşi scaunul metropolitan al Moldovei era supus până la un punct supremaţiei metropolitului muntean15.

Într-un cuvânt, basarabismul Musateştilor explică printr-o singură trăsură de lumină toate misterele semisecolarei istorii primitive a Moldovei între 1350 – 1400.

Un moment de recapitulare.

28

Rezumat despre Musatesti

Am probat că:

1. Din dinastia fundamentală maramurăseană

domniseră în Moldova numai tată şi fiu: Bogdan şi Laţcu;

2. Urmaşii lor Petru şi Roman au fost din familia Musateştilor, cu totul străină celei dintâi;

3. Numele Musat, şi mai ales forma Musatin, sub care el ni se prezintă în fântânele cele mai vechi, indică o origine muntenească;

4. Deşi Musatestii nu erau câtuşi de puţin din prima dinastie moldoveană, totuşi descindeau şi ei dintr-un neam român princiar, încât nu puteau fi decât numai doară din dinastia olteană a Basarabilor;

5. Acela care-i aduce şi-i aşază în puterea sabiei pe tronul voievodal din Suceava este anume luceafărul Basarabilor: Mircea cel Mare;

6. În cât timp au trăit primii Musatesti, Petru şi Roman, legăturele de sânge şi de recunoştinţă îi mănţineau fără şovăire într-un feli de vasalitate către Tara Românească.

Aceste şase punturi concurg a constitui o certitudine istorică despre derivaţiunea secundei dinastii moldovene a Musateştilor din ilustra tulpină munteană a Basarabilor1.

Iacă de ce unii credeau pe Petru Musat şi pe frate-său Roman Musat a fi fost serbi, tot aşa precum Cantemir, Genealogia Cantacuzinească, Nicolau Milescu, copistul lui Calcocondila, pretinsul act din 1396, balada despre banul de Haţeg, lista princiară a lui Scarlatti şi alţii serbizau care mai de care pe Basarabi, fără vreun alt cuvânt decât numai şi numai asemănarea fonetică între sorab °i Basarab.

Astăzi, când unirea principalelor două fii ale Daciei Traiane a devenit un fapt împlinit, este o mângâiare de a putea constata că una din misterioasele căi prin care providenţa se apucase de secoli a prepara treptat-treptat neisprăvita încă unitate română, a fost înălţarea unei singure familii pe îngemănatele tronuri din Moldova şi Muntenia.

29

Sulzer şi Heliade despre arabismul Basarabilor

Nomenclatura Tărei Româneşti în secolul XIV ne-a procurat deja mai multe preţioase concluziuni. S-o urmărim însă până-n fine.

Celebrul Sulzer zice într-un loc că pecenegii, numiţi altfeli biseni, vor fi avut neste sclavi arabi, de unde apoi însăşi ţara, în care locuiau împreună stăpânii şi robii, se va fi zis Bis-Arabie sau Bes-Arabie[1].

Nemuritorul nostru Heliade a găsit şi el un mijloc nu mai puţin excentric de a arabiza pe Basarabi, ba încă în versuri:

„Toţi Basarabi d-a rândul, în sus din fiu în tată, Până la căpitanul legiunilor romane, Carii se stabiliră în Ţara Macedonă D-Aurelian augustul; şi locul, ce s-adapă de Istru şi Morava, d-atuncea îl numiră Basarabiţa Romei, ca să se ştie-n secoli Că Basarab fu capul acestei colonii; Acest Basarab fost-a unul din prinţii Romei Şi căpitan celebru, ce pentru mari succese, Victorii lăudate ce-n arme repurtase în Basa-Arabie, ast nume i se dede! [2]

De unde luat-a Sulzer pe sclavii arabi ai bisenilor?

De unde dedus-a Heliade triumfurile unui oarecare căpitan roman în Arabia de jos?

O simplă alucinaţiune!

Şi totuşi, dacă jumătatea cea arabică din numele Basarabiei a putut impresiona atât de tare pe un Sulzer şi pe un Heliade, cu cât mai mult această simfonie trebuia să izbească neste spirite mai puţin culte?

Mai întâi de toate, cată s-o fi observat înşişi Basarabii.

30

Natura rebusului eraldic

În evul mediu elementele semnificative ale unui nume propriu jucau un rol foarte important.

Ele dederă naştere în eraldică aşa-numitelor rebusuri.

În momentul de faţă cea mai aristocratică ţară, unde sunt încă departe de a se stinge urmele tradiţiunilor feodale, este Anglia.

Să ascultăm dară pe cel mai modern blazonist britanic.

„Rebus – zice d. Boutell – este o compoziţiune eraldică făcând aluziune la numele purtătorului stemei, sau la profesiunea acestuia, ori la calităţile sale personale, cari sunt descrise figurat; non verbis, sed rebus. Bunăoară: trei somi, englezeşte salmon, sunt marca familiei Salmon: o lance plecată, shakespear, specifică pe Shakespeare etc. În evul mediu rebusurile erau forma cea favorită a limbagiului eraldic, din care ne-au mai rămas mulţi eleganţi şi curioşi specimini. Aşa, pe monumentul abatelui Ramrydge la St.

— Albans sunt sculptaţi o mulţime de berbeci, ram, purtând fiecare pe gât câte un colan cu inscripţiunea: rydge. Un frasin, ash, ieşind dintr-un butoi, tun, ne întâmpină la St.

— John'se în Cambridge pe monumentul unui Ashton. Asemeni aluziuni, asemeni rebusuri sunt mai mult sau mai puţin chiar esenţiale în orice eraldică, căci altfeli ea n-ar îndeplini scopul său de a fi o limbă simbolică” 1.

Originea aşa-zicând instinctivă a acestei limbi simbolice se poate constata până astăzi la sălbaticii din America.

Pe vechile monumente mexicane regele Itzcoatl e reprezentat printr-un şarpe cu neste cuţite pe spate, fiindcă cuvântul itzcoatl în limba aztecilor însemna „cuţit-şarpe” 2.

Un irochez, pe care-l cheamă zmeu sau urs, zugrăveşte în trăsure grosolane chipul animalului omonim, şi acest rebus îi serveşte drept subscriere3.

Ceea ce face canibalul în lumea nouă o făcea întocmai aşa în lumea veche nobilimea din evul mediu.

Vom aduce câteva din numeroasele exemple pe care ni le procură d. Boutell:

Familia Tremain, marcă trei mână;

Familia de Ferrers, marcă potcoave (fers);

Familia de Hertley, marcă inimă (hart);

Familia Filz-Urse, marcă urs;
Familia de Merley, marcă merlă;
Familia Corbett, marcă trei corbi;
Familia de Lucies, marcă trei brazi (lucy);
Familia Bannerman, marcă steag (banner);
Familia Bell, marcă clopot (bell);
Familia Trumpingdon, marcă trâmbiţă (trumpet) etc.

Până şi dinastia regală a Plantageneţilor îşi luase drept însemne un vegetal foarte modest, din care se fac numai mături: planta-genista4. Să ne-ntrebăm acuma: care putea fi oare anticul rebus al Basarabilor?

31

Rebusul eraldic al Basarabilor

Olandezul Levin Hulsius1 a publicat în timpul lui Mihai cel Viteaz stemele tuturor ţărelor dintre Carpaţi şi Balcan. Muntenia figurează acolo în următorul mod:

Valahia

Am văzut mai sus că dinastia moldovenească a Musateştilor a fost din tulpina Basarabilor.

Ei bine, marca Moldovei în Levin Hulsius se compune iarăşi din capete negre, însă nu trei, ci numai două, puse în vârfuri a doua crenge încrucişate.

Crengele sau ramurile în graiul simbolic al eraldicei denoată derivaţiune…

În simţul ştiinţific al expresiunii, arabii nu sunt negri.

Cu toate astea în evul mediu şi până astăzi uzul vulgar a confundat şi confunda numele lor aproape

pretutindeni cu ideea de negreaţă.

Maur, mor, arab, arap, negru sunt sinonime în generalitatea limbilor europee2.

La români, mai în specie literatura poporană ne reprezintă sub numele de arab tipul cel mai perfect al negriteanului, după cum s-ar putea găsi în realitate numai doară în centrul Africii:

„Un arap bogat.
Negru şi buzat.
Cu solzi mari pe cap
Ca solzii de crap.
Şi cu buze late.
Late şi înflate.
Şi cu ochi holbaţi.
Şi cu dinţi smaltaţi” 3.

De aceea în toată Europa un cap negru servea în epoca feodală ca rebusul eraldic cel mai potrivit pentru acele familii sau localităţi în numele cărora se putea observa ceva arabesc sau moresc.

Aşa de exemplu:

Provincia spanioală Algarbia poartă în stemă un cap negru4.

Oraşul belgian Morin întrebuinţează aceeaşi emblemăă.

Casa engleză Muryson, întocmai ca icoana din cartea lui Levin Hulsius, are în marca-i nobilitară trei capete negre6.

Am dobândit astfel i un punct în privinţa căruia nu poate persiste cea mai mică îndoială.

Cuvântul Basarab are mai multe drepturi la un cap negru decât chiar Algarbia, Morin sau Muryson.

Rebusul eraldic este aci evidinte.

Eleganta stemă, pe care Levin Hulsius o atribuie Munteniei şi Moldovei7, nu aparţine nicidecum acestor ţăre, ci exclusivamente neamu’

lui Basarabilor, din care Musatestii formau o simplă ramură, transplantată din Severin la Suceava.

Geograful olandez nu ştia însă nemic nu numai despre Musatesti, dar nici măcar despre Basarabi.

Pentru el, ca şi pentru universalitatea scriitorilor de pe la ţinea secolului XVI, sub numele de Besarabie se înţelegea într-un mod riguros colţusorul transprutian al Moldovei de jos8.

Asadară, neştiind nemic despre Basarabi, despre Musatesti şi despre antica origine muntenească a Basarabiei, Levin Hulsius n-a putut inventa din crierii săi pentru ambele ţăre române de la Dunăre rebusul eraldic al capetelor negre, ci trebuia, fără să preceapă el însuşi însemnătatea lucrului, să le fi descoperit în neste fântâne istorice cu mult mai vechi.

În adevăr, noi îl surprindem existând documentalmente deja pe la jumătatea secolului XIV.

Când Vladislav Basarab recunoscu pe la 1368 suzeranitatea coroanei Sântului Stefan9, regele Ludovic s-a grăbit de bucurie a bate o monedă cu efigia puternicului şi temutului său vasal.

Acea efigie este un cap negru, ba încă încins cu o legătură, adică din punct în punct aşa precum vedem în Levin Hulsius.

Exemplare din acea interesantă monedă a regelui Ludovic există până astăzi; noi înşine posedăm unul, pe care ni l-a oferit d. Dem. A. Sturdza; totuşi numismaţii maghiari, necunoscând anticităţile române, prin care singure ea se explică, o consideră ca enigmă10.

D. Cezar Bolliac publică între celelalte, ca primitivă marcă a Munteniei, nu trei capete negre, ci doi arabi întregi, goli, fără legătură, întorşi cu spatele unul către altul, braţul stâng al fiecăruia fiind rădicat în sus, astfel i ca ambele se unesc încrucişându-se în nivelul capetelor, iar braţele drepte sunt lăsate în jos şi picioarele au aerul de a danţa11.

Meritosul arheolog nu indică sorgintea din care va fi împrumutat această complicată variaţiune a rebusului eraldic al Basarabilor; noi însă credem că a luat-o anume din Paul Ritter, un genealog serb din secolul trecut, carele

nici acela nu citează fântânele sale în cazul de faţă12.

Aiuri, în colecţiuni eraldice mai vechi, noi unii n-am putut-o găsi.

Tot în Ritter şi-n d. Bolliac, sub numele de stemă a imperiului româno-bulgar al Asanilor, se văd cele două capete negre aşezate în vârful crengelor, pe care Levin Hulsius le acoardă Moldovei.

Asanii, ca şi Musatestii, derivau din tulpina Basarabilor.

În tomul III vom reveni mai pe larg asupra acestei importante particularităţi.

Acum ne rezumăm.

Ceea ce-i comun tuturor variantelor rebusului eraldic al Basarabilor, constituind sâmburele lor, partea cea fundamentală, este negreaţa de ar a b.

Ceea ce nu e mai puţin caracteristic este că străinii, confundând familia princiară cu însăşi ţara, puneau acele arabităţi, proprii neamului basarabesc, în locul vulturului muntean şi al zâmbrului moldovean.

Vom vedea îndată cum din aceeaşi cauză unii dintre vecinii noştri numeau în evul mediu arabi pe toţi românii, şi mai ales pe munteni; dar mai înainte să ne oprim o clipă asupra unei coincidinţe destul de originale.

32

Flavii şi Basarabii

În limba ebraică romanii cei vechi se numeau Edom, în limba arabă Alasfar; Edom şi Alasfar, ambii termini însemnând: galben, roşcat, alămiu.

De unde oare venea fiilor lui Romul această poreclă de bronz, tot aşa de ciudată ca şi negreaţa românilor?

Scriitorul arab Firuzabadi pretinde că romanii s-ar fi născut din însoţirea femeilor italiane cu bărbaţi din Etiopia, încât acest amestec de pele albă cu pelea neagră i-ar fi înzestrat pe dânşii cu opele roşietică.

Celebrul orientalist Silvestre de Sacy a găsit o cheie mai serioasă.

Pe tronul imperial se afla familia Flavia, dentâi Vespasian şi apoi fiu-său Tit, când evreii şi arabii făcuseră cea întâie cunoştinţă mai apropiată cu Roma.

Iacă de ce toţi romanii fără distincţiune erau pentru evrei şi pentru arabi Flavii, adică oameni ai Flaviilor, după obiceiul oriental de a caracteriza popoarele prin numite suveranilor.

Informându-se apoi despre înţelesul cuvântului, li s-a răspuns că flavus vrea să zică lăţineste: galben, roşcat, alămiu.

Atâta le trebuia pentru ca orice roman să devină în ochii evreilor şi arabilor: Edom, Alasfar, galben, roşcat, alămiu! 1

Lăsând la o parte nuanţa de culoare, românii au păţit-o din cauza Basarabilor întocmai ceea ce păţiseră altă dată romanii din cauza Flaviilor.

Procedura este identică.

Dacă împăraţii Vespasian şi Tit nu erau din casa Flavia, romanii n-ar fi fost galbeni pentru evrei şi arabi; dacă dinastia princiară din Muntenia şi chiar din Moldova nu se numea Basarabi, românii din această regiune n-ar fi fost negri pentru bulgari, pentru serbi, pentru germani, pentru turci, pentru mongoli, după cum ne vom încredinţa îndată.

33

Arabizarea românilor în poezia poporană sud-slavică

Sunt acum câţiva ani, d. A. Odobescu ne atrăsese atenţiunea asupra unui interesant volum de legende ruse, comentate de către arheologul moscovit d. Besonov.

Am găsit acolo multe opiniuni paradoxale, multă uşurinţă în argumentaţiune, mult dogmatism, dar n-am putut în acelaşi timp a nu constata în autor o profundă cunoştinţă comparativă a poeziei poporane la toţi slavii din oriinte: ruşi, serbi şi bulgari.

Printr-o simplă intuiţiune, d. Besonov a descoperit, între celelalte, neaşteptata concluziune la care am ajuns noi după o laborioasă grămădire de probe în privinţa

epitetului arabic al Munteniei.

Domnia sa nu ştie nemic despre Basarabi, nici despre natura rebusului în eraldica evului mediu, nici despre capete negre, nici despre moneda regelui Ludovic; mai pe scurt, îi este cu totul străin tărâmul ştiinţific al cestiunii.

Ei bine, deşi lipsit de aceste nedispensabile călăuze, d. Besonov nu se sfieşte a risca următoarea afirmaţiune:

„Tot ce se numeşte din vechime, însă într-o epocă deja istorică, Kara-vlah, în înţelesul cel mai larg al cuvântului, poartă în poezia poporană a bulgarilor numele de arab, iar poezia poporană a serbilor este şi mai explicită” 1.

D. Besonov citează mai multe legende serbe şi bulgare, prin care îşi întăreşte aserţiunea.

Bunăoară.

Într-o baladă faimosul crăisor Marcu, eroul favorit al eposului bulgaro-serb şi inamic înverşunat al marelui Mircea2, este descris „răpind de la arabi toate oraşele până la Pont”, pe când într-o altă baladă acelaşi crăisor Marcu „închide Ţara Românească înşirând şaptezeci de oraşe d-a lungul Pontului”.

Într-o baladă despre cei şapte fraţi Iacsici se povesteşte cum pe sora lor o fură din actualul Bielgrad neste negri voinici, ducând-o „drept pe Dunăre în jos la Ţara Arăbească”.

Aceste două exemple despre arabizarea Munteniei în poezia poporană bulgaro-serbă sunt suficiinţi docamdată.

D. Besonov mai observă ceva nu mai puţin remarcabil.

Literatura poporană serbă numeşte negri şi pe bulgari: „tzrn Bugarin”.

Domnia sa nu ştie însă cum să explice acest dat, nefiindu-i cunoscută originea Asanilor tot din tulpina muntenească a Basarabilor.

Eraldica ne-a arătat mai sus că rebusul capetelor negre figura clopotrivă în marca nobilitară a Musateştilor din Moldova, a Asanilor din Bulgaria şi a Basarabilor propriu-zişi de la Severin, cele trei ilustre ramure dintr-un

singur trunchi.

Bulgarii cei negri din poezia poporană serbă se mai adaugă aci ca un nou argument despre basarabismul Asanilor.

Rezultatul cercetărilor domnului Besonov este în cazul de faţă de o însemnătate cu atât mai mare, cu cât însăşi domnia sa nu putea să prevăză importanţa curat istorică a cestiunii.

Nici măcar fântânele serbe, afară de literatura poporană în simţul cel mai îngust al expresiunii, nu i-au fost familiare.

Ce ar fi zis oare d. Besonov aflând că elementele legendare ale afirmaţiunii sale se pot corobora prin cele mai solide elemente diplomatice?

Tarul serbesc Stefan Dusan, într-un act de pe la 1350, numeşte foarte limpede pe domnul muntenesc Alexandru Basarab: „rege al vecinilor noştri Negri-Tătari”.

Iacă însuşi textul slavic al acestui decisiv pasagiu: „Alexandra ţara sumeg zsivusczich Czrnyich Tătar” 3.

Amestecul politic al românilor de atunci cu belicoasele triburi de cumani, cărora le aparţinea întreaga porţiune superioară şi orientală a Moldovei actuale, ne prefăcea oarecum în tătari pe noi înşine; numele dinastiei Basarabilor, pe de altă parte, arunca asupră-ne aşa-zicând un colorit de negri; şi astfel i într-o bună demăneaţă unul din cei mai iluştri principi ai Munteniei s-a văzut tătarizat şi arabizat totdodată de către limitroful monare al Serbiei, cu care s-a încuscrit apoi peste câţiva ani, dându-i pe fie-sa de noră4.

Dacă d. Besonov ar fi cunoscut crisovul lui Stefan Dusan, i se lumina cu mult mai bine vederea până şi asupra poeziei poporane serbo-bulgare, pe care domnia sa, lipsit de acest dat, a putut s-o înţeleagă numai pe jumătate.

Astfel i, de exemplu, în balada sud-slavică Stoian şi Grozdana trei sute arabi-tătari răpesc turma unui bulgar de lângă Dunăre:

„Na son me mene naid ca
Do trista duszi Arape.

Arape, sestro, Tatare...
erai tăia biela Duneva” 5.
Iacă dar arab-tătar înlocuind în poezia poporană pe negru-tătar din limba oficială!
Diploma lui Stefan Dusan e foarte instructivă din mai multe punturi de vedere.
Pe când românii se metamorfozau în tătari negri, tătarii cei orientali, deşi în realitate erau mai bruni decât noi, trebuiau vrând-nevrând să devină albi, căci altfeli s-ar fi confundat la un loc noţiunea ambelor popoare.
În adevăr, Comani albi şi Comani nigri ne întâmpină în acest înţeles deja în cronica maghiară a lui Simon Kezai, scriitor cu un secol anterior lui Stefan Dusan6.
Acum se naşte o întrebare.
De la serbi şi de la bulgari arabizarea Tărei Româneşti oare să nu fi trecut în aceeaşi epocă mai departe spre occidinte?
Ne va răspunde renumita epopee germană din secolul XIII: Cântul Nibelungilor.

34
Arabizarea românilor în „Nibelungenlied”.
S-ar putea face o bibliotecă întreagă din mulţimea de comentare mari şi mici cărora le dede naştere aşa-zisul Nibelungenlied în curs abia de o jumătate de secoll.
După multă bătaie de cap, critica modernă a reuşit a stabili într-un mod decisiv, ca unul din punturile cele mai fundamentale, proveninţa austriacă a ultimei redacţiuni sub care s-a conservat până la noi această admirabilă epopee, deşi materialurile ei datează din diverse epoci şi din diverse regiuni, fiind împrăştiate pe ici, pe colea, pe toată întinderea pământului teuton până-n gheţurile Islandei2.
Scris în vecinătatea Dunării de jos, lesne se explică în Cântul Nibelungilor nu numai incidintele episcopului peregrin de la Passau, nu numai sublima figură a marchezului Rudiger de Bechlaren, nu numai atâtea alte amănunte curat sud-germane, dar mai cu seamă precisele

sale cunoştinţe despre toate popoarele de pe ţărmii Pontului, greci, ruşi, poloni, pecenegi, români:

„Von Riuzen und von Kriechen reit di manic man.
Den Poelân und den Vlâchen sach man swinde gân...

Von dem lande ze Kiewen reit di manic degen.
Und die wilden Pesnaere...”3

Venim acum d-a dreptul la cestiune.

După Nibelungenlied, a cărui origine austriacă ne interesează foarte mult, cele mai preţioase ţesăture de mătase sosesc din Arabia.

Regina Krimhilda, când prepară haine sărbătoreşti pentru plecarea fratelui său, „împodobeşte cu giuvaiere mătăsurile arabe, albe ca zăpada”:

„Die Arâbischen sâden wiz also der sne” 4.

Într-un alt pasagiu vedem o cingătoare „reţinând elegantele îndoiture ale stofelor de Arabia”:

„Uf edel roke ferrans von pfelle uz Arâbi” 5.

Apoi ne mai întâmpină patruzeci şi trei fete de la Rin „îmbrăcate în strălucite materii ţesute în Arabia”:

„Die truogen liente pfelle, geworht în Arâbin” 6.

Avem denaintea noastră un monument francez foarte minuţios, aproape de aceeaşi vrâstă cu Nibelungenlied şi-n care sunt enumerate toate ţărele de unde veneau felurite mărfuri la nundine din Bruges în Belgia, unul din cele mai active centruri comerciale în evul mediu, mai ales în privinţa Germaniei.

Această instructivă listă nu ne indică absolutamente nicio importaţiune din propriu-zisa Arabie.

Fabricatele cele grele şi scumpe de mătase, de natura celor descrise în Nibelungenlied, se aduceau atunci dintr-o ţară pe care lista de la Bruges o numeşte Tătarie.

Iacă textul:

„Thartarie, draps d’or et de soie de moult de menieres, et pelles, et vairs, et gris” 7.

După Cântul Nibelungilor, afară de mătăsărie, Arabia mai avea la dispoziţiunea comerciului german un alt product şi mai căutat: aur.

Pe hainele soţilor regelui Gunter „pietrele străluceau în aur de Arabia”:

„Uz Arâbischem golde vil gesteines schein” 8.

După lista de la Bruges aurul se aducea la germani din Polonia, din Ungaria şi din Boemia9.

Astfel i, în privinţa aurului în specie, Arabia din Nibelungenlied se confundă foarte pozitiv cu vreuna din ţările carpatine sau danubiane.

Aceasta se confirmă prin alte fântâne istorice posterioare tot de provenință austriacă.

Enric de Muglein, cronicar sud-german din secolul XIV, zice că primul duce maghiar Arpad a trămis în dar principelui Panoniei, pe care voia să-l înşele ca să-i cuprinză ţara, o sea poleită cu aur de Arabia: „verguld mit golde von Arabia”, şi un frâu tot de aur de Arabia: „dezselben goldes von Arabia” 10.

Cronicarul anonim de la Buda din secolul XV vorbind despre acelaşi eveniment, întrebuinţează expresiunea: „sella deaurata auro Arabie” 11.

Negreşit că acel aur arabesc al lui Arpad provenea mai curând din învecinata regiune basarabească decât din imaginarele mine de la Marea Roşie.

Aceasta ne conduce a urmări Arabia tot pe aci şi-n respectul mătăsăriei, încercându-ne a limpezi semnificaţiunea termenului Thartarie în lista de la Bruges, unde aşa se numeşte acea parte de loc căriia Cântul Nibelungilor îi zice Araby.

În actul ţarului Stefan Dusan de pe la 1350 noi văzurăm deja Muntenia figurând sub numele de Tătarie, iar în baladele poporane bulgaro-serbe sub epitetul de Arabo-Tătarie.

Într-o bulă papală din 1374, relativă la propaganda catolică între românii din Transilvania, ei sunt numiţi vecini cu Tătaria, înţelegându-se sub acest termen România danubiană: „certa pars multitudinis nationis Walachorum, qui circa metas Regni Hungariae versus Tartaros commorantur” 12.

Acelaşi înţeles cată să fi având şi Thartarie în lista de la Bruges.

Probele sunt numeroase şi categorice.

După lista de la Bruges, acea Tătarie înzestra luxul german nu numai cu mătăsuri, dar încă şi cu mărgăritar: „soie de moult de menieres et pelles” 13.

Ei bine, calea cea mai scurtă pe care mergea mărgăritarul în Austria şi restul Germaniei era Dunărea.

La gurile acestui fluviu îl aducea navigaţiunea mercantilă a Mării Negre, răspândindu-l apoi în sus pe ambele ţărmuri.

La 1387 genovezii reuşiră chiar a obţine ca depozitul lor de mărgăritar în Dobrogea să fie scutit de orice vamă: „non tamen intelligantur în ipsis rebus naviga, aurum, argentum, perlae veraces” 14.

Prin urmare, sub raportul mărgăritarului Tătaria listei de la Bruges coincidă cu România.

Pe lângă mătăsuri şi mărgăritar, această regiune mai procura Germaniei, după pasagiul reprodus mai sus textualmente: „vairs et gris”, adică diferite varietăţi de blănuri15.

Tot astă marfă şi tot lista de la Bruges se aducea numai din Polonia, din Bulgaria, din Rusia şi din Svezia16.

Să luăm acum o mapă şi să însemnăm prin câteva punturi linia ţărelor de unde venea aurul, adică Boemia, Ungaria şi Polonia, iar printr-o trăsură linia de unde veneau blănurile, adică Svezia, Rusia, Polonia şi Bulgaria, căutând astfel i înghiul de ciocnire între aur şi blănuri:

Am dobândit o demonstraţiune geometrică.

Este matematiceste evidinte că acea Arabie din care după Cântul Nibelungilor venea aurul, ca şi din Boemia, Ungaria şi Polonia; acea Tătarie din care după lista de la Bruges veneau blănurile, ca şi din Bulgaria, Polonia, Rusia şi Svezia; acea Arabie, adică Basarabie, şi acea Tătarie, adică Cumanie, nu putea fi decât România, aşezată la mijloc într-un colţ între Ungaria, Polonia şi Bulgaria, încât partecipa fireşte de genul productivităţii şi tranzacţiunilor

tuturor acestor regiuni.

Este unul din acele cazuri, foarte rare în istorie, când concurge la descoperirea adevărului procedura ştiinţelor exacte!

În studiul III noi vom vorbi pe larg despre imemoriala anticitate a exportării aurului oltean din Muntenia, de unde el se răspândea mai cu preferinţă în latura Austriei actuale; docamdată ne vom opri asupra puntului mătăsăriei, prevenind o obiecţiune destul de serioasă.

Boemia, Ungaria, Po Ionia.

. . . .
Araby.
Thartarie.
(România).
Bulgaria.

35

Tranzitul comercial prin România

Ne va întreba oricine cu legitimă îndoială: România din veacul de mijloc fost-a ea o ţară sericolă, după cum ne apare Arabia în Cântul Nibelungilor?

Nu, n-a fost, precum nu producea nici mărgăritar, şi cu toate astea Germania se aproviziona atunci cu perle şi cu cele mai alese stofe de mătase anume din Muntenia, căci le căpăta de la gurile Dunării, de unde ele se urcau pe creştetul fluviului departe la Ratisbona în fundul Bavariei.

Până azi un splendid tabel în pinacoteca de la Munic, schiţat după datele istoriei comerciale a Bavariei, ne oferă cu viile culori ale artei moderne spectacolul descărcării mărfurilor orientale pe ţărmul Danubiului.

Servind drept mijlocitoare între Apus şi Răsărit, Muntenia primea la rândul său mătăsuri, perle şi alte scumpeturi dentâi de la greci, de unde avem chiar cuvintele petala1, otipma2 etc.; apoi de la diferiţi dictatori italieni ai comerţului pontic: amalfitani, pisani, veneţiani, genovezi, florentini, şi-n parte de la industrioşii slavi din Raguza şi de la aventurării catalani din Barcelona.

Cronicarul rus Nestor, vorbind în secolul XII despre Dunărea de jos, zice că superbele stofe aurite de mătase

veneau acolo din Grecia, mai adăugând cu admiraţiune: „aci se întrunesc toate bunurile pământului!” 3

În secolii XII ŞI XIV italianii au înlocuit pe greci4, stabilind într-adins un însemnat factoriu la Chilia 5, de unde îşi întindeau apoi o dominaţiune fluvială aproape exclusivă până la Giurgiu şi chiar până la Calafat6.

Este dar învederat că acea avută Arabie, din care se comisionau în evul mediu pentru Germania, şi mai cu deosebire pentru Austria, minunatele produsuri ale Oriintelui, se afla între Carpat şi Istru, în Basarabia, iar peste nouă ţări şi nouă mări lângă Golful Persic.

Acum o lămurire.

36

Confuziunea între Arabia danubiană şi Arabia asiatică

D. Besonov surprinsese cu multă pătrundere românismul Arabiei în poezia poporană bulgaro-serbă, dar a comis eroarea, comună novicilor în critica istorică, de a da aserţiunii sale un caracter prea absolut.

Atât rapsodicele balade sârbe şi bulgare din veacul de mijloc, precum şi măreaţa poemă epică a Germaniei, bazându-se clopotrivă pe amăgitorul sunet al numelui Basarab, confundă într-o singură concepţiune pe români şi pe arabi; însă-i confundă, nu-i identifică, să se observe bine această distincţiune, şi tocmai de aceea fiecare din cele două elemente, elementul român şi elementul arab, fiind numai confuze, nu identice, conservă până la un grad propria individualitate, lăsând-o să transpire din când în când mai mult sau mai puţin.

Numind pe români arabi, bulgaro-serbii ştiau foarte bine, mai ales după invaziunea otomană în Europa, despre existinţa unor alţi arabi în oriinte, precum o ştiau şi mai bine germanii, mai cu seamă în urma cruciatelor.

Confundându-se ambele noţiuni din cauza omonimităţii, muza slavică de peste Dunăre strămută adesea asupra românilor toate trăsurele unui beduin sau chiar ale unui negritean, iar câte o dată, printr-un

procediment diametralmente opus, cârpeste către beduini şi negriteni câte ceva românesc.

Când o baladă bulgaro-serbă descrie o „ţară arăbească” de la Dunăre, ca în exemplele citate mai sus din d. Besonov, e mai mult decât sicur că vorbeşte despre „ţara basarabească”; este însă nu mai puţin cert că are în vedere nu pe români, ci pe orientali, când povesteşte răpirea unei fete de popă de către doisprezece arabi, „cari o duc la Ali-pasa din Ianina”:

„... ţie tzârni Arapi
Mene ke mlada popleniat.
Ke me odnesiat v Ianino.
V Ianino prin Ali-pasza.
Basz-robinezitza da bidam.
Szerbet i cafe da sluzsam.”1

Este dar o gravă rătăcire de a generaliza fără nicio mărginire, precum o face d. Besonov.

Tot aşa în Nibelungenlied aurul şi mătăsurile arabe indică aducerea lor pe Dunăre din regiunea română a Basarabiei; însă nu ne poate fi permis de a atribui poetului german o intenţiune geografică precisă şi exclusivă.

Pe lângă Arabia românească de la gurile Danubiului, ne mai întâmpină în Cântul Nibelungilor câte o aluziune la Arabia cea răsăriteană.

Bunăoară:

„Von Ninnive der sâden şi den borten truoc...” 2

Sau:

„Von Marroch dem lande und ouch von Libâân
Die aller besten sâden die le mer gevan
Deheines kuneges kunne, der heten şi genuoc...”3

Ninive nu mai exista de secoli în epoca lui Nibelungenlied; la Maroco, şi cu atât mai puţin în Libia, nu se făcea în realitate mătase; însă cântăreţului îi era de ajuns a fi auzit vreo obscură poveste despre relativul arabism al acestor localităţi pentru ca el pe dată să le înavuţească cu nativitatea splendidelor stofe, pe care Austria le cunoştea prin intermediul ţării Basarabilor.

Într-un loc poezia epică germană merge până a inventa o regiune de tot imaginară, un Zazamanc sau Zazamant, de unde aduce mătase verde:

„Unde von Zazamanc der gruenen (sâden) se der ele...” 4

Ninive, Maroco, Libia, Zazamanc probează că poetul Nibelungilor nu avea nicio idee despre adevăratele fabrice arabe de mătase, foarte înflorite pe atunci în Siria şi în Spania de josă, dar ale cărora superbe producte erau de tot necunoscute pe teritoriul austriac.

În secolii XII, XIII, XIV, stăpâni absoluţi ai Pontului fiind grecii şi italianii, cari posedau ei însii speciile cele mai superioare de mătase, fabricate mai cu seamă în Constantinopole sau la Palermo şi susţinute prin protecţionismul cel mai rigurose, ţesăturile propriu-zise arabe nu puteau străbate la gurile Dunării şi-n lungul acestui fluviu.

Chiar în Occidinte, ba tocmai într-o ţară pe atunci semiarabă, în patria lui Rodrig Cid-Campeador, stofele italiane se bucurau de cea mai întinsă reputaţiune:

„Mantos e pielles e buenos cendales d’Adria” 7.

Asadară preţioasele materii, pe care le admiră epopeea austriacă, ieşeau din manufacture grece şi mai ales italiane; însă locul lor de oprire între puntul de plecare şi puntul de destinaţiune aflându-se în Muntenia, adică în Basarabia sau mai bine în acea regiune în care, după expresiunea călugărului Nestor dintre anii 1150 – 1200, „se întrunesc toate bunurile pământului”, ele ajungeau la nemţi sub numele de mătăsuri arabe.

Tot astfel i în Francia mărfurile indiane şi chineze purtau epitetul de alexandrine, nu pentru că se confecţionau în Alexandria, ci din cauza depozitului lor în această metropolă comercială a Egiptului8.

Aceleaşi mărfuri, când pătrundeau în Europa prin calea Rusiei, deveneau în Apus: cendal de Russie9; când se depuneau în Ungaria: point de Hongrie10; când treceau Mediterana: cendal de Candie11.

În regulă generală s-ar putea zice că popoarele botează nu numai lucrurile, dar până şi fiinţele străine, dacă ele vin de departe, nu după adevărata lor patrie, ci după un punct intermediar mai cunoscut.

Exemplul cel mai izbitor sunt ţiganii, pe care nemini nu i-a considerat ca indiani, ci unii i-au făcut egipteni, guptot, gitanos, faraoni, gypsies, iar altora, văzându-i că imigrează în Francia din direcţia Boemiei, le-a plăcut, fără nicio umbră de raţiune etnografică, să-i numească: bohemiens.

Acuma, după ce am discernut cazurile de excepţiune, analiza fiind terminată, să ne oprim un moment asupra semnificaţiunii sintetice a numelui Arabia în privinţa Munteniei.

37

Arabia ca numele epic al României

Una din frumuseţele cele mai caracteristice ale genului poetic consistă în a imagina raporturi între diversităţi.

Asemănarea nominală între Basarabia şi Arabia a fost motivul unei creaţiuni de această natură.

În diplome, în cronice, în proza veacului de mijloc, noi nu găsim nicăiri şi niciodată arabizarea Tărei Româneşti.

Ea ne întâmpină unicamente în operele fantaziei şi deocamdată anume:

1. Balade bulgaro-serbe;

2. Cântul Nibelungilor;

3. Rebusul capetelor negre, carele în fapt, ca şi eraldica întreagă, nu este decât o poezie zugrăvită.

Această revistă a fântânelor ne permite a privi „Arabia” ca numele epic al Munteniei în evul mediu.

În adevăr, îndată ce aceeaşi idee se încerca a ieşi din sfera imaginaţiunii pentru a intra în limbagiul vulgar, o vedem mănţinându-se numai pe jumătate.

Aşa, în crisovul serbesc al ţarului Stefan Dusan de pe la 1350 sau în cronica maghiară a lui Simon Kezai din

secolul XIII, muntenii rămân negri, însă ei nu mai sunt arabi, ci tătari sau cumani, adică dispare ceea ce constituia prin excelinţă poezia numelui: Basarabie.

O tranziţiune şi mai prozaică, şi mai puţin imitativă, şi mai apropiată de realitate, ni se prezintă în Kara-Iflak, după cum ne numesc otomanii, sau în Kara-Ulag, după cum ne chemau mongolii.

Aci nu mai sunt nu numai arabii, fără cari Basarabia încetează de a mai aţâţa prin consonanţă avântul închipuirii, dar nu mai sunt nici măcar negri-tătari sau negri-cumani, ci curat şi simplu: negri-români.

Este aceeaşi apă, lipsită însă, după o îndelungată curgere, de accesoarele pitoreşti ale izvorului.

38

Numite Kara-Iflak, Kara-Bogdan şi Mauro-Vlahia

În secolul XIV, stabilindu-se pentru prima oară în Europa, turcii s-au ciocnit între Dunăre şi Balcan cu puternicul şi belicosul voievodat al Basarabilor.

Deja de pe la 1370 istoria cea mai pozitivă, un crisov domnesc şi o bulă papală, ne arată pe vulturul muntean învingând într-o luptă pept la pept pe semiluna otomană.

Murad I, groaza grecilor, slavilor şi maghiarilor, fusese bătut atât de cumplit de către Vladislav Basarab, încât merse vestea până la Roma1.

Cea întâie cestiune care trebuia să mişte pe turci în faţa acestor îndrăciţi munteni a fost fireşte: cine sunt şi cum se cheamă?

O asemenea întrebare nu se putea adresa din partele decât numai doară vecinilor noştri serbi şi bulgari, cari ne cunoşteau mai d-aproape şi cu care însii otomanii, prin consecinţa poziţiunii geografice respective, aveau o cunoştinţă anterioară.

Răspunsul bulgaro-serbilor, imperiosamente dictat prin propriul lor punct de vedere, a fost:

Aceşti oameni sunt vlahi, adică dintr-o viţă cu celelalte neamuri romanice; iar cât despre nume, îi cheamă Tzrni-Arapi, Czerni-Tatare, Arapi-Tatare, „negri-arabi”, „negri-tătari”, „arabi-tătari”.

Serbii şi bulgarii, în calitatea lor de serbi şi bulgari, nu puteau răspunde altminte, căci ar fi dezminţit modul de a ne numi chiar dânşii în cronice, în diplome, în balade, în toate monumentele literaturii sud-slavice din evul mediu.

O dată recomandaţi ca vlahi, ca negri-arabi, ca negri-tătari, ca arabi-tătari, rămânea acum otomanilor, uzând în voie bună de aceste noţiuni, să ne făurească pe bazea lor vreun nume turcesc.

Încă din Asia ei cunoşteau prea bine pe adevăraţii arabi şi pe adevăraţii tătari, încât era peste putinţă să ne confunde cu dânşii, precum a fost permis a ne confunda serbilor şi bulgarilor, ale căror informaţiuni despre depărtatul Oriinte erau în genere vage şi mai totdauna fabuloase.

Pentru turci, noi nu puteam fi nici arabi, nici tătari.

Iacă dar excluzându-se de la sine două din cele patru epitete.

Nemic însă nu împiedica pe otomani a admite restul: vlahi şi negri.

Muntenii sunt vlahi; muntenii sunt negri; prin urmare, muntenii sunt negri-vlahi: „Kara-Iflak”.

Kara înseamnă turceşte negru; iflak este un orientalism în loc de vlah, precum Ibrail din Brăila, Izmail din Smil, Iskenderie din Scutari, Istifan din Stefan etc.

În acest chip se traduce logic şi factic misterioasa origine a vechiului nume turc al Munteniei, pe care Leunclavius îl comenta prin negreaţa grâului românesc2, iar nemuritorul Cantemir, dorind cu orice preţ a-şi facilita o forţată soluţiune, nu s-a sfiit a comite până şi o falsitate! 3.

Pe la ţinea secolului XIV turcii observă existinţa unui al doilea stat român danubian, fundat atunci de curând de către maramurăseanul Bogdan.

Aceeaşi limbă, aceleaşi datini, acelaşi aspect, otomanii nu ştiau cum să deosebească Moldova de Muntenia, decât prin numele personal al fundatorului.

Astfel i alături cu „negri-români”, Kara-Iflah, se ivesc

în limba turcă „negrii-Bogdani”, Kara-Bogdan.

Şi nu numai în limba turcă!

Între anii 1390 – 1400 patriarcatul constantinopolitan, intrând în primele sale relaţii cu Moldova, de tot proaspetă încă pe scena politică, o numeşte Maupo Plaxia4, adică Neagră-Vlahie, sau chiar Arabo-Vlahie, dacă vom considera ecuivocitatea zicerii pafipoj, maurus.

Mai pe scurt, toate câte văzuserăm mai sus arabizate în poezia poporană bulgaro-serbă, fără a mai vorbi aci de Cântul Nibelungilor, se transformă succesivamente prin traducţiuni turce şi grece de pe slavoneşte, mai ales pe la începutul secolului XV, în Kara-Iflak, Kara-Bogdan, Maupo Plaxia.

39

Morlachii din Dalmaţia

Cuvântul Maupo Plaxia ne aduce aminte de a rectifica în treacăt o secolară eroare.

Românii din Dalmaţia, de mult slavizaţi, dar mai conservând încă oarecari urme etnografice de străbuna lor tulpină, se numesc până astăzi ei însii vlahi, iar vecinii le zic morlachi.

Pedantismul etimologic n-a lăsat în pace pe acest Mor.

În timpul nostru devin din ce în ce mai rari filologii de feliul acelora ce trag Ardealul din ardere sau viforul din vis-fors1; însă în epoca obscurantismului ştiinţific asemeni derivaţiuni limbistice formau pentru semierudiţiune o petrecere de toate zilele.

Pe când cronicarul francez Turpin din secolul XI susţinea cu gravitate că numele celtic Fergus nu este decât lăţinescul ferrum acutum2, cronicarul dalmatin din Dioclea nu avea de ce se teme în secolul XII, afirmând, la rândul său, cum că slavicul morlach vine din grecescul maupoblaxoj negru-vlah3.

Parcă auzi pe Figaro: „A pedant, pedant et demi; vous parlez latin, je parte grec!” 4.

Dintre scriitorii bizantini anteriori Prezbiterului diocleat, acela carele vorbeşte mai mult despre Dalmaţia este împăratul Constantin Porfirogenet.

Pe latinii de acolo el îi cheamă pretutindeni Romani, Propavotă.

Vorba morlach nu este şi nu poate fi greacă, ci-i curat slavică.

N-are cineva decât a lua în mână cel întâi dicţionar geografic şi-o să se convingă că ţara morlachilor se întinde d-a lungul Adriaticii, răzămată de ţărmul mării6.

Este ceea ce se zicea greceşte napasalaooia, latineşte Civitates maritimae, slavoneşte Pomorie7.

Marea se cheamă în toate dialectele slavice: more8.

Mor-vlah înseamnă: vlah maritim.

Ei bine, paradoxul Prezbiterului din Dioclea a găsit totuşi partizani chiar între fruntaşii criticei istorice, precum a fost Gebhardi9, sau între corifeii filologiei slavice, după cum este Jire-ek10.

Atât de anevoie se smulg din minţile umane erorile prea învechite!

Făcând această digresiune despre morlachi, noi avurăm în vedere a preveni din partea oricui şi a curma din capul locului vreo veleitate de a

pune într-o închipuită legătură nominală pe românii-maritimi din Dalmaţia cu negrii-români de la Olt11.

Istoricul este dator nu numai a căuta adevărul, ci încă după putinţă a împiedica naşterea rătăcirii.

Să fie dar bine constatat că morvlahii de la Adriatică şi-au dobândit acest nume absolutamente pe o altă cale decât Maupo Plaxia, Kara-Iflak, Kara-Bogdan, Neagra-Tătarie, Neagra-Comanie, Neagra-Arabie, Arabia sau Basarabia de la Dunăre.

Mai este ceva.

40

Cuvântul „black” în limbile nord-germane

S-ar putea găsi erudiţi cărora să le surâză o

apropiare între negreaţa Munteniei şi un cuvânt teutonic.

În limbile scandinave, de unde a trecut apoi la englezi, vorba blak, blac, blackr, blakket, black, bla vrea să zică negru1.

Pe arabi, în înţeles de negri, scandinavii îi cheamă Blaki sau Blak-mani2.

Ar fi dară comod a-şi imagina că germanii, numind România dunăreană Araby, se întemeiau nu numai pe rebusul dinastiei Basarabilor, dar totdodată şi pe rebusul naţiunii române, cu atât mai mult că cronicele şi diplomele din evul mediu cele mai de multe ori preferă forma Blacki în loc de vlahi3.

Acest artistic edificiu se distruge printr-o consideraţiune foarte masivă.

Cuvântul blak în înţeles de negru e scandinav, este chiar englez, dar n-a fost niciodată cunoscut germanilor propriu-zişi, mai cu deosebire celor sudici, la care ideea de negreaţă s-a tradus totdauna prin schwarz4.

Iacă dară că blak al scandinavilor rămâne cu totul pe din afară în materia nomenclaturii române.

Adepţi ai pozitivismului istoric, noi respingem orice dat carele nu se întemeiază pe o mărturie precisă a fântânelor, nu decurge din logica unui şir de fapte, nu se oferă spiritului cu o plastică claritate.

Revenim la numele otoman al românilor.

41

Numele „Kara-Vlah” la slavi

Am văzut mai sus în ce mod Kara-Iflak şi Kara-Bogdan au provenit printr-o procedură necesară din diverse epitete de negreaţă, pe care treptat ni le-a atras din partea serbilor şi bulgarilor, în secolii XII, XIII, XIV, basarabismul dinastiei princiare de la Olt.

Cu alte cuvinte, acest Kara nu este decât o ediţiune turcă a unui slavism.

Ei bine, în filologie se întâmplă câteodată un lucru curios: împrumutul se întoarce creditorului, modificat însă printr-o dobândă din partea debitorului.

Un exemplu.

Englezii apucă de veacuri vorba franceză bougette care înseamnă săculeţ, o prefac la dânşii în budget, şi apoi pe la 1790 o înapoiesc Franciei, mulţumite a o primi din literă în literă sub forma-i cea engleză.

Cam tot aşa bulgaro-serbii au reluat cu timpul de la otomani, fără conştiinţă de origine, mai multe din câte le luaseră mai denainte otomanii.

De pe la începutul secolului XV, căzuţi sub dominaţia iataganului turc, slavii de peste Dunăre şi-au încărcat limba care mai de care cu sute şi mii de cuvinte şi chiar fraze întregi din vocabularul stăpânilor.

Un rus, un polon, un boem, sunt în imposibilitate de a se înţelege cu un serb sau bulgar mai ales din cauza deselor orientalisme.

În dicţionarul iliric al lui Karagici, bunăoară, dintre 900 pagine nu este mai niciuna pe care să nu ne izbească cinci-şase vorbe turce.

Între celelalte avem pe Kara-Iflak, revenit la Kara-vlah sau Kara-vlî, şi pe Kara-Bogdan.

Serbul cântă:

„Dmitar uze zemliu Karavlaszku
Karavlaszkui Karabogdansku...”1.

Bulgarul de asemenea:

„Da szetame zemia po kraina;
Da szetame zemia Karablaszka” etc.2.

Sub un veşmânt atât de turcit, nici serbul, nici bulgarul nu mai recunosc astăzi derivaţiunea slavică a prozaicului Kara, prin care cântăreţii lor au înlocuit ades în baladele poporane cele antice pe Tzrni-Arapi, Czerni-Tatare, zemia arapinska etc., poetice resturi dintr-o epocă primordială.

Pentru noi însă e foarte important a nu pierde din vedere în literatura bulgaro-serbă această esenţială distincţiune cronologică: Arabia până la 1400 şi Kara-Vlahia sau Kara-Bogdania de la 1400 încoace.

Numele mongolic „Kara-Ulag”.

Cu doi secoli înainte de turci, pe la anul 1240, locuitorii Munteniei au fost deja cunoscuţi mongolilor sub numele de Kara-Ulag, după cum ne-o spune celebrul cronicar oriental Rasid, care trăia el însuşi între 1250 – 1300 şi a descris o invaziune a hanului Orda din Transilvania în Ţara Românească[1].

În Ardeal nu erau slavi ca să comunice ei mongolilor că românii se cheamă vlahi şi se cheamă şi negri, după cum au comunicat-o mai târziu turcilor serbii şi bulgarii.

Informaţiunea cată să fi venit dintr-un alt izvor: de la saşi sau de la maghiari.

Săseşte însă România şi românii se numesc Bloch, Blesche, Bleschland, Blochslandt, Blechisland etc.[2], adică neste forme foarte depărtate de Ulag, deoarăce după legile fonetice sonul b nu trece directamente în u.

Să căutăm prin urmare la unguri, unde găsim în adevăr Olah, o formaţiune de tot apropiată de cea mongolică, sau chiar identică pe bazea ecuaţiunii între o = u şi g = h.

Notăm dară că această interesantă manifestaţiune a negreţei Basarabilor e cu totul nedependinte prin sorgintea-i de turcul Kara-Iflak.

Fiind însă că la unguri noi nu ştim să fi existat vreodată forma concretă Fekete-Olah, adică negru-vlah, de unde să fi provenit printr-o simplă traducere mongolicul Kara-Ulag, cată să admitem că şi aci ar fi ocurs un fenomen analog cu acela de peste Dunăre, şi anume maghiarii comunicând tătarilor două calificaţiuni separate ale românilor, numele genetic de vlahi şi epitetul dinastic de negri în înţeles de Basarabi, ceilalţi le-au legat apoi la un loc, întocmai ca şi turcii.

Să trecem acum la puntul cel mai scabros în istoria Tărei Româneşti.

43

Doi Negri voievozi

Dintre toţi istoricii noştri d. Laurian a fost unicul

căruia i s-a părut a fi dubioasă până un la punct aşa-numita descălecare a aşa-numitului Negru-Vodă.

Sub anul 1291 domnia sa zice:

„Pre timpurile acestea spun cronicele Tărei Româneşti că trecu Radu Negru, ducele Făgăraşului şi al Amlasului, peste munţi în Dacia australă, şi-şi aşeză scaunul la Câmpulung etc. La Făgăraş pre la anul 1291 domnea magistrul Ugrin, precum se vede dintr-o diplomă foarte însemnată de la regele Andrei III, în care se face cea dentâi memorare despre o adunare generală a ţării, compusă din nobili, români, săcui şi saşi. Din cauza însemnătăţii noi o punem aici din vorbă în vorbă”.

Apoi d. Laurian reproduce întregul document, combătând tacitamente cronica prin diplomă, naraţiunea suspectă prin fântână sicură, pe Negru prin Ugrin.

Cantemir, Sincai, Engel, Gebhardi, toţi ceilalţi mai mănunţi fără excepţiune, până şi d. Rosler, admit în unanimitate pe un fantastic fundator al statului muntean, venit din Făgăraş şi botezat Negru-Vodă, divergend numai asupra puntului cronologic, căci unii îl pun la 1290, alţii la 1240, alţii iarăşi la 1220, şi aşa mai încolo.

În tomul III, desfăşurând pe larg istoria tuturor domnilor Tărei Româneşti, noi vom cântări cu o minuţiozitate chimică toate aceste opiniuni, cari în fapt, dacă ne-ar fi iertat a ne exprima într-un stil parlamentar, nu sunt decât amendamente şi subamendamente la una singură ipoteză.

Aci, lăsând la o parte literatura modernă a cestiunii, ne vom mărgini în cercul strict al obiectului în sine, întrucât va fi necesar pentru a dobândi o convicţiune intrensecă asupra existinţei şi neexistinţei lui Negru-Vodă.

Zicem existinţei şi neexistinţei, căci analiza descopere în Muntenia doi Negri: unul concret şi celălalt abstract.

Personagiul real, istoric, documental este Radu Negru Basarab, domnind între anii 1372 – 1382, fiu al lui Alexandru Basarab, frate al lui Vladislav Basarab, tată al lui Mircea Basarab.

Personagiul ideal, mitic, tradiţional este pur şi simplu Negru-Vodă.

Să începem cu acesta din urmă.

44

Personificarea originilor naţionale în istoria universală

Nu se află mai nicio naţiune pe scoarţa pământului care să nu-şi fi inventat câte un patriarc omonim, sau care să nu fi personificat tot astfel i primitiva origine a celorlalte popoare.

Anticii ebrei croiseră o genealogie pentru lumea întreagă, derivând pe asiriani dintr-un Assur, pe mezi dintr-un Madiam, pe kiruri dintr-un Gomer, pe traci dintr-un Tiras şi aşa mai departe1.

Grecii, împărţiţi în cele patru triburi, doriani, eoliani, ioniani şi aheiani, întrunite sub calificaţiunea comună de eleni, n-au întâmpinat cea mai mică dificultate de a fabrica pe un Elen, silindu-l apoi vrând-nevrând să nască fii şi nepoţi: Dor, Eol, Ion şi Aheu, fără a mai vorbi de un Lacedemon pentru Lacedemonia, un Etol, pentru Etolia, un Macedon pentru Macedonia şi alţi o sută2.

Neamţul, Allmann, deja în vremea lui Tacit relata minuni despre strămoşul său Mann, iar fiecare subdiviziune naţională teutonică îşi găsea câte un subpărinte propriu: svevii pe Suâp, vandalii pe Wandal, saşii pe Saxneat, vestfalii pe Westerfalen, hermionii pe Hermin etc.3

La slavi, aceeaşi operaţiune: boemii ne asicură că primul lor duce se numea Bohemus4; croaţii povesteau împăratului Constantin Porfirogenet despre vechiul lor căpitan Xprobatoţă; lesii celebrează pe fabulosul rege Lechuse; ruşii nu s-au putut stăpâni de a nu scoate şi ei la lumină pe principele Rus7.

Întrebaţi cronicele maghiare şi-o să vă răspunză: „gens illa a Magog rege vocata est Moger” 8.

Orientalii au mers cu fantazia până a imagina un moş Andalus pentru Andaluzia9.

Pe acelaşi ton vor glăsui cronicele scandinave despre numele danezilor: „Rex Dan – communi omnium decreto regnum suum Daniam et incolas Danos a se qui Dan dicebatur, apellavit” 10.

Ne-ar cuprinde oboseala dacă ne-am încerca să înşirăm aci numai a zecea parte din toate exemplele analoage cunoscute!

Mulţimea, sau mai bine universalitatea lor ne permite a le formula într-un feli de lege istorică constantă, astfel i încât departe de a ne mira în faţa unui Romul la romani sau a unui Negru în ţara Basarabilor, noi ar trebui din contra să restaurăm aceste mituri prin divinaţiune, dacă se întâmpla cumva să le fi negles cronicele şi legendele.

Popoarele au unele fabule ale lor necesare.

Aceeaşi prin viţă, prin tip, prin vorbă, prin datini, prin teritoriu, prin tendinţe, orice naţionalitate, simţindu-se a fi o singură familie, îşi închipuieşte a le fi moştenit pe toate acestea, dempreună cu numele comun, de la un singur tată, pierdut în întunericul timpilor, dar ai căruia fii şi nepoţi, unii mai norocoşi, au întemeiat dinastia princiară, ceilalţi mai de rând au format popor.

Aşa credeau ebreii, grecii, germanii, slavii, scandinavii, romanii, toate neamurile din toate părţile lumii, bazându-şi ficţiunile respective pe acelaşi mobil psihic, înfipt în natura umană generală.

45

Personificarea originilor naţionale la români

Una din cele mai vechi cronice române, scrisă slavoneşte pe la ţinea domniei lui Stefan cel Mare, zice că românii veniseră din Italia într-o epocă imemorială sub conducerea a doi fraţi: Roman-Vodă şi Vlahiţă-Vodă1.

Cine oare să fi fost acel vodă Roman?

Înainte de Roman Musat, urcat pe tronul Moldovei pe la 1390, istoria cea pozitivă nu ne arată la români niciun principe cu acest nume.

Cine oare să fi fost acel vodă Vlahiţă?

Nu numai o născocire în fond, dar până şi-n formă,

căci niciodată un asemenea nume n-a figurat în analele sau în diplomele române.

Vodă Roman este Romanus.

Vodă Vlahiţă este Vlachus.

Vodă Roman şi vodă Vlahiţă sunt pentru români ceea ce au fost Bohem pentru boemi, Lech pentru lesi, Chrovat pentru croaţi, Magog pentru maghiari, Saxneat pentru saşi, Suap pentru suevi, Wandal pentru vandali, Dan pentru danezi, Elen pentru eleni, Romul pentru romani etc.

Însă precum toţi românii îşi dădeau numele generic de romani şi precum tuturor românilor străinii le ziceau vlahi, tot aşa Muntenia mai în specie, ţara Basarabilor, era cunoscută de jur în jur, serbilor, bulgarilor, ungurilor, austriecilor, turcilor, mongolilor, grecilor, sub epitetul de Neagră.

Oare acest negrism nu trebuia la rândul său idealizat, precum fuseseră idealizate romanismul şi vlahismul?

Roman-Vodă personifică numele român al coloniei danubiane a lui Traian; Vlahiţă-Vodă personifică numele său vlahic; Negru-Vodă, cel mai celebru dintre toţi, personifică numele basarabic al Munteniei, din cauza căruia răsar cele trei capete negre în rebusul dinastic de la Olt, din cauza căruia baladele sud-slavice şi Cântul Nibelungilor ne fac arabi, din cauza căruia ţarul Stefan Dusan ne cheamă negri-tătari, din cauza căruia maghiarii ne botează negri-comani, din cauza cărui otomanii ne numesc negri-vlahi sau negri-Bogdani etc.

Vodă Roman, vodă Vlahiţă şi vodă Negru sunt trei idealuri concordante.

Dacă cele întâie două s-au pierdut din memorie, pe când cel al treilea se mai conservă încă, aceasta se explică prin comparativa tenacitate a elementului poetic faţă de elementul prozaic.

Roman, Vlah, noţiuni istorice sau filologice, nu vorbesc nemic imaginaţiunii, şi poporul a trebuit, sau cel puţin a putut, să le dea uitării.

Negru, noţiune pitorească, a reuşit din contra a se imprime tocmai prin culoare în închipuirea poporului.

Ca fiinţă plastică, el n-a existat niciodată.

Ca mit însă, un mit foarte necesar, precum am mai spus-o, căci derivă, în esenţă, dintr-o lege istorică universală, el reprezintă începuturile statului muntean sub impulsul dinastiei Basarabilor.

Tot ce-i prea vechi, tot ce-i ruină din mosi-strămoşi, tot ce nu se ştie de către cine să se fi făcut, dar se bănuieşte că doară nu fără iniţiativă sau participarea vreunui Basarab, aparţine lui vodă Negru.

Fiecare Basarab, din dată ce trecea în tradiţiune, ştergându-i-se trăsurele cele distinse ale individualităţii, devenea Negru.

După balada poporană până şi monastirea de la Curtea de Argeş, grandioasa creaţiune a lui Neagoie Basarab, despre originea căriia nu se poate rădica cea mai slabă umbră de îndoială, se atribuie lui Negru-Vodă:

„Pe Argeş în gios.
Pe un mal frumos.
Negru-Vodă trece
Cu tovarăşi zece...”2

Iacă dară un vodă Negru pe la 1520!

După Cronica Cantacuzinească3, din care se inspirase Cantemir4, Barbu Craiovescul, ctitorul bistreţean, este ban al Oltului sub Negru-Vodă; după inscripţiuni şi diplome irezistibilcă acest fapt s-a petrecut în ultimul deceniu al secolului XV

Iacă dară un vodă Negru pe la 1490!

Cea mai veche cronică munteană, pe care o avusese în mână raguzanul Luccari pe la 1600, numeşte Negro Voievoda pe tatăl lui Vladislav Basarab6, adică nu altcineva decât Alexandru Basarab, după cum se ştie din documentele sincronice7.

Iacă dar un vodă Negru pe la 1340!

La ţinea secolului XII, precum demonstrarăm în studiul I prin diploma maghiară din 1231 şi prin scriitorul bizantin contempurean Cinam, fără a mai vorbi despre cronicarul mongol Rasid, oltenii de la Severin năvălesc în Ardeal şi cuceresc ţara Făgăraşului.

În fruntea lor se afla naturalmente un Basarab.

Ei bine, familia română făgărăşeană Monea păstrează până astăzi o suvenire lapidară, cum că anume pe la ţinea secolului XII le dăruise acolo neste moşii vodă Negru:

„Vixit Gri. I Venetus anno D. 1185. Genealogia Authentica Monestica. Gregorius Venetus Thesaurarius Wajvodae Nigri, a quo donatus IV vallibus cum Sylvis et Campis. Gen. Gregorium secundum 1216” etc.8

Iacă dar un vodă Negru pe la 1185!

După diferite cronice muntene, fiecare vorbind altfeli, mai toate oraşele din Ţara Românească, Târgovistea, Bucureştii, Câmpulungul, Piteştii, Giurgiul, Buzăul, Flocii sunt zidite de vodă Negru9.

Vreo doi sau trei Basarabi, dacă nu şi mai mulţi, sunt îndesaţi aci într-o singură personalitate!

În secolul XV, în secolul XIV, în secolul XIII, în secolul XII şi mai sus, ne izbim la tot pasul de câte un vodă Negru.

„Copiii – zice Vico – transpoartă ideea şi numele primelor persoane şi primelor lucruri, pe care le văzuse, asupra tuturor persoanelor şi tuturor lucrurilor în care se poate observa vreo asemănare, vreun raport cu cele întâi. Egipţianii atribuiau lui Ermete Trismegist toate invenţiunile practice. Atenianii puneau pe socoteala lui Solone toate instituţiunile democratice, iar pe a lui Dracone tot ce era aristocratic. Romanii derivau de la Romul toate legile ierarhice, de la Numa tot ce se referea la cultul zeităţilor, de la Tul Hostiliu toate ordonanţele militare etc.” 10

Întocmai aşa la munteni orice fundaţiune, fie monastire, fie castel, fie urbe, fie stâncă, se ciocnea cu legenda lui Negru-Vodă.

46

Originea fabulei despre venirea lui Negru din Făgăraş

Este de observat o împrejurare topografică foarte semnificativă, prin care putem reuşi a preciza până la un

punct însuşi momentul naşterii mitului lui vodă Negru.

Am enumerat cu câteva rânduri mai sus toate urbile a cărora paternitate se acoardă în diverse cronice române pretinsului fundator al statului muntean: Bucureşti, Târgoviste, Câmpulung, Buzău, Giurgiu, Piteşti, Floci, către cari s-ar mai putea adăuga aşa-zisele cetăţi ale lui Negru-Vodă de prin Muscel sau din Argeş1.

Niciuna din aceste localităţi nu se află în anticul banat al Severinului, unde se găsesc pretutindeni numai suvenirile Basarabilor, iar despre Negru, sau mai bine despre Negri, nicăiri nicio vorbă.

Oltul desparte în această privinţă întreaga Muntenie în două zone foarte determinate: „Basarab” spre apus, „Negru” pe malul răsăritean al fluviului.

În Muscel sau în Făgăraş poporul nu ştie nemic despre Basarabi, în Vâlcea sau în Mehedinţ – nemic despre Negri.

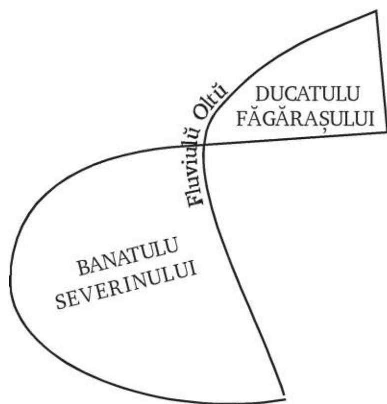
Mulţumită lungului şir al dezvoltărilor noastre precedinţi, acest fenomen lesne se explică.

Încuibaţi de secoli în Oltenia, Basarabii numai din treaptă în treaptă şi pas la pas reuşiseră a-şi întinde dominaţia spre nord şi spre oriinte.

Pe la 1160 – 1180 noi îi vedem începându-şi cariera prin supunerea ducatului făgărăsean.

Este un fapt pe care-l demonstră diploma maghiară din 1231, bizantinul contempurean Cinam şi peatra genealogică a familiei Monea, trei fântâne separate, de tot nedependinţi una de alta, dar a cărora concordanţă e cu atât mai decisivă.

Asadară voievodatul Basarabilor oferea documentalmente pe la anul 1180 următoarea figură geografică:

Studiaţi cu atenţiune această grosolană mapă.

Întrunind sub un singur sceptru banatul Severinului şi ducatul Făgăraşului, care se lovesc colţ în colţ unul cu altul, Basarabii strângeau între două focuri mai în specie acea regiune a Munteniei, unde se întind astăzi districtele Muscel şi Argeş.

Era peste putinţă ca să n-o cuprinză, căci numai astfel i îşi mai rotunjeau teritoriul, asicurându-şi printr-un necesar părete de pământ posesiunea ducatului făgărăsean.

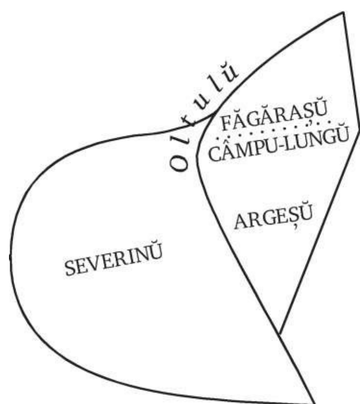
Din dată ce am constatat irupţiunea Basarabilor în Făgăraş pe la 1180, toate consecinţele decurg şi se dezvoltă de la sine.

Posedăm dară trei punturi:

1. Până la 1180 Basarabii stăpâneau numai Oltenia;

2. La 1180 ei dobândesc Făgăraşul;

3. După 1180 apucă regiunea Muscelului, fără care nu-i chip a mănţine o legătură teritorială între Făgăraş şi Severin, dând astfel i statului următoarea configuraţiune:

Nu se cere decât o noţiune elementară de strategie pentru a ne convinge că invaziunea Basarabilor asupra Câmpulungului şi Curţii de Argeş trebuia negreşit să se fi operat aşa-zicând vultureşte de pe munte în jos, adică din direcţiunea Făgăraşului, iar nu din vale în sus, adică din partea Olteniei2.

Datul cronologic al evenimentului se nemereste cel mult după vreo două-trei decenii în urma cuceririi ducatului făgărăsean, considerându-se timpul materialmente necesar pentru a prinde cineva rădăcină pe un tărâm de curând anexat.

În acest mod între anii 1200 – 1210 un Basarab, un cavaler cu cele trei capete negre, un teribil vodă Negru, năvăleşte anume din ţara Făgăraşului în Muscel şi apoi gradat asupra celorlalte judeţe mai în şes.

Iacă de unde-i faimoasa descălecare din Făgăraş!

Oltenii de la Severin nu aveau nevoie de a traduce numele Basarabilor, căci era o proprietate a lor d-acasă din secolii secolilor.

De aceea în Oltenia sunt destui Basarabi, şi nu este niciun vodă Negru.

Numai acela traduce pentru cine lucrul e atât de nou încât nu-l poate înţelege.

Sub anul 1240, povestind o invaziune a mongolilor prin Ardeal în România dunăreană, cronicarul lor Rasid

stabileşte deja o deosebire clară între ţara lui Basarab-ban şi ţara negrilor-vlahi.

Cea dentâi este pentru dânsul Oltenia; cea din urmă îmbrăţişează porţiunea cisolteană a Tărei Româneşti3.

Era un singur principe, căci Rasid nu menţionează doi sau mai mulţi, dar acest singur principe se chema Basarab la olteni şi se traducea prin Negru-Vodă la musceleni.

Negru în loc de Basarab, formulă de mult cunoscută serbilor, bulgarilor, germanilor, s-a reprodus în România pentru prima oară de către făgărăseni, precum ne-o arată lespedea familiei Monea, pogorându-se de acolo la Câmpulung, la Argeş, şi călătorind apoi tot mai în jos spre Târgoviste, Bucureşti, Giurgiu, Floci, Buzău, dar la fiecare mişcare înainte devenind naturalmente din ce în ce mai palidă şi pierzându-se cu desăvârşire la marginea răsăriteană a Munteniei, încât pe la Râmnicu-Sărat nu i se mai recunoaşte nicio urmă4.

În studiul I, definind epocile succesivei formaţiuni a teritoriului muntean, noi am conclus că d-abia pe la anul 1270 Basarabii ajunseră până la gurile Dunării şi talazurile Pontului.

Mai la vale, făcând monografia Bârladului, noi vom mai reveni asupra acestui punct. Ni se prezintă aci ocaziunea de a confirma acea concluziune, rezumând-o şi completând-o:

Pe la 1160 – 1180 Basarabii, până atunci numai bani ai Severinului, cuprind Făgăraşul;

Pe la 1200 – 1210 mai iau tărâmul închis la mijloc între hotarele ţării făgărăsene şi ale Severinului: regiunea Câmpulungului şi a Curţii de Argeş;

De la 1210 până la 1270 – 1280 se execută cu-ncetul lăţirea Basarabilor în direcţiunea Chiliei.

Acest interval de şaptezeci de ani de amplificare politică corespunde cu gradata dispariţie teritorială a lui Negru-Vodă în măsura depărtării sale de la Făgăraş, de la Muscel şi de la Argeş, primitivele trei leagănuri ale mitului.

47

Originea fabulei despre închinarea Basarabilor lui Negru

Am desfăşurat mai sus în ce mod Negru-Vodă s-a născut la munteni din numele Basarabilor prin acelaşi procediment prin care Romul provenise la străbunii noştri din numele Romei.

Această analogie nu este unică.

Pe ţărmii Tibrului, ca şi pe ai Dunării, primii cronicari naţionali, adunând fără control tradiţiunile poporane despre începuturile statului, se izbiseră clopotrivă de câte două forme diferite ale unui singur nume.

La Romani: Romus şi Remus1.

La munteni: Basarab şi vodă Negru.

Cronicarii latini nu şi-au dat osteneala să vază că Romus şi Remus sunt absolutamente tot una, deoarăce vechea limbă romană, confundând mereu o şi e, zicea: amplocti şi amplecti, animaţivorti şi animaţiverti, compens şi compos, voster şi vester etc.2

Cronicarii munteni n-au voit nu mai puţin să observe că vodă Negru, ca şi cele trei capete negre din marca nobilitară a dinastiei oltene, nu este decât o idealizare din numele Basarabilor trecut deja cu mult mai denainte de la dinastie asupra ţării: Basarabie, Arabie, Neagră-Tătarie, Neagră-Comanie etc.

Închipuindu-şi o arbitrară bifurcaţiune între Romul şi Rem, între Basarab şi vodă Negru, cronicarii latini şi cronicarii munteni s-au găsit siliţi în aceeaşi măsură a inventa cu orice preţ câte un benevol epizod, prin care să tragă de păr Roma şi Muntenia din câte o fundaţiune dualistă.

Cronicarii latini, ginte mai dură dintr-o epocă mai violentă, zic că Romul a ucis pe Rem, şi ucizându-l – iacă unitatea!

Cronicarii munteni, ginte mai moale dintr-o epocă mai conciliatoare, spun că Basarab s-a închinat lui Negru, şi închinându-i-se – iacă iarăşi unitatea!

Uciderea lui Rem, închinarea lui Basarab, două metoade în vederea aceluiaşi rezultat, erau pentru cronicarii latini şi pentru cronicarii munteni, într-o sferă analoagă, neste stratageme nedispensabile spre a-i scăpa din încurcătura în care-i aruncase nepreceperea identităţii între Romus şi Remus, între Basarab şi vodă Negru.

Zicem: pentru cronicari, nu pentru popor.

Tradiţiunea italică pronunţa Romus într-o parte a urbii şi Remus într-o altă parte, balanţând acelaşi lucru de la o la e după diferenţe dia

lectice între diverse elemente constitutive ale poporaţiunii: într-un feli la muntele Palatin şi ceva deosebit la dealul Aventin.

Tot aşa la munteni Basarab în Oltenia, vodă Negru în Muscel sau în Făgăraş, acelaşi fond botezat în două moduri prin trecere din loc în loc, nu ne întâmpină niciodată alături unul cu altul în tradiţiunea propriu-zisă.

Topografia arheologică a Munteniei probează până astăzi, precum am mai spus-o, că oriunde poporul vorbeşte despre Negri, tace despre Basarabi.

Prin urmare, nu tradiţiunea română, nu poporul muntean poate fi acuzat de insipida închinare a lui Basarab denaintea lui vodă Negru, căci ar fi trebuit să rostească ambele numi totdodată, ceea ce el nu face.

A trunchia o singură individualitate şi apoi a ciocni fărmiturele, a culege relaţiunea poporană şi a n-o lăsa nedesfigurată, a fost treaba cronicei.

Tradiţiunea din Muscel, dacă o considerăm în trăsurele sale esenţiale, dezbrăcând-o de orice aliaj străin, nu minte.

Ea zice: sunt acum mai multe sute de ani, coborâse Negru-Vodă din Făgăraş la Câmpulung, şi de acolo la Curtea de Argeş.

Aşa este.

Istoria cea pozitivă cercetează, cumpăneşte şi confirmă vocea poporului.

Un Basarab, ban de Severin, cuprinde pe la 1180 ducatul Făgăraşului; acelaşi Basarab sau succesorii lui, căci nu aci este locul de a intra în amănunte, năvăleşte pe la 1210 din Făgăraş asupra Muscelului; totul se împacă, totul se limpezeşte; din Severin la Făgăraş, din Făgăraş la Câmpulung, din Câmpulung la Argeş, din Argeş în jos spre Pont, aceasta-i procedura succesivei rotunjiri a statului muntean, după cum ne-o dezvăleşte un şir de mărturii contempurane.

Ce face dară tradiţiunea?

Lasă la o parte Severinul, fiindcă poporul, ca şi copilul, nu scrutează niciodată cauzele prime sau mediate; lasă la o parte Severinul, şi se mulţumeşte a înregistra faptul mai recinte al descălecării imediate din Făgăraş.

Nemic mai adevărat!

Ce mai face tradiţiunea?

Neglege datul cronologic precis, fie 1200, fie 1210, căci memoria colectivităţilor nu se pogoară la cifre exacte; neglege datul cronologic precis şi se mărgineşte a semnala epoca pe un ton aproximativ, astfel i însă că până şi cronicarii, deşi diferind asupra anului, totuşi au înţeles cam secolul XIII.

Iarăşi nemic mai adevărat!

În fine, capul-negru fiind antica emblemă a dinastiei oltene, fără a mai vorbi de celelalte derivate ale numelui basarabesc, Arabie, Neagră-Tătarie, Neagră-Comanie etc., şi fără a mai reveni asupra numeroaselor exemple de personificări naţionale: Elen – Elada, Dan – Dania, Lech – Lechia etc., Basarab s-a tradus prin vodă Negru.

Pentru a treia oară, nemic mai adevărat!

În bloc, tradiţiunea musceleană are dreptate.

Ce fac însă cronicarii?

Deosebesc pe vodă Negru de Basarab, şi o dată această deosebire fiind introdusă, iată că imaginarul fundator al Munteniei, transformându-se într-o absolută ficţiune, pere fără neam, fără familie, fără posteritate,

întocmai precum perise imaginarul fundator al Romei.

După Romul apare pe tron o dinastie sabină; după vodă Negru urmează Basarabii.

Ce a devenit seminţia celui întâi?

Unde s-au ascuns erezii celuilalt?

Pace!

Să se noteze bine că noi suntem departe de a bănui vreun grad de înrudire latină între mitul muntean al lui Negru şi acel italic al lui Romul; nu ne place a exagera; ambele s-au născut fiecare pe o cale proprie; ele se aseamănă într-un chip surprinzător, dar aceasta nu derivă din romanism, ci din identitatea naturii umane generale; un principiu universal se manifestă tot un feli la Tibru şi la Olt, la latini şi la slavi, la greci şi la germani, la ebrei şi la iaponezi, la unii mai mult sau mai clar, la alţii mai puţin sau mai vag, la unii putând a fi urmărit până-n ultimele-i consecinţe, la alţii – abia întrevăzut.

Însă pentru că fenomenul prezintă un caracter antropologic atât de întins, tocmai de aceea, după cum Romul ne-a servit până la un punct a descifra pe vodă Negru, cu acelaşi temei vodă Negru ar fi putut ajuta unui Niebuhr la înţelegerea lui Romul.

Precum statul muntean fiinţase înainte de pretinsul descălecător din Făgăraş, de asemenea şi Roma se înfiinţase înainte de pretinsul fiu al zeului Marte1.

Precum Negru-Vodă este un mit, însă un mit suscitat prin realitatea invaziunii unui Basarab de peste Carpaţi în Muscel, de asemenea şi Romul este un mit, însă un mit suscitat iarăşi prin vreo personalitate reală, prin vreun fapt concret, personalitate şi fapt poetizate cu schimbarea numelui şi excluderea tuturor indicaţiunilor prozaice.

Un vodă Negru, un Romul, nu se şterg cu buretele, nu se distrug, ci se purifică.

Este tot atât de uşor a nega fără raţiune, precum şi de a crede orbeşte, dar în ştiinţă nu se permite nicio virgulă fără demonstraţiune, şi cele mai de multe ori analiza găseşte o mare doză de adevăr într-o fabulă, sau în

cazul cel mai rău descoperă încai motivul cel adevărat al naşterii unei erori.

„Istoria fabuloasă – zicea celebrul elenist Larcher – nu este decât o istorie veridică, dar împestriţată cu fabule. Eu sum departe de a crede că Ercule, Cadmu etc. ar fi neste numi de tot fictive, simplu numai pentru că istoria acestor eroi s-a încărcat cu multe trăsure fabuloase. Oare nu s-ar putea contesta tot astfel i biografia mai multor oameni mari din timpii moderni, sub cuvânt că au desfigurat-o romanciarii?” 2

49

Rezumat despre mitul lui Negru-Vodă

Legenda lui vodă Negru este într-o intimă conexiune cu întreaga nomenclatură basarabică: Arabie la slavi şi la germani, Neagră-Comanie la unguri, Neagră-Tătarie la serbi, Neagră-Românie la turci, la mongoli şi la greci, încât prin legea istorică a personificării naţionale urma necesarmente ca această ţară a Negrilor să-şi fi dat de mult ea însăşi şi să-i fi dat popoarele demprejur idealul unui patriarc Negru.

Un nod şi mai de aproape o leagă cu rebusul eraldic al celor trei capete negre, în virtutea cărui orice Basarab, nu numai într-o parte a Munteniei, nu numai în România, ci chiar în străinătate, putea fi luat drept un vodă Negru, de unde a şi provenit în creaţiunile poporane ulterioare, precum arătarăm mai sus, identificarea tipicului vodă Negru cu Alexandru Basarab, cu Neagoie Basarab, cu feluriţii Basarabi de prin secolii XIII, XIV, XV, precum şi negreaţa lui Vladislav Basarab pe moneda comemorativă a regelui maghiar Ludovic.

Amândouă aceste împrejurări, atât de varii şi cu mult mai vechi decât legenda în cestiune, au exercitat o acţiune converginte asupra spiritului făgărăsenilor şi muscelenilor la prima apariţie a unui Basarab din Severin spre Făgăraş şi apoi din Făgăraş în Muscel.

Originea legendei, întrucât ea este făgărăşeană şi musceleană totdodată, se poate cercuscri între anii 1160 –

1210, oferindu-ni-se ca un poem istoric, ca o epopee despre începutul mişcării expansive a neamului Basarabilor, vulturi crescuţi pe stânca Severinului, dar setosi de a-şi întinde viguroasele aripe de ambele coaste ale Carpaţilor şi de ambele laturi ale Oltului, pe la ţinea secolului XII şi debutul secolului XIII.

N-a trebuit decât o dată să se încuibeze imaginea lui Negru-Vodă la făgărăseni şi la musceleni ca un tip de fundator, căci fundator a şi fost la dânşii; nu trebuia decât atâta, pentru ca din acelaşi moment, cu cale sau fără cale, tradiţiunea poporană de acolo să pună tot pe socoteala lui, printr-o firească tendinţă de asimilare, orice iniţiativă, orice construcţiune, orice rest al zilelor bătrâne, întocmai precum pruncul, dacă-i arăţi un arbore zicându-i că se cheamă plop, tot plop o să numească şi bradul, şi fagul, şi stejarul.

În fine, reducând concluziunile de mai sus la o prismă, critica istorică distinge în legenda lui vodă Negru, sau mai bine în diversele redacţiuni ale mitului, trei nuanţe atât de gradate, atât de apropiate, încât se contopesc una cu alta:

1. Personificarea naţionalităţii române;
2. Personificarea dinastiei oltene;
3. Personificarea începuturilor statului muntean…

50

Cine a fost Negru-Vodă cel adevărat?

Pe lângă Negru-Vodă cel fictiv, poeticul Romul al Tărei Româneşti, a mai fost un alt Negru-Vodă, personagiu foarte real: tatăl lui Mircea cel Mare.

Amestecându-i la un loc, analele noastre au produs o monstruoasă enigmă, semiadevăr, semiminciună, din cauza căni a fost peste putinţă a străbate până astăzi misteriul primei formaţiuni a statului basarabesc.

În secolul XV, din care datează materialurile celei mai vechi cronice muntene, cunoscute raguzanului Luccari, mitul lui vodă Negru se acăţa de Alexandru Basarab, adică îşi căuta un refugiu de aplicaţiei printre anii 1310 – 1360.

Acest principe avusese trei fii: Vladislav Basarab, domn între anii 1360 – 1370; Radu Basarab, domn între 1370 – 13801 şi Nicolau Basarab, răposat fără domnie pe la 13662.

Al doilea dintre aceşti fraţi se numea nu numai Radu, ci încă şi Negru.

Fragmentul documental, rămas de la dânsul în lipsa unui crisov întreg, sună aşa în traducere din slavoneşte:

„Io Radu Negru Voievod, din graţia lui Dumnezeu domnul toate i Tăre Ungro-Române şi ducele ţărelor transcarpatine Amlas şi Făgăraş” 3.

În studiul I noi ne încredinţarăm deja că ducatul Amlasului numai sub Vladislav Basarab fusese anexat pe la 1370 către Muntenia.

Asadară, deşi fragmentul crisovului lui Radu Negru nu ne oferă niciun dat cronologic, totuşi este evidinte că s-a scris după 1370, căci altfeli n-ar putea figura acolo „ducele Amlasului”.

Această consideraţiune e foarte decisivă.

Mai este de făcut o observaţiune.

Cuvântul „Negru” nu e tradus în slavoneşte, ci se conservă intact: „Io Radul Negrul Voievoda, bozsiiu milostiiu etc.”

Acum o întrebare.

Negru fost-a un simplu supranume al acestui principe?

Mai mulţi dintre contempuranii săi au purtat asemeni sobricheturi.

Celebrul erou englez dintre 1330 – 1376, groaza Franciei pe câmpia de la Poitiers, se zicea „Principele Negru”, fiindcă purta o armură de culoare închisă4.

Pe Osman, fundatorul monarhiei otomane între 1290 – 1326, turcii îl chemau Negru, în înţeles de frumuseţe şi vigoare bărbăteascăă.

Cel întâi Hohenzollern de pe la 1350 se numea „Comitele Negru” 6.

În alte cazuri, Negru era un nume de familie.

Mai marele jude al Făgăraşului la 1413 se chema: „Comes Janusch Niger” 7, despre care însă noi nu ştim docamdată dacă a fost român, sas sau ungur, adică Negru, Schwarz ori Fekete, dar în orice limbă ideea este aceeaşi.

Într-un act transilvan din 1383, între subscrierile mai multor români de pe la marginea Munteniei, citim doi porocliţi Negri, dintre care unul Radu: „exparte Castri praesentibus Walachis infrascriptis, primo Fladimir, Schuba Petril, Schereban, Magnus Neg, Schereb, Rodbanch, Thomas Oldamor, Straw, Niger Banch; exparte Civitatis, Kende Knez, Lud, Dives Neg, Niger Radul etc.” 8.

Cu toate astea un scrutin mai de aproape ne arată că Radu-Vodă n-a fost Negru nici prin supranume, căci atunci aşa l-ar fi numit alţii, dar nu el însuşi în propriile sale crisoave, nici prin nume de familie, deoarăce era Basarab.

Afară de aceasta, dacă Negru ar fi fost epitet, cuvântul lesne se traducea prin Czern în documentul cel slavic9, iar nu se lăsa neatins, precum se cruţă numai doară numite personale.

Să căutăm aiuri o altă soluţiune.

În veacul de mijloc era un uz foarte răspândit în toată Europa de a-şi schimba sau cel puţin a-şi modifica numele dempreună cu schimbarea sau modificarea condiţiunii sociale; o interesantă datină, ale căni urme se găsesc din anticitatea cea mai depărtată mai la toate popoarele lumii: cu mult înainte de Crist, persianul Arşica devine pe tron Artaxerse, iar ebreul Matania se face Sedekia10.

La români acest al doilea botez, aşa-zicând prin coroană, a existat în toată vigoarea până-n secolul XVI.

Cronica Moldovei zice sub anul 1552: „au rădicat domn pe Petrea stolnicul şi-i schimbară numele de-i zicea Alexandru-Vodă, pre carele l-au poreclit Lăpusneanul” 11.

Acest pasagiu este cu atât mai remarcabil cu cât el semnalează diferenţa între numele primitiv, numele princiar şi supranumele individual.

Nume primitiv: Petre;

Nume princiar: Alexandru;

Supranume: Lăpusneanul.

Supranumele nu apare absolutamente nicăiri în actele oficiale, fiind considerat ca ceva mai pe jos de demnitatea domnească, pe când celelalte două numi ne întâmpină uneori chiar în documente importante, precum în tractatul Lăpusneanului cu Polonia citim: „ego Petrus Alexander, palatinus terrarum Moldaviae” 12.

Tot aşa răsturnătorul lui Despot-Vodă de la 1564, boierul Tomsa, numai la domnie a căpătat numele de Stefan, devenind astfel i „Stefan Tomsa”, ca şi cum s-ar zice lăţineste: Stephanas Thomas13.

În secolul XIV – ca să revenim la epoca ce ne preocupă mai în specie – noi vedem tocmai pe contempureanul, aliatul şi ruda lui Radu-Negru, domnul moldovenesc Petru Musat, întemeietorul dinastiei Basarabilor, pe tronul de la Suceava, punând pe monedele sale: Simon Petrus14.

Ce-i drept, eruditul nostru numismat d. Dem. A. Sturdza bănuieşte că abreviaţiunea SIMON pe banii acestui principe ar putea fi: ŞI (gnum) MON (etaie).

Ipoteza e ingenioasă, dar ar avea nevoie de a fi demonstrată.

Până atunci cazul rămâne ecuivoc.

Ceea ce-i pozitiv însă este că pe unele monede ale lui Mircea cel Mare tot din preţioasa colecţiune a domnului Sturdza se citeşte foarte clar: „Mircea-Rostislav”.

Iacă dară două numi, din care unul, acela de Rostislav, cu desăvârşire necunoscut din diplome sau din relaţii contempurane, a putut să aparţină marelui Mircea numai doară înainte de urcarea-i pe tron, continuându-se apoi pe monede abia în primii ani ai domniei.

În acelaşi simţ cată să se explice şi duplul nume: Radu Negru.

Radu-Vodă fusese „Negru” întocmai după cum fiul său Mircea a fost „Rostislav”.

Negru a ocupat totdauna unul din locurile cele mai favorite în calendarul onomastic naţional nu numai al muntenilor, ci şi al românilor în genere.

Deja pe la începutul secolului XI, între anii 1.000 – 1030, noi aflăm în Maramurăs pe un nobil Negrilă, străbunul familiei Tomaiaga, existinte acolo până-n ziua de astăzi15.

La 1359 regele maghiar Ludovic face o donaţiune teritorială în Temesiana mai multor români, din care unul se cheamă Negre16.

Tot aşa se chema unul dintre boierii moldoveneşti ai lui Alexandru cel Bun17.

La 1485 mare vornic al Munteniei era Stan fiul lui Negre18, iar mare spătar în 1476 Manea Negrul 19.

Fără a mai spori de prisos numărul exemplelor, vom constata numai mulţimea localităţilor Negreşti şi Negrilesti, provenite din numele personal bărbătesc Negru, Negre, Negrilă, şi împrăştiate în toate provinciile Daciei, ca şi localităţile Cerneşti şi Cernăteşti, derivate din forma slavică a aceluiaşi nume: Cernat şi Cerne20.

Precum Radu slavoneşte sau Bucur româneşte corespunde cu numele creştin Ilariu, tot aşa Negru româneşte sau Cernat slavoneşte nu este iarăşi decât numele creştin Mauriciu.

Radu Negru se traduce pur şi simplu prin Hilarius-Mauricius.

Înainte de a fi ajuns la domnie, se numea Negru; coroana l-a mai înzestrat cu Radu; astfel i-a ieşit Radu Negru.

Cum că numele-i princiar a fost Radu, iar nu Negru, dovadă este că fiii şi nepoţii săi, cari îl menţionează numai ca pe domn, îl numesc în crisoavele lor totdauna „Radu Voievod”, precum ne vom încredinţa mai la vale.

După cum au fost rare cazurile când Lăpusneanul sau primul Musat sau marele Mircea întrebuinţau întreaga formulă, Petru Alexandru, Simon Petru sau Mircea Rostislav, în loc de numite lor curat princiare, Alexandru, Petru şi Mircea, tot astfel i cată să fi fost puţine ocaziunile în care tatăl acestuia din urmă să fi înşirat ambele sale numi, Radu Negru, ci în generalitatea actelor el se

mulţumea cu numele-i exclusivamente domnesc de Radu.

Tocmai din cauza acestei excepţionalităţi, cu atât mai mare a fost surprinderea analiştilor români posteriori, când li s-a întâmplat a găsi pe neaşteptate vreo diplomă cu „Radu Negru Voievod”, precum ne mirăm şi noi aflând vreo două-trei monede cu inscripţiunea „Mircea Rostislav” sau „Simon Petru” şi o singură diplomă cu „Petru Alexandru”.

În secolul XV, între 1450 – 1500, memoria anilor 1370 – 1380 fiind încă proaspătă, cronicarii munteni de atunci, despre care raguzanul Luccari ne dă un specime, nu puteau confunda o epocă atât de apropiată cu vagul mit antic despre vodă Negru cel din Făgăraş, şi de aceea ei îl împingeau ceva mai departe până în zilele lui Alexandru Basarab.

În secolul XVI, între 1550 – 1600, timpul ştergând din ce în ce mai mult suvenirea periodului imediat antemircian, rolul de fundator fabulos al statului muntean a putut trece cu-ncetul de la Alexandru Basarab către fiu-său Radu, şi-a trecut cu atât mai naturalmente, cu cât acest din urmă, pe lângă celelalte, se mai numea şi Negru.

În secolul XVII nemini nu se mai îndoia câtuşi de puţin despre minunata descălecare a lui Radu-Vodă Negru din Făgăraş.

În secolul XVIII, mai ales în urma cronicei lui Greceanu, nicio suflare omenească nu mai cuteza să rădice o umbră cât de subţire de bănuială contra unei venerabile superstiţiuni istorice, devenite de două sute de ani ca o specie de cult religios, fiindcă un asemenea liber-cugetător s-ar fi expus a gusta puşcăria sau cel puţin o casă de nebuni, precum tot pe atunci chiar în luminata Francie beciurile de la Bastilia pedepseau pe nemuritorul Freret pentru că îndrăznise a demonstra germanismul francilor21.

În secolul XIX însă, ştiinţa istorică spulberă fără milă şi fără frică orice nu este istorie.

Să analizăm dară pe scurt toate spusele cronicei muntene despre pretinsul descălecător Radu Negru.

Mai întâi o vorbă asupra dificultăţilor cifrice, de care se loveşte în genere istoricul în studiul vechilor documente şi epigrafuri scrise cu cirilica.

51

Exemple de erori paleografice

Într-un crisov de la împăratul româno-bulgar Caliman, doi slavisti foarte ponderosi, rusul Barski în secolul trecut1 şi bulgarul Aprilov în zilele noastre2, au citit clopotrivă anul de la Adam 6700, adică 1192 din era creştină.

Noi înşine eram cât p-aci să ne alunecăm sub prestigiul lor într-o eroare atât de groasă3, dar, supunând actul unei cercetări critice, nu ne-a fost greu a observa că:

1. Între 1185 – 1195 domneau peste Dunăre fundatorii imperiului româno-bulgar, fraţii Asan şi Petru4, încât pentru un Caliman nu era loc;

2. Actul în cestiune specifică nu numai anul, luna şi ziua, dar încă ceva mai mult, anume indicţionul I, ceea ce-i de prima importanţă în cazul de faţa pentru descoperirea inexactei lecture, căci la 1192 era indicţionul X, nu I5.

Totuşi criteriile interne nu ne permit a bănui autenticitatea diplomei, în care nemic nu indică fals sau mistificaţiune.

Împingând dar analiza mai departe, noi am constatat că:

1. Indicţionul I cădea la anul 12436;

2. Între 1241 – 1245 a domnit în adevăr la româno-bulgari un principe pe care cronicele bizantine şi occidentale contempurane îl numesc în unanimitate Caliman, Calaman, Coloman, Calman etc.7

Iacă dară în ce mod Barski şi Aprilov au descifrat 6700 în loc de 6751, comiţând o modestă greşeală de un semisecol!

Să trecem la o inscripţiune.

Exemplul cel mai curios este patrafirul pe care celebrul campion al viteazului Mihai, stolnicul Stroie Buzescu, îl închinase în anul 1600 la monastirea Stăneşti

din districtul Vâlcea.

Aci ne întâmpină iarăşi doi slavisti, ba încă cei mai renumiţi din epoca noastră, corifeii ştiinţei slavice moderne, dd. Kukulievich[8] şi Miklósich[9], cari au citit în bună-credinţă pe inscripţiunea stofei anul 1114.

Un eroic salt de cinci secoli! [10]

Dacă un Barski, un Aprilov, un Kukulievich, un Miklósich puteau rătăci într-un mod atât de monstruos asupra cronologiei diplomatice şi epigrafice în limba lor natală, apoi cu cât mai iertat era a orbeca pe dibuite unor bieţi gramatici români de pe la ţinea secolului XVII!

Ei bine, întreaga fantasmagorie a lui vodă Radu Negru, ca fundator al statului muntean, se bazează unicamente pe neste autorităţi de această ultimă natură.

Sunt acum vreo trei decenii, un bărbat luminat şi competinte, crescut pintre cele bisericeşti ale ţării, d. Alexandru Gianoglu-Lesviodax, compusese un catalog al metropoliţilor munteni, care se începe astfel i:

„6870.1362. Antim I. În crisovul lui Mircea din arătatul leat, genariu 7, indiction 15, se zice că a pus domnia mărturi pe Antim mitropolitul şi pe mitropolitul Atanasiu al Severinului şi al slăvitei cetăţi egumen. Vezi condica mănăstirii Coziei” [11].

Prin urmare, anul 1362 şi – „vezi condica”.

Am văzut-o, după cum o poate vedea oricine.

Ea se află între folianţii Arhivului Statului din Bucureşti sub titlul de: „Condică a sfintei şi dumnezeiestei monastiri Coziei, scrisu – s-a de la înnoirea lumii 1778, decembre 4”.

La foaia 16 recto se găseşte acolo în realitate crisovul pe care-l citează d. Lesviodax, cu indicţionul 15 şi din luna lui genariu, însă 8, iar nu 7, şi din anul nu 6870 sau 1362, ci 6902, adică 1394[12].

O diferenţă abia de 34 ani! [13]

Dacă le făcea al-d-acestea d. Lesviodax pe la 1840, apoi cu cât mai boacăne le croiau vrând-nevrând predecesorii d-sale cei de pe la 1640!

Să ascultăm pe bătrânul Radu Greceanu.
El zice:
„6723 (1215). Radul Voievod Negrul, care pisania mănăstirii Câmpulungului arată cum că o zidise măria-sa în domnie biserică de mir şi, surpându-se, Mateiu-Vodă o a prefăcut, arătând şi în crisovul măriei-sale, ce este acolo la mănăstire de la leat 7155 (1647) aprile, cum că a fost zidire întâi la leat 6723 (1215), care este de 75 ani mai-nainte zidirea mănăstirii decât veleatul ce scrie letopiseţele ţării de descălecarea ţării.
6730 (1222). Radul Voievod Negrul, întru care arată într-un pomelnec de lemn, care este făcut iar de Radul Voievod Negru, la sfânta mănăstire Câmpulung, pre când era biserică de mir, şi se află acolo, care îl avem şi acesta de mărturie.

6800 (1292). Mircea Voievod cel dentâi, sân Radului Voievod, dintr-un crisov al monastirii Tismenei; şi cum că şi Radul Voievod Negru a fost Băsărab, dintru care l-am adevărat dintr-un crisov al mănăstirii Câmpulungului de moşia Bădeşti; şi a zidit mănăstirea Cotmeana în domnie la leat 6809 (1301), după cum pisania mănăstirii arată şi adeverează” 1.
Apoi mai departe Greceanu urmează cu desfăşurarea minunatelor sale fântâne:
„Pisania din 6809 (1301) a mănăstirii Nucetului, ce acum se cheamă Cozia, întru care se citeşte că este zidită de Mircea I la 6809 (1310) în domnie; crisovul din 6810 (1302) tot al lui Mircea I voievod al Amlasului şi laturilor tătăreşti şi domn al băniei Severinului şi de amândouă părţile de Dunăre până la Marea Neagră şi cetăţii Dârstorului stăpânitor, în care crisov acest domn dă monastirii Nucetul să ţină balta de la Săpatul până la gura Ialomiţei, poruncind judeţului din Dârstor ca la vamă să nu se amestece; pisania din 6811 (1303) tot a lui Mircea I Voievod, ce se găsi de el pe clopotul monastirii Cozia şi din

care se dovedea că acea mănăstire a fost făcută de Mircea în domnia sa” 2.

Reproducând toate acestea, strănepotul cronicarului, d. Stefan Greceanu, exclamă cu admiraţiune:

„Negresit că denaintea unor asemeni probe puternice” etc.3

Dec!

Să cântărim.

Sorginţile lui Radu Greceanu se împart în patru serii:

1. De la Tismana;
2. De la Cozia;
3. De la Cotmeana;
4. De la Câmpulung.

Le vom descoase una câte una.

53

Originea monastirii Tismana

De la Tismana Greceanu citează un singur crisov, zis din 6800, adică 1292, şi emanat de la Mircea-Vodă fiul lui Radu.

Acest act nu numai că se păstrează în original, ba chiar în două exemplare, în Arhivul Statului din Bucureşti pintre legăturele Tismenei, dar încă a mai fost şi publicat de mult de către răposatul Venelin.

Pe unul din cele două exemplare datul cronologic lipseşte cu desăvârşire, pe celălalt însă este specificat cu deplină claritate: „scris în

Argeş din ordinea domnului voievod Io Mircea în anul 6895 (1387), luna lui iuniu în 27 zile” 1.

În text se zice între celelalte:

„Monastirea Tismana, pe care sunt răposatul părinte al domniei-mele Io Radu Voievod din temelie a rădicat-o, iar sunt răposatul frate al domniei-mele Io Dan Voievod cu multe lucruri a întărit-o” 2.

Apoi mai departe:

„Şi-i mai întăreşte domnia-mea toate câte a fost dat unchiul domniei-mele Vladislav Voievod monastirii sântului

Antoniu de la Vodiţa” 3.

Asadară, până la tatăl marelui Mircea, adică până la Radu Negru cel adevărat, n-a existat nici măcar temelia monastirii Tismana, ci numai Vodiţa, fundată cu câţiva ani mai-nainte în apropiare de acolo, mai în jos spre Dunăre.

Toate acestea ni le spune de asemenea fratele şi predecesorul lui Mircea cel Mare, Dan Basarab „fiul lui Radu Voievod”, într-un crisov din 3 octobre 1385, conservat în Arhivul Statului în condica monastirii Tismana şi asupra căruia ne făcu atent d. Ion Brezoianu.

Acest document, fiind până astăzi unicul conservat de la Dan I, îl reproducem aci întreg, după cum se găseşte tradus:

„Pentru că eu carele întru Cristos Dumnezeu binecredinciosul Ion Dan Voievod, din mila lui Dumnezeu domn a toată Tara Românească, întru început de la Dumnezeu dăruindu-ni-se domnia, am aflat în pământul domniei-mele, la locul ce se numeşte Tismana, o monastire cu toate lucrurile nesăvârşită, precarea răposatul întru fericire blagocestivul Radu Voievod, părintele domniei-mele, din temelie a înălţat-o, şi scurtându-i-se viaţa nu s-a săvârşit; pre aceasta bine am voit domnia-mea, precum şi domnialui, şi de aceasta îndemnatu-m-am a înnoi dar pomenirea părintelui domniei-mele, şi drept sufletul meu, cu hramul preasfintei stăpânei noastre născătoarei de Dumnezeu şi pururea fecioarei Marie, a zidi şi a întări cu toate adăugirile şi veniturile, nu numai acestea, ci şi câte a închinat părintele meu monastirii, toate a le întemeia şi a întări pentru mărirea Dumnezeului meu şi întru lauda şi cinstea preaslăvitei stăpânei mele şi preacuratei născătoarei de Dumnezeu, ca pre aceasta să o aflu întru viaţa domniei-mele întărire şi ajutătoare şi întru înfricoşata zi a judecăţei vieţii vecinice mijlocitoare; şi mai întâi am adăugat acestei sus-zisei monastiri grâul din sud (judeţul) Jales patru sute de kile în tot anul, şi cine va fi căblar, de aceasta să nu

Întrebe domnia, ci să trămiţă aceia aşa la monastire;

am adăugat şi la râul Jalesului în Dubăceşti lemnele de nuci toate, şi din curtea domniei-mele în tot anul 10 foi de brânză şi 10 caşcavale şi 10 aşternuturi şi zece postavuri de... şi zece postavuri de miere şi ceară, pe potriva pe cât va aduce anul; către aceasta întăresc domnia-mea câte a închinat răposatul întru fericire părintele domniei-mele Radu Voievod, satul Comanii şi vadul cu Toporna şi balta Bistreţul de la Topliţa până-n gârla răpede, mai sus de Covăciţă, cu satul Chrisomunii, şi Tismana de amândouă laturile, câte au fost ligăsească şi rusească; către aceasta întăresc şi câte monastirii sântului Antonie a închinat şi a scris răposatul întru fericire unchiul domniei-mele Vladislav Voievod: satul Jidostiţa cu râul, şi pe Dunăre virul din mijloc tot, şi venitul de la 8 vârst, şi Dunărea din padina Oreavei până la podul de sus, şi Vodiţa mare de amândouă laturile cu nuci şi cu livezile şi cu siliştile Bahnei şi moara în Bistriţa, şi sălaşe de ţigani patruzeci; acestea toate am adăugat şi am întărit domnia-mea cu toată porunca şi întărirea să fie neclintite şi nemişcate; aşijderea şi satele să fie slobode de toate slujbele şi dajdiile şi veniturile domniei-mele; către aceasta poruncesc domnia-mea ca să fie călugării înşişi stăpânitorii întru amândouă monastirile, şi după moartea întâiului povăţuitor al lor alt năstavnic nemini să nu pună, nici eu însumi voievod, dar şi nemini din cei după mine, nici să se strice orânduiala lui Nicodim şi porunca mea, şi cine va îndrăzni dintr-acestea a strica ceva şi a adăuga rău să fie proclet de Domnul Dumnezeu atotţinătorul şi de preasânta născătoare de Dumnezeu şi de toţi sânţii, şi să fie părtaş cu cei care s-au lăpedat de Domnul şi l-au vândut spre moarte; acestea toate s-au scris în Argeş cu porunca domnului Dan Voievod. Octobre 3, anul 6894 (1385), indicţionul 9”.

Unele mici erori de traducere din slavoneşte lesne se pot corege în acest act prin crisovul omolog al marelui Mircea din 1387, citat mai sus şi din care noi posedem chiar originalul.

Astfel i, bunăoară, în loc de „Comanii şi vadul cu

Toporna” trebui să se citească: „Vadul Comanilor cu Toporna”.

Deşi textul slavic nu mai există, totuşi deplina autenticitate a documentului se verifică nu numai prin conformitatea-i cu cel mircian, dar şi prin calculul indicţionului, carele se începea în adevăr al 9-lea de la 1 septembre 1385 încoace, adică cu o lună înainte de 3 octobre.

Un alt monument de la Dan I din acelaşi an, anterior însă lui septembre, este un clopot al monastirii Cotmeana, de pe inscripţiunea căruia

d. A. Odobescu ne-a comunicat un admirabil facsimile în mărime naturală, unde se citeşte scris pe un singur rând circular:

EAHHEL – firOB-fiPNfiror NAHQANAAANAEOeEOACTEOPH CHKAMEAHJUnă HEAPArOMHPCHHrUM6HAAPArOMH PA + ELTSQMreNAHKTIQNH

Adică:

„În zilele binecredinciosului domn Ioan Dan Voievod a făcut acest clopot jupânul Dragomir fiul egumenului Dragomir. În anul 6893 (1385), indicţionul 8”.

Astfel i în 1385, şi chiar pe la ţinea acestui an, dintre cei doi fii ai lui Radu Negru domnea încă Dan, iar nu fratele său marele Mircea, după cum s-a crezut până acum.

Să ne rezumăm.

Dentâi domneşte Vladislav Basarab şi întemeiază mica mănăstire de la Vodiţa; apoi frate-său Radu Negru clădeşte pe un plan mai grandios Tismana, unind-o totdodată cu Vodiţa; de aci fiul mai mare al lui Radu, DanVodă, face ambelor locaşuri întrunite mai multe donaţiuni; în sfârşit Mircea.

De la Dan şi de la Mircea, din 1385 şi din 1387, s-au conservat până astăzi înseşi actele de donaţiune.

Ce se petrece dară cu maiestuosul turn babilonic al lui Greceanu?

Unde-i anul 1292?

Şi cu atât mai vârtos, lăsând la o parte mai multe altele, unde-i Negru-Vodă cel de pe la 1215?

Cronicarul substituă neste cifre imaginare în loc de anul 1387, sperând că o să se treacă gluma în vecii vecilor, şi apoi ţine-te!

Monastirea Tismana cu toate ale sale fiinţează cel mult de pe la 1372, adică de pe la începutul domnirii adevăratului Radu Negru; monastirea Vodiţa, ceva mai veche, datează iarăşi cel mult de pe la 1362, adică de pe la începutul domnirii lui Vladislav Basarab; ambele se datoresc mai cu seamă, precum ne vom asicura mai la vale, stăruinţelor fericitului Nicodem, devenit în urmă el însuşi o figură mitologică, dar carele egumenise acolo în fapt, într-un mod documental, sub patru principi succesivi: Vladislav Basarab, Radu Negru, DanVodă şi marele Mircea, de pe la 1362 până pe la 1406.

Iacă totul!

Să vedem acum şi Cozia.

54

Originea monastirii Cozia

Această monastire procură lui Greceanu următoarele izvoare:

1. O inscripţiune din 6809 sau 1301 de la Mircea-Vodă;

2. Un crisov din 6810 sau 1302 de la acelaşi, anume despre „balta de la Săpatul până la gura Ialomiţei”;

3. O inscripţiune tot de la vodă Mircea din 6811 sau 1303.

1301, 1302, 1303, ce admirabilă potriveală cronologică!

În Arhivul Statului din Bucureşti se află ceva mai mult decât atâta: însuşi actul de prima fundaţiune a Coziei.

D. Gr. G. Tocilescu l-a dat la lumină întreg, după cum îl traduce vechea condică a acestei monastiri.

Iacă-l:

„Eu cel întru Christos Dumnezeu bun-credinciosul şi

de Christos iubitorul Ion Mircea, marele voievod şi domn a toată ţara Ungro-Vlahiei, cât din putinţă m-am nevoit a urma ca să proslăvesc pre Dumnezeu, cel ce m-a proslăvit şi prescaunul părinţilor mei cu slavă m-a înălţat; pentru aceea bine am voit domnia-mea a rădica din temelie monastirea întru numele sfintei şi de viaţă începătoarei şi nedespărţitei Troiţe, nezidita dumnezeire, întru care împăraţii împărăţesc şi întrucarea trăim şi ne mişcăm, la locul ce se cheamă Nucet lângă Olt, ce se numeşte Cozia etc.”

Apoi datul:

„La anul 6896 (1388), indiction II, luna lui mai 20” 1.

Astfel i Cozia, ca monastire, se rădică din temelie de către marele Mircea cel mult cu vreo doi-trei ani înainte de 1388.

Ce mai fac dară miraculoasele inscripţiuni şi crisoave coziane ale lui Greceanu din 1301, 1302 şi 1303?

Mircea cel Mare a fost în genere un principe puţin bisericos; dar numai cât despre Cozia, paternitatea acestei monastiri nu i se poate contesta.

Tradiţiunea poporană de acolo povesteşte până astăzi cum nemuritorul erou, învins o dată de către unguri, adormise obosit sub un arbore, şi iată apărându-i în vis icoana santei Trinităţi şi poruncindu-i a da inamicilor ţării o nouă năvală: se scoală, bate pe maghiari, şi acolo unde era binecuvântatul arbure înalţă din recunoştinţă altarul monastirii2.

Legenda e poezie, documentele sunt proză, Greceanu nu este niciuna, nici alta!

Ce-i şi mai frumos, crisovul cel despre „balta de la Săpatul până la gura Ialomiţei”, pe care cronicarul nostru îl pune sub anul 1302, oricine-l poate vedea în original în Arhivul Statului din Bucureşti, dacă-şi va da osteneala de a cere pachetul 40 din ale Coziei.

Ei bine, în loc de leatul 6810 sau 1302 se citeşte acolo foarte clar anul 6895 sau 13873.

O nevinovată înghiţitură de 75 vere şi ierne!

Dacă Greceanu era atât de dibaci a descifra crisoavele, apoi ce să mai vorbim despre lectura cea cu mult mai încurcată a „pisaniilor” de pe clopote!

Înainte de a se funda monastirea Cozia de către marele Mircea între 1385 – 1387, exista cam tot pe acolo la satul Călimăneşti o biserică, pe care o clădise între 1372 – 1380 tatăl acestui principe: vodă Radu Negru.

Biserica şi monastirea, Călimăneştii şi Cozia, s-au identificat mai la urmă, anexându-li-se totdodată un alt locaş de o origine analogă: Cotmeana.

Iacă un preţios crisov de la Mircea cel Mare din 20 mai 1388:

„Câţi au duhul lui Dumnezeu de poartă, aceştia sunt fiii lui Dumnezeu, precum zice dumnezeiescul Apostol, cărora cei iubitori de dreptate urmând şi cu nevoinţă bună nevoindu-se, viaţa cea dorită au câştigat; cele pământesti pe pământ lăsându-le, către cele cereşti s-au mutat; fericitul glas de bucurie auzind, pre care şi pururea îl vor auzi: veniţi, blagosloviţii părintelui meu, de moşteniţi împărăţia ce este gătită vouă de la întemeierea lumii; cărora şi eu, cel întru Christos Dumnezeu binecredinciosul şi de Christos iubitorul Ion Mircea, marele voievod şi domn a toată Ungro-Vlahia, cât mi-a fost prin putinţă m-am nevoit a urmă: a proslăvi pre Dumnezeu cel ce m-a proslăvit şi prescaunul părinţilor mei cu slavă m-a înălţat; pentru aceasta bine am vrut domnia-mea de am rădicat din temelie monastire întru numele sfintei de viaţă începătoarei şi nedespărţitei Troiţe, nezidita dumnezeire, întrucarea împăraţii împărăţesc şi domnii domnesc şi întrucarea trăim şi ne mişcăm şi suntem, în loc ce se cheamă Călimăneştii la Olt, care mai-nainte era satul boiarului domniei-mele lui Nan Udobă, pre carele cu dragoste şi cu multă osârdie cu voia domniei-mele l-a închinat monastirii ce s-a zis mai sus; şi am mai adaus domnia-mea câte sunt trebuincioase călugărilor ce vor locui într-acest locaş, de hrană şi de îmbrăcăminte: satul lângă Olt, care a fost mai-nainte al lui Cazan, ce se numeşte Orlestii, şi alt sat la Cricov.

care a fost mai-nainte al lui Stan Halgas; am mai dat şi moară la hotarul Piteştilor; încă şi la moartea jupânului Stanciu Turcul a mai dat satul ce se numeşte Crusia, ca să fie al monastirii; a mai închinat şi alt boiar al domniei-mele Stanciul Balcov la Argeş moşie, care a cumpărat-o de la Stefan Taco, şi cu vie, şi aceea cu voia domniei-mele; şi alt loc era acolo, care l-a dat Dude din porunca lui Dan Voievod; încă şi alt loc tot acolo s-a împreunat cu locul lui Dude din hotarul Stanciului Vran, care l-a dat frate-său Vladul, şi vie tot pe acea parte în 4 locuri, una în hotarul Călineştilor, şi 2 locuri la hotarul lui Voico, şi altul la hotarul lui Stănislav Oreaova; şi la Râmnic moară, care a dat-o Dan Voievod; şi vie iar acolo a închinat jupânul Buda, după voia părintelui domniei-mele Radu Voievod; şi metoc în locul Hinateştilor, care l-a închinat Tatul la biserică; aceste toate ce sunt mai sus-zise să fie slobode de toate dăjdiile şi lucrările domniei-mele; şi încă am mai adaus domnia-mea şi mertic de la curtea domniei-mele pe tot anul: grâu găleţi 220, şi vin zece buţi, şi zece burduşi de brânză, şi 20 de caşcavale, şi 10 vedre de miere, şi 10 sloi de ceară, şi 12 bucăţi de aba, şi 300 sălaşe de ţigani; către acestea bine am voit domnia-mea să fie monastirea Cotmeana sub stăpânire cu toate cele ce sunt ale ei monastirii ce s-a zis mai sus, şi de acolo să se stăpânească; iar pentru vieţuirea acestui locaş într-acest feli să fie: după aşezământul popei lui Gavril, oricâte el va aşeza şi va întemeia, şi neminea să nu fie slobod a scădea sau a adăuga măcar cât de puţin; încă şi după moartea popei lui Gavril să nu aibă neminea voie ca să pună egumen, nici eu Mircea Voievod, nici alt domn, carele bine va voi Dumnezeu a fi după mine, nici altcineva, numai fraţii pe care-l vor alege dintre dânşii după aşezământul popei lui Gavril. (Urmează blăstemul.) Acest cinstit crisov s-a scris după porunca marelui voievod Mircea şi domn a toată Ungro-Vlahia, la leat 6896, indiction II, luna lui mai 20”4.

Asadară:

1. Radu Negru, tatăl marelui Mircea, fundează o biserică nu departe de Cozia la Călimăneşti;

2. Acea biserică primeşte apoi mai multe donaţiuni succesive de la Dan Basarab, fratele şi predecesorul lui Mircea cel Mare;

3. Deja după Radu Negru şi după Dan Basarab se naşte „din temelie” propriu-zisa monastire Cozia.

Iacă în trei cuvinte nu numai singurul act de botez autentic, dar până şi ca un feli de status ante partum al acestui sunt locaş.

55

Originea monastirii Cotmeana

Isprăvind cu Cozia, să venim la Cotmeana.

Documentul de mai sus ne-o arată existând în 1388.

După inscripţiunea de pe clopotul de la Dan Basarab, reprodusă în paragraful 53, ea avea pe la 1385 egumen pe boiarul Dragomir.

De când însă?

Aci-i cestiunea.

În cronologia lui Greceanu, pe care noi am adus-o textualmente, ni se spune că: „Mircea Voievod cel dentâi a zidit monastirea Cotmeana în domnie la leat 6809”, adică de la Crist în anul 1301.

De unde oare luat-a aceasta cronicarul?

El răspunde cu gravitate:

„Pisania monastirii arată şi adeverează”.

Iarăşi o pisanie!

Cele desfăşurate cu câteva rânduri înainte despre monumentele mirciane ale Coziei zise din 1301, 1302, 1303, şi despre crisovul mircian al Tismenei pretins din 1292, cari toate în realitate nu sunt decât de pe la 1387 – 1388, au probat până la ultima evidenţă că „Mircea Voievod cel dentâi” al lui Greceanu nu este altcineva decât pur şi simplu nemuritorul Mircea cel Mare.

Urmează dară că şi în pisania de la Cotmeana, care astăzi nu se mai găseşte, trebuia să fi fost indicat, ca şi-n cele de la Cozia şi Tismana, nu fantasticul an 1301, ci un

altul posterior cel puţin cu vreo opt decenii.

În adevăr, noi avem la mână în astă privinţă o diplomă, care ne permite a dobândi, ca şi până aci, o demonstraţiune dintre cele mai decisive.

Primul crisov în Condica cea veche a Cotmenei, conservată în Arhivul Statului din Bucureşti la un loc cu vechile condice ale Tismenei, Coziei, Vierosului şi mai multor alte monastiri, este din 12 iuniu 6926, indiction II, adică anul 1418.

Mihai Basarab, urmaşul pe tron şi fiu al marelui Mircea, asociat la domnie de către tată-său încă de pe la 13921, începe acel crisov cu următoarele cuvinte:

„Eu cel întru Christos Dumnezeu binecredinciosul şi blagocestivul şi de Christos iubitorul şi însumi stăpânitorul Io Mihail, voievod şi domn a toată Tara Românească a Ungro-Vlahiei, dat-am domnia-mea această poruncă a domniei-mele amânduror monastirilor, carile sunt zidite de moşul domniei-mele şi de părintele domniei-mele: de la Cozia a santei începătoarei de viaţă Troiţe, şi a santei Bunei-Vestiricarea este de la Cotmeana etc.” 2.

Cu patru ani mai-nainte, pe când trăia încă Mircea, s-a făcut cel mai mare din cele patru clopote existinţi până astăzi ale Cotmenei, pe care d. A. Odobescu a citit următoarea inscripţiune: E HMA CThlJ H JHEONAHALNhl-TPOHU E ANH E6LHKArO IQ MHPCA EOSEOA + MHHAHL EOSEOA CREOPHCA CI6 SEONO ELTSUKA 6N SMUA MAHA. H nPH HrOYMeN-ţi COFPONI. IZEOL6NI6M QUA H noCn-fiW6NI6ME CNA. H CEEPEW6NI6M CLArO AHA. XANOWE MAHCTOP.

Adică:

„În numele santei şi de viaţă începătoarei Treimi, în zilele marelui Io Mircea Voievod şi Mihai Voievod, s-a făcut acest clopot în anul 6921, indiction 6, luna lui mai, sub egumenul Sofroni, cu voia Tatălui şi ajutorul Fiului şi îndeplinirea Sântului Spirit. Meşter Hanos”.

Clopotul ne spune cine a fost Mihai Basarab, iar Mihai Basarab ne povesteşte originea monastirii Cotmeana.

Fiu al lui Mircea cel Mare şi nepot al adevăratului Radu Negru, el atestă foarte limpede, ca unul ce o ştia negreşit mai bine decât oricine altul, cum că ambele monastiri Cozia şi Cotmeana se formaseră absolutamente în acelaşi mod.

Reducând acum inscripţiunea cea cotmeniană a lui Greceanu la marginile verităţii factice, adică la Mircea cel Mare, iar nu la anul 1301, şi confruntând-o apoi cu crisovul din 1418, noi lesne ne convingem că:

1. Radu Negru, între 1372 – 1382, clădise undeva lângă Cotmeana o biserică întocmai precum tot dânsul făcuse o altă la Călimăneşti lângă Cozia;

2. Pentru Cotmeana, ca şi pentru Cozia, marele Mircea a fost între 1386 – 1388 fundatorul cel „din temelie" al monastirii în loc de o simplă biserică3.

56

Originea monastirii de la Câmpulung

Să mai urmărim pe Greceanu în ultimul său refugiu la Câmpulung.

Aci misiunea analizei critice devine gingaşă.

Toţi câmpulungenii până la unul sunt în stare din ambiţiune locală a se face punte şi luntre pentru a scăpa din sicura peire sacra umbră a semizeului lor Negru-Vodă cel de pe la 1215, mulţumită căruia le este

dat a se făli, în ocaziuni solemne, cum că urbea lor va fi fost oarecând, fără ştirea lui Dumnezeu, capitala Munteniei.

Apoi chiar dintre arheologii noştri cei mai cu vază s-au nemerit unii cari au mers cu intrepiditatea până a cântări cu un aer serios: „În zestrea monastirii Câmpulungul cupa de argint a lui Negru-Vodă", numind-o cu energie: „o cupă cavalerească de cinci litre" 1.

Ei bine, cu pericolul de a supăra pe fraţii musceleni, noi vom cuteza a risipi maiestuoasa lor aureolă.

Câmpulungul înavuţeşte pe Greceanu cu următoarele trei argumente:

1. O inscripţiune despre descălecarea lui Radu Negru în 1215;

2. Un diptic sau aşa-numitul „pomelnic” cu datul 1222;

3. Un crisov relativ la satul Bădeşti…

Le vom analiza unul câte unul.

Mai întâi o „pisanie” cu anul 1215.

Ea ameţise la noi toată lumea fără excepţiune: nu numai pe d. Bolliac, dar până şi pe un istoric de talia răposatului Ioan Maiorescu, carele nu se temea să exclame: „mă ţin tare de inscripţia monastirii din Câmpulung!” 2.

O singură bagatelă a scăpat ca prin minune din vederea tuturor a: nemini nu s-a întrebat câtuşi de puţin despre epoca precisă a famoasei „pisanii”.

Datează ea oare chiar din anul 1215?

As!

Dacă nu de atunci, să fie încai din secolul XIII?

Nici atâta!

Măcar din 1300, măcar din 1400, măcar din 1500.

Nu, nu şi nu!

Miraculoasa inscripţiune s-a săpat din ordinea lui Matei Basarab pe la 1640.

Între 1640 şi 1215 aritmetica cea mai rudimentară numără pe degete un interval de 425 ani.

Socotindu-se câte trei generaţiuni la fiecare secol, acest spaţiu de timp echivalează cu naşterea şi moartea consecutivă a 13 neamuri.

Anul 1640 depunând o mărturie despre anul 1215, iacă o ciudată fântână istorică.

Însuşi Greceanu ne spune:

„Radul Voievod Negrul, care pisania monastirii Câmpulungului arată cum că o zidise măria-sa în domnie biserică de mir, şi surpându-se, Matei-Vodă o a prefăcut, arătând şi în crisovul măriei-sale, ce este acolo la mănăstire de la leat 7155 (1647), aprile 1, cum că a fost zidire întâi la leat 6723 (1215) etc.”

Inscripţiunea cea în litigiu, sau mai bine zicând două

gemene, ambele de la Matei Basarab, s-au conservat până astăzi.

„Pisania dasupra uselor sfintei monastiri”, după cum ne-o comunică într-o copie exactă d. C.D. Aricescu, sună aşa:

„În zilele dulcelui creştin şi de Dumnezeu iubit creştin Matei Basarab Voievod i gospozsda ego Elena (şi doamna lui Elena), cu vrerea lui Dumnezeu pus a fi domn creştin în Ţara Românească şi întru moşia lui, carea este dintru Ungurie descălecată, adică început-am a scrie de această sfântă dumnezeiască biserică, ce este hramul vladyczitzie naszei bogoroditzie i prisno dievy Maria (templul stăpânei noastre născătoarei de Dumnezeu şi pururea fecioarei Maria), carea s-a început şi s-a zidit şi s-a săvârşit de bătrânul şi preamilostivul creştin Radul Negru Voievod, carele a fost din început descălecător Tărei Româneşti şi din început a fost zidit această sfântă dumnezeiască biserică, când a fost cursul anilor de la Adam 6723 (1215), şi tot a stătut cu bună pace până în zilele creştinului Alexandru Voievod Ilias întru a doua domnie, când a fost cursul anilor de la Adam 7136 (1628), atuncea întru aceeaşi vreme s-a surpat din voia lui Dumnezeu în zioa de sfântul Ilie prorocul la meazi-noapte şi nicio firoseală nu s-a făcut; întru aceeaşi vreme dacă a dăruit domnul Dumnezeu pre acest domn bun şi milostiv creştin Matei Basarab Voievod i gospozsda ego Elena (şi doamna lui Elena) cu domnia în Ţara Românească şi întru moşia lui, şi fiind şi măria-sa dintru acea rudă bună şi dintru acel neam adevărat, socotit-a ca un domn bun şi milostiv ca să rădice şi să facă această sfântă şi dumnezeiască biserică, să nu peară pomana acelor răposaţi domni bătrâni, şi acestui domn bun şi milostiv creştin Matei Basarab Voievod i gospozsda ego Elena (şi doamna lui Elena) încă să le fie de pomană la sfântul jertfenic întru vecie nesăvârşită şi de mare ajutor înaintea feţei lui Dumnezeu adevărat; şi ispravnic a fost după lucrul acestei sfinte şi dumnezeieşti biserici Socol clucer de Cornaţeani, şi a nevoit şi acest boier înţelept cu multă

strădanie şi cu toată inima pentru slujba domniei şi întru pomana domnu-său, apoi şi pentru sufletul lui ca să-i fie de ajutor la înfricoşata judecată; şi s-a început de zidit această dumnezeiască biserică din faţa temeliei în luna lui iunie 22 de zile, când a fost leatul de la Adam 7143 (1635), şi s-a săvârşit în luna lui august în 20 de zile, leatul 7144 (1636)”.

Iacă din punct în punct celebra pisanie!

Ea ne oferă o teorie întreagă: nu numai împune lui Radu Negru anul 1215, dar încă, pentru a fi consecinţe cu ideea fixă a colonizării din Făgăraş, mai traduce în titlul princiar „Ungro-Vlahia” prin „din Ungurie descălecată” 3.

Tot în monastirea câmpulungeană, dasupra usei celei mari din întru, se mai află următoarea inscripţiune analoagă iarăşi de la Matei Basarab:

„U imia ottza i syna i sviatago ducha (în numele Tatălui şi Fiului şi Sântului Spirit) amin, în zilele dulcelui creştin şi de Dumnezeu iubit creştin Matei Basarab Voievod şi doamna lui Elena, cu vrerea lui Dumnezeu pus a fi domn creştin în moşia lui, adică scris-am de această biserică ce este hramul uspeniei presviaţiei vladyczitzie naszei bogoroditzie i prisno dievie Mania (adormirii preasântei stăpânei noastre născătoarei de Dumnezeu şi pururea fecioarei Maria), care o a zidit răposatul Negru Voievod când a fost veleatul de la Adam 6723 (1215), şi a stătut cu bună pace până în zilele lui Alexandru Voievod Ilias, fost-a leatul 7136 (1628), atuncea s-a surpat, iar dacă a dăruit Dumnezeu pe creştinul Basarab Voievod i gospozsda ego Elena (şi doamna lui Elena) cu domnia întru moşia lui, socotit-a ca un domn milostiv ca să rădice această biserică sfântă, ca să nu peară pomana moşilor, pentru că a fost şi măria-sa dintru acea rudă bună şi adevărată, şi ca să fie şi domniei lui de pomană la sfântul şi de mare ajutor înaintea feţei lui Dumnezeu întru vecie amin; după aceea şi acesta ce se zice Dolgopol (Câmpulung) să fie iertat de vamă de pâine, să nu dea vamă domnească; aşijderea şi orăşeanii să nu dea vamă de

ce vor vinde, după cum iertaţi au fost de răposatul Radul Negrul Voievod, şi cum scrie în cărţile cele bătrâne, aşijderea să fie iertaţi şi de domnia mea; iar cine nu va întări, să fie proclet şi anatema; şi s-a început această sfântă biserică din faţa temeliei în luna lui iunie 23 de zile, de la Adam trecuţi ani 7143 (1635), şi ispravnic a fost după lucrul acestei sfintei biserici jupân Socol duciarul de Cornăţeani, şi a voit şi acest boier cu toată inima şi cu toată strădania, pentru slujba domnu-său şi pentru sufletul lui, ca să-i fie de ajutor; şi s-a săvârşit în luna lui august în 20 de zile, când a fost leatul 7144 (1636)”.

Mai pe scurt, clucerul Socol Cornăţeanu, însărcinat din partea lui Matei Basarab cu edificarea „din faţa temeliei” a monastirii câmpulungene, căci din primitiva zidire se pare a nu mai fi rămas peatră pe peatră, s-a crezut dator, „pentru slujba domnu-său şi pentru sufletul lui”, a scrie în dreapta şi-n stânga anul 1215.

Iacă, mai repeţim încă o dată, renumita pisanie în două ediţiuni din acelaşi an 1636.

Ca ce feli de bază ştiinţifică poate să pună un istoric pe neste asemeni monumente?

Trecem la „pomelnic”.

Dipticele, al căror uz este tot aşa de vechi ca şi însăşi existinţa religiunii creştine, pot constitui, în caz de a fi autentice şi sincronice, o fântână istorică dintre cele mai preţioase4.

Dacă noi am avea în realitate un „pomelnic de lemn făcut chiar de Radul Voievod Negru”, după cum pretinde Greceanu, şi dacă am găsi acolo scris cu o mână contempureană anul 1222, ar trebui cu voie sau fără voie să ne plecăm fruntea cu resemnaţiune.

Din nenorocire însă un document de această natură nu se vede nicăiri.

Prin intermediul domnului C.D. Aricescu, iacă ce ne scrie într-o epistolă din 14 mai 1872 înţelegintele institutor câmpulungean d. G. Bădescu:

„Pomelnicul de lemn vechi fiind şters, l-am găsit

transcris pe o hârtie pusă în ram; pe dânsul nu se află alte persoane cari au o importanţă istorică, decât Radu Negru, Matei Basarab şi Elena doamna”.

Dipticul s-a făcut la 1215, şi totuşi nu s-a înscris într-însul niciun domn până la 1640!

Un Vladislav Basarab, un Mircea, un Neagoie, un Mihai, n-au căpătat măcar dânşii onoarea de a figura într-un colţusor alături cu „doamna Elena”.

Este evidinte că un asemenea „pomelnic de lemn” nu s-a putut naşte, ca şi „pisania” de mai sus, decât iarăşi sub domnia lui Matei Basarab, tot prin zeloasa „strădanie” a vreunui clucer Socol Cornăţeanu.

Să se noteze bine că anul 1222 nu se citeşte nicidecum în acest diptic, fiind o proprie născocire a lui Greceanu, silit a potrivi o cifră care să nu fie tocmai 1215 din „pisanie”, dar cam aci pe aproape.

Iacă şi „pomelnicul”!

Oare ce mai rămâne?

Greceanu mai menţionează: „un crisov al monastirii Câmpulungului pe moşia Bădeşti”.

De când şi de la cine?

Aceasta se lămureşte dintr-un alt pasagiu, pe care de asemenea ni-l împărtăşeşte strănepotul cronicarului:

„Crisovul din 1352 (6860) al lui Necolae Voievod Basarab cel dentâi, sân Alesandru Voievod Basarab, feciorul Negrului Voievod Basarab, prin care dă moşia Bădestii să fie a monastirii Câmpulung” [5].

Nicolau Basarab, frate cu Vladislav Basarab şi cu adevăratul Radu Negru, adică cu tatăl marelui Mircea, a fost în realitate unul dintre fiii lui Alexandru Basarab, precum o demonstră lespedea-i mormântară din 1366[6].

Greceanu însă nu se mulţumeşte a constata această veridică filiaţiune, ci merge şi mai departe, găsind o altă imaginară pentru însuşi bătrânul Alexandru Basarab: „fecior Negrului Voievod”.

Aci cronicarul s-a prins în cursă de bunăvoie.

Dacă Negru-Vodă era tatăl lui Alexandru Basarab,

atunci cată să fi domnit cel mult pe la 1300.

Unde-i dară loc pentru un „Mircea Voievod cel dentâi” la 1301?

Unde-i Negru-Vodă cel de pe la 1215?

De la 1215 până la 1300, nu cumva acest nou Matusael să fi şezut pe tron aproape un secol?

Iacă în ce nămol împinge pe Greceanu nenorocita-i teoromanie!

Cine anume a fost tatăl lui Alexandru Bazarab, aceasta se constată într-un mod nerecuzabil.

Regele maghiar Carol Robert, povestind teribila bătaie pe care o păţise de la olteni, ne-o spune foarte categoric într-o diplomă din 1332: „În terra transalpina per Bazarab, filium Thocomery” 7.

Nemic nu poate fi mai neted!

Cum că Bazarab de la 1330 n-a fost altul decât Alexandru, aceasta se ştie cu o preciziune matematică din cronica ungară contempureană a lui Ioan de Kikullew8, dintr-un act iarăşi contempurean de la împăratul serbesc Stefan Dusan9 etc.

Aşadar Alexandru Basarab a fost fiu al lui Tugomir Basarab, despre care în analele noastre şi-n toţi istoricii moderni ai României în desert veţi căuta o singură silabă.

În calitate de Basarab, precum am mai demonstrat-o, ei toţi au fost Negri, întocmai ca şi cele trei capete din rebusul lor eraldic; dar nici unuia dintr-înşii în specie nu se poate atribui fundaţiunea statului muntean, a cărui existinţă în banatul Severinului nu s-a întrerupt niciodată de la însăşi colonizarea romană a Daciei.

Profitând de amănuntele de mai sus, noi putem restabili aci următoarea genealogie documentală a Basarabilor, începând de la tatăl lui

Alexandru Basarab până la marele Mircea şi însemnând în parentezi cu cifre provizoare durata domniilor:

Tugomiru Bassarabu (1300)

Alessandru Bassarabu (131 x-1360)

Vladistavu Bassarabu (1360 – 137 x)
Radu-Negru Bassarabu (137 x-138 x)
Nicolau Bassarabu
Danu Bassarabu (138 x-1386)
Danu Bassarabu
Mircea Bassarabu (1386 – 1418)
Mihaiu Bassarabu
Vladu Bassarabu

Dintre toţi aceştia n-a domnit numai Nicolau Basarab.

După ce am ales neghina din grâu, aruncând acum la o parte ceea ce aparţine d-a dreptul lui Greceanu, lui Cornăţeanu sau unor călugări şi logofeţi din timpul lui Matei Basarab, noi lesne vom putea restitui pura veritate istorică în privinţa monastirii de la Câmpulung.

1. Fundator al ei a fost Radu Negru; toate datele concurg în unanimitate la recunoaşterea acestui fapt; însă nu vreun Radu Negru fictiv de pe la 1215, ci tatăl marelui Mircea, principe real dintre 1372 – 1380, a căruia memorie s-a conservat, de asemenea, ca generos donator de orice templu, în originile celorlalte trei antice locaşuri ale Munteniei: Tismana, Cozia şi Cotmeana;

2. Până a nu avea o monastire în înţelesul propriu al cuvântului, adică înainte de 1372, Câmpulungul cată să fi avut în locui o simplă biserică, deoarăce Nicolau Basarab, unul dintre fraţii lui Radu Negru şi unchi al lui Mircea cel Mare, îi dăruieşte moşia Bădestii între 1350 – 1366.

57

Rezumat despre Radu Greceanu

Înşirând într-o ordine cronologică vechimea monastirilor muntene, după cum o documentează actele cele mai autentice, noi avem:

1. Voditţa sub Vladislav, 1360 – 72;

2 Câmpulung} sub Radu, 1372 – 80;
3. Tismana
4 Cotmeanca} sub Mircea, 1386 – 87.

5. Cozia

Să nu se treacă cu vederea că mai toate sunt peste Olt sau aproape de Olt şi tot pe acolo în aceeaşi epocă vom vedea mai departe o mănăstire la Prislop, un schit la Motru, un altul la Jiu, Strugalea sau Strehaia etc.

Clasicul Polibiu zicea că erorile unui scriitor trebui considerate totdauna dintr-un duplu punct de vedere: scuzabile dacă decurg din neştire, şi neiertate la caz de precugetare1.

Cum oare să judecăm pe Greceanu?

Pentru acreditarea fantasticului Negru-Vodă de pe la 1215, el grămădeşte cu profuziune vreo zece probe, şi toate sunt false.

Erorile lui Greceanu întrunesc condiţiunile unei sisteme premeditate, a căriia prima inspiraţiune îi va fi venit de la vreun crisov sau vreo pisanie a-la-Cornăţeanu, înflorite apoi de către dânsul cu feli de feli de variaţiuni.

Aşa, de exemplu, însuşi „clucerul Socol” s-ar fi speriat de a atribui unui Negru-Vodă de pe la 1215 fundaţiunea Coziei, despre care până şi călătorii arabi din timpul lui Matei Basarab ştiau foarte bine că fusese clădită de către marele Mirceaa.

Am isprăvit cu Greceanu.

Vom analiza aiuri documentele municipale ale Câmpulungului, cari ne vor procura ocaziunea de a constata în privinţa lui Radu Negru o altă specie de imposibilităţi istorice, unele mai poznaşe decât chiar cele emanate de la Greceanu.

Bunăoară crisovul „despre satul Măţăul de jos ot sud Muscel”, confecţionat tot în epoca lui Matei Basarab, menţionează între celelalte:

„Cartea răposatului Negru-Vodă, care a fost întâi descălecător ţării şi a fiu-său Vlad Voievod şi cartea lui Vladislav Voievod şi cartea strămoşu-său Basarab Voievod şi a ginere-său Alexandru Voievod şi a nepotu-său Radului Voievod şi cartea lui Gavril Voievod şi cartea bătrânului Mircea Voievod şi cartea lui Alexandru Voievod şi a nepotu-său Alexandru Voievod şi a fiu-său Alexandru Voievod Ilias

etc., etc. etc„B

Un premiu pentru cine va descifra această oroare, cu strămoşi peste nepoţi, cu gineri peste fii, cu Alexandri peste Alexandri!

Şi totuşi, precum o vom demonstra mai la vale în monografia Câmpulungului, cam de aceeaşi natură, cel puţin în cestiunea lui Negru-Vodă, este întregul Arhiv Municipal din capitala Muscelului.

Aci, pentru a completa epizodul, nu ne mai rămâne de purificat decât personagiul atât de simpatic al primului egumen din Tismana.

58

Legenda ardeleană despre sântul Nicodem

D. Bolliac, ale căruia dese excursiuni arheologice în toată ţara i-au permis a vedea şi a auzi multe, zice într-una din operele sale:

„Afară de sântul Nicodem, contempurean cu Radu Negrul, pe care tradiţiunile îl vor român şi părinte al Bisericii Române, nu mai cunoaştem niciun sunt român” 1.

D. Bolliac fiind din numărul acelora ce militaseră altă dată cu mult entuziasm pentru un Negru-Vodă de pe la 1215, iacă dară fericitul Nicodem de la Tismana strămutat către începutul secolului XIII, deşi însăşi monastirea s-a fundat abia peste o sută sasezeci de ani mai în urmă! 2 Eruditul episcop Melchisedec de la Izmail, ceva mai sobru în calculi cronologici, ne spune la rândul său: „Monastirea Tismana, fundată de sântul cuviosul părintele nostru Nicodem la 1313”, mai adăugând apoi într-un alt pasagiu cum că tot acolo se păstrează „un deget” din pierdutele moaşte ale primului stare (3. Să venim la adevărul istoric.

O cronicuţă rimată din secolul trecut, scrisă peste Carpaţi de către un călugăr de la Prislop, din ţara Haţegului, atribuind tot fericitului Nicodem fundaţiunea acestei monastiri, cuprinde între altele:

„O Prislop!

Numite loc.

Cum fuseşi făr’ de noroc!

— Ba eu bine am fost norocit, Căci sfântul Nicodim aici s-a sălăşluit.

Şi întâi sfântul Nicodim mie

Mi-a pus temelie, Care stă de veacuri multe Acum de oameni trecute: Mai-nainte cu mulţi ani De domnia lui Matias crai;

Că acestui preacuvios părinte şi sfânt De la Dumnezeu Domnul i s-a vestit Locul pisătoarelor4 să-l găsească Şi acolo monastire să zidească;

Şi în Ţara Românească peste munte A trecut şi a cercat locuri multe, De şi-a tocit toiagul de fier Privind pe pământ şi pe cer. Locul cel ales mai întâi Este în Surtuc sus pe Jii: Acolo peşteră a găsit Şi într-însa tot s-a sălăşluit.

Care peşteră şi pân-acum se găseşte

Şi-a sfântului Nicodim se numeşte.

Apoi s-a dus în ţară şi mai în întru Până la apa ce se zice Motru: Acolo puţin a conăcit Şi după vremi monastire s-a zidit. De acolo s-a dus spre Vodiţa, Unde-i acum schitul Topolniţa; După aceasta pisătoarele a găsit, Unde şi sfânta lavră Tismana s-a zidit, Unde şi moaştele sfântului se găsesc

Şi minunile toate i se vestesc.

Deci de la sfântul Nicodim s-a făcut

Tuturor de obşte început

În Ţara Românească la munte zidiri.

Biserici, schituri şi monastiri. A doua lavră Cozia Mircea o a zidit, şi sfântul Nicodim o a sfinţit…”5.

Ori de unde să fi luat necunoscutul versificator ardelean izvoarele sale, naraţiunea de mai sus, afară de eroarea de a confunda Vodiţa cu Topolniţa6, este de o remarcabilă exactitate.

D. Bolliac şi episcopul Melchisedec, în ce se atinge de apostolica figură a fericitului Nicodem, nu aveau decât să urmeze din literă în literă modestei cronicuţe din Prislop, ceea ce ar fi fost cu atât mai lesne celui dentâi, cu cât tocmai domnia sa este acela ce a scos-o la lumină.

Studiul”. Nomenclatura

Ea pune pe seama neobositului lucrător al lui Crist următoarele creaţiuni succesive:

1. Prislopul din Haţeg;
2. O peşteră lângă Jiu;
3. Un schit la Motru;
4. Monastirea Vodiţă;
5. Tismana.

Despre ultimele două noi avem numeroase probe documentale.

Edificând Vodiţa între 1360 – 1370, Vladislav Basarab îs începe actul de fundaţiune, conservat în original în Arhivul Statului din Bucureşti, cu următoarele cuvinte:

„Fiindcă eu, cel în Crist Dumnezeu binecredinciosul voievod Vladislav, din graţia lui Dumnezeu domn a toată Ungro-Vlahia, am binevoit din inspiraţiune divină a rădica o monastire la Vodiţa în numele marelui şi de Dumnezeu purtătorului Antoniu, ascultând pe onestul între monahi Nicodem, încât de la domnia-mea să fie pornire şi donaţiune, iar munca lui kir Nicodem şi a călugărilor să-i etc.” 7.

Apoi încheie:

„După moartea lui kir Nicodem, nici domnul, nici metropolitul, nici alţii să nu fie liberi a pune egumen în acel locaş, ci după cum va zice şi va regula însuşi kir Nicodem, aşa să fie etc.” 8

Aceasta s-a întâmplat, precum am mai spus-o, nu la 1215 sau la 1313, ci între 1360 – 1370.

La 1406 fericitul Nicodem trăia încă, fiind în capul Tismenei, de mult unificate cu Vodiţa.

Iacă ce zice un crisov de atunci:

„Eu Io Mircea, marele voievod şi autocratul domn al toate i Tăre Ungro-Române şi de peste munţi, încă şi al ţărelor tătăreşti, al Amlasului şi al Făgăraşului duce, şi al banatului de Severin domn, şi pe ambele laturi pe toată Dunărea până la Marea cea mare şi peste oraşul Silistria autocrat, dă domnia-mea această poruncă domnească rugătorului domniei-mele lui pop Nicodem, ca nemini să nu

cuteze a pescui în apa Tismenei etc.” 9.

Încheierea sună:

„A fost aceasta în anul 6915 (1406), când mă duceam domnia-mea la Severin întru întâlnirea regelui, şi am ajuns la monastire în 23 ale lui noiembrie cu toţi egumenii monastiresti şi cu toţi boierii etc.” 10.

O ultimă urmă despre „pop Nicodem” ne întâmpină într-un act din 141011.

Puţin după aceea el cată să fi murit.

Între 1360 – 1410, în curs de cincizeci de ani, în toate actele Tismenei şi Voditei figurează în permaninţă fericitul Nicodem, căruia-i urmează apoi în această după egumenie mai puţin renumitul Agaton12.

Verificată documentalmente în privinţa celor două monastiri întrunite, cronicuţa din Haţeg se susţine nu mai puţin în respectul Prislopului, al pesterei de lângă Jiu şi al schitului de la Motru, dacă nu prin texturi diplomatice, încai cu ajutorul unor foarte pozitive daturi de topografie.

Pe la monastirea Motru, deşi edificată în starea-i actuală cu mult mai târziu, există totuşi până astăzi o vie numită a lui Nicodim şi tot acolo se păstrează din tată în fiu tradiţiunea locului unde se afla chilia sântului13.

„Pe Jiu în sus, pe mâneca Surtucului – zice editorul cronicuţei noastre – se formează o insulă, în care se găsesc şi astăzi ruine, şi tradiţiunea spune că aci ar fi fost o biserică mare, zidită înainte de Radu Negru” 14; adică, presupunând că în adevăr aşa sună tradiţiunea, căci chiar în lipsă-i ne-ar ajunge ruinele, acea „biserică mare” de zidise anume sub fratele şi predecesorul lui Radu Negru, Vladislav Basarab, atunci când fericitul Nicodem venise în Muntenia.

În fine, o vorbă despre Haţeg.

După arătarea vechilor menee serbe şi a unei cronice bulgare, locul de naştere al fericitului Nicodem a fost oraşul transdanubian Prilip sau Prilep15, aşezat nu departe de Ohrida, între Albania şi Macedonia, şi al căruia nume se poate pronunţa româneşte Prislep sau Prislop

prin intercalarea unui's, întocmai cum din lapis se face lespede, din acutus – ascuţit, sau precum la vechii latini se zicea triresmos, duşmosus, cosmittere, poesnis, în loc de triremos, dumosus etc.16

E natural că fericitul Nicodem va fi botezat în călătorie cu numele patriei sale cel întâi petec de pământ pe care a venit să se stabilească în străinătate.

Prislopul din Haţeg este o legitimă colonie nicodemiană a Prilepului din Macedo-Albania.

Cronicuţa ardeleană mai menţionează încă sânţirea monastirii Cozia sub marele Mircea:

„A doua lavră Cozia Mircea-Vodă o a zidit
Şi sfântul Nicodim o a sfinţit”.

Acest fapt n-are trebuinţă de confirmaţiune: fundatorul Tismenei fiind luceafărul clerului muntean dintre 1360 – 1410, parteciparea-i la consacrarea unui locaş de importanţa Coziei decurge ca o firească consecinţă.

Asadară nu la 1215, după d. Bolliac, şi nici la 1313, după episcopul Melchisedec, ci anume între anii 1360 – 1410, sub patru Basarabi, dintre care unul a fost adevăratul Radu Negru, tatăl marelui Mircea, trăia în Muntenia fericitul Nicodem, edificând templuri peste templuri în tot lungul banatului oltean, de la Haţeg până la Dunăre.

59

Legenda munteană despre sântul Nicodem

Pentru a completa daturile documentale sincronice despre fundatorul Tismenei, ne poate servi famoasa călătorie a lui Paul de Aleppo, scrisă arăbeşte pe la 1657 şi cunoscută docamdată numai după o traducere engleză.

Ignorant în culme, dar observator foarte scrupulos şi narator foarte veridic, acest sirian vizitase, în societatea patriarcului Macariu de Antiohia, aproape toate monastirile muntene, examinând monumentele şi culegând tradiţiunile.

În privinţa petrecerii fericitului Nicodem la Motru, el se uneşte cu relaţiunea cronicuţei ardelene că:

„Apoi s-a dus în ţară şi mai în întru
Până la apa ce se zice Motru.
Acolo puţin a conăcit
Şi după vremi monastire s-a zidit”.

Paul de Aleppo zice:

„Monastirea Motru se consideră ca mai veche decât Tismana, căci sântul Nicodem fusese cel întâi om ce venise a locui acolo într-o cuvioasă solitudine, apucându-se a clădi o biserică, şi numai cu mult timp mai în urmă tot dânsul s-a dus de a zidit Tismana” 1.

Dar partea cea mai curioasă şi cea mai instructivă din naraţiunea lui Paul de Aleppo este viaţa fericitului Nicodem, aşa după cum i-au povestit-o călugării.

Iacă:

„Nicodem se născuse dintr-un tată grec, originar din oraşul Castoria, şi dintr-o mamă serbă. Fugind din casa părinţilor, el veni aci prin

Inspiraţiunea unui înger, carele-i indică sub culmea muntelui locul cel mai bun prin abundinţa pâraielor2. Atacând stânca, el îşi sfredeli singur o chilie, în care astăzi te poţi urca numai cu ajutorul funilor, şi se vesti apoi prin minuni. Sosind în oraşul Buda, reşedinţa regelui unguresc, şi predicându-i legea lui Crist, principele îi răspunse: o să te crez dacă vei trece intact printr-un mare foc, cu Evangeliul şi cu veşmintele tale. Aprinzându-se focul, sântul a trecut prin el, dempreună cu diaconul său. Atunci regele i-a dat scumpe daruri, între care treizeci de sate, şi i-a mai acordat mari ajutoare pentru construcţiunea acestei monastiri, la care Nicodem cel întâi a lucrat şi a rădicat-o. Nu mai puţin şi cnezul serbesc Lazar i-a dăruit un mare târg cu sasezeci de sate împrejur, iar domnul muntenesc i-a conferit tot venitul vamal din cercul monastirii, pe lângă mai multe alte daruri. Regele unguresc îi mai dede o grea cădelniţă de argint, care ne-a şi fost arătată, având turnuri în forma castelului din

Buda.”3

În această frumoasă legendă monastică predomneste elementul curat istoric.

Castoria, de unde Paul de Aleppo aduce pe tatăl sântului, se află puţin mai spre sud în aceeaşi regiune cu urbea Prilep, adevărata patrie a fericitului Nicodem, încât nemic nu poate fi mai firesc decât un grec castoriot venind a se stabili în Prilep şi căsătorindu-se cu o serbă de acolo.

Scena focului celui mare din Buda este negreşit o fabulă, dar aceasta nu împiedică de a fi totuşi foarte documentală înalta protecţiune acordată monastirii Tismana din partea regelui de atunci al Ungariei, împăratul Sigismund, de la care ea posedă mai multe crisoave de pe la anii 1418 – 1420 asupra diferitelor proprietăţi teritoriale4.

Tarul serbesc Lazar n-a dat fericitului Nicodem „un mare târg cu sasezeci de sate împrejur”, dar ceva cam pe aproape, căci o diplomă de la despotul Stefan, fiul acestui principe, aflătoare actualmente chiar în original în Arhivul Statului din Bucureşti, cu datul din 1391, indiction 14, zice între altele:

„Am eliberat monastirile, dând flecării după a sa demnitate, între care monastiri am găsit şi pe acele din Ţara Românească, zidite cu ajutorul tatălui meu, anume templul preacuratei de Dumnezeu născătoarei la Tismana şi al marelui Antoniu la Vodiţa. Şi aşa dară metoasele lor cele din provincia domniei-mele fiind ajunse, ca şi altele, la o desăvârşită uitare şi pustiire, m-am milostivit domnia-mea de a le înnoi şi, întărindu-le cu credinţa mea, a le înapoia ziselor monastiri, şi anume metoasele: Tribrodi, Hapovţi.

Dragevţi, Cruseviţa cu Duhovţi, Izvoreţu, Barici, Bichin, Ponicva, Poporate; iar acei ce au fost oameni bisericeşti mai-nainte de pustiire, oriunde s-ar fi aflând ei, sau în pământul domniei-mele, sau la unguri, să meargă în libertate fiesicare la locul său şi nemini din dregătorii domniei-mele să n-aibă a-i bântui sau a le lua ceva, ci să fie scutiţi de globasi şi de toate dările dregătoaresti; iară dacă

cineva va fi fugit din pământul domniei-mele la ţara ungurească sau în Bulgaria, fie al meu om sau al vreunui dregător al meu, şi va fi petrecut acolo trei ani, sau doi, sau unul, şi va voi a se întoarce în zisele sate bisericeşti, acela să fie liber a veni, afară numai de cei osândiţi pentru crimele următoare: dacă va fi lucrat contra domniei-mele, sau va fi jefuit pe dregătorul meu, sau va fi ucizas, sau fur de cele sacre, sau este rob cumpărat cu pământ, sau răpitor de fecioară, unora ca aceştia nu li se acoardă libertatea aci făgăduită; iar de va fi cineva osândit pentru o alt feli de crimă, atunci să-mi raporteze despre el economul ziselor sate ca să-i dau credinţa mea; acestea toate de mai sus se întăresc cu credinţa şi cu porunca domniei-mele, ca să fie nestrămutate şi neclintite pentru cât timp va trăi popa kir Nicodem, precum şi după moartea lui în toţi anii vieţii domniei-mele, iar după răposarea domniei-mele etc."

Donaţiunea venitului unor văme de peste Olt este iarăşi un fapt pe cât se poate de autentic, constatat printr-o lungă serie de diplome d-ale Tismenei, de care sunt pline pachetele Arhivului Statului şi vechea condică a acestei monastiri6.

Cădelniţa cea dăruită de către împăratul Sigismund nu mai există, după cum ne asicură d. A. Odobescu.

Mai pe scurt, afară de miraculoasa trecere prin rug şi de exagerata cifră a moşiilor, toate celelalte detaiuri din legenda lui Nicodem, aşa precum ne-o transmite Paul de Aleppo, sunt de cea mai riguroasă veritate istorică.

O particularitate e foarte remarcabilă.

Tismana n-a conservat niciun act de la Radu Negru, ci numai de la fiu-său Mircea cel Mare; niciun act de la ţarul serbesc Lazar, ci numai de la succesorul său Stefan; niciun act de la împăratul Sigismund până la 1410, ci numai dintr-o epocă deja după moartea fericitului Nicodem.

Şi totuşi se probează documentalmente, chiar prin diplomele cele în fiinţă, cum că Tismana avusese crisoave de la Radu Negru, de la ţarul Lazar, de la împăratul

Sigismund înainte de 1410.

Unde sunt ele şi ce s-au făcut?

Unica explicaţiei posibilă a acestei dispariţii din România a mai tuturor actelor din secolul XIV, pe când cele din secolul XV tot mai există, sunt războiele externe şi luptele intestine pe teritoriul muntean între 1380 – 1400.

Dacă nu le putea păstra în mijlocul tulburării generale o quasi-cetate, un stâncos castel ca monastirea Tismana, apoi cum oare să nu le fi pierdut particularii!

Iacă de ce de la Radu Negru nu ne rămâne mai niciun monument grafic şi numai două de la primul său fiu Dan Basarab, fratele şi predecesorul marelui Mircea7, iar de la acesta din urmă dacă mai avem câte ceva, o bucată dintr-o sută, cauza este mulţimea actelor din îndelungata-i domnie de aproape patruzeci de ani.

Ne întoarcem la fericitul Nicodem.

Mulţumită datelor de mai sus, cariera părintelui celor mai vechi monastiri muntene se reduce acum la următoarea schiţă.

Născut pe la începutul secolului XIV dincolo de Balcani în urbea Prilep, din tată grec şi mumă serbă, el şi-a părăsit părinţii, îmbrăcând haina monacală şi venind pe la 1350 dincoace de Dunăre în Muntenia, căriia-i aparţinea atunci, dempreună cu mai multe alte localităţi limitrofe din Ardeal, şi o parte din ţara Haţegului.

Aci înfiinţează mica monastire din Prislop; apoi pogorându-se în munţii Olteniei şi căutând prin stânci şi pestere un loc mai potrivit pentru sălbătăcia traiului monastic, clădeşte succesivamente chilii, schituri, biserici, monastiri, pe Jiu, pe Motru, pe Vodiţa, până ce se stabileşte definitiv la Tismana.

Decis a înălţa un locaş model, călătoreşte în dreapta şi-n stânga, peste Carpaţi şi peste Istru, cerşind şi obţinând bogate ajutoare: în ţară de la Basarabi, în străinătate de la împăratul Sigismund din Ungaria şi de la ţarul Lazar din Serbia.

În fine, reuşind în toate, egumeneşte în noua-i creaţiune în curs de vreo cinci decenii, sub Vladislav

Basarab, sub Radu Negru, sub Dan Basarab, sub Mircea cel Mare, murind centenar după anul 1410 şi rămânând ca apostol al propagandei evangelice nu numai în memoria românilor, ci aproape în a întregii ortodoxii.

60

Un evangeliar slavo-român din 1404

Paul de Aleppo mai adaugă ceva, pe care noi cât p-aci eram să scăpăm din vedere.

Pe la 1650 se afla încă la Tismana un tezaur paleografic, a cărui posterioară pierdere este una din cele mai dureroase pentru cei dedaţi cultului suvenirilor naţionale.

Paul de Aleppo zice:

„Am văzut acolo un antic evangeliar, scris în Ungro-Vlahia de propria mână a sântului Nicodem, cu neste caractere de o fineţă admirabilă, în limba slavică, pe o frumoasă membrană, împodobit cu argint, şi la ţinea volumului având datul: 6912 „a.

Adică: anul 1404.

Repeţim încă o dată: 1404.

Preţiosul autograi se va fi ascunzând astăzi undeva în Rusia sau în Austria, devenind victimă a lacomilor arheologi, de care se însoţesc mai totdauna armatele de invaziune în interesul aşa-numitei spoliaţiuni ştiinţifice.

61

Legenda serbo-bulgară despre sântul Nicodem

D. Gr. G. Tocilescu ne atrage atenţiunea asupra unei publicaţiuni etnografice bulgare, apărute la lumină abia de câteva zile şi în care, răsfoind-o la prima vedere, ne întâmpină o antică baladă relativă într-un mod evidinte tot la fericitul Nicodem, deşi nu-l numeşte.

Iacă subiectul.

O cadână turcă, fata unui puternic emir, iubind pe un vlădică bulgar, recurge la violinţă, îl răpeşte, îl aduce într-o giamie, îl forţează a îmbrăţişa mahometismul; dar sântul,

pus la strâmtoare, invocă pe Dumnezeu, cerând „să-l scape ca să meargă în Ţara Românească, să facă acolo minuni, să zidească în fiecare sat câte o biserică, iar în oraşe monastiri”:

„Da şi izlieznem ot tuka.
Da şi iotidem u Vlaszka.
Da şi-s tvorim cziudesa.
Na sieko selo po tz rkva.
A u gradove manastyr”.

Dumnezeu aude ruga; o teribilă furtună izbeşte şi culcă la pământ giamia dempreună cu toţi turcii; vlădica fuge; afară-l aşteaptă diaconii săi şi-l conduc departe, „departe în Ţara Românească, unde el clădeşte în fiecare sat câte o biserică, iar în oraşe monastiri, şi-şi face o mare glorie”:

„Ta go na daliek otveli.
Ta le napravil po tz rkva
U Vlaszka na sieko sielo.
A u gradove manastyr, – Goliema slava stanalo!”1

Această frumoasă baladă, care constituă partea aşa-zicând epică din biografia fericitului Nicodem, nu este fără legământ cu „fuga de la părinţi” din legenda lui Paul de Aleppo: „he ran away from his parents”.

Serbii, ca şi bulgarii, conservă tradiţiuni despre sântul Nicodem.

Una este mai cu seamă remarcabilă, căci îl pune într-o directă legătură cu Radu Negru.

În districtul serbesc al Crainei, la distanţă de vreo două-trei oare de târgusorul Cladova, se află o bisericuţă numită Mănăstiritza, a căriia fundaţiune poporul de acolo o atribuie „unui sunt Nicodem”.

Dasupra usei altarului se află o veche inscripţiune, din care se mai putea citi până mai dăunăzi cuvântul: adică: „Radu-Vodă”.

Arheologii serbi, vorbind despre Mănăstiritza, constată clopotrivă legenda poporană şi acea murală, dar confesă totdodată neştirea lor despre cine vor fi fost acel

sunt Nicodem şi acel Radu-Vodă2.

Încă o observaţiune şi am încheiat.

Noi numim pe fundatorul Tismenei „sunt”, precum îl numeşte Paul de Aleppo, cronicuţa din Haţeg, d. Bolliac, episcopul Melchisedec etc.

Să se noteze însă că românii, naţiunea cea mai puţin bigotă din lumea întreagă, nu l-au canonizat niciodată, precum n-au canonizat absolutamente pe nemini, ci l-au primit, deja cu mult mai târziu, sânţit gata de la bulgari şi de la serbi, popoarele cele mai darnice în materia paradisului.

În actele Tismenei din secolii XIV, XV, XVI, el este cunoscut, fără nicio calificaţiune de sanctitate, sub modestul epitet de „pop Nicodem”, ca şi succesorul său „pop Agaton”, luându-se cuvântul pop în înţelesul primitiv de părinte, fie preut, fie călugăr.

Abia în cărţile noastre liturgice moderne îl găsim menţionat cu calificaţiunea de: „Nicodim cel sânţit”, după cum ne informează d. dr. Barbu Constantinescu.

În Vieţile sânţilor3 – nicio vorbă!

Ne oprim aci.

62

Rezumat despre sântul Nicodem

Am demonstrat epoca fericitului Nicodem prin acte contempurane şi prin tradiţiuni topografice.

Prin acte contempurane pe prima linie, şi prin tradiţiuni topografice numai pe un plan secundar, admiţând pe aceste din urmă unicamente în măsura conformităţii lor cu cele dentâi.

Actele contempurane, adică valabile prin propria lor greutate, sunt:

1. Crisovul lui Vladislav Basarab dintre 1360 – 1370;
2. Crisovul principelui serbesc Stefan din 1391;
3. Crisovul marelui Mircea din 1406;
4. Evangeliarul slavic al Tismenei cu anul 1404 etc.

Tradiţiunile topografice, admisibile prin perfectul lor acord cu acte contempurane, sunt:

1. Legenda despre fundaţiunea Prislopului;
2. Legenda de la Motru;
3. Legenda din Paul de Aleppo;
4. Legenda de la Mănăstiritza;
5. Meneiele serbe etc.

Rezumatul sintetic este că „Negru-Vodă”, a căruia mână dreaptă a fost în adevăr fericitul Nicodem în organizarea monastică a Munteniei şi mai ales în creaţiunea clasicului locaş de la Tismana, e pur şi simplu tatăl lui Mircea cel Mare.

63

Rezumat despre adevăratul Radu Negru

În istorie, aşa după cum o scriu cei mai mulţi, s-a văzut câte o dată o biată literă prefăcându-se într-un important personagiu; şi adesea au trebuit secoli până ce critica să gonească bolnavele năluciri.

Un filolog francez a povestit nu demult în sânul Institutului o frumoasă metamorfoză de această natură.

Iacă-o.

Pe la 1034, împăratul grecesc Mihail IV dizgraţia se pe un metropolit al Tesalonicei, numind în locui un curator ad-interim, carele să administreze diocezea.

Relatând acest eveniment, bizantinul Cedren califică pe funcţionarul imperial ppomhoe-j, căci mai toţi scriitorii greci din evul mediu, Gregora, Efrem, Frantze etc., astfel i cheamă ceea ce se zice lăţineste tutor.

Prima ediţiune a lui Cedren în locul minusculei p a pus din negrijire pe maiuscula n, ca şi când ar fi numele propriu: npomhoe-j

Traducătorul latin a mers şi mai departe, conferind acestui nou Prometeu, negreşit fără voia lui Giove, un splendid episcopat: „episcopatum Prometheo committit”.

Lequien citeşte textul, consultă traducerea şi nu se sfieşte a vârî pe fabulosul Prometeu în lista arhiepiscopilor Tesalonicei, acordându-i anume fotoliul treizeci şi şaselea după ordinea cronologică.

Vine Lebeau, apoi St. Martin şi ceilalţi istoriografi ai Bizanţiului, şi fiecare pe rând vorbeşte despre „arhiepiscopul Prometeu”.

Din buchi în episcop, din episcop în arhiepiscop, din arhiepiscop putea să devină patriarc!

O literă mică schimbându-se într-o literă mare, nemic mai mult decât atâta, a fost în stare a zăpăci o grămadă de magistrale capete! 1

Oricine se expune a brăzdui câmpul istoric fără a putea cunoaşte înseşi texturile în limbile lor originale, fără a fi aprofundat fântâne şi iarăşi fântâne, fără a posede aptitudinea şi răbdarea de a le supune una după alta celui mai minuţios scrutin, o să găsească şi el la tot pasul „arhiepiscopi Prometei”, întocmai precum la noi moştenitorii lui Greceanu au dat mereu de „Negru-Vodă”, pe la 1215, pe la 1240, pe la 1290 etc.

Ilustrul critic maghiar Kemeny a schiţat cu o pană de maistru următoarea geneze a greşelilor:

„Unul scoate o supoziţiune; un al doilea clădeşte pe ea o teorie; un al treilea o consideră deja ca pe o veritate recunoscută, trage consecinţe şi mai anină câte ceva de la sine; un al patrulea mai adaugă către cele adaose; şi tot progresând astfel i într-o spiţă oarecum genealogică, istoria trece pe nesimţite în longas errorum generationes, până ce-n fine se rădică un gigantic arbure, ale cărui intrepide ramure, în loc de a oferi obositului istoric un sicur adăpost şi un viguros sprijin, îi storc în turmente picăture de sudoare” 2.

Am asudat şi noi, după vorba lui Kemeny, însă cel puţin n-a mai rămas nicio portiţă deschisă pentru basmele scoalei lui Greceanu!

Prin documente şi numai prin documente, am demonstrat că:

1. Tatăl marelui Mircea se zicea Negru înainte de a fi ajuns la domnie şi chiar după urcare pe tron, deşi numele-i curat princiar este numai Radu, precum îl cheamă totdauna în acte oficiale fiii şi nepoţii săi;

2. Negru-Vodă cel cu titlul de „duce al Amlasului”

este Radu, tatăl marelui Mircea, căci înainte de 1370 teritoriul amlasean nu aparţinea încă Munteniei;

3. Negru-Vodă fundator al Tismenei este Radu, tatăl marelui Mircea, precum dovedesc toate crisoavele existinţi ale acestei monastiri;

4. Negru-Vodă donator al bisericii din Călimăneşti, devenită mai în urmă monastire de la Cozia, este Radu, tatăl marelui Mircea, după cum atestă o diplomă de la acesta din 1388;

5. Negru-Vodă ctitor primitiv al Cotmenei este Radu, tatăl marelui Mircea, precum arată însuşi nepotul său Mihai Basarab într-un act din 1418;

6. Negru-Vodă cel cu monastirea de la Câmpulung este Radu, tatăl marelui Mircea, fiindcă înainte de 1350 nu era acolo decât o simplă biserică.

7. Negru-Vodă, sub care se ilustrase prin creaţiuni monastice fericitul Nicodem, este Radu, tatăl marelui Mircea, deoarăce acest apostol al Munteniei a trăit anume între 1360 – 1410.

Mai pe scurt, oriunde Negru-Vodă apare ca o personalitate reală, plastică, concretă, până şi-n cupa cea cavalerească de cinci litre descoperită de d. Bolliac, el se identifică cu Radu, tatăl marelui Mircea, clasându-se cronologiceşte nu mai sus de intervalul anilor 1370 – 1380.

A-l împinge către 1215 sau 1290 sub apoteoza de părinte al statului muntean, a fost opera ignorantismului logofeţesc şi călugăresc din epoca lui Matei Basarab.

În secolul XVI teorie à la Greceanu nu exista încă în România, şi iacă despre aceasta o probă tot atât de documentală ca şi lunga serie a celor de mai sus.

Între moşiile cele mai vechi ale monastirii Tismana se află satul Cumanii, numit dintru-ntâi Vadul Cumanilor, situat lângă Dunăre, actualmente în districtul Doljului, până-n secolul XVIII făcând parte din teritoriul pe atunci cu mult mai vast al Mehedinţilor, numărând astăzi vreo 400 case şi 2 biserici.

Crisovul lui Mircea cel Mare din 1387 zice foarte limpede:

„Întărim monastirii Tismana cele date de către sunt răposatul părinte al domniei-mele Ion Radu Voievod, satul Vadul Cumanilor cu jumătatea Topornei etc.” 3

Prin urmare, moşia Cumanii este o donaţiune directă şi exclusivă de la Radu, tatăl marelui Mircea.

Ei bine, un crisov din 28 aprile 1576 o recapitulează în următorul mod:

„Din graţia lui Dumnezeu Io Alexandru, vodă şi domn al toate i Ţăre Ungro-Române etc. Dă domnia-mea această poruncă a domniei-mele santei monastiri numite Tismana, unde este templul Adormirii preasântei curatei şi preabinecuvântatei stăpâne născătoarei de Dumnezeu pururea fecioarei Maria, ca să-i fie satul numit Cumanii, carele se află aproape de Vidin, cu tot hotarul şi cu balta, fiindcă supramenţionatul sat Cumanii este moşia mănăstirii, confirmată încă din zilele răposatului Negru-Vodă, iar acum de curând a avut sânta monastire judecată denaintea domniei-mele cu Pârvu, fiul lui Cherbeleţ, pentru sus-zisul sat Cumanii, afirmând Pârvu cum că acest sat este moşia lui, rămasă moştenire de la Cherbeleţ şi deci domnia-mea am căutat procesul după dreptate şi după legea dumnezeiască, cu toţi onorabilii consiliari ai domniei-mele, şi am mai citit domnia-mea şi crisovul de întărire de la răposatul Negru-Vodă, văzând şi convingându-mă că supramenţionatul sat Cumanii etc”.4

Asadară, Radu, tatăl marelui Mircea, era cunoscut de veacuri sub numele său anteprinciar de Negru, însă până la gramaticii lui Matei Basarab nimănui nu venea în minte de a-l face să colindeze cu extractul matricular al ţării din secol în secol.

Această descoperire era rezervată istoricilor alde stolnicul Socol ot Cornăţeni.

La 1576: „răposatul Negru-Vodă”, nemic mai mult decât atâta, după cum vedem în crisovul de mai sus; la 1636: „bătrânul şi preamilostivul creştin Radul Negru Voievod, carele a fost din început descălecător Ţării Româneşti” după cum sună inscripţiunile de la Câmpulung.

Cât de fecund în floricele a fost şase-zecenarul spaţiu

dintre 1575 – 1636!

Întrucât Negru-Vodă trece peste cadrul strictamente istoric al lui Radu, tatăl marelui Mircea, el devine un obscur mit, o personificare tradiţională a întregului neam al Basarabilor, o expresiune lexică a rebusului eraldic al celor trei capete negre, un eponim al statului basarabesc: Arabie, Neagră-Cumanie, Neagră-Tătarie, Kara-Iflak, Maupoblaxia etc., toate astea amalgamate, mai ales la făgărăseni şi la musceleni, cu memoria cuceririi regiunii lor de către un ban al Severinului, adică un Basarab sau vodă Negru, între anii 1160 – 1210.

Numai printr-o descompunere aşa-zicând chimică calitativă şi cantitativă, recurgând la tot feliul de reactivi, noi am reuşit a separa elementul factic de elementul imaginar, ambele din ce în ce mai fuzionate în curs de secoli.

64

Ţara Negrilor în sagele scandinave

Am terminat cestiunea legământului legendei lui Negru-Vodă cu numele basarabic; însă n-am conchis încă asupra naturii acestuia din urmă şi celei mai interesante a sale manifestaţiuni: Arabia.

Semnalarăm din capul locului caracterul eminamente poetic al epitetului de Neagră în privinţa Munteniei; un epitet care nu numai depinge o dinastie, o naţiune, o ţară întreagă printr-o culoare, adică prin tot ce poate fi mai imaginativ, dar merge cu fantazia, pe bazea ademenitoarei asonanţe, până a grupa lucrurile cele mai disparate: Basarabia şi Arabia.

Principalele monumente în care ne întâmpină această nomenclatură sunt iarăşi poetice, începând de la balade slavice până la Cântul Nibelungilor.

Reputaţiunea românilor din veacul de mijloc de a fi negri şi chiar arabi nu se mărginea însă numai în sfera popoarelor învecinate, după cum s-ar putea crede din câte am spus până aci.

Noi o găsim tot pe atunci tocmai în Islandia şi, ceea

ce-i nu mai puţin instructiv, o găsim tot într-o fântână poetică.

Faimosul Snorri Sturluson, unul din părinţii literaturii scandinave, născut la 1178 şi mort la 1241, în legenda Inglingasaga din Heimskringla ne-a lăsat o menţiune despre regiunile noastre, după ideile pe jumătate mitologice ale călătorilor septentrionali din acea epocă.

Iacă pasagiul în traducere:

„Spre nord de Marea Neagră se întinde Sciţia cea mare sau friguroasă, în care sunt o mulţime de ţăre vaste, o mulţime de naţiuni minunate, o mulţime de feluri de limbi; sunt acolo pitici, sunt uriaşi şi sunt oameni negri”.

Iacă şi textul islandez:

„En nordan at Svartahafi gengr Svidiot en mikla eda hin kalda. I Svidiot eru stroherud morg, ok margskonar tjodir undarligar ok margar tungur; tar eru dvergar ok risar ok blamenn” 1.

Să se noteze că acelaşi cuvânt blamenn, adică oameni negri, deseamnă totdauna în opera lui Snorri Sturluson şi pe arabii din Asia.

În acest mod o sagă scandinavă din Oceanul îngheţat, ca şi Nibelungenlied al germanilor de la sud, ca şi cântecele eroice transdanubiane ale serbilor şi bulgarilor, şi-apoi tot în secolii XII-XIII, numeşte pământul Basarabilor: Arabie.

Precizarea ţărmului nordic al Pontului: „en nordan at Svartahafi” nu permite nicio îndoială.

Cu acest dat în mână, putem enumera acum într-o listă completă toate sorginţile poetice din evul mediu în care ocurge clopotrivă arabizarea României din cauza Basarabilor:

1. Rebusul eraldic al capetelor negre;
2. Balade serbe;
3. Balade bulgare;
4. Cântul Nibelungilor;
5. Mitul lui Negru-Vodă;
6. Heimskringla lui Snorri Sturluson.

Pentru ca negrismul muntenilor să fi putut străbate între anii 1170 – 1240 până în fundul Islandiei, la marginea criveţeană a lumii vechi în ciocnire cu marginea criveţeană a lumii nouă, el cată să fi fost foarte răspândit cu mult mai denainte şi cu mult mai încolo de banatul propriu-zis al Severinului.

Ceea ce distinge orice creaţiune poetică, fie ea cultă sau poporană, este o semiobscuritate: „poezia consistă în raze de soare printre aburi matinali”, după sublima definiţiune a lui Goethe:

„Aus Morgenduft gewebt und Sonnenklarheit” 2.

Epitetul de Neagră sau de Arabie, deşi izvorât din Oltenia, totuşi nu se putea restrânge în îngustul cerc al ţării Basarabilor, ci trebuia să îmbrăţişeze cu-ncetul în închipuirea popoarelor o zonă oarecare, o întindere mai mult sau mai puţin confuză, un klimaX lungit în sus şi-n jos afară din sfera Munteniei.

Neagra Bulgarie, Neagra Ungarie °i Marea Neagră

Am urmărit până acum în ce mod numele Basarabiei, derivat de la străvechea dinastie olteană, scurtându-se dentâi în Arabie şi traducându-se apoi prin Neagră, a dat succesiva naştere unei variate nomenclature, sub care întreaga Dacie dunăreană a devenit cunoscută în cursul evului mediu slavilor, grecilor, maghiarilor, turcilor, germanilor, mongolilor, scandinavilor: Araby, Tzrni-Arabi, Nigra-Cumania, Tzrni-Tatari, Kara-Iflak, Maupoblaxia, Kara-Bogdan etc.

Această neagră planetă, ca să ne fie permis a ne exprime astfel i, şi-a creat ca o specie de atmosferă, împresurând câte un brâu de spaţiu peste

Carpaţi şi peste Dunăre, ba chiar şi peste gurile grandiosului fluviu: la nord o neagră Ungarie, la sud o neagră Bulgarie, la răsărit o Mare Neagră.

Şi să se observe bine un punct esenţial: nu toată Ungaria era neagră, ci numai Transilvania; nu toată

Bulgaria era neagră, ci numai acea danubiană; nu tot Pontul era negru, ci numai ţărmul său nord-vestic; mai pe scurt, nu era negru decât ceea ce se apropia mai mult sau mai puţin de Neagra Românie.

Împăratul Constantin Porfirogenet, petrecut o jumătate de secol pe tronul constantinopolitan, de la anul 912 până la anul 959, încât nemini nu cunoştea mai afund pe toţi vecinii Imperiului Bizantin, ne spune în două locuri că o parte a Bulgariei se chema neagră: matipr.

Cuvintele autorului imperial sunt susceptibile de a fi interpretate în următoarele patru moduri:

1. Unii cred că Maupo Poulgapia coincidă cu antica Mesie1, adică o provincie care se limita la nord cu Dunărea, la sud cu Balcanii, la răsărit cu Pontul şi la apus cu fluviile Drin şi Sava, ceea ce îmbrăţişează nu numai Bulgaria, dar încă şi Serbia2.

2. Alţii reduc Maupo Poulgapia la Bulgaria strictamente istriană3, adică Dobrogea de astăzi şi teritoriul mai spre apus în direcţiunea Vidinului.

3. Du Cange identifică Maupo Poulgapia cu Moldova: Cara-Bogdania „vraisemblablement la mesme province qui est nommee Nigra Bulgaria” 4.

4. În fine, danezul Suhm, luându-se după Du Cange, dar mai puţin exclusiv, zice într-un loc: „Nu se poate contesta că împăratul Constantin înţelegea sub Neagra Bulgarie de nu pe Bulgaria de acum, apoi Bugeacul şi Moldova, cu atât mai mult că această din urmă până în momentul de faţă se cheamă Neagră Bogdanie” 5.

Astfel i Suhm şi Du Cange dibuiau de pe atunci o obscură înrudire între Maupo Poulgapia şi Maupo Plaxia, deşi nu ştiau nemic şi într-o mare parte nu puteau încă să ştie despre Basarabie, Neagră-Tătarie, Neagră Cumanie etc.

Ceea ce-i îndemna a căuta Neagra Bulgarie pe ambii ţărmi ai Dunării, nu numai spre sud, dar şi spre nord de gurile fluviului, este anume mărturia lui Porfirogenet cum că astă regiune ameninţa hotarele Chazariei, care aflându-se peste Nistru, cam tot până acolo trebuia să se fi

întinzând şi Maupo Poulgapia.

Oricare din aceste interpretaţiuni ar fi admisă, fondul comun este că Neagra Bulgarie a lui Porfirogenet se învecina printr-o coastă cu multipla negreaţă a ţării Basarabilor.

Călugărul Nestor, patriarcul cronicarilor slavi, trăitor între 1056 – 1116, prin urmare numai cu un secol posterior lui Porfirogenet, reproduce în totalitate un act internaţional între ruşi şi greci din anul 945, prin care cei dentâi se obligă a nu îngădui negrilor bulgari de a face incursiuni în ţara Chersonului6, adică peste Nistru, ceea ce confirmă opiniunea că Maupo Poulgapia se întindea întrucâtva şi asupra malului nordic al Dunării.

După combinaţiunea cea mai sobră între textul lui Porfirogenet şi documentul din Nestor, ambele de pe la 950 şi ambele specificând proximitatea Negrei Bulgarii anume de regiunile Rusiei meridionale, noi putem conchide că Maupo Poulgapia sau Czerno-Bolgaria cuprindea în secolul X întregul litoral marin format prin întrunirea Dobrogii cu ceva din Bugeac, de unde, având la dispoziţiune Pontul şi gurile Dunării, îi era foarte lesne a supăra Chazaria şi Chersonul nu numai pe uscat, ci mai cu seamă pe apă.

Concluziunea noastră devine cu atât mai evidinte, cu cât Porfirogenet el însuşi, descriind într-un loc navigaţiunea pontică a ruşilor, ne arată gurile Dunării interduse în teritoriul bulgar7, iar într-un alt pasagiu, vorbind despre aşezămintele pecenegilor mai sus de Bulgaria în direcţiunea Rusiei, menţionează Nistrul, Niprul şi apele mai mărunte, dar niciun cuvânt de Danubiu8; rămâne totuşi nu mai puţin cert că pe malul nordic al fluviului dominaţia bulgară se confunda cu acea peceneagă, sau cel puţin limitele lor respective erau foarte rău determinate9, încât într-un mod decisiv se poate pune pe seama Maupo PlaXiaj numai Dobrogea, care singură se desemnează limpede în relaţiunile concordanţi ale lui Porfirogenet şi Nestor.

Suhm presupune că aşa-numiţii negri-bulgari ar fi

fost românii, bazându-se pe deasa identificare a vlahilor şi bulgarilor în scriitorii din evul mediu10; noi însă n-o putem afirma, neavând la mână nicio probă solidă.

Din contra, însuşi Porfirogenet ne spune foarte clar că-n secolul X în tot spaţiul dintre Nistru şi gurile Dunării nu mai exista decât abia o vagă suvenire de a fi locuit acolo oarecând romanii11, ceea ce indică o completă retragere a elementului latin spre munţi în faţa barbarismului revărsat pe câmpie, iar mai ales vechea-i dispariţie din latura de tot descoperită a Bugeacului.

În epoca împăratului Constantin numai Oltenia, pământul Basarabilor, regiunea începând de la Pons Aluti sau chiar de la Siret şi până la

Pons Trajani de la Severin, rămăsese în Dacia unicul adăpost curat român, unde n-a putut pătrunde potopul gloatelor slave şi turanice.

Ungurii, zice Porfirogenet, domnesc din puntea lui Traian spre occidinte, adică de la Temesiana în sus12; pecenegii, zice tot dânsul, domnesc din Şiret spre oriinte, adică de la Moldova în sus13; ce dară se mai face cu intermediul dintre Severin şi Şiret, unde nu ni se arată nici unguri, nici pecenegi?

Acolo, iar mai cu seamă între Olt şi munţii Temesianei, domneau în largul lor românii, şi întreaga carte De administrando Imperio, atât de avută în detaiuri, nu zăreşte numai acolo nicio umbră de barbar.

Suhm fusese primul şi până acum unicul carele a surprins această caracteristică particularitate, deşi nu ştia cum să şi-o explice.

Într-una din dizertaţiunile sale el observă:

„După împăratul Constantin ţara pecenegilor se întindea în lungul Dunării până la apa Olt; apoi de la Olt până la hotarele Ungariei era un interval de patru zile de drum; ar urma dară că Oltenia va fi fost pustie” 14.

Suhm comite o eroare incidentală.

Fruntaria apuseană a Pecenegiei după Porfirogenet nu este Oltul, ci Şiretul, căci el zice: „fluviile din această

ţară sunt întâi Baruch, al doilea Cubu, al treilea Trull, al patrulea Brut, al cincilea Seret” 15.

Plecând din oriinte, aceste râuri sunt:

1. Baruch, Bopuo Sevhi, Nipru;

2. Cubu, KouPoj, mai corect Bou-koj, Bugu sau Bog;

3. Trull, Ttipaj, turceşte Turla, în atlantele catalan din evul mediu Tuila, Nistru;

4. Brut, Bpoutoj, Prut;

5. Seret, Sepetoj, Şiret.

Prin urmare, întregul spaţiu de la Siret până la podul lui Traian, dar negreşit mai în specie fireasca cetate a Olteniei, era desert, însă nu într-un înţeles absolut, precum se părea lui Suhm, ci numai în privinţa barbarilor.

Nemic nu poate fi mai preţios şi mai elocinţe ca această tacită mărturie a lui Porfirogenet despre nebarbarizarea Olteniei în secolul X.

Aci stăpâneau Basarabii.

Nu este trebuinţă de a face români pe negrii bulgari, fiind de ajuns că ei se aflau în vecinătate, sau mai bine zicând gravitau în cercul atmosferic al banatului de Severin, de unde le şi venea nuanţa de negri.

În secolul X numai Dobrogea şi vreun petec nedefinit din Bugeac se chemau Neagră Bulgarie prin apropiare cu Neagra Românie; peste trei

secoli însă, după ce Mesia întreagă se basarabizase deja mai d-a dreptul sub dinastia română a Asanilor, ceilalţi slavi transdanubiani au început a numi negri pe toţi bulgarii fără deosebire: „Tzrni-Bugari”, precum am constatat-o mai sus în baladele poporane serbe din Besonov.

În interesul exactităţii este important a nu pierde din vedere această distincţiune cronologică:

1. Negreaţa totală a Bulgariei datează de la anul 1200 încoace;

2. Negreaţa parţială a teritoriului de lângă gurile Dunării precede cu mai mulţi secoli, cel puţin de pe la anul 950.

Călugărul Nestor, pe care l-am văzut mergând braţ la braţ cu împăratul Constantin Porfirogenet în cestiunea Negrei Bulgarii, ne-a mai lăsat tot dânsul un pasagiu despre negrii unguri, zicând că pe la 950 ei trecură lângă Kiev, de unde au păşit apoi mai departe spre Carpaţi.

Cuvintele cronicarului rus au rămas o enigmă, şi enigmă ar rămânea pentru totdauna dacă nu ne-ar veni în ajutor un alt scriitor contempurean, şi chiar ceva mai vechi, deşi foarte puţin cunoscut în genere, iar istoricilor slavi nicidecum16.

Călugărul francez Ademar de Chabanne scria pe la 102017.

Asadară, posterior lui Porfirogenet, este totuşi anterior lui Nestor.

Vorbind despre cucerirea Transilvaniei de către regele maghiar Sântul Stefan, el zice:

„Pornind război asupra Negrei Ungarii, a reuşit atât prin forţă, cum şi prin frică şi amor, a o întoarce toată la credinţa cea adevărată”.

Iacă şi textul:

„Stephanus etiam rex Ungriae bello appetens Ungriam Nigram, tam vi, quam timore et amore, ad fidem veritatis totam illam terram convertere meruit” 18.

Istoricii maghiari vedeau foarte bine că e vorba de Transilvania, dar nu puteau precepe că de ce adică să fie neagră.

„Este vreo eroare!” exclamă Pray 19.

„Rău şi fără cale!” adaugă Katona20.

Şi totuşi Ademar nu numai că numeşte Transilvania „Neagră Ungarie”, dar încă se mai sileşte ei însuşi a motiva epitetul: „de aceea se cheamă Neagră Ungarie, fiindcă poporul de acolo este negru ca etiopii”.

Textul:

„Dicitur pro e o, quod populus est colore fusco, velut Etiopes”.

Iacă dară răsăriţi pe faţă capetele cele negre din rebusul eraldic al Basarabilor, negri arabi din baladele serbo-bulgare, Araby din Nibelungenlied, Neagra Tătarie

din crisovul ţarului Stefan Dusan etc., pe când în realitate ardelenii se deosebesc din contra prin albeaţa peliţei, încât englezul Boner se mira deunăzi de a găsi acolo: „figure gingaşe şi bălane ca o copiliţă din Albion” 21.

Transilvania la nord, şi Dobrogea la sud reflectau pur şi simplu negreaţa cea poetică a ţării Basarabilor, pusă la mijloc între dânsele ca un centru comun de coloraţiune.

Ademar îşi termină cronica cu vreo patruzeci de ani înainte de a se fi născut Nestor.

Din toate provinciile supuse coroanei maghiare Ardealul este cea mai apropiată de Rusia, încât trebuia să-i fi fost orişicând cea mai cunoscută.

Pe la 1100, şi chiar ceva mai târziu, când scria Nestor, principalii locuitori ai Transilvaniei erau indigenii români şi invazorii pecenegi: „Pecenatorum et Falonum campania”, după expresiunea unui scriitor german din secolul XII22.

În acest mod, povestind trecerea anterioară prin Rusia pe la anul 900 a unei gloate de pecenegi, analistul rus i-a numit foarte bine negri unguri, deşi asemenea calificaţiune nu li se cuvenea rigurosamente decât după aşezarea lor în Transilvania, pe care am văzut-o a se fi chemat astfel şi cu mult mai denainte.

O dată nemerind urma adevărului, nu ne va fi greu a-l constata acum în însuşi textul lui Nestor, ale căruia cuvinte bine înţelese confirmă cele de mai sus.

Slavoneşte:

„... Obre, ichzse niest plemeni ni nasliedka, po sichze pridosza Peczeniezi, i paky idosza Ugri Czernii mimo Kyev, postiezsde prin Olzie” 23.

Adică:

„Avarii s-au stins fără neam; după aceea au venit pecenegii şi apoi au trecut negrii unguri lângă Kiev mai târziu sub Olga”.

Acest pasagiu n-are niciun dat cronologic, dar se ştie că Olga a domnit între 945 – 955.

După ce descrie moartea principelui Oleg la 913, Nestor urmează sub anul 915:

„Pentru prima oară au venit pecenegii în Rusia” 24.

Despre pecenegi Nestor mai vorbeşte adesea în cursul cronicei sale; despre negrii unguri însă, veniţi abia peste treizeci de ani după apariţiea primului stol peceneg, nu mai găsim nicăiri nicio vorbă.

Ce s-au făcut cu dânşii?

Din Porfirogenet se ştie că pecenegii erau împărţiţi în mai multe triburi cu totul separate.

Nu toate deodată sosiseră din Asia, ci unele după altele, astfel i că antegarda apărând la 915, partea cea mai întârziată putea să ajungă peste trei decenii.

O asemenea mişcare treptată, trib după trib, se observă în istoria tuturor oardelor barbare din evul mediu.

Este evidinte că sub pecenegi şi negri unguri Nestor înţelege una şi aceeaşi naţionalitate împărţită în triburi.

Dar care anume din triburile pecenege erau negrii unguri, ariergarda celorlalte?

Ademar răspunde:

„Acel ce s-a aşezat în Transilvania”.

Fără Ademar e peste putinţă a înţelege textul lui Nestor, precum fără Nestor e greu a nu bănui, dempreună cu Pray şi Katona, vreo posibilă încurcătură în textul lui Ademar; precum nu mai puţin amândoi, Ademar şi Nestor, n-ar fi instructivi fără Neagra Bulgarie a lui Constantin Porfirogenet; şi precum iarăşi nici acesta, nici Neagra Ungarie a celorlalţi n-ar ieşi din misteriu fără gradata desfăşurare a întregii nomenclature: Neagra Cumanie, Neagra Tătarie, Neagra Românie, Neagra Bogdanie, voievodatul Negrilor, Arabie, Basarabie.

Numai gruparea fântânelor secol după secol şi chiar an după an, supunându-le apoi pe rând şi comparativamente unei analize omnilaterale, străbate labirintul.

Una din exiginţele cele mai imperioase şi mai dificile ale criticei este însă nu numai de a urmări adevărul, nu numai de a-l descoperi, ci încă a nu trece peste dânsul, adică din prea mult zel a nu amesteca la un loc

certitudinea şi ceea ce nu este decât probabil, sau şi mai puţin decât atâta.

Astfel i, deşi ar fi poate un lucru comod, totuşi noi nu vom mări argumentaţiunea printr-o ipoteză a lui Zeuss, adoptată de către d. Rosler, cum că numele SaPaptotaopalot, sub care apar ungurii într-un pasagiu din Constantin Porfirogenet25, n-ar fi decât o presupusă formă scandinavă Svartiasphali, adică negri cumani26.

În secolul X cumanii, veniţi mai târziu după unguri şi după pecenegi, erau de tot necunoscuţi în Europa; şi chiar să fi fost altfeli, tot încă prima ciocnire cu dânşii n-ar fi avut-o norvegii sau svezianii, ci grecii la Dunăre, încât mai curând limba scandinavă adopta pentru a-i desemna vreun termen bizantin decât viceversa.

Oricare ar fi adevărata etimologie a cuvântului SaPaptoiaopaloi27, el n-are a face cu negrii unguri ai lui Nestor şi Ademar, care se rapoartă d-a dreptul la Transilvania.

La Transilvania, şi-n parte chiar la Muntenia, precum Neagra Bulgarie se rapoartă în parte la Moldova, căci expediţiunea Sântului Stefan, aceea despre care vorbeşte Ademar, se întinsese până la un grad şi asupra Tărei Româneşti28.

Mai rămâne Marea Neagră.

Italianul Formaleoni, scriind istoria comercială a Pontului, pleacă de la următoarele două preliminare:

1. Această mare nu s-a numit neagră din cauza brumozităţii sale, căci brumoasă a fost totdauna, dar nu totdauna se numea neagră;

2 Acest nume de neagră ea trebuia să-l fi moştenit de la vreun popor ţărmurean, carele de asemenea se numea negru.

Ca teorie, ambele punturi sunt foarte nemerite; dar Formaleoni se pierde într-un haos când se încearcă a găsi o aplicaţiei.

El se opinteşte la cuvântul kara ce are semnificaţiunea de negru în diverse limbi orientale, şi,

oprindu-se aci, găseşte numele anticului popor carii din Asia-Mică; iacă negrii în memoria cărora s-a botezat Marea Neagră!

Şi mai mult decât atâta.

Ştiind că greceşte pelaj înseamnă negru, Formaleoni susţine că famosii navigatori şi colonizatori mileziani ai anticităţii au fost cari.

Mai pe scurt, Marea Neagră se fi va numit astfel i după negrul popor cari-mileziani29.

Lăsând la o parte că Mi1» oioi nu se deduce greceşte din pelaj, încât n-are a face cu negru; lăsând la o parte că milezianii erau eleni în toată puterea cuvântului, încât dintr-înşii ieşiseră filosofii Tale, Anaximandru, Anaximene, istoricul Ecateu, oratorul Eschin etc.30, pe când carii erau barbari, PapPapoprovoi, după Omer31, şi chiar însuşi Formaleoni îi face tocmai sciţi; lăsând la o parte toate acestea şi mai multe altele, să ne mărginim într-o singură observaţiune.

Carii şi milezianii se perd cu totul din istorie, unii grecizându-se, ceilalţi persindu-se, înainte de începutul erei creştine.

Dacă Pontul s-a negrit de la care sau de la mileziani, de la vreunul din aceste două popoare diferite, sau de la ambele împreună, după cum îi unifică Formaleoni, fie cum va fi, urmează în orice caz că evenimentul trebuia să se fi petrecut într-o anticitate foarte depărtată, cu câţiva secoli înainte de naşterea Mântuitorului.

A şti că negreaţa Pontului s-a ivit abia în evul mediu şi a-i atribui totuşi o origine carică sau mileziană, este cea mai flagrantă contradicţiune.

Formaleoni prevedea greutatea acestei obiecţiuni şi spera să scape printr-o invenţiune.

El zice că primul scriitor în care ne întâmpină Neagra Mare este Apian: „Îl primo fra gli scrittori, che dasse all'Eussino îl nome di Mar Nero, fu Appiano Alessandrino” 32.

Imposibil ceva mai fals!

Apian trăia în zilele lui Traian, cunoştea foarte bine Pontul îl menţionează la tot pasul, mai ales în MIS – pisateioj, însă niciodată nu-l numeşte altfeli decât novtoj o EXeivoj sau simplu novtoj33.

Nu numai romanii, nu numai elenii din vechime, dar nici chiar arabii şi perşii din evul mediu n-au cunoscut niciodată numele de Mare Neagră34, ceea ce probează că el nu s-a putut naşte nici pe litoralul sudic, nici pe cel oriental al Pontului.

Tătarii, slavii, scandinavii, ungurii, turcii de când s-au stabilit în Europa, iacă la cine ne întâmpină pentru prima oară această numire; adică la toţi acei ce cutrierară trei-înghiul marin vest-nordic, al căruia vâri se află în gurile Dunării.

Însuşi Formaleoni, printr-o ciudată contradicţiune, mărtureşte că: „Pontul s-a numit Mare Neagră de când încăpu sub dominaţia tătarilor şi turcilor, de unde ruşii i-au zis apoi Czerno More şi moldovenii Neagra Mare” 35.

Unde mai sunt dară carii, milezianii şi pseudo-Apian?

Francezul De la Primaudaie, carele citise mai tot ce se referă la Pont în literaturele vechi şi moderne, constată acelaşi fapt36.

Într-un cuvânt, originea numelui Mării Negre se poate împinge cel mult până în secolul X, nu mai încolo; adică în acea epocă în care felurite triburi turce şi tatare, chazari, pecenegi etc., au început a se mişca din răsărit către gurile Dunării, şi-n care epocă noi văzuserăm mai sus formându-se o variată nomenclatură de sateliţi negri în jurul centralului negrism al ţării Basarabilor.

Aproape toate numirile Pontului în evul mediu s-au format după diverse popoare mari şi mici: uneori Mare Romană în înţeles de greacă, adică a Romei Nouă; câte o dată Mare Rusă37.

În anticitate el se chema în acelaşi mod Marea Scitică: „Scythicus Pontus” 38 sau „Scythicum Mare” 39, după numele sciţilor, Marea Cimen

că: „Cimmerius Pontus” 40, după numele cimerilor,

Marea Amazonică: „Amazonius Pontus” 41, după numele Amazoanelor, Marea Sarmatică: „Sarmaticum Mare” sau „Sarmaticus Pontus” 42 etc.

Numele anticilor feniciani însemnând roşii, greceşte Foivikej, latineşte Poieni de la „puniceus” – poivikioj, ebraieste Edom etc., golful învecinat cu Fenicia a fost numit în toate limbile „Marea Roşie” 43.

Tot astfel i Pontul fu botezat negru din cauza românilor.

O probă directă sunt chiar turcii şi tătarii, şi nu cei de astăzi, ci străbunii lor din secolul XIV.

Pe la 1390, fiind prins rob de către otomani şi auzind de la dânşii numele turco-tătar Karadenghiz, neamţul Johann Schiltberger ceru naturalmente o traducere şi s-a informat că această Neagră Mare înseamnă a Kara-Iflakilor, încât în relaţiunea călătoriei sale ne izbeşte dodată cu surprindere că oraşul Tesalonica se aflǎ: pe ţărmul Mării Româneşti44.

De la pecenegi, de la chazari, de la triburile orientale mai mănunte, cuprinse sub aceste două vaste etichete confederative şi împrăştiate în evul mediu pe tot lungul septentrional al Pontului, Neagra Mare trecu la turci şi la tătări sub forma Karadenghiz, la slavi sub acea de Czerno-more, la scandinavi Svarta-haf şi aşa mai încolo, iar grecii o împrumutară de la osmanlâi, prefăcând-o în Maupo-Salaooa, sau poate s-o fi avut şi ceva mai denainte.

La unguri, notarul anonim al regelui Bela o numeşte lăţineste: Nigrum mare46.

În sus de Dunăre până pe la Crim, în jos de Dunăre până pe la Varna, în sus şi în jos revărsându-se, ca dintr-o pâlnie răsturnată, anume din basinul carpatino-danubian, iacă propriu-zisa Neagră Mare, pe când de dincolo de Meotide şi de dincolo de Bosfor ea niciodată nu se chema astfel i până la moderna generalizare a terminologiei geografice.

Am finit şi cu Pontul, completând pe deplin neagra atmosferă a Munteniei în evul mediu.

Negrul provoacă ideea de alb.

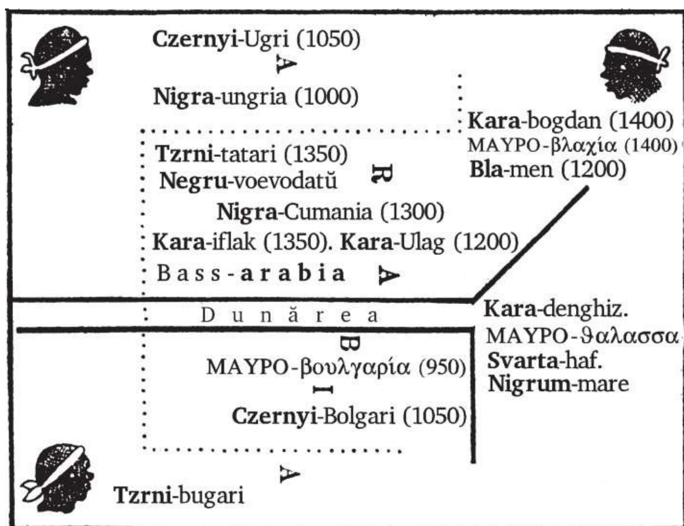
România carpatină fiind neagră, iacă dară că un copist al lui Villehardouin numeşte pe cea balcanică „Românie albă” 1, dar numai într-un singur pasagiu şi n-o mai găsim aiuri, ceea ce arată că antiteza nu trecuse nicăiri la popor.

Transilvania fiind Ungarie neagră, Ademar şi Nestor numesc pe maghiarii propriu-zişi unguri-aZbi; însă cel întâi se grăbeşte a lămuri el însuşi că această albeaţă n-are altă raţiune decât spre a distinge Panonia de Ardeal: „dicitur Alba Ungria ad differenţiam Ungriae Nigrae” 2, pe când negreaţa Transilvaniei este anterioară antitezei, bazându-se pe capetele cele negre ale Basarabilor: „populus est colore fusco velut Etiopes” 3.

Pontul fiind Mare Neagră, grecii, slavii, turcii au atribuit epitetul de albă Mării Ionice4.

Cronicarul maghiar Kezai botează pe cumanii cei adevăraţi Comani-albi prin opoziţiune cu Comani-nigri de la Dunăre6.

Fără a înmulţi exemplele, vom semnala numai că pretutindeni acest epitet de alb este izolat, accidental, cu totul străin literaturii poporane, limbisticei şi diplomaticei, în timp ce Neagra Românie, Neagra Tătarie, Neagra Comanie etc., purcezând toate din Basarabie, formează un întreg ciclu compact, solidar, strictamente circumscris din toate părţile între Neagra Ungarie, Neagra Bulgarie, Neagra Mare, şi pe care-l putem rezume prin următoarea mapă epică a Arabiei dunărene:

E foarte important de a observa caracterul poetic al acestei nomenclature, căci numai astfel i se previne o obiecţiune ce s-ar putea face: cum oare o ţărişoară ca Oltenia să-şi reverse numele asupra unui spaţiu atât de întins, ajungând indirectamente a fi cunoscută până-n Islandia?

Una din proprietăţile cele mai distinctive ale poeziei poporane din toţi timpii şi din toate regiunile este de a mări până la dimensiuni colosale neste lucruri foarte mici, micsurând din contra până la nulitate pe cele foarte mari.

În Nibelungenlied teribilul Atila devine pitic faţă cu obscurul Hagen, din care iese dodată un gigante.

În epica franceză Carol cel Mare este o nemica pe lângă Roland, deşi acesta n-a fost în realitate decât un biet „praefectus Britannici limitis”, pe care cronicarul contempurean Eginhard abia-l menţionează cu ocaziunea bătăliei de la Roncevaux.

La elini Ahile şi la spanioli Cid sunt neste hiperbole poporane analoge.

La vecinii noştri serbi şi bulgari nu auzi nicio vorbă despre împăratul Sfefan Dusan, una din figurele cele mai grandioase în întreaga istorie a ginţii slavice, şi totuşi poporul înalţă acolo până la cer în toate baladele pe un

„Crăisor Marcu”, o personalitate fără nicio însemnătate istorică, un simplu condotier în armata turcă, carele însoţise pe sultanul Baiezid într-un războel contra marelui Mircea şi a fost ucis într-o bătălie de lângă Craiova de către un boier român numit Ratco, deşi pe acesta, învingător al semizeului bulgaro-serb, nemini nu-l celebrează! 6

67

Concluziunea despre Arabia de la Dunăre

Asadară în secolul X, între anii ’900 – 1.000, la marginea primului mileniu după Crist, întregul basin dintre Balcani şi Carpaţi şi chiar ceva mai încolo căpătase brumoasa famă de negru.

Acest fenomen provenind printr-o poetică asociaţiune de idei din descompunerea numelui Basarabie, prin care se caracteriza mai în specie banatul Severinului, se trage o necesară consecinţă că cu mult mai denainte, cel puţin în secolii VII-VIII, teritoriul oltean era deja cunoscut ca Basarabie, căci cauza nu poate a nu fi anterioară propriilor sale efecte.

Logica nu se opreşte aci.

În privinţa Negrei Ungarii, Negrei Bulgarii, Mării Negre, Negrei Tătarii, Negrei Cumanii, Negrei Bogdanii, Blă-menn, Maupoblaxia, Araby, Kara-Iflak etc., Basarabia este o cauză; însă totdodată dânsa ne apare la rândul său ca un simplu efect în calitatea-i de nume dinastic al Munteniei, adică un ce datorit secolarei dominaţiuni la Dunărea de jos anume a neamului Basarabilor.

Prin urmare, dacă Basarabia, ca desemnaţiune teritorială, datează dintre anii ’600 – 700, cată să admitem că Basarab, ca desemnaţiune domnească, trebuia să fie şi mai antic, din secolii V, vi s-au mai sus.

În tomul III, scriind istoria ierarhică a Tărei Româneşti, noi vom dezbate pas la pas pe bazea fântânelor analele neamului basarabic, începând înainte de colonizarea Daciei şi demonstrând microscopiceste etimologia cuvântului Basarab; de astă dată ne e peste

putinţă a antecipa asupra unui lung şir de dezvoltări prealabile.

68

O coincidinţă la românii transdanubiani

Vorbind despre celelalte vechi numi teritoriale ale voievodatului Basarabilor: Tară Românească, Muntenie, şi Vlahie Mare, noi am indicat pentru fiecare din ele o nomenclatură corespundinte la fraţii noştri de peste Dunăre.

Acelaşi fenomen, deşi numai în germene, ne întâmpină în privinţa numelui dinastic Basarabie.

Urcarea pe tron a neamului Asanilor, o ramură a Basarabilor de la Olt, cavaleri cu capete negre unii şi alţii, era cât p-aci să prefacă întregul imperiu româno-bulgar în Asanie; dar foarte scurta durată a glorioasei dinastii, stinse abia după două-trei generaţiuni, a poprit definitiva formulare a noii numiri.

Misionarul papal Ricard de pe la 1230 zice: „am ajuns la Constantinopole prin Bulgaria lui Asan” 1.

N-a trecut totuşi un semisecol, şi o mulţime de alte familii, care de care mai obscură, au început a se succede sub văduvita porfiră a Asanilor.

Pentru ca o dinastie să transmită numele său unei ţăre într-un mod durabil, se cer nu ani, ci veacuri.

În Oltenia Basarabii erau antici deja în secolul VI, şi numele lor, transmiţându-se teritoriului de pe atunci şi mai denainte, n-a încetat a fi în floare până în secolul XV; peste Dunăre însă tânăra creangă asanică a Basarabilor, mai puţin norocoasă decât tulpina-i din Carpaţi, s-a şters ca meteorul, deşteptând într-o clipă admiraţiunea şi pierzându-se apoi pentru totdauna.

Aceasta-i diferenţa între Basarabie siăsanie, una despărută din faşă, pe când cealaltă, după o viaţă multisecolară, reuşi a se eterniza direct şi indirect pe toată întinderea basinului istrian.

Importanţa unei nomenclature teritoriale

Trăgându-se din pagină în pagină şi din coală în coală, nomenclatura Munteniei în secolul XIV a luat până aci pe nesimţite proporţiunile unui volum; şi totuşi, departe de a ne căi cât de puţin, noi credem că numai astfel i ne-a fost cu putinţă a da o temelie solidă ulterioarelor noastre cercetări.

În privinţa statelor, ca şi-n a indivizilor, după ce s-a îmbrăţişat mai întâi printr-o răpede cătătură configuraţiunea lor generală, un aspect masiv al suprafeţei totale, primul pas este apoi de a întreba: cum te cheamă?

Şi dacă un stat sau un individ va fi fost cunoscut cumva sub mai multe numi, cată să le precizăm succesivamente pe toate, constatând identitatea persoanei, fiindcă altfeli ne-am expune dintr-un singur om a face doi sau din doi oameni unul singur, în loc de a atribui, după faimosul precept al lui Iustinian: suum cuique.

Lectorii noştri s-au convins deja că numai neştirea nomenclaturii împiedicase a discerne originea olteană a vechii dinastii princiare din Moldova; numai neştirea nomenclaturii mănţinuse în picioare fabula despre Negru-Vodă; numai neştirea nomenclaturii a petrificat atâtea grave aberaţii despre Ungro-Vlahia, despre modalitatea anexării Făgăraşului către Muntenia, despre voivodatus Bessarabiae şi mai câte altele; numai neştirea nomenclaturii a servit a întuneca o grămadă de lumine de prima importanţă pentru istoria noastră naţională, dintre care abia o parte au fost dezbătute mai sus, cele mai multe rămânând în rezervă.

Cât de necesară, cât de nedispensabilă este o stăruitoare aprofundare preliminară a cestiunilor nominale în orice studiu istoric, ne-o arată o nenorocită experiinţă a răposatului Heliade, om de geniu, bărbat providenţial, dar înzestrat cu prea puţină doză de răbdare spre a fi putut înfrunta cu izbândă analiza critică.

Într-unul din opusculii săi, atât de bine scrişi şi atât de rău documentaţi, el zice între altele:

„În mediul-ev Dacia era reputată în toată Europa de desciplina ei ecleziastică. Organizarea cenobiilor şi monastirilor, şi organizarea civi la şi militară în Dacia era exemplară. Ariosto, ce a stat în secolul XV cântând cavalerii secolului VIII din imperiul lui Carolinagnu, când e vorba de eroi şi eroine saţii de ale lumii, spune că veneau în monastirile Daciei şi se închinau devotându-se lui Dumnezeu:

Dalinda per voto, e perche molto sazia
Era del mondo, a Dio volse la mente;
Monaca's endo a render fin în Dazia.
E şi levo di Scozia immantamente.
(Orlando Furioso, canto VII, sex. 16).

Apoi Heliade urmează:

„Este în uzul poeţilor a descrie când vorbesc de un ce nou şi necunoscut. Aci Ariosto e aşa de răpede, vorbind de monastirile din Dacia, ca şi cum am vorbi noi de Pasărea sau de Viforâta. Parc-ar fi zis: se dusese colo în Dacia, unde ştiţi cu toţii că creştinismul şi pietatea sunt de exemplu" 1.

Asadară Dalinda pleacă din Scoţia pentru a se călugări în Dacia.

Dar în ce feli de Dacie?

Aci s-a păcălit Heliade.

Pe la ţinea evului mediu, începând de la suta X, nu România, ci Danemarca, pe care numai apa o desparte de Scoţia, încât tocmai într-acolo era drumul firesc pentru eroina lui Ariosto, se chema în toţi scriitorii occidentali şi în toate actele oficiale externe şi interne: Dacia, Datia, Dazia.

În acelaşi secol cu Ariosto noi vedem pe regele danez Eric XIII intitulându-se: „Dei gratia regnorum Daciae, Sveciae, Norvegiae etc. rex" 2, încât Heliade şi aci ar fi trebuit să traducă: „regele României, Sveziei şi Norvegiei".

În acelaşi secol cu Ariosto circula prin Italia o nuvelă poporană în care joacă rolul principal un „Imberto re di Dazia" 3: Heliade ar fi putut susţine iarăşi că acest nume german denoată pe vreun principe din România.

Pe la 1519 regele danez Cristiern II, dându-şi în limba franceză titlul de „roy de Dace” 4, trămitea din Copenhaga la Paris amicului său regelui Francisc I neste câni de vânat, despre care scrie în epistolă: „certains chiens levriers, tant de Russie que de ce pays de Dace” 4.

Nu cumva Heliade s-ar fi încercat a ne asicura despre românească origine a acelor dulăi?

Muscalii până astăzi numesc pe danezi Daciani (Datezanin), întrebuinţând totodată în privinţă-le adjectivul dacic (datskii) 5.

Iacă unde se aflau monastirile lui Ariosto şi se ducea bigota Dalindă!

Dazia, Datia, Dacia, ca o desemnaţiune normală a Danemarcei în toate fântânele apusene din veacul de mijloc, este ceva atât de cunoscut încât nu e permis ca să n-o ştie oricine pretinde a se fi ocupat măcar în treacăt cu studiul istoric6.

Numai ignoranţa acestui punct împinsese pe nemuritorul Heliade a băga pe bietul Ariosto pe la călugăriţele noastre din Pasărea şi din Viforâta, celebrând ca din senin o antică „disciplină ecleziastică”, altfeli foarte dubioasă pe ţărmii nordici ai Dunării de jos! 7

Ferindu-ne de perspectiva unei asemeni confuziuni şi ecuivocităţi, noi am insistat atât de mult asupra nomenclaturii, şi tot încă n-am limpezit-o întreagă, căci puţine ţăre şi puţine naţiuni pe faţa globului pământesc au purtat în întru şi-n afară mai felurite numi geografice şi etnografice.

Geţie, Goţie, Atel-cuzu, Oltenie şi mai multe alte denumiri a căror întrebuinţare se mărginea în parţialul cerc al unor deosebite epoci sau al unei deosebite specii de sorginţi istorice, fără a fi fost răspândite sau perpetuate, nu şi-au putut găsi loc în dezvoltările noastre de mai sus, consacrate exclusivamente unei nomenclature generale şi stabile; dar totuşi ele vor fi dezbătute fiecare mai la vale.

Acum să recapitulăm în câteva cuvinte, într-un mod pe cât se va putea mai plastic, esenţialele concluziuni ale

acestui lung studiu, grăbindu-ne a păşi înainte.

70

Recapitularea despre nomenclatura Ţării Româneşti

Principalul nume al Munteniei, meritat prin dezbarcarea legiunilor romane ale lui Traian la Severin şi prin persistinţa de atunci şi până astăzi a elementului latin în latura Oltului, chiar în acele momente periodice când el se eclipsa în celelalte cătune ale Daciei, este România prin excelinţă: Tară Românească.

Slavii şi germanii cunoscând pe vechii romani sub epitetul de vlahi, adică dominatori, şi astă calificaţiune, lipsită mai în urmă de primitivul său înţeles de supremaţie, devenind o traducere adecuată a cuvântului „Romanus”, Muntenia a fost zisă Vlahie dentâi de către slavo-germani, apoi prin împrumut de către greci, unguri, orientali, purtând acest nume mai cu preferinţă denaintea celorlalte provincii ale Daciei, ca una ce mai cu preferinţă reprezintă românismul.

Eponimi, individualizări, personificaţiuni ale acestor două forme, ambele manifestând originea naţională, erau Roman-Vodă şi Vlăhiţă-Vodă, umbroase figure mitologice, create în evul mediu şi cari trăiau încă în tradiţiunea poporului nostru până pe la ţinea secolului XV.

Adoptând pentru uz liturgic şi oficial limba slavică şi ştiind că vorba vlah, deşi de proveninţă străină, nu este totuşi decât un exact echivalinte al cuvântului român, fără ca să fie cuprinsă în ea cea mai mică idee de reprobaţiune, muntenii au admis-o ei însii.

Pe la 1160 – 1180, anexându-se către banatul Severinului teritoriul făgărăsean de peste Carpaţi, rupt din corpul Transilvaniei, această creştere a statului muntean pe socoteala maghiarilor a început a se exprime de atunci încoace prin Ungro-Vlahie, ca şi când s-ar zice Făgăras-Severin, care nume, denotând noua compoziţiune administrativă a ţării, a luat loc în titulatura celor doi capi ai naţiunii, dentâi principele şi mai târziu metropolitul, dar numai în acte slavice şi grece, căci în cele latine el ar fi

provocat o intempestivă susceptibilitate din partea Ungariei contra unei nomenclature corespunzătoare literalmente cu: „terra Ungriae-et-Vlachiae”.

Predomnirea Carpaţilor a mai câştigat voievodatul Basarabilor următoarea nomenclatură omogenă, egalmente răspândită în întru şi-n afară:

Tară Muntenească, uzată clopotrivă de ambele laturi ale Milcovului;

Transalpina, adică Peste-Muntenia, care ne întâmpină mereu în fântâne latine, fie maghiare, fie papale, fie chiar române etc.

Multany, nume polon corupt prin schimbarea lui n în l din forma românească locală „Muntenie”;

Vrance, nume moldovenesc, datorit creştetului alpestru prin care se desemna despre Moldova fruntaria ost-nordică a Tărei Româneşti;

Havas-Alfold, adică Muntenia de Jos, nume maghiar pe care graiul unguresc din Ardeal îl prescurtează în Alfold.

Muntenia sau Tara Românească, atât prin întinderea hotarelor sale în comparaţiune cu ale celorlalte staturi române din evul mediu, pe cât mai cu seamă prin prestigiul de a fi fost totdauna centrul mişcării românismului la nord de Dunăre şi chiar pentru românimea transdanubiană, mai purta un nume, pe care-l aflăm în fântâne istorice sub două forme:

Grosse-Walachie, Valachia-Major, Vlachia-Maggiore etc., adică România mare, la străini;

Mare voievodat, în titulatura princiară internă.

Deja cu mult înainte de secolul VI, dominaţia neamului Basarabilor d-a stânga Oltului lăţise asupra teritoriului numele de Basarabie, conservat apoi fără întrerumpere până-n suta XV, când o parte a statului muntean de la Galaţi până la Chilia trecând sub stăpânirea Moldovei, această denominaţiune a început a se aplică din ce în ce mai exclusiv către regiunea Bugeacului, iar de la 1812 guvernul moscovit a întins-o asupra întregului spaţiu dintre Prut şi Nistru.

Cuvântul cuprinzând în sine elementele’s + r + b, s-a întâmplat uneori a se confunda Basarabia cu Serbia, încât ca serbi erau consideraţi câteodată, simplu din cauza acestei gratuite asonanţe, atât anticii Basarabi de la Olt, precum şi o ramură a lor mai nouă, urcată pe la 1375 pe tronul Moldovei în persoana lui Petru Musat; dar nu numai aci s-a răsfrânt acţiunea omofoniei, ci încă într-un alt fenomen fără alăturare mai remarcabil prin mulţimea, varietatea şi importanţa consecinţelor.

Printr-un rebus eraldic, foarte comun în simbolismul din toate epocile şi din toate ţărele, Basarabii, descompunându-şi străbunul nume gentiliţiu în Bas-arab, purtau din timpi imemoriali în stema lor nobiliară unul sau mai multe capete de arabi, adică negre, ceea ce pe de o parte a dat naştere faimosului mit al lui Negru-Vodă ca fundator al statului basarabesc, iar pe de alta a creat pentru întreaga Românie, şi chiar pentru regiunile limitrofe, o întinsă nomenclatură teritorială sui generis.

Poezia poporană a vecinilor noştri slavi şi teutoni a fost naturalmente încântată de a putea găsi în apropiare la Dunăre o fantastică Arabie, pe care s-au şi grăbit a o celebra baladele serbe şi bulgare ca Tzrni-Arapi sau „Negri-arabi”, cântul epic german al Nibelungilor ca Araby, până şi sagele scandinave din Islandia ca Bla-menn sau „Arabi”, iar mongolii, turcii, grecii şi ungurii sub feli de feli de forme, devenite ceva mai prozaice prin suprimerea arabismului şi conservarea numai a echivalintului său de negru: Kara-Iflak, Kara-Bogdan, Nigra-Cumania etc.

Eminamente poetic, acest epitet nu se putea înfige într-o singură regiune definită, preciziunea fiind tot ce este mai proză, şi astfel i deja în secolul X – căci n-am voit a ne urca mai sus docamdată – noi vedem epica negreaţă a ţării Basarabilor lăţindu-se nu numai pretutindeni între Carpaţi şi Dunăre, dar mai împresurând încă un spaţiu transcarpatin prin metamorfozarea Transilvaniei în Neagra Ungrie, un spaţiu transdanubian prin Neagra Bulgarie, şi chiar însuşi Pontul se preface în Neagră Mare, adică se-

nnegreste tot cuprinsul albiei istriane pe ambii ţărmi ai fluviului, având drept punct de plecare Basarabia, cuibul negrilor voievozi.

Afară de „Neagra Românie”, rămasă la otomani în uz vulgar până-n momentul de faţă, toate celelalte numiri ale noastre arabice, până şi rădăcina lor Basarabie, încetând de secoli a se mai aplica către ţara Românească, încât numai poporul de pe la Câmpulung mai conserva o obscură tradiţiune despre acel Negru-Vodă, adică acel ban al Severinului carele cucerise între 1160 – 1210 Făgăraşul, Muscelul şi Argeşul, urmează dară fireşte că legendarii, cronicarii şi chiar istoricii moderni ai românilor, puţin diliginţi în răsfoirea fântânelor, au transformat originile statului muntean într-un haos de contradicţiuni, de falsuri, de travestiri, de imposibilităţi, aducând pe Basarabi din Bugeac, făcând „întâi descălecător” pe tatăl marelui Mircea, silindu-l să domnească când la 1215, când la 1240, când la 1290 etc.

Ne rezumăm.

Nomenclatura Munteniei, în parte existinte încă şi-n parte despărută după secolul XIV, se reduce la următorul tabel:

I. După originea naţională romană:

1. TARA ROMÂNEASCĂ, nume etnic intern poporan;

2. VLAHIA, nume etnic slavo-german, trecut la toţi ceilalţi străini şi admis în limba oficială internă;

3. UNGRO-VLAHIA, nume intern strictamente administrativ, civil şi ecleziastic, exprimând revendicarea de sub Ungrie şi anexarea către Vlahia a ţării Făgăraşului.

II. După aspectul muntos al tărâmului:

4. TARA MUNTENEASCĂ, nume topografic intern, întrebuinţat pe ambele maluri ale Milcovului;

5. TRANSALPINA, adică Peste-Muntenie, nume topografic oficial latin, extern şi intern;

6. MULTANY, mai corect Muntany, nume topografic polon, desfigurat din cel intern;

7. HAVAS-ALFOLD, adică Muntenie de Jos, nume topografic maghiar;

8. VRANCEA, nume topografic poporan moldovenesc.

III. După mărimea teritoriului şi a prestigiului:

9. ROMÂNIA MARE, Valahia-major, Grosse-Walachie etc., nume ierarhic extern;

10. MARE VOIEVODAT, nume ierarhic oficial intern.

IV După dinastia Basarabilor:

11. BASARABIA, nume dinastic intern şi extern;

12. ARABIA, nume dinastic poetic poporan slavo-german;

13. NEGRU VOIEVODAT, ţara lui Negru-Vodă, nume dinastic poetic poporan intern;

14. BLA-MENN, Negrii-oameni, nume dinastic poetic scandinav;

15. NIGRA-CUMANIA, probabilmente Fekete-Kunok, adică Negrii-comani, nume dinastic maghiar, aplicabil şi către Moldova;

16. KARA-ULAG, Neagră Românie, nume dinastic mongol;

17. TZRNI-TATARE, Neagra Tătarie, nume dinastic serb;

18. KARA-IFLAK, Neagră Românie, de unde apoi Kara-Bogdan pentru porţiunea d-a dreapta Milcovului, nume dinastic turc;

19. MAYPO-BAAXIA, nume dinastic neogrec, mai cunoscut relativamente la Moldova.

Toate acestea într-o strânsă legătură de origine cu NEAGRA UNGRIE ca numele Transilvaniei, cu NEAGRA BULGARIE ca numele Dobrogii, şi cu MAREA NEAGRĂ.

Note

1

1 Vechea cartă a Munteniei în ASCHBACH, op. cit., şi în FROHNER, La Colonne Trajanne, Paris, 1865, in8.

2 NEUGEBAUER, Dacien aus den Uberresten des klassischen Alterthums, Kronstadt, 1851, in8, nr. 4, p. 72.

3 Narracione della infelice morte dell'Sigr Alouis Gritti, reprodusă după un manuscript al Bibliotecii St. Marcu din Veneţia în Magyar Tortenelmi tar, t. 3, p. 22:

„La lingua loro e pocco diversa dalla nostra Italiana şi dimandono în lingua loro Romei perche dicono esser venuti anticam da Roma ad habitar in quel paese, et se alcuno dimanda se sano parlar în la loro lingua valacca, dicono a questo modo: şti Româneşte, che vol dire: săi tu Romano? Ne racontono tutta l'historia della venuta di quelli popoli ad habitar in quel paese, che fu questa: che havendo Trajano Impre debellato et acquistato quel paese, lo divise a suoi soldaţi, et la face come Colonia de Romani, dove essendo questi discesi da quelli antichi, conservano îl nome de Romani...”

2

1 Letop., 1, 9.

— Cf. MURGU, Beweis dass die Wallachen der Romer unbezweifelte Nachkommlinge sind, Ofen, 1830, in8, p. 3 sq.

2 URECHE, Letop., I, 97.

3 LAURIAN, Tentamen criticum în originem linguae valachicae, Viennae, 1840, in8, p. XVIII, nota.

4 MAIKOV Istoria srbskoga naroda, Beograd, 1858, in8, p. 345.

5 SALVERTE, op. cit., II, 135: „Jamais peuple ne s'est donne a lui-même un nom peu honorable: tant d'humilite ou de sottise n'est pas dans la nature. Un nom offensant pour la nation qu'il designe lui a ete impose par un autre peuple, et non accepte par elle; ou bien il ne nous est parvenue que traduit inexactement”.

6 Diploma din 1362, în FEJER, IX, 3, 502: „nostrum dilectum Olachum, comitem Ladistam”. – Diploma din 1291, în TEUTSCH u. FIRNHABER, 167: „Universis nobilibus Saxonibus, Siculis et Olachis...” etc.

7 MIKLÓSICH, Lexicon Palaeoslovenicum, Vindob., 1865, in8, p. 68, după multă bătaie de cap reuşeşte a aduce numai două exemple în astă materie, cari şi acelea se referă ambele la „ciobanii români” de peste Dunăre.

8 SALVERTE, op. cit., II, 107: „Vlach ou vlachi, en albanais signifie pasteurs; tel est, suivant M. Pouqueville, le nom national des Valaques nomades; les noms qu'ils

regoivent des Tures et des Grecs ont la meme signification (POUQUEVILLE, Voyage dans la Grèce, t. 2, p. 151, 206 – 11 sq.). M. Constantin Polychroniades, natif du canton de Zagori en Epire, que ai consulte sur ce sujet, ale que vlach alt jamais signifie pasteur en langue schip ou albanaise”.

— De aceeaşi natură este şi aserţiunea lui FRAAS, ap. ROSLER, Rom. Stud., 119, cum că greceşte El & xoţ înseamnă pe ţăran. Tăranii români din Grecia sunt El & xoi, da; însă numai ţăranii români.

9 KARAGICI, Lexicon Serbico-Germanico-Latinum., Vindob., 1852, in8, p. 68: „Srbi zakona Turskoga u Bosni i u Hertzegovini, a tako i om zakona rimskoga, kako u Bosni i u Hertzegovini, tako i u tzarstru Austriiskome izvan Dalmatziie zovu i to kao za porugu Vlasima braţ’u svoiu zakona grezkoga”.

10 JIRECEK, Entstehen christlicher Reiche vom J. 500 bis 1.000, Wien, 1865, in8, p. 225: „Als die Slovenen în funften Jahrhundert die ostlichen Laender der thrakischen Halbinsel eroberten, wurden die Dako-Romanem des rechten Donau-ufers theils auf das linke gedraengt, theils nach Westen, Norden und Suden versprengt. Ein Theil scheint nordlich von der Save, in die spător als kleine Walachei bezeichnete Gegend Slavoniens, ein anderer gegen das adriatische Meer hingezogen zu sein, wo ein zwischen Dalmatien, Croaţien und Bosnien gelegenes Gebiet chemals Wlachien hiess. Beiderseits wurden die Dako-Romanen slavisirt. Insbesondere waren die Morlachen, welches Wort aus Maurovlach (schwarzer Wlache) enstanden ist, ursprunglich solche Daco-Romanen; slavisch nennen sie sich noch jetzt Vlach, also mit jenem Gemeinnamen, der bei den Slaven seit jeher fur Romer oder deren Stammverwand te ublich war. Auch die nun ganz slavischen Walachen der măhrischen Karpaten dunten ăhnlichen Ursprungs sein”.

11 SAFARIK, Slowanske starozitnosti, Praha, 1837, in8, p. 196 – 201, 307 – 8.

— DOBROWSKY, în MUELLER’s Nestor, Berlin, 1812, in8, p. 183, şi-n Jahrbucher der Litteratur, Wien, 1827, t.

37, p. 13 – 14, ap. SAFARIK, 199, nota 37.

— Cf. SAFARIK, Uber die Abkunft der Slawen, Ofen, 1828, in8, p. 156 – 7.

12 MEIDINGER, Die deutschen Volkstămme, Frankfurt, 1833, in8, p. 108: „Gal-Wealas, Gal-Walas, GarWalas, fur Galli, Gallische Wălchen, und Gal-Wealaric, fur Gallia”.

13 NESTOR, Textum russico-slovenicum, ed. Miklósich, Vindob., 1860, in8, p. 2: „de zemli aglian sky i de vlasz szky… Agliane, Galiczane Vlachove”.

14 Ib., p. 3: „Vlachom bo nasz d szem na Slovieny na Dunaiskyia”. – p. 12: „Siediachu bo tu priezsde Slovieni, i Vlachove priiasza zemliu”.

15 Ib., p. 12: „Ugri prognasza Vlachy i nasliedisza zemliu”.

16 Cel mai bun exemplu, împrumutat din Mimânsî, vezi în COLEBROOKE, Essais sur la philosophie des Hindous, trad. Pauthier, Paris, 1833, in8, p. 138, 307.

— Cf. LASSEN, Indische Alterthumskunde Bonn, 1843, in8, t. 1, p. 855.

17 ARISTOPHAN, Aves, vers. 200.

— HERODOT, II, 158.

— OVID., Trist., V 10 etc.

18 KUHN, Zeitschriftfur vergleichende Sprachforschung, Berlin, 1852, in8, t. 2, p. 252, 260.

— MAX MUELLER, La science du langage, Paris, 1867, in8, p. 103.

19 CURTIUS, Griechische Étymologie, Leipzig, 1869, in8, p. 540.

20 GAUGENGIGL, Alteste Denkmăler der deutschen Sprach rhalten în Ulfilas, Passau, 1849, in8, t. I, p. XLVII.

— GABLENTZ ne. LOEBE, Glossarium der gothischen Sprache, Leipzig, 1843, in4, p. 184.

— BUTTMANN, Lexicologus, Berlin, 1818, în 16, t. 1, p. 190.

— Mai cu seamă vezi: DIEFENBACH, Wörterbuch der gothischen Sprache, Frankfurt, 1851, in8, t. 1, p. 175 – 7, unde aduce în comparaţiune, între celelalte, cuvântul

persic: vâlî, magnus, excelsus.

— Pentru radicala sanscrită, EICHOFF, Paralele des langues de l'Europe et de l'Inde, Paris, 1836, in4, p. 328.

21 VIRG., Acneid., I, 282.

22 HERODOT, VII, 64.

23 Origines indo-européennes, I, 87.

24 În cronica rusă a lui Nestor, după manuscriptele cele mai vechi, în loc de Woloch se spune Wolot, precum arată SCHLOZER, Nestor, Göttingen, 1805, in8, t. 2, p. 81, şi TATISEZEW, Istoria Rossiiskaia, Moscva, 1768, in4, t. I, p. 306.

— În bula papală din 1234, ap. THEINER, Monum. hung, I, 131, tot astfel i se numesc românii: „quidam populi qui Walathi vocantur… cum eisdam Walathis…" – Volot se contrage slavoneşte în Vlat, ca şi Voloch în Vlach: vezi MIKLÓSICH, Lex., 66.

25 CZULKOW, Abevega russkich suievierii, Moscva, 1786, in8; p. 69: „Woloty, sii strasziliseza byli velikany iznaczili u Slavian tozse czto u Grekov giganty".

— Cf. REIFF, Dictionnaire russe-français, Petersburg, 1835, t. I, p. 89: „Welet ou Wolot, geant".

26 DU CANGE, VI, 962: „Waliscus, Weath, sax. mancipium…" – Ibid., verbo Wallus: „Silvester Giraldus în descriptione Cambriae, cap. 7: Saxones lingua sua extraneum quemlibet Wallum vocant".

— Cf. NEUMANN, Die Völker des sudlichen Russlands, Leipzig, 1847, in8, p. 149.

27 GUIZOT, Essais sur l'histoire de France, 9-e ed., Paris, 1857, in8, p. 173: „La Barbare valait d'ordinaire plus que le Romain, le proprietaire plus que le simple colon, l'homme libre plus que l'esclave". D-o parte germanul, proprietarul, omul liber; de cealaltă romanul, clăcasul, sclavul; două scări foarte caracteristice.

— Cf. LIUTHPRANDUS, scriitor din secolul X, apud DU CANGE, Glossarium mediae Grecitatis, Lugduni, 1688, inf, p. 130, verbo Pwma Toţ: „quos nos, Longobardi scilicet, Saxones, Franci, Lotharingi, Bajoarii, Suevii, Burgundiones, tanto dedignamur, ut inamicos nostros

commoti, nil aliud conturneliarum, nisi Romane, dicamus, hoc solo, id est Romanorum nomine, quidquid ignobilitatis, quidquid timiditatis, quidquid avaritiae, quidquid luxuriae, quidquid mendacii, imo quidquid vitiorum est, comprehendentes”.

28 THEINER, Mon. Hung., I, 691.

29 VENELIN, 301 – 324.

30 Sute de documente în Arhivul Statului din Bucureşti.

31 Xpovi Ka tfţ Pwmavlaţ, în BUCHON, Chronique de la conquête de Constantinople, ecrite dans les premières armées du XIV siècle, Paris, 1825, in8, p. 76:

„... a-oGeverţ tfţ Blaclaţ Kai olrţ tfţ „E1180 ţ, Tfţ „Aptaţ trâv Iwavvivrâv Kai olou tob Aeoraotâtou...” Despre hotarele acestei provincii, vezi tot acolo, p. 20, 209, 210.

32 FALLMERAYER, Fragmente aus dem Orient, Stuttgart, 1845, in8, t. 2, p. 240: „Die Wlachen Tessaliens nennen siech wie ihre Sprach-und Stammgenossen în den Donau-Fursterthumern ebenfalls Romanen, sprechen ein verderbtes Italienisch und haben ihren Hauptsitz auf dem Kamm und den beiden Seitenabhăngen des Pindus, în den Quellschluchten des Peneios und seiner Nebenflusse, wo die bizantinische Geschichte des eilften Jahrhunderts ihrer zum erstenmal gedenkt”.

— Cf. PHILIPPIDES, Iotopia tfţ Poumouvlaţ, Aeiyla, 1816, in8, t. 1, part. 2, p. 30 sq.

3

1 Cronica, II, 316.

2 Călătoria, în Buciumul, 1863, nr. 66, p. 263.

3 Mai sus, studiul I, §3, notele 6, 7.

4 Arhiva istorică, t. 1, part. 2, p. 144, 150.

5 Cronicul, II, 82, LXXXIX.

6 Ibid., 83.

7 Ib.

8 Textual, ap. ROSLER, Rom. Studien, 295, nota 2.

9 Acta Patriarchatus Constantinopolitani, ed. Miklósich et Müller, Vindob., 1860, t. I, p. 383, 386 etc.

— Toate actele relative la România sunt traduse de

răposatul SCARLAT ROSETTI în ziarul Eclezia, Bucureşti, 1866, in4...

10 De officiis ecclesiae et aulae Constantinopolitanae, ed. Gretser, Paris, 1625, inf., p. 129.

11 Ibid., 130.

— Acta Patriarchatus, 535.

12 MAZARI, Dialogi mortuorum, în Biblioteca Naţională din Paris, ms. grec. nr. 2991, lettre A de l'ancien fonds, p. 473 verso: „To ăoi80 v mâlov I8 râv ek Blaclaţ" etc.

13 Ap. STRITTER, II, 205.

14 MONTFAUCON, Palaeographia Graeca, Paris, 1708, in8, p. 80: „tob evtimotatou ăpxovtoţ Kupob Iwvvou tob Spavopoblov Kai Zouproutob arco tfţ Blacelaţ..." Datul acestei inscripţiuni este de pe la 1450.

— Cf. CHALCOCONDYLAS, lib. IX, p. 508.

15 Dissert., 121, 139.

16 Gesch. d. Wal., 283, notaf.

17 Gesch. d. Wal., 148.

— Gesch. d. Bulg., 440, nota u.

18 Rom. Studien, 309: „Dass die walachische Wojwodschaft zuerst als Provinz der ungarischen Krone Geltung gewann, dass die Herrscher sich nur in der Antehnung an Ungam erhoben, zeigt die Bezeichnung Ungrovlachia als Bezeichnung des Landes, gebraucht în den eigenen Urkunden der walachischen Wojwoden".

19 Cf. Arhiva istorică, passim.

— Pentru cele în limba greacă, MONTFAUCON, Palaeographia, 441 sq.

20 Nu ştim de unde va fi luat d. LAURIAN, Tentamen, p. XVIII, formele: Wepo Sakla, Wepooav a şi Wepoblacla, cari nu se află absolutamente nici într-o fântână istorică.

21 Mai sus, studiul I, § 1, nota 3, § 4, nota 1 etc.

22 PRAY, Dissert., 144.

23 1, 292: „Tote Kai Blacla râvom & oor OBggpopiacla apo trâv ek Tpavoilbavlaţ ei ţ tabtrv metoi Kroavtwv Katol Kwv".

24 II, 6: „°gemrâv porţ Poum & vaţ t-apaţ, ek tfţ

OByyaplat... OBggaplav evvoei t-v Tpavoilbavlav”.

25 Op. cit., 28: „K slovam Voievoda Basaraba prisovokupleno: i gospodin vsei zemli Ugrovlachiiskoi, to est Transilvanii, s tiech por, kak vladieltzy Basaraba priobrieli vladieniia unutri toi strany, kakovy byli tak nazyvaemyia Gertzogstra Almaszskoei Fagaraszskoe. Transilvania imiela tosze svoich Voievod, mezsdu koimii Basarabskimi proischodili sorevnovaniia; posemu titlo: i gospodin vsei zemli Ugrovlachiiskoi bylo tolko pritiazatelno”.

26 Tentamen, XVIII: „OBggpopiacla, Pannodacia, Trans Tibiscana Hungaria, partem Hungariae Regni efficiens, divisa per Marisium fluvium în Temisianam et Chrysianam”.

27 Magaz. ist., III, 263: „Mitropoliţii Transilvaniei se hirotoneau de mitropoliţii Tărei Româneşti, care se socoteau drept esarhi ai episcopilor din ţărele supuse coroanei Ungariei, şi de aceea se numeau şi mitropoliţi ai Ungrovlahiei”.

28 Cronica munteană, în Magazin istoric, IV, 231: „Fiind în Ţara Ungurească un voievod, ce l-au chemat Radul Negru voievod etc.” – Ibid., p. 280. „Bator Sigmon, craiul unguresc”. – Diploma din 1570, în VENELIN, 183: „u Ugr ska zemle... ot Iakoba Kozsokaria ot Sibina...” – Condica Vierosului, ap. TOCILESCU, Foaia Societăţii Românismului, t. 1, Bucur., 1870, p. 153. – etc.

29 VENELIN, 40: „u ugrovlachiiskoi zemli, sezo est Basarabska”.

30 Acta Patriarch. Constantinop., ed. Miklósich, II, passim.

31 STAROWOLSKI, Descriptio Poloniae, în MIZLER, I, 451.

32 Akty Zăpadnoi Rossii, I, 22.

3 bis

1 SERVIUS, în Acneid., VII, vers. 684 sq.

— FESTUS, verbo: Hernici.

2 Ed. CLOSS, Stuttgart, 1866, în 16, V p26: „Dacia est ad coronae speciem arduis alpibus emunita”.

3 ACKNER, Die Colonien der Romer în Dacien, Wien, 1857, in4, p. 8 – 10.

— GEBHARDI, ENGEL etc.

4 Diploma regelui Ladislav din 1285, ap. FEJER, V 3, 274: „aliquam partem de regno nostro, ultra alpes existentem”, vorbind despre războiul ungurilor cu voievozii munteni Litean şi Bărbat.

— Cf. KATONA, VI, 911.

5 În preţioasa colecţiune a domnului dem. A. STURDZA.

6 Mai sus, studiul I, § 10, nota 6.

7 Ibid., §4, nota 1.

8 Ib., §10, nota 12.

9 Ib., §2, nota 3.

10 Ib., nota 5.

11 DOGIEL, I, 599.

12 PRAY, Dissert., 144.

13 THEINER, Mon. Hung., I, 691.

14 Magaz. ist., III, 130 – 135; – RAYNALDUS, Annales ecclesiastici post Baronium, Romae, 1646 – 77, inf., t. 16, nr. 5: „Ladizlao Waydae Vlachiae...” – „Alexandri Waydae în Vlachia viduae”.

15 Turcii: Erdel-ban, şi serbii: Erdel, conservă până astăzi această formă primitivă. Vezi LEUNCLAVIUS, Annales sultanorum Othmanidarum, Francof., 1596, inf., p. 191, şi KARAGICI, Lexicon, 153.

— Cf. DU CANGE, Glossarium mediae graecitatis, Lugduni, 1688, inf., p. 114, cuvintele ăpyaleâov etc.

16 Amatorii de curiozităţi pot citi în Lexicon Valachico-Latino-Hungarico-Germanicum, Budae, 1825, in8, p. 29, sublima etimologie a Ardealului: „a civitate Ardisu vei Argisu, vei forte a lat. Ardelio, id est homo inquietus”. Şi totuşi autorii ştiau ungureşte!

— Nu mai puţin excentrică este opiniunea unui sas, carele cunoaşte şi acela limba maghiară, dar îi convenea mai bine din originalitate a se preîmbla în lumea celtică. Vezi MOCKESCH, Die celtische Abstammung der Walachen, Hermannstadt, 1867, in8, p. 34: „Das Wort

Ardeal ist eben se gut und celtisch als das Wort Ardennen oder Artgal, oder Artalbinum, Ardee, Ardea, Ardala-Hog, Ardaban, Ardagan, Artaxerxes etc.”

17 LEAKE, Researches în Greece, London, 1814, in4, p. 103, 217, 372, 407.

— FALLMERAYER, 236.

— THEINER, Monumenta Slavorum Meridionalium, Romae, 1863, inf., t. I, p. 17, an. 1202.

— GODINUS, ap. STRITTER, II, 673.

— Peste Dunăre erau în evul mediu mai multe regiuni curat slavice, numite de asemenea Zagoria, precum arată SAFARIK, Staroz, 619, nota 73. În unele cazuri singurul mod de a distinge cu sicuranţă pe cea românească este de a confrunta câte mai multe pasage sau mai mulţi autori asupra unuia şi aceluiaşi om sau eveniment.

4

1 Rerum Ungaricarum, libri XLV Viennae, 1744, inf., p. 21: „ad Tibiscum usque spatiatur, quod Montanae Daciae capul est, quam Ripensem plenque dixerunt, et nunc Montanam Valachiam appellant. Altera vero Valachia, cui Moldaviae nomen est, inter Istrum et Tyram, ab Hierasso montanae Valachiae termino ad Euxinum usque Pontum extenditur”.

2 Akty Zăpadnoi Rossii, I, 32.

— Arhiva istorică, I, 1, 130: „A Munţianskyi voski Braszevskyi slobodno imest”.

— Despre exportaţiunea cerei munteneşti iată ce zice peste patru secoli PEYSSONEL, Le commerce de la Mer-Noire, Paris, 1787, in8, t. 2, p. 185: „La care est le plus considerable article du commerce de sortie de Walaquie; elle est de tres belle qualite, et la quantite en est immense”.

— Iacă o marfă asupra căriia vicisitudinile veacurilor n-au avut nicio influinţă!

3 Arhiva istorică, I, 2, 133 – 150.

4 RADU POPESCU, în Istoria Tărei Româneşti, ed. Ioanid, Bucur., 1859, in8, t. 2, până la p. 344, este plin la tot pasul de munteni şi Tara Muntenească.

1 Un memoriu din secolul XVII, în RUMY, Magyar emlekezetes irasok, Pesten, 1816, in8, t. 2, p. 18 – 19: „Ezen Doctor Ferentz volt Baton Sigmondal, midon Havasalfoldebement haddal, es ott amaz hires Tyrannus Mihaly Vajdaval, ki egyeb igen vitez Fejedelem volt, mind ket Olah Orszagokut birto etc.” – Basarabii, când scriau ungureşte, admiteau ei însii numele Havas-Alfold, bunăoară într-un act de la Constantin-Vodă Serban, în KEMENY Notiţia Archivi Capituli Albensis, Cibinii, 1836, in8, t. 1, p. 18: „My Constandyn Vayda, Isten Kegyelmessegebo1 Havas Alfondenek Ura etc.” – Cf. cronica lui IANOS BORS, în KEMENY es KOVACS, Erdelyorszag tortenete i tara, Kolozsvart, 1837, in8, t. I, p. 179 etc.

— TRAUSCHENFELS, Deutsche Fundgruben zur Geschichte Siebenburgens, Kronstadt, 1860, in8, passim.

— Cf. HELTAI, Historias Enek, Kolozsvart, 1577, in4, pass., etc.

2 Descrierea polonă contemporeană a expediţiunii otomane din 1462 contra lui Vlad-Vodă Ţepeş, în Zbiâr pisarzâw polskich, ed. Galenzowski, secţiunea 2, t. 5, Warszawa, 1828, în 16, p. 182 – 193: „O uojeuodzije woloskim Drakule kiorij zdzijerzal dulna zijemije moldawska...”

3 Secuii şi ungurii din Transilvania numesc Tara Românească în limba vorbită numai Alfold, adică Provincia de Jos, omiţând Havas sau Muntenie, ceea ce ne face a crede că polonii vor fi luat zicerea anume de la maghiarii din Ardeal, cu care se şi învecinează.

4 Cf. MIECHOWSKI, Chronica Polonorum, Cracoviae, 1521, inf., p. CCCXXXIII.

5 KEMENY, în KURZ, Magaz. fur Geschichte Siebenburgens, Kronstadt, 1846, in8, t. 2, p. 100.

— FEJER, X, 6, 876, 878.

— NAGY, PAUR, RATH es VEGHELY, Hazai Okmanyatar, Gyorott, 1866, in8, t. 3, p. 353, act din 1428: „În Hozzywmezw dictarum parcium nostrarum

Transalpinarum”.

— Un act din 1395, ap. ENGEL, Gesh. d. Wal., 160 etc.

6

1 CHAVEE, Lexiologie indo-européenne, Paris, 1849, in8, p. 156.

2 KROMER, De origine et rebus gestis Polonorum, Basileae, 1568, inf., p. 213: „Multani a nostris, a caieteris vero Transalpinenses vocentur”.

— Idem, Polonia sive de situ regni Polonici, 1576, reprodus în MIZLER, Historiarum Poloniae collectio magna, Varsaviae, 1761, inf., p. 118: „Transalpinensis et Moldavicus, quorum hic a nostratibus peculiariter Valachiae Palatinus dicitur, ille vero Multanicus”.

3 Ad calcem DLUGOSSI, Lipsiae, 1711, inf., t. 2, p. 919: „Puto autem Multanos a multitudine gentium, quae e o confluxerant temporibus Romanorum, et varietate confusioneque linguarum şic appellari”.

4 Mai sus, studiul I, § 2, notele 2 – 5.

5 KARAGICI, Lex., 505: „Planina, der Bergwald, saltus, mons silvosus”.

6 Această observaţiune a făcut-o deja ROSLER, Rom. Stud., 304: „Planina aber ist st. Gebirge und unabhăngig vom lat. adj. planus”.

7 Gesch. d. Wal., 148: „Die Serwier nannten die Walachey Zemlia Blachozaplaninskaia, d.i. die ebene Walachey, im Gegensatz der gebirgigten am Hămus”.

8 BENKO, Milcovia, II, 283.

9 Mai sus, studiul I, § 2, notele 3, 5 etc.

10 Se întrebuinţează în diplomatică mai cu deosebire în secolii XV ŞI XVII.

— Vezi KEMENY, Notiţia Archivi, passim.

— În secolul XIV nicio dată. – în secolul XV foarte rar.

7

1 Agricultura română din Judeţul Putna, Bucur., 1869, in8, p. 19.

— Cf. CODRESCU, Vrancea, în SUTZU, Notiţe statistice asupra Moldovei, Iaşi, 1852, in8, p. 108.

2 Beschreibung der Moldau, Leipzig, 1771, in8, p. 280.

3 BENKO, Milcov., I, 228, act din 6 martiu 1518: „Michael Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopus Ecclesiae Milcoviensis Cathedralis Regni Moldaviensis, venerabilibus et egregiis Archi-Presbyteris, Decanis, nec non Plebanis, sub Comitatibus et Archi-Presbyteriatibus ac Decanatibus Milcoviensi, Moldvabanensi, Barezensi, Cibiniensi, Varanezensi etc.” – Cf. ibid., II, 42: „Varanezensis Decanatus, positum suum habuit in extremis, Moldaviam versus, Valachiae Transalpinae finibus”.

— Sonul adiţionala în Varanezensis, în loc de Vranezensis, este eufonic ca şi Valachus din Vlachus, Ungaria din Ungria etc.

4 L. II, p. 77: „opoj epi polb 8 ikov, npaoobi Kalobmevov”.

5 Ib., p. 79: „tâj 8° yovatkaj kai paâdaj ei to opoj to npaoo6 kateotroato pepipoiob-evoţ”.

6 Lib., VII, p. 338: „8 ii tob npaoobofi ei to Apdeliov” etc.

7 Cron., I, 126: „Pre aceste două ţăre le despart munţii ce se cheamă Vransovii adică a Vrancii”.

— În ediţiunea lui Calcocondila, pe care o avea la mână Cantemir, era scris nu npaoobi, ci Bpavoo3 oi, dacă nu cumva traducătorul şi-a permis aci o licenţă ortografică, ceea ce noi nu garantăm.

— Apocriful publicat sub titlul de Fragment istoric din 1495, Iaşi, 1856, in8, p. 8 etc., are naivitatea de a copia după Cantemir forma Vransovia.

8 Cron., I, 370. „Muntele de la Focşani s-a numit Prasov”.

9 FRUNZESCU, Dicţionar topografic şi statistic al României, Bucur., 1872, in8, p. 531.

— ION IONESCU, Mehedinţi, p. 673.

10 PICTET, Origines, I, 123, 194; II, 194.

11 STRABO, VII, cap. 6, § 1: „tse polewi praz kaloumevhi Opakioti”.

— Steph. Byz., v. Meo-mip-a.

12 Mai sus, studiul I, § 3, nota 9.

13 Revista română, Bucur., 1860, in4, t. 1, p. 43 sq.

— ALECSANDRI, Poezii populare, Bucur., 1866, in8, p. 1.

8

1 RICARDUS, De Facto Ungariae magnae, dintre 1220 – 1240, în ENDLICHER, Monumenta Arpadiana, Sangalli, 1849, in8, p. 248 – 54.

2 Ibid., p. 249 şi 252, unde Bulgaria danubiană se numeşte Bulgaria Asani, iar cea asiatică: Magna Bulgaria.

— Cf. ROSLER, Rom. Stud., 157.

— ENGEL, Gesch. d. Bulg., etc.

3 Ap. SAFARIK, Slow. Staroz., 638.

— Constantin Porfirogenet zice în acelaşi înţeles: meg1 h Xpraatia şi aoppri Xpra-atia, adică Croaţia-Mare şi Croaţia-Albă, fiindcă slavoneşte albul este bel, iar marele, vei, încât grecul, neposedând sonul b, le confunda pe ambele. Lecţiunea cea corectă este Vel-Hrovaţia şi Vel-Serbia, deşi însăşi albeaţa se poate lua figuramente la slavi în simţ de mărime, încât muscalii numesc pe împărat: Bielyi-tzar, adică ţarul alb, ceea ce înseamnă: marele.

4 STRYIKOWSKI, în MIZLER, t. 1, p. 45: „Porro Polonia bipartita est, maior et minor. Maior ideo dicitur, quod în ea Lechus, auctor Polonorum, imprimis consederit, ibidemque Gneznam civitatem, regni sedem, fundaverit”.

— Cuvântul Gnezno sau Gniazdo vrea să zică poloneste: cuib.

5 BOUILLET, Dict. de Geogr., verbo: Russie.

6 PRAY, Dissert., 139: „Moldavia, quam Majorem Valachiam reges noştri în publicis litteris vocabant”. O goală afirmaţiune. Nu citează nicio diplomă, şi nu putea cita, căci nu există, cel puţin pentru intervalul secolilor XI ŞI XV.

— LAURIAN, Tentamen, XLI, nota, zice din contra că ungurii numeau Muntenia Valachia-Major, ceea ce-i exact, dar că polonii îi ziceau Valachia-Minor, ceea ce-i imaginar. Cari poloni? Din ce secol? Nu spune.

— GEBHARDI, Gesch. d. Wal., notă, asicură că nemţii numeau Muntenia Valahie-Mică: „Walachia minor sive occidentalis în teutscher Sprache”. O pură fantasmagorie! Unul zice unguri, altul poloni, cel de al treilea nemţi, şi nimeni n-a consultat în această cestiune nici o singură fântână!

7 Ap. ENGEL, Gesch. d. Wal., 166 – 167.

8 Ed. PELZEL, p. 82, 205 etc.

— Ediţiunea princeps nu este paginată.

— Schiltberger zice: „der Volck in der grossen und kleinen Walachey etc.”; apoi vorbind despre Suceava: „Sedhof ist die Hauptstad in der kleinen Walachey”.

9 În Arhiva istorică, I, 1, 129.

— Cf. mai sus, studiul I, şi, nota 18.

10 Chronica Polonorum, Cracoviae, 1521, inf., p. CCCXXXIII: „Radul autem germanus Wladi, Mahumet Thurcarum imperatori adherens, tributarium se illi prestitit, et praefatam majorem Moldaviam ab illo regendam sub tributo acceptt”.

— Despre obiceiul polon de a zice Moldavia în loc de Valahia, anume în secolul XV, vezi mai sus, § 5, nota 2.

11 Ap. LELEWEL, Geogr. du moyen-age, Atlas, nr. 102.

— Titlul originalului este: Tabula moderna Sarmaţie sive Hungarie, Russie, Prussie et Valachie.

— Face parte din PTOLEMAEI geographiae opus, Argentinae, 1513, inf.

12 În De bello contra Turcas libri varii, ed. Contingi, Helmestadi, 1664, in4, p. 403, 6.

13 OLAHI, Hungaria et Attila, Vindob., 1763, in8, p. 84.

14 Cron., II, 245.

— Cf. ibid., 79, 80, 84, 247.

— Cantemir nu citează nicăiri în astă materie absolutamente nicio sorginte istorică.

15 Annales, 146: „Cingunt ambae Valachiae Transilvaniam, quarum una maioris nomen habet, allera minoris. Maior ad Euxinum mare se porrigit, et nostris

Moldavia...” – Cantemir cunoştea foarte bine cartea lui Leunclavius şi o citează mereu.

16 Mai sus, § 3, nota 9.

17 VENELIN, 18, 22 etc.

18 KARAJAN, Zehn Gedichte Beheims, in Quellen und Forschungen zur vaterlăndischen Geschichte, Wien, 1849, in4, p. 35 – 46: „Von dem kung. Pladistav wy der mit den Turken strait”, vers. 327 etc.

19 Arhiva istorică, I, 1, 18.

20 Până pe la ţinea secolului XVI, italianul GUAZZO, Dialoghi piacevoli, Venezia, 1586, in4, p. 14, numeşte pe vodă Petru Cercel: „Principe della Valachia maggiore”.

9

1 CONIATE, PACHIMERE ŞI FRANTZE, citaţi textualmente în ROSLER, Rom. Stud., 105, unde sunt rezumaţi aşa: „Und eben Thessalien ist es welches im 13 Jahrhundert die Walachen zu seinen zahireichten Einwohnern rechnete. Da furthe es den Namen Gross-Walachien, meg1 h Blaxta, se dass der alte Name Thessalien ausser gebrauch kam. Den notwendigen Gegensatz zu dieser Gross-Walachei bildete die kleine, mikpî Blaxta, în Actolien und Acarnanien, wohin noch heute, nach Bolintineanu, wandemde Walachen ziehen”.

— Cf. De la conqueste de Constantinople, par VILLEHARDOUIN et HENRI DE VALENCIENNES, ed. Paris, Par., 1838, in8, p. 185: „et şi vous ottroi avoec Blaquie la grant, don’t je vous ferai segnor, se dieu plaist et je vis”.

2 SALVERTE, II, 247.

10

1 Lib. XIII, t. 2, p. 516: „Anno 1474 Turcorum Caesar omnes arces et munitiones în Bessarabia et Montania, tradente sibi ultronee Bessarabiae Voivoda Radulone occupans etc.” – Cf. mai sus, § 6, notele 2, 3.

2 Ibid., lib. XIII, t. 2, p. 345: „Germanus eiusdem Vladi, Radul nomine, ad Turcorum caesarem Machumetem se conferens, feudalem et tributarium se illi praestitit, et praefatam majorem Moldaviam ab illo regendam sub

tributo suscepit”.

— SINCAI, II, 45, traduce foarte bine: „Moldova cea mai mare, adică Valahia” – Cf. mai sus, § 5, nota 2, § 8, nota 10.

3 Lib. XIII, t. 2, p. 508.

4 Letop., I.

5 Chronicon, CCCXLII.

— Tot aşa în DLUGOSZ, lib. XIII, t. 2, p. 508.

6 ENGEL, Gesch. d. Wal., 168.

7 RACZYŃSKI, Codex Diplomaticus Lithuaniae, Wrocław, 1845, in4, p. 351.

8 Acta Tomiciana, ed. Dzialynski, Poznaniae, 1852, in4, t. I, p. 67.

9 CROMERI, Inventarium publicarum literarum Regni Poloniae MDLI, autograf în Arhivul principal al Afacerilor Externe din Moscva inf., p. 222: „Transalpina sive Bessarabia”, ap. OBOLENSKI i DANILOWICZ, Metrika velikago kniazsestra litovskago (1545 – 72), Moscva, 1843, in4, p. 435, 453.

10 Arhiva istorică, I, 1, 131.

— Akty Zăpadnoi Rossii, I, 31: „A de Ugor i de Besarab svodobno im vyvoziti sukna a kio povezet sukno de Bessarab, daţi imet na golovnoe myto u Soczavie ot grivnu po tri groszi, a na krai u Bakovie ot grivnu dva groszi; a szto privezet iz Basarab, ili peretz, ili bavolnu, ili bud szto etc.”

11 Arhivul Municipal din Lemberg, fascic. 517, nr. 8.

— Reprodus în Arhiva istorică, I, 1, 3: „Az jo Mireza velikyi voivoda i gospodin v sei zemi uggrovlachiiskoi i zaplaninskym stranam”.

12 Archiv. Munic. din Lemberg, ms., lib. 1178, p. 232.

— Cf. ZUBRZYCKI, Kronika miasta Lwówa, 75.

13 Arhiva istorică, II, 173: „A de Ugor i de Basarab i de Kelin i de Turkov volno im vyvesti sukna, a kio povezet sukno de Basarab daţi imet na golovnom mytie u Soczavie ot grivnu tri grosti etc., a sezo privezut ot Basarab ili ot Turkoch, ili bavolnu, ili bud sezo, a Bakoviei Romanov t’rg i u tych kraisznych t’rgov ot voza po dva zlaty turskych”.

11

1 KARANO-TVRTKOVICI, Srbskii spomenitzy, Bieograd, 1840, in8, p. 52: „kio lubi îţi u inu zemliu's te gom, s kuplom da crede priez zemliu tzarstrami svobodno bez vsake zăbave, t'kmo oruzsiia da ne nosit ni u Bugare, ni u Basarabinu zemliu, ni na Ugre, ni u Bosnu, ni u Gr ke" – Datul este 6858 de la Creaţiune, indiction 2, septembre 20, adică 1349, iar nu 1350, precum pune în parentezi editorul din necunoaşterea regulilor cronologice.

2 Rodoslovie serbskoe, în Glasnik drusztva srbske slovesnosti, t. 5, Bieograd, 1853, in8, p. 64: „Michail zse silnieisze voinstvo sobrav i vzia pomosezi u Basarabovych Volchov".

— În ediţiunea tipărită stă: Besarabovi Volchov. După limbă, cronica se pare a fi fost scrisă, cel puţin parţialmente, în secolul XV.

3 Historiarum L. IV, rec. Schopen, Bonnae, 1828, in8, I, 175: „o 8° t-qv te tăiav optatiâv ouvagagrav kai eX O-6 gKpo31 & xrov kati oummaxtav obk olighv etc."

4 VENELIN, 49: „Vsiem koi v ugrovlachiiskoi zemli sezo est Basarabska".

— Originalul acestui document se află în Arhivul Statului din Bucureşti.

5 Ed. Schwandtner, 208: „Transtulit se în terram Bazarad Wayvodae Vlachorum".

6 Ap. PODHRADCZKY, în Chronicon Budense, 250: „Anno Domini McCCXXX, feria sexta ante festum beati Martini, în terra Bazarad Carolus rex fraudulenter est devictus".

12

a Annales, 182: „Novi aliquando în aula Maximiliani II Auguşti, Spirae comitia celebrantis, Nicolaum, parte Bessarabiae principe natum, uti quidem credebatur: documentis quibusdam ac testimoniis, praesertim Veneorum plumbeis bullis, hanc eius originem adprobantibus".

b Cron., II, 373.

3 SEIVERT, Von dem walachischen Wappen, în

Ungrisches Magazin, Pressburg, 1781, in8, t. 1, part. 3, p. 366, dă acest act numai în traducere. Nicolau, princeps Bessarabiae al lui Leunclavius, îşi numeşte patria: „unser Fuerstenthum Transalpina”.

— Articolul lui Seivert este publicat de asemenea în Anzeigen allergnădigstorivilegirte, Wien, 1771 – 76, in8, t. 6 p. 180 – 8.

4 RAYNALDUS, an. 1372, num. 32, ap. ASSEMANI, Kalendaria, V, 1, 61: „Quod în eisdem, Bosnia scilicet, Rascia ac Basarath, et aliis partibus eis vicinis mulţi schismatici et haeretici commorantur, et quod ibidem convertendorum messis est multă, operării vero pauci”.

13

1 Op. cit., II, 121 – 3.

2 Geschichte der deutschen Sprache, Leipzig; 1848, in8, t. 2, p. 774: „Betrachtet man nun den Grund der Namen, se ergeben sich drei Arten, indem sie sich entwerder auf einen Stammherrn, oder auf cine verstechende Eigenschaft des Volks selbst, oder endlich auf die Gegend beziechen, in der es wohnt”.

3 Rom. Stud., 296: „Die ununterbrochene Folge der Dynastie Bassaraba ist ein Glaubenssatz der românischen Historiker. Aber fur cinen modernen Leser des westlichen Europa gehort es doch zu den starken Zumutungen, Vertrauen in die Behauptung zu verlangen, dass diese Familie seit Aurelian beruhmt gewesen sei. Ich finde den Namen Bazarad als den eines Wojwoden der Walachei zum ersten Mal in der beruhrten Stelle Thwroczis zum J. 1330 genannt. Eine Urkunde von 1345 nennt uns den Edlen Alexander Bassarat. Eine andere vom J. 1359 stellt den Alexander Bazarad Vajvoda Transalpinus noch sicherer. Der Mangel fernerer Aufzeichnimgen hindert uns diese Benennung zu verfolgen, erst 1475 erscheint ein Bozarabus Valachiae Vaivoda von nenem”. – D. Rosler citează pe THEINER, şi totuşi nu vrea să ştie că până şi acolo, Mon. Hung., I, 513, se găseşte „Bazaras Vayvoda Transaplinus” deja în anul 1327.

14

1 WISZNIEWSKI, Historya litteratury polskiej, t. 2, Krakow, 1840, in8, p; 152 – 153.

2 Animaţiversiones ad antiquiores scriptores Poloniae, p. 52, § 13, ap. OSSOLINSKI, Vincent Kadlubek, ubers. v. Linde, Warschau, 1822, in8, p. 284 – 286.

3 LELEWELS handschriftliche Mittheilungen, ap. OSSOLINSKI, 622.

— Lelewel avea intenţiunea de a publica pe toţi aceşti cronicari într-o nouă ediţiune cu variante, acea a lui Sommersberg fiind foarte defectuoasă.

4 SOMMERSBERG, Silesicarum rerum scriptores, Lipsiae, 1730, inf., t. 2, p. 82.

— Memoria luării Sandomirului de către tătari în 1259 s-a conservat până în secolul XVII. CELLARIUS, Poloniae descriptio, 1659 în MIZLER, I, 544, zice: „Anno 1259, a Russis adiuti, Tartari Sendomiria potiti sunt – în cujus rei memoriam adhuc hodierno tempore quotannis ultimo Mai festus dies caedis, quasi Martyrum Christi, celebratur magno hominum concursu, quibus, ex Papae Alexandri IV concessione, magnae indulgentiae donantur”. Papa Alexandru IV a domnit între 1254 – 1261. Prin urmare, însăşi cronologia confirmă veracitatea naraţiunii.

5 Gesch. d. Mold., 512: „1259 wurden einige Komaner, die im heutigen Bessarabien wohnten, schön în politischen Geschichtbuchern Bessarabeni genannt”.

— Este curioasă uşurinţa cu care celebrul MALTE-BRUN, Geographie, Paris, ed. Malte-Brun fils, sine anno, in8, t. 6, p. 347, utilizează eroarea lui Gebhardi: „La Bessarabie doit son nom a un chef des Comanş, appele Bessarab”.

15

1 D’OHSSON, Histoire des Mongols, La Haye, 1834, in8, t. 1, p. XXXV: „Îl existait dans les archives du khan mongol de la Perse des fragments historiques d’une anthenticite reconnue, ecrits en langue et en caracteres mongols, mais peu de personnes avaient la faculté de les lire. Pour mettre ces materialix à la portee du public, le sultan Mahmoud Gazan khan voulut qu’ils fussent rediges

en corps d'histoire, et confia ce travail, en 702 (1303), au plus humble de ses serviteurs Fazel-oullah, fils d'Abou-l-Khair, surnomme Raschid le Medecin, de Hemedan, qui regul l'ordre de consulter, pour completer ces materialix, les savants chinois, indiens, ouigours, kiptehacs, et autres, qui se trouvaient a sa cour".

— KLAPROTH, Asia Polyglotta, Paris, 1831, in4, p. 4, numeşte cronica lui Rasid: „ein hochst schătzbares Werk, welches als die einzige Quelle angesehen werden kann, aus welcher alle späteren Mohammedanischen Schriftsteller dass geschopă haben, was sie uber die altere Geschichte der Mongolischen und Turkischen Völker beibringen".

2 D'OHSSON, II, 627 – 8.

— Această citaţiune este un nou răspuns la aserţiunea domnului ROSLER, Rom. Stud., 296, cum că prima menţiune istorică despre Basarabi ar fi din anul 1330.

3 CODRU DRĂGUŞANU, op. cit., 1: „Înaintea mea era Ţara Oltului, ca o grădină măreaţă, întinsă, ţărmurită de Carpaţii Făgăraşului, de culmea Persianilor şi de malul ardelean formând râpa dreaptă a Oltului etc."

4 Harta Transilvaniei în REICHERSDORFER, Transsylvaniae ac Moldaviae descriptio, Coloniae, 1595, inf.

16

1 DOGIEL, I, 618.

2 Tartariae descriptio, Coloniae Agrippinae, 1595, inf., p. 2: „Moldaviae seu Valachiae inferioris pars, quae olim Bessarabia dicta fuit".

— De asemenea, pe mapa care însoţeşte opera lui Broniowski citim: „Bessarabiae seu Valachiae inferioris pars".

3 Opisanie Moldawskieji Multanskiej ziemi, în DUNIN-BORKOWSKI, Pizma, Lwów, 1865, în8, t. 1, p. 249:

„Dziurziow, takze Brăila z Moltan, hospodarow Sa pamiatki wieczyste onych Bassarabâw, Od nich Bassarabia stronom tym wzniecila Imie, mappom, pisarzom daremnie

wslawila; Oprocz ze Bassarabi czesc Missyi trzymali, Na krotki czas kat morski, ze ja tak nazwali; Ale co ma de tego Bialogrodzkie pole? Moldawia prawdziwa wszystkie te podole Po sam Euxin, przywilej ale jeden to powie Burkulabstw Bialogrodzkich...”

4 Cron., II, 371.

— Cf. SINCAI, I, 388: „Bassarabia, care apoi s-a numit şi până astăzi se numeşte Bugeac”.

— Cronicarul scria în ajunul lui 1812.

5 PEYSSONEL, op. cit., I, 304: „La Bessarabie, aujourd’hui le Budjiak”.

— D’HERBELOT, Bibliothèque Orientale, Paris, 1697, inf., p. 203: „Bessarabie, partie de la Moldavie vers la mer noire”.

— SULZER Geschichte des transalpinischen Daciens, Wien, 1781 – 2, t. 1, p. 376: „Bessarabien, und zwar: a, das turkische enthălt die Landschaften Ismail, Kilia und Akirman oder Tschetatie alba, Weissenburg; b, das tătarische aber das ganze innere Land unter dem Namen Budschak”.

— Cf. ibid., p. 456 – 64.

— Mapa în CANTEMIR, Beschr. d. Moldau etc.

17

1 SZEGEDI, op. cit., 260: „Extremam Cumaniae seu Moldaviae partem quidam recentiores, praesertim Geographi, Bessarabiam, quasi Besso-Thraciam (Ungaris: Bucşak-Orszag), nescio qua ratione inducti, nominare maluerunt”. – Cf. TIMON, Imago novae Hungariae, Cassoviae, 1734, în 16, p. 148.

2 VELTMAN, Vospominania o Bessarabii, în ziarul Sovremennik, Petersburg, t. 7, 1837, in8, nr. 3, p. 234: „Nazvani e svoie Bessarabia poluczila vieroiatno ot Gotov v znaczenii Bess-arf ili arb, Erde-zemlia, Erbe-nasliedi e, t.e. zemlia Bessov”.

3 VAILLANT, La Românie, ou histoire des peuples de la langue d’Or, Paris, 1844, in8, t. I, 76: „La Bessarabie semble tirer son nom des anciens Bessi ou Bassi, qui, maîtres un instant de la rive droite de Prut, s y seraient

fortifiers au mont Rabie; Bessarabie signifierait alors Bassi de Rabie”.

4 Este mai cu seamă comic ceea ce face poetul besarabean Stamati, carele, găsind în Cantemir versul lui Ovidiu: „Vivere quam miserum est inter Bessosque Getasque” şi neştiind latineşte, ne asicură că numele Besarabiei derivă de la poporul Bessosqui! Vezi Zapiski Odesskago Obsezestra Istorii, II, 805: „Bastarny ili Bessy, narod thrakiiskago plemeni, se vremea imperatora Augusta Kesaria zsili po obiem storonam Dniestra i prin beregach Czernago moria v nizsnei ezasti Bessarabii, a ne v Missii, i nazvany Ovidiem Bessoskvy”.

5 Tristium, 1, III, el. 10.

— Cf. STRABO, 1, VII, c. V., § 12.

— Despre toate popoarele, câte au fost stabilite vreodată lângă Dunărea de jos, vezi KATANCSICH, De Istro ejusque adcolis, Budae, 1798, in4.

6 Vita S. Theodosii, în PAGIUS, t. 2, p. 9, ap. SAFARIK, Abkunft d. Slaven, 71: „În primo templo laudes Dei graeca lingua personabant, în altero Bessi sermone suo praeconia canebant, în tertio Armenii numini supplicabant”.

— În acest preţios pasagiu, pe care nimeni nu l-a înţeles până acum, armenii nu sunt armeni, cari n-au locuit niciodată în Tracia, ci anume macedoromâni, cari până astăzi pronunţă armân în loc de român, după cum vezi în HAHN, Albanesische Studien, Jena, 1854, in8, p. 33: „Die Pinduswlachen nennen sich nicht, gleich ihren im Lande zerstreuten Brudern, Rum, sondern Armeng”.

— Cf. ibid., 231, unde însuşi Hahn se miră de asemănarea acestei forme cu numele armenilor.

— Pasagiul de mai sus din Vita S. Theodosii este prima menţiune pozitivă despre macedoromâni.

7 Cron., I, 70.

8 ENDLICHER, Monum., 422.

9 MURATORI, Scriptores Rerum Italicarum, t. 6, p. 665 sq., ap. SCHLOZER, Sammlungen zur Geschichte der Deutschen în Siebenburgen, Göttingen, 1795, in8, p. 231.

— Diferitele numi sub care ne întâmpină pecenegii în scriitorii evului mediu sunt: nat-evasitai, nac Ziv & Kai, Pincenates, Petinci, Petinegi, Pincinati, Pincenarii, Pecenaci, Pedenei, Pezineigi, Pinzinaci, Pezenaci, Pecinei, Pezenati, Pesnaer, Pizenati. Vezi SUHM, Om Patzinakerne, în Scripter som udi det Kiobenhavnske Selskab etc., Kiobenhavn, 1770, in4, t. 10, p. 260 – 310.

— Diplomele maghiare îi numesc: Bisseni, ceea ce se pronunţă „bitzeno”, precum şi bessi – „betzi”. Vezi PRAY, Diss., 168 – 70; şi DANKOVSZKY, Anonymus, Keza et Thurotz recensiti, Posonii, 1826, in8, p. 18.

— Scriitorii orientali le zic: badginak. Vezi D’HERBELOT, ad vocem.

18

1 DOGIEL, I, 623.

2 Gesch. d. Wal., I, 161: „Unter dem Ausdruck: Vajvoda Bessarabiae, verstehe ich hier den Ban von Crajova, denn die Crajovaer Gebirge heissen auch bey Thurotz: alpes Bazarath, und unter jenem Comes Severini, den commandanten der ungr. Grănzfestung Szoreny und ihres Gebiets”.

3 PRAY, Annal, II, 191, nota.

— Tot Alpes Pazara ne mai întâmpină într-o diplomă a regelui Albert din 1438 în PRAY, Diss., 144.

— Alpes Bazarath nicăiri!

4 FRUNZESCU, Dict. top., verbo Paserea.

— Cf. LAURIAN, Ist., 279.

5 Cron., I, 369.

6 Rom. Stud., 297: „Die 1396 zuerst genannte Wojvodschaft Bessarabien ostlich des Prut empfing wol von ihnen den Namen, als Mitglieder ihres Hauses ein Furstenthum daselbst errichtet hatten”.

7 Gesc. d. Wal., 299: „Vermuthlich stehet im Original Bassrath oder Pazara, und der Uebersetzer schob dafur das ihm bekanntere Bessarabien unter”.

8 Vezi mai sus, passim.

9 Comentarii historici de Valachiae cum regno Hungariae nexu, ed. Fejer, Budae, 1837, in8, p. 122:

„Originale valachico sermone exaratum fuit, sed traductor polonus egregie hallucinatus est, dum pro Bazarabo, quod cognomen pluribus Valachiae Vajvodis commune erai, substituit Bessarabiam, cum inter utramque provinciam toată Moldavia interposita alteri principi paruit?”

10 De rebus Polonorum, lib. XV, p. 251: „Hoc ipso anno, nempe 1396, Sigismundus, rex Ungarorum, – infeliciter pugnavit apud Nicopolim – cumque penisse purtaretur, Wladus Transalpinae palatinus et comes Sevrinensis sive Zwerinensis cum ditione sua în fidem et clientelam Wladistai regis Hedvisque reginae Polonorum, uti haeredis Ungariae ultro concessit”.

11 SCHILTBERGER.

— MADAME DE LUSSAN, ap. ENGEL, Gesch. d. Wal., 160. – etc.

12 DUCAS, ap. STRITTER, II, 911.

13 THUROCZ, 275: „Regina Maria, gravi praeventa aegritudine, reginum panter et vitam liquit. Nec ilius obitus Regi Sigismundo parum curae peperit. N-am rex Polonorum Ladislaus defunctaie Reginae sororem uterinam, Advigam denominatam, matrimonialis, foederis grato în contubernio habebat. Ipsam igitur conjugem suam, sceptro mortuae sororis potiri ratus, contra Regem Sigismundum exercitum compiosum movit”.

14 Socotindu-se ca Festum Trinitatis ultima duminică după Rusalii. Vezi l’art de verifier les dates, Paris, 1818, in8, t. 2, glossaire des dates, p. 17.

15 KATONA, XI, 405.

16 Diploma din 1430 în KATONA, XII, 539: „Laykone filio olim spectabilis et magnifici Merche, voivodae partium nostrarum Transalpinarum, în curia nostra educato, sinistro uso consilio, de lipsa curia nostra et de hoc regno nostro Hungariae furtim et clandestine effugiente, et versus alienas partes se reducere volente, tamquam fugitive cum toată sua comitiva usque ad alpes partium nostrarum Scepusiensium, quae vicinae ac prope metas Regni Poloniae situataie sunt, perveniente, iidem Martinus et Georgius (Turzo de Bethlemfalva) – praedictum

Laykonem insequentes – cum vaivodis ac cunctis suiş e o tunc sequacibus, licet viriliter resistentibus et se per maxima bellorum praeludia defendentibus, captos maiestaţi noştri adduxerunt et assignarunt”.

17 STRITTER., loco cât.

— Cf. ENGEL, Gesch. d. Wal., 161.

— SINCAI, I, 386.

— LAURIAN, 289.

18 Vom aduce totuşi cuvintele lui DLUGOSZ, II, 34, despre catastrofa lui Vlad Dracul în 1447, fiindcă-l numeşte iarăşi, ca şi diploma din 1396, voievod al Bessarabiei: „Ioannes de Huniad, Gubernator Regni Hungariae, collecto non mediocri exercitu, simulans se contra Turcas iturum, în Bessarabiam, cum Stanculone, praefecturus illum Bessarabis în voievodam, Vlad Voievoda expulso, descendit. Subintrans autem clandestine terram Bessarabiae, et Vlad Voievodam, nullam hostilitatem hujusmodi suspicatum, incautum et securum reperiens, una cum filio interfecit etc.”

— SINCAI, II, 14, exclamă cu multă naivitate: „Câte zice aci Długosz, toate sunt adevărate, numai cât amestecă Basarabia cu Valahia”!!

19

1 Beschr. d. Mold., 70, nota: „Ptolemaeus schreibt: Oberhalb Dacien wohnen din Peucini und Bastarnae. Dass die Bastarnae cinerley mit den Bessis seyn, meynt unter andern Matthaeus Praetor”.

2 Geogr., III, 5: Zapmatlaţ ev E-oprâp-q Qeoiţ.

3 Hist. Nat., IV, 14. „Germanorum genera quinque… quinta pars Peucini Basternae, contermini Dacis”.

— Cf. TACITUS, Germ., 46: „Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede ac domiciliis, ut Germani agunt”.

4 Annal., XL, 57: „Facile Bastarnis Scordiscos iter daturos, nec eram aut lingua aut moribus aequales abhorrere”.

5 De reb. Illyr., XXII: „o Katoap, wţ tamielj xPh°bmevov eţ tov Aakrâv Kai Baotaprrâv polepov, oi

pepav ei oi tob „Iotpou” etc.

6 NIEBUHR, Kleine historische Schriften, Bonn, 1828, in8, t. 1, p. 386.

— DIEFENBACH, Celtică, I, Sprachliche Documente; Stuttgart 1839, in8, p. 220 – 22.

— SAFARIK, Slow. Staroz., 319 – 22 etc.

7 PRAETOR, Orbis Gothicus, Olivae, t. 2, 1689, inf., p. 219: „Sunt qui Bastarnas putant esse illos ipsos populos, qui olim Bessi, hodie Bessarabi dicuntur”.

— Altmintrea lectura cărţii lui Praetor nu este fără oarecare interes pentru un istoric al românilor.

20

1 Cron., II, 372, 375.

2 ROGERIUS, Carmen miserabile, ap. ENDLICHER, 257: „Igitur anno 1242 – şic evenit, ut Kuthen Comanorum rex ad dictum regem (Belam) solemnes nuncios destinaverit asserens – quod şi vellet ipsum suscipere ac în libertate tenere, se et suos paratus esset ei subdere ac – în Hungariam intrare etc.”

3 NICEPHOR. GREGOR., ap. STRITTER, III, 985, Comanica.

4 În FESSLER, Geschichte von Ungam, ed. Klein, Leipzig, 1867, in8, t. 1, p. 360, sunt rezumate foarte bine în astă privinţă texturile contempurane bizantine şi maghiare: „Auch die Kumanen wurden von Batu 1238 gănzlich besiegt. Um der mongolischen Herrschaft zur entgehen, floh ein Theil derselben uber die Donau und suchte Rettung în Bulgarien und Macedonien; ein anderer zog mit dem König Kuthen zu ihren Brudern in die Gebirge der Moldau”.

21

1 Geschichte des osmanischen Reichs, Hamburg, 1745, in4, p. 608: „Basaraba, welches der Name eines sehr alten und edlen Geschlechts in der Walachey, aber in der mănnlichen Linie lăngst erloschen ist. Denn Barbul, der erste, der unter diesem Namen bekannt ist, flohe zu der Zeit, als die Turken în Bassarabien einfielen, aus diesem Lande în Servien, und von da in die Walachey zu dem

Fursten Heglul, der ihn sehr liebreich aufnahm, und ihn stufenweise zu dem Amte das Bans, als der hochsten Stelle în diesem Lande, erhob. Sein Sohn, Lajota, gelangte nach Hegluls Tode zu dem Furstenthume, und war der erste, der seinen wăterlichen Namen mit der furstlichen Wurde zierete. Ei hinterliess cinen Sohn, mit Namen Niagoe, der gleichfals in der Walachey zur Regierung kam etc." – Heglul este o învederată eroare de copist sau de tipar în loc de Negrul.

2 Revista română, II, 361.

3 Cron., II, 361.

4 Cf. nota noastră, comunicată domnului Sion şi publicată în TUNUSLII, Istoria Tărei Româneşti, Bucur., 1863, in8, p. II; o notă pe care regretăm că d. Sion se pare a n-o fi înţeles.

— Cf. Arhiva istorică, I, 2, 112.

5 În Buciumul, 1863, nr. 27, p. 108.

6 Series Principum utriusque Valachiae, ap. PRAY, Diss., 140.

7 Op. cit., 608 – 9.

8 Strânstvovania po suszie i moriam: Karpaty, Petersburg, 1845, în 16, p. 195 – 198.

9 VENELIN, 134 sq.

— Cf. EPISCOPU MELCHISEDEC, Oratoriu, Bucureşti, 1869, în 16, Synaxar, p. 71.

— ENGEL, Gesch. d. Wal., 189. – etc.

22

1 ENGEL, Gesch. v. Serv., 180.

— SAFARIK, Slow. Star., 148, enumeră următoarele forme ale numelui serb: serbi, sorbi, surbii, sorabi, soravi, sârbi, zerivani, zirbi, serebi, srbi, srpi etc.

2 Magaz. ist., II, 275.

— FOTINO, II, 28 – 36.

— BARIT, Foaia pentru minte şi inimă, Braşov, 1846, in4, p. 57, unde redactorul pune în notă: „Redacţia împărtăşeşte acest document fără a putea răspunde cât mai puţin de autenticitatea lui".

3 Istoria Moldo-României, ed. Ioanid, Buc., 1858, in8,

t. I, p. 347.

— La aserţiunea domnului KOGĂLNICEANU, Cronicele României, Bucur., 1872, in8, t. I, p. XIX, cum că Milescu nu poate fi autor al acestui fragment, vezi răspunsul nostru în Columna lui Traian, 1872, nr. 31.

4 Ap. STRITTER, II, 918, nota e.

— În ediţiunea din Bonna acest variant nu este indicat.

5 PRAY Diss, 140: „Pater nescitur, sed dicuntur esse nepotes Lazari regis Serviae”.

6 VENELIN, 9 – 14, un act din 1387, cu care confruntează actul din 1424 în a mea Arhivă istorică, I, 1, 19, ambele aflătoare în original în Arhivul Statului din Bucureşti.

7 Act din 1365 în SINCAI, I, 330; – FEJER, IX, 3, 470; – WENZEL, Okmanyi kalaszat, t. 1, Pesten, 1856, in8, p. 18.

— Bula din 1370 în Magaz. istor., III, 130 – 35; – RAYNALDUS, XVI, nr. 5 etc.

23

1 SAINTE-MARTHE, Gallia Christiana, Paris, 1715 – 85, inf. t. 2, p. 113.

2 CANTEMIR, Kniga Systima ili sostoianie muchommedanskiia religii, Petersburg, 1722, inf., p. 142 – 3.

3 FLEURIEU DE LA TOURETTE, Voyage au mont Pilat, Avignon, 1770, in8, p. 76 – 9.

a o serie de citaţiuni în BUCKLE, Histoire de la civilisation en Angleterre, trad. Baillot, Paris, 1865, in8, t. 1, p. 338 sq.

b PRAY, l.c.: „Koste Musatin, non scitur ubi principaverit; dicitur quod ejus genus sit exfamilia despotiana regum Serviae”.

24

1 NICEPHORUS GREGORAS, scriitor bizantin contempurean, VI, 9, zice numai: „a domnului Vlahiei”, carele însă nu poate fi decât domnul muntenesc de pe atunci „Lithen voyvoda”, ucis într-o bătălie de către unguri

pe la anul 1272, cum arată o diplomă din 1285 în FEJER, V 5, 274, şi în KATONA, VI, 911.

2 Vechea cronică serbă în Glasnik, V 69: „zaruczil deczer voievodizaplanskago Basarabi za sina iunago Urosza”.

— Cf. RAYNALDUS, 1370, nr. 5.

3 KARAGICI, Srpske narodne plesme, t. 3, Becz, 1846, in8, p. 54:

„Na Vidinu gradu bijelome, Când e bjesze staritz Vladisave; A na ravnoj zemli Karavlaszkoj, Când e bjesze Karavlach Radule; Na Bukreszu gradu bijelome, Când e bjesze bego Radul-bego, S'svojim bratom Mirkom vojevodom”.

Despre DanVodă există o admirabilă baladă bulgară, publicată în Periodiczesko spisanie na b lgarskoto kuizsovno druszestro, Brăila, 1870, t. 1, p. 106.

4 FOTINO, II, 23.

— Toate cronicele serbeşti sunt astăzi cunoscute mai cu seamă mulţumită răposatului SAFARIK, Gesch. d. serb. Schriftthums, Prag, 1856, in8, p. 227 – 47, şi absolutamente niciuna din ele nu se potriveşte câtuşi de puţin cu imaginarea oepbiK epovologia a lui Fotino.

5 Ne surprinde că d. CIHAC, în excelintele său Dictionnaire d'étymologie daco-romane, Mayence, 1870, in8, p. 98, a scăpat din vedere acest cuvânt. Este însă şi mai surprinzătoare etimologia pe care i-o dă WOLF, Beschreibung der Moldau, Hermannstadt, 1805, in8, t. 2, p. 9: „Musch, ein Galanterie-Pflästerchen und wer diese auf dem Gesichte häufig trägt, wird Muschat genannt”. Vrea să zică – de la mouche a perucheriei franceze, un termen modern de cochetărie introdus de români în timpul fanarioţilor!!!

6 MASSIM, Gramatica macedo-română, Bucureşti, 1862, in8, p. 149.

7 Arhiva istorică, I, 1, 139, act din 1620.

— Cf. VENELIN, 291 – 299 etc.

8 Arh. ist., I, 1, 24, act din 1640.

9 KARAGICI, Lexic., 337.

10 Cron., II, 385: „Radu-Vodă Negrul, sau frate, sau văr lui Dragos-Vodă”.

11 Origines Daco-Romanae, ap. ENGEL, Gesch. d. Wal., 92: „Doctissimus Princeps Cantemir agnovisse videtur, ubi alt, tam Radum Negrum, quam Bogdanum Vayvodam, genitorem Dragosii primi Moldaviae Principis, ejusdem familiae esse”.

25

1 Dovadă lista princiară a metropolitului IACOB STAMATE în Geografia, Iaşi, 1795, in4, reprodusă în WOLF, II, X-XIV.

2 Cronica rimată, în CIPARIU, Crestomatia sau analecte, Blaj, 1858, in8, p. 234.

— E de mirare cum de n-a băgat de seamă eruditul editor importanţisimul fapt că versurile dositeiane nu sunt aci decât o parafrază a vechiului diptic metropolitan al Moldovei.

3 Bule papale în Magazin istoric, III, 136 – 141.

— THEINER, Monum. Poloniae, I, 664.

— RAYNALDUS etc.

4 În Arhiva istorică, III, 5, unde însă cronicarul, ca parte fabuloasă a istoriei, pune înainte de aceşti principi mitul despre Dragoş şi un fiu al acestuia, în privinţa căruia mărtureşte cu naivitate că nu ştie nici măcar cum i-a fost numele. Metropolitul Dositeu de asemenea menţionează pe Dragoş şi pe Sas, dar fără neveste; ceea ce probează că n-a luat numite lor din diptice, unde se înscria totdauna întreaga familie.

5 Petru Musat el însuşi numeşte pe Roman frate al său în corespundinţa-i cu regele polon Vladislav din 1388, în Akty Zăpadnoi Rossii, I, 22, tradusă în Arch. ist., I, 1; 177.

6 PRAY, l.c.

7 L.c.

— SINCAI, Cron., I, 362; ENGEL, Gesch. d. Mold., 112; WOLF, Beschr. d. Mold., 13; şi alţii, închipuindu-şi pe Musatesti a fi fost din neamul lui Bogdan, îşi bat capul în desert a ghici pe Laţcu-Vodă, tatăl doamnei Anastasia.

Sincai îl crede Vladislav Basarab din Muntenia, Engel preferă pe ungurul Stefan Latzkofy din Ardeal, Wolf nu ştie ce să mai zică!

8 Acest rege numeşte el însuşi pe Petru Musat: „amic şi ginere al nostru”, în actul din 1388, Akty Zăpadnoi Rossii, I, 22: „Petr voivoda moldavskii ziat i priatel nasz”.

— Cf. Arhiva istorică, I, 1, 177.

26

1 Totuşi pe un Radu Gangur îl găsim între boierii lui Stefan cel Mare. Vezi actul din 1481 în a mea Arhivă istorică, I, 1, 75. Putea însă a fi fost muntean.

2 Un ambasador al lui Stefan cel Mare la Moscva se numea Musat. Vezi KA-RAMZIN, t. 6, nota 629, ediţ. Einerling, p. 99. I se aplică însă şi lui observaţiunea din nota noastră precedinte.

— Cf. Arh. ist., I, 1, 156.

3 LEGRAND D’AUSSY, Fabliaux du XII et XIII siècle, Paris, 1829, in8, t. 2, p. 315; „Ce nom de Guillaume, qui aujourd’hui est şi roturier, etait alors tres commun chez les gens de qualite, et surtout dans certaines provinces. On raconte que Henri, duc de Normandie et fils de Henri II, roi d’Angleterre, ayant donne dans son duche un grand festin auquel îl invita beaucoup de noblesse, les convives, par plaisanterie, s-aviserent de se partager par bandes, selon leurs noms. La bande des Guillaume se trouva de 110 chevaliers, sans compter les simples gentilshommes”.

4 ANTON PA NN, Proverburi, Bucureşti, 1853, in8, t. 2, p. 139.

— Cf. observaţiunea domnului ODOBESCU, Revista română, II, 364, unde mai aduce un alt proverbiu: „vorbi şi nenea Vlad, că-i şi el din sat”.

5 PANN, III, 25.

6 Ibid., I, 85.

7 FRUNZESCU, Dict. topogr., 527 – 28.

8 Actul din 1410 în Arhiva istorică, I, 2, 12, ne oferă doi Vlazi numai în consiliul domnesc din Moldova: Vlad Siriatskyi şi Vlad Dvornik.

9 FRUNZ., 497 – 98.

10 Ib., 308 – 9.

11 Ib., 306 – 7.

12 TREUENFELD, Siebenb. geogr. Lex, III, 127.

13 Vezi despre „Ladislaus filius Musath”, român din „Districtus Castri Deva”, trei acte din 1362 – 63, în BARIT, Transilvania, t. 4, Braşov, 1871, in4, p. 238 – 40.

— Cf. FEJER, IX, 3, 380, 505.

— KEMENY, Ober die Knesen, în KURZ, Magazin, II, 300 – 302.

— PUSCARU, Despre împărţirea politică a Ardealului, Sibiu, 1864, in8, p. 15. – etc.

14 Arhiva istorică, III, 5: „Piotr syn Muszatynow”.

15 Ristretti di Ragusa, Veneţia, 1605, in4, p. 104: „Morto Bogdan, venne Lazko, Musatin, Roman, Stefano...”

16 FRUNZESCU, 98.

— Munţii Carpaţi, sau mai bine muntele Carpat, o Kappthi opoţ, ne întâmpină deja în PTOLEMEU, III, 3: – un p t-qv Aaklav m-xpi tob Kapptou opouţ, unde se pare a se fi inspirat MARCIAN ERA CLEOTUL, geograf grec din secolul IV în Periple, ed. Miller, Paris, 1839, în8, p. 98.

17 FRUNZ., 164.

— VENELIN, 344.

18 Ib., 192.

19 Ib., 476.

20 Ib., 285.

— Ducii românilor din Bihar în epoca invaziunii ungare obicinuiau acest nume Marot sau Marut, ENDLICHER, Mon. Arp., 13, pe care numai pedantismul superficial îl poate preface în Mariu şi-n Mariot, pe când el nu este decât Mare, de unde Marut, ca şi opusul Micuţ din Mic, întocmai ca lăţineste: minus – minutus sau canus – canutus. De la Marot, fără oltenescul – în avem satul Marotesti în Brăila, FRUNZ., 301.

21 Ib., 417.

22 Ibid., 401.

27

1 S-a produs pentru prima oară în a mea Foiţă de istorie şi literatură, Iaşi, 1860, în 16, nr. 2, p. 41, după

originalul din biblioteca comitelui Swidziński din Kiev. Iacă textul slavic: „Milostiiu bozsieiu. my. kniaz litovskyi iurg koriatovicz voievoda, gospodar zemli moldavskoi. is ousi boiarove gospotistra mi. sviedomo czinim issim listom naszim. vsiakomu dobromu nan v zriuseziu ili ego ouslysziuseziu cztezi. ozse tot istii sluga nasz vierno pan iakszia litavor. namiesnik bielograd skyi. sluzsil n-am pravo i vierno tiem bo my vidievsze pravoiu i viernoiu sluzsbu ego de nas. a naipaczezs chr blii pod vizi is tatary ou sela zovomoe v ldiczi na d niestr. zsalovali esmy togois nogo slugu nasze viszpisanogo is edno ot naszich se na imia zubrovizi. ou. na toe v se viera gva mi i boiar molav skych. a na bolszoiu tvrdost semu listu naszemu. velieli esmy viernomu Ivan… pisal iatzko. u br lad v lieto 6882, iiun 3”.

2 Latopisiec Litwy, ed. Danilowicz, Wilno, 1827, in8, p. 50: „Kniazia Iuria Wolochove vziali ego sobie voievodoiu, i tamo ego okormili”.

— Cf. mai jos, nota 13.

3 Gesch. d. Mold., 566: „În dem Verzeichnisse bey dem Herrn Pray, Diss., p. 140, sind Stephanys III, 1391 – 1398, Jurgas I, 1399 – 1401, und Alexander I, 1401 – 1433, als Bruder und Romani I Sohne, Petrus III, 1398, als Stephani III, und Stephanus IV als Petri III Sohne angegeben; allein des F. Kantemirs Angabe, dass Stephan IV und Peter III des Stephans Sohne gewesen sind, Jurga aber nicht zu dem Geschlechte gehore, ist den Urkunden nach richtiger. În des Alb. Wujek Koialowicz Hist. Lithuanae (Dantisci, 1650), t. 1, p. 290, findet sich ein gewisser Jurgas, Jurjew eder Georg Koriatowiz, ein lithuaischer Prinz, den die Moldauer aus Podolien geholt und uber sich zum Fursten gesetzt, einige Burger zu Sutschava aber gleich durch Gif, getodtet haben sollen…”

4 Beschr. d. Mold., II, 18.

5 În KOGĂLNICEANU, Arhiva românească, ed. 2, Iaşi, 1860, in8, t. 1, p. 14.

— Originalul slavic se află la familia Caruzo din Botoşani. Deşi noi cunoaştem numai traducerea şi deşi crisovul este fără dat, ba încă şi cu numi proprii

desfigurate, bunăoară Bărlin în loc de Bărliciu etc., totuşi criteriile interne îl pun mai presus de bănuială.

6 Letop., I, 102.

7 Acta Patriarchatus Constantinopolitani, II, 241 – 245, 528 etc. Tot de acolo însă apare că între anii 1395 – 1400 au fost metropoliţi în Moldova dentâi Ieremia şi apoi Iosif. De la acest din urmă s-a publicat un document din 1407 în Arh. ist., I, 1, 140. Metropolitul Teoctist aparţine epocii cu mult mai încoace a lui Stefan cel Mare. Vezi iarăşi Arh. ist., I, 1, 115. Iacă în ce mod Ureche confundă la un loc nu numai pe amândoi Iuga, dar până şi pe marele Stefan, carele în adevăr la 1456 a rugat pe patriarcul ohridean Dorotei a da Moldovei un metropolit. Vezi două acte în Magaz. ist., I, 277 – 8.

8 KARAMZIN, V, nota 12, ed. Einerling, p. 7.

9 BASILOVITS, Notiţiafundationis Theodori Koriatovits, olim ducis de Muncacs, Cassoviae, 1799, in4, passim.

10 Vezi bunăoară în VENELIN, 19, actul mircian din 1399: „syna gospotistrami Michaila voievoda”.

— Ibid., 61, un crisov moldovenesc din 1420 de la Alexandru cel Bun: „syna gospotistrami Iliasza voievody”.

— Cf. observaţiunea lui SINCAI, I, 330, despre Nicolae-Vodă din 1366. – etc.

11 La 1330, în războiul dintre bulgari şi serbi, Alexandru Basarab rămite în ajutor celor întâi pe socru-său. Vezi actul serbesc din 1348 în MAIKOV Ist. srb. naroda, 43.

— În războiul aceluiaşi Alexandru Basarab contra ungurilor, fiii săi jucau rolul principal: „Bazarab Olacum etfilios ejus”, zice actul maghiar din 1335 în FEJER, VII, 4, 56.

12 După originalul din biblioteca comitelui Przedziecki publicat în Akty Zăpadnoi Rossii, I, 21.

— Despre Alexandru Koriatovici mai vezi o bulă papală din 1378 în THEINER, Monum. Poloniae, I, 784.

— În BALTHAZAR BEHEM, Codexpictoratus urbis Cracoviae, 1505, inf., ms. al bibliotecii Universităţii din

Cracovia, p. 26 şi 142, se află de la acest Alexandru Koriatovici o diplomă în limba germană din 1375, şi o altă latină din 1385 de la fratele său Constantin Koriatovici, despre care vezi articlul lui Dr. HEYZMANN, în Archiv fur Kunde osterreichischer Geschichts-Quellen, Wien, 1865, in8, t. 33, p. 194, 209.

— Koriatovicii erau din aceeaşi familie ducală a Litvaniei, din care ieşise şi dinastia polonă a Iagellonilor.

13 Kronika Polska Litewska, etc., Königsberg, 1582, inf, p. 418 „Swiadeza potym Latopicsze Litewskie y Ruskie, iz Juria Koriatowicza Woloszy na hospodarstwo albo woiewodztwo Woloskiei Moldawskie dia iego dzielnosci rycerskich wzieli, y w Soczawie na stolice wedlug swego zwyczaiu podniesli, wszakze iako u nich iest wrodzona niestatecznosc czestego odmieniania panow, Iuria Koriatowicza otruli w Soczawie, pochowan u Wasziulach monastreze murowanem za Berladem, gdziem sam byl 1575, pol dnia iazdy”.

— Otrăvirea lui Iuga Koriatovici în Suceava este partea legendară a cronicelor litvane, care se află în contradicţiune cu locul înmormântării sale şi cu actul nostru din 1374. El fusese dus la Suceava, nu otrăvit. Cea mai veche cronică litvană, despre care vezi mai sus, nota 2, întrebuinţează zicerea okormiti, care înseamnă nu numai a otrăvi, ci încă a duce undeva. Vezi dicţionarul Academiei ruse: Slovar Tzerkovno-slavianskago iazyka, t. 3, Petersb., 1847, in8, p. 60. Strykowski şi urmaşii săi n-au înţeles expresiunea şi au tradus-o prin otrăvire. Câte fabule nu s-au furişat astfel i în istorie din cauza ambiguităţii vorbelor!

14 DOGIEL, I, 587: „Nos Magnus et Romanus Hericzski Comites Illustris Principis Domini Miricii Woievodae Transalpini etc., nec non Dugoyus Magnifici Principis Petri Woiewodae Muldanensis Marschalcus, Ambasiatores Recognoscimus tenore praesentium – nomine et pro parte praefati Domin Miricii Domini noştri”.

— Să se observe că în acest act Mircea este Ilustris iar Petru Musat numai Magnificus.

15 Acta Patriarchatus Constantinopolitani, II, 494.

28

1 Cu puţin mai la vale se va mai adăuga o puternică probă eraldică, asupra căriia n-am putut antecipa în dezvoltările de mai sus: marca nobilitară a Musateştilor şi a Basarabilor este aceeaşi.

29

1 Gesch. d. transalp. Daciens, I, 443: „Bessarabien, mit diesem Namen von den arabischen Sclaven, welche die Petschenegen, da sie în Mit telalter dieses Land bewohnten, von den Komanem an sich erkauften, vorber aber von seinen ersten Bewohnern, den Bissenem oder Bessen, glattweg Bessien genannt".

— Un adept al lui Sulzer, MEIER, Opisanie Oczakovskiia Zemli, Petersb., 1794, in8, p. 42, merge cu extravaganţa şi mai departe asicurând că sciţii, încă înainte de Crist, ar fi adus pe sclavi arabi la Dunăre!

2 Curierul de ambe sexe, 1847, p. 62, ap. ARICESCU, Ist. Câmpulungului, I, 41.

30

1 Heraldry historical and popular, London, 1864, in8. p. 123 sq.: „Rebus, a charge, or any heraldic composition wich has an allusion to the name of the bearer, or to his profession, or his personal characteristics, and thus may be said to speak to the beholder: non verbis, sed rebus. For example, three salmons for the name Salmon; a spear on a bend for Shakespeare etc. In the Middle Ages the Rebus was a favourite form of heraldic expression, and many quaint and curious examples remain of such devices: for instance, the monument of Abbot Ramrydge, at St. Alban's, abounds în figures of Rams, ea ch of wich has, on a collar about its neck, the letters: rydge. An Ash-tree growing out of a Cask or Tun, for the name Ashton, at St. John's, Cambridge, is another example of a numerous series... It is of the very essence of all Heraldry, that in some respect or degree it should be allusive, should have în it something of the Rebus; otherwise it would not fulfil its cum and purpose of being a symbolical language".

2 TYLOR, The early history of mankind, London, 1870, in8, p. 95.

— LENORMAND, Sur la propagation de l'alphabet phenicien, Paris, 1872, in8, t. I, p. 25.

3 WELD, Voyage au Canada, cap. 35, şi LAFFITEAU, Moeurs des sauvages americains, t. 2, p. 40 – 41, ap. SALVERTE, op. cit., I, 238.

— Cf. detaiuri foarte interesante în LUBBOCK, Origines de la civilisation, trad. Barbier, Paris, 1873, in8, p. 45 – 53 şi 129.

4 BOUTELL, 74.

— Cf. ib., 40, 42, 45, 47, 51, 54, 66 etc.

31

1 Chronologia, das ist ein kurze Beschreibung was sich în den Lăndern, se în dieser hierzugehorigen Landtafel begriffen, biss auff dieses 1597 Jahr gedenckwurdigs verlauffen; sine loco, typis Christ. Lochneri, 1597, in4, peste tot 76 pagine nenumerotate.

— Acelaşi HULSIUS a scris latineşte Descriptio Transylvaniae, Moldaviae et Valachiae, Francof., 1594, in4, pe care noi însă n-o cunoaştem şi pe care ENGEL, Gesch. d. Wal., 69, o citează de asemenea fără s-o fi cunoscut.

— Despre Hulsius în genere vezi: BRUNET, Manuel du libraire, t. 3, part. I, Paris, 1862, in8, p. 370 şi ASHER, Bibliographical essay on Levinus Hulsius, London, 1839, in4.

2 DU CANGE, Gloss. med. lat., IV, 329, 547, verbis Mauri, Maurellus, Moreta etc.

— Cf. KARAGICI, Lex., 6, v. Arapin, Arapineze etc.

— Deja în anticitate STRABO, XVI, 4, 27, combate pe aceia cari pe arabi îi făceau negri: epemvobţ trâv gâp AIG – iopwv me110 v i 8 iov.

3 ALECS., Poezii pop., ed. 2, 116.

— Cf. ISPIRESCU, Basme, Bucur., 1872, în 16, p. 128 sq.

4 NIESIECKI, Herbarz Polski, ed. Bobrowicz, Lipsk, 1841, in8, t. 6, p. 458, 494.

5 Ibid.

6 Ib.

— Cf. PAPROCKI, Herby Rycerstwa polskiego, ed. Turowski, Krakow, 1858, in4, p. 725, verbo: Mora.

7 După Hulsius o reproduce de asemenea o cărtecică anonimă foarte rară, din care un exemplar se află în Biblioteca Arhivului din Bucureşti: Die Donau, der Furst aller Europäischen Flusse, Nürnberg, 1688, în 16, tabel B. 9.

8 Op. cit., cap. XXXIII: „Moldaw erstrekt sich gegen Morgen an Bassarabiam se indem Pontoeuxino ligt”.

— Ib., cap. XXXII: „Kilia în Bassarabia...”

9 Actul din 1369 în FEJER., IX, 4, 210.

— BATTYANYI, op. cit., III, 217: „Ladislaus Dei et Regis Hungariae gratia Waywoda Transalpinus”. Cf. a mea Istoria toleranţei religioase în România, ed. 2, Buc., 1868, in8, p. 36.

— O altă diplomă tot de la Vladislav Basarab din 1372 în FRIEDVALDSZKI, op. cit., 80 – 94: „semper fidelis et subiectus serenissimo Principi Ludovico Illustri Regi Hungariae, Domino nostro naturali”.

— O a treia diplomă tot de la Vladislav Basarab din 1368 în FEJER, IX, 4, 148: „Ladislaus, Dei et regie Majestăţis gracia Waywoda Transalpinus”. Asadară datul cronologic al monedei maghiare cu capul negru se stabileşte pe baza documentelor contempurane între anii 1368 – 1372.

10 SCHONVISNER, Notiţia Hungaricae rei număriae, Budae, 1801, in4, p. 206, tabel III, nr. 97. Autorul zice: „Sigillum ergo parvi hujus capitis în Ludovici I monetis occurrens, adhuc aenigma est. Quod resolvere volentes, nonnulli suspicantur capul illud esse Caroli Principis Dyrrhacheni, quem Rex Ludovicus anno 1348 fraternam Andreae Regis Neapolitani necem vindicaturus, cum esset Neapoli, în custodiam adreptum securi percui jussit. Alii heraldicum hoc esse Mauri capul, eoque subiectionem Valachiae notari autumant”.

11 BOLLIAC, Daco-romane, nr. XXII.

12 Stemmatographia sive armorum Illyricorum

delineatio, s.l., et anno, in4, 81 pagine.

— Există şi o ediţiune serbă: Stematografia, iazse gg Arseniu posviasezena Christ. Zsefaroviczem, Vienna, 1741, in4.

— Cf. IVANFI. A magyar birodalom vagy Magyarorszag's reszeinek cimerei, Pest, 1869, in4, pl. F. nr. 2, 4, unde marcele sunt colonate.

32

1 SILVESTRE DE SACY, Fables de Bidpai en hebreu, în Notices, et extraits, t. 9, Paris, 1813, in4, p. 437 – 438, nota.

33

1 RYBNIKOV Narodnyia byliny, Moskva, 1862, in8, p. CCCXXX sq.: „Vse czto v drevniuiu poru, v epochu uzse voroczem iasnoi istorii nazyvalos v obszirnom smyslie Czerno-Voloszskim, v tvorezestrie Bolgarskom nosit imia Arapskago, a să-mi czernye Volochi imia Arapov.

— Vzglianem, teper na Serbov, kotorye eseze boliee uiasniat n-am dielo”.

2 Ibid., – Cf. MAURO ORBINI, 279.

3 Ap. MAIKOV op. cit., 43.

4 Glasnik, V, 69.

— RAYNALDUS, 1370, nr. 5. – etc.

5 MILADINOVTZI, Bâlgarski narodni piesni, Zagreb, 1861, in8, p. 323.

— Ibid., 101: o română transdanubiană, Rada Vlachinia, devine nevastă a domnului negrilor-tătari, Czerni Tatare, adică a vreunui principe român carpatin.

6 Ap. ENDLICHER, 90: „Comanorum alborum terras transirent, de înde Sosdaliam, Rutheniam, et nigrorum Comanorum terras ingressi usque Tize flumen...”

— Cf. HORVAT, Commentatio de initiis Jazygum et Comanorum, Pestini, 1801, in8, p. 41, nota.

— Chronicon Budense, 14: „Cumanos Albos, deinde Susdalos, Ruthenos, terramque Nigrorum Cumanorum intravere, abinde egressi usque ad Thysciam pervenerunt etc.”

34

1 Vom indica aci numai pe acelea cari ne sunt cunoscute nouă; GOTTLING, Ober das Gaschichtliche im Nibelungenliede, Rudolstadt, 1814 in8; MONE, Einleitung in das Nibelungenlied, Heidelberg, 1818, in4; HAAS, Die Niebelungen în ihren Beziehungen zur Geschichte des Mittelalters, Erlangen, 1860, in8; KRUEGER, Der Ursprung des Nibelungenliedes, Landsberg, 1841, in8; ROSENKRANZ, Das Heldenbuch und die Nibelungen, Halle, 1829, in8; HOLZMANN, Untersuchungen über das Nibelungenlied, Stuttgart, 1854. in4; MOSLER (Gebruder), Der Nibelunge-Noth, Leipzig, 1864, in8: REVILLE, L'Epopee des Nibelungen, în Revue des deux mondes, 1866, p. 887 – 918; LAVELEYE, Les origines du Nibelunge-Not, în Les Nibelungen, traduction nouvelle, Paris, 1861, in8, p. IX-LXXIX; etc.

— Un vechi fragment din Niebelungenlied, descoperit în Transilvania, s-a publicat în VON DER HAGEN, Germania, Neues Jahrbruch d. berl. Gesell. f. deut. Spre., Berlin, 1836, in8, t. 1, p. 337 – 38.

2 Vezi în astă privinţă, între ceilalţi, observaţiunile lui THIERRY, Histoire d'Attila, Paris, 1864, in8, t. 2, p. 332 – 41, şi ale lui BEAUVOIS, Histoire legendaire des Francs et des Burgondes, Paris, 1867, in8, p. 279 – 291.

3 Der Nibelunge Noth und die Klage, ed. Lachmann, Berlin, 1851, in8, p. 173 – 4.

4 Ibid., 48.

— În unele manuscripte: Arabiscen, ib., Anmerkungen, 50.

5 Ib., 74.

— În variante: uz Arabin. ib., Anm., 77.

6 Ib., 108.

— Variant: Araby, ib., Anm., 107.

7 Ms. din Biblioteca Naţională din Paris, ap. LEGRAND d'AUSSY, op. cit., IV 8 – 10.

8 Ed. cit., 49.

9 Op. cit., 8: „Hongrie, care, or et argent en plate; Bahaigne, care, argent et estain; Polane, or et argent en plate etc."

10 MUGLEIN, Chronik der Hunnen, în KOVACHICH, Sammlung kleiner noch ungedruckter St. cke, Ofen, 1805, in8, t. 1, p. 20.

11 Chronicon Budense, ed. Podhradezky, Budae, 1838, in8, p. 38.

12 FEJER, IX, 4, 589.

13 DU CANGE, VII, 257: „pelle, perle”.

14 SILVESTRE DE SACY, Archives de la république de Genes, în Notices et extraits, t. II, Paris, 1827, in4, p. 69.

15 DU CANGE, VII, 194: „Gris, sorte de fourrure”; ib., p. 823: „Vaire, vair, sorte de pelleterie”.

16 Op. cit., 8 – 10: „Suedelen, vairs et gris, oint, sui etc.

— Polane, or et argent en plate, care, vairs et gris etc.

— Rossie, care, vair et gris.

— Bougerie, vairs et gris, hermine etc.”

35

1 Italianii zic de asemenea matassa, spaniolii madexa, portugezii madeixa, ungurii matasz etc., tot din cauza primitivei importaţiuni a mătasei la dânşii de către greci, sau mai bine din Grecia.

2 În limba albaneză acest cuvânt, sirme, a trecut chiar în înţelesul de mătase.

— Cf. articolul nostru Elenii şi barbarii, în ziarul Traian, 1870, nr. 5, p. 19.

3 Chronica NESTORIS, ed. Miklósich, Vindobonae, 1860, in8, p. 15: „tu vsia blagaia schodiatsia, ot Grek zlaty pavoloky” etc. Noi credem mai preferabilă lecţiunea zlaty pavoloky, în loc de „zlato, pavoloky”, precum se citeşte în generalitatea ediţiunilor lui Nestor, căci stofele orientale cele mai scumpe din evul mediu erau aurite. Această corecţiune nu schimbă întru nemic esenţialul simţ al cuvintelor cronicarului rus în respectul mătăsurilor.

— Cf. tractatul principelui bârlădean Ivancu cu Messembria din 1134, împreună cu comentarele noastre, în ziarul Traian, 1869, nr. 55, p. 220.

4 DE LA PRIMAUDAIE, Études sur le commerce au moyen âge, Paris, 1848, in8, p. 213: „Varna etait l'entrepot du riche commerce de la Valachie. Toutes les marchandises de cette province, destinees pour Constantinople, y etaient conduites. Un grand nombre de marchands grecs et latins la visitaient continuellement; mais les principales affaires etaientfaites par les Venitiens et les Génois. Ces deux peuples avaient des traites de commerce avec les princes du Dobroutze, et les autres negociants ne pouvaient trafiquer en Bulgarie que sous leur patronage. On portait a Varna du se, de la quincaillerie, du poivre, des epiceries de toute sorte, qui se vendaient avec un grand benefice; des toiles des draps d'Europe, des tissus de soie, des came lots etc."

5 Archivio storico italiano, serie III, t. 3, part. 1, Firenze, 1866, in8, articolul lui BELGRANO, Le cambiali appoi Genovesi, p. 109.

6 Studiul nostru San-Giorgio şi Calafato, în ziarul Columna lui Traian, 1870, nr. 57, p. 3.

36

1 MILADINOVTZI, Bâlgarski narodni piesni, Zagreb, 1861, in8, p. 407.

2 Ed. cit., 110.

3 Ibid., 48.

4 Ib., 48.

— Variante: Zazamanch, Zazamant, ib., Anm., 50, unde Lachmann adaugă: „Seiden von Zazamanc kommen sonst nirgend vor".

5 Vezi în această privinţă: BEZON, Dictionnaire des tissus anciens et modernes, Lyon, 1854, in8, t. 2, p. 210, 219 etc.

— LINAS, Anciens vetements sacerdotaux, Paris, 1860, in8, p. 123 sq.

— CONDE, Historia de la dominacion de Ios Arabes en España, Madrid, 1820, in8, t. 1, p. 442 etc.

— Lista din Bruges, op. cit., 9, ştie numai despre Grenada, menţionând-o însă foarte în treacăt: „Grenate, care, soie, raisins et amandres".

6 CIBRARIO, Economia politica del medio evo, Torino, 1861, in8, t. 2, p. 231 – 232.

— BEZON, op. cit., II, 214, 265; III, 271.

7 Poema del Cid, ap. BEZON, II, 174.

8 BEZON, II, 205: „En voyant ces etoffes designees par le nom de la ville d'Alexandrie, on pourrait en induire qu'elles y etaient fabriquees; cependant il est probable qu'on tomberait ici dans l'erreur. Alexandrie-n etait que l'entrepot des marchandises de l'Orient et de l'Occident, le marche principal ou venaient s-approvisionner les grands negociants du moyen-age”.

9 Ibid., II, 173.

10 Ib., I, 67.

11 Ib., II, 173.

38

1 Diploma Ladistai Vaivodae, an. 1372, în FRIDVALDSKJ, 83, şi FEJER, IX, 4, 477: „cum exercitu nostro viriliter contra saevissimos et infideles Thorcos – ipsosque invadendo etc.” În BARIT, Transilvania, V 67, printr-o eroare a editorului, acest act este publicat în două extracte, ca şi când ar fi două documente diferite.

— Bulla Urbani, în Magaz. ist., III, 131: „impios Turquos catholicae fidei hostes pro Dei et praefataie sedis reverentia persequeris, et tuos reputas inamicos”.

2 Annales Sultanorum, Francof., 1596, inf., Pandectae, p. 46: „a frumento nigro, cujus est ager ille feracissimus”.

3 În Hronicul, II, 83, el recunoaşte că turcii nu numesc Moldova Ak-Iflak, adică Alba-Vlahie; în Beschreibung însă, p. 36, uită prima-i afirmaţiune şi ne asicură, cu totul din contra, că moldovenii se cheamă turceşte: „Ak-Iflak, dass ist weisse Walachen, im Gegensatz von Kara Iflak, den schwarzen Walachen, welche die Einwohner der Walachey sind”. În originalul latin al lui Cantemir, Descriptio Moldaviae, ed. Papiu, Bucur., 1872, in8, p. 2: „Turcae eram, cum propter finitimas în Europa occupatas provincias saepius în Moldaviam castra moverent, Moldavis primo Ak Ulach nomen indiderunt”. O

pură invenţiune în favoarea unei antiteze! Ak-Iflak nu există şi n-a existat niciodată în nomenclatura turcă a României. În Geschichte d. osm. Reichs., p. 67, Cantemir merge şi mai departe, susţinând enormitatea cronologică cum că turcii numeau Moldova Ak-Iflak înainte de a o fi numit Kara-Bogdan! Despre existinţa acestui din urmă deja pe la jumătatea secolului XV, vezi mai jos, în nota următoare, textul lui CHALCOCONDYLAS. Trebuie dară să căutăm pe Ak-Iflak tocmai în secolul XIV, sau şi mai sus. Iacă o minune, pe care Cantemir n-o prevăzuse!

4 Acta Patriarchatus Constantinopolitani, II, nr. 404, 435, 444, 454, 461, 465, 468, 472, 487, 495, 514, 516, 660.

— Cf. CODINUS, De officiis magnae ecclesiae, ed. Gretser, Paris, 1625, inf., p. 130: „Kai ev t-q Maupopiaxia”.

— Cf. CHALCOCONDYLAS, ed. cit., lib. IX, p. 514: epi tov Melaiv-qţnog8 aviaţ gemova, unde apare o traducere literară din Kara-Bogdan turcesc, pe când Maupoplaxia, o formă mai veche, se vede a fi fost luată de către greci nu de la otomani, ci d-a dreptul de la serbi şi bulgari.

— GHEBHARDI, Dalmatien, în Allgemeine Weltgeschichte, t. 35, Leipzig, 1781, in8, p. 469, zice: „Maurovlachia ward durch den Prachova-strom von Ungrovlachia getrennt, und war also das ostlichste Stuck der heitigen Walachey etc.” O comedie întreagă, bazată pe neînţelegerea cuvintelor lui Chalcocondylas despre munţii Vrancei, npaoopoţ, pe care Gebhardi îi preface în apa Prahova: „Prachova-strom!”

39

1 SELAGIANU, Manual de geografie, Viena, 1871, in8, p. 13, 67.

— În prefaţă autorul numeşte istoria: „elementul nostru propriu”, şi promite: „una istorie naţiunale!” Să ne ferească Dumnezeu!

2 De vita Caroli Magni et Rolandi, ap. SALVERTE, I, 377.

3 ANONYMUS PRESBYTER DIOCLEAS, în SCHWANDTNER, III, 478.

4 Citat într-o ocaziune analogă de FALLMERAYER, Fragm., II, 462.

5 De administr. imperio, passim.

6 BOUILLET, verbo Morlaqui: „Petit pays d'Europe, sur l'Adriatique, entre la Dalmatie et la Croaţie etc.”

7 SAFARIK, Slow. Star., 667.

8 Deja FORTIS, Viaggio în Dalmatia, Veneţia, 1774, in8, t. 1, p. 67, observă că mor în numele mor-lachilor nu este decât slavicul more, dar se aruncă apoi, p. 70, 71, într-o ipoteză excentrică asupra semnificaţiunii cuvântului vlah.

— Este mai corect LEVASSEUR, La Dalmatie ancienne et moderne, Par., 1861, in8, p. 8: „Le nom Morlaque vient des mots slaves more ou mor, qui signifient la mer, et Vlach qui signifie Italien; c'est comme şi l'on disait: les Italiens maritimes”.

9 Gesch. der Reiche Dalmatien, p. 468: „Ursprung der Morlachen. Auf dem Gebirge breitete sich ein fremder illyrischer Volksstamm aus, vermischte sich mit den bisheringen kroatischen Eigenthumern, und machte sich gewissermassen unabhängig. Dieser, welcher wahrscheinlich aus der schwarzen oder kleinen (!) Walachey, Maurovlachia, gekommen war, und daher von den Veneţianem und Teutschen das Volk der Morlachen genannt ward etc.”, apoi mai departe, p. 469: „Ist es sehr wahrscheinlich, dass sie aus jener schwarzen Walachey hierher gekommen sind, entweder im zehnten Jahrhunderte, da die Kumaner ihr Vaterland eroberten, oder auch 1065, da wiele moldauische Kumaner in Thracien fielen etc.” – Ciudată procedură, nu de a scrie, ci de a inventa istoria, mulţumită unor repeţite wahrscheinlich, entweder, oder şi altele!

— Nu mai vorbim despre ENGEL, Gesch. v. Serw., 330; DU CANGE, Illyricum, 145 etc.

10 Entstehen christlicher Reiche, Wien, 1865, in8, p. 225: „Morlachen, welches Wort aus Maurovlach, schwarzen Wlache, entstanden ist”.

11 Deja în secolul XV o face TUBERO, De rebus quae

temporibus ejus în Pannonia gestare sunt, Francof., 1603, in4, unde zice, vorbind despre originea muntenească a lui Huniade: „quum paterno genere Geta esset, quam gentem, ab corum asperiore cultu (?), commodiore ad componenda, verba graeca voce Morovlachos, nostrates nuncupant”. Autorul era din Dalmaţia. Cei de acolo n-au numit niciodată pe românii danubiani morovlahi. Se confundă dar aci ideea Munteniei cu ideea Morlachiei.

40

1 IHRE, Glossarium Svio-Gothicum, Upsalae, 1769, inf., t. 1. p. 197, voce Black.

2 GEFFROY, Notices et extraits des bibliotheques ou archives de Suede, Paris, 1856, in8, p. 33: „Blaamen, pour les Sarrasins”.

3 Anonymus Belae, în ENDLICHER., 11: „Blachii ac pastores Romanorum...” – Ibid., 24 – 25: „Gelou quidam Blacus... Gelou ducem Blacorum.” – Ibid., 40: „Bulgarorum atque Blacorum”.

— SIMON DE KEZA, ib., 96: „Blackis, qui ipsorum fuere pastores...” Ibid., 100: „cum Blackis în montibus confinii sortem habuerunt, unde Blackis commixti...” – ANDREAS REX, ib., 422: „silvam Blacorum et Bissenorum etc.” – Villehardouin, De la conqueste de Constantinople, Paris, 1838, in8, p. 64, 116, 127: „Johannis îi rois de Blaquie et de Borgherie etc.” – Ibid., 117, 137, 142: „Johannis le Blak...” – Ib., 157: „Li Comain et li Blac etc.” – ALBERICUS MONACHUS, Chronicon, ed. Leibnitz, Lipsiae, 1698, in4, t. 2, p. 439: „Johannicus Bulgariae et Blackariae Dominus”; şi altele nenumărate.

4 E interesantă următoarea observaţiune a lui TYLOR, The early history of the mankind, London, 1870, in8, p. 59: „It makes no practical difference to the world at large, that our word to «râse» belongs to the same root as Old German râsan, to fall, French arriser, to let fall, whichever of the two meanings may have come first, not that black, blanc, bleich, to bleach, to blacken, Angle-Saxon bloec, blac = black, bloc = pale, white, come se nearly together în sound. It has been plauzibly conjectured

that the reversal of the meaning of to «râse» may have happened through a preposition being prefixed to change the sense, and dropping off again, leaving the word with its altered meaning, while if black is related to German blacken, to burn, and has the sense of «charred, burnt to a coal», and blanc has that of shining, a common origin may possibly be forthcoming for both sets among the family of words which includes blaze, fulgeo, flagro, flegw, floX, sanskrit bhrâg, and so forth. But explanations of this kind have no bearing on the practical use of such words by mankind at large, who take what is given them and ask no question”.

41

1 KARAGICI, Lex., 264.

2 MILADINOVTZI, 203.

42

1 D'OHSSON, Histoire des Mongols, La Haye, 1834, in8, t. 2, p. 628.

2 TRAUSCHENFELD, Deutsche Fundgruben zur Geschichte Siebenburgens. Kronstadt, 1860, in8, p. 55, 59, 120, 249, 251 etc.

— SEYVERT, Proben der siebenburgischsăchsischen Sprache, în Ungrisches Magazin, Pressburg, 1781, in8, t. 1, p. 264.

43

1 Ist., 249 – 50.

44

1 NIC. COSTIN, Letop., I, 49 – 56, plin de reminiscinţe biblice, reproduce cu deplina bună-credinţă această „înmulţire a multe noroade din trei feciori ai lui Noe”.

— JOSEPHUS FLAVIUS, Antiquitates Judaicae, b. 1, cap. VI, ed. Dindorf.

2 STRAB ŞI PAUSANIAS, passim.

3 SAFARIK, Slow. star, 767.

— GRIMM, Gesch. d. deut. Spre., II, 776: „Dass solche Stammhelden ungeschlichtlich und mythisch waren, verschlăgt nichts; es lag nur am Glauben der Völker, von

ihnen die Reihe der historischen Könige abzuleiten. Nach einem „Ell-qv, Sohn des Deukalion und Enkel des Prometheus, die ale gelebt hatten, nach einem rpaâkoţ oder AaKe8 almrav, Sohn des Zeus, nannten sich Hellenen, Griechen und Spartanen. Warum nicht die Gautos nach Gauts, einem Sohne des Vodns?

— Sichtbar sind viele Szammhelden erst durch die Sage aus Lăndernamen entsprungen. Von Noregr, das doch nach der Himmelsgegend hiess, leitete sie cinen Norr etc.”

4 COSMAS, Chron. Bohem., în PELZEL et DOBROWSKY, Scriptores rerum bohemicarum, Pragae, 1783, in8, p. 6 – 7.

5 De administr. imp., cap. XXX.

6 DLUGOSZ etc.

— Vezi nota ce urmează.

7 KARAMZIN, t. 1, nota 70.

— Vechea cronică, ap. SZAJNOCHA, Lechicki poczatek Polski, Lwów, 1858, in8, p. 88: „Slavorum principes plures crant, qui propter îngustam et strictam habitationis penuriam et sortem inter se elegerunt, quis corum expatria hoc est exantiqua Croaţia recedere deberet. Sorsque lipsa venit super Bohemum seu czech, Lech Polonum, et Rus Ruthenum”.

8 ANONYMUS BELAE, în ENDLICHER, 3.

9 D’HERBELOT, Bibl. Orientale, verbo: Andalous.

10 Chronicon Erici, în LANGEBEK, Scriptores rerum danicarum, Kopenhagae, 1792, in4, t. 1, p. 147.

45

1 Skazanie vkrattze o moldavskich gosudarech, pe care ENGEL, Gesch. d. Wal., 32, a cunoscut-o după SCHLOZER, Allgemeine Weltgeschichte, t. 50, Halle, 1785, in4, însă a cunoscut-o fără s-o fi înţeles sau utilizat.

— S-a publicat întreagă textualmente în Lietopis Russkaia Voskresenskago spiska, Petersburg, 1793, in4.

— Un extract pe larg în KARAMZIN, t. 4, nota 388.

— Despre originea acestei cronice vezi studiul nostru Domniţa Elena, în ziarul Traian, 1869, nr. 75, p. 302.

2 ALECS., Poezii poporale, 186. – D. Alecsandri, într-

o notiţă la p. 192, crede cum că în adevăr un Negru-Vodă ar fi zidit monastirea de la Curtea de Argeş, ba încă invocă autoritatea cronicelor, fără să le citeze!

— Vezi REISSENBERGER, L'église de Curtea d'Argis, Vienne, 1867, in8, p. 26.

3 BOLLIAC, Buciumul, 1863, p. 108.

4 Gesch. d. osm. Reichs, 608.

5 VENELIN, 134, diplomă din 1499.

— ODOBESCU, în Buletinul Instrucţiunii Publice, Bucureşti, 1866, in4, t. 1, p. 137 – 141.

6 Ristretto delli Annali di Rausa, Veneţia, 1605, p. 49: „Negro Voievoda di natione Ungaro e padre di Vlaico, nel 1310”.

7 SINCAI, I, 329.

— WENZEL, Okmanyi kalaszat, I, 18 etc.

8 Klein, Origines Daco-romanae, ap. ENGEL, Gesch. d. Wal., 92.

9 GEBHARDI, Gesch. d. Wal., 281: „Nach der Chronik die Filstich gebraucht hat, ist von ihm (Negru-voda) erbauet Tergvisto oder Tergowischte, Bukurescht, Kimpelungu, Pitest und S. Georg; nach dem Luccari aber Buseo und Floc”.

— Iacă pasagiul textual din LUCCARI, 49: „fabrico la citta în Campolongo, e tiro alcune cortine di matoni în Bucuriste, Târgovişte, Floc e Busa”.

10 La scienza nuova, lib. II, cap. 3, § 3.

46

1 FRUNZESCU, Dict. top., 313.

2 Deja la vechii romani VEGETIUS, 1, III, c. 13, zicea: „În subiectos eram vehementius tela descendunt, et majore impetu obnitentes pars altior pellit. Qui adverse nititur clivo, duplex subit et cum loco et cum hoste certainen.

3 D'OHSSON, Hist. d. Mongols, II, 628.

4 D.A. ODOBESCU, atât de competinte în materie de topografie arheologică, ne asicură că Negru-Vodă nu se aude nici chiar în Buzău.

47

1 Despre forma Romus, sau mai greceşte Rhomus, în loc de Romulus, vezi FESTUS, v. Roma, unde se enumeră totdodată o mulţime de tradiţiuni contrazicătoare despre mitica personalitate a fundatorului Romei.

2 PRISCIANUS, 1. I: „Antiqui quoque amploctipro amplecti dicebant, et animaţivortipro animaţiverti”.

— QUINTILIANUS, Inst. Orat., 1, I, cap. 7: „Quid clicam vortices et versus, caieteraque ad eundem modum, quae primo Scipio Africanus în e literam secundam vertisse dicitur?” – Ambii citaţi de MAIOR, Ortographia romană, cap. II, § 5 şi 13, în Lexicon Valachicum, Budae, 1825, in8.

— Tranziţiunea din e în e şi viceversa lăsă în limba latină diftongul ce: foemina (întâifomina sau homina, dinfomin, homin, homo, sanser. bhuman) etc. Forma tranzitorie din Romus – Remus cată a fi fost Roemus.

— CORSSEN, Ober Aussprache, Vocalismus und Betonung der lateinischen Sprache, Leipzig, 1868, in8, t. 1, p. 144, separând pe homo de foemina, uită că forma primitivă din homo a fost tocmai fomin şi femin, precum vezi BOPP, Grammaire comparée des langues indo-européennes trad. Breal, Paris, 1872, in8, t. 4, p. 31.

48

1 Deja un vechi poet roman, MARINUS, citat în SERVIUS, ad. Virg., V 50, Ecl. I, zicea:

„Roma ante Romulum fuit Et ab ea nomen Romulus adquisivit”. Prin urmare, legendele din Tit Liviu sau din Dionisiu Alicarnase nu erau dogme nici chiar la cei bătrâni.

2 Discours à l’Acad. des Inser. et Belles-Lettres, 1785, ap. BEHR, Recherches sur les temps héroïques de la Grèce, Paris, 1856, in8, p. 2.

50

1 Punem aci numai cifre rotunde, fiindcă deplina precizare a cronologiei princiare va cere o analiză specială. Despre fraternitatea lui Vladislav şi Radu vei vedea mai jos crisoavele originale ale marelui Mircea, în care numeşte pe cel întâi „unchi” şi pe cel al doilea „tată”.

Despre filiaţiunea lui Vladislav, prin urmare şi a lui Radu, din Alexandru Basarab, vezi cele două bule papale din 1370, în Magaz. ist., III, 132, 133, unde se zice limpede că Ladizlaus Wayda Vlachiae era fiu din prima căsătorie a răposatului Alexandri Waydae în Vlachia. Astfel i întreaga genealogie se restabileşte pe bazea a o mulţime de documente contempurane, externe şi interne.

2 Inscripţiunea lapidară, ap. SINCAI, I, 329.

3 Istoria Tărei Româneşti, ed. Ioanid, II, 2.

4 SAINT-PROSPER, Hist. d'Angleterre, Paris, 1838, in8, p. 200, şi portretul pe tabela 18.

5 HAMMER, Histoire de l'empire Ottoman, trad. Hellert, Paris, 1835, in8, t. 1, p. 107: „Ses cheveux, să barbe et ses sourcils noirs lui avaient fait donner des să jeunesse le surnom Kara, c'est-a-dire le noir. Cette epithete appliquee a une personne est l'eloge le plus significatif qu'on puisse faire de să beaute.

Hafiz exprime, dans un vers qui est devenit celebre, son admiration pour le teint noir de son favori. Plusieurs princes turcomans sont connus dans l'histoire sous ce surnom; de ce nombre sont: Karasi etc."

— Am reprodus pasagiul întreg pentru acei cari îşi închipuiesc că Negru-vlah ar avea în gura turcilor ceva înjositor pentru români, precum crede ENGEL, Gesch. d. Moldau, 106, şi alţii.

6 SCHAEFER, Histoire de Hohenzollern au moyen-age, Paris, 1859, in4, p. 250.

4 Archiv des Vereins fur siebenburgische Landes-kunde, t. 2, Hermannstadt, 1845, in8, p. 92.

8 FEJER, X, I, 132.

9 După cum în crisovul moldovenesc din 1442, Arhiva istorică, I, 1, 123, boierul Crăstea Negrul este: „Krysti Czornogo"; sau în crisovul muntean din 1399, VENELIN, 19, boierul Gostean Negrul este: „Gostian Czr ni".

10 SALVERTE, op. cit., I, 337 – 341, paragraful intitulat: Le changement de nom, marque d'elevation et d'accroissement d'honneurs.

— Autorul însă nu este destul de avut în exemple.

Astfel i el uită cu desăvârşire schimbarea numitor la papi, despre care vezi la tot pasul în ALBERICUS, Chronicon, ed. Leibnitz, Lipsiae, 1698, in8, bunăoară, t. 2, p. 13: „Benedictus hujus nominis Quintus, qui et Octavianus.

— Leo huius nominis Octavus, qui et Prothus” etc.

— Cf. DU CANGE, Gloss. med. lat., ed. Cament., IV, 637, v. nomina mutari.

11 Letopis., I, 176.

12 DOGIEL, I, 618.

13 GRATIANI, De Ioanne Heraclide Despota, Versaviae, 1759, în 16, p. 44: „Tomsam, quem Stephanum grato genti nomine appellaverunt. etc.”

14 OUVAROFF, Recherches sur les antiquités de la Russie meridionale et des cotes de la Mer Noire; Paris, 1860, inf., p. 155, 157, tabela nr. 1, 2, 3.

— Această carte, pe care ne-o comunică d. A. Odobescu, cuprinde sau indică o mulţime de monumente foarte preţioase pentru istoria română, dar copleşite toate de neste erori piramidale de câte ori autorul voieşte a comenta. Aşa, între celelalte, moneda domnului moldovenesc Istrat Dabija dintre 1662 – 1666, despre care vezi Letopiseţe, II, 5, Magaz. ist., III, 9, şi PASEK, Reszty rekopismu, wyd. Lachowicza, Wilno, 1843, in8, p. 216, d. Uvarov, p. 158, o atribuie lui Stefan cel Mare, din care face doi Stefani.

15 SIMONCHICH, Noctium Marmaticarum vigiliae, ms. 274 quart. lat. În Biblioteca Muzeului din Pesta, p. 19: „Hujus Urcund filii Nagrile et Radomer dicuntur esse progenitores familliae Tomay-aga, Nobilis Valachi în Borsa. În cujus probam authenticam adducimus protocolarem Comitatus Marmaros extractum, qui şic est: Familliae Thomay-aga successores producunt anno 1763 coram legitimatorio Comitatus foro Nobilitatis recognitionem Kenderes de Malomvize Comitis Comitatus ejusdem de anno 1445, în qua Petrus, Mândra, Han, Koszta, Sandrinus, Nicolaus Pap et Nicola de Viso specificatur, quod ipsorum primis parentibus Nagrille et Radomer vocatis collatio adhuc a Stephano facta sit, profidelibus servitiis, în

Kenezatu de Viso”.

— Această preţiozisimă indicaţiune despre kinezaturile române din secolul XI a rămas până aci cu totul necunoscută istoricilor noştri.

16 FEJER, IV 3, 1: „Ludovicus Rex Hungariae Karapath Stanislai, Negre Wlanyk, Nicolai et Ladistai, filiorum Ladistai, filii Zovna, Olachorum etc.”

17 Act din 1420 în VENELIN, 62.

— Cf. Alecsandri, Dumbrava Roşie, Iaşi, 1872, in8, p. 44.

18 VENELIN, 92.

19 Ibid., 118.

20 FRUNZESCU, Dict. top., 106, 312 – 13.

— TREUENFELD Lex. geogr. Siebenb., III, 173 etc.

21 BOUILLET, v. Freret: „Ayant dans un Discours sur l'origine des Français, qui fut prononce al' Academie en seance publique, emis sur cette question toute historique une opinion qui deplut au pouvoir, îl fut mis pour quelque temps à la Bastille. Îl renonţa des lors a ses recherches sur l'histoire naţionale, et ne s-occupa plus que de l'antiquité”.

51

1 Puteszestrie k sviatym miestam, Petersburg, 1778, inf.

2 Bolgarskiia gramoty, Odesa, 1845, in8, p. 35.

3 Arhiva istorică, I, 1, 96.

4 STRITTER, II, 672 – 689.

5 DU CANGE, Gloss. med. lat., I, 282.

6 Ibid. I, 283.

7 ACROPOLITA, ap. STRITTER, II, 732 – 8: „Bulgarorum Asani filius Callimanus etc.” – ALBERICUS, II, 578, an. 1241: „Alsanus Rex mortuus est, qui reliquit de prima uxore, quae fuerat soror Belae Regis Hungariae et soror sanctae Elizabeth, filium unum nomine Colmannum”.

8 Izviestie o putavaniu, în Arhiv za povjestnicu iugoslavensku, Zagreb, t. 4, 1857, in8, p. 344.

9 Monumenta Serbica, Viennae, 1858, in8, p. 1.

10 Noi dezbăturăm pe larg această cestiune în

studiul inscripţiunea de la Stăneşti, publicat în ziarul Traian, 1869, nr. 78, 82, 86 şi 90.

— În urmă, însuşi Miklósich a recunoscut în astă privinţă lui ROSLER, Rom. Stud., 92, cum că „ein palăographischer Irrtum leicht gewesen”!

11 Istoria bisericească prescurt, Bucureşti, 1845, in8, p. 390.

12 „S-au scris acest crisov la leat 6902, indiction 15, luna lui gen. 8 dn., şi iată şi mărturiile acestei scrisori mitropolitul kir Antim şi mitropolitul Severinului Atanasie şi egumenul Vladislav” etc.

— Nemulţumit de a preface 6902 în 6870, d. Lesviodax a mai metamorfozat mai pe dasupra pe „egumenul Vladislav” în: „al slăvitei cetăţi egumen”!!

13 A greşit însă nu numai d. Lesviodax, ci şi condicarul pe care-l avusese în vedere, căci la 1394 era indicţionul 2, iar indicţionul 15 cu trei ani mai-nainte, la 1392. În originalul slavic fiind 6900 (1392), după care urmă: „v indiktion”, adică: „În indiction”, traducătorul român a luat v drept cifra cirilică echivalinte cu 2, şi astfel i-a ieşit 6902, în loc de 6900.

52

1 Revista română, I, 577 – 78.

2 Ibid., II, 251.

3 Ib.

53

1 VENELIN, 13: „Sia v sta zapisaszese u Argiszu povelieniem gospodina voievodia Io. Mireza, v lieto 6895 miesietza iunia 27 dni”.

— Actul s-a publicat mai corect după original în a mea Arh. ist., III, 191 – 193.

2 VENELIN, 9: „Tismena monastyr, egozse svietopoczivszii roditel gospotistrami Io. Radul voievoda ot osnovania v zdvizse i svieto-poezivszii braţ gospotistrami Io. Dan voievoda mnoziemi vesezmi pokriepi”. Cf. crisovul de la vodă Dan fiul lui Dan, adică nepot de frate al marelui Mircea, din 1424, în Arhiva istorică, I, 1, 19.

3 VENELIN, 11: „elika svietopoczivszii stritz

gospotistrami Vladislav voievoda prilozsi svietomu Antoniu na Voditzi”.

54

1 Foaia Societăţii Românismul, t. 2, 1871, p. 28 – 29.

2 KOVALEVSKI, Strânstvovatel po suszie i moriam, Karpaty, Petersb., 1845, în 16, p. 151.

3 „V’sie balta poesiavsze ot Sypatul dori de ustie Ialovnitzi po Dunavu, globa îi sta sezet uczinit po tiechzi balta, duszegubinali, byd ot pastyrei, byd i ot koigo czelovieka prievelika bolierina ili mala, vse da est monastirsko, eszczezs i ot pezel care koliko se chtiat nachodiţi po tiech balta etc. u liat 6895”.

4 Foaia Societăţii Românismul, II, 30, dă acest document după Condica cea nouă a Coziei, t. 2, p. 2, unde însă el este trecut numai într-un extract, şi încă foarte viţios. Noi îl reproducem după Condica cea veche, foaia 17.

55

1 Diploma din 1418 în ENGEL, Gesch. d. Wal., 164.

— Diploma din 1399 în VENELIN, 19.

— Diploma din 1415 în Arhivul Statului din Bucureşti, Documentele Coziei, rubrica netrebnicelor, nr. 171 – 216 etc.

— Diploma importantă din 1392, tradusă lăţineste după un original slavic inedit, în BARIT, Transilvania, t. 5, p. 151 etc.

— Acest principe, despre care cronicele muntene păzesc cea mai adâncă tăcere şi despre însăşi existinţa căruia se cam îndoia ENGEL, este menţionat într-o mulţime de crisoave, emanate de la el însuşi şi de la Mircea cel Mare.

2 În Condica Cotmenei, p. 4, imediat după acest act mai urmează un altul de la Mihai Basarab, carele însă fiind fără dat cronologic, copistul a pus de la sine în coadă, fără legătură cu corpul documentului, tot 22 iuniu 6926 indiction 11, mulţumindu-se a transcri cifrele ce le scrisese deja cu o pagină mai sus, deşi după text astă diplomă nu este sincronică cu cealaltă, ci anterioară, scrisă anume

înainte de moartea lui Mircea cel Mare, pe când Mihai Basarab era încă numai asociat la domnie.

3 Aşadar EPISCOPUL MELCHISEDEC, Oratoriu, Bucureşti, 1869, Sinaxar, p. 64, este foarte corect când zice: „Monastirea Cotmeana, judeţul Argeş, zidită de Mircea-Vodă, carele a domnit 1383 – 1419”.

56

1 BOLLIAC, Itinerariu, în ziarul Curier românesc, 1845, p. 344, unde se mai pot găsi la p. 355: o „baie a lui Negru-Vodă”, apoi o „masă a lui Negru-Vodă”, şi mai multe alte curiozităţi.

— Cf. ARICESCU, Ist. Câmpulungului, I, passim.

2 Foaia pentru minte, 1842, nr. 42, ap. ARICESCU, Ist. Câmpulungului, I, 58.

— Cf. BOLLIAC, loco cât., p. 342.

3 Acest mod de a traduce pe Ungrovlahia, moştenit de la gramaticii lui Matei Basarab, ne întâmpină adesea în condicele române din secolul trecut. Vezi bunăoară un crisov din Condica Vierosului, reprodus de Gr. G. TOCILESCU, în Foaia Societăţii Românismul, I, 153: „Petrascu voievod şi domn a toată Tara Românească dentru Ungurie descălecat...” – Matei Basarab, Petrascu cel Bun, descălecaţi din Ungarie!

4 HIRSCH, Uber Diptychen, Negrologien etc. im Mittelalter, Gratz, 1865, in4.

— MARTIGNY, Dictionnaire des antiquités chrétiennes, Paris, 1865, in8, verbo: diptiques etc.

5 Revista română, II, 252.

6 Apud SINCAI, I, 329.

7 FEJER, VIII, 3, 625.

8 ED. SCHWANDTNER, I, 217: „Alexander Waiwoda Transalpinus... qui tempore quodam Caroli Regis... rebellaverat et per multă tempora în rebellione permanserat”.

9 Ap. MAIKOV Istoria srbskoga naroda, Beograd, 1858, in8, p. 43.

57

1 Lib. XII.

a PAUL OF ALEPPO, The travels of Macarius, London, 1836, in4, t. 2, p. 340: „Mirtaja Voivoda, who built it together with its church”.

— Autorul se informase chiar de la călugării din Cozia, pe care îi vizitase îndată după moartea lui Matei Basarab.

b TEULESCU, Documente istorice, Bucureşti, 1860, in8, p. 84 – 90.

58

1 Monastirile închinate, Bucureşti, 1862, in8, p. 10.

2 A mea Istoria toleranţei religioase, Bucur., 1868, in8, p. 17: „Se mai pretinde cum că ar fi fost român nu sunt Nicodem, pe care d. Bolliac îl face contemporan cu Radu Negrul; ar trebui însă a decide mai întâi de toate cel puţin epoca acestui problematic principe pe care cronologia noastră îl strămută mereu din secol în secol, ceea ce aruncă, negreşit, o obscuritate şi mai mare asupra imaginarilor sfinţi români din timpul său. Un Nicodem a fost, în adevăr, egumen al monastirilor unite Tismana şi Vodiţa din România cea mică sub Vladistav-Vodă şi sub nepotul său Mircea cel Mare”.

3 Oratoriu, Synaxar, p. 47, 71.

4 Cataracte, salturi de apă de pe stânci, precum sunt acelea de la Tismana.

5 Ziarul Buciumul, 1863, nr. 3, p. 12.

6 Poziţiunea ambelor acestor locaşuri este indicată foarte bine deja în Indice topografico al lui Constantin Cantacuzin, reprodus în DEL CHIARO, Istoria della Valachia, Venezia, 1718, in4; de asemenea pe mapa Olteniei în SCHENDO VANDERBECH, Valachiae cis-alutanae descriptio, 1720, în KOLOSERI, Aurăria Romano-dacica, ed. Seyvert, Posonii, 1783, n-8.

7 VENELIN, 5: „Ponezse az izse v Christa Boga blagovierny voievoda Vladislav, milostii bozsiei gospodin v sei Vâgrovlachii, blagoizvolich po bozsiemu nastavleni în v staviti monastyr na Voditzi v imia velikogo i bogonosnago Andonia, posluszav czestnago v înotziech Nikodima,

paczezse ot gospotistrami exod i prilozsenie, a’s kyr Nikodimoviem trudom i Togo braţii”.

8 Ibid., 6: „Po smr ti kyr Nikodimovie da niest niky gospodar volen da postavi na miestie tom straieiszini, ni archierei, ni în kio, ni kako reczet kyr Nikodim i kako oustavit takozi da dr zsât”.

9 Ib., 22: „Davat gospotistromi sie orizmo gospotistrami molebniku gospotistrami popu Nikodimu, iako nikto da să ne smieet pokusiti da lovit ribî po rietzie Tismienski”.

10 Ib., 23: „I se byst v lieto 6915. gradisezu mi gospotistrumi k Sieverinu da se sta nu’s kralem, la doidoch v monastir miesietza noemvriia v 23 s v siemi egumeni monastirskiia is v siemi bolieri gospotistrami”.

11 Condica ms. a Coziei, t. 1, p. 60 – 62, în Arhivul Statului din Bucureşti.

12 Condica ms. a Tismenei, în Arhivul Statului din Bucureşti.

— VENELIN, 12 sq., etc.

13 Buciumul, l. cât., nota 4.

14 Ibid., nota 3.

— Noi ne îndoim că tradiţiunea va fi menţionând pe Radu-Negru, ci va fi zicând pur şi simplu: „din moşi, din strămoşi”, iar editorul va fi adaus apoi de la sine un nume princiar.

15 MARTINOV, Annus ecclesiasticus graeco-slavicus, Bruxellis, 1863, inf., p. 326: „Prilep seu Prilepia civitas est Serbiae, olim celeberrima regumque Serborum sedes. Haec itaque patria fuisse videtur Nicodemo, quem auctor anonymus Historiae Bulgariae inter sanctos recenset, ordine decimum sextum, et insuper vocat Prilepiensem et myrobletam. Prilepiam în Vlachiam migrasse ibique ad mortem usque degisse testantur spelunca et sepulcrum sancti viri qui etiam num supersunt în monasterio Tismana. Est autem hoc monasterium non porcul a limitibus Hungro-Transylvaniae situm, quod anno 1366 absolvit Vlachiae Voivoda Radu seu Rudolphus”.

— De unde luat-a Martinov cifra 1366? Ea se

depărtează de veritatea istorică numai doară cu vreo patru-cinci ani.

16 DIEZ, Grammatik der romanischen Sprachen, Bonn, 1836, in8, t. 1, p. 266 – 7.

— FESTUS, De significatione verborum, ed. Dacerius, Amstelod., 1699, in4, p. 125: „Duşmoso în loco apud Livium significat dumosum locum, antiqui eram interserebant's litteram".

59

1 The travel of Macarius, II, 359: „Motro runs close by the convent, and supplies it with water. This convent is reckoned be more ancient than that of Tetsimana: for St. Nicodemus was the first person who came to live here în holy retirement, and set about the ereaction of the church. A long time afterwards, he went to build the convent of Tetsimana".

2 „Runing waters" din Paul de Aleppo corespunde cu „pisătoarele" din cronicuţa de la Prislop.

3 Loco cât., 352: „He ran away from his parents, and came to this place by the inspiration of an Angel, who pointed it out to him, under the summit of the mountain, as an eligibile spot for the abundance of its running waters; and here, by scooping out the rock, he made himself a cell, to which you now ascend by the help of ropes, and performând great miracles. He went to the city of Bodom, the residence of the Crâl of Hungary, and preached to him the faith of Christ. The Crâl answered him: I will light up a great fire, and if you pass through it, with your robes and gospel unhurt, I will believe you. The Saint did se: he passed through the fire, together with his Deacon, who all the while threw incense: and, for this, their belief în him was great. The Crâl grave him valuable gifts, among wich were thirty villages; and he bestowed on him great means for the construction of this convent, wich it was he who first laboured at and erected. The Kniaz Aazar, or Lazarus, at that time sovereign of the land of Servia, grave him a large city, with the sixty villages around it; and the Voivode of Wallachia made him a grant of all the customhouse ducs

within the circle of the convent, besides confering on him many other benefits. The Crâl above mentioned presented to him also a heavy silver thurible, in the shape of the castle of Bodom, with its towers, which was shewn to us”.

4 VENELIN, 20 – 30.

5 Vezi originalul în a mea Arhivă istorică, I, 1, 71.

6 Unele sau şi publicat în VENELIN, 121, în Arhiva istorică, I. 1, 19; I, 1, 30; etc.

7 Amicul nostru d. Gr. N. Manu ne asicura într-o zi cum că la Eforia Spitalelor din Bucureşti s-ar fi aflând un crisov slavic original de la Dan fratele lui Mircea cel Mare. Graţie amabilităţii unuia dintre efori, d. Gr. Cantacuzino, am văzut actul în cestiune, pe al căruia dos un anonim modern a scris în adevăr următoarea comică notiţă: „După cronologia ţării (?) acesta trebuie să fie Dan II (?!), predecesorul şi frate mai mare al lui Mircea I şi a domnit de la 1376 – 1382 (??), iar după Aron (!!) de la 1373 – 1398 (!!!) ” Am citit crisovul. El n-are veleat. Totuşi după caractere paleografice, şi mai ales după numite boierilor din consiliul domnesc: Coico logofăt, Balea paharnic etc., el este de pe la 1425, nu de la Dan fiul lui Radu-Negru, ci de la Dan fiul lui Dan, adică nepot de fiu al lui Radu-Negru şi nepot de frate al lui Mircea cel Mare; un principe, de la care în Arhivul Statului se găsesc în original două crisoave, unul din 1424 şi altul din 1430, ambele neproduse în a mea Arhivă istorică, I, 1, 19, 73.

60

a The travels, II, 353: „the ancient Gospel, which he wrote, with his own hand, în Hungary, în an admirable fine character, in the Russian language, on handsome parchment. It is embellished with silver, and at the end of the book is the date, Six thousand nine hundred and twelve, so that it is now two hundred and fifty three years old”.

61

1 CZOLAKOV B’lgarskyi naroden zbornik, Bolgrad, 1872, in8, p. 343.

2 MILET EVIT, Mănăstiri u Srbii, în Glasnik, XXI, 37.

3 MITROPOLIT DOSITEU, A synaxarului carte, Iaşi, 1683, inf, o operă rarisimă, în 2 tomi, din care unul în Biblioteca Publică din Iaşi, altul în Biblioteca Seminarului din Bucureşti, ambii defectuoşi.

63

1 BRUNET DE PRESLE, în Comptes rendus de l'Academie des inscriptions, nouv. serie, t. 1, Paris, 1865, p. 169.

2 Ober das Bisthum zu Bacow, în KURZ, Magazin, II, 1: „Der Eine stellt die Muthmassung auf, der Zweite bauet Meinungen darauf, der Dritte betrachtet sie schön als Wahrheiten, macht Fulgerungen daraus, und fugt noch expropriis etwas dazu, der Vierte fugt dem Gefugten wieder Etwas bei, und indem diesses în einer gewissen genealogischen Ordnung se fortgehet, ubergehet endlich die Geschichte în longas errorum generationes, bis endlich ein Riesenbaum dastehet, dessen kuhne Zweige, statt dem erschopften Geschichtsforscher cinen sichern Ruheplatz und festen Anhaltspunkt zu gonnen, ihm nur qualvolle Schweisstropfen erpressen".

3 Arhiva istor., III, 192: „potvr zsdam prilozsenaa ot svieto-poezivszago roditelie gospotistrami Io Radula voievodi, selo Koumanskyi brod's polovina Toporna etc." – VENELIN, 10.

4 Arhivul Statului din Bucureşti, Actele Tismenei, legătura nr. 14: „Milostiiu bozsieiu Io Alixandru voievoda i gospodin v soi zemle uggrovlachiiskoe, syn velikago i predobrago Mirczev voievodi i anepseu Michnev voievoda, davat gospotistromi sie povelenie gospotistrami svietoe monastirev zovemago Tismiena idezs est chram uspenie prie svietie czistie i prieblagoslovenie vladiczitze i bogoroditze prisno dievi Mania, iakozs da mu est selo ezs se zovet Komanii ezs şut bliz kod Idin, v şi-s s v siem chotarom is s blatem, ponezs sau viszimenitag selo Komanii bili şut za diedino monastirev i ukrieplenie esezezse ot prin dni pokoinag Negrul voievoda, a potom k da est bil's da a svietoe monastir era est mal prenie pred gospotistrami's s Pyrvul syn Kerbeletzov radi viszreczeno

selo Komanii, i sitze priesz Pyrvul kako sau selo Komanii om şut negov za diedinu, i est’s tvoren selo. basezinu emu ot Kerbeletzu, i utem gospotistromi gleda redu im po pravdu i po zakonu bozsiiu, s v siemi cziestitimi previteliem gospotistrami, i esezezs procztach gospotistromi i kniga pokoinag Negrul voievoda za ukrieplenie etc.” – Cf. al meu Codice diplomatic din 1570 – 1580, în Columna lui Traian, 1871, nr. 35, p. 138.

64

1 RAFN, Antiquités russes d’après les monuments des anciens Scandinaves, Copenhague, 1850, in4, t. 1, p. 245, 246.

2 Lieder, dedicaţiunea, în Sămmtliche Werke, Stuttg., 1868, t. 1, p. 8. – D. XENOPOL, Ceva despre literatura poporană, în Columna lui Traian, 1872, p. 215, a expres foarte bine aceeaşi idee.

65

1 THUNMANN, Untersuchungen, 102: „das Mosische Bulgarien heisst das schwarze”.

2 FORBIGER, Handbuch der alten Geographie, Leipzig, 1848, in8, t. 3, p. 1088: „se dass sie das heutigen Servien und Bulgarien umflasste”.

3 NEUMANN, Die Völker des sudlichen Russlands, Leipzig, 1847, in8, p. 106: „Die Donau-Bulgaren wurden die schwarzen genannt”.

4 Histoire de l’empire de Constantinople, Paris, 1657, inf, p. 303.

5 Noi cunoaştem pe SUHM după traducerea rusă: Istoriczeskoe rassuzdenie o Chazarach, Moskva, 1846, in8, p. 46: „Dolzsno soznatsia czto imperator Konstantin ponimaet pod Czernoiu Bolgariei ili nyniesznіuiu Bolgariu, ili Bessarabiui Moldaviu, iz koich postiedniaia nazyvaetsia i teper eseze Kara-Bogdan, to est Czernaia Bogdania”.

6 Chronicon Nestoris, ed. Miklósich, 28: „prichodiat Czernii Bolgare i voiuiut v stranie Korsunstiei, velim kniaziu Rus skomu da ich ne pusezaet pakostit stranie toi”.

— Să punem alături pe PORFIROGENET, De

administrando Imperio, ed. Bekker, Bonnae, 1840, in8, p. 81, cap. 12: „nepi thţ Boulgaplat kai XaZaplat, „Oti kai legomevri Boulgapla 8Bvatai toaţ Xa-apoiţ polemeâv”. Ib. 180; cap. 42: „o Aavappiţ potamoţ, eX oî kai ot Prât diexovtai ppoţ te t-qv ma” bprv Boulgaplav”.

7 Op. cit., p. 79, cap. 9: „ăllî rqv Tot Boulgaplat g-qv evduao & nevoi etţ to tob Aavoublou otomiou epxovtoi”.

8 Ibid., p. 73. cap. 8: „oti kai etţ to mepoţ faţ Boulgaplat kaGeţetai laoţ trâvnat Zivakitâv epi to mepoţ tob Aavappi kai tob Aavaopţi kai tâv etepwv tâv ekeâoe ovtwv potaprâv”.

9 Ib., p. 166, cap. 37; p. 177, cap. 42 etc.

10 Loco cât.: „Bolgarieiu nazyvaet on (Konstantin) ce, vieroiatno, potomu czto v noi zsili Blachi, kotorych niekotorye pisateli smieszivali’s Bolgarami”.

11 Op. cit., p. 167, cap. 37: „ev amoaţ 8° toaţ trâv palaikâotpwv kilomaoiv coplokovtai kai ekkl-qoirâv gvwplomati tiva kai otaupoi la-eutoi etţ IIG – ouţ popivouţ oGev kai tiveţ pap80 oiv exouoivrât Pwmaâol poate tâţ katoiklaţ coxov ekeâoe”.

— Aci prin Pwmaâoi se înţeleg romanii, nu grecii, pe care Porfirogenet îi numeşte în pasage etnice totdauna Tpaikol, bunăoară p. 217, cap. 49 etc.

12 Ib., p. 173, cap. 40: – „— q tob baoilewţ Tpaoavob gefupa kati t-qv Tot Toupklaţ ăpcqv”. Despre Toupkla, ca numele Ungariei în scriitorii bizantini, vezi STRITTER, t. 3, Ungrica.

13 Mai jos, nota 15.

14 Om Patzinakerne, în Skrifter, som udi del Kiobenhavnske Selskab etc., t. 10, § 7.

— Noi cunoaştem numai traducerea rusă: Istoriczeskoe rassuzsdenie o Patzinakach, Moskva, 1846, in8, p. 14 – 15: „Zemlia Patzinakov naczinalasî privpadenii Dunaia v Czernoe more, prostiralasî potom vdolî Dunaia de neki Aluty, odnakozs tak, czto mezdsu neiui Dunaem nachodilosî prostranstvo na poldnia iezdy ili na tri mili pustym, dlia bezopasnosti zsitelei ot năpădenia se storony Bulgarov; potom prostiralasî zemlia ich na siever po

teczeniiu neki Aluty, a ot noi de Turtzii ili Vengrii bylo czetyre dnia iezdy ili 24 mili, po kakomu sezisteniiu, czasti Valachii ot Aluty de Vengrii i poczti vse Sedmigradie (?) dolzsenstvovali lezsati pustymi".

15 Op. cit., p. 171, cap. 38: „potamoţ ppâtoţ o kalo-omevoţ Bapoux, potamoţ demepoţ o kalo-mevoţ Koubou, potamoţ tpitoţ o kalo-mevoţ Tpobilor, potamoţ tetaptoţ o kalo-mevoţ Bpobtoţ, potamoţ o kalo-mevoţ Sepetoţ".

16 KARAMZIN, t. 1, nota 302.

17 Vezi despre el FABRICIUS, Bibliotheca Latina, ed. Mansi, Florentiae, 1858, in8, t. 1, p. 14, şi POTTHAST, Bibliotheca historica medii aevi, Berolini, 1862, p. 102, art. Ademarus Chabannensis.

18 În PERTZ, Scriptores Rerum Germanicarum, Hannoverae, 1840 – 56, in8, t. 4, p. 129 – 130.

19 Annales Regum Hungariae, Vindobonae, 1764, inf., p. 17, nota h: „Ungariam nigram – ita per errorem vocat Transilvaniam".

20 Hist. critica, I, 104: „Transilvaniam male şic appellat".

21 Transylvania, its products and its people, London, 1865, in8, p. 439: „fair as a young English girl, and with features, too, caracteristic of England".

— Autorul vorbeşte despre maghiari, dar observaţiunea i se aplică şi către celelalte naţionalităţi ale Transilvaniei.

22 OTTO FRlăl NGENSlă, an. 1158, în MURATORI, Scriptores Rerum Italicarum, t. 6, p. 665 sq., ap. SCHLOEZER, Gesch. d. Deutschen în Siebenb, 231.

23 Ed. Miklósich, 6.

24 Ibid., 22: „Vlieto 6423 pridosza Peczeniezi pervoie na rus skuiu zemliu".

25 Op. cit., p. 168, cap. 38.

26 ROSLER, Rom. Stud., 150: „Za3 aptoiofa10 i ist dies Swartiasphali d.i. die schwarzen Falen und es wăre dies die Bezeichnung welche ihnen die scandinavisch redenden Warăger în Russland und Constantinopel gaben. Diese Vermutung von K. Zeuss klingt mir sehr

beifallswert”.

— Cf. ZEUSS, Die Deutschen und ihre Nachbarstămme, München, 1837, in8, p. 749, nota 2.

27 Cf. POTOCKI, Recherches sur la Sarmaţie, Varşovie, s.a., in4, t. 1, p. 98.

28 Apud PODHRADCZKY, Chronicon Budense, 67.

29 Storia della navigazione nel Mar Nero, Venezia, 1788, in8, t. 1, p. 42: „Îl ponto Eozino ora e detto Cara Degniz, o Mar Nero da Tartari e Turchi. Questa voce cara e d'origine scitica, non meno dei popoli Carl, ch crano venuti ad abitar l'Asia Minore. Questi Carl furon detti Milesi dai Greci, îl che rendeva corrottamente îl valore della loro denominazione di neri. Questi Carl furon i piu possenti coloni del Ponto, îl quale da loro dovette prendere îl nome di Mar Nero presso le nazioni, che ne occuparono le coste”.

30 STRABO, lib. XIV, cap. 1, § 7.

31 Ib., VIII, 6, § 6.

32 Op. cit., 93.

33 Ed. Firmin-Didot, Paris, 1840, in8, passim, începând de la pag. 1.

— Şi să se observe că sub Apian carii şi milezianii de mult nu mai existau ca popoare, ci numai ca localităţi; ib., p. 197, 200, 269, 471, 517, 573 etc.

— Despre Apian ca fântână a istoriei române, vezi A. PAPADOPOL CALLIMACH, Scrierile vechi pierdute, § 3, în Columna lui Traian, 1872, p. 228.

34 LELEWEL, Geographie du moyen-age, Atlas.

35 Loco cât.: „Dachhe vi regnarono Tartari e Turchi, fu detto Mar Nero, e cosi pure lo dissero: Russi în loro linguaggio Czerno More, edi Moldavi Nigra Mare”.

— Despre numele scandinav Svartahaf, vezi RAFN, op. cit., passim.

36 Histoire du commerce de la Mer Noire, p. 3, nota: „Mer Majeure, les Grecs byzantins l'appellerent les premiers de ce nom, qui fut adopte par les Latins. Lorsque les Turcs et les Tartares la dominerent, ils lui donnerent le nom de Mer Noire”.

37 MASSOUDI, în KLAPROTH, Magasin asiatique, 1825, p. 271, ap. PRIMAUDAIE, l.c.

— SHEM-UDDIN-ABU-ABD-ULLA MUHAMMED, ap. KARAMZIN, I, nota 365 etc.

38 VALER. FLACC., Arg., I, 59; II, 329.

— LUCAN., II, 420, 580; V, 436.

39 GELL., XVII, 8.

40 CLAUDIAN., De laud. Stilich., I, 129; XXI, 29.

41 CLAUDIAN., în Eutrop, II, 265.

42 OVID., Pont., IV, 10, 38.

— VAL. FLACC., VIII, 223 etc.

43 RENAN, Histoire des languages semitiques, Paris, 1858, in8, p. 38.

— MOVERS, Die Phoenizier, Berlin, 1849, t. 1, p. 1 – 3.

44 SCHILTBERGER's Reise, ed. Pelzel, München, 1814, in8, p. 83: „am Ufer des Wallachischen Meeres".

45 BAYER, De Cimmeriis, în Opuscula, p. 127, ap. KARAMZIN, I, nota 3.

46 ENDLICHER, Monumenta, 14.

66

1 Hist. de Constant., 301: „Mont Haemus, qui est la basse Mysie, s'appellant maintenant blanche Blaquie".

2 Loco cât.

3 Ib.

— Despre epitetul alb într-un alt înţeles, vezi § 8, nota 3; precum şi despre epitetul negru, iarăşi într-un alt înţeles, § 50, nota 6; ambele note foarte importante pentru a preveni controversa.

4 FORMALEONI, I, 43.

— MIKLÓSICH, Lex, verbo: crez n.

5 EXDLICHER, Monumenta, 90.

6 LUCCARI, 72: „Paiasit torno în Europa, ripasso îl danubio alla citta di Sieverino, opera di Severo Imperadore, et face giornata campale con Re Mirce, sotto la citta di Chraglievo, e vi fu mezo rotto. Marco Chraglievich figliuolo di Vucascin Margnavcich, ch haveva seguitato îl Turco, fu morto a caso da Ratko Valaco, et il

suo corpo messo sopra un cavallo di pezza, fu portato a sepelire în Monasterio di Bullacciani”.

68

1 ENDLICHER, Monum., 249: „per Bulgariam Assani et per Romaniam”.

69

1 Instituţiunile României, tabel istoric, Bucur., 1863, în 16, p. 41.

2 Diploma din 1418 în DOGIEL, I, 353.

3 Novella della figlia del re di Dacia, ed. Wesselowsky, Pisa, 1866, in8; o reproducţiune foarte rară, numai în 260 exemplare, din care unul se află în superba bibliotecă a domnului A. Odobescu.

4 GEFFROY, Notices et extraits des bibliotheques ou archives de Suede, Paris, 1856, in8, p. 502.

5 GRIMM, Gesch. d. deut. Spre., II, 732.

6 HEEREN, Historische Werke, Göttingen, 1821, in8, t. 5, p. 89, nota.

7 A.D. XENOPOL, un june, altfeli plin de cunoştinţe foarte serioase, comite din răpeziciune o eroare analogă în Convorbiri literare, 1872, art. Notiţe istorice.

Istoria critică a românilor N

B. I? Haşdeu

Note de Manole Neagoe Volumul”. Studiile III-IV

STUDIUL III

Acţiunea naturii asupra omului

1
Natura Munteniei

Un englez foarte solid şi foarte observator, vechi

consul britanic în Bucureşti, sir William Wilkinson, începe unul din capitolii operei sale cu următoarele cuvinte:

„Vecinătatea Mării Negre şi a Balcanului d-o parte, a Carpaţilor de cealaltă, face clima ambelor principate române schimbăcioasă şi supusă unor răpezi variaţiuni de temperatură. Când suflă vântul nord-est, chiar în mijlocul verei atmosfera se răceşte dodată până într-atâta că locuitorii sunt siliţi a recurge la veşminte mai substanţiale. Vântul de la sud aduce căldură şi timp frumos, dar generalmente de scurtă durată. Vara este foarte ploioasă; în iuliu şi în iuniu cu furtune viscoloase, cari revin în toate serele la aceeaşi oară. Iarna mai totdauna e lungă şi monotonă, şi căldurele verei debută subitamente din cele întâie zile ale lui mai, astfel i că deliciile unei primăvere regulate sunt aci puţin familiare. Porţiunea cea mai aspră a iernii se începe de la primul patrar al lui decembre, şi acelaşi grad de frig cu puţină variaţiune ţine până la mijlocul lui februariu, când îi succede o temperatură umedă şi nesalubră, durând apoi până la mai. Dunărea şi toate râurile acestei regiuni rămân degerate în interval de şase săptămâne, gheaţa lor fiind destul de tare pentru a susţine transportul celei mai groase artilerii. În genariu şi-n februariu ninge şi lumea îmblă cu sanie. Cele mai frumoase zile ale anuluise-ncep de pe la ţinea lui septembre şi ţin câteodată până pe la ţinea lui novembre, dar nopţile sunt excesivamente reci şi nesănătoase. Călătorii cari nu se apără atunci prin flanele şi haine calde contra pernicioasei influinţe a nopţilor sunt expuşi a căpăta felurite friguri şi pleurezie. Neregularitatea climei, umiditatea solului şi mulţimea bălţilor exercită aci o vizibilă înrâurire asupra diverselor specii animale, precum şi asupra vegetaţiunii. Ursii, lupii şi vulpii sunt de o natură timidă şi puţin periculoşi, afară numai când îmblă în numeroase haite, ceea ce se-ntâmplă adesea în nopţile cele mai reci ale iernii. Animalii domestici sunt remarcabili prin blândeţe. Carnea de bou, de porc, de oaie, de vânat şi de păsări n-are un gust pronunţat; legumele sunt mai puţin gustoase şi florile puţin aromatice. În fine omul, capdopera

naturii, este aci greoi şi moale. Fără pasiuni violinţi, fără energie în caracter, el manifestă o repulsiune firească contra a tot feliul de muncă corporală sau intelectuală. Negreşit că aceste dispoziţiuni pot proveni din cauze morale, dar în România cauzele fizice sunt cel puţin tot atât de active” 1.

Mai pe scurt, oamenii, caii, boii, ursii, lupii, vulpii, găinile, raţele, florile, până şi iarba câmpului, până şi gustul fripturei, toţi şi toate se ticăloşesc, se piticesc, se trândăvesc în nefericita Românie, din cauza emanaţiunilor palustre, din cauza capricioasei temperature, din cauza solului şi atmosferei, din cauza a o mulţime de aginţi ce se cheamă foarte bine în ştiinţa igienică: circumfusa.

Permis unui turist a constata o actualitate şi a semnala proveninţa-i cea mai imediată, cea mai evidinte, cea mai palpabilă, deşi chiar dânşii ar trebui să specifice totdodată cel puţin zona observaţiunii, iar nu să generalizeze într-un mod absolut; nu e permis însă unui istoric, căruia nu i se iartă a tăia dintr-o lovitură nodul lui Gordia, în loc de a căuta pas la pas o lege providenţială permaninte, explicând apoi cu stăruinţă tot ce se pare a fi o deviaţiune:

„Sucht das vertraute Gesetz în des Zufal’s grausenden Wunder n

Sucht den ruhenden Pol in der Erscheinungen Flucht!”2.

Caracterele fizice ale pământului românesc fost-au ele totdauna astfel i după cum ni le descrie Wilkinson?

De n-au fost aşa, urmează necesarmente o altă întrebare: cum anume să fi fost şi care trebui să fie divergenţa totală sau parţială a efectelor în comparaţiune cu ceea ce este?

De au fost tot aşa, de nu s-a schimbat nemic sau prea puţin, de a rămas aproape intactă aceeaşi constituţiune geologică şi meteorologică, acelaşi joc termometric, barometric şi igrometric, atunci cum dară de s-a modificat atât de radicalmente natura organică?

Nu mai departe decât în secolul XIV, carele ne

preocupă mai în specie în opera de faţă; nu mai încolo decât între anii 1300 – 1400, altminte destul de apropiaţi de zilele noastre, fost-a atât de căzut, atât de slăbănog, atât de inspid românul din Muntenia, după cum el ne apare în relaţiunea lui Wilkinson, fără a mai vorbi de vite sau plante şi mai ales despre gustul lor curat gastronomic?

Ce să răspunză oare la o asemenea îndoială vitejii lui Alexandru Basarab, ai lui Vladislav Basarab, ai lui Basarab Mircea, denaintea cărora, în curs de un veac întreg, se puneau pe gânduri ungurii, serbii, bulgarii, tătarii, turcii, toate neamurile învecinate, chiar când în fruntea acestora se aflau neste giganţi ca ţarul Stefan cel Forte, ca regele Ludovic cel Mare, ca sultanul Baiezid Fulgerul, ca împăratul Sigismund?

Au atunci nu era în Muntenie tot feliul de mlaştine şi mocirle cu funestele lor efluve febrifere? Au un era o temperatură tot atât de extremă în frig şi-n arşiţă, în uscăciune şi-n umiditate? Au un erau toate motivele morbide, pe câte ni le-a spus şi pe câte a uitat încă să ni le înşire Wilkinson, încât le vom spune noi înşine mai la vale?

Şi dacă altă dată, în faţa unei presiuni fizice analoage, românul de la Dunăre a putut să uimească lumea prin mărimea personalităţii sale, cum dară de nu se mai bucură el actulamente de aceeaşi imunitate contra aceleiaşi acţiuni exterioare? Şi dacă nu se mai bucură astăzi, apoi oare prin ce specie de tranziţiune, redobândindu-şi vechea-i aptitudine, ar putea să se bucure încai mână sau poimâni?

Precum vedeţi, problema devine dintre cele mai complicate şi mai importante totdodată, căci într-însa rolul istoriei este nu numai a clarifica o situaţiune antică, a restabili o imagine trecută, dar încă mai cu seamă a prevesti şi a prepara o posibilă regenerare viitoare a unei naţiuni.

Vom merge încet, căci sunt unele cestiuni în care calea spre descoperirea veritãţii se aseamănă cu îngusta punte ce duce peste prăpastie la paradisul lui Mahomet: un singur pas precipitat şi ai pierdut perspectiva de a

ajunge la ţintă!

Mai întâi, ca o nedispensabilă introducere în materie, cată să ni se spună: până la ce punct se poate subordina, sau trebui vrând-nevrând să se subordineze un popor, în bine şi-n rău, înrâuririi pământului?

A admite fără cercetare şi fără restricţiune dictatura glebei, a trece peste idiosincraziile individuale şi de ginte, a uita principiul atavismului, a nu recunoaşte providenţa, a nu lăsa omului liberul său arbitriu faţă cu natura şi cu divinitatea – este a nu înţelege istoria.

2

Teoria acţiunii climei asupra omului

Cu cinci secoli înainte de naşterea lui Crist, sunt acum două mii patru sute de ani şi mai bine, dentâi Khung-fu-tse în China şi apoi Ipocrat în Elada constatau legea dezvoltării climatologice a naţiunilor.

Toţi au vorbit despre marele grec; nemini, nici chiar scriitorii cei mai noi asupra filosofiei istoriei1, n-au voit să cunoască pe marele chinez.

Şi totuşi iacă ce zicea Khung-fu-tse cu mult înainte de Ipocrat:

„A avea apucăture binevoitoare şi dulci pentru a instrui pe oameni; a avea compătimire pentru cei răsculaţi din rătăcire contra raţiunii;

aceasta-i forţa virilă a ţărelor sudice, prin care se distinge înţeleptul. A-şi face culcuş cu sămcele de fier şi cu armure din piele fearelor sălbatice; a privi fără fiori apropiarea morţii; aceasta-i forţa virilă a ţărelor nordice, prin care se distinge viteazul” 2.

Peste opt secoli după Khung-fu-tse, un ostaş roman, Flaviu Vegeţiu, făcea din vorbă în vorbă aceeaşi observaţiune.

El zice:

„După opiniunea oamenilor celor mai competinţi, naţiunile sudice, supuse extremei arşiţe a soarelui, au mai multă înţeleginţă, dar mai puţin sânge, ceea ce le face sfiicioase şi temătoare de a da pept într-o luptă, căci,

ştiindu-se anemice, lor le e frică de răne; popoarele nordice, din contra, depărtate de căldure solare, au mai puţină înţelegинţă, dar un sânge abundinte, care face dintr-însele cei mai buni luptători; asadară pe soldaţi cată să-i luăm din neste ţăre intermediare, încât nici sângele să nu le lipsească pentru a putea înfrunta rănele şi moartea, nici acea înţeleginţă prin care se mănţine în armată disciplina şi care este clopotrivă utilă în războl şi-n consiliu” 3.

Pentru ca un chinez şi un roman, nedependinţi unul de altul, fără să fi ştiut nici măcar dacă există undeva China pentru Vegeţiu sau Roma pentru Khung-fu-tse, pentru ca ambii să fi expres o singură idee, ba încă aproape în aceeaşi ordine logică, ajungând fiecare pe o cale proprie la un rezultat identic, trebuie să fie cuprins în observaţiunea lor comună un mare fond de veritate.

Antagonismul moral între nord şi sud, bogăţia globulelor sanguine în cel dentâi şi puţinătatea lor în celălalt, cunoscută chiar sub numele tehnic de anemie des pays chauds, adică tot ce au ştiut deja Khung-fu-tse şi Vegeţiu este o dogmă în medicina de astăzi4.

O cugetare fugitivă a devenit însă o ştiinţă întreagă, un corp compact şi sistematic numai sub condeiul anticului medic grec de la Cos.

Ipocrat este adevăratul părinte al climatologiei.

Laboarea modernă, atât de orgolioasă, abia putu descoperi în realitate, de atunci şi până la Humboldt, pe ici, pe colea câte ceva care să nu se găsească în nemuritorul opuscul: pepi aepmv, văătwv, toprov.

Până şi acest titlu al capdoperei lui Ipocrat rezumă în sine ultimul cuvânt al ştiinţei climatologice: aer, ape şi locuri.

Nici atmosfera, nici idrologia, nici topografia nu sunt suficiinţi, întrucât le ia cineva separamente.

„Ipocrat – zice unul din discipolii săi cei mai celebri – atribuie efecte morale nu numai temperaturei aerului, ci tuturor celorlalte calităţi atmosferice întrunite; nu numai gradului de latitudine al pământului, ci încă naturii sale telurice, naturii producţiunilor sale, naturii apelor ce-l

percurg. El se sileşte a descrie cu exactitate toate particularităţile câte pot atrage atenţiunea în studiul diverselor ţăre şi cari le disting mai în specie. Pentru dânsul, ca elemente necesare ale cestiunii, sunt toate obiectele importante proprii flecării regiuni; toate calităţile constante şi pronunţate prin care aceste obiecte pot afecta simţurile şi a modifica natura umană. Această semnificaţiune a cuvântului climă e singură completă. Clima nu poate dar a fi restrânsă în circumstanţele particulare ale caldului şi frigului, ci ea îmbrăţişează într-un mod foarte general totalitatea circumstanţelor fizice ale unei localităţi; şi toate trăsurele caracteristice prin care natura a distins diferitele ţăre, intră toate în concepţiunea climei” 5.

Iacă în ce simţ înţelegem şi noi clima, dându-i însă, pentru a preveni orice confuziune, numele mai puţin mărginit de natură.

În limbagiul filosofic omul fiind ego, acţiunea naturii asupra-i înseamnă raportul activ al lui non-ego.

Este ceea ce în zilele noastre d. dr. Bertillon a numit mesologia, adică ştiinţa mijlocului ambiant6.

3

Gintea mărginind acţiunea naturii

Oricât de cuprinzător ar fi înţelesul ipocratic al condiţiunilor climaterice şi oricât de simetrică teorie s-ar putea clădi pe dânsele, realitatea se va arăta adesea rebelă concluziunilor celor mai legitime şi istoricul va fi silit să exclame cu nedomerire: este ceva mai pe sus de materie!

Mai întâi chiar în sfera materială se observă izolându-se un element mai puţin brut, deşi tot materie; un element nu numai organic, ci încă uman; un element foarte tenace, a căruia rezistinţă contra tuturor presiunilor topice, dacă nu totdauna le învinge, încai cele mai de multe ori reuşeşte a ajunge la o împăcare prin compromis.

Acest viguros element, această aristocraţie a materiei, ca să ne fie permis a ne exprime astfel i, este gintea, pe care Ipocrat şi interpreţii săi o uitaseră aproape

cu desăvârşire şi-n virtutea căriia bascii şi strănepoţii goţilor, bunăoară, locuiesc de secoli pe aceeaşi coastă a Pireneilor, fără ca totuşi o natură exterioară absolutamente identică să fi putut asimila printr-o necurmată acţiune de toate zilele viţa teutonică cu acea iberică.

Nemuritorul creator al climatologiei zice într-un pasagiu:

„Priviţi pe ţărmurenii Fasului în Asia. Pământul lor e umed, mlăştinos, călduros, acoperit de păduri, scăldat nencetat, sau mai bine inundat cu violinţă de potopuri de ploaie. Locuinţele lor sunt înfipte chiar în sânul bălţelor: şubrede colibe din lemn şi din trăstie. Rareori fasianii vizitează oraşele şi târgurile învecinate: singurul lor mijloc de comunicaţiune sunt neste luntri scobite din butuci şi cu ajutorul căror ei plutesc ici-colea pe numeroasele canaluri ce despică pământul lor în toate direcţiunile. Ape calde şi stătătoare, putrezite la arşiţa soarelui şi nutrite de nentrerupte ploi, sunt unica lor băutură. Însuşi fluviul lor Fas este râul cel mai leneş, ce abia îşi mişcă undele. Fructele şi ierburile nu ajung aci niciodată la deplina lor dezvoltare: umiditatea le reţine într-o stare perpetuă de neperfecţiune. În fine, aerul e încărcat de negure. Prin lucrarea tuturor acestor cauze, fasianii diferă de toţi ceilalţi oameni. Statura lor e înaltă, dar desfigurată prin o grăsime atât de neobicinuită, încât corpul se pare a nu avea nici vine, nici muşchi. Figura lor e palidă, ca şi când ar suferi de gălbenari. Aerul cel umed şi neguros dede vocii lor o intonaţiune răguşată. Ei sunt domoli din fire şi nu pot susţine nicio oboseală”. 1.

Icoana e superbă, şi totuşi cuvintele lui Ipocrat nu se mai potrivesc cu actualitatea.

Regiunea fasiană, famoasa Colchidă cu berbecul de aur din mitologia elenică, este la picioarele Caucazului, cerespunzând cu Imeretia şi mai ales cu Mingrelia, ambele făcând parte din Georgia.

Apele, locurile, aerul, mai toate circumfusele se află aproape în aceeaşi stare patogenică în care ele erau în anticitate; dar locuitorii, deşi cam molateci, sunt însă prea

departe de a justifica ultralimfaticul tip din relaţiunea lui Ipocrat.

Un proverbiu mingrelian zice că fericirea omului consistă în a avea un cal, un şoim şi un ogar2.

Popor de vânători este popor de voinici.

Între fasianii lui Ipocrat şi mingrelianii de astăzi există dar o diferenţă radicală, măcar că pământul lor a conservat în trăsurele sale caracteristice vechea băltoasă fizionomie.

De unde oare provine această întârziată rebeliune a omului contra naturii?

Cauzele trebui să fie multiple, însă una mai cu seamă se pare a fi cea mai decisivă.

Naţionalitatea georgiană, din care mingrelianii sunt o simplă ramură, nu poate fi de aceeaşi ginte cu anticii fasiani, o colonie africană, după Erodot3, ci derivă dintr-o altă tulpină mai vânoasă, mai vivace, mai rezistinte, a căni aşezare în văile Caucazului, pe unde ca printr-o colosală poartă trecură atâtea sute de neamuri în succesivele migraţiuni ale barbarilor din Asia în Europa, este posterioară epocii lui Ipocrat.

Popoarele, ca şi indivizii, se disting prin mai marea sau mai mica intensitate a aşa-numitelor predispoziţiuni morbide.

„Expuneţi mai multe persoane totdodată aceluiaşi curent de aer rece: una se va plânge de colice, alta va căpăta o bronchită, a treia va simţi preludele unui reumatism articular, şi aşa mai încolo” 4.

Se va găsi între ele chiar câte una din acele fericite constituţiuni imune cari trec nevătămate prin foc şi apă.

Aproape aceeaşi climă creste pe laponi şi pe sveziani: cei dentâi, mănunţi, slabi, urâţi, oacheşi; ceilalţi, înalţi, tari, frumoşi, blonzi.

Mai multe familii olandeze, stabilite sunt acum trei secoli tocmai la capătul sudic al Africii, departe de a deveni negre sau măcar brune, au rămas până în momentul de faţă ca şi când niciodată nu s-ar fi mişcat din Amsterdamă.

Ţiganul de la Constantinopole nu se deosebeşte de fratele său de la Stockholm.

În acest mod toate condiţiunile curat fizice se arată uneori neputincioase în crâncena lor luptă cu tenacitatea principiului de ginte.

Aceasta totuşi, cată s-o recunoaştem, nu este generalitatea cazurilor.

Mai adesea pământul şi poporul ajung la un fel de echilibru.

„Israeliţii – zice Michel Levy – a căror împrăştiere începuse cu mult mai-nainte de moartea lui Crist, oferă medicului o secolară experiinţă universală despre înrâurirea climaterică. lsraelitul olandez, gros, înflat şi lungan, poartă în toată fiinţa lui sigilul predomnirii limfatice; israelitul din Algeria este macru şi bine proporţionat, mai mult scurt decât înalt, oacheş, ager şi îndemânatec. Iacă ceea ce i-a făcut clima. Să-i puneţi însă alături unul lângă altul şi asemănarea lor de ginte o să vă surprinză. Aceleaşi trăsure denoată o origine comună. Iacă ceea ce pot face dispoziţiunile organice contra lucrării lunge şi întrunite a influinţelor exterioare” 6.

Noi înşine descriserăm altă dată cu următoarele cuvinte procesul formării materiale a naţionalităţilor:

„O naţiune presupune două elemente constitutive, un pământ şi un neam.

Fiecare pământ are o natură a sa proprie, o natură pe care nu o poate nemici influinţa neamului şi prin care acel pământ se aseamănă cu el însuşi şi diferă de toate celelalte pământuri.

Anglia a fost totdauna insulă: sub britani, sub saxoni, sub danezi, sub normanzi…

Fiecare neam are şi el o natură a sa proprie, o natură pe care nu o poate nemici influinţa pământului şi prin care acel neam se aseamănă cu el însuşi şi diferă de toate celelalte neamuri.

Armenii păstrează ceva armenesc stereotip în Francia, în Turcia, în Germania, în Italia, în Polonia.

Astfel i, fiecare pământ are o idee a sa specială în

universalitatea pământurilor, şi fiecare neam are o idee a sa specială în universalitatea neamurilor.

Aşezându-se vreunul din neamuri pe vreunul din pământuri, legătura celor două specialităţi produce o naţiune.

Unirea dentre pământ şi ne-am, pe bazea căriia se înalţă o naţiune, e atât de strânsă, încât pământul răsfrânge în toate ale sale imaginea neamului, şi neamul răsfrânge în toate ale sale imaginea pământului.

Naţiunea, astfel i formată, se aseamănă cu ea însăşi mai mult încă de cum se aseamănă unul cu altul cele două elemente ale sale constitutive, pământul şi neamul, căci naţiunea este un product de asemănări.

Prin urmare, diferenţa acestei naţiuni de toate celelalte naţiuni, fiind iarăşi un product de diferenţe, cată să fie şi ea mai mare de cum era diferenţa cea simplă dintre un pământ şi un alt pământ, dintre un neam şi un alt neam” 7.

Nemic mai corect ca teorie.

Având la mână acest criteriu al contopirii climei cu gintea, s-ar părea lesne la prima vedere a caracteriza ca şi matematiceste pe orice naţiune:

Francezul = latin + clima x;

Italianul = latin + clima y;

Românul = latin + clima z.

Nemic însă n-ar fi mai iluzoriu în aplicaţiei.

Simplă şi uşoară în aparenţă, cestiunea este în fapt una dintre cele mai dificile şi mai complexe.

Şi iacă de ce.

Întâi, nu este mai nicio naţiune sub soare care să nu fi suferit multiple şi copioase amestecuri cu alte ginţi, deşi aceste căsătorii se finesc totdauna prin predomnirea neamului celui mai bine constituit.

Al doilea, nu este mai nicio ginte sub soare care să nu fi trecut succesivamente prin multe şi diverse clime, rămânând însă uneori imună contra presiunilor exterioare.

Al treilea, nu este mai nicio climă sub soare care să nu fi îndurat măcar o picătură modificatrice de la felurite

naţiuni.

Aceste trei proptele aruncă problema într-un labirint.

Pentru a defini pe francez, de exemplu, nu mai ajunge elementara formulă de mai sus, ci se cere o altă fără comparaţiune mai complicată, în care să se prevăză proporţional toate ginţile câte au fost concurs dempreună cu cea latină la naşterea naţiunii franceze, toate climele câte influinţaseră anterioramente asupra definitivei formaţiuni a acelor diferite ginţi, şi-n fine toate naţiunile câte exercitaseră şi mai denainte o fracţiune de lucrare în sfera acelor variate clime8.

Şi-apoi rezultatul unei asemeni analize cată să se aplice treptat către toate etăţile vieţii naţionale, constatându-se gradaţiunea cu care urmele triplei înrâuriri converginţi devin din ce în ce mai palide şi mai nesimţite, unele mai mult şi altele mai puţin, în proporţiune cu mărimea dozei primite de la început şi-n măsura depărtării în timp şi-n spaţiu de la puntul de plecare, mai ţinându-se apoi seamă şi de nouăle ingrediente ce se adaugă în fiecare secol.

Astfel i, revenind la formule algebraice, cu ajutorul cărora raţionamentul apare mai plastic, şi exprimând prin N o naţiune orişicare, prin G ginţile constitutive, prin C climele prin câte trecuse, prin 8 scăderea elementelor vechi şi prin g adausul elementelor nouă, vom vedea că o naţionalitate, dacă în primul secol al existinţei sale este N = xG + y C, în ceilalţi secoli unul după altul va fi:

N = (xG – 8) + (şi – 8) + g;

N = (xG – 28) + (şi – 28) + 2 g;

N = (xG – 38) + (şi – 38) + 3 g…

N = (xG – n8) + (şi – n8) + nu.

Dar a găsi valoarea concretă a acestor formule este o muncă de titan!

Şi totuşi istoricul poate până la un punct să întreprinză această colosală operă, şi fiindcă poate, trebui s-o facă.

Negreşit că istoricul unei naţiuni, cel mult al unei ginţi, căci timpul unei serioase istorii universale n-a sosit

încă, sau mai bine zicând istoria flecării ţăre, microcosm al macrocosmului, este cea mai veridică istorie universală.

Elementul ginţii ne va preocupa mai în specie în tomul ” al acestei scrieri.

Aci noi am voit numai a mărgini printr-însul cercul de acţiune al naturii.

Dar această acţiune, fie ea cât de întinsă, precum şi este, oare numai gintea o mărgineşte?

4

Instituţiunile mărginind acţiunea naturii

Teoriile exclusive sunt acelea ce au servit totdauna mai mult decât orice a întuneca veritatea.

Ilustrul Montesquieu explica toate prin climă şi iarăşi prin climă1, ba încă într-un simţ foarte restrâns al cuvântului, cam în feliul lui Khung-fu-tse şi Vegeţiu2, cu mult mai pe jos de vastele vederi ale lui Ipocrat.

Într-un loc el zice:

„Popoarele insulare sunt mai liberale decât popoarele continentale. Insulele sunt generalmente mici, încât o parte a poporului nu poate fi întrebuinţată atât de bine la asuprirea celeilalte”. 3.

Montesquieu observă el singur în notă că Iaponia e foarte despotică, dar pentru că este o insulă mare, nu mică!

Ce ar fi zis însă cu câţiva ani mai în urmă despre Statele Unite ale Americii, atât de liberale, deşi foarte spaţioase şi cari nu sunt nici măcar o insulă ca Iaponia?

De ce tace despre Elveţia?

Generalizări pripite de această categorie, deochind adevărul teoretic prin eroarea aplicaţiilor, n-au putut să nu provoace din partea semistiinţei alte generalizări tot atât de pripite şi nu mai puţin eronate în simţul diametralmente contrariu.

Unii s-au apucat a contesta din temelie acţiunea naturii asupra omului.

Cel mai celebru, fără a mai vorbi despre Voltaire4, este Helvetius, un amic intim al lui însuşi Montesquieu.

Combătând proverbiala vitejie a oamenilor de la crivăţ, el zice:

„Dacă nordul are ursii albi, sudul are şi el lei şi elefanţi. Citiţi istoria şi-o să vedeţi pe huni, ieşiţi din regiunea Mării de Azof, înlănţuind popoare mai nordice; o să vedeţi pe sărăcini răpezindu-se în gloate de pe arzătoarele năsipuri ale Arabiei pentru a duce dezolaţiunea până-n inima Franciei, după ce triumfaseră în Spania şi cuceriseră atâtea alte naţiuni; o să vedeţi pe aceiaşi sărăcini sfărâmând cu o mână victorioasă stindardurile cruciaţilor, cari nu veneau din Europa în Palestina decât pentru a suferi bătăi peste bătăi şi ruşine peste ruşine. Dacă-mi întorc privirile către alte ţăre, observ aceeaşi confirmare a opiniunii mele: fie triumfurile lui Tamerlan, carele de la ţărmii Indului se urcă victorios până la gheţurile Siberiei; fie izbânzele incilor şi vitejia egiptenilor, renumiţi în zilele lui Cir ca poporul cel mai curajos şi meritând pe deplin această reputaţiune în bătălia de la Tembreia; fie mai în sfârşit acei romani, ale cărora victorioase arme au răsunat până-n Sarmaţia şi până la Britania…!” 5.

El încheie, apoi, că, de câte ori cei de la nord vor fi învins pe cei de la sud, a fost mai ales victoria libertăţii asupra servituţii.

Iacă o generalizare tot atât de ciudată ca şi a lui Montesquieu!

Ea prezintă însă nu mai puţin o parte foarte adevărată.

Pentru Helvetius guvernele sunt răspunzătoare de firea popoarelor:

„Fiecare naţiune posedă un mod propriu de a vedea şi de a simţi, ceea ce constituă caracter naţional. La toate popoarele acest caracter se poate schimba, fie subitamente, fie puţin câte puţin, în conformitate cu schimbările răpezi sau încete în forma guvernamentului, deci în educaţiunea publică. Caracterul francezilor, de mult cunoscut ca voios, n-a fost totdauna astfel i. Împăratul Iulian ne spune că parizianii îi plăceau fiindcă

sunt de un caracter sever şi serios ca şi dânsul. Asadară caracterul naţional se schimbă. Însă când oare această schimbare se observă mai bine? În acele momente revoluţionare, când popoarele cad dodată din libertate în sclavie. Mândre şi îndrăzneţe până atunci, ele devin debile şi fără inimă” 6.

Ceva mai la vale Helvetius reproduce din celebrul englez Burke următoarea expresivă imagine a moleciunii în care se cufundase Veneţia sub tâmpitoarea presiune a unui brut regim despotic:

„Veneţianul nu este decât un purcel, nutrit de către stăpân şi pentru uzul stăpânului, care-l păzeşte într-un staul, permiţându-i a se tăvăli în gunoi şi-n mocirlă. Mare, mic, bărbat, femeie, preot, mirean, în Veneţia toţi zac clopotrivă în trândăvie” 7.

Când marele orator britanic schiţa în secolul trecut acest hidos tabel, unde mai erau oare acei intrepizi veneţiani din evul mediu, cari spulberau armatele germane ale lui Frederic Barbarusa, desfiinţau Imperiul Bizantin, dictau legi pe Marea Neagră, se luptau pept la pept cu Mohamed II?

Şi totuşi clima rămăsese aceeaşi!

Este dară foarte adevărat că viţiul instituţiunilor, cari adesea sunt o oarbă imitaţiune din afară, uneori un capriciu individual al celor de la cârmă, poate mişeli naţiunile cele mai bine înzestrate din puntul de vedere al pământului.

Aceasta însă nu autoriză cât de puţin a nega radicalmente acţiunea climaterică, ci numai o restrânge, precum am mai restrâns-o noi mai sus cu principiul de ginte.

Însuşi Helvetius se vede câte o dată silit a recunoaşte cu o jumătate de gură influinţa circumfuselor.

Într-un loc el zice:

„Toate evenimentele se leagă. O pădure despre nord fiind tăiată, se schimbă vânturile, secerişul, arţile unei ţăre, moravurile, guvernământul. Noi nu vedem însă toată această înlănţare, a căriia prima verigă se află în

eternitate” 8.

Observaţiune sublimă!

Dar dacă o singură pădure poate să exercite asupra unei naţiuni o înrâurire atât de gravă, ce să mai zicem oare despre totalitatea aginţilor fizici ai unei regiuni?

Helvetius s-a prins într-o cursă de contradicţiune, exagerând pentru şi contra.

5

Oamenii mari mărginind acţiunea naturii

Nu numai originea naţională, nu numai forma de guvernământ bună sau rea, ci chiar o singură idee mare, zguduind cu energie tot organismul uman, poate să paralize acţiunea climei.

O idee mare scosese pe nepăsătorul beduin din fierbinţile deserturi ale Arabiei, supunându-i o lume de la Himalaya până la Atlantică.

Pe cine condiţiunile fizice ale ţării sale îl învăţaseră a nu şti decât să vagabundeze cu şatre din loc în loc, o idee mare l-a urcat ca printr-o minune la culmea culturii ştiinţifice, literare şi artistice, făcându-l să domine în trei continente prin armă şi prin carte totodată, prin victoriile unui Harun-el-Rezid, prin versurile unui Farazdak, prin filosofia unui Avicena, prin faţadele Alhambrei.

Şi n-are dreptate Buckle când atribuie iarăşi climei până şi astă miraculoasă înălţare morală a beduinului, sub cuvânt că ea nu s-a operat în seaca şi stearpa Arabie, ci deja la Bagdat, la Cordova, la Delhia, în cele mai fecunde laturi ale Mesopotamiei, ale Indiei, ale Spaniei, unde trebuia s-o provoace avuţia pământului1; n-are deplina dreptate, căci tot acolo, deşi fecunditatea este un fapt permaninte, totuşi fenomenul unei puteri şi al unei civilizaţiuni exuberanţi nu s-a manifestat decât numai sub arabi, şi-apoi numai întrucât arabii erau electrizaţi de ideea cea mare.

O idee mare implică pe un mare om.

Alkoranul este Mohamed.

Astfel i, un individ, un verme, un atom poate să

smulgă uneori o naţiune de sub arbitriul naturii.

Şi nu există nicio ţară, cât de dezmoştenită, unde să fie peste putinţă a se naşte rara excepţiune a unui mare om, căci pretutindeni se poate întâmpla un locusor de câteva palme în care la un moment dat să concurgă toate elementele unei asemeni eventualităţi.

Corsica a produs pe un Bonaparte.

Trufasă de două milenii de a fi fost leagănul unui Alexandru, Macedonia o să mai doarmă poate într-o perfectă sterpiciune alte două milenii.

Cronicele orientale ne povestesc cu multă naivitate originea celui mai mare om din câţi au ieşit vreodată din fundul Asiei.

Iacă naraţiunea:

Un tătar, vânând într-o zi cu doi fraţi ai săi mai mici, întâlneşte în câmp pe un alt tătar, care venea cu o tânără şi frumoasă femeie; temându-se a nu fi atacat de către trei, tătarul cel însurăţel o ia la sănătoasa, lăsându-şi nevasta; vânătorul cel mai mare o duce la sine, şi peste nouă luni se naşte. Cinghiz-han! a

De nu pleca la vânătoare, de nu era însoţit de alţi doi, de nu întâlnea pe un fricos, de nu era acesta însurat, de-şi lăsa femeia acasă etc., etc., etc., lumea n-ar fi văzut pe cel mai teribil cuceritor, născut într-un biet cort din Mongolia, dar a căruia posteritate a domnit în acelaşi timp în China, în Perisa, în India, pe ţărmii Pontului; şi chiar până astăzi, după atâţia secoli, nu numai în Asia, ci chiar în Europa, naţiunea rusă, deşi de o altă origine şi într-o altă climă, conservă de atunci în caracterul său profunde urme ale dominaţiunii tătare!

E sicur că nu toate ţările dau pe Mohamezi, pe Bonaparţi, pe Alexandri, pe Cinghiz-hani; dar oamenii mari după măsura timpului şi a locului n-au lipsit mai nicăiri, şi mai nicăiri n-au rămas necombătute de către dânşii imediat sau indirect, într-un mod mai mult sau mai puţin durabil, pretensiunile pământului asupra poporului6.

6

Accidentele locale mărginind acţiunea naturii

În sfârşit – şi această consideraţiune este de prima însemnătate – afară de nord extrem sau de sud extrem, sunt prea puţine ţăre destul de întinse unde clima să nu fie oarecum în anarhie, înlesnind astfel i ea însăşi omului calea de a se emancipa.

Acolo mai cu seamă unde sunt munţi, natura grămădeşte într-un îngust spaţiu panorama aproape a întregului glob pământesc.

Tournefort, făcând ascensiunea Araratului, găsise la picioarele colosului vegetaţiunea locală a Armeniei, ceva mai sus pe a Italiei, apoi pe a Franciei şi Germaniei, în fine de tot în vârf rudimentarele plante ale Laponiei, ca şi când ar fi călătorit în câteva oare de la Caucaz până la Marea îngheţată.

Humboldt în America observă în privinţa medicală un fenomen analog în creştetul Cordilierelor, unde brâul inferior oferă afecţiuni bilioase ca sub ecuator, brâul intermediar se distinge prin afecţiuni catarale ca în regiunile temperate, brâul superior prezintă afecţiuni inflamatoare de ale nordului1.

După calcule admise, negreşit aproximative, fiecare grad de latitudine spre nord de ecuator corespunde cu o împuţinare de 1/2 grad în temperatură, iar fiecare rădicătură de pământ de 100 metri echivalează cu o sărire în sus peste un grad de latitudine2, încât o măgură italiană de câteva mii de metri transpoartă pe om în condiţiunile fizice ale Siberiei!

În Africa, pe când arşiţa şesului coace şi frige, la o înălţime de 4.000 metri sclipeşte zăpada în mijlocul verei3.

Deşi pesta zeciuia din period în period poporaţiunea Constantinopolii, totuşi la o distanţă de câteva leghe de acolo înfloreşte un sat pe muntele Alem-dag, ca la 500 metri dasupra mării, unde ciuma n-a putut pătrunde niciodată4.

Corfu şi Leucada sunt două insule din acelaşi grup ionic, şi totuşi statistica ne spune că din 1.000 de oameni mor anualmente la Leucada 46 şi la Corfu numai 205.

Asemeni anomalii devin cu atât mai marcate, cu cât pe lângă munţi se mai adauge ţărmul marin, diversităţi de expoziţiune către cele patru punturi cardinale etc., etc., toate câte serviseră lui Humboldt a stabili famoasa-i teorie a liniilor izoterme, cari ne arată clime identice presărate ici-colea sub cele mai felurite latitudini, sau climele cele mai felurite învecinându-se sub latitudini identice.

Asadară mai în fiecare ţară, ca să nu zicem mai în fiecare provincie, cu excepţiunea numai doară a zoanelor polare, se ciocnesc şi se contrabalanţă mai multe diferite nature, a cărora varietate scapă totalitatea unei naţiuni de masa presiunii exterioare.

Este însă nu mai puţin adevărat că una din aceste diferite subelime, anume cea mai răspândită, joacă totdauna un rol predomnitor.

7

Concluziunea despre acţiunea naturii

Am desfăşurat principalele margini ale acţiunii naturii asupra omului.

Urmează oare că această acţiune să fie nulă?

Din contra.

Gintea, instituţiunile, ideile sau bărbaţii mari şi recursul la accidente locale pot învinge tirania pământului, dar nu-l distrug, ci abia-l netezesc pe dasupra.

Dintr-un lac iese o mlaştină, o mlaştină se preface într-o livadă, o livadă cine mai ştie în ce; însă niciodată nu veţi vedea acolo un munte.

Toţi locuitorii planetei terestre strânşi la un loc n-ar putea să niveleze Alpii, sau să astupe acea Mediterană căriia Herder nu se sfia a-i atribui civilitatea Europei1.

Egiptenii rădicaseră monstruoase piramide, dar n-au fost în stare de a schimba năsipul în argil, precum nici argilul nu se schimbă în granit.

Luaţi de pe poduri un cerşetor, învăţaţi-l puţină carte, daţi-i un lustru social, îmbrăcaţi-l elegant şi aşezaţi-l într-un tilbury sau pe bancele unui parlament; este o imensă deosebire, însă acelaşi individ; un individ în care s-a

dezvoltat ceea ce avea mai bun, s-au mascat părţile cele rele, poate chiar s-au cloroformizat; dar nemic nou, nemic supres, nemic adaus!

Neputincioşi a metamorfoza o fiinţă atât de mobilă şi atât de impresionabilă ca omul, cum oare să revoluţionăm radicalmente impasibila constituţiune fizică a unei ţăre întregi?

Un exemplu.

Nicio ginte nu întrece pe englezi în persistinţă, în stabilitate, în tărie, în individualism.

De vreo doi secoli ei se strămută la nordul Americii.

Sălbătăcia noii lumi dispare sub neobosita muncă de braţ şi de minte a colonului britanic.

Pădurile şi bălţile ajung a fi cuiburi de civilizaţiune.

Spiritul a biruit materia!

Ei bine, anglo-americanii mărturesc ei înşii că o neperceptibilă acţiune a climei îi apropie cu-ncetul din zi în zi mai mult de natura fizică şi morală a barbarilor indigeni.

Yankee devine hurona!

Un huron cult, precum e cult şi pământul lui; dar conservând acelaşi sâmbure pe care-l avuseseră unul şi altul în starea lor primordială.

Din măceş veţi avea un trandafir, o roză cu o sută de foi, niciodată însă un crin!

Instituţiunile, oamenii mari, recursul la accidente locale, nemic şi nemini nu face mai mult decât ceea ce făcuse gintea în Statele Unite.

Natura nu ucide liberul arbitriu, nu împiedică progresul, nu popreşte realizarea celor mai frumoase tendinţe ale unei naţiuni; dar ea le imprimă o direcţiune, o direcţiune adesea întreruptă şi apoi rennodată din interval în interval; o direcţiune ce nu poate fi aceeaşi la Tamisa şi Bosfor, în Urali şi Ande; iar supradirecţiunea tuturor direcţiunilor climaterice parţiale, precum şi toate câte rămân nestrăbătute pentru cugetul omului, este în providenţă6.

Acum ne e permis a trage următoarele două

concluziuni:

1. Numai printr-un studiu monografic al naturii fiecării regiuni cu toate particularităţile sale, iar nu prin idei generale preconcepute, se poate constata acţiunea-i asupra omului, diferită în felurite ţăre atât după propriul său fond, precum şi după reacţiunea ginţii, a instituţiunilor, a oamenilor mari, a recursului la accidente locale şi altele.

2. Gintea, instituţiunile, oamenii mari, recursul la accidente locale, cu atât mai vârtos altele mai mănunte, modifică numai superficialmente fondul natural al unei regiuni, şi prin urmare acţiunea-i asupra omului.

O dată ajunşi aci, ştiind ce-i clima şi cari sunt restricţiunile sale, adică posedând o deplină definiţiune a tezei, noi vom analiza fără a şovăi natura fundamentală a Munteniei în cele mai caracteristice epoci:

1. Sub Erodot, cu patru secoli înainte de Crist;
2. Sub Ovidiu, în zilele Mântuitorului;
3. În periodul formaţiunii limbii române.

I

Erodot

8

Textul lui Erodot despre Dacia

„Părintele istoriei" – căci acest epitet s-a dat lui Erodot cu tot dreptul şi nu i se va răpi niciodată1 – cercetase personalmente aproape întregul ţărm apusean al Mării Negre.

Într-un loc, vorbind despre regiunea dintre Bog şi Nipru, adică cu mult mai sus de gurile Nistrului, el zice foarte limpede: „cu înşişi ochii mei am văzut-o" 2.

În alte două pasage menţionează mormintele regilor cimeriani3 şi urma de peatră a lui Ercule4, ambele pe malul răsăritean al Nistrului.

Nemic nu arată că Erodot va fi străbătut în adâncul pământului românesc de astăzi, dar totul probează că el cunoştea de aproape litoralul marin al Dunării, de unde

apoi, probabilmente de la colonii mileziani din urbea Istria, aşezată la gurile fluviuluia, nu-i era greu a culege noţiunile cele mai pozitive asupra unei porţiuni oarecari din teritoriul interior până la Olt şi chiar mai încolo.

În adevăr, relaţiunea-i despre ţara noastră este de o exactitate surprinzătoare; negreşit însă cu esenţială condiţiune de a fi bine înţelese cuvintele sale, căci într-un text antic e gravă o singură literă rău citită sau un singur punct rău intercalat, iar mai cu seamă necombinarea tuturor indicaţiunilor contextului.

Dintr-o legiune de comentatori, între care au figurat neste somităţi ca Niebuhr6 sau Lelewel7, mai niciunul n-a reuşit a surprinde ideea lui Erodot şi a o verifica printr-o riguroasă confruntare cu natura cea vie.

Geţii şi dacii nu trecuseră încă Dunărea.

România actuală într-o mare parte se afla sub dominaţia sciţilor.

Însă până unde anume?

Aci e peatra de poticnire.

Mai întâi iacă textul:

„Eloi 8” câ8 e ol pegav autov („Iotpov) noiewtej, 8 ii pin ge ti SKuăi Kj xePhi pevte m „v ol peovtej, tov te Sktisai Popata Kalevoi, „Ellhvej 8” Pupetov, Kai alloj Tiapavtoj Kai Apapoj te Kai Narcapij Kai Opdhoooj. O m „v ppâtoj lex Qeij tâv potaprov pegaj Kai ppoj perov ava Koivoutai tro „Iotpi to %8 rop, o 8” 8 etitepoj lex Qeij Tiapavtoj ppoj copepqj te pâllov Kai elaoorov, o 8” 8 q Apapoj te Kai o Napapij Kai o „Op8 hoobi AIA MESOY TOYTWN IONTES coballouoi ei tov „Iotpov Otitoi m „v avtigeveej potapoi SKuăi Koi oumpih Qvouoi atitov eK 8” Agastiporov Mapij potapoj perov oumplogetai tro „Iotoro”.

Traducţiunea latină stereotipă sună:

„Qui illum (Istrum) augent, hi sunt: primum quinque, qui Scythicam terram perfluunt: is quem Scythae Porata, Graeci vero Pyreton vocant; turn deinde Tiarantus; porro Ararus, et Naparis, et Ordessus. Quem prime loco nominavi horum fluviorum, is magnus est, et ad orientem fluens aquam suam cum Istro miscet; secundo loco

memoratus, Tiarantus, magis ab occidente, estque minor. Ararus vero et Naparis et Ordessus, medium inter hos cursum tenentes în Istrum influunt. Hi sunt fluvii în lipsa Scythia oriundi, qui Istrum augent. Ex Agathyrsis autem decurrens Maris fluvius indem cum Istro aquam suam miscet”.

9

Ecuivocitatea expresiunii Sta meaou

Toată economia textului erodotian depinde de la înţelegerea cuvintelor: 8 ii peoou totitrov lovtej.

Uitând extrema elasticitate a lui peoou la greci, o elasticitate pe care o observase deja Suida1, traducătorul latin pune: „medium inter hos cursum tenentes”, în loc de pur şi simplu: „his mediantibus în Istrum influunt”.

Ambele moduri de a interpreta oferă o deosebire imensă.

După cei de până acum, pe bazea traducţiunii de mai sus, apele Ararus, Naparis şi Ordessus se vărsau d-a dreptul în Dunăre între Porata şi Tiarantus; pe când după simţul adecuat al textului, ele nu se vărsau d-a dreptul în Dunăre, ci prin intermediul Poratei şi a Tiarantului, servind astfel şi nu imediat, ci mediat, a adăuga volumul Dunării: pegav avtov poievvtej sau oumplq Svvouoi atitov, unica idee ce preocupă pe Erodot, încât el o repetă aci de două ori şi-n doi termini.

Mai întâi, dacă cele cinci râuri se vărsau toate unul după altul directamente în Istru, astfel i că Ararus, Naparis şi Ordessus să fi curs în spaţiul intermediar dintre Porata şi Tiarantus, de ce dar Erodot nu le-a înşirat: Pupetoj Kai Apapoj Kai Napopij Kai Op8» oooj Kai Tiapavtoj, ci pe Tiarantus îl pune după Porata, iar pe celelalte trei în coadă?

Dacă Ararus, Naparis şi Ordessus se aflau cu Istrul în aceeaşi relaţiune de continuitate ca Porata şi Tiarantus, de ce atunci Erodot, recurgând la particulate, le înşiră numai ca un feli de suplement către aceste două din urmă: Pupetoj Kai Tiapavtoj Kai Apapoj te etc.?

Adiunctivulte, atât de inofensiv la prima vedere, corespunzând aci lui auch german, desparte în realitate întreaga nomenclatură în două serii marcate:

Pupetoj Kai Tiapavtoj;

Apapoj Kai Napapij Kai Op8 hoooj.

Conveninţa geografică confirmă concluziunile curat gramaticale, cari, dacă ar fi sigure, noi n-am cuteza a le emite, fiindcă ele sunt destule pentru a deştepta o bănuială, dar nu ajung spre a forma o convicţiune.

Înţelegându-se 8 ii peoou totitrov prin medium inter hos cursum, după cum s-a tradus şi s-a comentat, geografia lui Erodot devine absurdă, căci trebui să se caute spre apus de gurile Dunării cinci afluinţi mari: Porata, Ordessus, Naparis, Ararus şi Tiarantus, toate autogene ale Sciţiei: obtoi p „v avtigeveej potapoi SKuăi Koi şi iacă dară că marginea occidentală a teritoriului scitic se împinge vrând-nevrând până-n Ungaria!

Înţelegându-se din contra 8 ii peoou totitrov prin his mediantibus, moyennant, mittelst, totul intră în normă.

Aşadar traducţiunea noastră este:

„Râurile, cari măresc Istrul, curgând prin teritoriul scitic, sunt acestea: întâi Porata, după cum zic sciţii, sau Pyretos greceşte; apoi Tiarantus; de asemenea Ararus, Naparis şi Ordessus. Primul din aceste râuri este mare şi curgând în direcţiune spre răsărit se varsă în Istru; al doilea, Tiarantus, mai spre occidinte, e mai mic; prin intermediul acestor două se varsă tot în Istru Ararus, Naparis şi Ordessus. Toate aceste râuri, cari măresc Istrul, se nasc chiar în Sciţia, iar venind din ţara agatârşilor se mai varsă în Istru râul Maris”.

Să se observe bine că noi n-am modificat o virgulă în textul lui Erodot, nici am tradus 8 ii peoou prin ceva nou, insolit, arbitrar, ci ne-am mărginit numai a-i da o accepţiune pe care i-o recunosc în unele cazuri toţi eleniştii: 8 ii peoou, que interveniente vei cujus opera aliquid perficitur; bunăoară: 8 ii peoou atitov, 8 ii peoou avOproprov etc.2

Prin urmare, în lungul Istrului, adică pe actualul

pământ român, Sciţia se întindea pe unde curgeau întregi şi se vărsau în acest fluviu două râuri mari: Porata şi Tiarantus.

Porata, prima apă tributară a Dunării despre răsărit, este cu cea mai perfectă certitudine topică şi chiar fonetică Prutul.

Tiarantus, al doilea râu mai spre apus, nu poate fi iarăşi decât Şiretul, nu numai prin poziţiunea-i geografică, dar până şi prin nume, căci în dialectele elenice confundându-se t cu o, Tiarantus este Siarantus întocmai ca ttipbh = otipbh3

În Constantin Porfirogenet, sunt acum opt secoli, ambele râuri sunt numite: Bpotitoj şi Sepetoj4.

Nu luăm asupră-ne a decide pe care anume dintre afluinţii Prutului sau dintre ai Siretului va fi numit Erodot: Ararus, Naparis şi Ordessus, căci nu vedem în text sau în natură niciun indice susceptibil a ne conduce la un rezultat sicur.

Criticul rus Nadejdin, a cărui idee despre cuprinsul teritorial al Sciţiei este cea mai apropiată de a noastră proprie şi carele de asemenea înţelegea 8 ii peoou prin mijlocire, dar trecu prea iute peste un punct atât de capital, crede că Ararus ar fi Moldova, Naparis, Bistriţa şi Ordessus, Bârladul, câtetrele vărsându-se în Şiretă.

Posibil, dar nu probat.

Dintre numirile actuale ale diferiţilor afluinţi ai Prutului şi Siretului: Jijia, Sarata, Nârnova, Lăpusna, Tigheci, Trotus, Putna, Râmnic, Buzău etc., toate sunt cu mult mai moderne, şi niciuna nu seamănă întrucâtva cu Naparis, Ordessus şi Ararus.

A defini precisa poziţiune a acestor trei râuri e nu numai peste putinţă, dar ar fi chiar o întreprindere ciudată, deoarăce nu ştia s-o facă însuşi „părintele istoriei”, cărui informatorii săi se par a-i fi dat în privinţa lor o noţiune confuză.

Această lacună nu este singură.

Despre Ialomiţa şi Argeş, deşi ambele se varsă drept în Dunăre, totuşi nu s-a spus lui Erodot absolutamente

nemic, afară numai doară că mai sunt altele multe: Kai alirov pollâv6.

Şi cum oare să cerem de la dânsul o mai mare doză de claritate, când nu mai departe decât în secolul XVII, într-o epocă foarte modernă, noi vedem pe Paul de Aleppo călătorind el însuşi prin toată Muntenia, şi-apoi asicurându-ne „din spusa locuitorilor” că ea posedă: „douăzeci şi şapte râuri ca Oltul, venind toate din Ungaria şi vărsându-se toate în Dunăre, pe lângă altele nenumărate” 7.

Cu cât mai exact este moşul Erodot, carele aflase până şi aceea că Prutul e mai lung decât Şiretul!

În adevăr, cel întâi numără 340.000 stânjeni, pe când celălalt numai 280.0008.

Acum o cestiune.

10

Semnificaţiunea termenilor „Prut” şi „Şiret” în limba scitică

Ce însemna Prut şi Siret la sciţi?

Să ne întrebăm mai întâi: ca ce feli de limbă vorbeau acele diverse popoare confederate de la nordul Pontului, pe care Erodot îi botează sciţi?

El însuşi ne spune că sciticeste oior vrea să zică bărbat şi pata – a ucide: „olop gâp Kalevoi tov ¥v8 pa, to 8” pato, Kieiveiv” 1.

Ambele vorbe sunt de cea mai evidinte origine indo-erupee.

Oior – bărbat, este zendicul ar, conservat până astăzi în limba armeană; este sanscritul vâra, este latinul vir, goticul vair, litvanul wyras, celticul gwr etc.2

Pata – a ucide, e sanscritul bad, elenicul pataooro, latinul batuere, slavicul biti, românescul bate şi altele3.

Astfel i dară, deşi în sânul confederaţiunii scitice trebuia neapărat să fi fost intrate pe planul secundar unele elemente turanice, totuşi limba predomnitoare era ariană, adică de aceeaşi tulpină cu dialectele sanscrite, zende, germane, celte, slavice etc.

O dată constatat acest criteriu, dispare orice dificultate de a întrevedea etimologia cuvântului P + r + t în radicala sanscrită pâr, la zenzi pere, greceşte pepaw – a trece, de unde indianul pâra – mal, persicul peretu – pod, elenicul popoj – drum, germanul Furt etc.4

Celţii au păstrat cuvântul frut chiar în înţeles de fluviuă.

Celebrul Schleicher crede că celto-kimricul frwt, adică frut, râu, ar corespunde celto-irlandezului sruth, râu, ambele provenind din arianul sru – a curge6.

El se combate totuşi singur într-un alt loc, unde arată că grupul iniţial latin fi se reprezintă uneori la celţi prin sr, citând ca exemplu, între celelalte, pe celto-irlandezul sru-th în comparaţiune cu latinul flu-men7, care acest din urmă se ştie că n-are a face cu primitivul sru, căci nu e chip a-l separa de elenicul pitim – a curge8.

Celto-irlandezul sruth – râu şi celto-kimriculfrut – râu sunt dară neste termeni cu totul eterogeni.

Cel întâi provine evidamente din radicala sru – a curge; celălalt se apropie de zendicul pere şi elenicul pepaw – a trece, cu atât mai mult că însuşi Schleicher recunoaşte ca foarte veche la celţi tranziţiunea iniţialului p în f 9.

„Porata” însemna dară la sciţi: trecătoare.

E ceva mai dificil de urmărit provenința cuvântului Şiret, a căruia formă din evul mediu, după cum o vedem în Porfirogenet, în fântâne latine10 şi-n actele române11, este Seret, iar tipul primitiv, pe care-l putem deduce din Tiapavtoj al lui Erodot şi care este conform cu legea fonetică a priorităţii relative a vocalei a, cată să fi fost Sărat.

În literatura filologică modernă se ciocnesc în această privinţă trei opiniuni diferite.

Rawlinson crede că Tiarantus este Ter + antus, având în prima jumătate radicala ter din mai multe alte numi fluviale, ca Is-ter, Tyr-aş sau Dnies-ter, Termus, Truentus etc., cu semnificaţiunea generală de „râu”, iar în a doua jumătate cuprinzând sufixul – ani din Scam-ander,

Mae-ander, Truentus, Casu-entus, Fr-ento etc., astfel i că prin ambele jumătăţi Tiarantus corespunde lui Truentus, astăzi Trent, o apă în Anglia12.

Cuno susţine că Tiarantus n-ar fi decât o formă mai veche a numelui slavic fluvial Cerna, pe care-l preface în Tiarna, mai adăugând că între Tiarantus şi Tiarna există aceeaşi relaţiune ca greceşte între Sepapovt în Sepapaiva şi între Sepaprn13.

Ambele păreri se disting printr-o învederată artificialitate.

Pictet oferă o etimologie ceva mai serioasă.

El vede în Tiarantus termenul sanscrit taranta, torinte de ploaie, ocean, o formă augmentată a participiului prezinte tarant din radicala tri, a trece, a se străcura, a înota14.

Din dată ce se constată însă identitatea Tiarantului erodotian cu actualul Şiret şi cu Sepetoj al lui Porfirogenet, câtetrele opiniunile se înlătură de la sine din discuţiune, fondul cuvântului rămânând nu tr. ci sr.

În adevăr, de la radicala ariană sru – a curge, derivă termenul sanscrit srav-anti, fluviu, carele explică pe deplin pe Tiarantus = Sar ++ antus al lui Erodot, de unde prin suprimarea nazalei, întocmai ca în vasanti = vasati15, se naşte Sar-al, prototipul direct al Siretului.

„Şiret” însemna dară la sciţi: fluviu16.

11

Oltul de jos sub numele de „Maris”.

Sciţia nu se întinde în Erodot numai până la Siret, după cum credea Nadejdin, ci mai spre apus până la râul Mapij.

Pasagiul, pe care-l reproduserăm mai sus, ne-o spune foarte limpede.

Porata, Tiarantus, Ararus, Naparis şi Ordessus erau ale Sciţiei în toată lungimea cursului lor pe ambele maluri: atitigeveej potapoi SKuăi Koi, pe când Marisul îi aparţinea de asemenea, însă numai pe jumătate, venind de aiuri, şi anume din ţara agatârşilor.

De ce însă Erodot tace despre Ialomiţa şi Argeş, râuri mai apropiate, şi totuşi menţionează Marisul?

Fiindcă prin acesta se desemna unul din hotarele Sciţiei, iar apele de la fruntarie, chiar cele mici, sunt totdauna mai cunoscute.

Care român în toată Dacia n-a auzit, bunăoară, de Milcov?

Aproape toţi comentatorii, ademeniţi de elementul material al cuvântului, identifică Marisul cu Mureşul 1.

Maris = Mureş, sunetele în adevăr se potrivesc de minune, însă cea mai perfectă potriveală fonetică este nulă în geografie fără o potriveală topică.

Deja Lindner bănuia în treacăt că Marisul lui Erodot poate să nu fie Mureşul, ci mai curând Oltul2.

Noi din parte-ne sperăm a rădica supoziţiunea eruditului german la treapta deplinei certitudini.

Şi pentru aceasta, ca şi până acum, nu avem nevoie de a ieşi din textul lui Erodot.

Ca baze argumentaţiunii ne pot servi următoarele trei punturi:

1. E peste putinţă ca Erodot să sară d-a dreptul de la Siret la Mureş, fără a menţiona un fluviu intermediar de importanţa Oltului; pe când e foarte posibil viceversa, a menţiona Oltul, fără să fi auzit despre depărtatul Mureş.

2. E greu de crezut ca Erodot să fi cunoscut Mureşul fără a şti totdodată că nu se varsă în Dunăre, ci în Tisa, încât trebuia să-l lege cu aceasta din urmă printr-un 8 ii meoou; pe când în privinţa Oltului nu încape nicio interventţiune, fiind un afluinte direct al Istrului.

3. Este imposibil a căuta tocmai la Mureş hotarul Sciţiei, deoarăce această din urmă nu se întindea peste Carpaţi.

Astfel i singura logică ne spune că Mapij potapoj nu e Mureşul de astăzi, ci Oltul, a treia apă mare spre apus de Prut.

Această concluziune a bunului simţ se confirmă prin texturi.

Strabone, scriind în timpul lui Cezar, numeşte ca şi

Erodot Oltul Mapiooj, şi ca şi Erodot n-a fost înţeles nici el de către comentatori.

Iacă pasagiul:

„Pei 8” 8 i atitrov (Fetâv) Mapiooj potapoj el tov Aavotiiov.ro tâj papao Keuâj ave Korni Zov ol Propaloi tâj ppoj tov polepov”.

Lăţineste:

„Per Getas Marisus fluvius în Danubium labitur, quo Romani res ad bellum necessarias subvexerunt” 3.

Adică:

„Prin Geţia se varsă în Dunăre râul Marisus, către care romanii au înaintat toate cele necesare pentru război”.

Romanii nu puteau ajunge la Mureş fără a fi intrat întâi în Tisa, mai mergând apoi în sus o bună bucată de loc.

Strabone nu scrie de pe auzite ca Erodot, ci după neste indicaţiuni pozitive ale armatei romane, precum ne-o spune el însuşi 4. Mapiooj nu este dară Mureşul, ci partea de jos a Oltului prin care se descarcă în Dunăre: pei 8” 8 i atitâv Mapiooj potapoj el tov Aavotiiov şi până la care romanii, posedând deja Mesia, aveau uşa deschisă: Ş tâj papao Keuâj ave Korni Zov ol Propaloi tâj ppoj tov polepov.

Nemic mai neted, dacă interpreţii, între care figurează şi d. Roslera, ar fi consultat natura lucrurilor, fără a se opri exclusivamente asupra asemănării nominale.

Mai iacă încă o probă tot atât de decisivă.

Itinerariul lui Antonin, Tabla Peutingeriană şi Notiţia Dignitatum enumeră în următorul mod de la apus spre răsărit o serie de localităţi danubiane din Mesia:

Itinerariul Tabla Notiţia

Antonin Peutingeriană Dignitatum

Appiaria Appiaris Appiaria

Transmariscam Transmarisca Transmarisca

Candidiana Nigrinianis Candidiana

Teglicio Tegulicio Teglicio

Dorostoro Durostero Durostoro6.

Dorostoro, Durostero sau Durostoro, Dristor în toate

monumentele din evul mediu, este Silistria de astăzi.

Prin urmare, Transmarisca se afla spre occidinte în apropiare de acest oraş, nu însă imediat, ci trecând peste alte două localităţi: Teglicio sau Tegulicio şi Candidiana, numită altfeli, prin antiteză, Nigriniana.

După Itinerariul lui Antonin, între Transmarisca şi Silistria se numărau 53.000 paşi; după Tabla Peutingeriană, 49.000; luând dar o cifră de conciliaţiune între cele două de mai sus, căpătăm ca ceva destul de pozitiv: 50.000, ceea ce, după calculii celebrului Canina, bazaţi pe anticele măsurători romane autentice de prin muzeele Italiei, corespunde cu vreo şaptezeci până la şaptezeci şi cinci kilometri7.

Căutând acum pe o mapă această distanţă spre apus de Silistria, dăm peste puntul unde din partea României râul Argeş se varsă în Dunăre.

La romani particula trans la începutul unui nume local indica mai totdauna o poziţiune lângă o gură de râu sau faţă-n faţă; noi zicem „mai totdauna”, fiindcă au putut fi excepţiuni, deşi Mannert, mai puţin rezervat, nu le admite nicidecum, considerând fenomenul ca o regulă generală8.

Transmarisca înseamnă: „În faţa râului Marisca”, întocmai precum Transdierna este: „În faţa râului Dierna”.

Iacă de ce toţi comentatorii în unanimitate au atribuit castelului Transmarisca locul Turtukaiului de astăzi, orăşel turcesc situat pe ţărmul danubian bulgar şi având în faţă pe malul opus gura Argeşului.

De aci însă urmează necesarmente că acest râu, acolo unde se ciocneşte cu Dunărea, se numea Marisca.

O consecinţă atât de neapărată o înţelesese deja nu numai Mannert9, dar şi Reichard10, şi este ciudat cum de n-a voit s-o înţeleagă Bocking, deşi fixează şi el poziţiunea Transmariscăi, ca şi ceilalţi, în faţa gurii Argesulu11.

Forbiger nu se sfieşte a vedea lucrurile întocmai ca Mannert şi Reichard: „Transmarisca, cine der Mundung des Mariscus gegenuber gelegene starke Festung” 12.

Mai pe scurt, dacă Transmarisca se afla în adevăr în

faţa Argeşului, ceea ce nu contestă nemini, atunci vrând-nevrând cursul de jos al acestui râu purta numele de Marisca.

Este un fapt scos din sfera dubiului.

În adevăr, geograful Ravenat, lucrând în secolul IX după fântâne geografice vechi, pune în Dacia „fluvius Mariscus” 13.

Astfel i Argeşul se chema „Marisca” sau „Mariscus”.

Însă desininţa – iscus – isca, fie lăţineste, fie greceşte, denoată un deminutiv.

Mariscus sau Marisca înseamnă „Maris-mic”.

Este dar învederat că-n apropiare trebuia să fi existat sub numele de „Maris”, fără epitet, un alt râu mai voluminos decât Argeşul, şi acesta poate fi numai Oltul.

„Mariscus” către „Maris” se află în aceeaşi relaţiune nominală ca „Pruteţul” către „Prut”, „Dâmbovicioara” către „Dâmboviţa”, „Olteţul” către „Olt” etc.

Este un lucru surprinzător cum de au putut comentatorii să recunoască că Argeşul se chema Marisca şi-n acelaşi timp să nu voiască a înţelege că Oltul se numea Maris!

Aşadar identitatea „Marisului” cu actualul Olt o demonstră:

1. Punerea acestui fluviu de către Erodot la marginea occidentală Sciţiei, a căni întindere spre apus nu trecea peste Carpaţi;

2. Revărsarea „Marisului” erodotian imediat în Dunăre, pe când Mureşul cel transcarpatin e nu numai prea depărtat, dar încă se varsă în Tisa;

3. Textul lui Strabone despre înaintarea de peste Dunăre a armelor romane contra dacilor anume către gurile „Marisului”;

4. Vechea numire de „Maris-mic”, sub care era cunoscut râul Argeş, vecin al Oltului.

Dar mai este o probă…

12 Agatârsii

În pasagiul reprodus mai sus, Erodot ne spune că Marisul vine din ţara agatârşilor.

Dar cine erau aceştia şi unde lăcuiau?

„Agatârsii – zice Erodot – se disting prin portul cel mai desfătat şi prin podoabe de aur: Ayasupooi se, abpotatoi ¥v8 pej eloi, Kai cpuoopopoi la maliota.1

După ce descrie apoi comunismul acestui curios popor, la care femeile aparţineau tuturor a, încât bărbaţii trăiau într-o eternă frăţie à la Fourier fără certe de gelozie, Erodot adaugă că „în celelalte agatârsii urmează obicelelor tracice”: ti 8 alla vopaia Qp» „Xi ppoo Kecwp» Kaoi.

Impresionaţi de abundinţa aurului, comentatorii aproape în unanimitate caută pe agatârsi în Transilvania2, iar Nadejdin în partea occidentală a Moldovei de sus, pierzând cu totul din vedere cealaltă particularitate nu mai puţin semnificativă: obicelele tracice.

Pentru ca textul lui Erodot să fie cu desăvârşire împăcat, cată să găsim nu numai o regiune auroasă, ci încă în vecinătatea tracilor, sau cel puţin să n-o despărţim de dânşii prin nestrăbătuta barieră a Carpaţilor; şi-apoi o regiune la sud de munţi, iar nu la nord, căci dacă nu podoabele de aur, încai „portul cel mai desfătat” nu simpatiză cu crivăţul.

Avem dară la mână patru criterii foarte pozitive pentru a descoperi ţara agatârşilor;

1. Mine de aur;

2. Apropiarea de hotarele Traciei;

3. O expoziţiune sudică;

4. Porţiunea superioară a unui fluviu ce se varsă în Dunăre;

Noi zicem porţiunea superioară, căci textul lui Erodot nu implică nicidecum izvorârea, ci numai simpla trecere a Marisului prin pământul agatârşilor înainte de a atinge Sciţia: eK 8” Agastiporov Mapij potapoj perov oummlo Yetai tro „Iotpi.

Aceste patru condiţiuni esenţiale le întruneşte întreaga zonă submunteană a Tărei Româneşti, pe care despre nord o apără Carpaţii, la mijloc o despică Oltul, iar la o coastă o scaldă Dunărea, punând-o în contact cu Tracia.

La ambele capete ale acestui lung brâu de pământ, la capătul spre Temesiana şi la capătul spre Moldova, deja Neigebaur recunoscuse urmele existinţi ale unei sistematice extracţiuni de aur din epoca romanilor3.

În timpul lui Erodot însă progresul montanistic nu mersese până acolo.

Căutarea aurului în arina râurilor, cari îl cară cu deosebire în urma ploilor, mai totdauna redus în pulbere, dar câteodată chiar cu bucăţi foarte mari4, este modul primordial, întrebuinţat din vechime la toate popoarele şi descris în literatura chineză deja cu 2000 de ani înainte de naşterea Mântuitoruluia.

Erodot ne-o spune şi el într-o mulţime de pasage6.

Aşadar avuţia de aur a agatârşilor nu consista în ascunsele vine din sânul pământului, ci în aurosul năsip al apelor; şi tocmai în regiunea de sus a Munteniei ne întâmpină cu grămadă undele cele purtătoare de aur, Argeşul, Topologul, Dâmboviţa, şiroaie mai mănunte şi regele tuturor a: Oltul7.

13

Aurul oltean în cimitirul preistoric de la Hallstadt

Înainte de a păşi mai departe cu analiza critică a geografiei lui Erodot, ne aducem aminte promisiunea dată în studiul ” de a limpezi istoria primitivă a exportaţiunii comerciale a aurului oltean; o cestiune foarte interesantă, menită a arunca o rază de lumină asupra uneia din numeroasele probleme ale aşa-numitei arheologii preistorice.

În anii trecuţi făcuse un mare zgomot în lumea ştiinţifică descoperirea la Hallstadt în Austria Superioară, adică în arhiducatul austriac de peste Ens, a unui întreg cimitir dintr-o epocă fabuloasă.

După calculii cei mai moderaţi, acest imens câmp mortuariu, compus din câteva mii de gropi, este cu patru, cinci şi chiar şase secoli mai vechi de naşterea Mântuitorului, încât în terme mediu coincidă anume cu timpul lui Erodot, sau mai bine zicând al dominaţiunii

agatârşilor la cataractele Dunării1.

Între celelalte lucruri de la Hallstadt, atenţiunea arheologiei a fost nu puţin excitată prin prezinţa mai multor obiecte de aur.

S-au ivit până acum două diverse teorii asupra proveninţei comerciale a acestui metal, pe care nu-l oferă acolo însăşi localitatea.

Chimistul Fellenberg, după ce arată prin analiză că aurul de la Hallstadt se compune din 73.78 părţi curate, 11.06 de argint şi 15.16 de cupru, fără niciun amestec de platină, conchide apoi că nu putea fi adus din Urali, ci mai curând din Transilvania2.

Această concluziune s-a părut tuturor atât de plauzibilă, încât Figuier, al căruia necontestat merit este de a fi cel mai bun vulgarizator al ştiinţelor naturale, o repetă ca ceva pozitiv: „l'or etait sans doute extrait des mines de la Transilvanie” 3.

O singură împrejurare distruge această teorie.

Ardealului îi lipseşte cu desăvârşire o mare arterie fluvială, fără ajutorul căriia, de nu astăzi în secolul drumurilor de fier, cel puţin în depărtata anticitate, când orice alte căi de comunicaţiune se distingeau prin cea mai perfectă nulitate, era peste putinţă o întinsă mişcare mercantilă4.

Însuşi Mureşul, cel mai voluminos râu al Transilvaniei, nu este decât un afluinte al Tisei, carea la rândul său plăteşte tribut Dunării, ambele făcând în cursul lor un ocol foarte lung până a veni să-şi desfunde apele în albia danubiană.

Lipsită de ţărmii unui fluviu nedependinte şi ermeticeste închisă din toate părţile între ziduri de munţi, cari îi formează o formidabilă barieră mai cu seamă despre occidinte, Transilvania se afla în imposibilitate de a aproviziona cu aur tocmai Hallstadtul.

Nu e dară de mirare că s-a mai încercat să-şi facă loc o altă teorie explicativă.

Baronul Sacken crede că aurul de la Hallstadt ar fi originar din Gastein, situat nu departe de acolo, bazându-şi

opiniunea pe un fragment al lui Polibiu, conservat de către Strabončă.

Din nenorocire însă, în loc de a susţine pe d. Sacken, fragmentul în cestiune îl combate.

În adevăr, ce zice Polibiu?

Cum că în zilele sale, adică cu vreo doi secoli înainte de Crist, se descoperise la nordul Iliriei o mină de o extremă abundinţă, astfel i că dodată făcuse a scade preţul aurului în toată Italia6.

Asadară:

1. Prima extracţiune a aurului de la Gastein este cu mult posterioară obiectelor de aur de la Hallstadt;

2. Aceste din urmă, după cum le descrie însuşi d. Sacken, sunt foarte puţine şi foarte subţiri, ceea ce probează – zice domnia sa – „că metalul era foarte rar şi foarte scump” 7, adică două cercustanţe într-o opoziţiune diametrală cu mulţimea şi ieftinătatea din textul lui Polibiu.

La cea întâie obiecţiune s-ar putea răspunde că unele morminte de la Hallstadt se par a fi din timpul lui Polibiu; însă chiar în acest caz rămâne a se demonstra în specie că aurul nu se găseşte acolo în gropile cele mai vechi sau intermediare.

La a doua obiecţiune nu se poate răspunde nemic.

Pentru ca la Hallstadt aurul să se fi bucurat de mare raritate şi de mare scumpete, el cată să fi fost adus dintr-o regiune depărtată.

Nu însă din Transilvania, ci dintr-o altă ţară având la dispoziţiune calea comercială a Dunării, care duce drept în Austria Superioară.

Iacă-ne dară reveniţi pe nesimţite în Oltenia, la auriferii agatârsi ai lui Erodot: xpuoopopoi ti papiota.

Ne mai împinge tot aci însăşi epoca cimitirului de la Hallstadt, a căruia cea mai vastă parte se referă la secolul V înainte de Crist.

Şi nu numai epoca, dar până şi compoziţiunea chimică a aurului de acolo: aproape 74 părţi curate pe lângă cari abia 11 de argint şi 15 de cupru.

Niciodată aurul ardelean nu s-a rădicat la un asemenea grad de puritate.

Iacă în astă privinţă nota pe care au binevoit a ne-o comunica d. dr. Bernath şi d. profesor Stefan Michăilescu:

„Aurul se găseşte în Transilvania sau în stare nativă, sub formă cristalină (octaedrice şi derivatele) şi ca încrustaţiuni uşoare în gangă de porfir cloritos şi quarţ, filoane ce străbat greşele carpatice şi formaţiunile gypsoase, unde se mai aflǎ şi mineraie de pyrită, blendă etc., sau în combinaţiune cu telurele, formând mineralul cunoscut sub numele de sylvanită (teluro-aurate de argint) 3Te6Au + Te2Ag. Mineraiele variază sub raportul avuţiei lor; ele merg având aur şi argint de la 2, 6, 10 până la 20 procente, iar restul este gangă. Compoziţiunea sylvanitei, după d. Petz, este:

59, 97 telure

26, 97 aur

11, 47 argint şi restul până la % este format din antimoniu, cupru şi plumb. Vreasăzică sylvanita cuprinde aproape 38% metal extractibil, din care 27% aur”.

În aurul transilvan intră cel mult 20 – 30 părţi curate, pe când acela din cimitirul de la Hallstadt ne oferă peste 70.

Orice identificare e peste putinţă.

Să ne întoarcem acum la aurul oltean.

La începutul secolului trecut, când banatul Oltului încăpuse sub dominaţia Curţii de la Viena, gubernatorul austriac al Craiovei, comitele de Stainville, se grăbi pe dată a înfiinţa pentru speculaţiunea avuţiilor metalice locale o deosebită societate comercială, care n-a întârziat a constata că aurul din năsipurile Oltului e cu mult mai bun, mai pur, mai frumos decât acel din Transilvania, precum de asemenea aurul din Motru, din Lotru, din Rudar şi din celelalte ape ale Vâlcii, Gorjului şi Mehedinţului[8].

Tot pe atunci maiorul austriac Schwanz von Springfels, după ce studiase cestiunea la faţa locului, zice la 1720 că: „aurul oltean este cu mult mai pur decât acela ce se găseşte în Transilvania şi-n Ungaria” [9].

În fine, în acelaşi an, iacă ce ne spune cu entuziasm despre aurul oltean naturalistul Schendo Vanderbech, carele petrecea în Oltenia ca medic în armata austriacă: „quod non solum magis graduatum, utpote argenti miscella nequaquam inquinatum, Transilvanicum aurum examinis iudicio praecellit, sed et copia rudium collectorum negligéntiam compensante, et insolita granulorum magnitudine distinguitur. Neque eram în solo fluvio Aluta, sed et în Argisch et Dâmboviţza, în quibus frequens est huiusce aureae loturae cultus, observare licuit, non auri tantum ramenta ac subtiliorem scobem separari, sed et lapides ferme siliceos graviori pondere se commendantes, nulloque licet externo metalici vaporis vestigio notatos, dein confractos tamquam nucleum aurum purissimum granulatum drachmae unius pondus saepe aequans în cavitate lapilli delitescens exhibuisse…” 10.

Astfel i însăşi chimia se pronunţă contra transilvanismului şi pentru oltenismul aurului de la Hallstadt.

Un asemenea verdict este definitiv şi demonstră încă o dată că ştiinţa istorică nu poate ajunge la o mare doză de certitudine dacă nu va fi strâns legată, după sistema lui Auguste Comte, cu toate ştiinţele pozitive, căci istoria e omul, iar omul este prisma naturii. Nu numai în anticitate, ci chiar astăzi aproape totalitatea aurului pus în comerciu provine din spălarea năsipului aurifer11.

Pe acest tărâm contingintele râurilor oltene ar putea fi unul din cele întâie, atât printr-o calitate superioară a aurului, precum şi prin cantitate.

Pe la ţinea secolului trecut, profitând de o ocupaţiune militară, un rus îşi combinase un serviciu de masă din aur oltean12, iar generalul Bawr ne spune că avusese ocaziuni: „de a vedea inele şi chiar vase făcute din aurul ce se găseşte în arina Oltului” 13.

De dincolo, pe coasta occidentală a creştetului Carpaţilor, în aceeaşi linie şi-n aceeaşi apropiare de Dunăre, dar într-o mai mică proporţiune şi nu ştim dacă de o calitate analoagă, Temesiana ne oferă la rândul său năsip

auros spre apus de Mehadia în marea vale a Almasului14, care făcea şi ea parte în evul mediu, precum am văzut în studiul I, din puternicul banat al Severinului.

Iacă de unde, iar nicidecum din Transilvania şi cu atât mai puţin din Iliria, provine excelintele metal observat în obiectele de la Hallstadt.

Exportaţiunea aurului de aluviune din Oltenia şi-n parte din Temesiana, adică de pe ţărmii Dunării de ambele laturi ale cataractelor, de unde firescul drum comercial se întinde departe în susul fluviului până-n inima Germaniei, ne prezintă dară trei interesante epoci:

1. Cu câţiva secoli înainte de Crist, când zoana muntoasă a Tărei

Româneşti era locuită de agatârsi;

2. În sutimele X-XIV din evul mediu, când epopeea Nibelungilor, precum am văzut în paragraful precedinte, celebra aurul din ţara Basarabilor: „gold uz Araby";

3. În primii ani ai secolului trecut, când gubernamentul austriac se apucase cu multă activitate a rădica sus în Oltenia industria spălării aurului fluvial, până ce succesul începutului s-a paralizat prin moartea înţelegintelui comite de Stainville.

Nu mai vorbim despre periodul roman, fiind mai cunoscut15.

14

Ce însemna cuvântul „Maris" la sciţi?

Din cele de mai sus rezultă că:

1. Teritoriul român de la Nistru până la Olt aparţinea în epoca lui Erodot sciţilor;

b. Spre apus de Olt şi-n susul ambilateral al acestui fluviu locuiau agatârsii;

3. Oltul, carele despărţea pe sciţi de agatârsi, se chema Maris în porţiunea inferioară la revărsarea-i în Dunăre şi pe malul său oriental pe unde forma hotarul Sciţiei.

Opiniunea generală este că termenul „Maris" ar deriva dintr-o temă mar, apă, de unde sanscritul mâra,

celticul mor, goticul marei, latinul mare, slavonicul more, litvanul mares etc.1

Zicerea ar putea fi nu numai ariană, dar şi turanică, căci în limba mongolă de asemenea muran înseamnă fluviu2, ba încă se mai anină în coada mai tuturor numitor fluviale: Aikra-muran, Kuk-muran, Un muran, Akry-muran, Djaghin-muran, Djurdja-muran etc.3

Din dată însă ce s-a demonstrat caracterul Marisului de fruntar i e între Sciţia şi Agatârsia, ni se prezintă o altă etimologie mai corectă.

În limba sanscrită maryî vrea să zică „hotar” 4.

În ramura cranică a familiei indo-europee sonul y din acest cuvânt se sibilează, astfel i că persianeste şi armeneşte hotarul se cheamă marz.

În limba albaneză, interesantul rest al vechiului grai tracic, verbul maroig exprimă ideea de „a termina”.

Radicala sanscrită este mar, a despărţi, de unde grecul mepl-Zw etc.

Maris, ca anticul nume al Oltului, va fi însemnând dar în limba scitică: „hotar”.

15 Siginii

În timpul lui Erodot comerciul aurului înavuţea pe malul nordic al Dunării nu numai pe agatârsi, dar şi pe vecinii lor din Temesiana, care se par a fi jucat atunci un rol de samsari între dânşii şi între popoare mai obscure din centrul Europei.

Textul sună:

„... Tapai m „v 0 ph” Krov eloi atitai. To 8” ppoj bopeero eu tfij Xffiphi tatithi, otideij ecei ppaoai to apteki ottivej eloi avOproprov ol olkeovtej atitqv, allî ti pepqv h8 h toţi „Iotpou ep-moj croph paivetai cotioa kai apeipoj. Mativouj 8” dtivamai puăeo Sai olkeovtaj pep-v toţi „Iotpou avăpropouj totoi owoma e „vai Svywvaj, eoSqti Xperomevouj Mhdikq. Totij 8” înpouj atitâv e „vai laoiouj ăpav to câma, epi pevte 8 aktti10 uj to basoj tâv tpixâv, mikpotij 8” kai oimotij kai aducatouj av8 paj pepeiv. Zeuyvumevouj 8” 0 p ăpmata e „vai eXutatouj, ap-at-lateeiv 8” ppoj tatita totij epixwpiouj. Kat» keiv se totitâv totij

otipouj ayxoti Evetâv tâv ev tro A8 pih. E” vai 8” M» 8 rov opeaj apoi kouj leyouoi okwi 8” otitoi M» 8 rov apoi koi Yeyovaoi, eyro în „v otik exw epippaoao Sai, yebroito 8 au pâv ev tro makpro xpovro. (Siytivvaj 8 rov kaletioi Liyuej ol avw 0 p” p Maooalihi olkeovtej totij kap» 10 uj, Kiippioi se e 80 pata). Wi se Qp» „kej leyouoi...”1.

Adică:

„Astfel i sunt înmormântările la traci. Nemini nu poate spune cu certitudine ca ce feli de oameni vor fi locuind la nord de această regiune; se crede însă că dincolo de Istru se întinde un pământ desert şi nemărginit. Singurii dintre cei ce locuiesc peste Dunăre despre care putusem afla eu, sunt aşa-numiţii sigini, îmbrăcaţi în haine mezice. Caii lor se zice a fi pletosi peste tot, având păr lung până la cinci degete, mici şi cârni şi neputincioşi pentru călărie, dar foarte iuţi la tras, din care cauză siginii îmblă în căruţe. Hotarele lor ajung până la eneţii cei de lângă Marea Adriatică. Ei pretind a fi de origine mezică; dar în ce mod, eu unul nu mă poci domeri, deşi într-un lung interval de timp toate sunt posibile. (La ligurii cei ce locuiesc dasupra Marsiliei se numesc sigini neguţitorii, iar la cipriani lancele.) Mai spun tracii etc.”

Pasagiul pus de către noi în parentezi se bănuieşte generalmente a nu fi ieşit din mâna lui Erodot; însă aflându-se în toate manuscriptele şi-n toate ediţiunile, noi n-am socotit de cuviinţă a-l suprime.

Să intrăm acum în analiză.

Relaţiunea erodotiană despre sigini este de proveninţă tracică.

Aceasta apare din următoarele consideraţiuni fundamentale:

1. Erodot o bagă la începutul librului V consacrat unei descrieri monografice a Traciei;

2. Pentru a arăta de la cine anume căpătase toate cele relative la sigini, el trece imediat la o altă naraţiune cu cuvintele: „Mai spun tracii”.

Dar Tracia în Erodot este o vorbă foarte vagă, sub care se cuprindeau geţii, bistonii, trausii, doberii, peonii,

odomanţii şi o grămadă de alte popoare, aparţinând toate unei colosale ginţi pe care el o numeşte cea mai numeroasă în toată Europa: „0 ph” krov 8” eSvoj megiotov coti meti ge Iv80 tij partrov avOproprov” 2.

Înghiul meridional dintre Pont şi Dunăre îl ocupau geţii, cu care singuri dintre toate naţiunile tracice se învecinau sciţii, după cum urmează chiar din cuvintele acestora, reproduse de către Erodot: „Op» ikaţ kai 8 q kai totij piv covtaj pihoioxropouj retaj” 3.

Numai geţii fiind limitrofi cu Sciţia, întreaga Dunăre sudică până la puntul revărsării Oltului intra în teritoriul getic, adică ceva mai mult sau ceva mai puţin, căci nu este probabil că fruntaria occidentală a sciţilor şi fruntaria occidentală a geţilor să fi tăiat fluviul printr-o linie perpendiculară.

Acea ramură tracică, de la care s-a fost informat Erodot despre sigini, nu erau geţii, deoarăce aceştia se învecinau numai cu Sciţia şi cel mult cu o fracţiune din teritoriul agatârsic.

Prin urmare cată s-o aşezăm mai spre apus de dânşii, cam în Serbia actuală, şi astfel i vom avea în faţă-i pe sigini anume în Temesiana de astăzi.

Dramaturgul Sofocle, scriitor contempurean lui Erodot, confirmă această interpretaţiune.

Într-un pasagiu, conservat de către Strabone, el zice că „Troianul Antenor şi eneţii fugiseră în Tracia şi de acolo la Marea Adriatică”: „tov în „v otiv Avt» vopa kai totij pai8 aj meti tâv pepigevornevrov Evetâv el tqv epak-v pepiofflăqvai, kakeisev 8 iapeoeiv el tqv legomevhv kati tov A8 piav Evetikqv” 4.

Confruntaţi acum ambele indicaţiuni topografice.

Dincolo de Dunăre noi vedem în Sofocle Tracia ajungând până la ţara eneţilor de lângă Marea Adriatică.

Dincoace de Dunăre, noi vedem în Erodot Siginia ajungând iarăşi până la ţara eneţilor de lângă Marea Adriatică.

Una dincolo, cealaltă dincoace de Dunăre, ambele sunt puse faţă-n faţă într-o poziţiune paralelă.

Conformitatea este perfectă, arătându-ne totdodată că în epoca lui Sofocle şi a lui Erodot, adică cu vreo patru-cinci secoli înainte de Crist, Italia era considerată ca prea apropiată de cataractele Istrului, ceea ce mai rezultă încă şi din generală opiniune a anticităţii că un braţ al Dunării se vărsa în Marea Adriaticăă.

În fapt, precum am mai spus-o, Siginia corespundea numai cu Temesiana şi Tracia numai cu malul opus al Serbiei, nu mai departe decât atâta.

Aici totuşi nu se încheie analiza.

S-o urmărim până-n capăt.

Într-un alt pasagiu, Erodot ne dă indirect până şi numele special al acelei Tracii: „câmpia tribalică”, pe8 iov to Tpiballikov, deşi în restul operei sale nu se găseşte nicio menţiune despre poporul tracic al tribalilor.

„Câmpia tribalică”, după cum o descrie dânsul, se afla dincolo de Dunăre, ocupând teritoriul dintre acest fluviu şi dintre acea parte a Iliriei unde locuiau eneţii6.

Tot acolo din punct în punct noi găsim pe tribali cu patru secoli mai încoace în geografia lui Strabone, carele ni-i arată învecinaţi spre nord cu Istrul, spre răsărit cu geţii şi spre occidinte cu Iliria7, ceea ce constituă literalmente Tpiballikov pe8 iov.

Asadară, urmărind cestiunea din pas în pas, noi am reuşit a restabili în Erodot, conduşi numai de context şi de autoritatea contempureană a lui Sofocle, un punct foarte însemnat: relaţiunea despre sigini el o datorea anume naţiunii tracice a tribalilor, aşezate atunci pe ţărmul sudic al Dunării, spre apus de geţi, în Serbia de astăzi.

Suntem însă departe de a ne închipui că „părintele istoriei” ar fi cercetat vreodată personalmente regiunea tracică pe care o numeşte pe8 iov to Tpiballikov.

Comercianţii din toate ţărele Peninsulei Balcanice vizitau la gurile Dunării colonia mileziană Istria, şi nu aiuri decât acolo trebuia să fi căpătat Erodot de la tribali noţiunile sale despre sigini, întocmai precum în Olbia sau to Bopuo Seve” tffiv empopiov8, o altă colonie tot mileziană pusă la gurile Niprului, el se informa despre

sauromaţi, budini, neuri şi restul popoarelor din acea direcţiune.

Istria şi Olbia, un stabiliment grec la marginea Traciei şi un stabiliment grec la marginea Sciţiei, ambele într-un nencetat contact comercial cu toate neamurile de pe litoralul nord-vestic al Pontului, erau localităţile cele mai nemerite pentru a procura istoricului grec perspectiva lumii barbare de jur în jur.

Noi întrebuinţăm într-adins cuvântul perspectivă, căci numai el explică natura spuselor lui Herodot, carele este totdauna atât de precis când povesteşte ceea ce se apropie de Istria sau de Olbia, dar devine apoi treptat din ce în ce mai confuz în proporţiunea depărtării razei sale de observaţiune de la aceste două centruri.

16

Caracterul comercial al siginilor

Siginii locuiau în Temesiana, învecinaţi spre sud cu tribalii şi spre răsărit cu agatârsii, astfel i că de cei întâi îi despărţea Dunărea şi de ceilalţi Carpaţii, iar spre apus teritoriul lor mergea aproape până la Iliria.

Deşi nu atât de desfătaţi, nu abpotatoi ca agatârsii, siginii se distingeau totuşi de asemenea prin avuţia veşmântului, căci purtau haine mezice eoSqti xpewmevouj Mh8 ikq, şi Erodot ne spune el însuşi într-un alt pasagiu că luxoasa îmbrăcăminte persiană era imitată după acea mezică: tiare, tunice mânecate de varii culori etc.1

Caii siginilor, mici, pletosi şi cârni, nu puteau servi la călărie, dar prin iuţeală erau de minune la ham, ceea ce făcea ca stăpânii lor să tot îmble mereu în căruţe.

Aceste două amănunte despre sigini, abundinţa şi cărăuşia, ne dau deja o vagă imagine a unor commis-voyageurs sau travelling-clerks, chiar dacă vechiul scoliast al lui Erodot nu s-ar grăbi a adăuga că numele lor se poate lua în înţeles de neguţitor: kapqloj2.

Marsilia e departe de Temesiană, dar nu mai departe de cum e România de Armenie.

Până-n secolul XVI părinţii noştri numeau armeni pe

toţi neguţitorii3.

În Transilvania până astăzi se ia ades în acelaşi simţ cuvântul grec.

Pentru ca numele siginilor să fi devenit sinonim cu „neguţitor” tocmai la Marsilia, mărfasii lor trebuiau în realitate să fi ajuns până la Pirenei; şi astfel i se explică, între celelalte, de ce Erodot, după o confuză rumoare, deduce de acolo însăşi Dunărea: „apXamevoj ek Keltâv kai nup» vhi polioj” 4.

Ca unii ce locuiau în Temesiana, adică dencolo de cataracte, siginii aveau nu numai cai şi căruţe, ci încă porţiunea Dunării cea mai liberă de orice pedece, în lungul căriia vasele din veacul de mijloc se urcau fără nicio dificultate cu mărfuri orientale până-n centrul Bavariei.

Una din trăsurele caracteristice ale spiritului mercantil din toţi timpii este de a ascunde după putinţă pieţele, de care profită egoistul comerciant prin exportaţiune sau prin importaţiune.

Cartaginea şi Elada în anticitate, Genova şi Veneţia în evul mediu, au practicat-o pe larg într-un mod sistematic, iar în miniatură până astăzi fiecare neguţitoras tăinuieşte de ceilalţi fabricile şi depozitele de unde-şi aduce marfă mai bună şi mai ieftenăă.

Această tactică rezultă din acea regulă mercantilă vulgară pe care celebrul economist List a expres-o foarte bine în două cuvinte: „după ce te-ai suit la înălţime, cată a respinge cu piciorul scara, pentru ca nu cumva să se urce alţii după tine” 6.

Deja Esiod spusese, sunt acum treizeci de secoli, că „olarul invidiază pe olar şi zidarul pe zidar”: „Kai kepametij kepameii koteei kai tektovi tektrov… 7

Pe când căluşeii cei cu păr de cinci degete alergau în fuga mare cu căruţe încărcate până la Iliria, sau duceau frumosul aur oltean anticilor locuitori ai Hallstadtului, pe când Dunărea spuma sub vâslele speculantului plutaş, siginii asicurau totdodată pe vecinii tribali cum că în susul fluviului nu locuieşte nicio fiinţă omenească.

De la dânşii, prin intermediul tracilor, au trecut la

Erodot cuvintele din pasagiul de mai sus despre nelocuibilitatea ţărmului danubian nordic; căci din alte fântâne Erodot auzise, din contra, că de la izvor şi până la Pont întreaga Dunăre curge tot prin ţăre locuite: „o m „v 8 q „Iotpoj, peei gâp 8 i olkeumevhi, ppoj pollâv givrooketai, pepi 8” tâv toţi Neilou p-gerov oti8 eij exei legeiv” 8.

„Părintele istoriei” nu se contrazice, după cum s-ar putea crede la prima vedere, ci numai reproduce neste aserţiuni diferite din neste diferite sorginţi, pe care e datoare a le discerne analiza critică.

17

Anticităţile apiculturii române

Nu aurul singur înavuţea pe agatârsi şi pe samsarii lor sigini.

Mai era o altă ramură comercială foarte productivă.

După ce descrie traiul siginilor, Erodot urmează mai departe: „ Wi 8” ep» „kej legouoi, meliooai katexouoi ti pepiv toţi „Iotpou, kai 0 po totitrov otik elvai 8 ie1Seiv to ppooffitepro. Emoi m „v vuv tatita legovtej 80 keouoi legeiv otik olkota. ti gâp Zroa tatita paivetai e „vai 8 tiopiga. alla moi ti 0 po tiv apktov aoikqta 80 keei e „vai 8 ii ti ytixea. Tatita m „v vuv tqj xrophi tatithi pepi legetai” 1.

Adică:

„Mai zic tracii că peste Dunăre sunt atâtea albine încât nu e chip a străbate mai încolo. Acei ce o spun nu mi se par a avee dreptate, căci se ştie că aceste insecte nu sufăr frigul, ci eu cred mai curând că din cauza frigului sunt nelocuite părţile nordului. Acestea sunt cele ce se povestesc”.

„Peste Dunăre nu încapi de albine!” ziceau lui Erodot tracii din „Câmpia tribalică”, cari ocupau anume malul danubian serbesc opus Olteniei şi Temesianei, locuind în vecinătatea agatârşilor şi a siginilor.

Părintelui istoriei nu-i venea la socoteală a da crezământ acestei aserţiuni, încât el ne-ar fi lăsat şi pe noi în dubiu, de n-am avea denaintea ochilor realitatea cea vie, mai însoţită de mărturia unui alt scriitor grec tot din epoca

lui Erodot.

Astăzi apicultura română este într-o tristă decadinţă.

Decanul agronomiei naţionale, venerabilul nostru amic d. Ion Ionescu, are tot dreptul de a zice:

„Nu ştim cum au putut să lase românii din mâna lor creşterea albinelor şi să ajungă a cumpăra ceară din străinătate. De la rădicarea turcilor din ţară s-au stricat şi mierăriile, şi de atunci n-au mai ieşit neguţitori cari să strângă miere şi să stimuleze pe cultivatori a o produce şi a căuta de ţinerea albinelor” 2.

Nu aşa a fost în vremile mai denainte.

Pe la 1780, studiind la faţa locului condiţiunile industriale ale litoralului Mării Negre, francezul Peyssonel zicea: „Ceara este principalul articol de exportaţiune al Munteniei; calitatea-i e foarte frumoasă şi cantitatea imensă” 3.

Tot atunci raguzanul Raicevich, primul consul austriac în România, consacrând apiculturii un capitol separat într-o excelinte descriere naturală a ambelor principate danubiane, zice că ceara noastră „este fără îndoială cea mai frumoasă şi cea mai căutată în toată Europa, încât albinele trebui considerate ca una din cele mai preţioase şi mai bogate producte ale regiunii” 4.

Mulţămită domnului Gr. G. Tocilescu, noi posedem din Ministeriul Lucrărilor Publice statistica apicolă de pe amândouă laturile Milcovului din anii 1869, 1870 şi 1871, din care rezultă în terme mediu că districtele române cele mai avute în stupi sunt până astăzi Vlaşca şi Doljul, ambele la Dunăre în Muntenia occidentală, adică tocmai acolo unde în zilele lui Erodot „nu încăpeai de albine”.

Naturalistul Elian scria în secolul III după Crist, dar avusese în mână pe un alt autor grec anonim cu mult mai vechi, carele trăia atunci când sciţii lăcuiau încă pe ţărmul danubian nordic în vecinătatea Traciei, adică de nu chiar în timpul lui Erodot, cel puţin înainte de Alexandru cel Mare, căci în epoca acestui cuceritor nordul Istrului era deja cuprins de către geţia.

„Scriitorul meu – zice Elian – merită cea mai deplină

încredere, căci el cunoştea lucrurile din propria experiinţă, nu după nesicure povesti ca Erodot: el 8” evavtia Hpo8 titi legw, m» moi tij axbeaow o gâp toiatita elprov, lotopiav apo8 ei – Kvuaoai, all’ otik aKo-v a8 eiv epato mâv aPaaaviatov.”6.

Ei bine, ce zice oare acea importanţisimă fântână?

„La sciţi frigul e nesupărăcios pentru albine, încât ei întrebuinţează nu miere străină, ci locală, ba o şi expoartă, vânzând faguri mişilor: melittaj EKU0 i8 aj e „vai, epa” ei v te toţi xptiouj otioev. kai mevtoi kai p-pa-em el Muootij Komi Zovtaj Sktioaj otik ooeâov Apiaiv, allî a-0 igev” meli Kai Khpia epixropia” 7.

E vorba despre Sciţia cea învecinată cu Misia, iar Misie se numea generic tot litoralul dunărean al Traciei încă din timpii omerici8; cu alte cuvinte, e vorba despre porţiunea Sciţiei de la Pont până la Olt.

Considerând însă firea albinelor, cărora după expresiunea bătrânului agronom Varone: „natura le-a menit locurile silvestre, munţii cei neculţi şi înfloriţi totdodată” 9, cuibul de predilecţiune al acestor muncitoare insecte în Ţara Românească trebuia să fi fost totdauna mai cu preferinţă creştetul carpatin al Olteniei, mai apărat de viscolii nordului şi mai expus spre sud.

Până astăzi mehedinţenii, fruntaşii vechiului banat al Severinului, poartă drept emblemă în marca lor districtuală o albină10.

Pe când sciţii de la Siret exportau faguri peste Dunăre la geţi, unde însă întâmpinau concurinţa superbelor producte apicole ale Greciei, agatârsii prin mijlocul siginilor aveau deschisă o piaţă cu mult mai vastă şi mai sicură, aprovizionând cu miere şi cu ceară toată Europa centrală, deşi tribalilor le spuneau din mercantilism că acolo nu lăcuieşte nimeni.

Un comerciu întins şi fecund ne explică singur, sau mai bine zis pe prima linie, acea treaptă de civilitate la care reuşiseră a se rădica agatârsii în basinul oltean al Tărei Româneşti sunt acum aproape două milenii şi jumătate.

Comodităţile traiului, pe care le indică portul lor cel desfătat; respectul ce-l ştiuseră insufla până şi barbarilor sciţi11; toate astea nu sunt singurele trăsure din caracterul acestei originale naţiuni.

Aristotele, numai cu un secol mai nou, completează relaţiunea lui Erodot, zicând că agatârsii aveau legi în versuri12.

„Cine ar putea crede asemeni lucruri tocmai în Sciţia!” exclamă cu naivitate un critic german13.

Erudiţiunea modernă, după cum pe sciţi se încearcă a-i face când finezi, când slavi, când germani, tot astfel i pe agatârsi i-a identificat uneori cu celţii, alteori cu mongolii, câte odată cu dacii sau cine mai ştie cu cine, iar pe bieţii sigini nu s-a temut a-i preface în strămoşi ai ţiganilor14.

Toate aceste opiniuni s-au emis clopotrivă cu multă uşurinţă15. Noi unii lăsăm controversa în stare pendinte până la Istoria etnografică a Munteniei, unde va fi locul a limpezi naţionalitatea numeroaselor popoare cari preceseră la Dunărea de jos naşterea neamului român.

Aci ne interesă exclusivamente teritoriul Tărei Româneşti.

18

Vespile din Temesiana

În naraţiunea erodotiană despre imposibilitatea de a lăcui în susul ţărmului nordic al Dunării de răul albinelor, nouă ni se pare că, pe lângă elementul curat apicol, limpezit în paragraful precedinte, cată să se mai deosebească pe o linie secundară un alt ingredient, surprins cu multă agerime de către răposatul istoric transilvan Schuller.

Temesiana este bântuită periodiceste de un feli de tăuni, cunoscuţi sub numele tehnic de Oestrus columbacensis sau Simula columbacensis, cari vara şi toamna se răspândesc în stoluri pe tot spaţiul de la Bazias până la Mehadia şi Orşova, căzând pe boi, vace, cai, porci, oi, capre, distrugând adesea turme întregi şi torturând chiar pe oameni1.

Românii din Temesiana povestesc cu spaimă că aceste vespi se nasc în toţi anii dintr-un cap de balaur, pe care-l tăiase Sântul Georgiu şi l-a aruncat într-o peşteră de lângă ruinatul castel Columbaciu: numai prin venin de şarpe ei îşi pot explica o muşcătură atât de otrăvitoare! 2

E foarte remarcabil un nume românesc al tăunului, întrebuinţat mai cu seamă în Muntenia, dar cunoscut şi peste Carpaţi: „streche” a.

Acest termen nu poate deriva decât din latinul stragula, în înţeles de mortuară, de la atrages – măcel sau ruină.

Din „stragula”, după spiritul limbii noastre a trebuit să se nască straghe, ca şi unghe din „ungula”, de unde apoi forma scăzută streche, întocmai să zeche din „sagulum”.

Din puntul de vedere al semnificaţiunii, românul streche se rapoartă către latinul „atrages” tot aşa precum latinul tabanus, de unde al nostru „tăun”, se referă la sanscritul „tapana”, tortură, de la radicala ariană tap, a turmenta, din care provin de asemenea malaicul tabuvan – vespe şi giavanezul tawon – albinăb.

Mai pe scurt, „streche” înseamnă: insect omorâtor.

Acest nume român şi mai cu seamă muntenesc al tăunului, atât de conform cu natura în adevăr teribilă a lui Oestrus-columbacensis din Temesiana, concurge şi el a explica ideea pe care, sunt acum vreo douăzeci şi patru secoli, îşi făcea bătrânul Erodot despre ucizasele albine de pe ţărmul nordic al Dunării, când zice că din cauza lor nu pot lăcui oamenii.

Schuller a spus cel întâi că Erodot în relaţiunea-i despre regiunea danubiană va fi înţelegând prin albine pe

acest teribil tăun3.

Trebui să se zică mai corect că mulţimea vespilor Temesianei şi mulţimea albinelor Olteniei au fost confundate într-o singură îngrozitoare mulţime de către învecinaţii tribali, conduşi la aceasta prin asemănarea de aspect între vespe şi albină, întocmai după cum ţăranul temesian din zilele noastre confundă pe mortiferul tăun cu balaurul din cauza asemănării în puterea veninului.

În ambele identificări se manifestă o procedură analoagă a imaginaţiunii poporane.

Este instructiv de a urmări la Dunăre pe tăunul de la Columbaciu deja cu cinci secoli înainte de Crist!

19

Mapa geografică a Agatârsiei

Dezbătând mai sus poziţiunea geografică a agatârşilor, noi demonstrarăm prin textul lui Erodot că ea îmbrăţişa toată zona subcarpatină a Munteniei de la cataractele Dunării până la Vrancea, dar nu crezuserăm acolo de cuviinţă a cita un pasagiu foarte remarcabil, carele confirmă şirul argumentaţiunii.

Determinând hotarele Sciţiei, Erodot zice:

„H8 h Sv apo în „v „Iotpou ti kattipepăe ei tqv meoogaiav pepovta apok1 h” erai q Skuăikq 0 po ppffitrov Agastiporov, meti 8” Neupâv, epeitev 8” Av8 popagffiv, teleutaiwv 8” Melagxiaivrov.”1.

Adică:

„Vecini ai Sciţiei, începând de la Istru şi înaintând spre interiorul pământului, sunt: întâi agatârsii, apoi neurii, de aci androfagii, în fine melanchlenii”.

„Începând de la Istru întâi agatârsii” – oare poate fi ceva mai geometric?

Un capăt al Agatârsiei e pus la Dunăre, prin celălalt capăt „în interiorul pământului” ea se învecinează cu neurii, iar lungul întreg al teritoriului ei se ciocneşte cu hotarele Sciţiei.

A nu înţelege acest text al lui Erodot este un adevărat miracol, şi totuşi n-a voit să-l înţeleagă până

acum absolutamente nemini, fiindcă pe toţi îi zăpăcea numele râului Maris, mânându-i departe la Mureş în loc de a-i lăsa să se oprească pur şi simplu la Olt!

Tradus pe o mapă, pasagiul de mai sus reprezintă următoarea figură:

SI I S NEURII.
GINNII R 3
T S I.I.
K
—
!
O Q
Ca < — S C I T I A
ii Alb h 9
pletos! ţi
ne.

Fluviulu Istru
T R I B A L L I I
GEŢII

Faţă cu această primă schiţă de cartă, ne-a venit rândul de a face cunoştinţă cu vecinii nord-ostici ai agatârşilor.

20

Migraţiunile neurilor prin Moldova

Toţi comentatorii pun pe neuri cu mult mai sus sau cu mult mai într-o parte de adevărata lor regiune1.

Şi nemic mai natural, deoarăce determinarea teritoriului neuric depinde strictamente de prealabila precizare a pământului agatârsic, încât orice eroare în privinţa acestuia din urmă trage după sine desfigurarea întregii Sciţii a lui Erodot.

Să ne-ncercăm a restabili după putinţă veritatea textuală.

Neuria – zice Erodot – se întinde de la marginea orientală a Agatârsiei până la izvorul Nistrului, unde se întâlneşte cu fruntaria Sciţiei2.

Prin urmare neurii se aflau spre apus de Nistru, anume de partea-i superioară, cuprinzând ceva din Galiţia, Bucovina şi o porţiune a Moldovei de sus.

Erodot ne mai spune că o generaţiune înainte de Dariu Istasp, vrea să zică cu vreo şase secoli înainte de Crist, neurii au fost lăcuit într-o altă ţară, de unde-i gonise mulţimea şerpilor, silindu-i a refugi la budini3.

Urmează dară că regiunea dintre Nistru şi Şiret, unde lăcuiau neurii în timpul lui Erodot, fusese dentâi a budinilor, împinşi apoi de invaziunea neurică cu mult mai departe spre nord-ost, astfel i că aceste naţiuni în epoca „părintelui istoriei” nici nu se mai învecinau măcar una cu alta, ci erau despărţite prin două popoare intermediare, numite androfagi şi melanchleni4.

Unde însă va fi fost ţara cea primitivă a neurilor, pe care Erodot o specifică în treacăt numai prin mulţimea şerpilor: „opiaj yap api pollotij pin XePh avepawe?”

Ne pot conduce la descoperirea adevărului următoarele cinci criterii:

1. Pentru ca neurii să fi alungat pe budini spre nord-ost, năvala cată să fi fost făcută despre sud sau despre apus, una din două.

2. Erodot întrebuinţează pentru şerpi cuvântul opij, şi tocmai această expresiune a servit a numi din cea mai depărtată anticitate o urbe din Bugeac cam de la gurile Nistrului Opiotiooa, adică „oraş de şerpi” 5, din cauza mulţimii şerpilor, după cum se numea tot Opiotiooa din cauza mulţimii şerpilor Rodosul6, şi după cum tot din cauza mulţimii şerpilor se numea Opiroăj; o insulă arabică7.

3. Besarabia actuală, mai ales în partea-i inferioară, este renumită prin reptilii săi, încât colonelul rus Meier, carele o vizitase pe la 1790, zice că un regiment întreg de muscali, cantonat atunci pe malul Nistrului între oraşul Bender şi satul Osmăneştii, era supărat de nenumărata mulţime de şerpi8, ceea ce ne zugrăveşte de minune, pe o scară în miniatură, antica soarte a neurilor.

4. Insula Fedonisi de la gurile Dunării, celebră prin

anticul templu al lui Ahile, pe care-l descrisese pe larg Arian în zilele împăratului Adrian9, e cunoscută până astăzi sub numele de Insula Şerpilor10, fiind plină de neste şerpi „lungi şi negri” 11.

5. În fine, tot în Besarabia, în apropiarea târgusorului Bălţile, se descoperi pe la 1830 un balaur de o mărime colosală, căruia naturalistul Eichwald, după ce-l examinase în legătură cu textul lui Erodot, nu s-a sfiit a-i da numele de Python neurorum12.

Astfel i dară primitiva locuinţă a neurilor fusese cu sicuranţă pe litoralul marin dintre Nistru şi Dunăre, sau chiar de acolo mai încoace până la Prut şi Siret; o regiune adecuată, atât din puntul de vedere topografic, precum şi din cel zoologic, cu acea ţară sudică, din care ei fugiseră în sus de groaza şerpilor, gonind pe budini din Moldova nordică, din Bucovina, dintr-o parte a Galiţiei, şi aşezându-se dânşii acolo unde i-a găsit definitivamente stabiliţi expediţiunea persiană în Sciţia în anul 500 înainte de Crist.

Şi să se noteze bine că neurii nici că puteau fugi de la gurile Dunării spre nord decât numai în această unică direcţiune, căci, să fi apucat ei a trece Nistrul, dădeau iarăşi peste şerpi, ba încă într-un număr şi mai mare, după cum zice însuşi Erodot: „o! 8 ex pleuvej avw Gsv api sk tâv 8 p» mwv 8P8P8SOV” 13.

Poziţiunea geografică a neurilor, sau mai corect cele două poziţiuni geografice ale lor, cea primitivă în Bugeac şi cea posterioară în susul Nistrului, sunt dară pe deplin limpezite.

Erodot ne arată aproape în fiecare regiune câte o specie animală mai răspândită.

Până aci noi am văzut:

La sigini caii pletosi;

La agatârsi şi-n parte la sciţi – albine;

Între Nistru şi Dunăre – şerpi.

Ei bine, în ţara cea nouă a neurilor predomneau lupii, încât de îmbulzeala lor până şi locuitorii şi-au câştigat reputaţiunea de a fi ceea ce se cheamă loup-garous sau

wehr-wolfen: „atât sciţii precum şi grecii colonizaţi în Sciţia – zice Erodot – susţin că fiecare neur se preface o dată pe an în curs de câteva zile în lup, redobândindu-şi apoi forma umană” 14.

Afară de această particularitate de licomorfie, el ne spune că neurii se ţineau de obicelele scitice, diferind de vecinii lor agatârsi, ale cărora moravuri aveau un caracter tracic.

După ideea cartografică a lui Erodot, Sciţia avea o configuraţiune pătrată: „cati & v ti SKU0 iKfij roj sotiahi Texpayâvou” 1.

Teritoriile limitrofe ale agatârşilor şi neurilor, considerate la un loc, încingeau înghiul nord-vestic al pătratului scitic:

TIRSII NEURII

21

Regiunea sciţilor plugari

S C I T I A

Confederaţiunea scitică fiind împărţită în triburi, pe care Erodot, după traiul fiecăruia, le distinge prin termenii de calipizi, nomazi, alazoni etc., se naşte acum cestiunea: ca ce feli de sciţi anume vor fi locuit în înghiul cel învecinat cu Agatârsia şi Neuria?

Un singur scurt pasagiu rezolvă până la un punct această întrebare.

Iacă-l:

„Ypp 8 ex AlaZrovwv oiKsouai XkuGai apompej, oî ouk spiait» ai apeipouai tov aâtov, all’ spipp» ai. Touwv 8 ex Katupep Ge oiKsouai Neupoi” 2.

Adică:

„Dencolo de alazoni locuiesc sciţii plugari, cari seamănă grâu, nu însă pentru uzul lor, ci de vânzare. Mai sus de aceştia locuiesc neurii”.

Privind din Olbia, Erodot vedea lucrurile în următorul mod:

NEURII

(!) 7T8 p)

ALAZONII

OLBIA

Într-un alt pasagiu, voind a fi şi mai explicit, Erodot zice că Nistrul şi Bogul îşi apropie cursurile lor în regiunea alazonilor: Kat Ala-wvaj3.

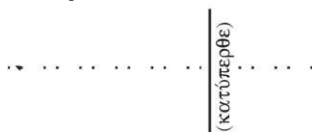
Atâta ne ajunge.

Sciţii plugari, ca unii ce erau limitrofi cu neurii şi cu alazonii totdodată, nu puteau locui aiuri decât spre apus de Nistru, căci spre răsărit ei nu încăpeau de alazoni, şi spre apus anume de porţiunea mijlocie a Nistrului, fiindcă cea superioară, precum am văzut-o mai sus, aparţinea neurilor.

Cu alte cuvinte, sciţii plugari ocupau Moldova centrală.

Însă oare numai atâta?

După Erodot ei sunt ramura cea mai occidentală a sciţilor, fiindcă niciun alt trib, absolutamente niciunul, nu este menţionat nicăiri mai spre apus de dânşii.

Deci de la Nistru până pe la Olt, adică până la agatârsi, era regiunea cea agricolă a Sciţiei, unde se cultiva grâu, nu însă pentru uz local, ci de vânzare.

Iarăşi comerciul pe scenă!

Iarăşi Dunărea!

Zonele câmpeană şi danubiană a României ne apar, sunt acum două mii patru sute de ani, întocmai tot atât de plugare, şi-apoi de vânzare, iar nu pentru uz local, după cum ele sunt chiar în momentul de faţă!

Singura diferenţă este că-n locul sciţilor figurează românii, unii şi alţii crescuţi prin aceeaşi acţiune a naturii.

Pliniu cel Bătrân ne spune că-n timpul său, pe la începutul erei creştine, întreaga Dobroge actuală era ocupată de sciţii plugari, veniţi de pe malul nordic al Dunării: „totum cum tractum Scythae Aroteres cognominati tenuere” 4.

Această ocupaţiune se întâmplase înainte de Cezar, căci sub Strabone Dobrogea era deja cunoscută sub numele de Sciţia Mică prin opoziţiune cu Sciţia cea Mare despre crivăţă.

Această mărturie a lui Pliniu întăreşte primitiva poziţiune geografică a sciţilor plugari, Aroteres cognominati, apotqpej, anume în România, căci numai de aci ei puteau trece în Dobrogea.

Noi avem însă la mână o altă confirmaţiune şi mai ponderoasă.

Alor, geograf grec posterior lui Erodot abia cu un secol, ne arată pe sciţii plugari tot acolo unde-i văzuserăm în Erodot: în înghiul nord-vestic dintre agatârsi şi neuri.

El zice:

„Nprotouj 8” papa tov „Iatpov e „vai Kappidaj ei phKev „Epopoj, e „tev Apotqpaj, ppoaro Neupotij” 6.

Adică:

„Dacă treci Istrul, primii locuitori sunt cei din Carpaţi, apoi plugarii, în fine neurii”.

Carpaţii lovindu-se cu Dunărea anume în Oltenia, este învederat că prin Kappidai Alor înţelege pe agatârsii lui Erodot.

Până şi expresiunile sunt identice: papa tov „Iatpov sau apo în „v „Iatpou, după care apoi pprotouj Kappidaj într-unul şi nprotrov Agadtiptrov în celălalt7.

Acţiunea naturii asupra omului 375

acest punct stabilit, iacă şi perspectiva lui Alor:

Epitetul de Kappidai, dat agatârşilor de către Alor, este foarte remarcabil, nu numai ca cea întâie menţiune nominală a Carpaţilor, dar încă şi ca cea mai veche formă a numelui topic: munteni.

Nedependinte de cestiunea originii naţionale, acest epitet a trecut ca moştenire de la agatârsi către succesorii lor teritoriali dacii, a căror o ramură tot din ţara Românească se zicea carpi1, şi-n fine de la învinşii daci l-au primit iarăşi în aceeaşi regiune cuceritoarele legiuni romane, traducându-l prin Montani.

Şi ceea ce nu e mai puţin important, Carpaţii există chiar astăzi ca nume viu în gura poporului numai şi numai în Muntenia, unde se cheamă Carpatin un munte de peste Olt în Gorj, şi un altul de dincoace în Muscel2, adică ambii tocmai în locaşul agatârşilor Kappisai şi al dacilor carpi.

Carpat însemna munte nu numai la agatârsi şi la daci, ci încă se pare a fi avut acelaşi înţeles în diverse limbi primordiale, despărţite una de alta prin origine şi prin spaţiu, căci noi vedem la cele două capete opuse ale Europei munţii Carpetani în Spania3 şi muntoasa insulă greacă cunoscută deja în Omer sub numele de Kpapa Goj sau Kappa Goj4.

Steub a constatat în vechea limbă retică existinţa aceleiaşi teme kar în înţeles de „deal” 5.

Studiul III.

O dată

Tot aci se referă sanscritul kâra cu semnificaţiune de munte acoperit de zăpadă, armeneşte chiar – peatră şi charag – stâncă, celticeste carr etc.6

Derivaţiunea „Carpaţilor” de la slavicul chrb, înălţime, pe care o patrona Safarik7, cată dară să fie lăsată cu totul la o parte, cu atât mai mult că la slavi sonul ch nu corespunde filologiceşte unui k arian, ci reprezintă regularmente pe un s primitiv8.

Vom observa în treacăt că aproape toate etimologiile lui Safarik păcătuiesc prin necunoştinţa fonologiei

comparate, ale căriia legi erau pe atunci abia întrevăzute.

Erodot, deşi mai-mai contempurean cu Alor, totuşi nu menţionează Carpaţii.

Dar se poate oare ca el să nu fi auzit nemic, de la amicii săi din Istria şi din Olbia, despre un gigantic creştet atât de apropiat de Dunăre şi de Fbnt?

Safarik crede că Bem, Aâpoj, se referă în Erodot nu numai la Balcani, ci şi la Carpaţi:

„Stefan Bizantinul pune pe agatârsi în Bem. Este dară cert că amândouă creştetele, acel din Tracia şi acela ce desparte Muntenia de Ardeal, ambele legate prin cataractele Dunării, au fost cunoscute anticilor sub numele de Bem, adică omătos, cuvânt indo-europeu de aceeaşi rădăcină cu Hima-laia, cu Imaus etc. Când Erodot, IV, 49, aduce din Bem râurile Atlas, Auras şi Tibisis, în care noi recunoaştem Oltul, Jiul şi Temesul, cată să se înţeleagă Hemul nordic, deşi textul, din eroarea copiştilor sau chiar a autorului, are bopqv, iar nu votov” 9.

Mai întâi este o gravă eroare filologică de a crede că Bem înseamnă „omătos, cuvânt indo-europeu de aceeaşi rădăcină cu Hima-laia etc.”

Este o gravă eroare filologică, de vreme ce spiritul aspru în limba greacă înlocuieşte nu pe arianul h, ci pe’s: otij = tij etc.10, astfel i că Hemul, mai bine Haimul, Aâpoj exprimă perfectamente pe sanscritul sâman, hotar, de unde armeanul himan, temelie11; şi-n adevăr, Balcanul forma „hotarul” cel mai esenţial al Traciei.

Nefericit în etimologie, Safarik nu este mai norocos în restul pasagiului de mai sus.

El nu probează prin nemic identitatea Atlasului, Aurasului şi Tibisisului cu Oltul, Jiul şi Temesul.

Este o foarte nudă afirmaţiune.

Şi mai ciudată e arbitrara prefacere din bopqv în votov, schimbându-se nordul în sud fără cea mai slabă umbră de argumentaţiune, sau măcar de plauzibilitate.

În pasagiul pe care-l citează celebrul arheolog boem, Erodot se pronunţă limpede, după toate manuscriptele şi după toate ediţiunile, cum că „trei râuleţe curgânde spre

nord se varsă în Istru din culmile Hemului” 12.

„Curgânde spre nord”, peovtej ppoj bope-v, este tot ce poate fi mai decisiv pentru a demonstra că Atlasul, Aurasul şi Tibisisul scăldau Bulgaria, în privinţa căni Istrul e nordic, iar nicidecum România, de unde râurile se pot vărsa în Dunăre numai spre sud.

Pliniu cel Bătrân, când vorbeşte despre Tracia, ne spune, întocmai ca şi Erodot, că din Bem se varsă în Dunăre trei ape: „ex Haemo, Utus, Escamus, Ieterus” 13.

Ieterus este cu certitudine râul Iantra, pe care bulgarii îl numesc până astăzi Ieter14, şi-n care lesne se poate recunoaşte Atlasul lui Erodot nu numai prin identitatea fonetică: aţi = au, dar până şi prin importanţă.

Escamus al lui Pliniu s-a prescurtat la locuitorii moderni ai Traciei în Osma, contractându-se după aceeaşi procedură limbistică prin care tot „Osma” a devenit vechiul oraş spaniol Uxama.

În fine, Utus, mai corect Vius, corespunde cu râul actual Vid sau Vit, de asemenea izvorâtor din Bem şi tributar al Dunării.

Auras şi Tibisis ale lui Erodot sunt dară Escamus şi Utus ale lui Pliniu, adică Osma şi Vid din zilele noastre, pe care în desert s-ar încerca Safarik sau oricine altul a le strămuta printr-o trăsură de condei pe ţărmul nordic al Dunării.

Şi totuşi este foarte adevărat că Erodot, ca şi fântâna de unde luase

Stefan Bizantinul aserţiunea despre locuinţa agatârşilor în Hem15, înţelege sub acest nume nu numai Balcanul, dar şi acea ramură a Carpaţilor care se întinde de la cataractele Dunării până la Vrancea şi mai încolo, despărţind Tara Românească de Temesiană şi de Transilvanie.

Este foarte adevărat, măcar că Safarik n-a reuşit s-o demonstre.

Nu trebui să mutăm în Dacia râuleţele bulgare, ci să le lăsăm în pace la locurile lor; nu trebui să confundăm bopqv cu votov, contra literei şi spiritului textului; nu

trebui să răsturnăm pe Erodot, ci numai să-l pătrundem; iacă tot!

Părintele istoriei zice că Atlasul, Aurasul şi Tibisisul curg din Bem în Dunăre „spre nord”.

Dar dacă Bem este numai Balcanul, se putea oare astfel i decât spre nord?

Deci în ideea lui Erodot era posibil ca un fluviu să curgă tot din Bem şi tot în Dunăre nu numai spre nord, ci încă şi spre sud.

Fără o asemenea posibilitate ar fi absurd de a mai adăuga ppoj bope-v.

Vorbind despre fluviile Sciţiei şi ale Agatârsiei, Prut, Şiret, Olt, Erodot nu zice nicăiri că ele se varsă în Dunăre spre sud.

Tot astfel i el n-ar fi spus că Atlasul, Aurasul şi Tibisisul se varsă în Dunăre spre nord, dacă Hemul era numai Balcan, căci ar fi comis păcatul banalităţii.

Fiind însă că A îmoj pentru Erodot se afla şi la sud şi la nord de Dunăre, se pune semnificativul bopqv, fără care era peste putinţă a ghici poziţiunea acelor râuleţe.

Din Hemul nordic se varsă în Dunăre Oltul, din Hemul sudic se varsă tot acolo trei râuri, iacă dară înţelesul cuvintelor:

„Ek 8” Agastiparov Mapij potamoj pewv aummiagetai tro „Iatpi Sk se toţi A îmbu tâv Kopuperov tpej oti megaloi peovtej ppoj bope-v avemov caballouai ei atitov” 16.

În acest mod, fără a întoarce pe dos ca Safarik textul lui Erodot, şi chiar fără a modifica într-însul o singură literă, se vădeşte adevărul, explicându-se totodată de ce fântâna lui Stefan Bizantinul aşeza pe agatârsi în Bem.

Pentru părintele istoriei, de nu şi pentru ceilalţi antici, Bem era întreaga sistemă alpină, al căni amfiteatru formează basinul Dunării de jos, adică de la Emine-dag în Dobrogea până pe la Peatra în Moldova.

23

Grifonii păzitori de aur

Carpaţii galiţiani, care se lungesc în sus între Polonia şi Transilvania, erau prea depărtaţi de ambele punturi de

informaţiune ale istoricului grec, atât de Istria cât şi de Olbia, pentru că el să fi bănuit legătura lor de continuitate cu Balcanul şi cu munţii Tărei Româneşti.

Totuşi nici despre ei nu putea să nu fi avut o doză oarecare de noţiune.

Nadejdin susţine că Erodot va fi înţelegând această extremă ramură carpatină prin „munţii cei nalţi, stâncoşi şi nestrăbătuţi” 1, din dosul cărora locuiau teribilii grifoni păzind comoare de aur2, ceea ce trebui considerat – zice criticul rus – ca o alegorică aluziune la minele din Transilvania.

Argumentele sale sunt:

1. E peste putinţă ca Erodot să fi avut în vedere munţii Urali, trecând nebăgaţi în seamă Carpaţii, cari sunt fără comparaţiune mai aproape;

2. Nu e de crezut să fi ajuns până la auzul sciţilor aurul siberian, şi să nu fi ştiut ei nemic despre avuţia auriferă a Transilvaniei;

3. După mărturia lui însuşi Erodot, grecii din coloniile pontice adesea călătoreau până la poalele acelor munţi, ceea ce nicidecum nu se poate admite în privinţa Uralilor3.

Toţi comentatorii căutau „munţii cei nalţi, stâncoşi şi nestrăbătuţi” mai sus de Marea Caspică4; unii nu s-au sfiit a merge până la China A; arheologul moscovit a cutezat singur a protesta în numele bunului simţ, strigând: opriţi-vă la coasta orientală a Carpaţilor!

Dar argumentaţiunea-i e necompletă.

Nadejdin a nesocotit un punct foarte important, care dă şi mai multă tărie demonstraţiunii sale, servind totodată a preveni obiecţiunile.

Ţara grifonilor ne apare în Erodot că şi când ar fi fost la marginea lumii.

Peste patru sau cinci secoli în urmă, armoniosul Ovidiu trăia la gurile Dunării, cunoştea d-aproape toate ginţile barbare, învăţase a vorbi geticeste şi sarmaticeste; mai pe scurt, era mai mult ca oricine în stare de a se familiariza cu oriintele Europei.

Ei bine, regiunea carpatină era şi pentru dânsul marginea lumii.

El scria la Roma:

„Vai, cât de vecin îmi este capătul pământului şi cât de departe e patria!”

„Heu! quam vicina est ultima terra mihi.

At longe patria est.”6

Sau:

„Aci între geţi exilat, singur la extremităţile lumii!”

„Solus în extremos jussus abire Getas…” 7

Sau:

„Trăiesc la marginea pământului, la capătul globului!”

„Ultima me tellus, ultimus orbis habet…” 8

Sau:

„Zac în ultimele regiuni ale necunoscutei lumi!”

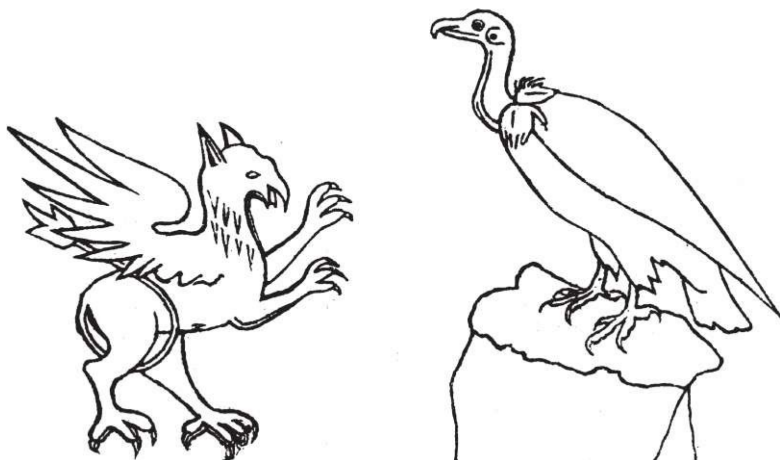
„Aeger in extremis ignoripartibus orbis…9

Ponticele şi Tristele lui Ovidiu ofer la fiece pas exclamaţiuni de această natură, cari sunt atât de potrivite pentru a ne explica pe grifonii lui Erodot cei de peste nouă mări şi nouă ţăre.

24

Originea mitului grifonilor

Spre a ne încredinţa într-un mod plastic de originea faimosului mit al grifonilor – fie în Asia, unde-l poartă sculptat ruinele Persepolii1, fie în Europa, unde-l citim în Erodot – noi vom începe prin a pune aci denaintea ochilor următoarele două figure:

Sub numărul I este grifonul dacic, adică aşa după cum îl vedem pe misterioasa cutie descoperită în Bucovina de amicul nostru d. Panaioteanu-Bardasare2, şi aşa după cum îl conservă până astăzi marca nobilitară a neamului Gryf din Polonia, al căruia strămoş Jaxa sau Jacsici venise acolo din Serbia3.

Sub numărul ” noi reproducem întocmai desemnul renumitului pictor naturalist Victor Adam4, reprezentând o specie de vultur cunoscută în ornitologie sub diversele numi de vultur fulvus, vultur ruber, vultur aureus, vultur baeticus etc.

Această colosală pasere, care întrece prin volum şi prin puterea zborului pe cele mai mari acuile, este generalmente rară, căci se ascunde pe culmile cele mai inaccesibile, dar se găseşte totuşi din când în când pe toate creştetele Europei meridionale, în Alpi, în Pirinei, în Rodop, mai ales în Carpaţia, rădicându-se la nord până-n Prusia6, unde însă ea devine mai mică, precum devin acolo mai mici înşişi munţii.

Dacă vom adăuga că penele acestui vultur, după cum indică până la un punct chiar numele său de vautour fauve, sunt de aceeaşi culoare cu părul leului 7, atunci înţelegem şi mai lesne creaţiunea mitologicului grifon, cel puţin a celui europeu, fiindcă soţul său din Persia se apropie mai mult prin configuraţiunea capului de tipul acuilei propriu-zise.

În Urali grifonul cel real nu există, încât nici pe cel imaginar noi nu-l putem căuta acolo.

Şi nu-l putem căuta acolo cu atât mai vârtos cu cât regiunea grifonului în genere trebui necesarmente să fie învecinată cu regiunea leului, căci este imposibil a imagina cineva acuila-leu într-o ţară unde nu se afla nicio idee despre o jumătate foarte esenţială a acestei ibride compoziţiuni.

În timpul lui Erodot şi chiar cu secoli mai încoace, până la Traian şi mai jos, leii fiinţau încă la coastele noastre în Tracia, după cum atestă într-un glas toţi scriitorii anticităţii8.

Iacă dară cu istoria naturală în mână că nici este permis cuiva de a urmări în Europa pe grifoni în direcţiunea crivăţului mai sus de Carpaţi!

Nu numai în Urali, dar până şi cu mult mai la sud în Anglia nu s-a văzut niciodată vulturul cel auros, prototipul grifonului, încât un celebru ornitolog britanic abia putuse căpăta tocmai din Tirol un singur exemplar împăiat9.

„Munţii cei nalţi, stâncoşi şi nestrăbătuţi” ai lui Erodot sunt dară pur şi simplu Carpaţii răsăriteni, continuaţi negreşit în sus până-n Boemia.

La nord de agatârsi, la apus de neuri, la nord şi la apus de sciţi şi de celelalte ginţi învecinate, locuiau grifonii anume în actuala Transilvanie, a căni avuţie minerală nu putea fi exportată cu înlesnirea aurului din Oltenia, căci lipsea Dunărea şi mai sta pedecă gigantica galerie de stânci peste stânci, aşa că numai pe piscurile acestei necunoscute ţăre se vedeau mişcându-se neste îngrozitori vulturi, asemănaţi la culoare, la putere, la aspect cu leii, şi de jur în jur murmura o brumă de veste că din dosul monştrilor se ascund tezaure.

25

Până unde Dunărea aparţinea sciţilor?

Pentru ca natura Munteniei în epoca lui Erodot să fie zgândărită până-n capăt, mai avem Dunărea.

El zice că hotarul Sciţiei despre Tracia se începe

acolo unde Istrul face o întorsătură în faţa acesteia din urmă: kolpou 8” dgornevou fi yj tatithj1.

Uitându-ne pe mapa Dunării în jos, noi vedem numai două locuri în care fluviul îşi schimbă direcţiunea într-un mod destul de marcat:

a) lângă Galaţi;

b) în Oltenia.

Puntul întâi este inadmisibil, căci atunci nu numai ţărmul răsăritean al Oltului, dar nici măcar Şiretul nu mai intră în teritoriul scitic, ceea ce ar oferi cea mai flagrantă contradicţiune în contextul lui Erodot.

Şi să se noteze bine că dânsul nu putea nici într-un caz a comite o asemenea eroare tocmai în privinţa regiunii de lângă Galaţi, fiind pusă aşa-zicând faţă-n faţă cu Istria, de unde o vedea cu ochii şi o pipăia cu degetul.

Rămâne dară vrând-nevrând numai puntul al doilea, pe care prin urmare e peste putinţă a nu-l admite, deoarăce nu avem altul ca să ne încurce latitudinea alegerii.

Mai este de dezbătut o altă cestiune danubiană.

26

Podul lui Dariu pe Dunăre

Setos a pedepsi pe sciţi pentru desele lor invaziuni în Persia, „regele regilor” adună o formidabilă armată continentală de 700.000 luptători şi o marină de 600 corăbii, pătrunde în Europa prin Bosfor, cutrieră Tracia şi străbate până la gurile Dunării, unde-şi operează trecerea.

Podul danubian este încredinţat unei cete de greci, îndatorate a-l păzi în curs de 60 zile în presupunere că întreaga expediţiune nu va putea fi mai lungă, iar însuşi Dariu intră pe pământul inamic, anume de unde se începea aşa-numita Sciţie veche, şi păşeşte spre nord-ost înainte-înainte, fără ca totuşi să poată descoperi undeva pe sciţi, decişi a-l paraliza prin strategia unei perpetue retrageri.

Ajungând dincolo de Don, Dariu îşi schimbă direcţiunea, apucă spre apus, şi iarăşi merge, merge, merge, adurmecând pe fugarii adversari, cari reuşesc a-l

atrage din hotarele Sciţiei, întâi pe teritoriul melanchlenilor, apoi pe al androfagilor, în fine pe al neurilor, adică până-n Moldova de sus, venind astfel i aproape de fruntaria nord-ostică a Munteniei, unde şi acolo erau să-l ducă sciţii, dar s-au temut de rezistinţa agatârşilor.

Încredinţându-se la urma urmelor că nu-i chip de luptă şi că au trecut deja cele 60 de zile prevăzute pentru durata expediţiunii, mai speriat ca nu cumva grecii, după cum îi şi îndemna celebrul Miltiade, să părăsească podul în care-i rămânea acum ultima speranţă, Dariu îşi ia inima în dinţi şi o rumpe la fugă spre gurile Dunării.

Acesta-i fondul expediţiunii persiane în Sciţia.

Criticismul s-a încercat adesea a bănui veracitatea lui Erodot despre mersul lui Dariu, întrevăzând diferite imposibilităţi de fapt, de timp şi de spaţiu.

Astăzi, mulţumită mai în specie luminoasei anticritice a englezului Rawlinson1, părintele istoriei e pe deplin justificat chiar în această atât de controversată materie, ceea ce-i cu atât mai natural cu cât evenimentul precesese numai cu vreo două decenii anul naşterii lui Erodot, carele nu putea să nu fi cunoscut pintre greci, pintre sciţi, pintre traci sau pintre perşi vreo câţiva contempurani şi chiar mărturi oculari ai nenorocitei aventure a lui Dariu.

Oricum să fie, pe noi unii ne interesă aci numai podul danubian, şi tocmai acesta a fost şi este partea cea mai puţin dubioasă a cestiunii.

Cum că perşii trecuseră în Sciţia anume prin Dunăre, ne-o spun:

1. Erodot;

2. Cresia, carele trăia chiar la curtea fiului lui Dariu2;

3. Ferecide, scriitor din acelaşi secol cu Erodot, sau poate şi mai vechi3;

4. Trog-Pompei, carele utilizase opera pierdută a grecului Teopomp cam din aceeaşi epocă4;

5. Corneliu Nepotcă;

6. Strabone6 etc.

Mai pe scurt, în literatura clasică domneşte pe acest

tărâm o perfectă unanimitate.

Erodot singur însă vorbeşte cu o preciziune topografică.

El zice:

„Toţi potamoti tov atixeva, ek toţi oxi Xetat e otomata toţi „Iotpoti eZetiye” 7.

Adică:

„A pus pod acolo de unde Istrul începe a se desface în mai multe guri”.

Apoi mai lămureşte că acea punte se afla de la Marea Neagră în distanţă de două zile de navigaţiune fluvială: durov ome Pev arco Oalaoohi.

Denaintea unor indicaţiuni atât de precise era peste putinţă vreo serioasă dezbinare între comentatorii lui Erodot.

Toţi clopotrivă au fost siliţi a căuta locul podului undeva spre apus de Ismail şi spre răsărit de Prut8.

„De la Dariu şi până la ultimul război din 1828 – zice Safarik – Isaccea a fost totdauna obicinuita trecătoare pe Dunăre. În expediţiunea contra sciţilor flota persiană făcuse o cale de două zile de la Pont până la locul podului. După socoteala lui Erodot calea de o zi fiind de 200 stadii, şi un grad ecuatorial corespunzând cu 500 stadii, acel loc coincida tocmai cu Isaccea, care se află în adevăr cu vreo 12 miluri departe de Marea Neagră. Mai spre oriinte gurile Dunării împiedică aşezarea unui pod. Aci se referă ceea ce zicea despre Isaccea pe la 1650 Hagi-Calfa: «Isakgi-ghecidi, adică vadul lui Isac, renumită trecătoare dunăreană, unde la 1620 în războiul polon sultanul Osman făcuse un pod, carele i-a servit apoi şi la rentoarcere după luarea Hotinului, căci acest loc fiind cel mai îndemânatec, pe aci obicinuiau în toţi timpii a trece Dunărea moldovenii, tătarii, ungurii». S-ar putea obiecta la prima vedere cum că braţul danubian cel mai sudic nu se desparte de cursul fluviului îndată lângă Isaccea, ci cu vreo trei miluri mai jos; cugetând însă la schimbările cărora sunt supuse mai cu deosebire gurile râurilor celor mari şi studiind totodată d-aproape o mapă exactă a regiunii, lesne ne vom convinge

că râuleţul Somova, unit cu braţul danubian cel mai sudic lângă Tulcea şi pierzându-se apoi spre apus îndărăt în bălţile de lângă Isaccea, dentâi fusese unit cu Dunărea şi-n acest ultim punct, încât forma atunci adevăratul început al gurii celei mai sudice a fluviului, dar mai în urmă lângă Isaccea s-a nomolit, mănţinându-se numai lângă Tulcea” 9.

Cantemir, fără să fi cugetat cât de puţin la expediţiunea lui Dariu, zicea:

„Din pomenirea mosilor-strămoşilor auzim, precum unde acum este Oblucіţa, căriia turcii îi zic Isaccea, să se fi chemat vadul Dunării, care nu că doară pre acolo Dunărea în vad să fi avut trecătoare, ci pentru căci acolo, pod fiind, se chema vad, de unde şi acum la vad la Obluciţă a zice s-a obicinuit din bătrâni; încă şi în cântecele prosteşti pre la domnia lui Pstru-Vodă vadul Obluciţei se pomeneşte; ci Dunărea precum altfeli de vad prin apă trecător să nu fie având toată lumea ştie, de care lucru oarecare socoteală nu departe de adevăr, se poate pune că acel nume, ce se zice vadul Dunării, să fie fost odată pod stătător, iar după stricarea podului să-i fie rămas numai numele vadului şi până astăzi” 10.

Baladele poporane sau „cântecele cele prosteşti”, pe care le auzise Cantemir şi cari din nefericire nu mai există, se refereau la expediţiunea sultanului Suleiman cel Mare din anul 1538 contra domnului moldovenesc Petru Rareş; o expediţiune descrisă de către însuşi monarcul turc într-un itinerariu, unde zice sub 21 august: „S-a pus pod peste Dunăre la trecătoarea de la Isaccea, şi am intrat în Moldova” 11.

Mai pe scurt, una şi aceeaşi localitate, Vadul Dunării, după cum o botezau atât de bine părinţii noştri „din pomenirea mosilor-strămoşilor”, a servit de trecătoare în mii de ocaziuni pentru sute de popoare în curs de douăzeci şi patru de secoli, începând de la puntea persiană din 500 înainte de Crist şi până la puntea muscălească din 1828; niciodată însă ceva monumental, ci tot lucruri de lemn, poduri pe vase12, şubrede baze ale unor efemere lupte, uriaşi rădicaţi în câteva zile şi pentru câteva zile!

27

Gurile Dunării în Erodot

Cotitura Dunării de la Orşova şi mai cu seamă puntea lui Dariu de la Isaccea, demonstră că bătrânul Istru este astăzi întocmai aşa cum fusese în epoca lui Erodot.

Se pretinde că timpul ar fi adus neste mari prefaceri în delta fluviului1.

Modificaţiuni mici, bunăoară că ceea ce zice Safarik despre râuleţul Somova dintre Tulcea şi Isaccea, sunt necontestabile; noi nu ne sfiim totuşi a pune în dubiu orice schimbare de o natură mai radicală sau mai întinsă.

Ovidiu atribuie Dunării şapte gure2, Tacit sase3, Erodot cinci4, Tabla Puetingeriană patruă, scoliastul lui Apoloniu de Rodos numai trei6, fără a mai vorbi de Strabone, Pliniu, Ptolemeu, Solin, Amian Marcelin etc.

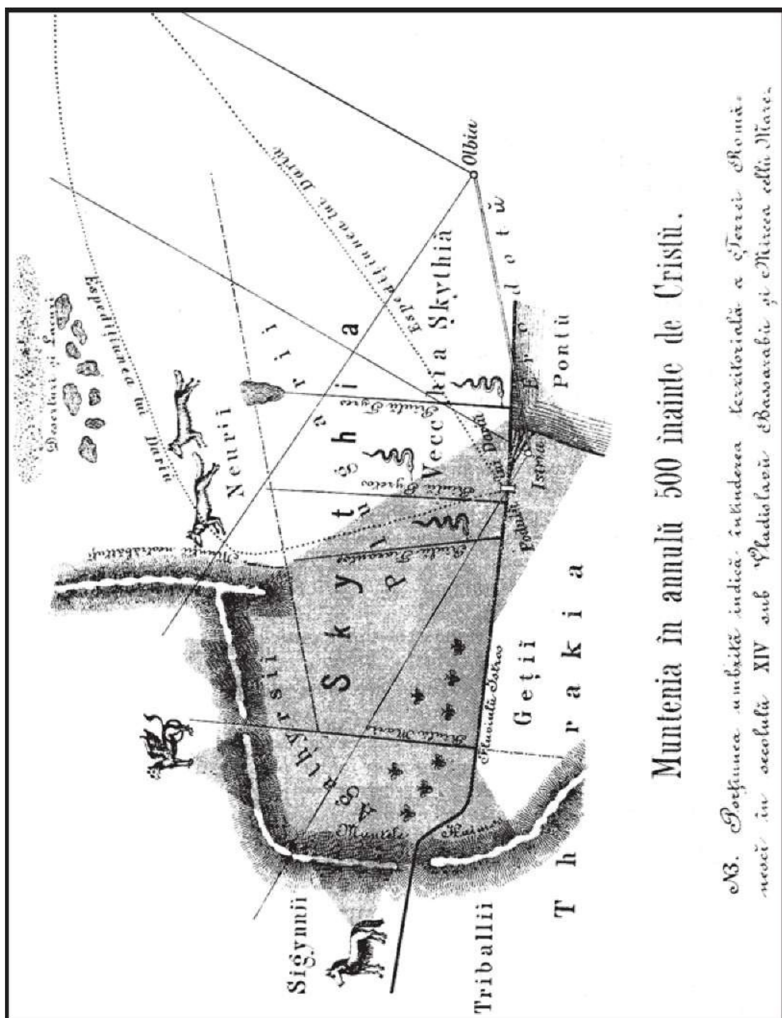
Urmează oare că dânşii se contrazic?

Nu cumva să conchidem că vreun braţ al Dunării sau şi două se vor fi pierdut sau adăugat în cursul secolilor?

Fi-vom datori a căuta la faţa locului, în Bugeac sau în Dobrogea, semne geologice ale acestor revoluţiuni fluviale?

Noi credem că nu.

Cele cinci guri danubiane ale părintelui istoriei, „Iotpoj reevtaotomoj7, nici au sporit vreodată până la şapte, nici s-au redus cândva până la trei, ci au rămas tot cinci pentru oricine vrea să le privească din puntul de vedere al lui Erodot.

În aparenţă această aserţiune are aerul de a fi paradoxală; în realitate ea este matematică.

Să ne explicăm.

Pe la anul 1768 un comerciant german foarte practic, dezbrăcat de orice preocupaţiune teoretică, a scris o notiţă asupra petrecerii sale la Chilia, unde zice între celelalte:

„Mai mulţi geografi şi chiar Busching susţin că Dunărea intră în Marea Neagră prin şapte guri. Eu însumi am verificat cu stăruinţă acest fapt, şi m-am convins că nu sunt decât cinci guri, căci nu se pot lua în consideraţiune braţele cele mai mici, căci formează insule şi se unesc apoi

cu vreunul din braţele cele mari” 8.

Nemic mai instructiv ca această scurtă observaţiune!

Autorul ei nici nu ştia, probabilmente, dacă a existat vreodată Erodot; cele „nouă muze” nu-i sunt cât de puţin familiare; întreaga-i carte nu oferă nicăiri cea mai slabă umbră de erudiţiune; şi totuşi dânsul vede în delta danubiană cele cinci guri erodotiane.

El recunoaşte însă – şi aceasta este important – că mai sunt şi altele, dar le crede că „nu se pot lua în consideraţiune”.

O simplă cestiune de apreciare!

Nu le consideră A, le va considera însă B pe toate, şi C pe unele dintr-însele.

Tacit era în dreptul său de a număra şase guri şi Ovidiu şapte, tot precum era în dreptul său Erodot de a socoti cinci şi Tabla Puetingeriană patru, iar scoliastul lui Apoloniu de Rodos, mai sobru decât toţi, este iarăsi în dreptul său de a considera numai trei.

Pe la 1835 general-gubernatorul Rusiei Meridionale, principele Vorontţov, trămisese o comisiune specială pentru a studia gurile Dunării.

Raportul ei constată trei gârle originale, adică legate directamente cu trunchiul fluviului, împărţindu-se apoi fiecare din ele în mai multe guri secundare, mari, medii şi mici, diferind una de alta prin numiri locale, încât peste tot s-ar putea discerne vreo sasesprezece9.

În acest mod Ovidiu, Tacit, Erodot, Tabla Puetingeriană şi scoliastul lui Apoloniu de Rodos aveau de unde alege.

Celui întâi i s-au părut a fi mai de căpetenie şapte din sasesprezeci, celui al doilea şase din sasesprezeci, celui al treilea cinci din sasesprezeci, celui al patrulea patru din sasesprezeci, celui al cincilea trei din sasesprezeci, după propriul punct de vedere al individului.

Nu varia natura, ci numai impresiunea.

Alăturata mapă rezumă până la un punct rezultatul cercetărilor de mai sus.

Punând-o în vederea lectorilor, suntem datori a le oferi totodată un feli de călăuză generală.

Dând Sciţiei o formă în patru înghiuri, Erodot ne prezintă dimensiunile figurii numai întrucât priveşte partea-i sud-ostică.

Această porţiune îi era personalmente cea mai cunoscută.

El o cheamă Sciţie Veche, arătându-ne că ea se întindea de la Dunăre până la Crim: „apo „Iatpou amr 8 r apKairi skugik» sati, ppoj meaavppirv te kai votov avemov Keimsvr, expi poleoj Kaleumsvrj KapKivitidoj”.

În acest mod, întregul teritoriu scitic se împărţeste în Erodot în două bucăţi, deşi numai una dintr-însele este textual specificată: Sciţia Veche de la Prut spre răsărit până la Don şi Sciţia Nouă de la Prut spre apus până la Olt.

În adevăr, ca unii ce veniseră din direcţiunea Mării Caspice, sciţii trebuiau să cucerească regiunea până la Prut cu mult mai-nainte de a se fi putut răspândi până la Olt.

Iacă dar în ce înţeles ei o numeau foarte bine Sciţie Veche.

Erodot defineşte mărimea pătratului numai şi numai în privinţa acesteia din urmă.

El zice că de la gurile Dunării până la Marea de Azov litoralul scitic cuprinde o cale de 20 de zile, şi o altă cale egală de 20 de zile măsoară pe uscat coasta răsăriteană de la Marea Azov până la teritoriul melanchlenilor2.

Fruntaria danubiană de la Pont până la Olt, adică Sciţia Nouă, nu intră în această socoteală.

Prin urmare, din dată ce vom băga şi pe dânsa în calcul, după cum nu putem a nu face, pătratul devine necesarmente lung:

Melanchleni!

Scitia-Nouă

Sciţia-Vechia

Dunărca

Pont u

De la Marea de Azov până la melanchleni fiind o cale de 20 zile, dacă noi am acorda tot pe atâta şi hotarului apusean al Sciţiei, ar trebui să trecem peste Carpaţi şi chiar dencolo de sorgintea Oltului, unde nu ne lasă cu niciun preţ teritoriul intermediar al agatârşilor.

Asadară latura occidentală a pătratului erodotian cată să fie neapărat mai scurtă decât laturea-i orientală, ceea ce reduce totalitatea la următoarea figură:

Oltul formând fruntaria occidentală a Sciţiei, iar Dunărea şi Marea Neagră fruntaria-i sudică, iacă dară noi am distruge pătratul de ne-am permite a reprezintă pe mapă îndoiturele râurilor şi zigzagurile ţărmului marin, ci trebuie vrând-nevrând să tragem numai linii drepte, scoţând cu totul afară din teritoriul scitic cotitura de la Orşova, Kolpoj Traciei, cum o numeşte „părintele istoriei”.

Ceea ce am schiţat noi ad mentem Herodoti, dacă ar voi cineva s-o transcrie pe o hartă modernă, n-are decât să aşeze pe geţi în Bulgaria la nord de Balcan, pe tribali în Serbia, pe sigini în Temesiana, pe agatârsi în Oltenia şi-n toate districtele muntoase ale Ţării Româneşti, pe neuri în Moldova superioară şi mai sus, pe grifoni în Transilvania şi aşa mai încolo, rămânând pentru sciţi tot şesul pe ambele maluri ale Siretului, plus întinsele regiuni de peste Prut şi mai ales de peste Nistru, cari nu intră în cadrul de faţă.

Îi

Ovidiu

29

Importanta lui Ovidiu pentru istoria Daciei

Din analiza lui Erodot noi ne-am putut încredinţa cum

că în curs de douăzeci şi patru de secoli nu s-a pierdut şi nu s-a câştigat nemic esenţial în natura fizică a teritoriului muntean şi-n acţiunea-i asupra omului, încât mai cu seamă agatârsii de atunci, iubitori de cântece şi de haine împodobite, industrioşi, sociali, plini de frăţie şi de instinctul civilizaţiunii, voinici şi temuţi, se răsfrâng de minune în oltenii şi muscelenii de astăzi, desi-i despart pe unii de alţii atâtea veacuri şi diferenţa cea mai radicală de origine.

Erodot este însă foarte scurt despre pământul dintre Prut şi Olt, care constituia la dânsul Noua Sciţie.

Astfel i, bunăoară, numai prin armonia contextului şi mărturiile succesive ale lui Alor şi Pliniu, noi am putut demonstra mai sus plugăria scitică, Apot-pej, în sensul Moldovei şi al Munteniei, căci nici aci Erodot el însuşi nu se rosteşte într-un mod destul de categoric.

Laconismul său în privinţa porţiunii occidentale a Sciţiei e atât de anormal, încât Lindner bănuieşte nu fără probabilitate o regretabilă lacună în text: un paragraf întreg va fi scăpat din vedere şi se va fi lăsat la o parte de către copişti1.

Oricum să fie, ceea ce lipseşte în Erodot se poate supleni până la un punct din Ovidiu.

Marele poet al Sulmonei, gonit din Roma de către August la anul 9 după Crist, a trăgănat o dură viaţă de opt ani între geţi şi sarmaţi la gurile Dunării.

Colonia greacă Tomi, locul acestui exiliu, a fost mult timp ceva foarte problematic.

Semistiinţa o muta mereu după arbitriul fantaziei, când la Stein-am-Anger în Austria, când la Akerman în Bugeac, când tocmai la Kiev în fundul Rusiei, inventând până şi Petre mormântare ad-hoc, dintre care una păcălise pe Cantemir2.

Astăzi asemeni cimiliture au devenit imposibile.

Nu numai însuşi Ovidiu, dar toţi scriitorii greci şi latini ai anticităţii, fără distincţiune, aşază Tomi în Dobrogea actuală, adică în Sciţia Mică, lii Kpd Skuăia a lui Strabone, având Istrul spre nord şi Pontul la răsărit3.

Fie acea localitate Kiustengi, fie Eski-pargana sau vreun alt puntuleţ din apropiare, aceasta puţin ne impoartă în cazul de faţă; ajunge s-o căutăm pe teritoriul bulgar nu departe de gurile Dunării.

Petrecerea lui Ovidiu la Tomi, unde scrisese cele două lungi plângeri ale sale, Tristele şi Ponticele, ne priveşte aci în două feluri:

1. El vorbeşte ca vecin despre ţărmul danubian nordic, de unde-l ameninţau nencetat invaziunile barbare şi gheţosul suflu al crivăţului;

2. Însăşi constituţiunea geologică şi climaterică a Dobrogii nu se deosebeşte de a Munteniei de jos, de care o desparte fluviul nu printr-o linie paralelă, ci perpendiculară, încât este în fond aceeaşi zonă.

Brăila

Buccuresci

Căllărasu

Macinu

Kiustengi Dunărea

Din ambele poeme ale lui Ovidiu noi am ales trei bucăţi, care ni se par a-l rezume în privinţa istoriei naturale a regiunii: elegiile 3 şi 10 din cartea III a Tristelor şi epistola 8 din cartea III a Ponticelor.

Deşi le traducem în versuri, totuşi n-am modificat întru nemic ideea poetului, conservând-o cu aceeaşi fidelitate cu care au redat-o în proză germanii sau francezii.

30

Imaginile danubiane ale lui Ovidiu

Curând după stabilirea-i în Tomi, Ovidiu scria:

„D-ar fi să-şi mai aducă aminte de Nasone în Roma vreo fiinţă, şi dacă fără mine A mai rămas acolo ceva din al meu nume, Să ştie dar că-n ţara, în care-al mării luciu în veci nu se-ntâlneşte cu zodia-nstelată, Aici îmi duc eu traiul în sânul barbariei, Cu fearele sarmate, cu besii şi cu geţii, Nedemni a le răspunde un echo-n versul meu!

Cât mai adie vântul răcoritor al verei1, Avem un zid

de valuri, prin care ne scuteşte De cruda lor năvală curgând la mijloc Istrul; Vai însă când soseşte posomorâta iarnă Rânjind grozava-i buză, şi când începe gleba A cănunţi cu-ncetul sub marmora de ger! 2

Şi crivăţul porneşte, şi neaua împle nordul, şi cade, cade, cade: nici soarele, nici ploaia N-o mai topesc acuma, căci frigul o-mpetreşte; Şi până să dispară un strat, s-asterne altul, şi-adesea-n aste cuiburi de gheţuri îndesate Priveşti într-o grămadă zăpezi din două ierni! 3

Şi-atâta-i de cumplită furtuna dezlănţată, încât răpeşte case, ducându-le departe, şi turnuri maiestuoase în praf le risipeşte4; Şi zguduit atuncea din temelie polul, De spaimă se-nfioară sălbaticele ginţi! 5

Şi barbarul îmbracă nădragi şi pei informe, Cât din a lui făptură d-abia se văd obrajii, Dar până şi prin blană dă gerul în putere; Şi pulberea de gheaţă pe barbă scânteiază; Şi te cuprinde groaza când sloiuri cristalinese-ncneagă pintre plete şi se ciocnesc cu freamăt L-a capului mişcare; şi-n vas îngheaţă vinul De-l scoţi în bolovane păstrând figura oalei, şi-n loc a soarbe spuma, mănânci bucăţi de vin! 6

Să mai descriu eu oare cum râurile toate în poduri le preface suflarea cruntei ierne? Şi-atunci din oboseală de vrei să-ţi stâmperi setea, C-un strop de apă vie, spargi întărita gheaţă, Săpând adânc o groapă în lacul cel căscat! 7

Chiar uriaşul Istru, pe care nu-l întrece A Nilului lărgime, acuma se zbârceste Sub viscolii de crivăţ, şi-albastrele-i talazuri. Se fac o scoarţă tare, şi pe furiş sub dânsa. Se scurge-n toiul mării prin cele multe guri!

Şi p-unde mai dăunăzi plutea corăbiarul, S-alunecă piciorul săltând fără sfială; Şi-a calului copită izbeşte cu răsunet în lespezi făurite din colosale valuri; Şi boii fără frică p-această nouă punte, Sub care stau închise prăpăstii desfundate, Alene trag căruţa nomadului sarmat! 8

De necrezut, şi totuşi eu am văzut chiar marea, Chiar marea-ncătusată d-un bloc imens de gheaţă; Tăcută, neclintită sub ţeasta-i lunecoasă; Şi n-o văzusem numai,

dar am îmblat eu singur

Pe culmile marine călcând ca pe ţărână… D-aveai şi tu a trece asemeni mări, Leandre, Nu te-nghiţea-n vâlvoarea-i un mai îngust abis!

Respins de ger, delfinul tot în desertse-ncearcă în aer să tresalte p-a mării suprafaţă; Şi vântul de la crivăţ, trântindu-se cu zgomot, Turbează făr' să poată un val din loc să mişte; Şi vasele, ca-n cercuri de marmoră cuprinse De gheaţa ce le-ncinge, stau ţepene: vâslasul Talazurile dure azi nu le mai despică; Şi-n unda degerată, cu capete afară Vezi peştii cese-ncrustă, şi unii mai trăiesc!

Atuncea dar când Pontul şi Dunărea spumândă De iarnă-mbrăţişate prind peliţă de gheaţă, P-a Istrului lucioasă şi măturată cale Călări pe cai sălbatici vrăjmaşii vin încoace Vestind a lor sosire săgeţile ce zboară, şi rămânând drept urmă pământul despuiat!

Ţăranii fug departe, lăsând câmpia pradă.

Şi barbarul răpeşte puţina-i avuţie.

Tot ce putu să strângă săteanul prin sudoare:

Şi carele, şi turme, şi sărăcia toată! 9

Apoi pe robi îi leagă cu mâinile la spate. Se duc, se duc sărmanii privind cu desperare în urma lor ogoare ce n-o să le mai vază, şi focul ce se-nalţă din şubrede colibe; 10

Căci barbarul aprinde, doboară, mistuieşte Tot ce nu poate duce, tot ce nu vrea să ducă, şi stoluri de victime sucumbă sub săgeata în vârf încârligată, al căni fier supsese Din ierburi ucizase un suc înveninat! 11

Aci şi-n timp de pace războiul te-ngrozeste; De nu mai vezi pe barbari, e spaima ce ţi-o lasă; Şi nemini nu cutează pe câmp să tragă brazde; Şi ţelină uitată rămâne sterp pământul;

Nici desfătatul strugur nu creste-n umbra viţei; Nici fierbe mustul dulce în naltele basinuri; Un pom nu se zăreşte12, pe care ca-n vechime să scrie un Aconţiu cuvinte de iubire. Pustie, tristă, nudă, nici arbure, nici frunză… Fugi, fugi d-această ţară, tu omule ferice! 13 Şi

totuşi din întreaga nemărginită lume Aice, ah! aice osânda m-a trămis!”

Cam în acelaşi timp Ovidiu scria unui amic:

„M-am tot gândit, amice, din dunăreana ţară Ce ţi-aş putea eu oare la Roma să trămit? E căutat argintul, sau aurul mai bine, Dar a-l primi nu-ţi place, deprins mereu a da; Şi-apoi în aste locuri nici s-au visat comoare, Abia putând o brazdă să tragă bietul plug! 14

P-al tău veşmânt adesea purpura străluceşte: Purpură strălucită aş vrea eu să-ţi ofer: Dar turmele sarmate dau lână grosolană, şi n-ar putea s-o pingă o labă de sarmat; Nici fetele nu ţese, ci macină la grâne, Sau îmblă după apă cu doniţa pe cap! 15

Aice blânda viţă a strugurului dulce Nu se-mpleteste verde în jurul unui ulm, Nici arborul nu-şi pleacă mlădiţele-ncăreate De fructe pârguite sub luminosul cer: Pelinul singur numai inform îmbracă sesul, şi nu rodeşte câmpul decât amărăciuni! 16

În fine, în ultimii ani ai vieţii, Ovidiu trămitea bolnav soţiei sale la Roma următoarea epistolă:

„Gândeşte-te o clipă! Mă-nconjură sarmaţii Şi geţii mă-mpresoară, şi-n mijloc între dânşii Mă zbuciumă durerea, eu cetăţean al Romei, Aci-n această ţară, în care ceru-i sumbru

Şi apele sunt grele, ba până şi ţărâna – De ce? nu poci precepe, dar simt că-mi dă fiori! 17 Nu-i casă mai comodă, nu-i hrană mai gustoasă! 18 Vreun meşter să m-ajute cu ierburi descântate, Sau un amic s-aducă vreo dulce mângâiare Şi cu poveşti plăcute să-mi mai scurteze timpul. Ah, unde sunt acestea! şi numai suvenirea, Ce-i cu atât mai vie cu cât sum mai departe, Îmi spune c-altădată pe toate le-am avut!

Şi te-am avut pe tine, a tuturor regină! Tu, care-mi împli peptul, soţio neuitată! Şi glasul meu te cheamă, deşi te ştiu aiurea; Şi-o noapte fără tine, o zi nu poci petrece; Chiar în delir – mi-au spus-o acei ce mă veghează – Cu minţile pierdute repet numele tău!”19

31

Frigul de la Dunăre

Ceea ce domneşte în toate imaginile danubiane ale lui Ovidiu este extrema oroare a frigului, pe care Erodot îl menţionează abia în treacăt.

Îngheaţă barbele, îngheaţă vinul, îngheaţă Dunărea, îngheaţă însuşi Pontul! strigă la tot pasul cu desperare molatecul poet născut în sudul Italiei, şi mai-mai s-ar crede că această dură climă nici nu cunoştea măcar ceea ce-i vară, dacă din fericire n-am avea semiversul:

„Dum tamen aura tepet!”

Toate aceste gheţuri ale frigurosului Ovidiu, departe de a fi cât de puţin exagerate, sunt tocmai aşa de mii de ani până astăzi, şi vor rămânea întocmai aşa alte mii de ani de azi înainte.

Meteorologia modernă şi-a dat osteneala a aduna de prin diverse sorginţi următoarele date cronologice, pentru a căror exactitate noi nu ne facem responsabili:

La anul 400 îngheaţă întreaga Mare Neagră; La anul 462 goţii trec Dunărea pe gheaţă;

La anul 558 Marea Neagră stă îngheţată în curs de douăzeci de zile şi tot atunci hunii trec pe gheaţă Dunărea, făcând o invaziune până aproape de murii Constantinopolii;

La anul 763, începând din octobre până la februariu din anul următor, o gheaţă în grosime de treizeci de coţi acopere Marea Neagră până la o distanţă de 100 miluri;

La anul 822 căruţe încărcate trec Dunărea pe gheaţă;

La anul 1236 acest fluviu îngheaţă până la fund;

La anul 1408 cronicele constată un fenomen analog;

La anul 1460 de asemenea;

Şi aşa mai încolo1.

Unicul defect al acestui registru este că putea fi cu mult mai scurt, căci era de ajuns a zice că Dunărea îngheaţă în toţi anii, iar apele ţărmurene ale Mării Negre foarte des.

Noi l-am reprodus însă, fiindcă el ne prezintă unele daturi cu totul excepţionale, pe care nu le prevăzuse nici chiar Ovidiu; bunăoară îngheţarea Pontului până la o grosime de 30 coţi sau îngheţarea Dunării până la fund.

Faţă cu atari monstruozităţi, cari în adevăr se par a fi exagerate, frigul poetului este mai mult decât modest!

D. Ubicini, după ce vizitase România, nu se teme a afirma în secolul XIX, cu o mie opt sute de ani şi mai bine în urma lui Ovidiu, cum că iernele noastre pot rivaliza cu ale Moscovei! 2

În această privinţă nemic nu s-a schimbat.

Este o dictatură fizică, pe care n-o vor răsturna în vecii vecilor revoluţiunile cugetării.

De la Urali până la noi crivăţul nu întâmpină în cale un singur creştet de munţi în Rusia centrală, încât el dă năvală în basinul Dunării de jos întocmai ca într-o pâlnie, formată parcă într-adins în amfiteatrul carpatino-balcanic.

A zidi munţi peste Nistru, sau a modifica direcţiunea Carpaţilor ar putea-o face numai doară o cataclismă universală!

Dacă ne vom mai aduce aminte, cu anemometrul lui Voltmann sau al lui Combes în mână, că o vijelie dintre cele cântate de Ovidiu:

„Şi-atâta-i de cumplită furtuna dezlănţată
Încât răpeşte case, ducându-le departe.
Şi turnuri maiestuoase în praf le risipeşte.”;

dacă ne vom aduce aminte că o vijelie de această specie călătoreşte 162 kilometri pe oră, apoi să nu ne mai mirăm că bietul poet se credea la poarta Siberiei, a căni suflare îl ajungea cu răpeziciunea unei locomotive diabolice!

Mai există apoi o deosebire esenţială între acţiunea pe care o exercită crivăţul în zona propriu-zisă danubiană şi între aceeaşi acţiune în regiunile mai apropiate de munţi.

Pentru ca Ovidiu să fie pe deplin înţeles, această esenţială deosebire nu trebuie uitată.

Trecând în lungul teritoriului uscăcios al Rusiei, vântul nordic soseşte la noi sec şi conservă această salubră sicitate în toată zona interioară a ţării, pe când ciocnirea-i cu ţărmul mlăştinos al Dunării îl înzestrează dodată cu proprietatea diametralmente opusă de a deveni umed, adică mai nesuferit pentru organismul uman decât chiar la Moscova!

32

Ovidiu murind de friguri

Ovidiu adesea se plânge că nu-i este dat nici măcar setea să şi-o stâmpere în râuleţ, ci numai într-o mlaştină, din care în timpul iernii trebui să spargă bucăţi de gheaţă:

„Săpând adânc o groapă în lacul cel căscat” 1

Ţărâna băltoasă, ape băltoase, un cer copleşit de emanaţiuni marematice, iacă aspectul întregii zone a Dunării de jos:

„Aci-n această ţară, în care ceru-i sumbru.

Şi apele sunt grele, ba până şi ţărâna – De ce? nu poci precepe, dar simt că-mi dă fiori!”2

Să mai adăugăm că toate aceste cuiburi de miasme erau combinate în epoca lui Ovidiu, întocmai ca şi astăzi, dintr-un amestec de apă dulce cu apă sărată:

„Aequorea bibitur cum sale mista palus!” 3

Febră şi iarăşi febră, începând de la cea ordinară, şi urcându-se treptat în gravitate până la cea mai pernicioasă, este o necesară consecinţă patologică a unei asemenea regiuni4.

Şi în adevăr, numai friguri palustre delirante poate fi acea boală de care suferă însuşi Ovidiu, dictând din aşternut într-un moment de intermitinţă:

„Chiar în delir – mi-au spus-o cei ce mă veghează – Cu minţile pierdute repet numele tău!”

Nici zece ani n-a fost în stare poetul a trăi în această atmosferă.

În floarea bărbăţiei, destul de avut ca să-şi procure tot ce se găsea la gurile Dunării, înconjurat de stima şi

iubirea tomitanilor, el a murit numai şi numai victima imposibilităţii de a se aclimata între bălţi.

Această imposibilitate, în privinţa căriia ştiinţa medicală de astăzi şi-a spus deja ultimul său cuvânt, puteau oare s-o biruiască neste simpli legionari sau coloni romani, lipsiţi de mijloacele lui Ovidiu?

Iacă o cestiune foarte gravă, care ne va permite a rezolve aci însuşi miracolul existenţei naţionalităţii române.

33

Mortalitatea ţărelor palustre

„Mlaştinele – zice cel mai erudit igienist din secolul nostru – au făcut să peară mai mulţi oameni decât orice altă calamitate. Nu o singură armată a fost distrusă, nu o singură ţară a fost despoporată, nu o singură urbe oarecând înflorită a fost ştearsă de pe faţa pământului prin acţiunea bălţilor. Dintre epidemiile descrise de Francisc le Boe, cea din 1669 – 70 a secerat 2/3 din poporaţiunea Leydei. La 1762, 30.000 negri şi 800 albi au fost în Bengalia victime ale mlaştinelor şi tot acolo la 1741 din aceeaşi cauză se stinseră 2/3 din 12.000 englezi de sub comanda amiralului Vernon. La 1747, după cum arată Pringle, frigurile palustre au redus într-atât armata britanică din Zelandia, încât puţine regimente mai conservau câte o sutime de oameni sănătoşi, iar la ţinea campaniei The-Royal număra în şirurile sale abia 4 indivizi pe care îi cruţase morbiditatea generală. Insula Walcheren a fost în două rânduri funestă trupelor anglo-franceze: o dată la 1806, şi apoi mai ales în 1809, când frigurile au pus în neputinţă de a sta sub arme 2/3 din ambele oştiri. Asemeni dezastre s-au repeţit adesea în Africa. La 1857 o companie a regimentului XI de linie, compusă atunci din 82 oameni, a trecut întreagă la ospiţiu, afară de un suboficiar şi de oficiarul ce comanda, carele este anume fratele meu. Countanceau a descris epidemia frigurilor intermitinţi ce se declarase la Bordeaux în 1805 pe timpul secării bălţii de la Chartreuse: în cinci lune, vreo 12.000

persoane se îmbolnăviseră şi 3.000 au murit. Mlaştinele de la Brouage au zeciuit de douăzeci de ori poporaţiunea de la Rochefort, unde mureau, sunt acum o jumătate de secol, 1 individ din 15, pe când pentru totalitatea Franciei proporţiunea mortalităţii este numai de 1 la 40. E de prisos a mai înmulţi exemplele acestor devastaţiuni epidemice, exercitate prin

Influinţa bălţilor şi către cari se mai adaugă neste epizootii tot atât de ucizătoare” 1.

Un alt igienist, nu mai puţin celebru, susţine aceeaşi teză printr-o altă serie de fapte decisive:

„Rezultatul cel mai ordinar al acţiunii băltoase este despoporarea localităţii. În Italia urbile Brindisi, Acuilea, Acerra s-au stins. În Francia, târgusorul Villars din Bressa e redus la un mic grup de locuinţe. Oraşul Vic, unde în secolul trecut erau 800 sau 900 case, nu mai are decât vreo 30. Frontignan şi alte târguri din regiunea Cettei au devenit sate. În districtele băltoase, precum este Sologna, Brenna, Bressa, numărul morţilor întrece în genere pe al naşterilor, şi numai imigraţiunea îi mai vine în ajutor. O depoporare extremă a fost observată totdauna în maremele Pontine, unde chiar după îmbunătăţirile executate din iniţiativa papei Piu VI, tot încă s-a constatat între 1801 – 1811 următoarea proporţiune:

Localităţile	Naşterile	Morţile
Velletri	1.786	2.313
Serra	3.338	3.181
Piferino	1.601	1.717
Sorino	885	901
	7.610	8.112

Prin urmare, toate lucrările de amelioraţiune n-au

putut să împiedice mortalitatea de a fi mai tare decât nativitatea cu mai bine de 1/16! după Fodere, viaţa medie în Elveţia este de 46 ani în munţi, şi numai 26 în locuri băltoase. În Bressa viaţa medie se pogoară uneori la 22 şi chiar la 19 ani! „a

În fine, medicul cel mai special în materia frigurilor, d. Boudin, afirmă cu statistica în mână imposibilitatea aclimatării într-o regiune băltoasă, fie aceasta pentru un individ, fie şi mai mult pentru o întreagă sistemă colonială, astfel i că frigurile sunt acolo cu atât mai mortale cu cât se sporeşte vechimea elementului imigrat, până ce-l reduc negreşit la un zerob.

Tari prin acest verdict al igienei moderne, să ne întrebăm acuma: oare s-ar fi născut vreodată naţionalitatea română dacă Traian, în loc de a-i pune temelia în munţii Olteniei şi ai Temesianei, ar fi răsădit-o în mlaştinele Dobrogii sau în bălţile României de jos?

34

Piticii de la gurile Dunării

D. Michel Levy iată cum descrie pe locuitorii unei ţări palustre:

„Ei sunt de statură mică, adesea desfiguraţi, fie în trunchi, fie în membri; pelea lor e subţire şi gălbuie, formele sunt moi şi fără relievuri musculare; ţesăturele n-au elasticitate, fiind înecate în fluide apoase; şi dacă le apasă cineva cu degetul, se cunoaşte urma”. 1

O altă autoritate medicală de primă ordine se pronunţă într-un mod nu mai puţin pesimist:

„Poporaţiunile febricitante ale ţărelor mlăştinoase – zice Roussel – dau naştere unei posterităţi piticite şi fiziceşte degradate chiar din sânul mumei” 2.

Această tristă caracteristică ne explică pentru ce anticitatea punea anume lângă Dunărea de jos cuibul pigmeilor.

E remarcabil un pasagiu din bătrânul Pliniu, pe care cată să-l reproducem întreg:

„În latura unde fluviul Istru se varsă în Marea

Neagră, Tracia posedă cele mai frumoase urbi: Istropolea milezianilor, Tomi, Callatis numit mai-nainte Acervetis; mai erau oarecând Heraclea şi Bizonea pe care o înghiţise pământul; mai este Dionisopolea, zisă altă dată Crunos; râul Ziras trece pe acolo; toată această regiune au ocupat-o sciţii chemaţi plugari; oraşele lor sunt: Afrodisias, Libistos, Zigere, Borcobe, Eumenia, Partenopolis, Gerania, unde se zice a fi existat gintea pigmeilor, pe care barbarii o numesc Cattuzi şi cred că o goniseră de aci cocorii" 3.

Unde mai sunt astăzi cele treisprezeci urbi ale Dobrogii, înşirate mai sus şi dintre care unele, spulberate de miasmul maremelor, nu mai fiinţau nici chiar în epoca lui Pliniu?

Unde mai este vreo urmă clasică a superbelor colonii elenice, cari plantaseră la gurile Dunării divina limbă a lui Platone?

Deja Ovidiu ne spune că elementul grec abia se mai putea recunoaşte:

„În paucis remanent graiae vestigia linguae" 4.

Tot ce rămase de atunci este tradiţiunea despre neste oameni mici, şubrezi, mai slabi decât cocorii.

Tracii de la Dunăre îi numeau „cattuzi".

Cuvântul este foarte remarcabil sub mai multe raporturi.

Persianeste kotah, kiuteh înseamnă mic sau scurt şi se ştie că-n limba persiană modernă finalul h reprezintă pe primitivul k5, ceea ce ne aduce la formele kotak şi kiutek.

Acelaşi înţeles avea în vechea limbă armeană zicerea kotak6.

Erodot ne spune însă că armenii erau o colonie tracică7.

Urmează că z din „cattuzzos" în textul lui Pliniu trebui considerat ca o eroare în loc de e: „cattucos".

O dată restabilindu-se această formă corectă, ne izbim de românescul „pitic" şi de elenicul pishKOJ = pithacus, carele avea la vechii greci aceeaşi semnificaţiune de omuleţ: dvăpffipioKOj8.

Perfecta omogenitate a termenului nostru cu cel elenic, atât în privinţa fonetică precum şi-n cea logică, e mai pe sus de îndoială.

Este curios că precum grecii numeau pishKOJ pe un om foarte mic şi pe maimuţă totodată, de asemenea şi românii aplicau pe „pitic" către un om foarte mic şi către unele de specii animali.

Astfel i de exemplu Cantemir zice: „peştii mării, piticii pâraielor, fiarele şi toată dihania pământului, păsările cerului şi alaltele" 9.

În toate limbile indo-europee sonurile p şi k se confundă.

Aşa bunăoară din primitivul kankan au ieşit sanscrito-zendiculpancian, slavicul pentru, grecul pevte, după dialectul eolic pe-pe, la osci pomtis, revenit iarăşi la k în latinul quinque; elenicul poţi, pâj, potepoj, după dialectul ionic se zicea Koti, Kâj, Kotepoj; din arianul rik s-a născut grecul leipffl, conservând însă pe k în latinul linquo etc.

Este dar evidinte că persianul kiutek, armeanul kotak, tracicul katuk, grecul pISkosi românul pitic, pe care moldovenii îl pronunţă kitik, derivă câte cinci dintr-un singur prototip patak sau katak.

Din acelaşi prototip, într-o epocă imemorială, vorba trebui să fi trecut la turani, căci prea puţin modificată noi o găsim în majoritatea dialectelor turco-tatare: kizik, kicik, kecik, kucik, kyciuk, kyciu, kici etc., ungureşte kis şi kitsiny; dar ceea ce-i şi mai curios, în dialectul ciuvaşilor cuvântul are o formă aproape românească: pitiksa10.

Cu k el se află şi-n vechile ieroglife egiptene: ket, ketet, ketti, în înţeles de „mic" 11.

Atât de răspândit în regiunea sud-ostică a Europei şi-n Asia, acest termen se găseşte şi-n occidinte, deşi numai sub forma cu p: lăţineste petilus, mai corect petillus, din peticlus, în înţeles de un lucru mic, de unde vechiul italian petitto, derivat dintr-un tip petictus, apoi francezul petit în loc de petict etc.

Oricum să fie, originea cuvântului nu ni se pare a fi nici indo-europee, nici turanică, ci mai curând semitică.

Sub cea mai veche formă, susceptibilă de a produce pe toate celelalte, noi îl găsim în limba fenicianilor, la care, după cum ne spune Erodot, o figuretă divinizată de pigmeu, aşezată în fruntea corăbiilor, se numea pataiKOJ, pataik12.

Vastul comerciu al fenicianilor ne explică migraţiunile cuvântului la greci, traci, latini şi turani.

Ceea ce ne preocupă însă în cazul de faţă, lăsând la o parte preţioasele învăţăminte ale limbisticei, este numai şi numai originea dobrogeană patologică a piticului la români.

35

Motivele lui Traian de a descăleca în Oltenia

A peri dodată, ori a se stinge cu încetul printr-o treptată piticire, iacă dar alternativă ce aştepta fatalmente coloniile romane la Kiustengi, Galaţi, Brăila, pe toată linia mlăştinoasă de ambele laturi ale Istrului; o soarte analoagă cu aceea ce o avuseseră legionarii Urbii Eterne în Asia şi-n Africa, unde după o dominaţiune secolară, susţinută cu anevoie printr-o trămitere din an în an a nouălor continginţi din centrul imperiului, n-a rămas totuşi la urmă niciun vestigiu viu al Romei.

Alegând Oltenia drept cuib al grandioasei sale întreprinderi coloniale, Traian avut-a oare în vedere pericolul igienic de a intra în Dacia prin acea regiune băltoasă, pe unde intrase mai-nainte persianul Dariu?

Nu.

După teoria medicală a romanilor, mlaştinele de specia celor dobrogeane, departe de a fi mortifere, erau considerate cu totul din contra ca foarte sănătoase.

Vitruviu, un scriitor contempuran expediţiunii dacice a lui Traian, afirmă în modul cel mai dogmatic că bălţile pot fi sau pot deveni inofensive, întrucât natura sau arta amestecă în ele apa dulce cu apa sărată1.

Mlaştina mixtă, recunoscută că cea mai pernicioasă

după medicina modernă în urma frumoaselor experimente ale italienilor Giorgini2 şi Savi3, era privită de către romani, printr-un contrast diametral, tocmai ca cea mai salubră.

Nu dar o preocupaţiune igienică a ferit pe Traian de regiunea băltoasă, ci numai raţiunea strategică de a lovi pe inamic cât mai repede drept în inimă.

Dacă centrul politic al dacilor era undeva în Milcov, Traian s-ar fi mişcat prin Dobrogea, şi atunci neamul românesc nu se mai năştea niciodată.

Românismul era deja cu desăvârşire format când au început străbunii noştri, pogorând pe ici-colea din adăpostul munţilor, a se răspândi în direcţiunea Pontului, unde aclimatarea lor în zona bălţilor s-a operat pe nesimţite, unul câte unul şi din zi în zi.

Totuşi chiar astăzi, după atâţia şi mai atâţia secoli, această aclimatare este în realitate mai mult decât problematică.

36

Coloniile române în Dobrogea

D. Ion Ionescu zice despre românii din Dobrogea:

„Ei sunt aşezaţi la poalele codrilor şi pe malul apelor, căci lor le place umbra de codru verde şi răcoarea de apă limpede; la alt loc să nu-ţi cauţi, că nu-i găseşti” 1.

Ocupând într-adins poziţiunile cele mai excepţionale, o seamă de români au reuşit a scăpa în Dobrogea de veninul maremelor; însă chiar şi aşa, tot încă coloniile lor împrăştiate, mici, lipsite de un nod comun, căci de la codru verde până la codru verde sau de la apă limpede până la apă limpede trebuie să treci mlaştine şi iarăşi mlaştine, ar fi de mult despărut, de nu le alimenta o deasă imigraţiune de ţărani mărginaşi din Moldova şi mai vârtos din Muntenia.

Această imigraţiune, începută în evul mediu, mai ales după ce Mircea cel Mare cucerise pe un moment Dobrogea, şi nemaiîntreruptă apoi de atunci până astăzi2 ne dă drept rezultat abia cifra de vreo 70.000 români, pe când o colonizare mai puţin veche, mai puţin numeroasă şi

mai puţin sistematică din Oltenia în Serbia, unde n-o întâmpină elemente fizice atât de ostile aclimatării, a crescut peste 150.0003.

D. Ionescu afirmă că românii dobrogeni sunt avuţi.

Nemic mai natural!

Este o lege în economia politică că profesiunile cele nesănătoase aduc în genere muncitorului un salariu comparativamente mai adaus4.

Cantemir ne spune că turcii, după ce prin cucerirea Bulgariei deveniseră stăpânii teritoriali ai Dobrogii, îşi aduceau acolo plugari serbi şi munteni, cărora le acordau prin tocmele de bunăvoie clauzele dintre cele mai ademenitoarcă.

Avuţia lucrătorilor într-o ţară băltoasă se capătă prin muncă dlus viaţă.

Mlaştinele pot da bani, însă numai bani purtători de moarte, încât lor nu li se aplică frumoasa lege malthusiană că poporaţiunea creste în măsura creşterii subzistinţelor.

37

Invazibilitatea ţărelor băltoase

În epoca lui Ovidiu, conservând acelaşi caracter patologic, Dobrogea nu putea fi nici măcar avută, căci:

„Aci şi-n timp de pace războiul te-ngrozeste;
De nu mai vezi pe barbari, e spaima ce ţi-o lasă;
Şi nimeni nu cutează pe câmp să tragă brazde;
Şi ţelină uitată rămâne sterp pământul”.

O asemenea stare de lucruri nu este totuşi ceva anormal.

Ea s-a mai repeţit adesea în urma lui Ovidiu şi s-ar mai putea repeţi şi de acum înainte, fie în Dobrogea, fie în vecinătate pe malul nordic al Danubiului.

Acei barbari ce îngrozesc plugăria prin război şi spaimă, încât „nemini nu cutează pe câmp să tragă brazde”, se pot numi sciţi, sarmaţi, goţi, alani, gepizi, bulgari, comani, pecenegi, oricum poftiţi, dar faptul pozitiv este că ţărmul Dunării inferioare pe ambele sale laturi, de

la Olt până la Marea Neagră, mai pururea bântuit de năvala inamică, numai rareori a fost în poziţiune de a utiliza vreun scurt interval de linişte pentru a scoate pământul din „ţelină uitată”.

Despre locuitorii Moldovei de jos Cantemir zicea: „per Tartarorum vicinitatem pauperrimi” a, întocmai ca Ovidiu despre Dobrogea:

„Nec tamen haec loca sunt ullo preţioasa metallo.
Hoştis ab agricola vix simt illa fodi!”

„Provincia fiind dezvălită – ne spune pe la 1590 italianul Botero despre regiunea danubiană a Moldovei – tătarii năvălesc pe neaşteptate ca neste lăcuste asupra locuitorilor, răpind oameni şi lucruri” 6, după cum Ovidiu cânta despre Dobrogea:

„Şi barbarul răpeşte puţina-i avuţie.
Tot ce putu să strângă săteanul prin sudoare.
Şi carele, şi turme, cu sărăcia toată.
Apoi pe robi îi leagă cu mâinile la spate.
Se duc, se duc sărmanii”.

În acest mod, chiar de nu erau febriferele mlaştine, chiar de se îndepărta teatrul de acţiune de la zoana propriu-zisă a bălţilor mai în întrul teritoriului, unde atmosfera e mai puţin crudă, şi totuşi pe sesul Dobrogii sau al Daciei nu se putea naşte naţionalitatea română; oricine ar fi scăpat de miasmul palustru, nu scăpa de furia unui torinte de invaziune, perind astăzi sau mâini, cu o oră mai târziu sau mai-nainte:

„Gândeşte-te o clipă! Mă-nconjură sarmaţii
Şi geţii mă-presoară, şi-n mijloc între dânşii
Mă zbuciumă durerea”.

38

Caracterul strategic al Olteniei

Pe când orice năvălitor înfrunta fără sfială baraganul României şi al Dobrogii, tot atunci pământul muntos şi păduros al Oltului înfiora pe sciţi, pe romani, pe unguri, pe pecenegi, pe toţi cuceritorii Istrului.

Sub Erodot, după cum arătarăm mai sus, domneau în Oltenia fălosii agatârsi.

Un rege al lor ucisese prin supterfugiu pe un rege al învecinaţilor sciţi, care erau fără comparaţiune mai puternici prin număr şi prin întindere teritorială1; ei bine, aceştia înghiţiră ruşinea şi nu îndrăzneau să-şi răzbune!

Cu câtva timp mai în urmă sciţii, expuşi în câmpia lor cea descoperită invaziunii persului Dariu, cer ajutorul agatârşilor, şi primind din parte-le un rece refuz, se încearcă drept pedeapsă a strămuta războlul pe teritoriul oltean.

Să ascultăm aci chiar cuvintele lui Erodot:

„Apropiindu-se sciţii de hotarul agatârşilor, cari fuseseră mărturi ai fugei şi spaimei popoarelor învecinate, aceştia n-au aşteptat invaziunea, ci trămiseră pe dată un erald ca să someze pe sciţi de a nu păşi înainte, căci la cea întâie călcare a pământului agatârsic vor întâmpina o luptă cu arme. Apoi au purces spre fruntarie, gata să-şi apere ţara contra năvălitorilor. Nu aşa făcuseră celelalte naţiuni, melanchlenii, androfagii şi neurii, cari toţi, în loc de a se apăra faţă cu invaziunea scitică, uitaseră mândria lor de mai-nainte şi fugiseră în deserturile nordului. Văzând rezistinţa agatârşilor, sciţii s-au oprit”. 2.

Înşişi vulturii Romei se temeau a înfrunta Oltul.

Sub Mariu – zice un clasic – Curione ajunsese la fruntaria Daciei, dar s-a speriat de întunecimea codrilor; „Curio Dacia tenus venit, sed tenebras saltuum expavit” 3.

În studiul”, analizând pe Constantin Porfirogenet, noi văzurăm deja că ungurii şi pecenegii, cei mai sălbatici cotropitori din evul mediu şi-n epoca cea mai sălbatică din analele lor, unii se răspândiseră despre apus până la Orşova, ceilalţi despre răsărit până la Măgurele, dar nici unii, nici alţii nu s-au atins de ţara Oltului.

39

Diferenţa între popoare belicoase °i popoare forţi

Sunt unele idei pe care, deşi vulgul le confundă, cată să le distingă o serioasă analiză.

Alt lucru, bunăoară, este o naţiune cântăreaţă, şi alt lucru iarăşi este o naţiune poetică.

Popor foarte cântăreţ, francezii sunt tot ce poate fi mai puţin poetic; popor foarte poetic, spaniolii sunt tot ceea ce poate fi mai puţin cântăreţ.

Poetul ne dă imagini, cântăreţul se mulţumeşte a zbârnâi sunete.

O deosebire tot atât de caracteristică trebui stabilită între o naţiune belicoasă şi o naţiune forte.

Francezii sunt mai mult belicosi decât forţi; spaniolii, viceversa, sunt mai mult forţi decât belicosi.

Ca şi între poezie şi cântec, se observă aci o divergenţă.

Belicozitatea se manifestă prin expansiuni momentane, pe când forţa este o stare continuă.

Belicozitatea cedează denaintea dificultăţilor, pe când forţa rezistă.

Belicozitatea e ofensivă, pe când forţa este defensivă.

Mai în sfârşit, forţa se află într-o radicală contrazicere cu slăbiciunea, pe când belicozitatea n-o exclude.

Popoarele din câmpia cea deschisă a României sau Dobrogii au fost totdauna belicoase, niciodată forţi.

Până şi tradiţionalii pigmei ai lui Pliniu de la gurile Dunării se bălăbăneau ca cocorii.

Ovidiu şi Cantemir zugrăvesc fiecare câte o altă epocă şi câte o altă ginte, dar absolutamente aceeaşi natură.

Cel dintâi zice despre sciţi, geţi, sarmaţi:

„Invehitur celeri barbarus hoştis equo;
Hoştis equo pollens longeque volante sagitta.
Vicinam late depopulatur humum...”

Cel al doilea ne spune despre românii din ţara de jos a Moldovei: „Inferioris Moldaviae incolae longo tartaricorum bellorum usu exerciţi, et meliores sunt milites, et ferociores, praeterea factiosi et inconstantes, et şi defuerit hoştis externus, facile corrumpuntur otio et

contra praefectos suos, haud raro etiam contra ipsum principem, seditiones movent”. 1.

În evul mediu neastâmpăraţii bârlădeni făceau incursiuni până la Crim2, şi tot atunci erau renumiţi „hoţii Brăilei” 3; dar unii şi alţii, după un zgomot efemer, au perit fără veste.

În Moldova, ca şi-n Muntenia, pe când belicoasa agresiune petrecea ştrengărind în ses, adevărata forţă, începând de la agatârsi până la Tudor Vladimirescu, resedea în creştetul Carpaţilor; mai în specie însă în munţii occidentali, acolo unde o dezvolta concursul cel mai abundinte al tuturor condiţiunilor fizice; acolo unde plaiul voinic se ciocneşte cu Dunărea bogată; acolo unde fluviul, în loc de a târî după sine pe neste maluri ofilite bolnăvicios cortegiu de lacuri dulci-sărate, devine şi el un formidabil munte de porfir: în Oltenia.

Providenţa, pe care istoricul o vede prin raţiune, pe când celorlalţi le este dat a o simţi prin inimă: „c’est la coeur qui sent Dieu”, după expresiunea lui Pascal4; singura providenţă, ferind pe Traian de latura febrii şi a piticirii, de regiunea unei aclimatări negative, de drumul invaziunilor, de leagănul unei belicozităţi fără putere, de toate câte izvorăsc direct sau indirect din mlaştine, din ses, din feliul de expoziţiune, din natura materială sub diversele sale punturi de vedere, l-a dus la ţara sănătăţii, la ţara celor peptosi şi spătosi, la ţara cea mai priincioasă aclimatării, la ţara cea mai vergină de călcâiele năvălitorilor, la ţara forţei, la ţara celor cu douăzeci şi patru de măselcă.

Naţiunile se nasc, trăiesc, mor, pentru că naşterea uneia, traiul celeilalte sau moartea cutăriia dintr-însele a fost sau va fi o necesitate mediată sau imediată a întregului tot.

Dacă naţionalitatea română s-a născut, dacă ea n-a murit în leagăn, dacă mai trăieşte, aşa trebuia şi trebui să fie pentru acea armonie universală, a căriia cheie o posedă Dumnezeu şi o vede istoricul; o vede, vai! mai puţin de cum poate vedea de jos în sus o furmică piramida lui

Kheops, dar totuşi o vede.

Iată ceea ce înţelegem noi prin providenţă.

Şi să nu se crează că acest pedagog al universului ar nega liberul arbitru individual sau naţional, unica bază a responsabilităţii morale a omului.

Nu.

Individul sau naţionalitatea fac tot ce le place în măsura respectivei lor posibilităţi fizice şi intelectuale; însă numai providenţa poate grupa într-un singur concert imensitatea tuturor acestor note parţiale, cari tocmai că sunt prea libere nu se potrivesc una cu alta.

40

Cestiunea locuinţelor lacustre în Dacia

Câteva pasage din Ovidiu ne-au permis să atingem în treacăt un fenomen, la care adesea vom reveni, căci el continuă aţa Ariadnei în labirintul istoriei române.

Oricine crede că naţionalitatea noastră s-a născut dodată în întreaga Dacie să se întoarcă la ABC al ştiinţei istorice.

Cu anevoie se formează o familie, necum o ginte, acolo unde:

1. Mlaştinele cele mixte snopesc pe om prin febră şi piticire;

2. Expoziţiunea solului spre nord atrage toată asprimea unei atmosfere glaciale;

3. Un ses neted înlesneşte o perpetuă mişcare invazionară;

4. Necontenita ciocnire cu inamicii mănţine în lăcuitori un spirit belicos, dar nu le dă forţă.

Pentru a termina acum cu cestiunea bălţilor, ne mai rămâne una din problemele arheologice cele mai interesante.

În congresul ţinut la 1870 la Copenhaga, d. A. Odobescu emisese părerea că o seamă dintre basrelievurile Columnei Traiane ar lăsa a se bănui şi în ţărele danubiane antica existinţă a aşa-numitelor palafite

sau locuinţe lacustre1.

D. Desor, unul dintre naturaliştii cei mai distinşi ai Elveţiei, îi răspunse prin următoarele două obiecţiuni:

1. Parii pe care erau clădite propriu-zisele lăcuinţe lacustre nu se vedeau din apă, pe când ei sunt foarte vizibili pe Columna Traiană;

2. Palafitele acesteia din urmă nu diferă de vedetele militare pe stâlpi, după cum se aşază până astăzi de-a lungul ţărmului dunărean2.

Domnului Desor îi place generalmente a reduce toate la o singură normă, ceea ce însă nu i-a reuşit şi nu-i poate reuşi totdauna.

Într-una din şedinţele aceluiaşi congres, domnia sa afirma, bunăoară, că reprezintăţiunea figurelor umane nu era familiară veacului de bronz.

D. Desor uitase tocmai pe Omer, carele trăia chiar în acea epocă şi indică foarte clar imagini antropomorfice! 3

Veacul de bronz din Grecia nu este una cu veacul de bronz din Galia sau din Germania.

Tot astfel şi nu e pretutindeni din punct în punct clopotrivă natura lacurilor, încât nu poate fi din punct în punct clopotrivă nici caracterul lăcuinţelor lacustre.

În Elveţia palafitele se făceau din brad, din fag, din stejar sau mesteacăn; în Italia din ulm sau castan; în fiecare regiune după neste împrejurări cu totul locale4.

De ce oare d. Destor nu neagă realitatea locuinţelor lacustre italiane din cauza materialului, după cum contestă pe a celor dacice din cauza formei?

A fi văzuţi parii din apă sau a nu fi văzuţi nu este un lucru esenţial în destinaţiunea palafitelor.

De altă parte, asemănarea acelora de pe Columna Traiană cu vedetele danubiane actuale, departe de a fi o obiecţiune, s-ar putea considera din contra ca o nouă probă în favoarea opiniunii domnului Odobescu, servind a demonstra persistinţa aceluiaşi tip în aceeaşi ţară după un interval de două milenii.

Oare nu tot aşa Lubbock constată că colibele

pescarilor de lângă Tesalonica se construiesc astăzi întocmai ca în epoca lui Erodot? 5

Bazile de neîncredere ale eminintelui profesor de la Neuchatel fiind înlăturate, să privim cestiunea în sine.

Ovidiu, deşi scria cu un secol înainte de datul Columnei Traiane, totuşi nu menţionează nicăiri locuinţe lacustre.

Prin urmare, ele par a nu fi existat atunci nici în Dobrogea, nici pe corespunzătorul ţărm nordic al Dunării, adică cel puţin până la gurile Ialomiţei.

Dacă noi le vedem însă pe Columna Traiană, nu este vreo contradicţiune, căci basrelievurile acesteia se referă la porţiunea occidentală a Daciei, pe care n-o cunoştea Ovidiu.

Arheologia comparată şi consideraţiunile naturale ne vin aci în ajutor pentru a înţelege atât tăcerea lui Ovidiu, precum şi limbagiul Columnei Traiane.

Oriunde s-au descoperit până acum în Europa locuinţe lacustre6, pretutindeni se poate constata clădirea lor pe neste lacuri omogene, iar niciodată pe bălţi mixte, a căror acţiune miasmatică le-ar fi distrus cu o extremă răpeziciune.

Lacurile subalpine, sau cel puţin interioare, erau cele mai preferite, după cum ne conving famoasele staţiuni din Elveţia, Italia, Irlandia, Bavaria, Moravia, Silezia etc.

În România nu s-a făcut încă o distincţiune patologică între lacuri.

Tot ce putem zice noi docamdată este că lângă Brăila ne întâmpină unele plante curat marine, precum Salicornia herbacea, Suaeda maritima, Arenaria salina şi altele7, denotând în modul cel mai peremptoriu natura mixtă a mlaştinelor de acolo.

O excursiune botanică, pe care ar trebui s-o întreprinză şi pe ţărmul Dunării d. dr. Grecescu, după ce tot domnia sa a revărsat deja o rază de lumină asupra unui segment al Carpaţilor8, ar descoperi cu certitudine prelungirea acestei vegetaţiuni pontice mai spre apus de

Brăila.

Până unde anume?

Nu ştim.

Fie însă cum va fi, cele de mai sus ajung pentru a ne explica lipsa locuinţelor lacustre în Ovidiu, o lipsă pe care o veţi găsi în acelaşi grad şi din aceeaşi raţiune, oriunde bălţile oferă proprietăţile mixte ale mlaştinelor dobrogene, adică oriunde ele nu sunt nici francamente dulci, nici francamente sărate.

Întorcându-ne la Columna Traiană, să ne întrebăm acuma, fără a ne grăbi şi fără a precipita soluţiunea: basrelievurile cele cu palafite oare se referă ele în adevăr la teritoriul României actuale?

Precum vedeţi, scepticismul nostru întrece chiar pe al domnului Desor; este însă un scepticism numai provizoriu, carele nu neagă din plăcere de a nega, ci pentru a conduce la analiză.

Columna Traiană reprezintă ambele războaie romane contra lui Decebal: dentâi lupta dintre 101 – 103, a căriia principală scenă fusese Temesiana; apoi campania definitivă din 106, operată mai ales prin Oltenia şi având drept punct de plecare Mehedinţul9.

Podul de la Severin este unicul criteriu de separaţiune între prima şi secunda jumătate.

Basrelievurile anterioare acestui pod sunt relative la Temesiana; basrelievurile posterioare se rapoartă la Oltenia.

Cu alte cuvinte, întreaga Columnă Traiană s-ar putea divide în epizod temesian şi epizod oltean.

Ei bine, cele două-trei basrelievuri, în care se văd locuinţele lacustre ale dacilor, sunt toate în Temesiana, şi niciunul în Oltenia.

Înainte de a conchide, mai avem de făcut două observaţiuni foarte ponderoase.

Cum că în Temesiana se poate urmări cu certitudine antica existinţă a palatifelor, probă este nu numai Columna Traiană, dar încă şi una din cele mai luminoase şi mai nouă

descoperiri ale paleontologiei.

Analiza lui Erodot ne-a demonstrat mai sus că pe la anul 500 înainte de Crist lăcuiau în Temesiana siginii, ai cărora cai se distingeau printr-o extraordinară micime, încât era peste putinţă a-i întrebuinţa la călărie.

Aprofundarea lăcuinţelor lacustre din Elveţa şi din Italia ne permite astăzi a afirma că anume regiunilor cu palafite aparţineau într-o epocă preistorică speciile animale cele mai mărunte, iar mai cu seamă neste căluşei de tot în miniatură10.

În acest mod însuşi Erodot, cu cinci secoli înainte de Columna Traiană atestă indirectamente, prin importanţisimul său pasagiu despre caii siginilor, prezinţa lăcuinţelor lacustre în Temesiana.

Mai este ceva.

Arheologia preistorică a ajuns la un înalt grad de convicţiune despre caracterul industrial al palafitelor, unde comerciantul din epoca primitivă se adăpostea el şi mărfurile sale în mijlocul apei contra fiarelor sălbatice şi conta unor oameni şi mai sălbatici11.

Noi văzurăm însă tot din Erodot că tocmai mărfasi de această natură, kaphloi, au fost şi siginii din Temesiana, al cărora comerciu se întindea spre occidinte până-n Italia şi până la Marsilia.

Ne putem dară măguli de a fi dobândit următoarele trei rezultate destul de importante:

1. Locuinţe lacustre existau sub Erodot şi până-n epoca dacică în Temesiana;

2. Locuinţe lacustre n-au existat niciodată pe ţărmul danubian ambilateral de la Ialomiţa în jos;

3. Locuinţe lacustre au putut existe în Oltenia, considerată ca un teritoriu intermediar între cele două punturi extreme de mai sus.

Aceste trei concluziuni arheologice corespund cu o serie analoagă de condiţiuni fizice:

1. Bălţile din Temesiana sunt atât de inofensive, încât anume printre bănăţeni s-au cules exemplele celei mai extraordinare longetivăţi, bunăoară de peste 160 de ani12.

2. Bălţile din Oltenia nu pot fi nesalubre, deoarăce numai în Mehedinţele sunt într-un număr de vreo treizeci mai însemnate13, şi totuşi poporaţiunea de acolo este dintre cele mai robuste.

3. Bălţile în josul Dunării, oferind toate amestecul apei dulci cu apa sărată, sunt omorătoare în culme.

Fie bine înţeles că cele zise despre posibilitatea locuinţelor lacustre în Oltenia se aplică egalmente la regiunea noastră subcarpatină spre răsărit de Olt, exceptând însă chiar în munţi acele lacuri în care apa dulce se amestecă cu apa minerală, căci lucrarea patogenică a acestora, după cum a demonstrat-o Savi, este tot atât de febriferă ca şi a mlaştinelor dulci-sărate.

Iacă un tărâm pe care arheologia cată să meargă braţ la braţ cu medicina, precum însăşi medicina merge braţ la braţ cu chimia şi cu statistica, toate ramurile cunoştinţelor, până şi cele mai eterogene, fiind adesea indispensabile unui istoric, după cum a demonstrat-o foarte bine şcoala pozitivistă din Francia.

41

Istoria bordeiului în Dacia

Lipsite de palafite, Dobrogea şi România de jos le înlăcuiau printr-o alt feli de arhitectură: bordeie.

Ovidiu şi Strabone au fost contempurani: amândoi din epoca lui August.

Cel întâi trăia el însuşi la gurile Dunării; cel al doilea le-a vizitat personalmente în cursul variatelor sale călătorii1.

Astfel i textul lui Ovidiu nu trebui şi nu poate fi studiat fără a-l confrunta la tot pasul cu textul lui Strabone.

Ilustrul geograf ne asicură, între celelalte, cum că în Dobrogea, ba încă anume lângă Tomi, unde petrecea nenorocitul Ovidiu, şi-apoi de jur în jur între Pont şi Dunăre, lăcuau troglodiţii: „tâv pept Kallattv Kat Topia Kat „Iotpov toprov” 2.

Literalmente, cuvântul Tpeylodrnat, de la xprogl –,

gaură şi peşteră înseamnă: lăcuitori de pestere sau locuitori în gaure.

În primul simţ îl ia însuşi Strabone, când vorbeşte bunăoară despre Caucaz3.

Noi ştim însă că mai nicio peşteră nu se află în Dobrogea.

Expresiunea cată dară să aibă celălalt înţeles, şi tot Strabone ni-l explică în următorul pasagiu despre o poporaţiune din Africa:

„Tivâj 8 atitâv Kat Tpfflylo Sutt Kffij otKetv paatv optittovtaj Tqv ynv” 4.

Adică:

„Se zice că unii dintr-însii trăiesc trogloditiceste în gaure săpate în pământ”.

Troglodiţii din Dobrogea, neavând caverne naturale, sunt dară locuitori în bordeie.

Într-un alt loc Strabone observă că traiul troglodític apără contra frigului: 8 ta e yuchă, ceea ce concordează de minune cu condiţiunile atmosferice ale Dunăii de jos, atât de energic descrise de către Ovidiu:

„Şi barbarul îmbracă nădragi şi pei informe, Cât din a lui făptură d-abia se văd obrajii, Dar până şi prin blană dă gerul în putere; Şi pulberea de gheaţă pe barbă scânteiază; Şi te cuprinde groaza când sloiuri cristalinese-ncneagă pintre plete şi se ciocnesc cu zgomot L-a capului mişcare; şi-n vas îngheaţă vinul De-l scoţi în bolovane păstrând figura oalei, şi-n loc a soarbe spumă, mănânci bucăţi de vin!”

Se naşte acum fireasca întrebare: cum de tace poetul despre aceşti troglodiţi ai lui Strabone?

A nu-i fi cunoscut, pe când unii dintr-însii se aflau chiar lângă Tomi, e peste putinţă.

Urmează dară să-i căutăm în textul lui Ovidiu. Descriind cumplita năvală a barbarilor de pe ţărmul nordic al Dunării asupra bieţilor ţărani din Dobrogea, poetul zice:

„Et cremat însorites hoştica flamma casas...”

Pentru a nu antecipa asupra rezultatelor analizei, noi

traduseserăm:

„Şi focul ce se-naltă din şubrede colibe...”

7 >

Dar casae din acest pasagiu să fie oare în adevăr colibe, după cum se crede generalmente, sau nu cumva echivalintele cel riguros trebui să fie bordeie?

Un contempurean al lui Ovidiu şi al lui Strabone, un scriitor special în cestiuni gramaticale, un pedagog de familie al lui August, lexicograful Veriu Flacu, al căruia tractat a ajuns până la noi în prescurtarea lui Fest, zice: „casa a cavatione6”, ceea ce se traduce prin bordei, nici mai mult, nici mai puţin decât atâta.

O grotă acoperită cu paie, adică iarăşi un bordei, pe care şi-l făcuse Romul pe muntele Capitolin, sau pe care romanilor le plăcea să-l atribuie unui mitic fundator al Urbii Eterne, se numea „casa Romuli” 7.

Faţă cu troglodiţii lui Strabone, faţă cu „casa a cavatione” a lui Veriu Flacu, faţă cu „casa Romuli” de pe muntele Capitolin, rămâne cert că „însorites casae” din Ovidiu denoată grosolanele locuinţe găurite în ţărână, oferind vederii abia acoperişul şi servind drept adăpost unei mizere poporaţiuni.

Acum e lesne de înţeles de ce poetul numeşte într-un loc Dobrogea: „ţărm cimeric”, Cimmerium litus &

Cimeria implică la cei vechi nu numai ideea unei obscurităţi suterane în genere, ci chiar anume bordeiele: „Epopoj 8” tot Ki-pepioij ppoooi Keiâv tov topov fhstr atitotij ev Katayeioij oiKiaij oiKeiv” 9.

Peste cincisprezeci secoli în urma Tristelor şi Ponticelor, un june olandez, Georgiu Douza, făcu în treacăt o călătorie prin România.

Mergând de la Iaşi în jos spre gurile Dunării, el a fost izbit de un spectacol pe care nu i se întâmplase până atunci a-l întâmpina nicăiri, nu numai în Occidinte, dar nici măcar în partea de sus a Moldovei.

Iacă mai întâi chiar textul cuvintelor sale:

„Post haec spatio octo dierum venimus Smielum

Turcicae ditionis oppidum, ad ripam, ut dixi, Danubii situm. Dum in hoc itinere eramus, videre contigit pagos complures, ubi homines în specubus subterraneis habitabant" 10.

Adică:

„De aci după opt zile ajunserăm la Ismail, oraş dependinte de turci şi aşezat, după cum zisei, pe ţărmul Dunării. În cursul acestei călătorii avurăm ocaziunea de a vedea mai multe sate întregi, în care oamenii lăcuiesc în pestere sub pământ".

Pestere sub pământ, şi-apoi nu pe ici, pe colea, ci mai multe sate întregi, iacă dară troglodiţii lui Strabone şi ai lui Ovidiu între românii de pe ţărmul danubian al Moldovei!

În fine, chiar în secolul nostru, sunt acum vreo sasezeci ani, iată cum descrie englezul William Macmichael un bordei din regiunea Buzăului:

„Înserând, ne-am adăpostit într-o colibă, cea mai mizerabilă din câte ni s-a întâmplat a vedea vreunuia din noi. Era o adevărată cavernă de troglodit. O tindă aproape de tot descoperită, plină de păseri domestice, forma intrarea într-o suterană, în care ne-am pogorât pe trei trepte şi unde am găsit două muieri şi trei copii pitulaţi în jurul câtorva surcele arzând în vatră" 11.

„Tovarăşul meu – încheie călătorul – fusese în Nubia şi-n Egipt, şi eu însumi am văzut colibele din Finlandia, Grecia şi Sicilia; dar amândoi am fost siliţi a recunoaşte că n-am petrecut niciodată o noapte într-o gaură mai ticăloasă" 12.

Troglodiţii lui Strabone lângă Buzău!

Aceeaşi natură fizică a petrificat pentru zecimi de secoli acelaşi trai stereotip sub lunga succesiune pestriţă a neamurilor celor mai diverse prin origine, prin limbă, prin tot ce constituă individualitatea morală şi materială a unei comunităţi umane.

Lemnul fiind rar şi scump în câmpia cea pleşuvă a Dobrogii şi a României, fiind rar şi scump sunt acum două mii de ani ca şi astăzi, şi precum rar şi scump va fi peste

două mii de ani de aci încolo, trebui vrând-nevrând să recurgi la o altă specie de construcţiune decât într-o zoană lemnoasă.

Ceea ce făceau geţii la gurile Dunării, o vedem făcându-se tot atunci şi tot aşa în Asia pe latura orientală a Pontului de către fraţii lor frigiani, o altă ramură a aceleiaşi mari ginţi tracice.

Iacă ce ne spune în zilele lui Traian arhitectul Vitruviu, descriind modul de a lăcui în două regiuni învecinate, dintre care una e păduroasă şi cealaltă stearpă:

„Frigianii, aşezaţi într-o câmpie lipsită de arbori, îşi fac lăcuinţe suterane găurind de sus în jos câte o movilă, în interiorul căriia să se poată stabili întrucât permite mărimea spaţiului, iar dintr-o lature mai găuresc apoi o intrare. Peste gaura cea dasupra se pun în piramidă vreo câteva bârne legate împreună, peste care se aruncă paie şi papură, şi-n fine peste acestea se mai aşterne un gros strat de pământ, încât sub un astfel i de triplu acoperiş frigianii lesne îndură atât iernele cele mai friguroase, cât şi cele mai călduroase vere” 13.

Arheologia română ar trebui să cerceteze şi să lămurească dacă nu cumva partea cea mai antică dintre nenumăratele movile, presărate mai cu preferinţă în tot lungul Dunării de jos, ar fi neste rămăşiţe preistorice ale unor „bordeie” à la Phrygienne?

Probă se pare a fi prezinţa bârnelor în interiorul unora din ele, după cum este, de exemplu, aceea despre care vorbeşte d. Bolliac:

„Am mers la cetatea de la Frumoasă, distanţă de 16 kilometri în sus de Zimnicea, pre Teleorman; o cetate de pământ regulată, pătrată, cu trei şanţuri şi cu o intrare foarte bine văzută. Am pus să facă câteva săpăture cu vreo 30 oameni numai, şi n-am putut găsi decât fragmente de vase de pământ şi câteva bârne putrede la adâncime de un metru la intrare, cum şi două fragmente de coloană de pământ ars” 14.

Cu toate acestea problema rămâne în suspensiune

până la gruparea tuturor elementelor de demonstraţiune.

42

Legătura bordeielor cu invaziunile

Până aci noi am constatat două mari cauze directe ale existinţei bordeielor în regiunea cea băltoasă dulce-sărată a Daciei, adică tocmai acolo unde, după cum arătarăm, nu existau lăcuinţe lacustre:

1. Frigul.

2. Lipsa de lemne.

Frigul şi lipsa de lemne, ambele atât de viguros schiţate la tot pasul de muza lui Ovidiu:

„Vai însă când soseşte posomorâta iarnă Rânjind grazava-i buză, şi când începe gleba A cănunţi cu-ncetul sub marmora de ger! Şi crivăţul porneşte şi neaua împle nordul, şi cade, cade, cade: nici soarele, nici ploaia N-o mai topesc acuma, căci frigul o-mpetreşte; Şi până să disparĕ un strat, s-asterne altul, şi-adesea-n aste cuiburi de gheţuri îndesate Priveşti într-o grămadă zăpezi din două ierni!”

Sau:

„Aice blânda viţă a strugurului dulce Nu se-mpleteste verde în jurul unui ulm, Nici arborul nu-şi pleacă mlădiţele-ncăreate De fructe pârguite sub luminosul cer; Pelinul singur numai inform îmbracă sesul, şi nu rodeşte câmpul decât amărăciuni!”

Sau:

„Pustie, tristă, nudă, nici arbure, nici frunză; Fugi, fugi d-această ţară!”

Frigul şi lipsa de lemne, ambele sunt foarte adevărate, provenind imediat din natura zoanei şi confirmând minunata persistinţă a acţiunii climaterice asupra popoarelor; dar există nu mai puţin o a treia cauză a locuinţelor suterane, tot atât de energică, deşi indirectă.

O specifică raguzanul Raicevich, cel mai fin observator dintre câţi au scris vreodată despre România.

El zice:

„Satele din ses sunt mai toate foarte meschine, oferind aspectul dezolaţiunii şi al mizeriei. Casele, sau mai bine vizuinele, sunt construite sub pământ şi se cheamă bordeie. De departe nu zăreşti decât fumul ce iese de prin coşuri, iar de aproape vezi numai streşinele, puţin rădicate dasupra solului şi formate din neste bârne acoperite de ţărână, peste care creste iarbă. Locuitorii se feresc totdauna de drumurile cele mari şi-şi caută câte o râpă, câte o văgăună, unde să nu fie în calea trecătorilor şi să se ascunză astfel i de jaf şi de năpaste" 1.

Cu un secol înainte de Raicevich, aceeaşi observaţiune o făcea iezuitul francez Filip Avril, carele vizitase atunci curtea domnului moldovenesc Constantin Cantemir.

„În partea orientală a ţării – zice el – adică la hotarul tătăresc, ţăranii şi toţi acei ce nu locuiesc pen fortăreţe sunt siliţi a-şi săpa vizunie pe sub pământ, ascunzându-se denaintea furiei cruzilor duşmani ai creştinătăţii" a.

În zilele lui Ovidiu creştinismul nu se încuibase încă pe ţărmii Dunării, dar aceleaşi condiţiuni fizice împuneau de pe atunci aceeaşi necesitate a trogloditismului.

Frigul, după Strabone; lipsa de lemne, după Vitruviu; temerea unei urgii invazionare, după Avril şi Raicevich; câtetrele după noi, căci nemic nu poate fi mai viţios ca o explicaţiei unilaterală a fenomenelor istorice; iacă genezea bordeiului în câmpia danubiană cea descoperită la vijelie şi la năvală, şi iacă de ce totodată această sumbră înmormântare de viu a omului este rară, excepţională, sporadică în toată regiunea noastră muntoasă, pe care, din dosul stâncilor şi al codrilor, nici furtuna cea dezlănţată, nici inamicul cel fără milă n-o izbesc drept în faţăb.

43

Originea cuvântului „bordei".

La prima vedere s-ar putea crede că vorba bordei ar fi la noi un gotism.

Anglo-saxonii numeau casa bord, de unde împrumutase limba franceză zicerea mediană echivalinte

borde, din care conservă astăzi diminutivul în simţ de lupanar1.

Diez susţine că bordeiul ar fi un germanism2.

E mai de mirare că o face şi Diefenbach, deşi avea la mână tot ce trebuie pentru a se convinge că această etimologie este o alucinaţiune filologică.

Bord s-a contras din goticul baurd, ca şi bot din bauth, kos din kaus etc.3

Goticeste baurd, în toate celelalte dialecte teutoane şi scandinave bord şi bon, englezeşte board, înseamnă tablă, bancă mal, zid, totdauna ceva înălţat dasupra pământului, după cum observă însuşi Diefenbach: „Rand, Ufer, als Erhobenes, die Grundbedeutung bildet” 4.

Bordeiul român e cu totul divers.

El implică o lăcuinţă subterană, o excavaţiune, fiind de aceeaşi familie cu:

1. B o artă, caverna A;
2. Burtucă, foramen în glacie6;
3. B u r tu’s, peritonaeum7;
4. Burghiu, cochlea.

Rădăcina este bor sau bur.

Căutând dar această rădăcină, fie orişicare diferenţa sufixului sau augmentului, şi căutând-o totodată anume în însoţire cu ideea fundamentală de ceva sfredelit, noi găsim numai în limba albaneză întreaga genealogie a cuvântului:

1. Buroig, izvorăsc de sub pământ;
2. Burme, boarta pustei;
3. BurkQ, grier, literalmente insectul care sede în gaură;
4. Burim, izvor, apă ce izbucneşte afară;
5. Burghi, burghiu, instrument de sfredelit;
6. Burk, bordei.

Radicala acestui grup române-albanez se află tot în înţeles de a despica nu numai aproape în toate limbile indo-europee, dar până şi la semiţi.

Delitzsch citează pe arabul ba ara – a sfredeli, bi r – puţ, bu n-a – groapă; ebraicul ba ar – a afredeli, be ei – puţ;

bor – groapă; arabul bara'a – a tăia, bari a – despărţit; chaldaicul beră – a sfredeli; aramaicul barar – a tăia; etiopicul barbâr – puţ şi altele, toate revenind la o tulpină bar, „schneiden, graben” 8, care se regăseşte şi-n sanscritul bhar – a spinteca, bhurigi – foarfecă, prototipul româno-albanezului burghiu; zendicul bar sau bere – a sfredeli; celticul beru – a sfredeli, boireal – burghiu; grecul papro, latinul forare, vechiul german poran sau poron, modernul german bohren, anglo-saxonul borian, persianul burâdan, curdicul berum etc.9

Numai la români şi la albanezi această radicală atât de răspândită a dat însă naştere noţiunii concrete de „bordei”.

Cunoscând natura tracică a înrudirii între limbile albaneză şi română, noi vedem că bordeiul, ca şi boarta, ca şi burghiul, ca şi burtuca sau burtusul, ne-au rămas drept de la daci, fiind cu totul neatârnate de saxonul bord.

Popor eminamente muntean, dacii nu trăiau în bordeie, dar ascundeau în ele averea lor în timp de război, întocmai după cum ne spune d. Hahn şi despre albanezul burk: „unterirdisches Vorrathshaus, welches auf der Erdoberflăche nicht sichtbar ist und die Habe wăhrend eines Krieges birgt” 10.

Un bordei dacic de această natură figurează foarte clar pe basrelievurile Columnei Traiane11.

Să se observe că macedoromânii, deşi locuiesc aproape de albanezi, totuşi n-au deloc vorba bordei, încât originea-i curat dacică pe ţărmul nordic al Dunării este tot ce poate fi mai irecuzabil.

44

Grânarele şi mormintele suterane în Dacia

Întrucât lăcuinţele suterane, cel puţin la Dunărea de jos, sunt legate destul de strâns cu regiunea bălţilor celor mixte, tot pe atâta, ba şi mai mult poate, bordeiele implică până la un punct construcţiunea unor grânare de asemenea sub pământ.

Locuind el însuşi într-o vizuină, ţărmureanul câmpiei

danubiane putea oare să aibă pofta de a clădi ceva mai confortabil pentru grânele sale?

În fiecare ordine de idei sau de lucruri înţeleginţa umană posedă câte o singură normă, cuprinzând într-însa tot ce se aseamănă sau se înrudeşte.

O casă, fie pentru sine-şi, fie pentru bucatele sale, este în fond tot o casă; şi acolo unde una din aceste două specii ale genului se scobeşte în ţărână, să ne aşteptăm a găsi scobindu-se tot în ţărână şi pe cealaltă.

Varone, contempurean şi chiar amic al lui Ovidiu, zice:

„Unii fac grânare sub pământ, ca un feli de caverne, ceea ce se cheamă si r i, după cum sunt acelea din Capadocia şi din Tracia etc." 1.

Pliniu cel Bătrân, carele trăia numai un secol în urma lui Ovidiu, ne spune la rândul său:

„Este foarte util de a păstra bucatele în gropi numitesiri, ca în Capadocia şi în Tracia" 2.

Quintu-Curţiu, scriitor sincronic lui Pliniu după opiniunea cea mai acreditată, ne arată mai tot aceea despre provincia asiatică Bactriana, a căni împoporare era învecinată cu tracii din Asia:

„Bucatele se ascund atât de bine în gropi, pe care barbarii le numesesiri, încât nu se pot găsi decât numai dezgropându-se" 3.

Spaţiul de un secol între Varone şi Pliniu sau Quintu-Curţiu îmbrăţişând tocmai epoca lui Ovidiu, aci este locul de a dezbate şi cestiunea sirilor, deşi poetul, foarte sobru generalmente în detaiuri agricole, nu avusese ocaziunea de a-i menţiona în Tristele sau Ponticele sale, precum nu-i pomeneşte nici Strabone.

D. de Rougemont, campionul cel mai pasionat al originilor semitice în Europa, după ce înţelesese că troglodiţii dobrogeani vor fi lăcuit în neste caverne naturale din cauza unei clime călduroase, adică tot ce poate fi mai pe dos în comparaţiune cu textul lui Strabone şi cu textul şi mai elocinţe al realităţii, nu ne mai mirăm că

şi invenţiunea sirilor o acoardă ţărelor ecuatoriale, numai şi numai pentru satisfacţiunea de a o atribui fenicianilor4.

În fapt însă, oriunde ar fi, în Tracia sau în Anglia, la Tunis ca şi-n Bactriana, gropile pentru grâne au o raţiune identică cu a bordeielor, şi anume: dacă nu frigul, apoi lipsa de lemne; de nu lipsa de lemne, atunci temerea de a-şi vedea avuţia răpită dodată printr-o neaşteptată invaziune; una din aceste trei cauze, sau două din ele, ori câtetrele împreună, către cari se mai adaugă pe ici-colea alte consideraţiuni secundare de un caracter local.

Umiditatea solului poate strica bucatele cele îngropate, după cum observase deja agronomul roman Columela A; este însă nu mai puţin adevărat că bietul plugar preferă orişicum a le avea nu tocmai bune, decât a le pierde cu desăvârşire.

Bordeiele cele umede nu sunt conforme nici ele cu preceptele igienei6, şi totuşi nenorocitul locuitor din Dobrogea sau din România inferioară avea cuvintele sale de a se ascunde cu toată familia pe sub pământ, chiar cu riscul de a căpăta friguri, scrofule, tubercule sau rahitism, mai bine decât a degera iarna sau a cădea vara în robia celui întâi năvălitor.

Istoricul nu trebui niciodată să uite că multe şi foarte multe fenomene în analele umanităţii se explică sau se justifică prin nevoia de a alege pe cel mai mic din două rele.

Pe ţărmii Dunării de jos, nu fenicianii au introdus grânarele şi casele suterane; nu le-au introdus însă nu mai puţin nici arianii sau turanii, ci le-a dictat natura fizică a regiunii.

Nu noi vom contesta puternica acţiune primordială a semiţilor în Europa, şi chiar tocmai în Carpaţi; o vom semnala din contra nu o dată în cursul scrierii de faţă; toate popoarele tracice, cu daco-geţii în frunte, primiseră în sânul lor din cea mai depărtată anticitate un copios amestec de element semitic; să ne ferim totuşi de a încărca luntrea peste măsură în loc de a o face să plutească fără

pericol cu ceea ce poate să conţină cu sicuranţă.

E mai norocos d. de Rougemont când stabileşte un feli de solidaritate întresiri şi între sistema înmormântărilor suterane în formă de puţuri, după cum sunt, bunăoară, cele descoperite în Algeria7.

Nemini însă n-a observat că-n limba maghiară se conservă un monument relativ la acea epocă preistorică a îngemănării gropilor alimentare şi funerare.

Ungureşte şir, câteste şir, înseamnă până astăzi o groapă în genere, şi mai în specie un mormânt.

Sir, adică tocmai aşa cum ziceau tracii după unanima mărturie a fântânelor antice: otpoj, oetpoj, şirus8.

Româneşte siroadă, o formaţiune învederată din şiră9, vrea să zică o cadă: lacusculus, Stander, cuveau10; iar sirimpău, o zicere şi mai remarcabilă, denoată după definiţiunea Lexiconului Budan: „canalis aquarius, ductus aquae, caenum profundum, cuniculus subterraneus exquo effoditur aurum” 11; mai pe scurt, o serie de noţiuni toate foarte apropiate de ideea unui grânar suteran.

Sirimpău, descompunându-se în două radicale, din care cea de la coadă, – pău, înseamnă apă, de la sanscritul pivă-mi, a bea, grecul pivffl, slavicul piti etc., rămâne sirim în înţeles de groapă.

Ei bine, în limba armeană curat ca la români, sirim vrea să zică groapă, însă totodată şi mormânt, ca şi maghiarul şir.

Sirim armean este cu atât mai preţios pentru înţelegerea sirimului român, cu cât se ştie că:

1. Armenii sunt de origine primitivă tracică ca şi daco-geţii, încât ambele ramure trebuiau să fi avut dentâi o limbă foarte asemănată12.

2. În Armenia existau din vechimea cea mai depărtată nu numai bordeie ca şi la noi, nu numai gropi alimentare, dar până şi animalii se ţineau acolo pe sub pământ13.

Aceste două consideraţiuni revarsă o nouă vie lumină asupra vorbei sirim, a căriia solidaritate la români şi la armeni rămâne mai pe sus de orice îndoială.

Dacă vom mai adăuga sanscritul sirî, mai bine girî, întocmai ca sâlî = gâlâ14, căci armeanul sreclamă aci pe g, însemnând cofă sau un vas în formă de tub15, ceea ce este identic cu românul siroadă, o să avem o galerie etimologică destul de bogată pentru a putea urmări originea şirului tracic, pe care daco-geţii avându-l sub diverse forme dialectice de şira, sirim, şir, de acolo au trecut la români siroadă şi sirimpău, iar prin români la unguri şir.

45

Regiunea „şirului” în România

Ca să precizăm acum după putinţă zoana de predilecţiune a gropilor alimentare în România, ne place a recurge şi de astă dată la d. Ion Ionescu.

Domnia sa zice:

„Pentru ca să se păstreze grânele în gropi, se fac gropile în pământ în forma unei carafe. Gâtul carafei, prin care se toarnă grânele în groapă, este de un stat de om de nalt, şi gros cât poate să intre un om. Corpul carafei, în care se ţin grânele, e gros, şi cu cât va fi mai mare, cu atâta groapa va cuprinde mai multe grâne. Fundul gropii trebuie să fie îngust. După ce se face groapa, se arde şi se usucă. Gropile se fac în faţa casei, ca să fie mai apărate de şoareci. În groapă grâul este sustras de la acţiunea aerului, a căldurei şi a umezelei, şi prin urmare de la cauzele cari provoacă fermentaţiunea şi stricăciunea lui. În gropi nici gargariţele nu se fac. Însă pentru ca să se conserve în gropi, trebuie ca grânele să fie foarte bine uscate, căci, de vor duce cu sine în groapă umiditate, se dezvăleşte fermentaţiunea şi se aprind, se strică, dobândind un miros şi un gust foarte neplăcut. Grânele se pun în gropi până la gura lor. Gura se astupă cu un capac şi peste capac se pune pământ în tot gâtul gropii. Mai-nainte cultivatorii români păstrau grânele lor în gropi, şi chiar le păstrează şi până în ziua de astăzi în unele locuri, ca în judeţul Ialomiţ a „1.

Astfel i dară grânarele suterane, ca şi bordeiele, deşi nu sunt necunoscute restului României, totuşi se pot considera mai cu preferinţă ca o trăsură proprie a regiunii mlaştinelor noastre celor mixte, cuprinzând adică Dobrogea şi toată latura nordică a Dunării de la Marea Neagră cam până pe la Ialomiţa2.

Nu ne îndoim că arheologia nu va întârzia a descoperi tot pe acolo şi puţuri mormântare, cari fuseseră aproape pretutindeni într-o epocă

preistorică soaţe mai-mai nedespărţite şi probabilmente imitaţiuni ale gropilor alimentare.

Dupla accepţiune a cuvântului maghiar şir, un preţios rest rătăcit până-n zilele noastre din vocabularul tracic, implică această coincidinţă şi în Dacia, după cum a constatat-o foarte bine d. de Rougemont în celelalte pays a silos, şi după cum în Caucaz o indică iarăşi dupla accepţiune a cuvântului armean sirim…

46

Livreaua teritoriului

„Poporul – zisese nu ştiu unde Humboldt – poartă livreaua teritoriului” 1.

Când se-ntâmplă că mai multe naţionalităţi lăcuiesc în aceeaşi regiune, le uneşte pe toate comunitatea livrelei.

La prima vedere crezi a face cu o singură viţă de oameni, şi numai o cunoştinţă mai îndelungată şi mai de aproape permite a distinge în vasta familie neste divergenţe organice.

Ovidiu menţionează o mulţime de neamuri la gurile Dunării; dar nicăiri noi nu găsim în Tristele şi Ponticele vreo demarcaţiune între acele diverse elemente.

Într-un pasagiu el strigă cu desperare că însuşi Omer ar fi devenit get în Dobrogea:

„Şi quis în hac ipsum terra posuisset Homerum.
Esset, crede mihi, factus et ille Getes!”2

Dar a fi get nu este pentru Ovidiu o idee precisă.

Sarmaţii, iazigii, coralii, geţii sunt confundaţi mai

pretutindeni.

Într-un loc el zice că trăieşte în Sciţia:

„Ergo erai în fatis Scythiam quoque visere nostris...” 3 şi imediat după aceea se plânge de a fi între sarmaţi şi geţi:

„Quid mihi nunc animum dira regione jacenti
Inter Sauromatas esse Getasque putas?”4

Într-una şi aceeaşi elegie el numeşte locul exiliului său dentâi Sarmaţie:

„Şic ego Sarmaticas longe projectus în oraş...”;

apoi Sciţie:

„Sed dedimus poenas, Scythicique în finibus Istri...”

În sfârşit Geţie:

„... poenae modo parte levata, Barbariem, rigidos effugiamque Getas!” 5

Într-o epistolă coralii capătă epitetul de „acoperiţi cu pei”:

„Litora pellitis nimium subiecta Corallis...” 6;

Într-o alta învecinată aceeaşi calificaţiune se dă geţilor:

„Hic mihi Cimmerio bis tertia ducitur destas Litore, pellitos inter agenda Getas”. 7

Aci vedeţi pe iazig:

„Ipse vides, onerata ferox ut ducat Jazyx Per medias Istri plaustra bubulcus aquas”. 8;

mai încolo aceeaşi imagine se atribuie sarmatului:

„Perque novos pontes subter labentibus undis Ducunt Sarmatici barbara plaustra boves”. 9;

aiuri getului:

„Et discam Getici quae norint verba juvenci”. 10

Sarmaţii şi geţii sunt clopotrivă călăreţi:

„Sarmaticae major Geticaeque frequentia gentis Per medias în equis itque redilque vias”. 11

Deşi cunoaşte sabia12 şi cuţitul 13, totuşi arma de preferinţă, arma aşa-zicând naţională a getului, este arcul:

„Hic arcu fisos terruit ense Getas...” 14

Tot arcul ni se spune a fi arma favorită a sarmatului:

„Moris an oblitus patrii, contendere discam Sarmaticos arcus, et trahar arte loci?...” 15

De asemenea a iazigului:

„Pugnabunt jaculis dum Thraces, Jazyges arcu...” 16

Nu mai puţin a scitului:

„Nil agitur toată Ponti regione siniştri.
Quod mea sedulitas mittere posset, erai;
Clausa tamen misi Scythica tibi tela pharetra.”17

Ameţit de această extremă asemănare exterioară între toate neamurile de la gurile Dunării, Ovidiu identifică adesea până şi limbile getică, scitică şi sarmatică18.

El nu precepea ceea ce Humboldt botează atât de bine: livreaua teritoriului.

Şi totuşi un poet latin contempurean lui Ovidiu descrisese această livrea, dacă nu tot atât de laconic, încai nu mai puţin clar decât marele naturalist german.

Fiecare regiune are o altă lege, o altă figură, o altă culoare transmiţându-le acelora ce o lăcuiesc, zicea Marcu Maniliu:

„Idcirco în varias leges variasque figuras
Dispositum genus est hominum, proprioque colore
Formantur gentes, socialaque jura per artus
Materiamque parem privato foedere signant.
Flava per ingentes surgit Germania partus.
Gallia vicino minus est infecta rubore.”19

Pe geţi şi pe sarmaţi, mai cu seamă, îi amalgamează nu numai Ovidiu.

Ptolemeu de asemenea numeşte sarmaţi pe geţii de la Nistru: Tupay Yttat Sapm & tat20.

Fasti Romani, vorbind despre triumful lui Asiniu Gal pe la anul 15 înainte de Crist: „L. Asinius Gallus de Sauromateis”, subînţeleg şi pe geţi, peste care trebuiau să treacă romanii pentru ca să fi putut ajunge până la sarmaţi21.

Floru când zice: „Sarmataie patentibus campis inequitant et hos per cumdem Lentulum prohibere Danubio satis fuit” 22, nu poate să nu fi avut în vedere şi

pe geţi, pe al cărora teritoriu, în Moldova de jos şi-n Bugeac, se petrecea acţiunea.

Arrian, geograf de multă autoritate şi tocmai din timpul lui Traian, nicăiri nu menţionează pe geti şi pe sarmaţi alături unii cu alţii, dar în

Tactica sa el cuprinde tacitamente ambele naţiuni sub numele de Sau pom & tai, iar în Cynegetica sub acela de Tetai23.

Această perpetuă identificare a diferitelor popoare din câmpia României, pe d-o parte este cea mai elocinţe probă despre puternica acţiune a naturii fizice pentru a le da tuturor o singură fizionomie, iar pe de alta ne autoriză a rectifica aci în treacăt o eroare capitală comisă de către un şir de comentatori ai Columnei Traiane.

47

Călăreţii geţi pe Columna Traiană

Pe basrelievurile monumentului lui Traian nu figurează nicidecum şi nu pot figura „călăreţii sarmaţi veniţi în ajutorul dacilor” 1, după cum s-a crezut până acuma, ci călăreţi getici, pe care îi chema sub steagurile lui Decebal nu numai vecinătatea, dar mai ales comunitatea originii tracice, comunitatea limbii, comunitatea intereselor2.

Dovadă:

1. În cursul răzbelului daco-roman sarmaţii, şi anume cea mai forte ramură a lor, iazigii3, se aflau nu în alianţă, ci în duşmănie cu Decebal4;

2. Pe inscripţiunile şi monedele cele autentice ale lui Traian, el se numeşte Germanicus şi Dacicus, nicăiri însă Sarmaticusă, după cum n-ar fi uitat a se intitula dacă sarmaţii ar fi fost aliaţi cu dacii, aparţinând ambele aceste popoare la câte o ginte cu totul diferită;

3. Strabone ne arată că dacii şi geţii formau o confederaţiune militară, având o armată comună, uneori mai mare, alte dăţi mai mică6;

4. Nu numai armele geţilor şi modul lor de a călări se asemănau cu ale sarmaţilor, dar se asemăna până şi zaua

cea de pele în formă de solzi de peşte, după cum ne spune foarte lămurit Marţial, carele muri la anul 103, adică tocmai în intervalul expediţiunii dacice a lui Traian; vorbind despre pofta lui Domiţian de a purta el însuşi această specie de armătură, lorica sarmatica, el zice:

„Învia Sarmaticis Domini lorica sagittis.
Et Martis Getico tergore fida magis...” 7

Astfel şi nu mai rămâne niciun dubiu că amândouă ramure tracice d-a stânga Dunării, atât belicosii geţi, precum şi forţii daci, sunt reprezintăţi pe basrelievurile Columnei Traiane.

Lipsa uneia din ele, arbitrariamente înlăcuită printr-un continginte de sarmaţi, a fost un fenomen enigmatic, pe care, profitând de ocaziune, noi ne-am simţit datori a-l limpezi.

48

Legea influinţei teritoriale postume

Nimeni n-a observat încă o lege istorică: acţiunea teritoriului asupra unei naţiuni chiar după ce aceasta de mult deja îl părăsise.

Este un feli de influinţă care poate să urmărească un popor zecimi de secoli şi la distanţe imense.

Posteritatea unui lăcuitor din Himalaya dintr-o epocă preistorică se supune pe neştiute acestei îndărătnice acţiuni lăcuind astăzi undeva în Elveţia.

Vorbind de nomenclatura Munteniei, noi arătarăm în studiul ” în ce mod legionarii lui Traian, veniţi unii din Alpi, alţii din Pirenei, şi-au căutat în Dacia mai de preferinţă o poziţiune teritorială analogă cu a patriei lor primitive; şi-apoi emigrând mai târziu de aci în Tracia, îşi alegeau iarăşi în Balcani, mişcaţi de aceeaşi tendinţă instinctivă, neste cuiburi asemănate cu ale Carpaţilor.

Cu alte cuvinte, până şi în fundul Macedoniei ei nu încetau, după un lung şir de veacuri, a resimţi o influinţă climaterică italiană sau spaniolă.

Înainte de colonizarea romană la Dunăre, acelaşi

spectacol ni-l prezintă geţii şi dacii.

Sub Ovidiu, al căruia cel mai legitim interprete este Strabone, România actuală se dividea în două porţiuni foarte distinse: la cataractele Dunării, adică în Oltenia, locuiau dacii; în josul fluviului până la Pont, adică în sensul Munteniei, Moldovei şi al Bugeacului, petreceau geţii; ambele naţionalităţi având aceeaşi origine şi vorbind aceeaşi limbă, dar unii fiind plăiaşi şi ceilalţi câmpeni1.

Lăcaş de predilecţiune al geţilor era năsipoasa pustietate dintre Prut şi Nistru: tâv Tetv retâv ephM-ta2, unde chiar astăzi rareori găseşte cineva un părâu, o măgură sau un arbure3.

Adăpost favorit al dacilor, din contra, erau izvoarele apelor curgătoare, nălţimea munţilor, desişul codrilor, cununele pururea rourate ale creştetului carpatin4.

Geţii lesne s-ar fi putut apropia de plai şi dacii de câmpie, dar nu voiau s-o facă, după cum nu voia să rămână în deliciile Romei acel barbar despre care zice Ovidiu:

„Quid melius Roma? Scythico quid litore pejus?
Hue tamen exilla barbarus urbe fugit?”5

Două naţiuni surori, de unde oare le venea dacilor această pasiune de pădure şi geţilor dorul pustiului?

Ceea ce-i Strabone pentru Ovidiu, tot aceea este în cazul de faţă Tucidide pentru contempureanul său Erodot: un preţios context.

Pe la anii ’500 – 400 înainte de Crist, pe când nu erau încă geţi şi daci pe ţărmul nordic al Dunării, sesul Munteniei, Moldovei şi al Bugeacului îl ocupau sciţii, plaiul Tărei Româneşti aparţinea agatârşilor, iar Temesiana siginilor.

Pe geţi, ca şi Erodot, Tucidide îi cunoaşte numai în Dobrogea, dar vorbeşte totodată şi despre daci, pe care celălalt nu-i menţionează; şi-apoi vorbeşte în deplina cunoştinţă de cauză, căci era trac el însuşi 6 şi locuia chiar în Tracia, unde poseda neste bogate mine de aur.

Ei bine, Tucidide, o ouYYpapetij istoricul prin excelinţă, pe care anticitatea îl făcea ca şi pe Erodot

„părinte al istoriei”, Tucidide zice:

„Odrisianul Sitalce puse în mişcare dentâi pe tracii cei aşezaţi la sud de munţii Bem şi Rodop, căci toţi îi erau supuşi până la litoralul Pontului şi până la Elespont; apoi pe geţi şi pe alţii câţi se află la nord de Bem d-a dreapta Istrului în apropiare de Pont. Geţii şi ceilalţi de acolo sunt vecini sciţilor, având aceleaşi arme şi obiceiuri, toţi arcaşi călări (omopot te toţi Sktisati Kat omoo Keuoi, partej tppoto Xotai). Sitalce a mai chemat o mulţime de munteni liberi din Tracia, armaţi cu pumnare şi numiţi davi, cari lăcuiesc mai cu seamă în Rodop (tâv opeivâv epakâv pollotij tâv atitovomwv, Kat maxaipopoproprov, ot Aici Kalotivtai, PoSop-v ot pletotoi otKotivtej) ” 7.

Apoi adauge:

„Din pedestrime, cei mai viteji erau purtătorii de pumnare cei liberi, veniţi din Rodop” 8.

Mai încolo:

„În aceeaşi vară veniră la Atena trei sute pedestri traci din neamul dacic armaţi cu pumnare (tâv epaKÂV tâv maxaipopoprov toţi AiaKoti yevouj) ” 9.

În acest mod, după irecuzabila mărturie a lui Tucidide, cu mult înainte de a se aşeza în România dacii erauplăiaşi şi geţii câmpeni; şi dacă i-am urmări şi mai sus în istoria primordialelor migraţiuni ale ginţii tracice, ne-am convinge, poate, că plăiaşi au fost dacii şi câmpeni geţii chiar

Înainte de a fi trecut din Asia în Europa; dar această interesantă problemă ne va preocupa în Istoria etnografică a Munteniei.

În cursul unui laborios semimileniu, fie la sud, fie la nord de Dunăre, geţii şi dacii conservau absolutamente aceleaşi două feluri de trai: sub orice latitudine sau longitudine geografică, ei îşi căutau, fiecare aparte, câte o normă teritorială stereotipă.

Geţii sunt toţi arcaşi călări, zice Tucidide.

Dar oare nu tot aşa îi descrie şi Ovidiu?

„Călări pe cai sălbatici vrăjmaşii vin încoace.

Vestind a lor sosire săgeţile ce zboară.
Şi rămânând drept urmă pământul despuiat!”

Oricât de mare ar fi avântul civilizaţiunii umane, astăzi ca şi-n epoca lui Tucidide, câmpia este specialul tărâm al cavaleriei şi al armelor departe-aruncătoare, ca să ne fie permis a ne exprime astfel i: săgeată, glonţ, ghiulea, tot una.

Însă o dată încarnându-se printr-o secolară şedere pe ses această tactică ostăşească cu diferitele-i urmări directe şi indirecte asupra moravurilor, cum oare voiţi ca o asemenea naţiune să nu dorească aceeaşi dispoziţiune a solului în toate trecerile sale succesive din ţară în ţară, ferindu-se cu dinadinsul de munţi, unde calul şi arcul sunt clopotrivă la strâmtoare?

Pe daci, de altă parte, pe când lăcuiau încă în Rodop, Tucidide ni-i depinge pedestri şi purtători de in & xaipai, adică de neste mici săbii răsucite, având o formă cam de seceră şi pe care noi nu le ştim traduce mai bine decât prin pumnare, căci romanii le ziceau sica10.

Tot pedestri şi tot maxaipopopoi se reprezintă gloatele dacice şi pe basrelievurile Columnei Traiane, deşi scena se petrece în Carpaţi şi cu cinci secoli mai încoace.

Negreşit că vor fi fost şi călăreţi pintre daci, după cum vor fi fost şi pedestri pintre geţi; vor fi avut arce şi dacii, după cum vor fi avut pumnare şi geţii; între zone extreme fiind mai multe punturi intermediare, un feli de trai intermediar este şi el o neapărată consecinţă pentru marginaşii a doua naţiuni limitrofe; părţile mai descoperite ale Olteniei, Doljului sau Romanaţul, bunăoară, au fost celebre altă dată prin caii lor, după cum vom vedea în studiul IV, şi tot acolo petreceau cei mai buni arcaşi români din evul mediu, celebraţi în legendele germane din acea epocă; dar cu toate acestea e nu mai puţin adevărat că pe Colum

na Traiană nu caii şi nu arcele, ci mai ales pedestrimea şi pumnarele formează trăsura caracteristică a ostaşului dacic; o trăsură ce-l distinge anume de arcaşii

călări geţi, veniţi de la gurile Dunării în ajutorul lui Decebal şi cari, precum ştim din Ovidiu, nu difereau întru nemic de arcaşii călări sarmaţi.

Pedestrimea şi armele d-aproape-lovitoare, fie pumnar, fie măciucă sau altceva, au fost şi vor fi totdauna proprii regiunilor muntoase, unde omul în luptă cu semenul său, ca şi-n grosolanul duel pept la pept cu ursul, are mai multă nevoie de un bun cuţit decât de un armăsar sau o carabină.

Iacă de ce şi dacii, o dată dedaţi a se căţăra pe piscuri, puţin le păsa de a trăi la sud sau la nord de Dunăre, dar numai nu cumva pe câmpie, ci tot pintre pletoase culmi alpine.

Darwin, ale cărui observaţiuni, luate una câte una, sunt generalmente atât de fine şi atât de juste, fără ca totuşi din suma lor să rezulte sintezea ce-i place să şi-o închipuiască; Darwin citează, între celelalte, două exemple foarte originale şi anume:

1. Americanii numiţipayaguas se nasc cu neste gambe de tot subţiri şi neste braţe de tot groase, fiindcă părinţii şi moşii lor, petrecând zi şi noapte în luntri, exercitaseră mereu mâinile prin cârmă, dar nu făceau mai niciun uz de picioare;

2. Eschimoşii se nasc cu o aptitudine extraordinară pentru pescărie, numai şi numai fiindcă toţi ascendinţii lor n-au avut aproape nicio altă treabă fizică şi intelectuală decât de a prinde viţei de mare11.

Imaginaţi-vă că un eveniment sileşte pe payaguas şi pe eschimoşi a emigra.

Un payagua, cu gambele lui cele neputincioase, fi-va oare în stare de a se aşeza în munţi, unde, asemenea căprioarelor, trebui să sară din stâncă în stâncă?

Un eschimos, croit din mătrice a fi pescar, va căuta pretutindeni un ţărm unde să nu-i lipsească viţeii de mare.

Nu este numai atâta.

Un medic francez a dezvoltat în trei studii consecutive foarte remarcabile rezultatul propriilor sale observaţiuni în Mexic asupra efectelor fiziologice ale

aerului rarefiat12, de unde conchide despre extrema dificultate a indivizilor din ses de a se aclimata într-o regiune muntoasă pentru care, ca să respire şi să îmble, omul trebui să aibă un pept mai larg şi neste membri de moţiune mai musculoşi decât ceea ce-i era necesar în aerul mai condensat şi pe solul mai oblu al câmpiei.

„Câteva hurmale şi puţină apă – zice un alt igienist – ajung pentru a sătura pe arabul din Sahara, pe când eschimosul se îndoapă cu proviziuni enorme de grăsime de balenă. Această diferenţă de nutrimânt este un efect al climei; însă ea trage după sine neste obiceiuri cari modifică starea materială şi activitatea vitală a organelor. De aci se nasc rezultate organice ce se transmit prin ereditate. Modificaţiunile căpătate de către strămoşi devin neste trăsure congenitale în constituţiunea strănepoţilor. Din tată în fiu, arabul este subţire, vioi, musculos, macru; eschimosul e îndesat, gras, greu”. 13

Dacă o naţiune întreagă, constrânsă de forţă, ar fi silită a se muta vrând-nevrând din ses în munte, majoritatea s-ar stinge cu timpul, conservându-se numai indivizii cei excepţionali, adică cei mai peptosi şi mai vânosi, cari ar produce iarăşi cu încetul o posteritate tot atât de viguroasă ca şi părinţii lor, constituind o nouă naţiune eminamente munteană; însă majoritatea cea menită a peri nu s-ar mângâia printr-o asemenea perspectivă de renaştere: ea preferă a-şi căuta chiar în emigraţiune aerul şi solul câmpean al patriei primitive.

O naţiune munteană, de altă parte, crescând în atmosfera cea sănătoasă, robustă, foarte ozonizată a înălţimii, se topeşte în ses, unde un singur prânz copios ca la munte poate să ucidă pe un individ sanguinic, supravieţuind dintre toţi numai constituţiunile cele mai debile, ai cărora moştenitori formează acolo un nou neam curat câmpean, ceea ce însă nu va surâde în vecii vecilor maiorităţii celei osândite la moarte: ea va ocoli sesul, strămutându-se din munţi tot în munţi, chiar dacă ar trebui să-i caute prea departe.

Aceasta este influinţa teritorială postumă, o lege istorică dintre cele mai importante, dintre cele mai fecunde în consecinţe, căci ea ne permite ades a rectifica unele azardoase concluziuni ale eruditţilor moderni asupra migraţiunilor diverselor popoare.

O ginte munteană se mută totdauna din deal în deal; o ginte câmpeană – din ses în ses; excepţiunile sunt prea puţine, dacă sunt.

49

Duplicitatea numelui Dunării

Sub Ovidiu, ca şi sub Erodot, Oltul despărţea teritoriul nostru în două mari secţiuni, foarte bine determinate prin diferenţa condiţiunilor climaterice şi prin diversitatea elementelor etnice; să observăm însă totodată că-n ambele acele epoci brâul carpatin de la Turnu-Roşu până

pe la Vrancea tindea, prin analogie fizică, să aparţină anume poporului aşezat în Oltenia.

Sub Erodot, Oltul separă pe agatârsi de sciţi.

Sub Ovidiu, pe daci de geţi.

Originea sciţilor şi agatârşilor era identică1, dar nu identice erau şi obicelele lor2.

Dacii şi geţii, având aceeaşi limbă şi ieşiţi dintr-o singură tulpină tracică, se deosebeau unii de alţii prin moravuri aproape în toate ramurile activităţii naţionale respective: în tactica militară, în port, în arhitectură, în războl şi-n pace.

E şi mai mult decât atâta: Oltul tăia în două bucăţi foarte distinse nu numai pământul, nu numai poporaţiunea, dar până şi cursul Dunării.

Ovidiu şi Strabone sunt cei întâi clasici cari constataseră, unul între latini şi celălalt între elini, duplicitatea nominală a Danubiului.

Poetul zice:

„Este o veche urbe, tare prin zid şi prin poziţiune, aproape de ţărmul Istrului celui cu două numi”:

„... ripae vicina binominis Istri”.

Geograful se exprimă şi mai clar:

„Kat gâp toţi potamoti ti în „v avw Kat ppoj taj p-gaj meph mexpi tâv Katapa Ktâv Aavotiiov (variantă: Aavotibiov) ppoohgopeuov, a maliota Sii tâv AaKÂV pepetai, ti Katw mexpi toţi novtou ti papî totij Tetaj Kalotioiv „Iotpov”, 3

Adică:

„Iar susul fluviului, anume de la sorginte până la cataracte, cari acestea se află mai ales lângă daci, se numeşte Danubiu, pe când josul până la Pont, lungind teritoriul geţilor, se cheamă Istru”.

Prin cataracte Strabone nu înţelege aşa-zisele gherdapuri dintre Severin şi Orşova, ci întreaga cotitură olteană a Dunării, căci:

1. El spune că fluviul se numea Istru numai în dreptul pământului getic: papî totij Tetaj, vrea să zică exclusivamente de la Pont până pe la Olt, deoarece niciodată geţii nu se întinseseră mai departe;

2. El lămureşte că dacii nu lăcuiau lângă Istru, ci lângă Danubiu: mamota Sia twv AaKÂV;

3. Katapa Ktai-le lui Strabone corespund din punct în punct cu Kolpoj-ul, adică îndoitura Dunării până la care, după Erodot, se întindea dominaţia scitică, şi de la care mai încolo se începea pământul agatârsic.

Geţii, ca şi predecesorii lor sciţii, locuiau cel mult până la ţărmul răsăritean al Oltului.

Dacii, ca şi agatârsii mai denainte, stăpâneau litoralul danubian numai pe latura apuseană a Oltului.

Colpul Dunării în Erodot, întocmai ca în Strabone cataractele, cuprinde tot spaţiul între Cerna şi lzlaz, deşi în stricta realitate, examinând mapa cu acea preciziune pe care n-o putem pretinde de la părinţii studiului geografic, gherdapurile, ca şi îndoitura fluviului, se află cu mult mai spre occidinte de Olt.

Conformitatea între Strabone şi Erodot este aci un argument peremtoriu, chiar dacă n-am avea deja celelalte

două de mai sus, cari sunt cu atât mai decisive cu cât se bazează pe context.

În acest mod geticul Istru curgea de la Pont până la gurile Oltului; de la gurile Oltului mai încolo – dacicul Danubiu.

Oltul, după cum am spus-o, despica până şi Dunărea în două zoane separate!

Nu aici vom cerceta interesanta etimologie a duplei numiri Istru şi Danubiu, pe care o rezervăm pentru o altă ocaziune.

Tot ce vom dezbate acuma este antica binomitate a câtorva alte râuri ale noastre; o binomitate a căni explicaţiei nu e fără interes pentru istoria originilor teritoriale ale naţionalităţii române.

50

Binomitatea Oltului

În analiza Munteniei sub Erodot, noi arătarăm că Oltul purta numele de Maris, adică de „hotar”, în porţiunea-i câmpeană, continginte spre răsărit cu teritoriul scitic.

În zilele lui Ovidiu, josul Oltului conserva încă acest nume de Maris, după cum văzurăm tot acolo din Strabone; în acelaşi timp însă apare Alutus într-o lungă elegie la moartea lui Drus, pe care unii o atribuie chiar lui Ovidiu, alţii amicului său Pedone Albinovan, ceea ce se pare a fi mai probabil.

Iacă pasagiul, după cum se citeşte el desfigurat în toate ediţiunile:

„Rhenus, et Alpinae valles, et sanguine nigro
Decolor infecta testis Itargus aqua;
Danubiusque rapax, et Dacius orice remoto
Apulus, huic hoştiperbreve Pontus iter…”

Nisard traduce:

„Et le Rhin et les vallees des Alpes, et l’Itargus aux caux rougies par le sang noir et le Dace Apulien relegue aux extremites du monde et vers lequel le chemin le plus

court est le Pont Euxin” 1.

Apoi adaugă într-o notă:

„Apulus etait une ville de la Dacie, aujourd’hui la Transilvanie” 2.

Noi preferim a citi textul:

„... et Dacius orice remoto
Alutus, huic hoşti perbreve Pontus iter...”;

traducând:

„Rinul şi văile alpine, şi Itargul purtând mărturia negrului sânge în undele sale pângărite, şi furioasa Dunăre, şi la marginea pământului dacicul Olt, inamicul către care Pontul e cea mai scurtă cale”.

Temeiurile noastre sunt:

1. Facilitatea paleografică cu care Alutus s-a putut citi Apulus de către copişti sau de către editori;

2. Forma Alutus, mai corectă decât Aluta, ne întâmpină pe Tabla Peutingeriană şi într-o preţioasă inscripţiune din chiar timpul lui Traian, pe care o vom reproduce mai la vale; pe când oraşul Apul nu figurează nicăiri în scripte sau monumente ca Apulus, ci numai ca Apulum şi Apula;

3. Dacius este evidamente un adjectiv: dacicul, iar nicidecum un substantiv, după cum îi tradusese Nisard, cărui i-a plăcut totodată, viceversa, comiţând o a doua eroare, nu mai puţin inexplicabilă, a preface substantivul Apulus în adjectiv: „le Dace Apulien” în loc de „l’Apulus dacique”.

Aplicarea unui epitet de naţionalitate către un oraş este mai-mai fără exemplu în literatura latină, ca şi-n cea modernă, căci o urbe aparţine în regulă unei singure naţiuni, încât n-are nevoie de a mai fi definită prin asemeni calificative; pe când cursul unui fluviu, din contra, cele mai multe ori fiind stăpânit în lungul său de către un şir de popoare diverse, se justifică necesitatea unei lămuriri.

Mai pe scurt, dacius Apulus ar fi un anormal pleonasm, de vreme ce Apulul era numai dacic; dacius Alutus este o expresiune foarte normală, fiindcă putea să fi fost şi geticus Alutus, mai ales în poezie, întocmai după

cum Lucan şi chiar Ovidiu întrebuinţează mereu Scythicus Hister3;

4. Oraşul Apul aflându-se în Transilvania, nu înţelegem în ce feli s-ar fi putut pune în legătură cu Pontul; „huic hoşti perbreve Pontus iter”.

ceea ce cadrează însă de minune cu Oltul, unit cu Marea Neagră prin Dunăre şi pe unde tot atunci se începuse hostilitas între daci şi romani;

5. Nu e de crezut că renumele oraşului Apul ar fi ajuns până la Tibru, deoarăce romanii nu cunoşteau încă pe teritoriul dacic nicio altă localitate intermediară, şi-apoi nu era nici măcar capitala Daciei;

6. Zicerea „orice remoto” corespunde anume cu susul Oltului, Alutus propriu, pe când partea-i de jos se numea Marisus; deşi altmintre Ovidiu, după cum văzurăm deja, socotea ca margine a lumii tot ce se afla imediat sau mediat la nord de Dunăre;

7. În cele patru versuri, pe care le citarăm din elegia la moartea lui Drus, figurează numai numiri de fluvii: Rin, Itarg, Danubiu.

Oltul apare aci perfectamente la locul său: Danubius et Alutus.

O urbe, fie Apul, fie orişicare, nu încape.

Iacă de ce simţul critic cere imperios de a se admite Alutus pentru Apulus; o cere cu atât mai mult că:

8. Chiar alături se observă trebuinţa unei alte corecţiuni analoage: în loc de Itargus a se citi Isurgis, Isurgus, căci cel întâi nume nu ne întâmpină la niciunul dintre scriitorii antici, pe când despre cel al doilea noi găsim în adevăr în Floru: „Drusus praesidia atque custodias ubique disposuit, per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim” 4;

9. Deja răposatul Bărnuţ bănuia că numele oraşului Apulum sau Apula are tot aerul de a fi fost impus localităţii de către romani în urma cuceririi Dacieia;

În adevăr, numai în Italia noi găsim Apulia, Teanum Apulum etc.6;

10. Mai departe noi ne vom încredinţa că în zilele lui Ovidiu, Strabone şi Albinovan, cu un secol înainte de Traian, dacii nu pătrunseseră încă în Transilvania.

Din cele zece argumente de mai sus, numai cinci ar fi de ajuns pentru a stabili o certitudine istorică.

Asadară pasagiul întreg sună:

„Rhenus, et Alpinae valles, et sanguine nigro
Decolor infecta testis Isurgus aqua;
Danubiusque rapax, et Dacius orice remoto
Alutus, huic hoşti perbreve Pontus iter”.

Patru râuri: două germane, Rin şi Visurg; două dacice, Dunăre şi Olt; două primare, Dunăre şi Rin; două secundare, Olt şi Visurg.

Puţin ne importă dacă autor al elegiei a fost Albinovan sau Ovidiu7.

În ambele cazuri ea s-a scris pe la anul 10 după Crist, adică îndată după moartea lui Drus, ceea ce ne înavuţeşte cu un dat cronologic precis.

Numele Oltului a fost însă cunoscut romanilor cu doi secoli şi mai-nainte de Ovidiu, ceea ce se poate constata iarăşi prin critică, fără ale căriia lumine ar fi rămas scâlciate, graţie ignoranţei vechilor copişti şi neglijinţei noilor editori, sute şi mii de numi proprii din literatura greacă şi latină.

Ceea ce Scaligerii, Casaubonii, Lipsii, Burmannii, Wesselingii Heynii, Reiskii etc., etc., etc. au făcut de mult pentru purificarea texturilor clasice în privinţa Europei occidentale, aşternând calea criticismului ulterior al Dindorfilor, Meinekilor şi Mullerilor, trebui măcar să se înceapă o dată şi pe tărâmul istoriei române.

Un fragment din Cneiu Naevius, poet roman dintre cei mai vechi, tocmai de pe la anul 250 înainte de Crist, abia cu vreo doi secoli posterior lui Erodot, zice:

„Vos qui accolitis Histrum fluvium atque Algidum” 8

Adică:

„Voi ce lăcuiţi lângă fluviul Istru şi lângă Algid...”

Algidul în acest pasagiu este o enigmă.

Nicăiri, şi cu atât mai puţin în părţile Dunării de jos, în latura Istrului despre care vorbeşte Naevius, n-a existat vreodată un râu cu acest nume.

Vrând-nevrând, în loc de Algidum cată să se pună Alutum.

Un munte zis Algidus cu un orăşel omonim era în vecinătatea Romei9, oferind copistului lui Naevius un sunet familiar, „care l-a împins a metamorfoza Alutum în Algidum, fără să-i fi venit în minte că:

1. O asemenea localitate nu se afla nicăiri afară din Italia;

2. Nici chiar în Italia „Algidus” nu este o apă;

3. Textul vorbeşte anume despre un râu de lângă Dunăre.

A preface Alutus în Algidus era cu atât mai uşor, cu cât adjectivul

Algidus, însemnând latineşte friguros, se părea a fi termenul cel mai propriu a desemna un râu din regiunea Dunării, pe care Ovidiu o numeşte mereu: frigidus Ister10.

Rectificând dară versul:

„Vos qui accolitis Histrum fluvium atque Alutum...”, noi dobândim cea mai veche menţiune despre partea de sus a Oltului: Alutus, căci

josul acestui fluviu, mai apropiat de lumea clasică, fusese cunoscut din vechimea cea mai depărtată până în epoca romană sub numele de Maris.

Cele spuse se rezumă în următorul tabel de binomitate:

OLTUL

Alutus Maris

(de la izvor până la câmpie) (de la câmpie până la Dunăre)

În Naevius (250 ante Chr.) În Erodot (450 ante Chr.)

În Albinovan (10 post Chr.) În Strabone (10 î.Hr.)

Menţiunile mai proaspete ale Oltului, toate din primii secoli ai creştinismului, sunt:

1. În inscripţiunea traianică, pe care o vom

reproduce mai la vale şi care demonstră şi ea, între celelalte, cum că legiunile romane la intrarea lor în Dacia găsiră deja aci numele de Alutus;

2. În Ptolemeu sub forma de Alotitaj11;

3. Tot aşa în Dione Casiu12;

4. Alutus pe Tabla Peutingeriană13.

51

Oltul, „râu de aur” în limba agatârşică

Anteroman şi chiar antetracic, deoarăce pe la anul 250 înainte de Crist, când citim deja pe Alutus în poetul roman Neviu, în munţii Tărei Româneşti lăcuia încă neamul scitic al agatârşilor, dacii lui Berebist pătrunzând aci abia sub Cezar, să ne întrebăm acuma: ce înseamnă cuvântul Olt?

„Cel întâi cunoscut din toate metalele – zice un chimist – a fost aurul. Culoarea şi lucirea sa nu pot a nu atrage atenţiunea sălbaticilor, şi chiar a unor animali, precum sunt cioarele, corbii şi alte păsări furătoare; al doilea, aproape totdauna el se găseşte în stare nativă, adică cu culoarea sa, cu lucirea, cu celelalte proprietăţi ale sale fizice” 1.

Prin urmare, popoarele, imigrate în Europa din anticitatea cea mai imemorială, cunoscuseră aurul încă din epoca petrecerii lor anterioare în Asia.

Numele aurului în diverse limbi europene se resimte de această comună origine a primei cunoştinţe, provenind generalmente din radicala ariană ghar, a străluci.

Iacă ce zice Pictet:

„Sanscritul hirana, hiranya, harana, aur. Zendicul zara, zairi, aur; zaranya, aurit; zaremaya, de aur. Persianul zar, zarr, aur; zarân, de aur.

Curdicul şi buharicul zer, aur; afghanicul zar; oseticul gharin, păstrat în compoziţiunea siz-gharin. Cu forma zendică, care substituă lui h pe z, se leagă, cu schimbarea lui r în l şi adausul unui sufix, slavicul zlato, aur, ruseşte zoloto, poloneste zloto, boemeste şi serbeşte zlato, în

dialectul letic al limbii litvane zelts. Sufixul t, ca şi l în loc de r, se găseşte de asemenea în limbile germanice, la care însă guturala primitivă devine g sau k: goticul gulth, aur; anglo-saxonul gold, scandinavul gull, vechiul teutonic kolt etc., de unde finlandezul kulţi, estonicul kuld, laponicul golle şi altele. În fine, grecul xptiooj, poate din xeptiooj sau Xeptitoj, diferă numai prin terminaţiune. Toate aceste cuvinte ne conduc la radicala har, zar, zal, jal, gar, gal etc. în înţeles de a străluci; şi-n adevăr noi o aflăm sub forma-i cea mai veche în sanscritul ghri, ghar, a străluci, de unde ghrita – strălucitor, gharma – lumina solară etc."2

Aducând pe germanicul gold = galta şi pe slavo-leticul zlato = zalta, Pictet a uitat o a treia formă, tot cu l şi cu t, dar distingându-se prin pierderea totală a consoanei iniţiale.

Această omisiune e cu atât mai surprinzătoare, cu cât tocmai limba latină ne oferă un vestigiu necontestabil al unei forme alta cu accepţiune de aur.

Curtius, filologul cel mai circumspect, carele mai niciodată nu admite decât numai cazurile perfectamente sicure, a observat deja că din aceeaşi tulpină cu germanicul gold, cu slavicul zlato şi cu ceilalţi termeni omogeni, derivă latinul lutum, în înţeles de culoare de aur3.

„Rubescere luto" în Nemesian4, „lutea ardescunt sulphura" în Ovidiuă, „aurora lutea" în Virgiliu6, indică în adevăr foarte clar acest caracter auros al latinului lutum, carele, atât prin semnificaţiune, precum şi prin lungimea lui u, diferă cu desăvârşire de lutum, lut şi orice necurăţenie, „amica luto sus" al lui Oraţiu7.

Lutum a pierdut nu numai pe consoana iniţială, dar până şi pe vocala a, pe care deşi Hugo Weber crede că a conservat-o un alt cuvânt latin, anume aluta, citând din Pliniu: „aurăria metalla quae aluta vocant" 8, totuşi pasagiul în cestiune lipsind în cele mai bune ediţiuni ale nuturalistului roman, noi unii nu cutezăm a-i da vreo importanţă.

Negreşit că latinul lutum provine dintr-o formă mai

veche alutum, născută la rândul său prin pierderea lui h, ca în anser din hanser, olus din holus, via din vehia etc., dintr-o formă şi mai veche halutum, căci fără o asemenea gradaţiune ne-ar fi imposibil a ne urca la radicala ghar; iniţială a se vede însă a fi dispărut din limbă într-un period foarte de

părtat, astfel i că-n monumente literare ne întâmpină numai lutum cu adjectivul său luteus şi cu deminutivul acestuia luteolus.

Necomplet la latini, alutum se regăseşte bine conservat afară din lumea indo-europee în mai toate dialectele turanice, în care păstrează accepţiunea concretă de aur: altun la uiguri, baskiri, nogai, chivesi şi turci; alton la turcomani; altân la mesceraci, kirghizi şi felurite alte triburi siberiane; iltân la ciuvasi; altt la Icniseisk; altan la tungusi9.

Fiind evidinte că turanii au împrumutat pe al lor alt de la ariani, cari singuri posedă radicala ghar, avem a constata de la cine anume dintre diversele ramure indo-europee au putut ei să contracteze acest împrumut.

Dând la finezi peste kult – aur, nu e greu a conchide, prin persistinţa guturalei iniţiale şi prin vecinătatea ambelor ginţi, cum că dânşii l-au luat din vechiul teutonic kolt – aur.

Tot aşa turanii n-au putut primi pe alt decât dintr-o limbă ariană limitrofă, în care numele aurului pierduse guturala iniţială.

Prin urmare nici la inzi sau zenzi, nici la greci, slavi, germani sau celţi, la care toţi această guturală iniţială parte s-a păstrat intactă şi parte s-a sibilat.

Alutum italic este prea izolat şi prea departe de hotarele viţei turanice.

Unica soluţiune admisibilă rămâne stinsa limbă ariană a sciţilor, cari în regiunile Uralului şi ale Mării Caspice se ciocneau mereu din cea mai înaltă vechime cu felurite triburi turanice, astfel i că numai dânşii erau în stare să transmită acestora pe alt.

Agatârsii, stăpâni primordiali ai Olteniei, au fost o simplă creangă din gintea scitică.

Iacă tradiţiunea locală, culeasă de către Erodot, care, după obiceiul anticităţii, îmbrobodeşte faptul istoric într-o ingenioasă ţesătură mitică:

„Agatârs, Gelon şi Scit au fost trei fraţi, născuţi din unirea lui Ercule cu o fiinţă jumătate-femeie şi jumătate-şarpe. Tatăl lor le lăsase un arc şi un brâu, pe care cine dintr-înşii va putea să le întrebuinţeze, tinzând arcul şi strângând brâul, acela să domnească asupra ţării, iar ceilalţi doi să-şi caute un adăpost aiuri. Scit, cel mai mic dintre fraţi, a reuşit singur în această încercare, şi de la ei au purces sciţii. Ceilalţi doi emigrând, de la dânşii se trag agatârsii şi gelonii” 10.

Asupra acestui mit celebrul istoric polon Bandtkie observă:

„Precum fabula slavică despre cei trei fraţi Lech, Rus şi Ceh trebui considerată ca o indicaţiune adevărată despre înrudirea celor trei limbi slavice polonă, rusă şi boemă, astfel i şi fabula adusă de Erodot despre cei trei fraţi Agatârs, Gelon şi Scit servă numai a constata omogenitatea de limbă la cele trei popoare agatârsi, geloni şi sciţi. În acelaşi înţeles tot Erodot ne arată ca fraţi pe părinţii a trei neamuri înrudite prin limbă din Asia-Mică: Lydus, Carus şi Mysus. În acelaşi înţeles în timpii mai noi fabula germană ne dă iarăşi ca trei fraţi pe Fryso, Saxo şi Bruno, din care s-au descins frizii, saşii şi brunsvicianii... „u

Observaţiunea lui Bandtkie e atât de luminoasă, încât nu are nevoie de a mai fi amplificată.

Prin limbă agatârsii difereau de sciţii propriu-zişi ca ruşii de poloni sau ca saşii de frizi.

În numele aurului deosebirea la agatârsi şi la sciţi a putut fi cel mult ca între zloto polon şi zoloto rusesc sau ca între anglo-saxonul gold şi teutonicul kolt.

La sciţi aurul chemându-se alt, acelaşi termen pentru acelaşi lucru cată să fi avut şi agatârsii.

Iacă de unde provine anticul nume anteroman şi

antedacic al porţiunii superioare a Oltului: Alutus.

Oltul fiind auros mai cu seamă în partea-i de sus, pe unde cară cu profuziune darurile metalice ale Carpaţilor, epitetul de „râu de aur” nu i se putea impune decât numai acolo de către agatârsi, pe când sciţii cei de pe câmpia României, tribul „plugarilor” după Erodot, dpot-pej, pe care partea de jos a acestui fluviu îi despărţea de Agatârsie, preferau a-l numi Maris „hotar”, deşi în dialectul lor, ca şi-n cel agatârsic, aurul se chema de asemenea alt.

La marginea răsăriteană a vechiului teritoriu scitic, dincolo de Nipru, ni se prezintă o altă apă Olt, pe care analele moscovite o menţionează adesea în secolul XII12, iar o cronică polonă din secolul XIV o descrie: „magnum fluvium Tartarorum, nomine Olth, cuius latitudo extenditur ad unam leucam gallicanam, cuius impetuositas cunctos exterruit” 13...

Acolo este „Oltul” scitic, după cum al nostru e cel agatârsic, doi termini sincronici şi omogeni exprimând aceeaşi idee de râu-de-aur.

52

Originea numelui „Jiu”.

Să trecem la un al treilea râu binom, rivalul Oltului, maiestuosul Jiu, carele şi el sparge Carpaţii pentru a străbate la noi din Transilvania şi după numele cărui întreaga Oltenie se zicea câteodată în crisoave: „banat al Jiului” 1.

„Asta e ţara cea roditoare, Asta-i câmpia cea zâmbitoare, Ce-ntâi pe dânsa holde-auresc; Asta-i ţinutul de vechi costume; Care e mândru de al său nume, Ce Oltul, Jiul, rotind în spume, la sentinele îl ocolesc!” 2

Forma poporană actuală a acestui nume este Jiu şi Jii; forma străină, trecută în celelalte limbi prin canalul germanilor, este Shyl sau Schil; forma română veche, înregistrată în urice începând de prin secolul XV, este Jilu şi Julu3, ceea ce probează că vocala de mijloc, intermediară între i şi u, era!

Din numele cel vechi al Jiiului, neavând sonul palatal germanii făcură Schil, reţinând foarte corect restul cuvântului; iar românii, după cunoscuta proprietate a limbii noastre, o proprietate însă despre care nu se găseşte nicio urmă până la jumătatea sutimii XV4, au muiat pe finalul 1: din Jâlu – Jâiu.

De unde va fi luat d. Bolliac că Jiul este „le Gilid (!) des Romains” 5, nu ştim; probabilmente, venerabilul arheolog confundă aci, după cum o făcuseră şi alţii mai-nainte, Jiul oltean cu râul Gilfil din Iornande6 sau Gilpit din geograful Ravenat7, nebăgând de seamă că acest Gilfil sau Gilpit se afla lângă actualele râuri transcarpatine Cris şi Mureş8, încât nu se potriveşte deloc cu Jiiui nostru.

Neştiind din texturi cum se chema în anticitate importantul râu oltean, nu urmează încă imposibilitatea de a n-o putea afla de aiuri pe o cale ştiinţifică nu mai puţin sicură.

Metodul analitic cere mai întâi de toate de a se cerceta după putinţă dacă sonul la începutul Jiului este primordial sau numai vechi.

Cu alte cuvinte, trebui să definim valoarea genetică a iniţialului J în vorba poporului român; zicem: „În vorba poporului român”, căci limba cultă poate fără niciun inconveninte să-l suprime cu desăvârşire, înlocuindu-l în majoritatea cazurilor prin dj (ge, şi) ca la italiani9, uneori excepţional prin i ca în mai din majus, sau prin’s denaintea unei consoane, bunăoară vrasbă pentru vrajbă.

Toate vorbele de origine slavică cu J în cap au conservat la noi întocmai sonul pe care-l au la slavi în prototipurile lor: joardă, jitniţă, jale etc.

Această ecuaţiune însă n-ar fi nicidecum exactă în privinţa vorbelor române provenite din alte fântâne decât acea slavică.

Drept probă, iacă un tabel:

Jug, latineşte iugum, după cum se citeşte în inscripţiuni şi-n cele mai vechi manuscripte10;

Joi, latineşte Jovis;

Jos, latineşte deorsum;
Jude, latineşte iudex;
Joc, latineşte joco;
Jumătate, latineşte dimidietas;
June, latineşte iuvenis;
Junghi, latineşte iugulum;
Jur, latineşte iuro;
Jale, planta salvia;
Jold, medianul soldum, latinul solidum11;
Jeţ, latineşte sessus, în greaca bizantină oevi Zoj12;
Jac sau jaf, de unde a făcut şi a jefui, din medianul sac13;
Jubră, adică abces, greceşte oappoj, oappia, cnrce Sffiv, de la
Jemlă, nemţeşte Semmel;
Jeliţă, ungureşte szello (citeşte sello);
Jemlugă, pestele salmo;
Jigă, la românii de peste Carpaţi numele Sigismundus;
Jigărit, ungureşte szigor (citeşte sigor);
Jumalţ, italianeste smalto, nemţeşte schmelz...
De două ori avem = d, de şapte ori = i, şi de zece ori = s.
După ştiinţa filologică tranziţiunea lui se în fiind posibilă numai prin intermediul unui z, astfel i că smalt bunăoară a trebuit întâi să devină zmalt şi apoi jmalţ, se pot da aci trei urme de această trecere prealabilă a lui se în z la români: zachar din saccharum, zer din serum şi zeghe din sagulum.
Înrudirea derivatului român la începutul vorbelor cu un primitiv's ne ajută a descoperi sorgintea numelui topic Jilu, al căruia prototip este Să
Pictet rennoadă la o temă să anticul râu Silis din provincia veneţiană, râul Silarus din Galia Cisalpină, şi totodată mai multe ape Sala, Salia şi Saale din Spania şi Germania14.
În adevăr, în mai toate limbile vechi ale Europei termenul sal, cu formele sale regularmente scăzute să şi

sul, exprimă ideea de apă.

La celţii din Irlandia verbul silim înseamnă a curge, iar substantivul sal – spumă şi mare.

Latineşte salum este de asemenea luciul mării şi chiar valurile unui fluviu, bunăoară în versul lui Staţiu:

„Amnis ut incumbens longaevi robora pontis
Assiduis oppugnat aquis: jam saxa fatiscunt.
Emotaequa trabes: tanto violenţior ille.
Saevit eram majore sale.”[15]

Latinul insula şi germanul Insel nu sunt decât înşală, adică „în apă” [16]; tot precum elenicul v-ooj – insulă vine de la ova – a curge[17], sau slavicul ostrov – insulă, din stru – a curge[18].

Cu insula sau Insel concoardă şi numele litvan al insulei: sala [19], iar în vechiul dialect stins pruso-litvan salus însemna moină sau baltă[20].

Toate acestea şi altele omogene provin din radicala indo-europee sal sau sar, a curge, conservată mai cu seamă în limba sanscrită cu o mulţime de derivate analoage: sara – lac, sărit – fluviu, sala sau salila – apă etc.

Pliniu ne spune că sciţii numeau Silis două mari râuri ale lor, Donul în Europa şi Iaxartul în Asia: „Tanain ipsum Scythae Silin vocant” [21], şi mai la vale: „includente flumine Iaxarte, quod Scythae Silin vocant” [22].

Şi la sciţi dar termenul că avea accepţiunea generică de apă sau de fluviu.

O dată zise acestea, după ce demonstrarăm mai întâi că forma cea veche a Jiului nostru a fost Să mai trebui oare vreun comentariu?

Dar o probă mai decisivă decât toate se conservă până astăzi în limba română.

53

Cuvântul dacic „să” în limba română

Reproducem din d. Ion Ionescu un preţios pasagiu relativ la idrografia Mehedinţului:

„Trecând dealul sau culmea cea mai înaltă a văii sau

a luncei Motrului, dăm peste o mulţime de păraie cari se numese jelţuri. Satele din jelţuri sunt toate situate lângă albiile păraielor. În valea de la Runcurel începe un jelţ, care se duce şi dă prin luncă la Mătăsaru. Între culmea Motrului şi lunca Mătăsarului sunt văile prin care trec jelţurile. Toate văile şi luncele sunt ocupate de ogoarele cele mai fertile ale locuitorilor din satele Miculeşti, Tihomir, Cozmăneşti, Slăvilesti, Sura; iar la Sac jelţul de la Miculeşti dă în jelţul de la Mătăsaru. Jelţul de la Mătăsaru se pogoară în jos pe la Drăgoteşti şi se uneşte cu cel de la

Miculeşti. Jelţurile aceste minunate se pot asemăna cu numeroase nervure ale unei frunze, căci nervure sunt apele cu luncele lor cele fertile. Dealurile sunt coperite cu păduri ce înfrumuseţează coastele şi văile prin care trec jelţurile. Verdeaţa şi activitatea vegetaţiunii este întreţinută numai de umezeala jelţurilor. Ce ar fi când apa din jelţuri s-ar scoate şi cu dânsa s-ar iriga luncele? Ar fi un spectacol unic şi pe care nu l-am văzut încă nicăiri, cu toate că am călătorit, şi încă pe jos, numai în Elveţia de două ori, şi am văzut multe şi minunate ţăre în occidentul Europei ca şi-n orient, şi în Asia-Mică, unde sunt peisajele cele mai pitoreşti şi mai frumos înzestrate de natură. În jelţurile din judeţul Mehedinţ pe lângă matcele lor sunt şi alei de copaci; lângă matcă şi pe albia văii sunt ogoare; la poalele dealurilor văilor sunt situate satele cu case între livezi de pruni şi de tot feliul de pomi roditori ce merg până sub sprânceana dealurilor. Din dreptul Mătăsarului peste deal se începe valea în care sunt satele Buhurel, Negomir, Ursoaie, Artan şi Rac. Apa ce trece prin această vale se numeşte jelţ şi merge până la Boresti, unde se împreună cu mai multe jelţuri ce vin din văi şi merg toate la Ionesti de se varsă în Jii” 1.

Jelţ, această caracteristică denumire curat olteană a păraielor, pe care în desert o veţi căuta în restul Munteniei, în Ardeal sau în Moldova, ne oferă o formă modernizată a cuvântului.

Nu mai departe decât în secolul XVI se zicea încă jilţ, pe când tot atunci Jiul se chema Jil.

Într-un crisov de la Alexandru Mircea din 11 iuliu 1571, privitor la satul Turcenii din districtul Gorj, noi citim:

„Au fost dat ei cu sufletele lor lui Zacharia şi cetei sale moşia în Turceni pe jilţ în sus, iar moşia lui Maniu şi Stan este jumătatea cea pe jilţ în jos” 2.

Şi mai departe:

„Hotarul să se ştie de la gura jilţului” 3.

În acest important document termenul jilţ se repetă de cinci ori.

Astfel i vorba dacică să devenită jil printr-o lege de preferinţă a fonetismului român, după cum am văzut în paragraful precedinte, trăieşte până-n momentul de faţă în Oltenia, şi-apoi numai acolo, în deminutivul jilţ, contras din jiluţ, prin pierderea lui u ca în usc din usuc.

Jil, râu; jilţ, părâu; iacă o legitimă posteritate directă a silului dacilor.

Şi câte mai sunt altele, menite a se dezmormânta din limba română cu încetul de către ştiinţa istorică, cu toate pedecele ce-i pune în cale

pedantismul unor închipuiţi filologi, cari înlăturează orice nu li se pare a fi destul de ciceronian în graiul nostru, uitând cu naivitate că o limbă, ca şi un individ, se naşte dintr-un tată şi o mumă, nu dintr-un fantastic androgin.

Înainte de a trece la celălalt nume al Jiului, să ne oprim o clipă asupra unor râuri omonime.

54

Unde a fost districtul de Jales din secolul XIV?

Un părâu numit Jales din judeţul Gorj se citeşte deja în diploma mirciană din 13871, iar actul confirmativ de la împăratul Sigismund din 28 octobre 1429 ne spune şi mai lămurit că pe malul acestui râuleţ se aflǎ satul Arcanii2, care în realitate există acolo până astăzi, încât nu mai rămâne nicio îndoială că Jalesul din 1387 şi 1429 este identic cu actualul Jales.

După numele acestui părâu însuşi districtul Gorjului

în aceleaşi două documente se cheamă „judeţ de Jales”.

La prima vedere se pare curios cum de s-a botezat o regiune întreagă după numele unui râuleţ fără nicio însemnătate, când ştim că nemic nu poate fi mai secundar şi mai terţiar decât părâul gorjean Jales, un biet afluinte al părâului Suhodol, carele la rândul său se varsă în părâul Bistriţa, tributar iarăşi al părâului Tismana, tot din părâu în părâu!

Dar sunt oare mai respectabile părâul Covurlui sau părâul Tutova, după cari se cheamă două importante districte din Moldova?

Singura obiecţiune ce ni s-ar putea face este că satele Plostina, Cireş şi Leurda, menţionate în diploma sigismundiană ca făcând parte din „judeţul de Jales”, aparţin astăzi Mehedinţului, nu Gorjului.

Da, însă ele se află anume la marginea dintre Mehedinţi şi Gorj, încât nu trebuia după secolul XV decât o mică modificare administrativă pentru a le lua de la unul şi a le da celuilalt.

Tot astfel i satul oltean Cumanii la Dunăre nu mai departe decât sub Matei Basarab era documentalmente al Mehedinţului3, pe când astăzi face parte din districtul Dolj4.

Totul probează că-n vechime districtul mehedinţean se întindea mai mult decât acuma de la vest spre ost, adică călca peste Dolj, şi mai puţin decât acuma de la sud spre nord, adică era călcat de Gorj.

Aceasta se confirmă pe deplin prin mapa Olteniei, executată de către armata austriacă la începutul secolului trecut şi unde sunt indicate hotarele tuturor districtelor5.

Iacă de ce, încă o dată, „judeţul de Jales” din epoca lui Mircea cel Mare este Gorjul, al căruia nume actual Gor-Jiu înseamnă slavoneşte „Jiul-de-sus”, după cum Dol-Jiu, numele învecinat al districtului craiovean, vrea să zică tot slavoneşte „Jiul-de-jos”.

O nouă probă, din cele nenumărate, cum că slavizarea nomenclaturii a fost la noi un simplu efect modern al influinţei culturale a cirilismului, iar nicidecum

al unui vechi amestec corporal cu slavii!

55

Originea cuvântului „Jales”.

Prima silabă a numelui Jales este evidamente sal, cu aceeaşi raţiune cu care Jil e să ambele numi oferindu-ne două derivate colaterale din radicala ariană sal, a curge, din care provine accepţiunea substantivală de „râu”.

Este mai anevoie a limpezi a doua jumătate a cuvântului Jales: sufixul – es.

El ne întâmpină de asemenea în alte numiri locale, ca fluviul Argeş, părâul Brătes din Neamţ şi lacul Brătes din Covurlui, muntele Cornes din Gorj, Goes şi Butes din Argeş, Pândes din Dâmboviţa, Gureş, Băbes şi Grotes din Prahova, Spedes din Buzău etc., apoi în numi personale ca Răres, Scăfes, Penes, Ores, Verdes, Boldes, Răcles, Măres şi altele; în fine, în vorbe ca găles, fruntes, oacheş, trupeş, leneş şi aşa mai departe, toate cu accentul pe penultima silabă.

În limba maghiară sufixul – es (citeşte – es) formează regularmente adjective determinative: egyenes, penzes, beteges, reszeges, oreges, nemes etc., şi este cert că ungurii nu l-au împrumutat prin vecinătate de la români, căci el se află şi-ntr-o altă limbă fineză foarte depărtată, anume la laponi dar trebui oare să conchidem de aci viceversa, că – es ar fi la noi totdauna un maghiarism întocmai după cum – nik este totdauna un slavism sau – giu un turcism?

Cu alte cuvinte, neste termeni ca „Argeş”, bunăoară, cari oferă toate indiciile unei înalte vechimi, să fie posterioare în limba română venirii ungurilor în Panonia în secolul X?

Există un mijloc decisiv de a răspunde la această întrebare.

Ca posteritate directă a tracilor, arnăuţii sunt de acelaşi neam cu dacii, fără ca totuşi la coastele Albaniei să fi lăcuit vreodată ungurii.

Ei bine, în limba albaneză radicalele verbale

formează prin sufixul – es, cu accentul pe penultima silabă ca şi la români, pe când la un

guri el poate fi şi pe silaba antepenultimă, termeni substantivali şi adjectivali ca:

mbieles, semănător, de la mbiel, seamăn; mbyles, acoperiş de la mbyl, închei; nemes, blăstămător, de la nem, blastem; prises, corupător, de la pris, corump; nepes, calău, de la nep, despoi; hapes, cheie, de la hap, deschid; hekies, suferind, de la heki, trag etc.

Câteodată între radical şi sufix se intercalează o consună, ca în:

pimes, beţiv, de la pl, beau;

hames, mâncău, de la ha, mânc;

perghiones, spion, de la perghioig, pândesc etc.

Uneori în locul consunei figurează vocala de legătură e, ca în:

rembees, hoţ, de la remboig, răpesc; malekees, popă, de la malekoig, afurisesc; kembees, zaraf, de la kembeig, schimb; kendees, cântăreţ, de la kendeig, cânt, etc.

D. Hahn constată un singur caz în care sufixul – es este secundar, adică se adaugă nu către o radicală verbală, ci la o temă nominală: vendes, pământean, de la verzi, loc2.

Albanezul – es nu este decât sufixul arian primar – as, carele în majoritatea cazurilor cere accent pe penultima silabă, adesea pe ultima, niciodată pe antepenultima.

Acest sufix în limba sanscrită formează:

a. Numi abstracte neutre ca:

tăras, răpeziciune, de la tar, a străbate; răhas, taină, de la rah, a uita; găvas, putere, de la cu, a mări etc.

b. Apelative neutre ca:

grăvas, ureche, de la gru, a auzi; cietas, spirit, de la cât, a cugeta; păvas, apă, de la pî, a bea etc.

g. În dialectul vedic, prin trecerea accentului pe sufix, adjective ca:

taras, iute, de la tar, a străbate;

tavas, forte, de la tu, a mări;
apas, activ etc.
În limba litvană sufixul – as scade la – es ca şi la albanezi, mai lungindu-se printr-un ia complementar:
edesia, mâncare, de la ed, a mânca;
deghesia, august, de la deg, a arde;
debesia, nor etc.
Lăsăm la o parte tranziţiunile sufixului – as în limbile elenă, latină, celtică, gotică, slavică etc., în care toate el se manifestă mai mult sau mai puţin în diverse forme scăzute3.
Avem acum a stabili o distincţiune foarte esenţială.
În limba maghiară sufixul – es este eminamente secundar, unindu-se adică numai cu teme nominale.
În limba albaneză ca şi-n toate celelalte de tulpină indo-europee, sufixul – es este aproape exclusivamente primar, legându-se cu radicale verbale.
În limba română sufixul – es e cele mai de multe ori secundar, ca în trupeş de la trup, leneş de la lene, cornes de la corn etc., fiind prin urmare de origine maghiară, cu atât mai mult că unele vorbe sunt identice în totalitatea compoziţiunii, de pildă chipeş – kepes; ne întâmpină însă din când în când, pe de altă parte, sufixul primar – es tocmai în termenii cei mai vechi din nomenclatura topografică, de exemplu Argeş de la o radicală arg, Pandes de la o radicală pand etc., cari toate, departe de a prezintă ceva unguresc, denunţă o antică provenință dacică, nediferind întru nemic de formaţiunile albaneze cu – es.
De această din urmă natură este şi numele Jalesului.
Jales corespunde din punct în punct sanscritului sal-aş apă, format prin sufixul – as din radicala sal, a curge.

56
Râul „Gilort”.
Pe lângă Jâl sau Silis şi Jales sau Salas, Oltenia mai are Gilortul, un însemnat afluinte al Jiului şi-n a căruia primă silabă deja d. Vaillant recunoscuse pe Jâl, dar s-a încurcat asupra ortului, derivându-l din latinul ortus,

început.

Ca şi Jâl, acest misterios ori poate fi descoperit numai într-un strat limbistic anterior pe teritoriul nostru cuceririi romane; din fericire, graiul român a conservat în adevăr o vorbă, o vorbă mai rămasă astăzi în cânturile poporane cele mai arhaice, care poate să ne conducă la o serioasă soluţiune, fără ca să fim constrânşi ca d. Vaillant a face din Gilort pe tatăl Jiului: „Gilliortus”.

Vorba în cestiune este: „ortoman”, al căni înţeles apare foarte limpede în următorul pasagiu al baladei Mieoară:

„Şi se sfătuiră

Pe l-apus de soare ia să mi-l omoare Pe cel moldovean, Că-i mai ortoman, şi-are oi mai multe, Multe şi cornute, şi cai învăţaţi.

Şi câni mai bărbaţi.”1

Sau în balada Balaurul:

„Cel viteaz de ortoman lzbea negrul dobrogean, şi cu pala lui cea nouă Tăia bălaur în două”. 2

Ortoman se descompune în orto şi man.

Man, germanul mann, celticul mon, sanscritul manus şi manu, om, ne întâmpină în limba română ca final acolo unde se cere a se da mai multă vigoare fondului expres în prima parte a cuvântului, adică a face ideea mai bărbată; astfel i din gog, prost, gogoman, şi mai prost; din hoţ, bandit, hoţoman şi mai bandit; din marghiol, glumeţ, italianeste mariolia, neogreceste mapgtolta, marghiloman, şi mai glumeţ etc.

Acelaşi rol joacă în alte vorbe române finalul – andru, elenicul avăpoj, din indo-europeul nara = ama cu intercalarea eufonică a lui d întocmai ca în francezul gendre din gener, sanscritul şi zendicul n-ar celticul nerth, sabinul nero, albanezul nieri, adică iarăşi om sau bărbat ca şi man; bunăoară: flăcăiandru, ce de mai flăcău; copilandru, ce de mai copil etc., iar într-un basm poporan foarte vechi: setesandru, ce de mai setos; chitaciandru, ce de mai iute; fălcăsandru, ce de mai fălcos2.

Man şi andru n-au putut rămânea în graiul nostru decât de la daci, unicul strat primordial peste care se suprapusese imediat elementul latin.

Man în cuvintele române compuse fiind o simplă întărire cată dară să cercetăm valoarea lui orto, în care se cuprinde simţul fundamental al vorbei ortoman.

Acest orto este cu totul nedependinte de grecul opăoj drept, a căruia formă dorică Popăoj4 corespunde arianului vardha A, de unde anevoie se poate deduce tema orto, evidamente născută, ca şi Olt din Alt, dintr-un prototip arta.

Erodot zice că numele cel antic al perşilor a fost Aptaiai şi că-n limba lor cuvântul arta însemna ceva mare, pigav7.

Lexicograful Esichiu este şi mai explicit:

Într-un pasagiu el ne spune că vorba arta avea persianeste trei înţelesuri: mare, megaj; luminos, lamrepoj; viteaz: Aptaioi, ol fjproej papa nepaaij8.

Într-un alt loc mai adauge că forma artad însemna la perşi „drept": Aptasej, ol Sikaioi, târco Magrov9.

Mare, luminos, viteaz, drept, iacă dar un bogat grup de accepţiuni ale termenului arta în antica limbă persiană, toate foarte apropiate de ceea ce exprimau dacii prin orto.

Rawlinson a adunat din fântâne clasice următorul registru de numi proprii medo persice cuprinzând cuvântul arta, pe care nu i-a fost greu a le explica cu ajutorul limbii zendice:

Artabardes, din arta şi vereto, celebru: foarte celebru;

Artabarzanes, din arta şi berez, strălucit: foarte strălucit;

Artachaeus, din arta şi hakha, amic: foarte amical;

Artapatas, din arta şi paiti, domn: mare domn;

Artasyras, din arta şi sura, soare: luminos soare;

Artaxerxes, din arta şi khşatra, rege: mare rege;

Artochmes, din arta şi takhma, tare: foarte tare etc.10

În limba zendică arta ne apare sub formele colaterale: areta, ceva perfect; aretha, lege; creta, înalt; erethe, dreptate; erethwa, adevărat etc.

Cuvântul arethamant, drept, legal11, reproduce până şi partea finală din al nostru ortoman, pe care-l regăsim de asemenea în numele propriu persian Artamenes.

Din limbile cranice moderne, tot aci aparţin armeanul ardar şi oseticul aldar în înţeles de stăpân12, iar Pictet reduce la aceeaşi temă pe

celto-irlandezul art, nobil13, şi Curtius pe grecul ¥pţi, drept, pe dpet», forţă, pe tipi în apiotoj, cel mai bun etc.14

Am mai putea menţiona pe modernul persian ard, voinic.

Toate acestea ne readuc la „orto-manul” român.

Orto, primitivamente arta, implicând ideea fundamentală de ceva bun, drept şi viteaz totodată, adică un complex ce s-ar putea traduce prin „voinic”, finalul man vine de mai întăreşte această noţiune, astfel i că ortoman vrea să zică: „foarte voinic”.

Dar constatându-se antica existinţă şi nuanţele de semnificaţiune ale cuvântului ori conservat chiar în limba română după cum constatarăm în acelaşi timp tot în limba română cuvântul jil, ce este oare Gilortul?

Compus din sil-arta, el însemna în limba dacică „râu voinic”, un epitet ce i se cuvenea pentru natura cursului său, care – după observaţiunea ingenierului Kopystynski – „face multe şi mari curbăture şi, când creste, nomoleste tot împrejur” 15.

57

Râuleţul „Giomartil”.

Tot în Oltenia se mai află o apă purtând un nume dacic analog cu al Gilortului.

E Giomartil, un părâu ce curge prin districtele Dolj şi Romanaţi, vărsându-se în Olteţ.

Gio, adică Giu, reprezentând pe dacicul să avem de lămurit numai finalul martil.

Pictet a constatat existinţa unei radicale indo-europee mart în înţeles de „vioi”, de unde persianul mart – viu, celto-irlandezul marthaim – a trăi şi mart – vacă, latinul martes – jder, germanul marder etc.1

Cuvântul martil, identic prin elemente formale cu germanul marder, ar putea fi un membru dacic din acelaşi grup, denotând un prototip martira, din radicala mart şi sufixul – ra.

Părâul Giomartil, adică Sil-martira, ar fi în acest caz râu-vioi, întocmai după cum Gilortul, adică Sil-arta, este râu voinic.

Semnificaţiunea termenului martira rămâne însă docamdată dubioasă, în aşteptare de a i se găsi o urmă decisivă în limba română sau în acea albaneză, cari amândouă sunt în privinţa graiului dacic ceea ce e coptica pentru descifrarea ieroglifelor sau persiana pentru monumentele zendice.

Tot ce se poate spune cu certitudine este numai atâta că numele părâului Giomartil cuprinde în sine elementul să – râu, şi un alt element neprecizat încă martira…

58

Numele Jiului în Ptolemeu

Numele dacic al Jiului Să ne-a împins pe nesimţite a cerceta nomenclatura congeneră a Jalesului: Salas, a Gilortului: Sil-arta şi a Giomartilului: Sil-martira, toate în Oltenia.

Puntul la care trebui să revenim după această lungă excursiune este duplicitatea nominală a Jiului.

Pe lângă Să păstrat în gura poporului nostru şi care cată să fi fost numele părţii superioare a Jiului, căci nu pe câmpie, ci în regiunea muntoasă se operase amestecul elementului latin cu cel dacic dând naştere naţionalităţii române, acest fluviu mai purta tot atunci în porţiunea-i de jos un alt nume, ce se află înscris peste puţin după cucerirea Daciei în preţioasa compilaţiune a lui Ptolemeu.

Imediat spre apus de Olt şi imediat spre răsărit de

Temes, în mai multă apropiare de cel întâi, geograful alexandrin face a se vărsa în Dunăre, nu departe de gura râului Cebru de pe malul opus al Bulgariei, un fluviu în care deja Ukkert a recunoscut pe al nostru Jiu1.

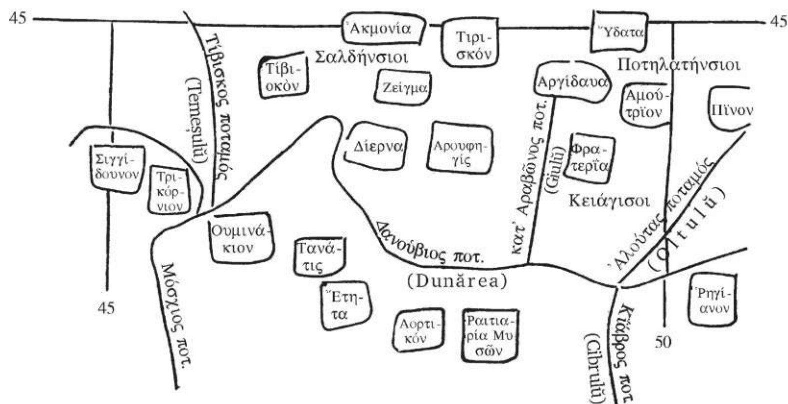
Ptolemeu, după toate ediţiunile, îl numeşte PaProv; dar toate manuscriptele, de altă parte, ne autoriză cu acelaşi drept de a citi Apa-PAV, căci atât în text precum şi pe mapă acest cuvânt figurează nedespărţit de prepoziţiunea elizibilă Katd, astfel i că denaintea textului Katapa Provojpotamou depinde de la perspicacitatea editorului de a preferi pe Kat ApaPâvoj potamoti sau pe Katd PaPâvoj potamoti2, adică: „către râul Arab" sau „către râul Rab", una din două.

Arab sau Rab, oricum să fie, vom dezbate aiuri originea şi semnificaţiunea acestui nume; aci docamdată ne mărginim a constata că aşa se cheamă Jiul în Ptolemeu.

Pentru a preveni în astă privinţă orice controversă, iacă în facsimile bucata olteană a Daciei după codicele vatopedian din secolul XII, cel mai vechi manuscript cunoscut al operei lui Ptolemeu.

Acolo dar unde se descarcă în Dunăre, Jiul se chema Arab sau Rab, numele ce-i dederă probabilmente învecinaţii misi de lângă Paitiapta Muoav, făcându-l apoi cunoscut grecilor, prin intermediul cărora va fi ajuns până la Ptolemeu; mai încolo în munţi acest fluviu se zicea Sa.

transmiţându-se cuvântul prin moştenire de la daci la români şi persistând până-n zilele noastre.

59

Concluziunea despre fluviile binome din Muntenia

În paragrafii precedinţi ne-am încredinţat că:

1. Dunărea din vechimea cea mai cănuntă a purtat două numi: Ister de la gură până la Olt, adică în regiunea câmpeană, şi Danubius de la Olt în sus, unde-şi sparge lângă Orşova un drum între Balcan şi Carpaţi;

2. Oltul avusese iarăşi două numi: Maris pe şes, Alta în munţi;

3. Jiul de asemenea se chema Arab sau Rab în partea-i inferioară, pe când locuitorii zonei de sus îl cunoşteau sub numele de Să;

4. În fine, după ce demonstraserăm mai denainte că Argeşul se numea Marisca pe câmpie, am arătat apoi în treacăt anticitatea celuilalt nume al său, Argas, asupra căruia vom avea a vorbi pe larg mai departe în monografia urbilor şi carele nu încăpea aiuri decât la cursul superior al acestui fluviu.

Ister – Danubius, Maris – Alta, Arab – Să Marisca – Argas, iacă dar o bogată binomitate fluvială, din care însă românii nu cunosc decât numite cele curat muntoase: Dunăre şi nu Istru, Olt şi nu Maris, Jii şi nu Arab, Arge° şi nu Marisca, ceea ce probează încă o dată că naţionalitatea noastră se născuse exclusivamente pe plai, de unde s-a pogorât pe şes cu mult mai târziu, având deja o limbă formată.

Faţă cu acest tabel binominal se mai naşte o nouă întrebare.

Afară de Dunăre, care aparţine aşa-zicând Europei întregi, celelalte trei fluvii ale noastre câte cu două numi, Oltul, Jiul şi Argeşul, se află toate în jumătatea cea occidentală a Tărei Româneşti.

De ce oare să nu fi fost tot aşa de binome râurile ceva mai orientale, mai cu seamă Dâmboviţa şi Ialomiţa?

Problema fiind dintre cele mai interesante, suntem datori a-i acorda un moment de atenţiune.

60

De unde °i până unde au locuit slavii în Muntenia

Râul cel mare Dâmboviţa, râuleţul Dâmbovnic ce se varsă în Neajlov, părâul Dâmb din Prahova şi părâul Dumbrăveni din Tutova, toate derivă din tema slavică dâmb, având semnificaţiunea de stejar, de unde limba română are dumbravă (quercetum Eichenwald) şi dumbravnic (melissophyllum, Waldmelisse) 1.

Tot de acolo mai avem noi dâmb (collis, Hugel), căci verbul dubiti sau dimbiti înseamnă la slavi a sta în sus, erectum stare, ceea ce se aplică clopotrivă către un arbore şi către o movilă2.

Lăsând însă la o parte accepţiunile cele secundare, vorba dâmb exprimă în toate dialectele slavice, vechi şi nouă, ideea principală de stejar.

D. Bolliac zice într-un articol:

„Pentru ce apele verzi ale Dâmboviţei se cheamă Dâmboviţă vor spune-o norociţii generaţiunilor viitoare” 3.

Fără a aştepta moartea generaţiunii prezinţi, noi vom răspunde de pe acum venerabilului nostru arheolog că apele cele verzi ale Dâmboviţei se cheamă Dâmboviţă tocmai pentru că slavilor de pe la începutul evului mediu, ca şi domnului Bolliac mai deunăzi, ele se păruseră verzi.

Dâmboviţa se descompune în trei părţi constitutive egalmente slavice:

1. Radicala dâmb, stejar;

2. Dezminţa adjectivală va: dâmbo-va, prin care cuvântul ia înţelesul de „a stejarului”, adică „foaie de stejar”;

3. Sufixul – iţa, generalmente deminutiv, aci totuşi semnalând numai substantivarea adjectivului Dâmbova, ca şi-n o mulţime de alte cazuri de numi proprii locale, culese de d. Miklósich4.

Dâmboviţa cea verde, după cum o numeşte d. Bolliac, nu este filologiceşte altceva decât o „foaie de stejar”, iar nicidecum un Mesia al generaţiunilor viitoare, sau vreo imaginară vorbă latină Ambaevites, „două viţe”, după cum îşi închipuia un respectabil filoromână.

Să trecem la Ialomiţa.

D. Bolliac, pe care ne place a-l cita de câte ori este în joc observaţiunea exterioară a lucrurilor, ne spune:

„Cine poate zice că Ialomiţa nu este cea mai galbenă gârlă ce avem în ţara noastră?” 6

Domnia sa rătăceşte însă când iese din familiara sferă a impresiunilor de pe natură, adăugând că ar fi citit în neste crisoave de pe la 1600 chiar numele de Galbena şi că însăşi vorba Ialomiţă ar deriva din gialo doric (!) şi din mita, „galben într-un dialect celt” (?)

Domnia sa rătăceşte, căci:

1. În istorie nu se vorbeşte cu „foiletând prin crisoave găsesc”, după cum se exprimă domnia sa, ci se indică datul cronologic al documentului şi locul numerotat unde se află;

2. Nu numai pe la 1600 acest râu purta actualul său nume, dar încă la 1387, într-un crisov al monastirii Nucetul, unde Mircea cel Mare dăruieşte călugărilor toate bălţile până la gura Ialomiţei: „dori de usl le Ialovnitzi” 7;

3. Dacă Ialomiţa s-a născut dintr-o închipuită limbă mixtă celto-dorică din anticitatea cea mai depărtată, apoi uricarii români de pe la 1600, cari nu ştiau nici doriceşte, nici cu atât mai puţin celticeste, cum oare să fi putut ghici atât de bine că acea construcţiune verbală vrea să zică „Galbenă”?

Astfel i, din toată teoria domnului Bolliac numai culoarea galbenă a Ialomiţei rămâne în picioare, râurile

diferind în adevăr adesea prin nuanţe, fie din cauza compunerii geologice relative a albiilor, fie din a diversei nature sau dispoziţiuni a malurilor, fie din a materialului de aluviune ce cară.

Noi am văzut mai sus că Dâmboviţa, deşi verde, totuşi nu s-a numit verde, ci numai prin asociaţiune de idei cu verdeaţa s-a zis „foaie de stejar".

Tot aşa Ialomiţa, în loc de a se zice galbenă, şi-a căpătat un nume după o altă proprietate a sa mai pronunţată, care poate să fie cu gălbeneaţă într-o relaţiune foarte indirectă.

Dacă popoarele ar chema toate râurile lor numai d-a-dreptul după culoare, vocabularul idrografic ar trebui să fie foarte scurt, deoarăce numărul culorilor propriu-zise este de tot mărginit.

Forma cea corectă a numelui Ialomiţă, pe care am văzut-o în diploma marelui Mircea, nu este cum, ci cu v: Ialoviţa.

N din crisovul mircian: Ialovniţa, provine din facultatea limbii slavice de a adăuga acest son către sufixul – iţa sau de a-l suprime pur şi simplu, după consideraţiuni momentane de eufonie8.

Cu primitivul v Ialomiţa ne întâmpină deja în scriitorii bizantini din secolii VI ŞI VIII după Crist.

Teofilact Simocata, mort pe la anul 640, o numeşte HliPakia9.

Călugărul Teofan Cronograful, născut pe la anul 784: Îipakia10.

Safarik transcrie ambele aceste grecisme prin Ilovace11 şi traduce însuşi numele, ca şi al nostru Sincai12, prin Ialomiţă.

Noi credem că o transcripţiune mai adecuată din Hli-akia şi Îipakia este Jalovka.

În adevăr, aşa se zice Ialomiţa şi în cronica maghiară a lui Ioan de Kikulew din secolul XIV13.

Sufixele – iţa şi – ka fiind perfectamente echivalinţi în limba slavică, mai ales în numi proprii locale, Dâmboviţa

se chema uneori şi ea Dâmbovca14.

Elementul material al cuvântului fiind determinat, să ne-ntrebăm acuma: ce vrea să zică Ialoviţa sau Ialovca?

Ceea ce caracterizează regiunea propriu-zisă a Ialomiţei noastre, după cum am indicat-o deja în parte vorbind despre bordeie, este o pustietate mlăştinoasă şi neroditoare, un feli de Sahara a Daciei.

Descriind sub anul 590 expediţiunea bizantinului Prisc contra slavilor de la Ialomiţa, Teofilact zice:

„Dând peste mlaştine, grecii s-au încurcat într-un pericol extrem, încât toată oştirea ar fi perit dacă tribunul Alexandru nu reuşea s-o scoaţă cu grabă din acele locuri băltoase şi noroioase” 15.

Bizantinii trecuseră atunci Dunărea la puntul numit actualmente Vadul-Oii, deoarăce Teofilact ne spune că mai îndată ei au şi sosit la Ialomiţa, ceea ce e peste putinţă la orice altă trecătoare danubiană, căci imediat mai sus numeroase insule desfac Istrul în mai multe ramure, iar imediat mai jos se interpune între el şi Ialomiţa uriaşul braţ dunărean Borcea.

Peste câţiva ani grecii trec Dunărea într-un alt loc cu mult mai spre apus, anume undeva între Turtucaiu şi Silistria, căci Teofilact ne arată că era departe de Ialomiţă; şi apoi mergând înainte spre acest râu, ei nemeresc – zice scriitorul bizantin – „peste neste locuri fără apă, rătăcind vreo trei zile” 16.

Teofan şi traducătorul său latin Anastasiu Bibliotecarul, care trăia pe la anul 850, sunt nu mai puţin expliciţi asupra naturii fizice a spaţiului intermediar dintre Dunăre şi Ialomiţa: „arida inaquosaque loca” 17.

Ei bine, această sterilitate a ţării ialomiţene de jur în jur trebuia să fi izbit pe slavi mai mult decât chiar culoarea galbenă, care impresionase atât de mult pe d. Bolliac.

S-ar putea zice, ce-i drept, că ideea de galben, frunză galbenă, faţă galbenă, nu e fără legătură cu ideea de sterilitate; noi totuşi suntem dispuşi a crede că la formaţiunea numelui Ialomiţei această poetică asociaţiune

n-a jucat mai niciun rol.

Oricum să fie, este cert că sterilitatea predomneste în cazul de faţă asupra gălbenelei.

Adjectivul ialov, de unde ialoviţa şi ialovka, ca şi dâmboviţa şi dâmbovka din dâmb, două forme substantivale echivalinţi, înseamnă în toate dialectele slavice: arid, sterp, neroditor, fie vacă, fie câmp, fie oaie, fie arbure18.

Ialomiţa, care scaldă în desert profilul vastului baragan fără să-l poată fertiliza, este fluviul cel mai sterp al României.

Am demonstrat că Dâmboviţa cea verde şi Ialomiţa cea galbenă sunt neste numi eminamente slavice, pe care românul nu le-ar putea traduce decât prin Foaie-de-stejar şi Stearpă.

Vom vorbi aiuri despre Prahova, Ilfov, Cricov şi celelalte râuri secundare, toate nu mai puţin slavice prin nomenclatură şi toate în pătratul câmpean oriental al Munteniei.

Aci este locul de a constata atâta că, de când există Dacia, slavii, ca element compact, n-au lăcuit niciodată şi niciodată n-au fost în stare de a pătrunde în Ţara Românească decât numai şi numai în porţiunea teritorială cuprinsă între Dâmboviţa şi Ialomiţa, ajungând spre apus până la Argeşul de jos şi întinzându-se spre răsărit dincolo de Buzău.

Despre Moldova noi nu vorbim aice.

Oltenia şi munţii de la Muscel până la Vrancea au fost pururea vergure de orice împoporare slavică.

Teofilact şi Teofan, scriitori de cea mai înaltă autoritate, cel întâi fiind contempurean evinemintelor şi cel al doilea bazându-se pe memorii sincronice, mărginesc în modul cel mai decisiv Slavonia de la Istru, din secolul ei de apogeu, într-o sferă ceva în stânga şi ceva în dreapta de Ialomiţa, nu mai încolo.

O mărturie tot atât de preţioasă o găsim în bizantinul Menandru, un scriitor iarăşi contempurean evinemintelor, carele ne spune sub anul

581 că hanul avarilor, ce lăcuiau atunci în partea occidentală a Temesianei, fiind iritat pe slavi din cauza refuzului lor de a-i plăti un tribut, trece Dunărea din Ungaria în Serbia, păşeşte prin toată Bulgaria până la Dobrogea, aci trece din nou Dunărea, naturalmente undeva între Brăila şi Silistria ca linie corespunzătoare litoralului dobrogean, şi apoi pradă ţara slavică, adică preajmele Ialomiţei, ca şi-n Teofilact sau în Teofan 19.

Dacă slavii ar fi lăcuit în Oltenia sau măcar puţin spre apus de Argeş, oare nu era absurd din partea avarilor de a veni să-i caute tocmai prin Dobrogea, pe când nu aveau, ca unii ce domneau în Temesiana, decât să treacă Dunărea pe la Severin sau pe la Măgurele, ori să vină pe uscat prin Vârciorova?

Este dar învederat că în secolii VI, VI ŞI VIII posesiunile slavice în Dacia nu se întindeau spre occidinte mai departe de Dâmboviţa, iar centrul puterii lor, unde veneau să-i izbească succesivamente grecii şi avarii, era în vecinătatea Ialomiţei.

Niciun popor slavic n-a lăcuit vreodată în Dacia spre apus de Argeş, şi mai cu seamă în Oltenia; niciun popor slavic, afară doară de câte un izolat sătuleţ serb sau bulgar, colonizat de peste Dunăre şi adăpostit sub deplina dominaţiune a elementului român şi-apoi chiar aceasta cu mult mai încoace de secolul VIII.

Străbătuţi pe pământul românesc cam între anii ’300 – 400 după Crist, căci prima menţiune despre stabilirea lor la noi se află în Cesariu, fratele sântului Gregoriu Teologul, adică un scriitor din secolul IV20, slavii ocupară aci teritoriul totdauna cel mai puţin lăcuit din cauza acelor omorătoare condiţiuni climaterice, pe care noi le descriserăm mai sus din diverse punturi de vedere.

Cum că la venire ei nu găsiseră între Buzău şi Dâmboviţa mai pe nimeni, nemerind într-un feli de pustiu, dovadă este, între celelalte, că n-a fost cine să le spună nici încai numirile cele vechi ale localităţilor, numiri ce se transmit generalmente fără nicio modificare din popor în

popor şi din ginte în ginte, mai ales în privinţa fluviilor, ale cărora maluri sunt mai totdauna şi mai pretutindeni cele mai lăcuite, astfel i că peste mii de ani Pyretos al lui Erodot este tot Prut, Alutus al lui Naevius este tot Olt etc.

Din Teofilact, din Iornande21, din împăratul Mauriciu22 şi din alte fântâne mediane, pe care nu aci este pentru noi locul de a le cita, ne încredinţăm că spre nord dominaţia slavilor în Ţara Românească.

adică în regiunea Ialomiţei cu o coastă la Dâmboviţa şi o coastă peste apa Buzăului, nu mai mult decât atâta, se întindea în sus până la zoana pădurilor, prin urmare până la brâul teritorial intermediar între poalele Carpaţilor şi Dunăre.

Toţi până la unul caracterizând locuinţa danubiană a slavilor prin mlaştine şi păduri, şi absolutamente nemini prin păduri şi munţi, aşadar este în cestiune latura cea mlaştino-păduroasă pe care o cânta din vecinătate Ovidiu:

„Non avis obloquitur silvis nisi şi qua remotis.
Aequoreas rauco gutture potat aquas” 23.

Pădurile cele depărtate în mijlocul bălţilor sălcii, despre care vorbeşte aci poetul, nu erau în Dobrogea, nu numai pentru că ne-o spune termenul remotaie, dar şi pentru că acolo nu se găseau nici arbori izolaţi, necum păduri:

„Poma negat regio; nec haberet Acontius în quo
Scriberet hic dominae verba legenda suae;
Aspiceres nudos sine fronde, sine arbore campos!”24

Cele două versuri din Ovidiu se referă la aceeaşi parte de loc, pe care noi o văzuserăm descrisă în Teofilact, Teofan, împăratul Mauriciu etc.

Este ţara ialomiţeană.

Pe timpul lui August, în veacul de mijloc, astăzi, ea nu s-a schimbat niciodată.

Trăgând acum pe hartă o linie de la Brăila prin Buzău şi Ploieşti până la Târgoviste, apoi de la Târgoviste prin Bucureşti până la Olteniţa sau Călăraş, şi-n fine de aci pe Dunăre iarăşi până la Brăila, ne putem forma o imagine

aproximativă a Slavoniei danubiane dintre secolii V-VIII; notând însă bine că pe acest spaţiu desimea elementului slavic era foarte disproporţionată, având maximum la gura Ialomiţei şi scăzând din ce în ce mai mult în măsura depărtării de acolo.

Pe cât este de cert că slavii au botezat la noi Dâmboviţa şi Ialomiţa dempreună cu celelalte râuri mai mici din porţiunea ost-sudică a Tărei Româneşti: Prahova, Ilfov, Cricov, Teleajen, Milcov etc.; pe cât este de cert că, la aşezarea lor în morbifica regiune a mlaştinelor danubiane, ei o găsiseră aproape pustie; tot pe atâta e de cert că străbunii noştri începuseră anume în urma slavilor, descinzând din munţii Olteniei şi ai Muscelului, a înainta gradat în această direcţiune, dând la fiece pas

peste neste numiri locale slavice deja înrădăcinate, pe care le-au şi adoptat în cea mai mare parte.

Întâmplată în urma lui Teofilact, Menandru, Iornande, Mauriciu şi a celorlalte fântâne istorice de până la 650, mişcarea românilor spre Ialomiţa se poate fixa cu destulă preciziune în intervalul secundei jumătăţi a secolului VII, adică vreo cinci sute de ani şi mai bine după intrarea legionarilor lui Traian în muntoasa lature apuseană a Daciei.

Până atunci strămoşii noştri nu se întâlniseră nicăiri şi nu aveau unde să se întâlnească nicăiri cu elementul slavic, carele se ferea pururea de plai, urcându-se în regiuni deluroase doară în cazuri de forţă majoră, când strâmtorat de pretutindeni nu avea încotro să apuce; pe când din contra naţionalitatea română, antică odraslă alpo-pireneică, se ferea pururea de câmpie, pogorându-se de nevoie în ses numai şi numai când nici într-un feli nu putea să încapă la munte.

Este încă o aplicaţiei a legii istorice de influinţă teritorială postumă, pe care noi am dezbătut-o pe larg vorbind despre diferenţa dintre geţi şi daci.

Să trecem acum la apele oltene, prin care vom încheia idrografia munteană din epoca lui Ovidiu.

Primul râu interior pe care l-au cunoscut romanii descălecând pe teritoriul Munteniei a fost râuleţul Cerna, la hotarul între Temesiana şi Oltenia.

În epigrafia daco-romană din epoca colonizării şi mai încoace numele acestei ape, care este de o importanţă idrografică atât de mică, joacă un rol foarte însemnat din cauza staţiunii militare omonime, unde însuşi cuceritorul Daciei stabilise o colonie latină.

D. Laurian rezumă în următorul pasagiu indicaţiunile anticităţii asupra Cernei:

„Ruinele acestei cetăţi romane sunt în înghiul de către nord-vest cel format de Dunăre şi de râul Cerna, care se varsă într-însa sub 40°8, 44°4. Fundamentele castelului formează un pătrat a cărui linie paralelă cu Dunărea face 120, cealaltă paralelă cu Cerna 100 de paşi. Dar cetatea trebui să se fi întins cu mult mai departe prin această vale. Urme de zid, afară de fundamentele castelului, se mai văd în deosebite locuri. Cărămidele şi cimentul nu lasă nicio îndoinţă asupra romanităţii aces

tor ruine. Famoasă fu în vechime astă cetate ca o colonie fundată chiar de împăratul Traian: în Dacia quoque Zernensium colonia a Divo Traiano deducta iuris Italici est, zice iurisconsultul Ulpian. Inscripţiunea cea luată de Caryophilus din băile Erculane face dintr-însa o staţiune militară: expraefectus Legionis V stationis Tiernensis. Tablele cerate spun şi de un Giove Cernean: Artemidorus Apollonis Magister Collegii Jovis Cerneni. Aici era a doua trecătoare peste Dunăre din Mesia în Dacia. Poziţiunea geografică a locului acestuia e drept însemnată şi de Ptolemeu, care-l numeşte Dierna, şi de Tabla Peutingeriană, care-l numeşte Tierna” 1.

Dacă vom rectifica că-n inscripţiunea de la Mehadia este Tsiernensis, iar nu Tiernensis2, schiţa domnului Laurian va fi corectă.

Asadară râuleţul Cerna din Oltenia şi Temesiana se numea astfel i deja în epoca dacilor.

Dar cuvântul Cerna este tot ce poate fi mai slavic! exclamă panslavistii3.

Deci – încheie dânşii – dacii au fost slavi.

S-a prea grăbit concluziunea.

Este drept că-n toate dialectele slavice vorba czern, czam, czorn înseamnă negru.

E drept nu mai puţin că numele râuleţului Cerna se traduce româneşte prin „Neră”, adeacă neagră, bunăoară în admirabila baladă poporană despre Erculean:

„Pe mal se opreşte.
Cu Cerna grăieşte:
«Neră limpezie.
Stăi de-mi spune mie etc.» ”4

Cu toate astea, înainte de a risca o soluţiune istoricul este dator a lua toate măsurele pentru a nu se poticni cumva peste periculosul: „post hoc, ergo propter hoc”.

Limba dacică fiind de aceeaşi tulpină indo-europee ca şi graiurile german, grec, latin, persian, slavic etc., oare nu se poate întâmpla foarte lesne că o zicere oarecare să fie comună sub aceeaşi formă la două sau mai multe din aceste vere primare, după cum nasum latin nu se deosebeşte de nase german şi de nas sanscrit?

Posibilitatea unei asemeni coincidinţe fiind necontestabilă, vine acum o a doua cestiune.

Deşi forma dacică ar putea să fie pe deplin aceeaşi cu forma slavică, fără ca să urmeze de aci că dacii au fost slavi, totuşi ambele forme sunt ele oare în realitate aşa de perfectamente identice, după cum o pretind slavistii?

Să vedem.

La slavi predomneste sonul palatal cz, adică ci, pe care numai serbii l-au redus la sibilantul tz.

Acest element fonetic nu ne apare deloc în numele dacic al Cernei, ale căruia forme în monumente sunt:

1. În Ptolemeu: Aiepra;
2. Pe Tabla Pe untingeriană: Tierna;

3. În inscripţiunea de la Mehadia: Tsierna;

4. La Ulpian: Zerna.

Apoi localităţi învecinate cu acelaşi nume, fie pe malul danubian sudic după unii, fie după alţii chiar în Oltenia actuală:

5. În Notiţia Dignitatum, faţă cu vărsarea Cernei în Dunăre: Transdiernis;

6. Tot acolo, o altă staţiune în apropiare: Zernesă;

7. În Procopiu. Zeprqj6.

Cerna din table cerate, citată de d. Laurian, se apropie de Tsierna din inscripţiunea de la Mehadia sau de Tierna de pe Tabla Peutingeriană, confundându-se e cu t, întocmai precum în cursul evului mediu scribii puneau „nacio” sau „oracio” în loc de „natio” sau „oratio”.

Să clasificăm acum cele şapte forme de mai sus.

Două dintre ele sunt cu dentala d: Dierna.

Una cu dentala t: Tierna.

Forma cu z: Zerna sau Zernes, repeţită de trei ori, adică cea mai răspândită, este un evidinte românism din Dierna, un provincialism daco-roman ca şi-n zi din dies, zece din decem (ital. diece), zău din deus (franc. dieu) etc.

Forma cu ts: Tsierna, întrebuinţată numai într-un rând, este iarăşi o proprietate a dialectului latin din Dacia în loc de Tierna, ca şi-n tseară din terra, tsin din teneo, tserm din terminus, tses din texo, tseavă din tibia etc.

Frecuenţa formei Zerna îndemnase pe unii7 a o lua drept primitivă, căutându-i apoi originea în slavicul z mo, care înseamnă sâmbure, şi uitând două lucruri esenţiale:

1. Nicio localitate slavică nu s-a numit nicăiri şi niciodată după z mo8, ideea de sâmbure fiind foarte depărtată de orice reprezentaţiune topică, mai ales în privinţa unei ape;

2. Vorba slavică z mo provine dintr-un garna, de unde decurg asemenea latinul granum, germanul kern etc.9, încât sonul z în z mo este derivat din g şi fără nicio legătură cu el sau t.

Astfel i, lăsând la o parte forma îndoioasă Cerna din table cerate, celelalte şase se reduc la două, cari ambele

provin dintr-una singură:

1. Forma primitivă cu o dentală, fie d sau t: Dierna sau Tierna;

2. Forma derivată din cea primitivă; distingându-se printr-o sibilantă, fie z sau ţ: Zerna sau Tsierna.

Ca rezultat dobândim că prototipul, prin urmare forma cea dacică, anterioară celei romane, necum celei slavice, se caracterizează printr-o dentală, iar nicidecum printr-o palatală.

Dar pusi între două dentale, nu cumva am putea alege dintre ele pe cea mai corectă?

Dacii ziceau ei oare Dierna sau Tierna?

Se ştie că limbii latine îi plăcea a schimba pe din t, mai ales când cel întâi precede de aproape pe un r10.

În acest chip este deja o probabilitate despre latinismul formei Tierna, rămânând pe seama dacilor Dierna.

Există însă un mijloc de a demonstra aceasta într-un mod irecuzabil.

În preţioasa glosă antică asupra botanicei lui Dioscorid, noi găsim că „veratrum nigrum”, o varietate de elebor remarcabil prin negreaţa rădăcinii şi chiar a foilor, se numea în limba dacică „prodiorna”: ppo Siopra11.

Iacă dară dacicul diorna sau dierna corespunzând literalmente cu latinul nigrum; zicem diorna sau dierna, ca şi slavoneşte czorna şi czerna, ca şi latineşte versus şi versus etc., sau după cum şi la noi bucureştenii fac picere din picior.

Cât pentru prima silabă pro, ea derivă evidamente din aceeaşi radicală de unde au provenit mai multe numiri indo-europee de vegetale, bunăoară celticul peur – iarbă, armeanul perk – fruct, persianul pârî etc.12; o radicală foarte răspândită, deoarărece o au şi limbile semitice, de exemplu ebraiculprî – rod, siriaculpiro şi altele; o radicală pe care o găsim nu mai puţin la vechii egipteni sub forma de pir cu accepţiunea generală de vegetaţiune13.

Dacicul prodiorna exprimă ideea de o plantă-neagră.

Am arătat că spiritul dialectului daco-roman cere

trecerea lui di în z, adică din diorna – zorna, de unde zâmă.

Ei bine, planta „solanum nigrum”, care în toate limbile neolatine poartă epitetul de neagră din cauza fructelor sale: francezeşte morelle.

Italianeste morella, englezeşte morel, spaniolesteyerba mora, toate acestea de la matipoj, negru, iar nemţeşte Nachtschatten sau „umbră de noapte”, se cheamă româneşte zâmă, un termen botanic cunoscut pretutindeni în întreaga Dacie, până şi la românii de peste Nistru14.

În Oltenia, după cum ne asigură d. dr. Demetrescu-Severeanu, acest cuvânt se aude lungit în zâmotă, cu accentul pe prima silabă; iar în Transilvania, după d. Barcianu, el există sub două forme colaterale: zâmă şi zirm15.

Este însă şi mai remarcabil că în unele locuri românii îl pronunţă nesibilat: dărnă16, ceea ce reproduce din punct în punct prototipul dacic Siopra.

Tot în privinţa plantelor, limba noastră posedă vorba „a se zărni”, pe care d. Pontbriant o traduce prin „se rabougrir, s’etioler” 17, nemţeşte „sich verkruppeln, dunn aufschiessen, sich entfărben” 18.

Când o plantă se etiolează, românul zice că ea se zărneşte.

„Etiolarea unei plante – ne spune Littre – este o consecinţă a creşterii sale într-un loc obscur sau puţin luminat” 19.

Astfel i zărnirea corespunde literalmente cu „întunecarea” plantei.

Zâmă şi zărnire provin dar în limba română egalmente din dacicul Siopra cu accepţiune de negru.

Să mergem mai departe.

Într-un cântec poporan cam obscen, pe care negreşit că nu-l putem reproduce, vorba zâmă serveşte la adresa părului negru.

În limbagiul mocanilor oiţele negre se numesc zărne...

Mai avem ceva.

De la cuvântul dacic diorna sau dierna românizat în zâmă, rămas până astăzi în popor sub această arhaică formă daco-romană şi cu înţelesul său propriu de negru, s-au născut la noi o mulţime de numi topice.

În Ardeal, fără a fi cercetat nomenclatura localităţilor mai mănunte, este marele sat Zărnesti, cel cu fabrica de hârtie şi muntele Zărne în Secuime.

În România danubiană avem satul Zărnesti din Argeş, satul Zărnesti din Covurlui, satul Zărnesti din Cahul şi două sate Zărnesti din Buzău, din care unul formează o singură comună cu satul Cernăteşti, adică două cătune învecinate, ambele negre, dar unul daco-româneşte şi celălalt deja refăcut slavoneste20.

În districtul Putna sunt două pâraie: Zărna-Mare şi Zărna-Mică, cari au scăpat ca prin minune de a fi şi ele cernizate ca surorile lor din Oltenia21.

Forma patronimică Zărnesti presupune neapărat, ca poreclă a fundatorului, pe câte un Zâmă, adică ceea ce românii mai adesea ziceau Negrilă şi ceea ce slavii numesc Czernat.

În adevăr, noi deschidem într-un noroc o colecţiune de documente şi dăm în secolul XVI peste un „popă Zâmă” 22.

Din pas în pas, vedeţi cât de departe se întinde pe teritoriul nostru posteritatea cuvântului dacic diorna, formând epitete ca al părului negru sau al oiţelor negre, termeni botanici generali şi speciali, numi locale, porecle personale…

Dentala curat dacică d din Dierna sau Diorna şi chiar sibilantul daco-roman z din Zâma sunt foarte depărtate de palatalul slavic cz din Czerna.

Această depărtare devine cu atât mai palpabilă cu cât se ştie că la slavi cz reprezintă în genere pe un k23, iar czern al lor mai în specie nu este decât o formă mai nouă din kersna, care se regăseşte în vechiul dialect pruso-litvan: kirsna – negru, răspunzând exactamente

sanscritului krâsna – negru24.

Dacicul diorna, pe de altă parte, e de aceeaşi origine cu sanscritul dhyama, care înseamnă orice lucru sumbru25.

Compus din dhi în simţ de întunecare şi din cuvântul varna – culoare, pe care şi limba latină l-a redus la orna26, diorna exprimă ideea de „întunecată culoare”, ceea ce se zice nemţeşte „dunkel-farbig”.

Între dacicul diorna contras din dhivarna şi între slavicul czern contras din kersna, unde-i oare vreo picătură de înrudire?

Ce se mai face dară cu imaginarul slavism al dacilor, pescuit cu entuziasm din râuleţul Cerna?

Să se observe că dacicul diorna s-a păstrat nu numai la români în zâmă, dar şi la albanezi în cuvântul diore, sărac, nenorocit, propria mente negru27, printr-o asociaţiune de idei între nefericire şi întunecare, ca în latinul ater – negru, pe lângă aţi dies – zile de sărăcie sau de nenorocire.

Albanezul diore, mai corect diorre, contras din dhivarna cu asimilarea nazalei, probează că termenul diorna a fost nu numai dacic, ci comun tuturor popoarelor de viţă tracică de pe ambii ţărmi ai Dunării.

Mai pe scurt, contra aşteptării slavofililor, tocmai râuleţul Cerna din Oltenia şi Temesiana demonstră, mai bine ca orice alt, că dacii n-au fost slavi.

Dacica Dierna sau Diorna, daco-romana Zâmă, „colonia Zernensium”, după cum îi zicea iurisconsultul Ulpian în secolul III, s-a putut metamorfoza în Czerna abia între anii 1.000 – 1300, după ce se introdusese la străbunii noştri abecedarul şi liturgia lui Ciril.

Tot atunci şi tot în Oltenia cată să se fi prefăcut din Zărnă în Czerna o altă apă cu mult mai voluminoasă, deşi mai puţin celebră, anume râul Cerna, afluintele Olteţului, în districtul Vâlcea.

Asemeni modificări erau cu atât mai uşoare cu cât înţelesul de negru al vorbei zărnă, după cum văzurăm, nici

până astăzi nu s-a pierdut din limba română, astfel i că moda slavofilă a părinţilor noştri din evul mediu ştia foarte bine că zărna şi czerna înseamnă tot una.

Un exemplu analog de slavizare este cuvântul „sudeţ”, prin care crisoavele slavo-române înlocuiau termenul curat latinesc „judeţ”.

Slavoneşte sud însemnând judecată, sudatz după dialectul serb – judecător, schimbarea unei singure iniţiale metamorfoză dodată în aparenţă pe „judeţ” într-un slavism, întocmai ca şi schimbarea lui z în cz în numele „Zărna”, deşi în realitate între latinul judicium şi slavicul sud nu există nicio legătură, cel întâi fiind o contracţiune din jus-dicere, celălalt referindu-se la sanscritul gudh, a purifica.

Printr-o asemenea procedură râuleţul Zâma fiind slavizat în Czerna, nu mai era greu de a slaviza alături de el un alt părâu, numindu-l prin antiteză Biela, adică „albă”...

62

Originea slavismelor în topografia română

În secolul de faţă, când ne copleşise dodată furia galomană, fiecare Radu voia să fie Rodolphe, iar răposatul Asachi mersese până a zice că cetatea Neamţ este „la forteresse de Saint-Germain” 1, şi dintr-un părâu a-lui-Martin făcea „Lamartine” 2.

Totuşi francezismul a avut o vâlfă abia de câţiva ani, fără a fi câtuşi de puţin limbă ecleziastică şi oficială a ţării, pe când acţiunea slavismului fusese la noi secolară la curte şi-n biserică.

Un râuleţ învecinat cu Cerna ne poate servi ca exemplul cel mai nemerit în ce chip nu numai se desfigurau numite asemănate în son cu cele slavice, dar se traduceau pe de-ntregul chiar neste termini ai noştri cu totul diferiţi din puntul de vedere fonetic.

Arborul plop (populus) a dat naştere la o mulţime de numi topice în România: Plopană, Plopan, Plopeni, Plopesti, Plopi, Plopiţ, Plopusor etc.

Mehedinţul mai în specie posedă un munte Plopi aproape de hotar, un sat Plopi în plasa Dumbravă, tot pe acolo un alt munte Plopi şi un părâu Plopi în plasa Ocol3.

Plopul slavoneşte se cheamă topol.

Iacă dară că din cele mai multe plopane ale Mehedinţului, cel puţin una trebuia să se topolizeze în urma secolului IX, şi această soarte, ba tocmai în aceeaşi plasă unde există un părâu Plopi, a avut-o anume pitorescul râuleţ ce se varsă în Dunăre lângă Cerneţ şi pe care deja în crisoavele dintre 1350 – 1400 noi îl citim sub botezul slavic de Topolniţă.

În curs de şapte secoli de cirilism oficial şi ecleziastic în România până la Matei Basarab şi Basiliu Lupul, fără să fi fost nevoie de vreo intervenire etnografică din partea slavilor, ci curat numai pe calea culturală, a fost destul timp pentru a aplica această procedură de traducţiune mai peste toată întinderea Daciei.

Slavii puteau să locuiască în China sau în Brazilia, şi totuşi noi, graţie unui altoi de cultură cirilică, să ne slavizăm mereu pe ţărmii Dunării; după cum Roma era de mult moartă ca naţionalitate, pe când latinizarea nu înceta de a lucra, prin religiune şi legislaţiune, până-n fundul Britaniei.

Slavofilii, în loc de a se acăţa de numirile slavice din România, ar fi trebuit să studieze propria lor topografie; Safarik mai cu deosebire, trăind şi scriind în Praga, nu avea decât să arunce ochii împrejuru-i pentru ca să se fi convins că moda, fără niciun amestec direct cu străinii, poate să înstrăineze o mare parte din nomenclatura unei ţăre.

Boemia este plină de Lowenberg, Rosenberg, Sternberg, Riesenburg, Lichtenburg, Schwamberg, Riesenberg, Waldek, Wartenberg, Waldstein, Falkenstein etc., fiindcă fundatorii acestor localităţi, mai toţi de pe la anul 1200, deşi erau cehi curaţi fără nicio picătură de sânge teutonic, totuşi – zice marele istoriograf boem Palacky – le-a plăcut să-şi voteze proprietăţile lor

nemţeşte[4].

Sculatu – s-a vreun german ca să strige că cehii sunt pe jumătate nemţi?

Pe la 1203 boemii snopesc cumplit într-o bătălie o armată germană.

Cine era hatman slav?

Beneš Herrmannă.

Cel mai viteaz patriot boem, carele cu măciuca în mână striga în luptă: „moarte, moarte saşilor!”, purta o poreclă eminamente germană.

După cum boemul Beneš Herrmann nu era neamţ, tot aşa n-au fost la noi slavi Dragomirii, Vladistavii, Bogdanii, Golestii, Grădistenii, Vlădoianii, Socolii etc.

Avem denaintea noastră codicele judiciar scris pe la anul 1500 pentru uzul tribunalelor Boemiei de către profesorul universităţii din Praga Victorin de Wszehrd.

Acolo ne izbesc la fiecare pagină neste numi locale şi personale ca acestea: Wilim de Pemstein, Ian de Schellenberg, Put Szwihowski de Riesenberg, Bohusław Hasisteinsky (adică: Hasensteiński), Wilim de Tallmberg, Ian de Herrstein, Pawel de Jenstein, Benesz de Waitmille, Burian Linhart de Gutstein, Alsza de Klinstein, Boszko de Kunstadt, Ctibor de Cimburg, Dobrohost de Ronsberg, Jan Hilburg de Wrzesowic, Wilim Ilburg de Mszeny, Hynek de Wisemburg etc., etc. etc.[6]

Acelaşi codice, atât de teutoman în privinţa onomastică, manifestă totuşi pe o faţă o pază extremă contra intrusiunii etnografice a elementului german prin următorul energic pasagiu: „Numai boemul de origine boemă, niciodată neamţul sau alt străin, vor ocupa după lege funcţiunile ţării până şi cele mai de jos...” [7]

„Sub Venceslau I (936 – 967) – zice arheologul boem Wocel – limba şi obicelele germane intrând în graţie la curtea regească din Praga, o parte dintre nobili începuse din modă a germaniza numite proprietăţilor lor” [8].

„Boemii – spune celebrul istoric şi legist slav Macieiowski – se germanizau prin teutonomania regilor şi a aristocraţiei, cărora le plăcea a face chiar versuri

nemţeşte”.[9]

Să punem acum într-o cumpănă germanismul Boemiei în comparaţiune cu slavismul României, şi rezultatul o să fie strivitor pentru pretensiunile lui Katanesich, Safarik, Czertkov, Lelewel, Venelin şi ale scoalei lor. În adevăr ce vedem?

În Boemia, cultura teutonă lucră numai prin modă; şi totuşi, introdusă pe la 950, după trei secoli de o acţiune foarte întreruptă, ea ne apare în culme pe la 1250.

În România, cultura slavică se încuibează prin modă, prin oficiu, prin eclezie totdodată; şi-apoi lucrarea-i, fiind legală, este de o natură permaninte.

În Boemia simţul de conservaţiune naţională merge până la excluderea oricărui străin, şi mai ales a oricărui german, de la orice influinţă cât de mică sau cât de indirectă asupra afacerilor statului.

În România, deşi un Alexandru cel Bun nu permitea străinilor a ţinea taverne în Suceava[10], deşi un Mihai cel Viteaz, uitând că tocmai atunci mâna-i dreaptă în consiliul princiar era grecul Mihalcea, dechiara că niciun grec nu va ocupa vreo funcţiune în ţară[11], totuşi toleranţa de fapt, nu numai religioasă, dar şi curat politică, pentru tot feliul de străini, mai cu deosebire însă pentru cei ortodocşi, întrucât ei veneau pe nesimţite unul câte unul, a fost pururea nemărginită[12], iar cancelaria domnească mai ales, logofeţi şi uricari, erau cele mai de multe ori serbi sau bulgari.

Faţă cu un asemenea bilanţ, cată să mărturim că teritoriul nostru, după şapte secoli de cuadrupla presiune a cirilismului prin modă, prin lege, prin cler şi prinfuncţionariat, s-a slavizat prea puţin în alăturare cu germanizarea Boemiei, unde lucrase într-un chip efemer abia unul din cele patru elemente, ba încă cel mai puţin statornic: moda.

63

Concluziunea despre idrografia Munteniei sub Ovidiu

Cerna sau Diorna, adică „Neagră”; Jiul sau Să adică „Râu”; Jalesul sau Salas, în acelaşi înţeles; Gilortul sau Sil-

arta, adică „Râu-voinic"; şi Giomartilul sau Sil-martira; sunt câte patru prin nomenclatură cu mult anterioare colonizării romane în Dacia, şi putem zice cu tot dreptul că aparţin epocii lui Ovidiu, deşi cunoştinţele geografice ale poetului nu se întinseseră până acolo.

Aiurea ne vom încredinţa pas la pas că tot atât de anteromane, fie dacice, fie agatârsice, sunt numite apelor oltene Motru sau Mutru, Motitptov în Ptolemeu şi Mutria pe Tabla Peutingeriană; Lutru, în fântânele din evul mediu Lothur, prefăcut prin simpla asonanţă în Lotru; apoi Amaradia şi toate râurile sau localităţile cu aceeaşi interesantă finală – dia: Ciocădia, Cisnedia, Cernădia, Arpădia, Crevedia etc., o formaţiune nominală absolutamente necunoscută în Dacia orientală şi chiar în Transilvania, mai sus de Sibiu.

Până atunci cele spuse ne ajung pentru a completa idrografia Tărei Româneşti în zilele lui Ovidiu, arătând totodată, pe lângă celelalte probe aduse sau de adus de acum înainte, cum că suprapunerea elementului latin peste cel dacic, fecundă prin naşterea unei nouă viguroase naţionalităţi, pe care ar fi corect a o numi daco-romană, avusese loc mai cu seamă în Oltenia.

Ne aşteaptă orografia...

64

„Colchida" la Dunăre în Ovidiu

S-ar părea la prima vedere că Ovidiu abia într-un singur vers menţionează Carpaţii, numindu-i cu un fel de groază „sălbaticii munţi scitici şi sarmatici":

„Inque feris Scythiae Sarmaticisque jugis" 1.

Dar cântărind fiecare expresiune în loc de a se mulţumi cu suprafaţa lucrului, critica descopere în cântăreţul de la Tomi ceva mai mult decât atâta.

Ovidiu zice că numai undele Dunării despart regiunea tomitană de către malul crivăţean al fluviului, unde locuiesc „iazigii şi geţii şi colchii şi gloata meteree sau regaturile meteree":

„Jazyges, et Colchi, Metereaque turba (variant:

regna) Getaeque.

Danubii mediis vix prohibentur aquis…”2

În aceste câteva cuvinte sunt cuprinse două grele enigme.

Mai întâi ce să fie Meterea?

Comentatorii au propus succesivamente patru ipoteze:

1. Prin „Meterea” se înţelege o urbe în regiunea superioară a Nistrului, aceea pe care Ptolemeu o numeşte Maetonium3;

2. „Meterea” este o lecţiune coruptă în loc de Neurea, referindu-se la neuri4, popor scitic cam din Galiţia actuală, despre care noi vorbirăm mai sus cu ocaziunea lui Erodot;

3. „Meterea”, după Zamoscius, derivă de la metropeioj, adică transmontan, indicând într-un mod general toate ginţile de peste Carpaţi;

4. „Meterea”, după Katanesich, vine arco toţi metepxomm, însemnând gloate vagabunde6.

Prima din aceste ipoteze este de tot puerilă, căci după numele unui problematic oraş fără nicio însemnătate, care nici acela nu este Metereum, ci Maetonium, nu se putea zice „regna”, şi nici chiar „turba”.

A doua nu aduce în sprijinul său nici măcar o plauzibilitate paleografică, deoarăce Neurea, oricum să fi fost în manuscripte, cu greu se prefăcea în Meterea.

Opiniunea lui Katanesich nu se împacă cu Ovidiu, poetul depingând ca vagabunde toate popoarele ţărmului nordic al Dunării, încât nu putea să califice arco toţi metepxomm, numai pe unul din ele, şi apoi fără a ne spune pe care anume.

Singura ipoteză serioasă este a lui Zamoscius.

Ea oferă mai multe condiţiuni de admisibilitate.

O expresiune atât de vagă ca „meterea turba” sau „meterea regna” nu se poate aplica la vreo regiune apropiată de reşedinţa lui Ovidiu, carele în privinţa ţărelor învecinate întrebuinţează totdauna neste termeni concreţi; corali, besi, sciţi, sarmaţi etc.

În disticul de mai sus, ţărmul nordic imediat al Dunării, adică partea cea limitrofă cu Dobrogea, este reprezentat prin iazigi şi geţi, de invaziunile cărora poetul de la Tomi se plânge necontenit în Tristele şi-n Ponticele sale:

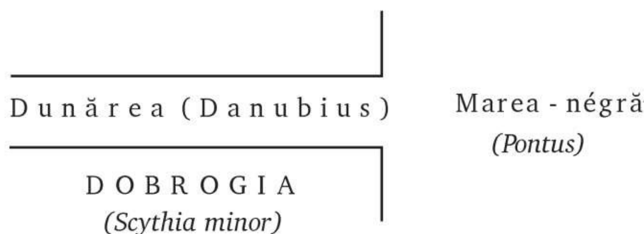
„Iazyges, et Colchi, Metereaque turba Getaeque…"

Iazigii cei de neam sarmatic şi geţii cei de viţă tracică erau două mari popoare, cărora le aparţinea în epoca lui Ovidiu întregul spaţiu de la Nistru spre occidinte până pe la Olt, locuind ambele faţă-n faţă cu Dobrogea, astfel i că-n realitate se putea zice despre dânsele:

„Danubii mediis vix prohibentur aquis…"

„Colchi" din versul ovidian, după cum ne vom convinge îndată, înseamnă pe locuitorii din Carpaţi.

În acest chip toate celelalte numi găsindu-şi aplicaţia în zoana danubiană şi acea muntoasă, „meterea turba" rămâne foarte natural pe seama transmontanilor, completând tabelul şi justificând ipoteza lui Zamoscius:

Admiţând modul de a interpreta a lui Zamoscius, se naşte întrebarea: de ce oare poetul a pus meterea în loc de metorea, după cum ar urma să fie transcris din metropeioj?

Totul se explică printr-o exiginţă de prosodie, căci în versul de mai sus îi trebuia o vocală scurtă, pe când în vorbe grece o şi chiar a tind în compoziţiune a se lungi în

w, ca în metwvumia, dKpropeia, metrorcov etc.

Oricum să fie, mai rămâne o altă enigmă.

De unde şi până unde colchii în Dacia?

Colchida este tocmai la marginea opusă a litoralului crivăţean al Mării Negre.

Naţiune mai mult asiatică decât europee, colchii aveau a face cu muntele Caucaz şi fluviul Fas, nu cu Carpaţii şi Istrul.

În ce mod Ovidiu, atât de bine informat despre tot ce se petrecea în basinul Dunării de jos, şi carele în acelaşi timp, autor al Fastelor şi al Metamorfozelor, era unul din bărbaţii cei mai învăţaţi ai Romei, putea să crează că numai Istrul desparte pe colchi de Dobrogea?

Orice mirare despare din dată ce monumentele cele mai autentice vor proba că Carpaţii noştri au purtat şi ei în vechime numele de Caucaz, iar prin urmare a existat atunci şi pe ţărmii Istrului o Colchidă.

65

„Caucaz" lângă Dunăre pe o inscripţiune °i în Floru

O inscripţiune aflată nu de mult în Germania apuseană, unde se pare a-şi fi încheiat zvânturata carieră unul din vitejii expediţiunii dacice, sună aşa:

MATRONIS AVFANIB. C IVI. MANSVE TVS. M.L.I.M. PF. S.L.M. FV FADALVTVM FLVMEN. SECVS MONTEAVCASI.

În transcripţiune:

„Matronis Aufanibus1 Caius Iulius Mansuetus, miles legionis primae Minerviae piae felicis, votum solvit lubens merito. Fecit (sau: votum solvit laetus merito feliciter) voto facto ad Alutum flumen secus montem Caucasi".

În traducere:

„Zânelor ursitoare, Caiu Iuliu Mansuet, ostaş în prima legiune Minervie pie fericită, îndeplini cu bucurie cuviosul vot, făcut la fluviul Olt lângă muntele Caucaz".

Pe astă marmură cuvintele relative la Olt şi Caucaz sunt scrise fără prescurtări, încât în privinţa lor nu se

poate rădica nici măcar o umbră de controversă:

AD ALVTVM FLUMEN SECVS MONT. CAVCASI

Oltul e pus aci la masculin, ca şi-n Naevius, pe Tabla Peutingeriană şi-n limba română: Alutus, nu Aluta ca în Ptolemeu şi-n Dione Casiu.

Publicând pentru întâia dată importanţisima peatră, arheologul german Lersch constată că prima legiune Minervie fusese în adevăr în Dacia anume sub Traian, ceea ce se ştie prea bine dintr-o mulţime de fântâne2; dar îl surprinde că fluviul Olt se află lângă muntele Caucaz3.

D. Frohner reproduce fără nicio rezervă inscripţiunea între cele privitoare la răzbelul daco-roman şi recunoaşte că prin mons Caucasi nu se înţelege altceva decât munţii Daciei4.

Domnia sa nu e însă destul de exact când observă în notă că şi-n Floru, istoric latin numai cu un secol posterior lui Traian, Carpaţii ar fi de asemenea numiţi Caucaz.

Nu Carpaţii, ci Balcanii, căci iată cum sună pasagiul textualmente:

„Piso Rhodopen Caucasumque penetravit. Curio Dacia tenus venit, sed tenebras saltuum expavit. Appius în Sarmatas usque pervenit; Lucullus ad terminum gentium Tana im, lacumque Maeotim” 5.

Floru enumeră, mergând de la vest-sud spre nord-est, progresul armelor romane contra diverselor naţiuni pontice:

1. Pisone trece Rodopul: Rhodopen;

2. Tot dânsul, după ce trecuse Rodopul, străbate Balcanii: Caucasum;

3. Curione, mai fericit decât predecesorul său Pisone, înaintează până la ţărmul nordic al Dunării, dar la Carpaţi nici el nu pătrunde, speriat de întunecimea codrilor: tenebras saltuum expavit;

4. Apiu, lăsând calea Carpaţilor la stânga, apucă spre apus şi se apropie de Nistru: în Sarmatas;

5. Lucul, mergând pe urmele lui Apiu, ajunge la Don: ad terminum gentium Tanaim.

Pus la mijloc între Rodop şi între Dunăre, Caucasus din Floru nu poate fi decât creştetul intermediar al Balcanilor, iar nicidecum Carpaţii.

Dar nici aceasta nu este fără interes.

În analiza Munteniei sub Erodot ne întâmpinase deja un exemplu şi mai vechi de omonimitate între Carpaţi şi Balcani, cărora părintele istoriei le zicea clopotrivă Bem, mărginindu-se numai a deosebi Hemul nordic de Hemul sudic.

Aci de asemenea, pe când Floru atribuie numele de Caucas Balcanilor, inscripţiunea lui Lersch îl întrebuinţează despre Carpaţi.

Şi-n adevăr, ambele linii de munţi nu formează decât un singur lanţ, pe care nemic nu-l sfărâmă în legătura-i de continuitate, căci până şi prin undele Dunării îl rennoadă lângă Orşova veriga cataractelor.

66

Etnografia României în Apoloniu de Rodos

Cu trei sau patru secoli înainte de Floru şi de piosul legionar carele în zilele lui Traian făcuse un vot de devoţiune „la fluviul Olt lângă muntele Caucaz”, poetul alexandrin Apoloniu de Rodos versifica mitul elenic despre expediţiunea argonauţilor.

Dunărea după el, ca şi după toţi geografii din acelaşi ciclu, Teopomp, Aristotele, Scimnu, Eratostene etc.1, se divide în două braţe, din care unul se varsă în Pont, celălalt în Adriatica, având ambele în Apoloniu puntul lor de separaţiune acolo unde locuiesc tracii, sciţii, siginii, grauchenii şi sindii.

Din analiza lui Erodot noi ştim că teritoriile respective ale tracilor, sciţilor şi siginilor se apropiau unul de altul în direcţiunea Oltului, astfel i că siginii se aflau în Temesiana, sciţii în zoana de ses a Tărei Româneşti, tracii pe malul sudic ai fluviului.

Dar ce feli de traci?

Apoloniu n-o spune.

Dacă vom căuta o rază de lumină iarăşi în Erodot,

acesta ne va răspunde că traci prin excelinţă, ca „cei mai nobili şi cei mai drepţi”, erau geţii, încât el nu o dată în loc de Tetai se mulţumeşte a pune numai 0 p» „kej2.

Dintre toate popoarele tracice geţii singuri fiind vecini cu sciţii, pe dânşii cată să-i vedem noi sub epitetul nedefinit de „traci” în Apoloniu, căci poetul vorbeşte în specie despre acel loc unde se învecinează sciţii şi tracii: „0 p» Xi mig8 ej Sktisai sau: QpvKÂV Skuăewv t epib» octai otipouj”.

Acest punct e decis.

Între geţi, sciţi şi sigini, Argonautica înşiră două neamuri intermediare: sindi şi graucheni, fără a ne lămuri însă care dintre dânsele va fi fost pe malul drept şi care pe cel stâng al Dunării.

Un indice ne permite totuşi a limpezi această ambiguitate.

Apoloniu zice că sindii ocupau o întinsă câmpie numită Laurium: „oi pepi Latipiov Sivdoi ep-maiov pediov mega vaietaovtej”.

Ei bine, unica vastă câmpie în care să fi locuit atunci un popor întreg în vecinătatea Olteniei şi despre care să ne fi rămas vreo urmă în literatura antică este câmpia tribalică a lui Erodot. Pediov to tpiballikov din părintele istoriei corespunde cu pediov to Latipiov din Argonautica.

Asadară sindii lui Apoloniu sunt identici cu tribalii lui Erodot.

Cu o jumătate secol în urmă, atenianul Apolodor cunoştea pe tribali de asemenea sub numele de sindi.

Vorbind despre excursiunile eroice ale lui Bach, el zice că, plecând din Grecia, zeul prin Tracia merse la indi: epi Ivdotij 8 id ti epa Khi °peigeto şi-apoi de acolo s-a întors în Grecia, după ce cutrierase toată Tracia şi India: „Sielărov 8” epa Kv Kai t-v Ivăi Kv ăpaoav” 3.

Pusi la nord de Balcani, aceşti indi ai lui Apolodor sunt evidamente sindii lui Apoloniu, încât editorii viitori ai celui dentâi sunt datori să înlocuiască în text Ivdotij prin Sivdotij şi Ivdi Kv prin Sivdi Kv, fără care corecţiune se încarcă într-un mod benevole autograful elin cu

absurditatea de a fi pus India lângă Dunăre.

În geografii greci o asemenea confuziune între indi şi sindi ne întâmpină nu o dată şi neste rectificări absolutamente analoage cu a noastră au fost de mult introduse în alţi clasici de către Casaubon şi Schweighäuser4.

A mai fost tot printre traci o altă naţiune pe care deja Omer o menţionează sub numele de Sivtoia.

O a treia în Sciţia lângă Marea de Azov6.

Asupra originii şi însemnătăţii acestei nomenclature etnice, cunoscute în Europa numai ginţilor pontice, noi vom reveni aiuri.

Dacă sindii locuiau în faţa Olteniei pe ţărmul sudic al fluviului, urmează dară că-n însăşi Oltenia, la mijloc între celelalte popoare enumerate de către Apoloniu, trebui să aşezăm pe graucheni, cari nu mai încap aiurea.

Argonautica îi pune alături cu siginii: „otite Siguroi, otit ai Tpau Kevioi”.

Cu alte cuvinte, ea numeşte graucheni pe agatârsii lui Erodot.

Dar de unde acest nume?

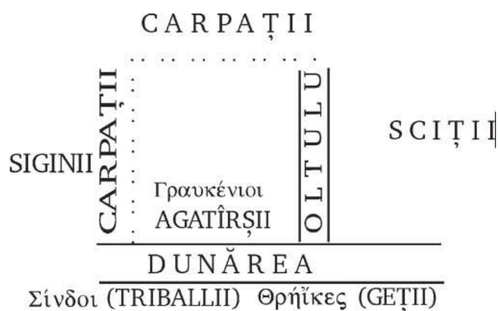
Noi arătarăm mai sus că Alor, scriitor contemporean lui Apoloniu, numea pe agatârsi Kappidai, adică munteni.

Acelaşi înţeles are şi numele graucheni.

Pliniu cel Bătrân zice că sciţii chemau Caucazul Groucas, ceea ce în limba lor însemna albit-denea: „Scythae Caucasum montem appellavere Groucasum hoc est, nive candidum” 7.

Să mai insistăm oare că Tpau Kevioi lui Apoloniu sunt un simplu apelativ din Groucasus lui Pliniu?

Astfel i topografia poetului alexandrin se reduce la următoarea schiţă:

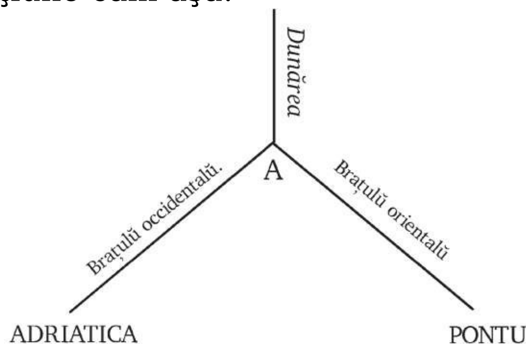

În această hartă este însă ceva inexact.

Pentru a fi bine înţeleşi, noi nepermiserăm a ne abate de la concepţiunea mapografică a lui Apoloniu.

După dânsul Dunărea nu curge de la apus spre răsărit, ci de la nord spre sud, formând apoi două braţe, unul pontic şi celălalt adriatic, care se separă acolo unde, precum spuserăm, se învecinau sciţii, geţii, tribalii, siginii şi agatârsii, adică în sfera Oltului.

Cursul Dunării avea pentru poetul alexandrin o direcţiune cam aşa:

Puntul întâlnirii ambelor braţe, însemnat cu litera A, este la cataractele de la Orşova.

Într-un alt pasagiu, în care se lasă la o parte siginii, sindii şi grauchenii, Apoloniu se exprimă şi mai clar în astă privinţă, zicând că cele două braţe ale Dunării se despart la marginea dintre sciţi şi traci: „dil apotav epvKÂV SKuăerov t'epibhsetai otipouj...”

Nu mai încape dară nici măcar discusiunea despre cine vor fi fost sindii sau grauchenii, deoarăce vedem puse în joc numai cele două ginţi mari, ale cărora teritorii

relative ne sunt foarte bine cunoscute din Erodot şi din succesorii săi până la Strabone.

A împinge mai spre occidinte puntul de separaţiune al închipuitelor braţe ale Dunării dincolo de cataracte, ar fi a ne depărta peste măsură de marginea Sciţiei, adică a trece peste litera şi spiritul textului.

Putem crede orice ne va plăcea despre sindi şi graucheni, dar suntem siliţi a ne opri lângă Orşova.

Şi nemic mai conform cu natura.

Numai acolo unde Dunărea îşi strâmtează malurile, astfel i că ochiul nu-i mai poate urmări cursul, numai acolo unde o grămadă de stânci din laturi şi din fund se par gata a astupa comunicaţiunea între susul şi josul apei8, numai acolo imaginaţiunea se simţea liberă a plăsmui existinţa unui alt braţ al fluviului plecând nevăzut într-o direcţiune opusă.

Şi-apoi orice dubiu se şterge când însuşi Apoloniu pune aci doi munţi faţă-n faţă pe ambele laturi ale fluviului, ceea ce nu se poate referi decât la puntul ciocnirii Carpaţilor cu Balcanii, adică nu aiuri undeva decât la cataracterele de la Orşova.

Un munte este din partea câmpiei Laurium, prin urmare creştetul balcanic, căruia poetul alexandrin îi zice Angur: „Aggoupov.

Celălalt munte se află prin consecinţă pe ţărmul opus al fluviului, adică Carpaţii, al cărora nume figurează în codicii Argonauticei în două moduri diverse, dar egalmente caracteristice.

Analiza lor merită un paragraf separat.

67

„Carpaţii" sub numele de „Caucaz" în Apoloniu de Rodos

Următoarele manuscripte şi ediţiuni ale lui Apoloniu de Rodos numesc Carpaţi stânca Caucaz:

1. Un manuscript din Vatican;
2. Un altul tot de acolo;

3. Manuscriptul zis Codex Guelpherbytanus;

4. Manuscriptul Mediceu.

Să se observe că unul din manuscriptele vaticane, Codicele Guelferbitan şi cel Mediceu sunt dintre cele mai bune, „praestantissimae”, peste tot şapte, nu mai multe1.

Apoi:

5. Ediţiunea florentină din 1496;

6. Ediţiunea pariziană din 1574.

Aci vom nota iarăşi că prima din aceste două ediţiuni a fost executată după neste manuscripte pierdute, încât criticii o consideră ca având toată valoarea codicilor originali2.

În fine:

7. Vechiul scoliast al lui Apoloniu, care dechiară şi el că în mai multe manuscripte se citeşte Caucaz3.

Faţă cu neste codici excelinţi şi faţă cu mărturia scoliastului, ca şi nu mai puţin a doua ediţiuni foarte preţuite, Caucaz poate fi privit mai mult ca admisibil, şi noi am avea tot dreptul de a adăuga de pe acum pe Apoloniu către inscripţiunea lui Lersch cea cu „Olt lângă Caucaz”.

Acest drept însă devine necontroversat când se mai constată pe dasupra că şi variantul, care se găseşte într-o seamă de manuscripte, diferă numai în aparenţă, iar în fond este un sinonim al Caucazului.

Lectura cea divergente sună: Kauliakoio, Kauliakoj OKopeloj, adică stânca cauliacă.

Caulica, prin contragere Colica, este unul din numite cele mai vechi ale Caucazului asiatic.

Ecateu, scriitor anterior chiar lui Erodot, ne spune că părţile cele mai înalte ale creştetului caucazic se cheamă Krolika opr4.

De acolo însuşi numele colchilor.

Iacă dară Colchida la Dunăre nu numai în Ovidiu, dar şi cu două veacuri mai-nainte într-un alt poet nu mai puţin celebru; şi totul provine din aceea că Carpaţii se chemau Caucaz.

Limbagiului poetic i-a plăcut mai bine metaforicul şi vagul Colchi decât directul şi pozitivul Caucaz.

„Carpaţii” sub numele de „Caucaz” în lornande, Amian
Marcelin, Ptolemeu şi Nestor
Gotul Iornande, din secolul VI, citind undeva sau aflând din auzite că şi Carpaţii se cheamă Caucaz, a ajuns la ingenioasa concluziune că Caucazul se începe în India, apoi trece prin toată Rusia meridională şi se opreşte tocmai la Dunăre, după cum văzurăm mai sus şi-n Apoloniu, lângă cataractele de la Orşova: „indeque Scythicis gentibus dorso suo terminum praebens, ad Pontum usque descendit, consertisque collibus, Histri quoque fluenta contingit, quo amnis scissus dehiscens...” 1
Amian Marcelin, istoric latin din secolul IV povestind invaziunea hunilor în Dacia, a căriia porţiune orientală aparţinea atunci goţilor, arată că aceştia, voind a se sustrage jugului cumpliţilor năvălitori, s-au împărţit în două tabere: una trecu Dunărea, refugind pe pământul Imperiului Roman; cealaltă, sub conducerea regelui Atanaric, după ce în desert se încercase a reziste pe malul apusean al Prutului, a fost silită a se retrage în regiunea foarte păduroasă şi foarte muntoasă numită Caucaland: „ad Caucalandensem locum altitudine silvarum inaccessum et montium, cum suiş omnibus declinavit” 2.
Aşadar un segment al Carpaţilor se numea Cauca, căci finalul „land” în toate limbile germanice înseamnă „ţară”: Cauca-land – ţara Cauca.
Pe lângă Iornande şi Amian Marcelin am mai putea cita aci pe Ptolemeu, carele pune în Carpaţi spre răsărit de porţiunea superioară a Oltului un popor ce-i zice Kauko» voioi3.
Însă ceea ce-i mai curios decât toate este că până-n secolul XII, cu o mie de ani şi mai bine în urma diverselor mărturii de mai sus, Carpaţii se numeau tot încă din când în când Caucaz.
Cronicarul rus Nestor, născut pe la anul 1056, zice:
„Spre nord până la marea Pontului, Dunărea, Nistrul

şi munţii la u – caziani, adică cei ungureşti” 4.

69

Urmele topografice ale numele ui „Caucaz” la Dunăre

Este dar un fapt înregistrat în şapte fântâne irecuzabile, pe lângă cari Ovidiu e a opta şi Strabone o să fie a noua, cum că Carpaţii, începând din timpii cei mai depărtaţi şi până-n evul mediu, se chemau Caucaz, ca şi maiestuosul creştet de la marginea orientală a Europei, cu care ei nu pot avea nicio legătură afară de cea nominală.

Şi nu se chema astfel i numai o porţiune a Carpaţilor, ci sistema întreagă, ba până şi prelungirea-i transdanubiană, căci:

1. În Apoloniu, Caucaz sunt cataractele de la Orşova;

2. În Iornande, de asemenea;

3. În inscripţiunea lui Lersch, Caucaz sunt munţii Olteniei, sau mai curând acei din Muscel;

4. Tot aşa în Ptolemeu;

5. În Floru, Caucaz sunt Balcanii;

6. În Amian, Caucaz sunt munţii cei mai apropiaţi de Prutul de jos;

7. În Ovidiu, Caucaz se pare a fi ramura vrânceană sau din Buzău, judecând după contextul: „munţii scitici şi sarmatici”;

8. În Nestor, Caucaz sunt toţi „munţii ungureşti”.

Ca nume al Carpaţilor, Caucaz este la noi anterior dominaţiunii dacice, căci în epoca lui Apoloniu Oltenia se mai afla încă sub stăpânirea agatârşilor.

După spiritul graiului nostru, cauc contrăgându-se în coc, cată să admitem ca o urmă supravieţuindă a numelui Caucaz în privinţa Carpaţilor dealul Cocan din Muscel, adică mai-mai în acelaşi loc unde ostaşul Mansuet dintr-o legiune a lui Traian stătuse în timpul răzbelului dacic la fluviul Olt lângă muntele Caucaz, şi mai-mai acolo unde mapa lui Ptolemeu ne arată poporul cocaneni.

70

Unde locuiau siginii °i agatârsii în epoca lui

Strabone?

O dată constatat că Carpaţii se chemau şi ei Caucaz, devine lesne a corege un pasagiu din Strabone, care ne spune că siginii locuiau pe timpul său pepi tov Kawaaov, descriind apoi în următorul mod obicelele lor:

„Siginii, în celelalte trăind persianeste, întrebuinţează neste căluşei mici şi păroşi, cari nu pot duce un călăreţ, dar se înhamă la căruţe, mânându-i apoi femeile, dedate din copilărie la acest meşteşug, şi cea mai bună în conducerea cailor îşi ia de bărbat pe cine-i place” 1.

Afară de amănuntul despre femei, restul s-a văzut deja în Erodot, pe când siginii locuiau la coastele agatârşilor în actuala Temesiană, şi anume:

1. Traiul persianesc;

2. Căluşei mici şi păroşi, buni numai la căruţă.

În zilele lui Apoloniu siginii se aflau tot încă în Temesiana, căci poetul alexandrin îi aşază lângă cataractele Dunării.

Între Strabone şi Apoloniu este un interval de vreo sută cincizeci de ani.

Într-un secol şi ceva, cum oare de s-au strămutat siginii de la noi din Temesiana tocmai în Asia la Caucaz, ducând cu sine până şi viţa cea mică şi păroasă de căluşei?

Bietele lor cărucioare, mânate de intrepide fete şi neveste, trebuiau să treacă, călcând sub picioare orice opoziţiune, printr-o sută de felurite popoare scitice, sarmatice şi de alte neamuri, toate foarte belicoase, cari stăpâneau întregul teritoriu al Rusiei meridionale.

E evidinte că Caucazul, unde se duseseră siginii, nu este acela din Asia, ci pur şi simplu o ramură a Carpaţilor.

Omonimitatea înşelase pe Strabone.

Invaziunea dacilor, întâmplată cu vreun secol şi ceva înainte de Crist şi operată în direcţiunea Temesianei, după cum se vădeşte din vecinătatea lor în acel period de cucerire cu popoarele panonice boii şi tauriscii2, trebuia fireşte să respingă pe sigini, însă nu în Asia, ci peste Carpaţi în Transilvania.

Caucazul siginilor sunt munţii Ardealului, unde topografia a şi păstrat unele vestigii ale lor până astăzi, după cum vom demonstra aiuri.

Tot atunci ne vom convinge că şi pe agatârsi dacii îi goniseră din Oltenia iarăşi în Transilvania, şi-apoi mai târziu, deja în urma lui Strabone, ambele popoare de secoli învecinate, siginii şi agatârsii, au fost constrânse a înainta sus spre nordul Europei, nicidecum însă nu s-au întors în Asia.

Sub August dară dacii nu pătrunseseră încă în Ardeal.

71

Rezumat despre „Carpaţii” sub numele de „Caucaz”.

Pasagiul din Strabone, explicat în paragraful precedinte, e cu atât mai important în cazul de faţă, cu cât ilustrul geograf este un context nedispensabil, după cum am mai spus-o, pentru înţelegerea topografiei contempureanului său Ovidiu.

Acum încetează d-a mai fi enigmă cele două versuri:

„Jazyges, et Colchi, Metereaque turba Getaeque
Danubii mediis vix prohibentur aquis”.

Ele se traduc şi se explică astfel i:

„De iazigi şi de caucaziani (munteni din Carpaţi), de popoare transmontane (agatârsi, sigini etc.) şi de geţi, abia ne apără apele Dunării”.

Într-un cuvânt, ca şi-n Apoloniu, ca şi-n Strabone, ca şi-n Amian, ca şi-n Iornande, ca şi-n Nestor, ca şi-n acea inscripţiune a lui Lersch ce ne-a servit drept punct de plecare în această analiză, numele Carpaţilor în Ovidiu este: Caucasus.

Sunt multe şi interesante consecinţele ulterioare ale acestei descoperiri, pe care noi de astă dată nu le vom atinge, fiind foarte depărtate de obiectul strict al studiului de faţă.

Nu cumva la Dunăre, printre bogatele năsipuri metalice ale Olteniei, va fi fost însăşi Colchida cea cu lâna

de aur a Medeei, ţinta practică a expediţiunii celei mercantile a argonauţilor, încât tocmai de aceea tradiţiunea elenică, culeasă de către Apoloniu, va fi făcut pe aceştia să călătorească pe la cataractele de la Orşova?

Nu cumva tot în basinul danubian, cea mai scurtă cale comercială între Oriinte şi Europa centrală, trebui căutat Caucazul primului civilizator al continentului nostru, acela ce răpise focul lui Giove şi din foc a născut industrie?

În epoca lui Traian, adică a memorabilei inscripţiuni cu Oltul „secus montem Caucasi”, Marţial scria unui amic care pleca spre Dunăre că în ţara geţilor o să găsească stânca lui Prometeu:

„Miles hyperboreos modo, Marcelline, Triones.
Et Getici tuleris sidera pigra poli;
Ecce Prometheae rupes, et fabula montis.
Quam prope sunt oculis nunc adunda tuis.”[1]

Când va fi vorba despre elementul semitic în Dacia, vom reveni.

Am isprăvit acum cu opera lui Ovidiu.

72

Concluziunea despre Muntenia sub Ovidiu

De la August până astăzi nu s-a schimbat nemic fundamental în climatologia şi topografia Munteniei; după cum nici mai-nainte nu se schimbase nemic în intervalul aproape semimilenariu dintre Erodot şi Ovidiu.

Oltul n-a încetat atunci, şi nu ştim dacă va înceta vreodată, de a divide Tara Românească în două mari regiuni foarte caracteristice, dintre care în cea d-a dreapta fluviului precumpăneşte plaiul asupra câmpiei, pe când în cea d-a stânga câmpia precumpăneşte asupra plaiului, însoţite ambele aceste precumpăniri opuse de câte o serie diversă de

condiţiuni atmosferice şi telurice, toate împreună concurând a dezvolta un alt tip material şi moral spre apus de Olt şi altul spre răsărit, chiar când teritoriul întreg e

locuit de neste popoare ieşite primitivamente, ca dacii şi geţii sau ca sciţii şi agatârsii, din câte o singură tulpină.

În regiunea cisolteană, arteria comercială a Dunării reduce depărtata ramură ost-carpatică la un rol absolutamente secundar, căci toată activitatea umană, productivă sau improductivă, fie industriosul grec sau grosolanul barbar, se îndeasă acolo spre ţărmul danubian, unde per apoi pe nesimţite, sau se piticesc în neste vizuine subterane, prin miasmul mlaştinelor, prin frig şi arşiţă, prin torente de noi năvălitori, sciţi, sarmaţi, goţi, huni, avari etc., etc., pe care nemic nu-i popreşte în cale pe un ses descoperit pretutindeni, arenă a unei lungi succesiuni de popoare belicoase însă lipsite de vitalitate.

În regiunea transolteană, scutită de mortiferele bălţi mixte, Dunărea împacă industria fluvială cu sănătatea muntoasă prin cununie cu Carpaţii, al căror înghi nord-vestic de la Coasta-Câineni până la Orşova se află aci cu totul în afară de drumul invaziunilor, fie din apus sau din răsărit, căci punctul obiectiv al barbarilor fiind totdauna bogatele provincii grece, năvălitorii orientali pătrundeau la dânsele prin Moldova, cei occidentali prin Ungaria, lăsând unii şi alţii pururea la o parte Oltenia, unde le-ar fi fost cam anevoie de a străbate şi altmintrea de groaza unei poziţiuni naturale dintre cele mai întărite prin stânci şi ape, încât locuitorii de acolo, dentâi agatârsii, apoi dacii, în fine românii, mulţumită condiţiunilor economice, igienice şi strategice celor mai priincioase, au putut într-un spaţiu teritorial foarte restrâns să ajungă succesiv la un grad înalt de rezistinţă vitală.

Imutabilitatea naturii fizice s-a răsfrânt până la un punct în însăşi nomenclatura topică, astfel i că un munte din Muscel ne mai aminteşte numele Caucaz al Carpaţilor într-o serie de fântâne istorice denainte şi de după Crist, între celelalte în Ovidiu şi-ntr-o superbă inscripţiune traianică relativă tocmai la porţiunea superioară a Oltului, carele şi acesta se numeşte astăzi precum se numea, sunt acuma două mii de ani, în poetul roman Naevius; Jiul este Să al dacilor, Cerna – Diorna, Gilortul – Sil-arta,

Giomartilul – Sil-martira; Motrul e Mutria din Ptolemeu şi de pe Tabla Peutingeriană; până şi mitutelul Jales, un pârâuţ aproape invizibil, exista deja sub actualul său nume Salas; şi dacă limba română n-a conservat primordialele numiri ale râurilor din câmpie, cauza este că străbunii noştri au început s-o cunoască foarte târziu, abia pe la

secolul VII, găsind acolo anume pe slavii cei cu Dâmboviţa, Ialomiţa, Cricovul, Ilfovul etc., iar până atunci naţionalitatea „daco-română" se născuse, crescuse şi se formase definitivamente în plai şi numai în plai, încât chiar fluviile cele comune tuturor zoanelor ţării, noi le ştim aşa cum se ziceau din vechime exclusiv la munte: Danubius, nu „Ister"; Alutus, nu „Maris"; Jiu, nu „Arabon"; Argeş nu „Mariscus".

În fine, dacă ar voi cineva să restabilească mapa etnografică a Munteniei în zilele lui Ovidiu, după cum o schiţarăm noi pentru timpul lui Erodot, n-are decât să aşeze pe daci în Oltenia şi-n Temesiana, pe sigini şi pe agatârsi în latura vest-sudică a Transilvaniei, apoi în câmpia danubiană până la Pont pe ambii ţărmi ai fluviului o amestecătură de sciţi şi sarmaţi cu predomnirea însă a elementului getic.

III

Epoca formaţiunii limbii române

73

lmportanţa filologiei în istorie

Ajunge câte o dată o literă pentru a caracteriza o naţiune.

Luând în mână o carte engleză va fi cineva surprins de a întâmpina mereu figurând izolat câte un I, care nu poate forma niciun nume propriu, şi totuşi el predomneste prin mărime asupra tuturor literelor învecinate.

Acest grandios I înseamnă „eu".

Individualismul atât de pronunţat în toată natura englezului s-a răsfrânt şi-n ortografie.

Este unicul popor în lume căruia să-i fi putut veni ideea de a scrie eu cu o literă capitală.

Cu cât mai mult totalitatea lexică şi gramaticală a unei limbi trebui să fie pentru un cugetător o nesecată comoară de revelaţiuni asupra întregii dezvoltări a unei naţionalităţi în timp şi-n spaţiu.

Astăzi nu mai e permis fără limbistică, fără o cunoştinţă intimă cu Bopp, Port, Schleicher, Curtius, Corssen, Kuhn etc., a face un singur pas serios în limpezirea perioadelor celor obscure din analele popoarelor; şi negreşit că cea mai deplină dreptate avea d. Rosler când a formulat următoarea fericită propoziţiune:

„Dacă românii au trăit în adevăr începând de la Traian pe ţărmul nordic al Dunării, dacă ei n-au venit aci târziu în evul mediu din Dacia lui Aurelian, dacă ei sunt noi sau vechi în actuala lor patrie, aceasta cată să se cunoască din limba română” 1.

D. Rosler susţine că împăratul Aurelian de frica goţilor a scos din Dacia Traiană în secolul III pe toţi românii până la unul, ducându-i acolo unde se află aşa-numiţii macedoromâni, şi-apoi deja o parte dintre aceşti din urmă, întorcându-se pe ţărmul nordic al Dunării abia pe la anul 1200, vor fi dat naştere naţionalităţii dacoromâne.

Cu alte cuvinte, maghiarii, serbii, saşii sunt toţi mai indigeni decât noi la poalele Carpaţilor.

D. Rosler îşi bazează aserţiunea pe două consideraţiuni filologice:

1. Asemănarea între limbile română şi albaneză;

2. Lipsa de element gotic în graiul român.

Ambele aceste punturi, pe care d. Rosler se mulţumeşte a le afirma, noi din parte-ne le vom demonstra pe larg, fiindcă ele ne conduc la o concluziune diametralmente opusă.

74

D. Rosler ştie româneşte?

D. Rosler zice: dacă românii n-ar fi petrecut veacuri întregi peste Dunăre în vecinătatea Epirului, limbile română şi albaneză nu ne-ar oferi atâta asemănare.

Însă care anume să fie natura acestei asemănări? – domnia sa nu ne-o spune.

Este o nenorocire pentru d. Rosler de a şti prea puţin româneşte.

Iacă o probă dintre cele multe:

„Mă surprinde – zice domnia sa – cuvântul Sirte-Margarite din doinele române ale lui Murray, şi eu crez că el corespunde pe deplin noţiunii Sirtje a samoezilor; după cum şi maledicţiunea românească astăzi de tot nenţelegibilă's. mi se pare iarăşi a fi numele demonului la neamuri uralice: Schitkir sau Tschitkir".

Cuvântul însemnat cu mai multe punte, las să se citească jos în notă1, nefiindu-ne permis a-l băga în textul român.

O trivialitate turcă dintre cele mai necuviincioase, introdusă la noi în nefasta epocă fanariotă şi pe care nu cutează a o reproduce nici chiar dicţionarele limbii otomane, d. Rosler o preface într-o maledicţiune, o maledicţiune românească, o maledicţiune atât de antică încât nici înţelesul nu i se mai cunoaşte, şi-apoi aleargă după origine tocmai la mitologia fineză!

De altă parte, luând pe înşiră-te-mărgărite, compus din verbul înşira la imperativ, din pronumele tu în acuzativ şi din substantivul mărgărit la vocativ, câtetrele foarte latine: înseriem te (dispone) margarite, expresiune poporană a unei limbuţii fără cap şi coadă, d. Rosler izolează pe „înşiră-te", îşi închipuieşte că-i o singură radicală, o metamorfozează în sine şi se răpede cu ea drept peste Urali!

Cu un asemenea metod de a comenta naţionalitatea română prin samoezi, noi ne mirăm că d. Rosler a uitat un lucru şi mai ingenios.

În dialectul samoedic de la Obdorsk din fundul Siberiei codrul se cheamă pidira2.

Iacă dară – trebuie să exclame – iacă dară de unde s-

a născut românească pădure!

Şi totuşi, oricât de ciudată ar fi coincidinţa materială a ambilor termini, filologia modernă, care urmăreşte desfăşurarea fonetică şi istorică totodată a flecării vorbe3, demonstră că a noastră pădure derivă din padules, o formă romanică a latinului palus, baltă, italianeste padule4; iar pe lângă filologie mai vine şi Columna Antonină arătându-ne cu plasticitatea sculpturei că bălţile danubiane din epoca colonizării romane erau în adevăr neste păduri în toată puterea expresiunii, în a cărora vegetaţiune se ascundeau barbarii în timp de răzbelă.

Necunoscând limba română, care să fi fost criteriul domnului Rosler pentru a conchide că ea seamănă cu cea albaneză?

O ecuaţiune între un x şi un y.

75

Latinismul relativ al limbilor albaneză şi română

Limba albaneză e plină de reminiscinţe latine.

Iacă esenţialmente un punct de asemănare cu graiul român.

Urmează însă de aci că albanezii vor fi împrumutat latinismele lor de la români?

Să cercetăm.

Albanezii zic tra (trabs), mic (amicus), poşte (post), armic (inamicus), kembe (gamba), vittore (victoria), nume (flumen), biniac (bignus), gorg e (gurges), kiint (centum), gric (grex), giind (gens), pendohem (poienitet), spereig (spero), case (causa), turpe (turpitudo), fat (fatum), fier (inferna), cater (quator), crioig (creo) etc.

Aceste vorbe atât de latine, oare cum putea să le fi dat cuiva dacoromânul, când nu le are? şi pe unele nu credem să fi reţinut din limba-mumă nici chiar în epoca lui Traian, bunăoară flumen, bignus sau fatum, de vreme ce exprimă aceleaşi idei prin alţi termini nu mai puţin latini: gemen (geminus), râu (rivus), soarte (stors); iar cât despre cater, şi un copil va recunoaşte că s-a format din quatuor,

nu din patru.

Albanezii zic: kercoig (quaerito), kiarc (circus), kertoig (certo), kiepe (ceapa), kiiel (coelum), fkiinie (vicinitas) etc.

Bănui-se-va că le-au luat din româneşte: a cerceta, cere, a certa, ceapă, cer, vecinătate, prefăcând numai sonul ce în k?

Atunci de ce în zicerile turce ciaclerre, ciair, ciacmac, cialem, ciardac, ciarsaf, cirac, cizme, ciflic, cift etc., au lăsat pe ci intact, neprefăcându-le în kiaderre, kiair, kiacmac, kialem etc.?

De ce vorbele slavice cias, cete, ciudit, n-au schimbat de asemenea în kias, kiete, kiudit?

În sfârşit, de ce au conservat ce şi ei în cuvintele împrumutate în adevăr de la români: ciarc (circulus) şi ce (quid)?

Grecii numai în clasica anticitate exprimau pe ce şi ei latin prin k: KIK – eprov (Cicero), Kivvaj (Cinna), SĶipirov (Scipio), KeSrryoj (Cethegus), Keloa (Celsa), Kevtorovej (Centrones), Kipkaiov opoj (Circaeus mons) etc., pe când în evul mediu îi vedem zicând: tZeleoptivoj (caelestinus), TZevtoyalr (centrum gallinae), tZepimovia (ceremonia), tZepkr (circulus), tZeptoj (certus), tZrkoupea (cicoria), TiPelij (civilis) şi altele1.

Cum că la vechii romani ce şi ei se rosteau în realitate ke şi ki, precum le-au şi transpus elenii şi albanezii, iar nu după cum le-au modificat mai târziu românii şi italianii, probă este că lăţineste se scria ecalmente squilla şi scilla, coqui şi coci, caeso şi kaeso, încât un filolog modern cere să se citească şi astăzi kinis pentru cinis, kervus pentru cervus, kitus pentru citus etc., numind orice altă pronunciaţiune „un detestabil inorganism” 2.

Asadară k în loc de ce şi ei constituă la albanezi, ca şi la greci, un arhaism latin cu mult anterior cunoştinţei Epirului cu turcii, slavii şi românii3.

Albanezii au vietere (vetus, veteris), virg iinese (virgo, virginis), iatere (alter), nete (rete) etc., pe care nici

într-un chip nu le-au putut lua de la români, în graiul nostru toate aceste vorbe fiind mai puţin clasice: vechi, la macedoromâni vecliu, niciodată vetere; vergură, nu vergine; alt, nu altere; reţea, nu rete; şi-apoi părinţii noştri nu le-au format astfel i prin vreo posterioară corupţiune provincială, ci aşa le-au şi moştenit, precum probează italianul vecchio şi sonul u pentru i în vergură.

Albanezii au adverbiulfort şi adjectivulforte, corespunzând cel întâi cu latinul fortiter şi celălalt cu fortis, pe când românul nu posedă decât un foarte pentru ambele cazuri, întocmai precum noi zicem frumos pentru pulcher sipulchre, adevărat pentru verus şi vere etc., mulţumindu-ne cu o singură formă adjectivo-adverbială.

Sperăm a fi convins pe d. Rosler că limba albaneză este un dialect neolatin cu totul neatârnat de dialectul neolatin al românilor; un dialect mai antic, fiindcă Albania întreagă devenise provincie romană cu un secol înainte de crâncena luptă a lui Traian cu Decebal; un dialect însă fără comparaţiune mai sărac în elemente latine, deoarăce colonizarea romană nu avusese acolo acel caracter compact şi sistematic, prin care s-a distins ea pe ţărmul nordic al Dunării4.

Ambele aceste dialecte se mai întâlnesc prin puntul foarte important de a fi traco-latine, ceea ce sub privinţa hematologică, adică a înrudirii materiale, apropie pe români de albanezi mai mult chiar decât de italiani, cu care noi suntem încuscriţi numai după tată, pe când cu ceilalţi ne lovim după amândoi părinţii.

76

Tracismul relativ al limbilor albaneză şi română

Numeroasa ginte pantracică, stăpână într-o vreme peste mai toată Peninsula Balcanică şi mai toată Asia-Mică, se împărţea în două ramure foarte mari, cea tracică propriu-zisă şi cea ilirică, prima din ele ocupând regiunea despre Pont din teritoriul comun, cealaltă regiunea despre Adriatică, fiecare subdivizã într-o mulţime de naţionalităţi şi triburi purtând diferite numi: frigiani, bistoni, besi,

ciconi, crobizi, odrizi, peoni, sapei, sinti, trausi, geţi, daci, tribali, mesi, macedoni, epiroţi, arupini, bulini, doarsi, enchelei etc., etc., etc.

Albanezii sunt unica posteritate actuală directă a ramurii ilirice, ca şi românii a celei tracice propriu-zise.

Cum că ilirii şi tracii propriu-zişi vorbeau aceeaşi limbă fundamentală, dovadă este nu numai că scriitorii antici îi confundă mereu unii cu alţii, dar mai cu seamă că dicţionarul albanez poate să ne explice fără nicio dificultate filologică cele mai complicate probleme din nomenclatura dacică şi din limba daco-latină.

Astfel i în paragrafii precedinţi noi văzurăm deja la albanezi cuvinte eminamente dacice, ca diorna – negru sau borda – locuinţa suterană.

Aci vom mai da un exemplu foarte interesant, afară de acelea ce vor mai urma din când în când în cursul operei de faţă.

77

Originea numelui „Dunăre”.

Samonicus, scriitor roman cu un secol posterior lui Traian şi carele poseda pe atunci o bibliotecă de 60.000 volume, încât avea la dispoziţiune mai tot ce se va fi scris vreodată până la dânsul, zice că traciceste Danubius înseamnă „purtător de nori”: „Aavotibiov 8” to vepelopopov ekeivoi Kalotia paptiroj1”.

La albanezi norul se cheamă re.

În toate limbile indo-europee radicala da exprimă ideea de a da, de unde o formă participială dan sau dana.

Danare „dând nori”, iacă dară numele tracic din care românul a făcut Dunăre şi pe care Samonicus l-a tradus cu atât mai corect prin vepelopopoj „purtător de nori”, cu cât în unele limbi ariane, la celţi bunăoară, primitivul da capătă anume înţelesul de „a purta” 2.

Tot limba albaneză ne explică de ce grecii, romanii şi germanii au terminat numele acestui fluviu prin b, pe care nu-l au românii.

Albaneste re, nor, admite în unele cazuri un v denainte-i: vre3, ceea ce probează că nu este decât o

contracţiune din zendicul awra, modernul persian abr, curdicul awreh, toate acestea însemnând de asemenea „nor” 4 şi producând la vechii persiani un nume propriu: Abpadataj „dat de nori” 5.

Norul chemându-se albaneste re şi vre, Aavotibioj elin, Danuvius latin şi Donaw al germanilor, de la care au împrumutat apoi slavii pe Dunava, maghiarii pe Duna etc., provin dintr-o formă colaterală Dana-vre.

Românii singuri însă au reţinut pe caracteristicul re, în care se cuprinde însăşi cheia enigmei.

Şi au reţinut nu numai atâta, dar până şi interesantul blăstem poporan: „bată-te Dunărea!”, carele pe de o parte se potriveşte atât de bine cu ideea unui „purtător de nori”, iar pe de alta, ne aduce aminte că la daci jurământul cel mai sacru era legat cu solemnitatea de a bea apă din Danubiu6, încât „purtătorul de nori” pedepsea apoi pe sperjuri: „Îi bătea Dunărea”.

Românul nu zice: „bată-te Oltul”, „bată-te Şiretul”, „bată-te Prutul”, ci numai bată-te Dunărea!

Astfel i, mulţumită limbii dacice, restaurate prin confruntaţiunea dialectului epiroto-latin al albanezilor cu dialectul traco-latin al românilor, se înlătură în rubrica unor simple coincidinţe fonetice etimologia generalmente patronată a Dunării de la sanscrito-zendicul dânu, oseti

cul don – fluviu, pe care-l au şi românii într-o accepţiune deminutivă7, precum se respinge nu mai puţin şi derivaţiunea de la celticul dana – viteaz8.

78

Concluziunea despre înrudirea românilor cu albanezii

Postpunerea articolului definit, identitatea genitivului cu dativul, timpul viitor expres cu ajutorul ideei voi, formaţiunea numeralelor de la 11 până la 19, prin interpunerea unui supra, şi o grămadă de alte particularităţi gramaticale sau lexice, pe care le vom dezbate când vom avea a restaura dialectul dacic, ne vor aduce iarăşi şi iarăşi la rezultatul dobândit mai sus, şi

anume:

Limbile română şi albaneză sunt două dialecte clopotrivă traco-latine, dezvoltate însă fiecare pe o cale individuală nedependinte.

Fără a se mişca unii din Dacia Traiană şi alţii din Epir, românii sau daco-latinii şi albanezii sau epiroto-latinii sunt şi nu pot a nu fi legaţi printr-o extremă asemănare limbistică, deoarăce provin unii şi alţii din elemente romanice şi elemente tracice, amestecate însă în diverse epoci, prin diverse dialecte, cu diverse doze şi sub diverse condiţiuni climatologice.

79

Originea cuvântului „hoţ”.

Dacă dacoromânii – zice d. Resler – nu s-au clintit de pe ţărmul nordic al Dunării, afară negreşit din porţiunea cea strămutată de către împăratul Aurelian şi din care se trage începutul actualilor macedoromâni, cum atunci de nu există în limba română nicio urmă gotică, precum nici în limba gotică nu există nicio urmă română?

Nu există! nu! repeţim şi noi după d. Rosler.

Nu este nu numai un gotism la români sau un românism la goţi, dar nici măcar un cuvânt despre goţi.

S-a zis adesea, şi dempreună cu alţii vom fi afirmat-o şi noi altă dată, cum că vorba română hoţ ar fi o reminiscinţă a dominaţiunii gotice în Dacia Traiană.

Studiul ulterior ne face a renunţa la această etimologie.

Iniţialul h este la români o uşoară aspiraţiune cam analoagă cu a grecilor sau cu hi al armenilor, astfel i că poporul rosteşte clopotrivă hrăpire şi răpire, harap şi arap, helesteu şi eleşteu, hotar şi otar, hoţ şi oţ.

Un asemenea h nu se naşte din durul g, mai ales denaintea unei vocale.

Dar mai este ceva.

Luând pe rând toate vorbele române monosilabice cu finalul ţ, pentru a constata valoarea etimologică a acestuia din urmă, ne încredinţăm că el derivă, afară de regularul

său prototip ti, din: te (puteus = puţ), se (crispus = creţ), ss (sessus = jeţ), que (laqueus = laţ), chi (brachium = braţ), thi (struţhio = struţ) etc., adică totdauna din două consoane din care una e’s, ori dintr-o consoană sau două urmate de un i s-au un e, niciodată însă dintr-o consoană nesibilată izolată.

T din got e tot atât de netransformabil în ţ din hoţ, precum de netransformabil e g din cel întâi în h din cel al doilea, încât definitivamente hoţul şi gotul seamănă unul cu altul numai doară prin litera o.

De unde însă derivă în realitate această misterioasă monosilabă?

Lexiconul Budan propunea o derivaţiune din latinul hoştis, însă toate limbile romanice au format de acolo altceva; româneşte oaste, franţuzeşte ost, spanioleste hueste, italianeste este, provenţaleste host, portugezeşte hoste1, aşa că n-a rămas în hoştis nicio portiţă deschisă pentru hoţ.

Să căutăm aiuri.

Într-o cronică franceză noi citim următorul pasagiu relativ la secolul XIII:

„Imperio regis Ludovici Hutini, quo nomine prisca lingua nostra turbulentus significatur”.

Adică:

„Sub domnia regelui Ludovic, supranumit hutin, ceea ce în vechea noastră limbă înseamnă tulburător”.

Apoi, într-un act din 1363:

„Jehan, dit Vyanne, risseur, brigueur, huştineur, mal et outrageux parleur” 2.

Ca idee, noi întrebăm dacă nu e vorba de ceea ce se cheamă româneşte hoţ.

Ca formă, hust francez, compus din două consoane, din care una e’s, corespunde perfectamente cu al nostru hoţ, cu atât mai ales când într-o mulţime de vorbe române ne întâmpină ecuaţiunea între st şi ţ, negreşit prin intermediul metatezei ts din st, bunăoară: ţâră = stilla, ţol = stola, maţ = maotoj etc.

Şi totuşi această interesantă zicere nici românii n-au

luat-o de la francezi, nici francezii de la români, ci în ambele ţăre ea s-a născut spontanamente din cauza unui strigăt.

În Francia, după cum o demonstra prin zecimi de documente Du Cange3, poporul era dator să alerge după hoţi ţipând şi trâmbiţând.

În latinitatea din evul mediu aceasta se chema hut-esium, de unde a rămas în limba franceză huee, care nu diferă întru nemic de românul huiet4, încât urmează naturalmente că şi părinţii noştri aveau acelaşi obicei, însoţit de aceleaşi strigăte: nu! ho! francezese hutz! 5

Aceste exclamaţiuni o dată devenind caracteristice la goana făcătorilor de rele şi stereotipându-se „pro e o multitudinis clamore incondito, quo latronem seu în ipso crimine deprehensum, seu fugientem ac la titantem, pagani omnes tenentur insectari ac prosequi, donec comprehendatur et în judicis manus trădatur” 6, nu numai era cu putinţă, ci chiar trebuia să se nască în Francia hut, hutin, hust, huştin, huştineur, iar în România hoţ.

Să se noteze un lucru.

După cum pentru ţărani era hoţ acela pe care-l huiduiau dânşii, tot aşa pentru făcătorii de rele, din puntul lor de vedere, erau hoţi aceia ce-i huiduiau.

Iacă de ce în argotul tâlhăresc din evul mediu ţăranii se numeau hoţi: „houtz – rusticus” 7.

Această consideraţiune este decisivă pentru a proba originea curat onomatopeică a cuvântului „hoţ”, înlăturând orice altă etimologie, fie cât de plauzibilă în aparenţă.

Un avocat român din Temesiana, într-un articol foarte paradoxal, asupra căruia ne atrage atenţiunea d. profesor V Glodariu din Braşov, aduce ca o probă derivaţiunea hoţului din got că:

„În Banat până în ziua de astăzi când vine vreun neamţ prin sate româneşti, se iau copii după el şi strigă drept semn de batjocură: neamţ! neamţ! goto-freanţ! şi tot mai departe făcând versuri de batjocură, parte ruşinoase, la fiecare sentinţă de două versuri în cădinţă repeţesc: neamţ! neamţ! goto-freanţ!” 8

D. Simeon Mangiucă, care ne-o spune aceasta, cum oare de nu observă că exclamaţiunea este „goto-freanţ”, iar nu „hoţo-freanţ”?

Cu alte cuvinte, ea demonstră, într-o opoziţiune diametrală cu opiniunea d-sale, cum că got în gura poporului român n-a putut să treacă în hoţ.

Să nu mai hoţim dară pe goţi, cari n-au putut să fure de la noi, precum vom vedea îndată, nici măcar două litere dintr-o vorbă!

80

Teoria lui Ioan Maiorescu despre românisme la goţi

Răposatul Ioan Maiorescu credea că a dat peste patru românisme în textul gotic al lui Ulfila:

1. Numele românilor: Rumoneis, Rumonim, corespunzând formei romane poporane rumân;

2. Hausjan, de la românul auzire;

3. Aljar, româneşte aiure, mai corect aliure, francezeşte ailleurs, latineşte aliorsum;

4. Mais, de la românul mai din magis1.

Întâi punem la o parte pe aljar, care este nu un românism, ci o proprietate comună mai tuturor popoarelor neolatine, după cum mărtureşte însuşi Maiorescu, deşi uitase a mai cita, pe lângă formele română şi franceză, vechiul spaniol alubre, provenţalul ailhors şi portugezul alhur2.

Rămân dară celelalte trei.

Hausjan provine dintr-o temă kus, căci în limba gotică h reprezintă totdauna pe un primitiv k, şi au este o acrestere din u, încât corespundintele lui hausjan în celelalte limbi indo-europee e numai doară elenicul Kouj în aKouotoj3, de unde însă până la românul auzire e cam departe.

Goticul mais, maists, maiza, e pur şi simplu germanul modern meist, fără nicio legătură cu românul mai.

Mai avem dară un singur-singurel Rumonim sau Rumoneis, care nici acesta nu se pretinde a fi român ca întreaga vorbă, ci unicamente prin sonurile u în loc de o şi

e în loc de a din cele şapte sau opt litere.

Ar fi comic ca toate elementele române în limba gotică să se reducă în urma urmelor la neste 2/8 dintr-un biet cuvânt!

Dar şi aci românismul e fictiv.

Creanga limbistică neolatină cea mai germanizată foneticeste este aşa-numitul dialect retoroman din Elveţia", care-şi dă el însuşi numele de rumonschb.

Dacă în Alpi rumonsch e un efect al germanismului între latini, cum oare la Dunăre aceeaşi formă rumeneis ar putea să fie viceversa, un efect al latinismului între germani?

Să lăsăm dar în pace şi pe Rumoneis sau pe Rumonim.

81

Originea cuvintelor „odor" °i „pat".

S-a spus că ar fi gotică vorba odor, de la aud contras în od, tezaur, avuţie, posesiune.

În realitate cuvântul este de provenință slavică şi relativamente modernă.

Serbeşte odora are trei accepţiuni:

1. Haine;

2. Arme;

3. Pradă1.

Radicala este verbul curat slavic dr ti, a despuia.

Odorul semnifică tot ce se poate răpi în războl de la un inamic, spolia opima la vechii romani.

S-a mai susţinut că vorba română pat ar proveni din goticul badi.

Nu s-a observat însă că patul face parte dintr-o familie întreagă de termini români, cu care trebui studiat într-o strânsă legătură şi anume:

1. Pat, lectus;

2. Pătul, cubile, stratum, „pre carele se aşază stupi, legumele sau poamele iarna, gâştele când clocesc etc.";

3. Pătură, folium, volumen, foaie, îndoitură, legătură;

4. Pătur, cumplico, strâng la un loc.

Prin urmare, ideea fundamentală a patului consistând în stratificaţiune, adică în suprapunerea unui lucru peste un alt lucru, este din punct în punct, în fond ca şi-n formă, albanezul pat, etagiu, „Stockwerk”, după traducerea domnului Hahn3.

Goticul badi, din contra, exprimă în mai toate formaţiunile colaterale şi derivate noţiunea pronunţată de ceva plan, adică nestratificat, nesuprapus, câte o dată chiar excavat4, ceea ce-l depărtează de ideea patului român, pe care o exprimă atât de bine din toate puntele de vedere numai albanezul pat.

82

Ce urmează din lipsa gotismelor în limba română?

Scormonind pretutindeni în paragrafii precedinţi şi zgândărind toate coardele şi cordiţele limbii române, noi nu găsim nicio umbră de necontestabil gotism măcar în două optimi ale unei singure vorbe.

Prin urmare – va zice d. Rosler, după cum a mai spus – în timpul dominaţiunii goţilor românii nu se aflau în Dacia.

Aci ne despărţim de eminentul istoric vienez, căci se desparte şi domnia sa de prescripţiunile criticismului, care cerea imperiosamente ca să porceadă în următorul mod:

1. Să precizeze pe o mapă ţinându-se strict de fântâne sincronice, întregul spaţiu teritorial pe care l-au ocupat la noi goţii;

2. Să probeze că, afară din acel spaţiu teritorial, nu exista în Dacia niciun locşor unde să fi putut trăi românii departe de goţi şi sustraşi influinţei acestora;

3. Dacă demonstra că un asemenea locşor, apt a adăposti o naţionalitate întreagă, nu se afla nicăiri, atunci, dar numai atunci putea conchide că împăratul Aurelian nu lăsase un pui de român în Dacia, de vreme ce nu găsim niciun vestigiu gotic în limba română.

Iacă ce trebuia să facă d. Rosler.

Puntul teritorial în istoria goţilor până la Atila

Itinerariul succesivei migraţiuni a goţilor se începe de la nord în direcţiunea litoralului Mării Negre, aşezându-se ei acolo în secolul ” după Crist în spaţiul dintre Don şi Nistru, adică la hotarul de tot oriental al Daciei.

Stabiliţi aci, urmează din parte-le un şir de încercări de a străbate pe malul drept al Dunării, unde erau atraşi de fama avuţiei provinciilor grece.

Acest punct obiectiv fiind hotărât, calea cea mai scurtă de realizare erau naturalmente gurile Dunării, de unde goţii treceau drept în Bulgaria şi mai departe, mulţumindu-se cu posesiunea tranzitoare a actualei Besarabii şi lăsând să mai treacă mult timp până să înceapă a se gândi măcar la Moldova, care nu se afla nici ea în drumul ce-şi aleseseră pentru a ajunge mai curând la ţintă.

În adevăr, oricând e în joc Goţia propriu-zisă, unde resedea forţa ofensivă şi defensivă, sâmburele de rezistinţă şi de expansiune al elementului gotic, o găsim între Prut şi Nistru.

La anul 251 expediţiunea goţilor contra romanilor se dirige asupra Filipopolii, de unde retrăgându-se şi căutând a se întoarce acasă, urmăriţi de armata împăratului Deciu, ei apucă spre oraşul Abrit lângă Varna1, adică în cea mai dreaptă linie spre Besarabia.

Între 268 – 270 – zice Zosim – sciţii, erulii, peucii şi goţii pun 320.000 oameni pe 6.000 vase şi atacă întâi oraşul Tomi în Dobrogea.

De unde plecase acea formidabilă flotă?

„De lângă Nistru” 2.

Între anii 367 – 369 împăratul Valinte, voind să izbească pe goţi în propria lor ţară, face un pod pe Dunăre.

În ce loc anume?

Lângă oraşul Noviodun sau Novietun, care, după unanima3 mărturie a lui Ptolemeu, a Tablei Peutingeriane, a Itinerariului lui Antonin, a Notiţei Dignitatum, a lui Procopiu, a Codicelui Teodosian etc., se afla lângă actuala

Isacce, adică în faţa Besarabiei.

Astfel i până la 370 dominaţia gotică, în înţelesul cel adevărat al cuvântului, se concentra exclusivamente între Prut şi Nistru.

Tocmai atunci năvălesc teribilii huni.

Peste ramura cea mai occidentală a goţilor domnea Atanarik.

El trămite o parte din oaste pentru a recunoaşte poziţiunea hunilor, iar singur se aşază într-o vale pe malul Nistrului.

Gonit de aci – zice contempureanul Amian Marcelin – Atanarik se încearcă a rădica un zid prin care să unească malul Prutului cu Dunărea şi din dosul căruia să poată reziste hunilor: „a superciliis Gerasi fluminis adusque Danubium” 4.

Acest pasagiu rămăsese până acum nenţeles, şi totuşi el este de o claritate perfectă.

S-a crezut generalmente că Atanarik va fi clădit un mur de la malul occidental al Prutului spre Dunăre până undeva lângă Galaţia.

În acest caz regele goţilor ar fi comis un act de cea mai flagrantă absurditate, căci hunii veneau de la răsărit, nu de la apus, încât ei n-ar fi avut decât să treacă Prutul pe la spatele lui Atanarik, prinzându-l apoi în cursa pe care şi-o va fi întins cu naivitate el însuşi.

Este evidinte că zidul în cestiune unea malul oriental al Prutului cu Dunărea, baricadând astfel i contra hunilor anume regiunea Izmailului.

Acest spaţiu – zice tot Amian Marcelin – era locuit de ramura gotică numită taifali: „Taifalorum terras praestringens”.

Nici aceştia dară nu erau în Moldova.

Toate s-au petrecut exclusiv în Besarabia.

Constrânşi din nou a fugi, goţii caută scăparea în munţii Cauca: „ad Caucalandensem locum”.

Aci noi îi vedem deja pe pământul moldovenesc.

Dar nu mai era acolo ţară gotică, deoarăce Atanarik –

zice tot Amian Marcelin – trebuia s-o apuce cu forţa, gonind pe sarmaţii ce o stăpâneau: „Sarmatis înde extrusis”.

Aceasta ne aduce aminte că şi Constantin cel Mare, cu o jumătate secol mai-nainte, bătuse pe goţi nu pe propriul lor pământ ci iarăşi în ţărele sarmaţilor: „Vieţi Gothi ab exercitu Romano in terris Sarmatarum” 6.

Fundarea castelului Dafne la gura Argeşului, atribuită expresamente marelui Constantin de către Procopiu şi a căruia poziţiune topografică, de vreme ce se afla faţă în faţă cu oraşul Transmarisca de dincolo de Dunăre, este de o preciziune aşa-zicând geometrică, mulţumită Tablei Peutingeriane şi Itinerariului lui Antonin probează că acele „ţăre ale

sarmaţilor”, expuse unor momentane incursiuni gotice, cuprindeau jumătatea cea răsăriteană a Munteniei7.

Aceasta confirmă opiniunea domnului Odobescu cum că „Caucaland” al lui Amian Marcelin trebui căutat în regiunea Buzăului, unde în adevăr vreo doi munţi poartă până astăzi numele de Coca contras din Cauca, şi unde descoperirea tezaurului gotic de la Pietroasa explică foarte bine faptul petrecerii pe acolo a fugarului Atanarik.

Moldova propriu-zisă, pusă la mijloc între goţi şi sarmaţi, forma un tărâm dubios, pe care şi-l apropiau când şi când ambele popoare, fără ca să rezulte de undeva vreo dominaţiune exclusivă asupră-i din partea unuia din ele.

Mai pe scurt, numai în Besarabia goţii sunt la sine acasă, făcând din când în când câte o apariţie pe ţărmul apusean al Prutului, cel mult până la câmpia ostică a Munteniei, dar toate opintirile invazionare cele mai crâncene rezervând specialmente provinciilor romane de peste Dunăre, unde-i ademenea aurul bizantin8.

Originea numitor „Moldova” °i „Prahova”.

O urmă foarte interesantă a petrecerii goţilor în

Moldova este chiar râul „Moldova”, de la cuvântul gotic mulda – praf1, de unde s-a născut de asemenea numele apei Mulde în Saxonia, un afluinte al Elbei, precum şi forma germană Moldau a numelui bohem Witawa, pe când afară din lumea teutonică termenul fluvial „Moldova” nu se găseşte nicăiri.

Goţii au zis Moldahva râului moldovenesc cu aceeaşi raţiune cu care mai târziu slavii au numit un râu Prachova, adică iarăşi „prăfoasă”, de la vorba prach, de unde vine al nostru praf, pulbere.

„Moldova” şi „Prahova” reproduc exactamente, una goticeste şi cealaltă slavoneşte, aceeaşi idee pe care Ovidiu o exprimă prin „amnis pulverulentus”, râu pulberos2.

85

Epoca dispariţiii goţilor din Dacia

Irumperea hunică a pus capăt dominaţiunii goţilor chiar în cuibul lor dintre Prut şi Nistru, strămutându-i mai cu toţii în Bulgaria, unde ei s-au aşezat la poalele Balcanului – zice Iornande – ca şi când ar fi fost pământul lor de naştere: „tanquam solo genitali potiti”.

Sub marele Teodosiu se încearcă a străcura într-acolo ultimul rest gotic de pe malul nordic al Istrului, şi-i vedem pogorându-se tot din Besarabia, căci trecătoarea se operă anume la gurile fluviului:

„Corporibus premitur Pence per quinque recurrens
Ostia barbaricos vix egerit unda cruores…”0

De peste Dunăre cea mai mare parte s-au îndrumat cu încetul spre Panonia şi mai încolo.

După dânşii n-au întârziat a emigra şi sarmaţii din câmpia Tărei Româneşti, mergând a se contopi cu fraţii lor din Temesiana, aşezaţi acolo încă din zilele lui Traian.

86

Istoria gepizilor la Dunăre

Pe când goţii ocupau numai regiunea de peste Nistru,

se afla alături cu dânşii un alt neam germanic. Erau aşa-numiţii gepizi.

Poziţiunea lor geografică în acea epocă rezultă foarte limpede din naraţiunea lui Iornande.

El zice că ei locuiseră întâi pe o insulă a Vislei; că de acolo s-au întins peste o ţară mai mănoasă, fără a se depărta totuşi de reşedinţa primitivă, căci n-au încetat a avea vecini o ramură a burgunzilor pe care şi Ptolemeu o pune lângă Visla1; şi în fine că această nouă patrie a gepizilor era numai munţi şi numai păduri, după propria expresiune a unui rege al lor: „inclusum se montium quaeritans asperitate, silvarumque densitate constrictum” 2.

Cu aceste indicaţiuni în mână şi o mapă denaintea ochilor, e peste putinţă a nu recunoaşte Galiţia la poalele creştetului răsăritean al Carpaţilor.

Fiindcă gepizii vorbeau goticeste, precum ne-o spune nu numai Iornande, dar şi Procopiu, ar fi lăsat şi ei în limba română neste adevărate gotisme, dacă vreodată noi am fi avut a face cu dânşii; suntem datori prin urmare a studia şi sfera dominaţiunii lor în Dacia, după cum făcurăm mai sus pentru goţi.

Din Galiţia gepizii au trecut în Ungaria, întocmai ca mai târziu maghiarii3.

Textul lui Iornande este aci de o confuziune spăimântătoare, pe care poate cineva s-o descurce numai doară aducându-şi aminte că entuziastul istoric al goţilor trăia pe la anul 550 şi că tot pe atunci scriau bizantinii Procopiu, Agathias şi Menandru.

Iornande repetă mereu că gepizii stăpânesc Dacia întreagă pe care iarăşi întreagă o stăpâniseră mai-nainte goţii4.

Când ajunge însă a delimita topograficeste hotarele acestei dominaţiuni a gepizilor, zice că ei şedeau lângă fluviile Cris şi Mureş, între care la mijloc mai bagă două râuri cu neste numi enigmatice: „Gepidae sedent juxta flumina Marisia, Miliare, et Gilfil, et Grissia qui amnes

supradictos excedit" 5.

Aceasta-i „întreaga Dacie"?

Şi-apoi tocmai în astă regiune nici că a fost vreodată nu numai o dominaţiune, dar nici măcar o invaziune gotică despre care să ne fi rămas o silabă în fântânele anticităţii!

Într-un alt pasagiu Iornande trage hotarele teritoriului gepidic cu totul altfeli şi anume:

„Prin ţara gepizilor curg râuri mari şi renumite, căci despre nord şi apus o scaldă Tisianus, despre sud marea Dunăre, despre răsărit o curmă fluviul Tavsis, ale cărui unde iuţi şi spumânde se răped furioase în Dunăre" 6.

Tisianus fiind Tisa; Tavsis, pe Tabla Peutingeriană Tivisco, în Priscu Tif» oaj, în Ptolemeu Tibio Koj, neputând să fie altceva decât Temesul; Gepizia este dar o porţiune transtemesiană a Ungariei.

Cum oare să împăcăm pe Iornande cu Iornande?

Procopiu, Agathias şi Menandru ne spun într-un glas că gepizii stăpâneau oraşul Sirmiu cu regiunea învecinată, şi nu că o spun printr-o nudă afirmaţiune de feliul acelei a lui Iornande, dar înregistrează un şir de evineminte petrecute între gepizi şi longobarzi, între gepizi şi greci, între gepizi şi franci etc., toate în actuala Serbie7.

Un alt scriitor sincronic, Eunodiu, confirmă şi el mărturia celor trei bizantini, punând în Gepizia apa Ulca, pe care o recunoscuse Katanesich8 şi ne pare bine că şi d. Rosler o recunoaşte a fi actuala Vukă9, un râu iarăşi din regiunea Sirmiului.

Cum să reconciliem cele două aserţiuni contradictorii ale lui Iornande cu necontroversabila unanimitate a lui Procopiu, Agathias, Menandru şi Eunodiu?

Istoricul got, deşi trăia pe la 550, totuşi scria departe în Italia, copiind pe Casiodor sau compilând de prin Ablavius şi alţi scriitori pierduţi, fără să observe vreodată că fântânele sale nu sunt toate din aceeaşi epocă.

Extrema neglijinţă a lui Iornande este ceea ce l-a deocheat de mult în ochii criticilor10.

Totul se limpezeşte dacă vom restabili următoarea

ordine cronologică în migraţiunile gepizilor:

Primul stabiliment, lângă Visla;

Al doilea, în Galiţia;

Al treilea, lângă Cris şi Mureş;

Al patrulea, între Tisa şi Temes;

Al cincilea şi ultimul, peste Dunăre lângă Sirmiu.

Nici într-una din aceste cinci staţiuni succesive, cari toate sunt foarte adevărate, căci pentru a ajunge din Galiţia în Serbia calea cea naturală ducea la Cris şi la Tisa; nici într-una din aceste cinci staţiuni succesive gepizii n-au stăpânit Dacia Traiană, din totalitatea căni abia atinseseră în treacăt o coastă a Transilvaniei.

Cum dar Iornande, deşi descrie pe larg el însuşi hotarele gepidice în primele patru migraţiuni, totuşi nu se satură a celebra dominaţia goţilor şi gepizilor peste „totius Daciae fines"?

Aci iarăşi el nu comite alt păcat decât de a nu fi înţeles fântânele de care se servise.

Şi iată cum.

Bizantinul Procopiu este autoritatea autorităţilor în ceea ce priveşte ambii ţărmi ai Dunării.

Ca secretar al lui Belizariu, el luase parte la toate strălucitele expediţiuni ale marelui căpitan şi cunoştea de aproape tot feliul de neamuri germanice: goţi, gepizi, vandali, longobarzi etc.

„Descriu cele văzute cu ochii mei" 11.

Negreşit că nemini pe acest tărâm nu ne va putea conduce mai cu certitudine.

Ei bine, Procopiu zice într-un loc:

„Gepizii, cari stăpâneau urbea Sirmiu şi toată Dacia, după ce împăratul Iustinian smulsese acea regiune de sub dominaţia goţilor".

Cu câteva rânduri mai jos:

„Împăratul a dat erulilor alte câteva locuri din Dacia în jurul Singidunului, unde ei locuiesc şi astăzi" 12.

Într-un alt pasagiu:

„Mai-nainte, pe când Dacia era tributarie goţilor, gepizii nu se mişcau dinfoastele lor locuinţe dincolo de

Istru, căci atâta se temeau de goţi, încât nu cutezau a trece fluviul” 13.

Pentru scriitorul bizantin „dincolo de Istru” este naturalmente ţărmul nordic.

Prin urmare, pe ţărmul sudic al Dunării se aflau goţii, cărora le era tributarie Dacia de acolo şi de groaza cărora tremurau gepizii aşezaţi atunci lângă Tisa.

Apoi iarăşi:

„În Dacia şi în Panonia sunt oraşele Singidun şi Sirmiu pe malul Istrului” 14.

Mai încă:

„Hotarele Daciei, unde se aflǎ urbea Sirmiu...” 15

În fine:

„Gepizii stăpânesc Singidunulsisirmiul cu regiunea învecinată”. 16

Dacă aceste şase citaţiuni nu sunt de ajuns, Procopiu ne-ar mai procura altele vreo două-trei nu mai puţin decisive.

Sirmiul, adică Mitrovitz de astăzi; Singidunul sau actualul Bielgrad; mai pe scurt Serbia, nicidecum România danubiană, iacă dară toată Dacia pe care o ocupaseră dentâi goţii după trecerea lor peste Dunăre, precum ne-o spune şi însuşi Iornande17, iar retrăgându-se aceştia au cuprins-o gepizii, pogorâţi acolo din latura vest-carpatină, unde locuiseră mai-nainte.

Cunfuziunea nominală între Dacia cisdanubiană pe de o parte şi pe de alta între cele două Dacii transdanubiane ale cărora hotare au fost totdauna foarte rău definite, dar pe unde în realitate au stăpânit câtva timp neamul goto-gepidic în urma invaziunii hunilor, a făcut pe compilatori de feliul lui Iornande a plăsmui o fantastică dominaţiune a goţilor şi gepizilor peste toată Dacia d-a stânga Dunării.

Un alt vechi scriitor tot atât de puţin scrupulos, „necriticul şi istoriceşte nepăsătorul Eutropiu”, după cum îl califică Eichhorn18, bagă şi el în Dacia Traiană nu numai pe intervingi şi taifali, dar încă şi pe victofali 19, pe care

totuşi adevăratele fântâne nu-i arată nicăiri decât spre apus de Temes20 şi despre care nu ni se va cita un singur fapt pe teritoriul danubian al României.

Istoricii moderni, fără a-şi da osteneala de a scăpăra lumină prin confruntarea izvoarelor, s-au mulţumit a tot repeta fabula, până ce sub eleganta pană a domnului Rosler ea a luat mai dăunăzi neste proporţiuni hiperbolice până şi-n cronologie: „Bis zum sechsten Jahrhundert ist Dacien der Wohnsitz germanischer Stămme” 21.

Noi înţelegem patriotismul ca o pârghie prin care să se mişte cineva a studia istoria; din dată însă ce a intrat în ştiinţă, un alt mobil vine de-l împinge înainte: dorinţa de a afla adevărul.

Dacă se întâmplă într-o cestiune oarecare ca ambele aceste impulsuri să poată merge în armonie, este negreşit o fericire; dacă însă veritatea nu se-mpacă cu interesul naţional, nu rămâne decât a sacrifica pe acesta din urmă, ori a zice adio istoriei, una din două.

Patriotismul teuton a îmboldit pe d. Rosler a vedea goţi peste goţi pretutindeni22.

Patriotismul latin face la noi pe o seamă să strige că au fost români până şi sântul Sava cu amicul său Sansala, goţi neam de neamul lor, martirizaţi de către gotul Atanarik fiindcă erau de partitul contrariu al gotului Fritigern23.

Există oare vreo deosebire între ambele aceste teorii?

Amândouă sunt patriotice şi amândouă nu sunt istorie!

87

Concluziunea despre goţi °i gepizi

Bisecolara dominaţiune a goţilor în Dacia Traiană s-a exercitat, după cum am constatat mai sus, numai şi numai între Prut şi Nistru.

La apus de acolo, extrema margine a unor trecătoare stabilimente gotice, lipsite de orice caracter de

dominaţiune, nu merge mai departe de sesul ostic al Tărei Româneşti, unde sau şi descoperit în regiunea Buzăului preţioasele vase de aur cu o necontestabilă inscripţiune gotică.

Dominaţia cu mult mai scurtă şi mai şovăitoare a gepizilor în Dacia Traiană s-a exercitat numai şi numai spre occidinte de Cris şi de Temes.

La răsărit de acolo, extrema margine a unor trecătoare stabilimente gepidice, lipsite de orice caracter de dominaţiune, nu merge mai departe de regiunea Turdei, unde s-a şi descoperit remarcabilul sfinx de bronz cu antica inscripţiune germanică: „ima ima şi thi ere farloan” [1].

Românii din Oltenia şi din valea Haţegului până la Murăs nu avuseseră niciodată ocaziunea de a învăţa o singură vorbă gotică, după cum nici goţilor n-a fost dat să auză undeva sunând româneşte, afară numai doară peste Dunăre, de unde ne aduce d. Rosler, scăpând din vedere că tocmai acolo părinţii noştri s-ar fi putut gotiza mai cu înlesnire.

În adevăr, nu numai în Serbia a fost adevărata dominaţiune a goţilor şi a gepizilor; nu numai însuşi Ulfila, părintele acelui text gotic pe bazea cărui avuseserăm plăcerea de a constata împreună cu el. Rosler absolutul negotism al limbii române, trăia anume în Bulgaria; nu numai foarte numeroasa colonie gotică, „populus immensus”, pe care o transplantase acest apostol al arianismului, rămase în Balcani pentru totdauna, adoptând un trai cam românesc[2] şi poate chiar romanizându-se cu timpul, de nu cumva se va fi bulgarizat, căci în orice caz urma nu i se mai alege; nu numai atâta, dar pâlcuri gotice pătrunseseră atunci până-n fundul Greciei[3].

În Albania se făceau căsătorii între goţi şi pământene[4].

D. Hahn calculează că în partea nordică a Epirului dominaţia gotică a durat 130 ani, de la 403 până la 535[5].

Cum de mai merge dară cu teoria domnului Rosler că: românii de la Dunăre sunt veniţi mai târziu din Albania

sau de lângă Albania fiindcă nu posedă în limbă elemente gotice?

Însă de acolo dacă veneau, tocmai atunci am avea în graiul nostru măcar un gotism sau două!

Slavii au trăit în vecinătate sau chiar la un loc cu goţii pe ambele laturi ale Dunării, întâi în Besarabia şi peste Nistru[6], apoi mai cu seamă în Bulgaria şi-n Serbia, în astă din urmă fraternizând cu gepizii[7].

Este dară lucru firesc că-n limba slavică au rămas neste urme nendoioase de înrâurirea gotică, bunăoară: vr tograd, grădină (aurtigards, de la aurts, iarbă); userez, cercel (ausahriggs, de la auso, ureche) etc., precum se surprind unele slavisme şi la goţi: klismo, cimbal (klik, huiet), plânsjan, a sălta (pliasati) şi altele; afară de acelea în care nu se poate preciza dacă le vor fi căpătat slavii de la goţi ori viceversa: chleb – hlaibs, în zda – mizdo, st klo – stikls, chwila – hveila, vitez – vithings etc.[8]

Safarik observă că cele mai multe gotisme se află anume în dialectul bulgar şi în cel vechi serbesc, adică la slavii de peste Dunăre[9].

Şi d. Rosler se duce de ne caută tocmai pe acolo fiindcă – zice domnia sa – nu posedem în limbă elemente gotice!

Lipsa absolută a elementului gotic în limba daco-latină probează că naţionalitatea română s-a născut şi s-a dezvoltat în Oltenia până-n valea Haţegului, fără să fi fost vreodată în contact cu goţii propriu-zişi, cari domneau peste Prut ajungând în fluctuaţiunile lor cel mult pe la Buzău, şi fără să fi fost vreodată în contact cu ramura gotică a gepizilor, cari domneau în Serbia, după ce abia o clipă petrecuseră lângă Temes ajungând în fluctuaţiunile lor cel mult pe la Turda.

Vecini imediaţi ai românilor în epoca gotică, ca şi vecini imediaţi ai dacilor în timpul lui Traian, atât despre

partea câmpiei cisoltene precum şi din a Temesianei, au fost sarmaţii.

De ce neam erau aceştia şi prin ce feli de descendinţi sunt reprezintăţi astăzi n-o demonstrăm acuma, mulţumiţi a observa numai că îndelungata vecinătate cu dacii şi cu românii trebuia să le fi lăsat în limbă multe tracisme şi multe latinisme.

Oricum să fie, nici cu slavii, nici cu germanii nu pot fi confundaţi sarmaţii, fiindcă-i vedem trăind pe toţi în acelaşi timp, anume în epoca gotică, fiecare cu propria sa viaţă naţională cu totul neatârnată, încât nu se poate zice că numele slavilor sau al germanilor va fi venit să înlocuiască pe al sarmaţilor, dându-se adică două numi la un singur lucru.

Limba albaneză fiind într-o mare parte un rest al vechiului grai tracic, extrema-i asemănare cantitativă şi calitativă cu limba română de pe ţărmul nordic al Dunării în privinţa elementelor nelatine, probează că naţionalitatea noastră s-a născut şi s-a dezvoltat anume în acea parte a Provinciei Traiane unde dacii fuseseră mai înrădăcinaţi decât aiuri: în Oltenia până-n valea Haţegului.

În acest mod limba noastră, prin lipsa gotismelor şi prin abundinţa albanismelor, schiţează ea însăşi cea mai fidelă mapă etnografică a României din secolii III, IV ŞI VI: de la Severin până-n Haţeg, de la munţii Temesianei până-n Olt, departe de goţi şi de gepizi.

89

Modernitatea slavismelor °i germanismelor în limba română

Noi am demonstrat deja în studiul nostru despre Muntenia în epoca lui Ovidiu cum că acţiunea slavilor asupra limbii române a fost eminamente culturală, introducându-se prin cirilism după secolul IX, apoi răspândindu-se şi întărindu-se în graiul poporan şi-n terminologia topografică mulţumită uzului oficial, mulţumită liturgiei şi mulţumită modei, o triplă presiune exercitată fără întrerumpere în curs de opt veacuri până la

1700.

Nici un singur slavism antecirilic, ca şi nici un singur gotism, ci numai neste germanisme şi slavisme moderne, nu există în limba romană.

Vreo două exemple.

Cuvântul nostru sură este un evidinte germanism, născut însă directamente din medio-germanul schure, pe când goţii, la care nu exista deloc sonul ziceau skura1.

Cuvântul nostru praf este fără contestaţiune slavicul prach, din care ch a trecut la români regularmente înf, ca şi-n zăduf din zaduch, puf din puch etc.

Însă filologia a demonstrat că slavii cei vechi nu cunoşteau sonul ch, ci l-au format deja mai târziu dintr-un primitiv s2.

Slavicul prach se zicea dentâipras, corespunzând sanscrituluipurâsa, din arianul parasa, pulbere3.

Praful nostru este dar un slavism modern.

Asemeni exemple s-ar putea înmulţi până la nefinit.

În epoca gotică slavii petreceau la gurile Dunării, confundaţi cu triburi germanice, iar ramura cea mai puternică „fortissimi corum”, după expresiunea lui Iornande, era concentrată dincolo de Nistru.

Trecerea goţilor şi sarmaţilor peste Dunăre a permis unora dintre slavi, pe când alţii colindau după goţi şi după sarmaţi prin Panonia şi chiar prin Italia, să înainteze din ce în ce mai mult în interiorul Daciei, unde în secolul VII îi găseşte Teofilact, Menandru, împăratul Mauriciu etc. în băltoasa regiune a Ialomiţei, nu mai departe.

Aci însă noi avem a face numai cu acel period de formaţiune în care despre slavi nu poate fi vorbă.

90

Lipsa de dialecte la românii din Dacia

D. Rosler a uitat o particularitate foarte caracteristică a limbii române.

Dacia Traiană ocupă un teritoriu egal prin mărime cu al Franciei.

De la cucerirea romană până astăzi au trecut

şaptesprezeci veacuri, adică cincizeci generaţiuni, numărând numai câte trei la fiecare secol.

Despărţiţi prin munţi şi prin elemente străine, românii au mai fost trunchiaţi prin diversitatea guvernelor.

Ei bine, un exemplu fără păreche în analele lumii, sunt zece milioane presărate în trei, patru sau cinci provincii, abia cunoscându-se de nume unii pe alţii, totuşi vorbind pretutindeni o singură limbă medialectizată.

Galia, Italia, Spania, Germania, Britania au giargoane peste giargoane.

Antica Eladă, atât de mică, era toată numai dialecte.

Dacia Traiană – nicidecum.

Iacă o problemă demnă de a fi studiată.

Lipsa elementului gotic şi abundinţa celui albanez în limba noastră ne-au demonstrat mai sus că, cel puţin până pe la anul 500, naţionalitatea română era concentrată întreagă în Oltenia şi-n valea Haţegului, ade că acolo pe unde dacismul fusese mai încuibat şi până unde nu pătrunsese niciuna din ramurile germanice.

Nu e dară de mirare ca într-un spaţiu atât de restrâns nu se formase până atunci dialecte, cu atât mai mult că timpul anterior de trei secoli abia fusese de ajuns ca să se nască însăşi limba din apropiarea şi împăcarea unor ingrediente atât de ostile ca cele latin şi dacic.

De la secolul VI încoace putând să se înceapă mişcarea de expansiune a nouei naţionalităţi daco-latine, adică răspândirea romanităţii din Oltenia şi din valea Haţegului peste Ardeal, Temesiana, câmpia Tărei Româneşti etc., n-a mai încetat cu desăvârşire decât în secolul XIV.

Ultima mare migraţiune olteană cunoscută este de pe la 1370.

Cuprinzând din corpul Transilvaniei districtul Amlasului, limitrof anume cu Oltenia, Vladislav Basarab l-a împoporat cu oameni de ai săi, l-a colonizat, l-a făcut „nova plantaţi-o”.

Periodul de migraţiune olteană spre toate celelalte părţi ale Daciei Traiane se cercuscrie în intervalul de vreo

şapte secoli dintre VI-XIV

În acel interval românii din Oltenia şi valea Haţegului se răspândiseră spre apus până-n Moravia, unde posteritatea lor abia mai reţine astăzi epitetul de vlahi, însăşi poporaţiunea fiind de mult slavizată1.

În acel interval românii din Oltenia şi valea Haţegului se răspândiseră spre răsărit până-n Volinia, unde în secolul XVI polonii mai păstrau încă suvenirea şi arătau chiar poziţiunea localităţii, care în vechime purtase numele de vadul lui Basarab: „Ostrokol, antiquis Bassarabei vadum vocatum, brod Bazarabski” 2.

Cum că această mişcare expansivă a fost continue adică s-a repeţit destul de des, astfel i că nu lăsa nicăiri să degenereze din primitiva-i uniformitate graiul poporului român, o probă irecuzabilă se găseşte tot în limbă.

Încetarea migraţiunii coincidă cu apariţiea otomanilor în Europa.

Cuvintele turce, pe care le are românimea danubiană sunt necunoscute românimii de peste Carpaţi, căriia nu mai era cine să i le comunice.

Slavismele şi bizantinismele, întrucât ele sunt anterioare secolului XIV, ne întâmpină din contra pe toată întinderea Daciei Traiane.

Fiind însă că elementele slavice şi bizantine n-au năvălit dodată în limba română, este învederat că nu fusese întrerupt curentul care de la Dunăre le răspândea peste Carpaţi.

Şi nu numai de la Dunăre peste Carpaţi, ci încă din munţii Olteniei spre mlăştinoasa câmpie danubiană a Tărei Româneşti şi a Moldovei, căci ştiinţa igienică demonstră că aclimatarea unei naţionalităţi într-o regiune caracterizată prin febriferele bălţi mixte, după cum sunt mai cu seamă acelea dintre Ialomiţa şi Nistru, e cu putinţă sub o singură condiţiune: trămiterea acolo a unor contingente din timp în timp rennoite, până ce după mai mulţi secoli abia se operează prin aşa-numita lege a selecţiunii naturale o definitivă acomodare a organismului uman cu vicioasele elemente circumfuse3.

Astfel i migraţiunea română din regiunea olteană peste Carpaţi şi spre Marea Neagră este un fenomen continuu în lungul interval dintre secolii VI-XIV.

91

Forţa de expansiune a oltenilor

Putea oare îngusta regiune dintre Olt şi creştetul apusean al Carpaţilor să împoporeze întreaga Dacie Traiană?

Fără a repeţi aci concluziunile medicinei asupra salubrităţii generale a ţărelor muntoase, iar sănătatea – zice economistul Roscher – e mijlocul cel mai sicur de a înmulţi o poporaţiunea, noi ne vom mărgini în sfera concretă a câtorva fapte relative anume la Oltenia.

D. dr. Z. Petrescu, savantul profesor de terapeutică de la Facultatea din Bucureşti, studiase nu de mult districtul Vâlcii, cel mai nordic al Olteniei.

Domnia sa zice:

„Plaiurile au o poziţiune pitorească prin munţii gigantici, prin pădurile seculare, prin marnele colosale şi prin stâncile cele grandioase de peatră, precum este matca Bistriţei, pe piscul căriia se află aşezată Arnota cea înfiorătoare. Luând cineva în consideraţiune influinţa tuturor acestor aginţi cosmici asupra organismului animal, nu va fi surprins când va vedea în acest district oameni foarte înaintaţi în etate şi încă foarte sănătoşi, foarte robusti şi plini de viaţă. Influinţa acestor aginţi cosmici face ca să predomine aci temperamentul sanguin şi constituţiunea foarte robustă: omul muntean e voinic şi voios, şi femeia munteană e voinică şi voioasă” 2.

D. Ion Ionescu studiase tot atunci unul din districtele sudice ale Olteniei.

Domnia sa a găsit în Mehedinţi sate unde se poate constata duplicarea numărului locuitorilor în fiecare 20 de ani, fără a fi vreo imigraţiune din afară3.

Un milion, de nu s-ar întâmpla epidemie, foamete sau alte accidente neprevăzute, ar creşte la cifra de 32.000.000 într-un singur secol!

Trei bule papale, una din 1236, alta din 1238, a treia din 1239, ne spun pe rând că „ţara Severinului”, deşi fusese pustiită, totuşi poporaţiunea-i crescu din nou peste orice măsură.

Iacă texturile:

1. „Multitudo gentium terrae Ceurin…” 4;

2. „Terram, quae Zemram nominatur, în qua dudum desolata exerevit populi multitudo…” 5;

3. „Terra, quae dudum fuerat desolata, populi multitudo supercreverit…” 6.

D. Ion Ionescu nu cunoştea bulele lui papa Gregoriu IX, nici papa Gregoriu IX nu putea să prevăză cartea domnului Ion Ionescu!

Pustiirea, despre care se vorbeşte mai sus, se referă la o invaziune tătară din anul 1221, adică cu optsprezeci ani anterioară ultimei din cele trei bule.

„Tătarii – zice un cronicar occidental contempurean – distruseseră atunci toată ţara ce se întinde dincolo de Ungaria în direcţiune spre Galiţia” 7.

În faţa acestei urgii dumnezeieşti, oltenii se trăseseră naturalmente în creierii munţilor, de unde apoi, întorcându-se, le-a fost de ajuns vreun deceniu şi jumătate pentru a speria prin mulţime Sântul Scaun.

Peste zece ani se întâmpla o nouă invaziune tătară.

Ne-o povesteşte Fazel-ulah-Rasid, carele scria în Persia la 13008.

Poporul îşi caută refugiul ca totdauna în nestrăbătuţii codri ai munţilor, desertând partea cea descoperită a Romanaţului, a Doljului, a Vâlcii.

La această situaţiune se referă faimosul act din 1247, abia cu şase ani posterior invaziunii şi-n care se cuprinde donaţiunea „ţării Severinului” cavalerilor teutonici din partea regelui maghiar Bela.

Documentul zice limpede că tătarii devastaseră întreaga Oltenie, în corpul căni el intercalează şi valea Haţegului: „terra Harsoc” 9.

Totuşi donaţiunea a fost fictivă.

Rămânând cu crisovul în mână, intrepizii cruciaţi n-

au putut stăpâni în realitate un singur petec în Oltenia.

De ce?

Pentru că, revenită din spaima tătarilor, ţara s-a împlut dodată de obicinuita mulţime de români: „supercrevit multitudo”, după expresiunea bulei papale.

La 1259 Oltenia îndură o a treia invaziune tătară.

Cronicarul polon contempurean zice sub acel an:

„Thartari, subiugatis Bessarebenis, Lituanis, Ruthenis et aliis gentibus…” 10

Ei bine, peste douăzeci de ani Oltenia renaşte iarăşi din ruine plină de sucul vieţii, astfel i că pe la 1280 voievodul Litean nu se sfieşte a purta un crâncen războiul contra întregii puteri maghiare şi, deşi e ucis, deşi frate-său Bărbat cade în mâinile ungurilor, deşi autoritatea banului chiar până la 1350 era contrabalanţată prin existinţa mai multor principate române subordinate11, totuşi regele Vladislav nu poate anexa Oltenia către coroana sântului Stefan, ci se mulţumeşte cu un simplu tribut, carele nici acela nu se plătea cu destulă regularitate12.

Cât de nedependinte în fapt era Muntenia de orice dominaţiune maghiară, să ne-o spună celebrul istoric sas Eder, cunoscut prin animozitatea-i contra naţionalităţii române.

Într-un manuscript al său, conservat în biblioteca gimnaziului evanghelic din Braşov, reproducând un act din 1343, prin care Cianadin, arhiepiscopul Strigoniei, zice că monastirea Kertz de la hotarul ţării făgărăsene se află „la extrema margine a regatului ungar” 13, Eder adaugă următoarea observaţiune:

„Dacă monastirea Kertz se afla în anul 1343 la extrema margine a regatului ungar, rezultă că Valahia nu făcea parte din coroana maghiară” 14.

Nu mai vorbim de cei doi mari Basarabi, Alexandru şi urmaşul său Vladislav, ale cărora lungi răzbele oltene contra regilor Carol Robert şi Ludovic, unii din cei mai puternici monarhi ai Europei în secolul XIV, manifestă un înalt grad de vitalitate naţională.

Despre dânşii se pot repeţi cuvintele lui Tacit despre oltenii cei vechi ai lui Decebal: „glorioşi când bat, glorioşi când sunt bătuţi” 15.

92

Concluziunea despre acţiunea naturii

În cursul secolului XIV Oltenia conserva antica-i prioritate asupra totalităţii Tărei Româneşti.

Sub succesorii marelui Mircea preponderinţa începe a se muta cu încetul din ce în ce mai spre zoana mlăştinoasă a regiunii cisoltene.

Scăderea politică se povârneşte de atunci în aceeaşi măsură în care se depărtează centrul de activitate morală de la norma anterioară a naturii teritoriale.

„Geniul mercantil – zice un igienist – n-a inventat încă hapuri contra vântului despre răsărit; şi totuşi chiar în Francia acest vânt se pare a predispune pe mai mulţi oameni la tristeţă şi la descurajare, iar în Andaluzia se crede că-n unele anotimpuri el produce un feli de frenezie, care se manifestă prin vendete şi asasinaturi” 1.

Dacă atât de energică poate fi acţiunea unui singur aginte fizic asupra direcţiunii afacerilor umane, cu cât mai decisivă cată să fie înrâurirea masei condiţiunilor telurice şi atmosferice.

Când statul major al unei ţăre, adică tocmai creierii naţiunii, resede în Bucureşti, pe care un călător englez îl numeşte „o mocirlă” 2, acest stat-major nu mai cugeta ca la Târgoviste sau la Argeş, şi nici acolo nu mai cugetă ca la Severin.

Este original de a vedea unele popoare culcându-se de bunăvoie cu capul în jos!

Cât despre Oltenia, de la secolul XIV încoace ea s-a redus, ca în 1617 sau 1821, la ingratul rol al unui medic, pe care bolnavul îl cheamă după ce nu mai ajută nicio doftorie băbească.

Note

1

1 Tableau de la Moldavie et de la Valachie, Paris, 1842, in8, p. 114 – 116 – Cf. OBEDENARU, Des fievres des marais, Bucarest, 1871, in8, p. 23 – MĂLDĂRESCU, Sur l'origine et la nature du miasme paludeen, Paris, 1865, in4, p. 17 – GRECESCU, Asupra emanaţiunilor palustre, în Gazeta spitalelor, Bucureşti, 1869, nr. 5, etc.

2 SCHILLER, Horen.

2

1 Bunăoară LAURENT, Philosophie de l'histoire, Paris, 1870, p. 99 sq., unde dezvoltă acţiunea climei, combătând pe Montesquieu şi Herder.

2 Tehung-yung ou l'invariabilite dans le milieu, cap. 10, §3 – 4, în PAUTHIER, Les livres sacres de l'Orient, Paris, 1841, in8, p. 165: „Avoir des manieres bienveillantes et douces pour instruire les hommes; avoir de la compassion pour les insenses qui se revoltent contre la raison: voilà la force virile propre aux contrees meridionales; c'est a elle que s-attache le sage. Faire să couche des lames de fier et des cuirasses de peaux de betes sauvages; contempler sans fremir les approches de la mort: voilà la force virile propre aux contrees septentrionales, et c'est a elle que s-attachent les braves".

3 VEGETIUS, Instituta rei militaris, lib. I, cap. 2: „Quo loco ea, quae a doctissimis hominibus comprobata sunt, non omittam. Ommes nationes, quae vicinae sunt Soli, nimic calore, siccatas, amplius quidem sapere sed minus habere sanguinis dicunt: ac propterea constantiam ac fiduciam cominus non habere pugnandi, quia metuunt vulnera, qui se exiguum sanguinem habere noverunt. Contra, septentrionales populi remoti a Solis ardoribus, inconsultiores quidem, sed tamen largo sanguine redundantes, sunt ad bella promptissimi. Tirones igitur de temperatioribus legendi sunt plagis, quibus et copia sanguinis suppetat, ad vulnerum mortisque contemptum, et non possit deesse prudentia, quae et modestiam servat în castris, et non parum prodest în dimicatione et consiliis" – Despre ceilalţi clasici greci şi latini, vezi UKKERT, Geographie der Griechen und Romer, Weimar, 1821, in8, t.

2, p. 174 – 179, unde citează pe Erodot, Tit Liviu, Tacit, Galen etc.

4 BECQUEREL, Traâte d'hygiene, ed. 3, Paris, 1864, in8, p. 299 – ROCHARD, Acelimatement, în Nouveau dictionnaire de medecine, ed. Jaccoud, Paris, 1864, in8, t. I, p. 183 sq – PERRIN, De l'acelimatement, des modifications diverses qu'il peut imprimer à la sante etc., Paris, 1845, in4, these – CREBESSAC-VERNET, De l'influence de la temperatura sur l'économie animale, Paris, 1846, in4, etc.

— Mulţimea cărţilor medicale ce le-am putut consulta şi le vom cita mai la vale o datorim amabilităţii cu care ne-au deschis bibliotecele lor particulare dd. doctori V. Vlădescu, Petrini, Obedenaru, Măldărescu, Z. Petrescu etc.

5 CABANIS, Influence des climats sur les habitudes morales, în Rapports du physique et du moral de l'homme, Paris, 1855, in8, t. 2, p. 139 – 140.

6 LITTRE et ROBIN, Dictionnaire de medecine, Paris, 1873, in8, p. 953, art. Mesologie – BERTILLON, Acelimatement, în Dictionnaire encyclopédique des sciences medicales, Paris, 1864, in8, t. 1, p. 270 – 323.

3

1 nepî depwv, v8 tmv, topmv, LXXXVII-IX; ediţiunea lui CORAY, Paris, 1800, in8, t. I. p. 72 – 6.

2 MALTE-BRUN, Geographie universelle, ed. Malte-Brun fils, Paris, 1851, t.2, p. 326.

3 HEROD., I, 104; II, 104 – 6; III, 97; VII, 193.

— DYONIS. PERIEG., vers. 689.

— AMMIAN. MARCELL., STRABO etc.

— KARL RITTER, Die Vorballe europäischer Völkergeschichten, Berlin, 1820, in8, p. 35 sq., crede pe colchi a fi fost o colonie indiană, dar argumentaţiunea-i nu satisface.

4 MICHEL LEVY, Trăite dhygienepubliqetorivee, Paris, 1869, in8, t.1, p. 68.

5 KNOX, The races of Man, London, 1851, in8, p. 473, ap. DARWIN, La descendance de l'homme, Paris, 1872, in8, t. I, p. 262.

— Cf. PAUL DE REMUSAT, Les sciences naturelles, Paris, 1857, in8, p. 20, 25 – 6

6 Op. cit., I, 512.

— Cf. BOUDIN, Essai de pathologie ethnique, în Annales d'hygienne, Paris, 2-e serie, 1861 – 2, in8, t. 13 şi 17, passim.

— BROCA, Recherches sur l hybridite animale, în BROWN-SEQUARD, Journal de physiologie, Paris, 1858 – 60, in8, t. 1 – 3.

— EDWARDS, în Mémoires de la Société ethnologique, Paris, 1841, in8, t.1, p. 13: „Un Juif anglais, français, allemand, italien, espagnol, portugais est toujours un juif. Le climat, malgre la longue duree de son action, ne leur a guere donne que des diversites de teint et d'expression, et peut-être d'autres modifications aussi legeres".

7 HAŞDEU, Industria naţională faţă cu principiul concurinţei, Bucur., 1866, in8, p. 17.

— Despre înţelesul curat moral, nu material, al cuvântului naţiune, vezi studiul amicului nostru G. VEGEZZI RUSCALLA, în Columna lui Traian, 1872, nr. 25 sq., şi italianeste: Che cosa e nazione, Torino, 1854, in8.

8 CHARLES VOGT, în DARWIN, op. cit., p. XII: „L'heritage et la transmission des caracteres est, dans le monde organique, ce que, dans le monde inorganique, est la continuation de la force. Chaque être est donc le rezultat necessaire de tous les ancetres qui l'ont precede, et pour comprendre son organisation et la combinaison variee de ses organes, il faut tenir compte de toutes les modifications, de toutes les formes passees qui, par heritage, ont apporte leur contingent dans la nouvelle combinaison existente. Et de meme que la force primitive se montre dans le monde physique et suivant les conditions extérieures, tantot comme mouvement, tantot comme chaleur, lumière, electricite ou magnetisme, de meme ces conditions extérieures influent sur le rezultat de l heritage et amenent des variations et des transformations qui se transmettent a leur tour aux formes consecutives.

Une tâche immense incombe donc aujourd'hui aux sciences naturelles".

4

1 Esprit des lois, lib. XIV: „Des lois dans le rapport qu'elles out avec la nature du climat"; lib. XV: „Comment les lois de l'esclavage civil ont du rapport avec la nature du climat"; lib. XVI: „Comment les lois de l'esclavage domestique ont du rapport avec la nature du climat"; lib. XVII: „Comment les lois de la servitude ont du rapport avec la nature du climat"; lib. XVIII: „Des lois dans le rapport qu'elles ont avec la nature du terrain".

2 Ibid., XIV cap. 2: „L'air froid resserre les extremites des fibres extérieures etc.", relatând apoi o comică experiinţă: „j ai observe le tissu extérieur d'une langue de mouton!"

3 Ib., XVIII, 5.

4 Dictionnaire philosophique, verbo: climat, şi Commentaire sur l'Esprit des lois.

— Cf. MABLY, De la legislation ou principes des lois etc.

5 HELVETIUS, De l'Esprit, Paris, 1818, in8, p. 409 – 10.

— LAURENT, op. cit., vorbind despre adversarii lui Montesquieu, uită pe Helvetius, deşi este tocmai cel mai ponderos.

6 De l'homme, Paris, 1808, in8, p. 203.

7 BURKE, Trăite du Sublime, ap. HELVETIUS, De l'homme, 341: „Le Venitien n'est qu'un pourceau qui, nourri par le maître et pour son usage, est garde dans une etable ou on le laisse se vautrer dans la fange et la boue. A Venise, grand, petit, homme, femme, clerge l-ai que, tout est egalement plonge dans la mollesse".

8 HELVETIUS, Melanges, Paris, 1818, in8, p. 298: „Tous les eveniments sont lies. Une forêt du nord abattue change les vents, les moissons, les arts de ce pays, les moeurs et le gouvernement. Nous ne voyons pas toutes ces cha înes, don't le premier cha înon est dans l'eternite".

5

1 LAURENT, 219.

a SCHMIDT, Geschichte der Ost-Mongolen von Ssanang-Ssetsen, Petersb., 1829, in4, p. 63.

b Cf. BAGEHOT, Lois scientifiques du developpement des nations, Paris, 1873, in8, p. 106.

6

1 BECQUEREL, op. cit., 265.

— LEVY, op. cit., I, 449.

2 BOUDIN, Trăite de geographie medicale, Paris, 1857, in8, t. 1, p. 222.

3 HUMBOLDT, ap. LEVY, I, 272.

4 BRAYER, ap. LEVY, I, 424.

5 Statistical Reports on the sickness, mortality etc., London, 1840, inf., ap. BOUDIN, Geogr. med., II, 216.

7

1 Ideea zur Philosophie des Geschichte, în Sămmtliche Werke, Gotha, 1853, t. 28, p. 41; t. 29, p. 73.

— Tot aci vom mai cita, dintre adepţii scoalei istorico-climatologice, unii de tot exageraţi: BODINUS, Methodus ad facilem historiarum cognitionem, Paris, 1566, in4 şi De la République, Paris, 1576, inf; WILSON, Some observations relative to the influence of climate, London, 1780, in8; BONSTETTEN, L'homme du Midi et l'homme du Nord, Geneve, 1824, in8; FOISSAC, De l'influence des climats sur l'homme, Paris, 1867, in8; KARL RITTER, Erdkunde etc.

a DE QUATREFAGE, în Revue des Deux Mondes, 1861, t. 1, p. 964 sq., ap. LAURENT, 112.

— Vezi explicaţia pe larg a acestui important fenomen în DESOR, ap. BOUDIN, Geogr. med., II, 197 – 203.

b Dezvoltarea teoriei providenţiale, vezi în vol. 2, studiul IV, §1 – 3.

8

1 O frumoasă apreciare a muncii istorice a lui Erodot, vezi în DAHLMANN, Forschungen auf dem Gebiete der Geschichte, Altona, 1832, in8, t. 1, p. 1 – 236.

2 Lib. IV, § 81: „Tooov8 e mevtoi ăpefaivov moi elţ oyiv”.

— Noi cităm şi vom cita pe Erodot după cele mai bune două ediţiuni până acum cunoscute: Herodoti Musae, ed. Creuzer et Băhr, Lipsiae, 1832, in8, şi Historiarum libri IX, ed. Dindorf et Müller, Paris, 1844, in8, cari au utilizat şi au perfecţionat toate lucrările anterioare ale lui WESSELING, REI ŞI SCHAEFER, SCHWEIGHAEUSER etc.

3 IV, 11.

4 IV, 82.

5 II, 33.

6 Ober die Geographie Herodots, în Kleine historische Schriften, Bonn, 1828, in8.

7 Opis Skythii Herodota, în Pizma pomniejsze geograficzne, Warszawa, 1814, in8, şi Badania starozytnosci we wzgledzie geografii, Wilno, 1818, in8.

9

1 Lexicon, ed. Kuster, Cantabrigae, 1705, inf., t. 2, p. 536.

2 HENRICUS STEPHANUS, Thesaurus Graecae linguae, rec. Hase et Dindorf, ed. Firmin-Didot, t. 5, p. 825.

3 CURTIUS, Griechische Etymol., Leipzig, 1859, in8, p. 213.

4 De administrando Imperio, rec. Bekker, Bonnae, 1840, in8, p. 171, cap. 38.

5 Herodotova Skithiia obiasnennaia czrez sliczenie’s miestnostiami, în Zapiski Odesskago Obsezestra Istorii, Odesa, 1841, in4, t. 1, p. 75.

6 IV, 50.

7 Travels, II, 351: „We were told that seven-and-twenty streams, like the great river Oftao, which we crossed în boats, pass through the land of Walachia, coming from the country of the Majars, and throw themselves into the Danube, without mentioning numberless others. Blessed be God!”

8 FRUNZESCU, Dict. topogr., 383, 440.

10

1 IV, 110.

2 EICHHOFF, Paralele des langues, Paris, 1836, in4, p. 157.

3 MEULLENHOFF, în Monatsberichte der Berliner Academie, 1866, p. 555, susţine că olop-pata nu însemna la sciţi pe ucizători de bărbaţi, precum se înşelase Erodot, ci pe stăpâni de bărbaţi, încât pata coincidă cu zendicul paiti – stăpân, litvanul patis etc.

— De aceeaşi opiniune este CUNO, Forschungen im Gebiete der alten Völkerkunde, Die Skyten, Berlin, 1871, in8, p. 197, 316.

— Deşi termenul e clopotrivă arian în ambele cazuri, noi totuşi din parte-ne nu ne permitem a ne abate de la textul precis al lui Erodot.

4 BURNOUF, Commentaire sur le Yagna, Paris, 1833, in4, p. 513.

— JUSTI, Handbuch der Zendsprache, Leipzig, 1864, in8, p. 191.

5 ZEUSS, Grammatica celtică, Berolini, 1868, in8, t. 1, p. 80:. „frut, flumen, rivus”.

— GLUECK, Die bei Caesar vorkommenden keltischen Namen, München, 1857, in8, p. 35.

6 Compendium, § 73.

7 Ibid., § 169, nota.

8 CURTIUS, Griech. Etymol., 282.

9 Compendium, § 166: „Anlautendes p fält im altirischen ab, d.h. es verfluchtige sich în fruheren Lebensperioden der Sprache almăhlich zu ph, f, h, und letzteres schwand dann vollig”. Frut în loc de prut ar fi dar un rest arhaic.

10 ROGERIUS, în ENDLICHER, 268: „fluvium qui Zerech dicitur”.

— THEINER, Mon. Pol., I, 660: „episcopi Ceretensis” etc.

11 Arhiva istorică, passim.

12 History of Herodotus, London, 1861, in8, t. 3, p. 165.

13 Op. cit., 234 – 5.

14 Origines indo-européennes, Paris, 1859, in8, t. 1,

p. 144.

15 Cf. BOPP Grammaire comparée des langues indo-européennes, trad. Breal, Paris, 1872, in8, t. 4, p. 4.

16 În Don, vechiul Tanais; marginea orientală a Sciţiei după Erodot, se varsă până astăzi un râu de asemenea numit Seret. Vezi antica geografie rusă Kniga Bolszoi Czertezs, ed. Spasskii, Moskva, 1846, in8, p. 49: „pala v Don's Nagaiskoi strany neka Seret".

— Un alt Seret se află iarăşi într-o regiune scitică, în Polonia despre hotarele Moldovei. Vezi SARNICKI, Descriptio Poloniae, în MIZLER, I, 268.

11

1 RENNEL, The geographical sistem of Herodotus, London, 1800, in4, p. 414.

— KOPPEN, op. cit., 13 – HEEREN, Ideea, I, 2, 275.

— RAWLINSON, etc.

2 Skythien und die Skythen des Herodot, Stuttgart, 1841, in8, p. 138.

3 Ed. Firmin-Didot, lib. VII; cap. 3, § 13, p. 253.

4 Ibid., lib. I, cap. 2, p. 11.

5 Rom. Stud., 6: „Maris, în dem man die Maros Siebenburgens wiedererkennt. Herodot lässt sie zwar in die Donau fliessen. Ebenso în viel unterrichteter Zeit noch Strabo etc". Recurgând apoi la paradox, afirmă că Erodot şi Strabone credeau că Tisa e afluintele Mureşului. Dar ei n-o menţionează. Însuşi d. Rosler zice: „Wird die Theiss vorbeiden nicht erwǎhnt". Cum dară o credeau!

6 Ap. BOCKLING, Notiţia Dignitatum, Bonnae, 1853, in8, t. 1, p. 102, 453.

7 CANINA, L'architettura romană, Roma, 1840, in8, t. 2, p. 139.

8 MANNERT, Res Traiani ad Danubium, Norimbergae, 1793, in8, p. 26: „syllaba Trans qua semper castella ultra flumen în barbarico posita signantur".

9 Geogr., VII, 114.

10 Orbis antiquus, Dacia.

11 Notiţia dignitatum, I, 464. – D. BOLLIAC, Topographie de la Roumanie, Paris, 1856, in8, căzu într-o

contradicţiune şi mai curioasă, căci la pag. 27 domnia sa mărtureşte că Transmarisca se afla pe locul Turtukaiului, adică în faţa Argeşului, şi totuşi la p. 6 afirmă că Ialomiţa se numea Mariscus: „la Jalomitza, ancien Mariscus”!! – D. VAILLANT, LaRomanie, I, 85, ne asicură că Dâmboviţa „s’appelait jadis Marisca”.

12 Geogr., III, 1097.

13 Ravennatis anonymi cosmographia, ed. Pinder et Parthey, Berolini, 1860, în 16, p. 179 (IV 5).

12

1 IV, 104.

— CARL RITTER, Vorballe, 287: „Was Herodot von den Agathyrsen sagt, dass sie sehr schön gekleidet oder în weiche Kleider gehullt gingen (ăbpotatoi, i.e. mit zarten, schonen Kleidern), viel Gold schmuck trugen etc. Jenes ăppotatoi av8 peţ (lautissimi) kann nicht, wie man wohl gesagt, als Weichlinge gelten, da un Gegentheil diese Agathyrsen, wenn sie schön Anfangs den Skythen ihre Hulfe verweigern, nachher sich sehr tapfer und keineswegs als ein rohes Volk benehmen, wie etwa ihre Nachbarn, die Melanchlănen und Androphagen. Dasselbe Beywort, welches Herodot bezeichnend ihnen beylegt, findet sich în Orpheus dem Argonaut, – bey den weichgekleideten Măoten (Mairataţ ăppoxttrovaţ, i.e. molliter et delicate tunicatos b. Gesner)”.

2 RENNEL, op. cit., 414.

— HEEREN, I, 1, 94.

— KOPPEN, 13, 68.

— NIEBUHR.

I, 377. – etc.

3 Beschreibung der Moldau und Walachei, Breslau, 1854, in8 p. 107: „Von dort (Piatra tăiată) lăuft cine Paralelkette von dem Hauptstock der Karpathen auf dem linken Ufer der Bistriţza unter dem Namen Halenka und Pipernik fort, die Urgebirgsformation beibehaltend, bis nach Piatra. Die Kette sendet cinen Nebenzweig ostlich gegen Baja: dort finden sich Spunen alter Golbergwerke, wie im Ural, besonders am Bache Bogata d.h. reich, zu

Nikadien und Sirna. Man kann die alten Arbeiten beinahe drei Stunden weit verfolgen; auch în dem festen Gebirge findet man anstehende Goldgănge; z. B. bei Bresleni, westlich von Hango, an der Bistriţza, dem alten Goldflusse.

— Auch în Vulkanerthale des Syl, in der Walachei, findet man Spunen des Bergbaues fruherer Zeit, besonders von Goldwăschei reien, zu deren Schutze wahrscheinlich die beiden römischen Castra be Bombesti und Poutscheni erbaut worden sind".

4 Vezi BOHM, Geschichte des Temeser Banats, Leipzig, 1861, in8, t. 2, p. 132, despre o bucată în greutate de 90 galbeni, găsită în apa Nera din Banat şi conservată în Muzeul Natural din Viena.

5 TIEN-KONG-KAI-W, ap. HOFER, Histoire de la chimie, Paris, 1866, in8, t. 1, p. 19.

6 III, 106; IV 195; V 101 etc...

7 TUNUSLII, trad. Sion, p. 37: „Aurul se exploatează din nisipul râurilor Oltul, Topolog, Argeşul şi Dâmboviţa, de către ţiganii domneşti numiţi rudari".

— NEIGEBAUR, op. cit., 108: „Fast în allen Flussen, welche die Ebene zwischen dem Oftez oder Olto undder Jalomitza durchstromen, zeigen sich Spunen von Goldsand".

13

1 SACKEN, Das Grabfeld von Hallstadt în Oberosterreich, Wien, 1868, in4, p. 145: „Die zweite Hälfte des ersten Jahrtausends vor Chr".

2 Ibid., 119: „Die chemische Beschaffenheit ist nach Fellenberg (Mittheilungen der naturforschenden Gesellschaft zu Bern, 1864, 1865): 73.78 Gold.

II. 06 Silber, 15.16 Kupfer, von Platin haine Spur. Es stammt nach des genannten Chemikers Vermuthung cher aus Siebenburgen als aus dem Ural".

3 L'homme primitif, Paris, 1870, in8, p. 391.

4 LIST, Economie politique, trad. Richelot, Paris, 1857, in8, p. 137: „c'est une regle generale que l'activite commerciale et la prosperite du littoral dependent de plus ou moins d'importance du bassin fluvial auquel li se

rattache. qu'on jette les yeux sur la carte d'Italie, et l'on trouvera dans la grande etendue et dans la fertilite de la vallée du Po l'explication naturelle de la superiorite marquee du commerce de Venise sur celui de Pise et de Genes. Le commerce de la Hollande etait alimente par le bassin du Rhin et de ses tributaires; îl duc surpasser celui des Anseates, dans la meme proportion que ce bassin l'emportait en richesse et en fertilite sur ceux du Wesser et de l'Elbe".

5 SACKEN, 119: „Die grosste Wahrscheinlichkeit aber spricht dafur, dass es în den unfernen Goldiagern der Tauernkette im Gasteiner oder Rauris-thale, die nachweislich schön în sehr alter Zeit, sicher schön vor den Romern ausgebeutet wurden, gewonnen worden sei. Strabo, IV 208".

6 Vezi însuşi textul în Strabonis, Geographica, rec. Müller et Dubner, Paris, 1853, in8, p. 173.

7 SACKEN, 76: „Die Feinheit des Drahtes erklărt sich wohl aus der Seltenheit des Goldes, das auch, wo es în unseren Grăbern în Plăttchen vorkommt, ausserordentlich dunn ansgeschlagen erscheint; das Gold hatte also offenbar cinen hohen Werth, und ein Stuckehen dunnen Drahtes mag schön etwas namhaftes gegolten haben. Es hat nur die Stărke einer Stecknadel etc."

8 SULZER, Gesch. d. trans. Daciens, I, 152 – 153: „Zur Zeit der osterreichischen Regierung im Krajowaer Banate lieferte die vom Stainville errichtete Goldwaschergesell schaft aus dem Altflusse gefischtes Gold, welches wiel hoher, reiner und schoner, als das siebenburgische war, fur etliche 1.000 Gulden jăhrlich ein... Stainville starb; die Gesellschaft bekam nichts mehr zu essen, und se hatte diess Golhwaschergeschăfte ein Ende, ob man schön auch în dem Motrul und în dem Lotru im mehedinzer Bezirke, bis an den Bach Ruderiassa, sehr reiche Gange der Goldkomehen entdecket hatte".

9 Beschreibung der osterreichischen Walachey, 1720, în Ungrisches Magazin, III, 194: „das hohe ung reinste Gold, desgleichen în Siebenburgen und Ungern nicht

gefunden wird”.
10 Valachiae cis-alutanae descriptio, 1720, în KOLESERI, Aurăria Romano-dacica, ed. Seyvert, Posoni, 1780, in8, nepaginat.
11 DELAFOSSE, Or, în ORBIGNY, Dictionnaire universel d’histoire naturelle, Paris, 1861, in8, t. 9, p. 145: „Ce sont les lavages des sables qui, dans presque toutes les parties du monde, fournissent la plus grande partie de l’or que l’on recueille pour les besoins du commerce”.
— Năsiplul brazilian concurge anualmente pentru 24 milioane franci.
12 SULZER, 152: „Im letzten russischen Kriege prahtle ein gewisser russischer General, mit einem kleinen Tisch-service der aus walachischem Golde verfertiget war”.
13 BAWR, Mémoires historiques et geographiques sur la Valachie, Frânefort, 1778, in8, p. 8: „Les gens du pays m-ont assure que plusieurs rivieres de la Valachie charrient des grains d’or parmi le sable. J’ai vu des bagues et des vases, faits de l’or qu’on trouve parmi le sable de l’Ofta”.
14 BEUDANT, Voyage mineralogique en Hengrie, Paris, 1822, in4, t. 2, p. 314, 326.
15 Cf. mai sus, § 12, nota 3.
14
1 SAFARIK, Slow. staroz, 408.
2 DU HALDE, Description de la Chine, La Haye, 1736, in4, t. 4, p. 52, „Mouren signifie riviere en langue mongole”.
— SCHLEGEL, Sinico-Aryaca, Batavia, 1872, in8, p. 18, crede că tema ariană mar, apă, este un împrumut din limba chineză: „ma, cau”.
3 ABULGASI BAHADUR CHAN, Historia Mongolorum, ed. Rumiantzov, Casani, 1825, in8, p. 27.
4 BOHTLINGK und ROTH, Sanskritworterbuch, Petersb., 1855, in4, t. 5, p. 589.
15
1 V 8 – 10.

2 V 3.

3 IV, 98.

4 Ap. STRAB, XIII, 1, § 53.

5 APOLLONIUS, STRABO, VALERIUS FLACCUS etc., analizaţi pe larg de UKKERT, Ober die Argonautenfahrt, în Geographie der Griechen und Romer, Weimar, 1816, in8, t. 1, part. 2, p. 320 – 350.

6 IV, 49.

— Cf. I, 196.

7 STRABO, VI, 6, § 11, 12, etc.

8 IV, 17, 78.

16

1 VII, 61 – 62.

— STRABO, XI, II, § 8, în timpul căruia siginii nu mai lăcuiau la Dunăre, zice: „Zlyivvoi 8° – pepol-ouciv”.

2 Traducătorul latin al lui Erodot comite aci o eroare, recurgând la obscura vorbă institores, pe când trebuia să zică negotiatores sau şi mai bine mercatores, dacă ar fi consultat pe SUIDAS, ed. Kuster, II, 240: „În genere eram omnes cos vocant Kap» 10 uţ, qui aliquid vendunt etc.” – Despre caracterul comercial al siginilor vorbeşte ROUGEMONT, l’âge du bronze ou les Semites en Occident, Paris, 1866, in8, p. 141 – 142 şi pe aiuri; păcat însă că nicio dată nu documentează, ci totdauna întunecă veritatea prin jocul imaginaţiunii.

3 Vezi a mea Istoria toleranţei religioase, ed. 2, p. 61.

— Cf. BOTERO, Relaţioni universali, Veneţia, 1600, in4, t. 1, p. 96.

4 II, 33.

5 Vezi în PALLMANN, Die Pfahibauten und ihre Bewohner, Greifswald, 1866, in8, p. 158 – 9, §-fii: Die phonizischen Handelslugen şi Das schweigen der andern Handelsvölker.

6 Sisteme national d’economie politique, trad. Richelot, Paris, 1857, in8, p. 490.

7 Opera et Dies, v. 25.

8 II, 31.

17

1 V 10.

2 Lecţiuni de agricultură, Bucur., 1870, in8, p. 367.

3 Sur le commerce de la Mer Noire, Paris, 1787, in8, t. 2, p. 185: „La care est le plus considerable article du commerce de sortie de Walaquie; elle est de tres-belle qualite, et la quantite en est immense. On la verzi, purgee et parfaitement nette, de 40 a 45 paras l'ocque”.

4 Observazioni intorno la Valachia e Moldavia, Napoli, 1788, in8, p. 87: „Una delle piu pregevoli e ricche produzioni delle duc Provincie sono le api, perche la cera che danno e senza dubbio la piu bella e ricercata di tutta l'Europa; la quantita e considerabile, e potrebbe divenire infinitamente maggiore, se piu numerosa fosse la populazione”.

5 STRABO, VII, 3, § 8.

— ARRIAN., I, 4.

6 AELIANUS, De natura animalium., rec. Hercher, Paris, 1858, in8, p. 37, lib. II, cap. 7.

7 Ibid.

8 Ap. STRAB., VII, 3, § 10, p. 252.

9 Rerum rusticarum de agricultura, lib. III, § 16: „floridos et incultos natura attribuit montes”, şi mai la vale: „În silveştribus locis pascitant”.

10 FRUNZESCU, Dict. topogr., 277: „Mehedinţul produce cereale, lemne şi altele, dar mai îmbelşugat este în miere şi ceară, pentru care şi marca lui este o albină”.

— AnGel. DEMETRESCU, Geografia, Bucur., 1872, in8, p. 261.

— Austriecii, cuprinzând la începutul secolului trecut cele cinci districte de peste Olt, au găsit deja „albina” ca veche marcă a Mehedinţului: „dem Mehedinzer cinen Bienenkorb, den Reichthum derselben an Feldfruchten und Honig anzuzeigen”, după expresiunea lui SCHWANZ VON SPRINGFELS, op. cit., 198.

11 HEROD., IV, 125.

12 npobihmata, XIX, 28. În Opera omnia, ed. Firmin-Didot, Paris, 1857, in8, t. 4, p. 209: „Aia ti vo-oi Kalowtai ovţ adouoiv; „H oti ppiv epiotao Gai yp & urmata fidov to”

bţ vomouţ, opraţ epilaswvtai, râorcep ev AyaG-opooiţ eu etrî Gaoiv”.

13 VALCKAENER, în HEROD., ed. Wesseling, p. 328, nota 31: „Tales în Scythia fuisse vix fidem învenit!”

14 HASSE, Zigeuner im Herodot, Königsberg, 1803, in8.

— RYCK, HOLSTE ŞI EICHWALD, citaţi în DIEFENBACH, Celtică, II, 30.

— SAFARIK, Slow. staroz., 28.

— RITTER, Erdkunde, II, 660 etc.

15 Ca model de necriticism în astă privinţă poate servi DR. RUECKERT, Die pfahibauten und Völkerschichten Osteuropa’s, Wuerzburg, 1869, in8, p. 30 – 34.

18

1 BOHM, Geschichte des temeser Banats, Leipzig, 1861, in8, t. 2, p. 181: „Sie erscheint nicht selten în se dichten und grossen Haufen, dass man sie in der Ferne fur cine Wolke halt, und în dieser Gestalt ist sie am meisten gefăhrlich. Da fliehet Alles aus dem Felde, sobald cine solche Wolke zum Vorschein kommt. Das Vieh verlăsst eilends die Weiden, der Feldarbeiter eilet mit seinen Ochsen und Pferden dem Dorfe zu, und jeder schliesst sich în seiner Wohnung ein, um diesem Ungemach auszuweichen...” – Ibid., 190: „Ein jeder Stich, den dieses Insekt dem Viehe oder dem Menschen versetzt, verursacht ein brennendes Jucken und cine sehr schmerzende Geschwulst, die kaum nach 8 bis 10 Tagen ganz vergent. Mehrere derselben, besonders wenn sie beisammen sind, verursachen ein heftiges Entzundungsfieber, und bei reizbaren Korpern Krămpfe und Convulsionen”.

— O monografie despre acest insect a scris în secolul trecut un profesor de la Pesta, DR. SCHONBAUER, Geschichte der kolumbatschen Mucken im Banat, Wien, 1795, in4.

2 SCHOTT, Walachische Mahrchen, Stuttgart, 1845, in8, p. 284 – 5.

a PONTBRIANT, Dict., 705: „streche, taon, mouche de cheval”.

— BARCIANU, Romanisch-deutsches Wörterb., 256: „streche, die Bremse”.

b PICTET, Origines, I, 421 – 2.

3 Siebenburgen vor Herodot und în dessen Zeitalter, în Archiv fur Kunde osterreichischer Geschichts-Quellen, Wien, t. 13, 1854, in8, p. 102.

19

1 IV, 100.

20

1 MANNERT, IV, 103.

— HEEREN, I, 2, 276.

— RENNEL, I, 415.

— SAFARIK, Slow. star., 164 – etc.

2 HEROD., IV 51.

— Cf. IV 125.

3 IV, 105.

4 IV, 106 – 108.

5 STRABO, VII, 4, § 16.

— PLIN., Hist. Nat., IV 26: „amnis Tyra, oppido nomen imponens, ubi antea Ophiusa”.

— STEPH. BYZ., verbo topaţ.

— PTOLEM. etc.

— Să se constate că noi nu ne pronunţăm aci dacă Ofiussa este identică cu Tyra, dacă ea se află pe locul Akermanului sau al Benderului etc., căci toate acestea nu se pot decide fără o prealabilă analiză, pe care o vom face în Istoria critică a Moldovei, unde ne vom întoarce şi la Sciţia lui Erodot din mai multe punturi de vedere.

6 STRAB., XIV, 2, § 7.

7 Ibid., XVI, 4, § 6.

8 Opisanie Oczakovskila zemli, Petersburg, 1794, in8, p. 19.

9 ARRIANI Opera, Amstelodami, 1682, in8, p. 132 – 135.

10 SKALKOVSKII, Statisticzeskoe opisanie Nororossilskago krala, Odesa, 1850, in8, t. 1, p. 168.

11 KOHLER, ap UKKERT, III, II, 448: „Uberall wimmelt es, von Schlangen, die Iang und schwarz sind”.

12 Articolul o evropelskom udavle, în Zsurnal Ministeristra Narodnago Prosvlesezenia, t. 21, sect. 7, p. 31 sq.

13 IV, 105, în concordanţă cu IV 20.

— Cf. RZACZYŃSKI, Hist. naturalis regni Poloniae, Sandomiriae, 1721, in8, p. 249.

14 IV, 105.

21

1 IV, 101.

2 IV, 17.

3 IV, 52.

4 Hist. Nat., IV, 18.

5 Geogr., VII, § 5 şi 12.

6 Fragm. 78, ap. SKYMNUM CHIUM, vers. 102.

— NIEBUHR, Kl. hist. Schr., I, 359, nota, confundă pe carpizii lui Etfor cu calipizii lui Erodot, uitând că aceşti din umăr trăiau peste Nistru departe de Dunăre.

7 herod., IV, 100.

22

1 VOPISCUS, Aurel, XXX.

— IORNANDES, XVI: „Carporum tria millia, genus hominum ad bella nimis expeditum, qui saepe Romanias infesti sunt”.

— EUTROPIUS, IX, 15: „Carpis et Basternis subactis, Saamatis victis (Diocletianus et Maximianus)”.

— O inscripţune daciană în GRUTER, LXXXV 9: „G. Val. Serapid. a Carpis liberatus pro salute sua et surorum”.

— Mai clar decât toţi e ZOSIMUS, rec. Bekker, Bonnae, 1837, in8, p. 22, lib. I, cap. 20; p. 30, I, 31; şi mai ales p. 213, IV, 34: Kapreod & Kai.

— Nu mai cităm pe PTOLEMAEUS, generalmente confuz, carele pune între peuciui şi bastarni pe Kappivoi, Geogr., III, 5.

2 FRUNZESCU, Dict. topogr., 98.

3 PLIN., III, 2: „Oretanis jugis Carpetanisque”.

— STRAB., III, 2, §3.

4 HEROD., III, 45, – STRAB., X, 5, §17.

5 STEUB, Uber die Urbewohner Rătiens und ihren Zusammenhang, mit den Etruskern, München, 1843, in8, p. 64: „Car. Davon die Namen Careu, Carna, Carnasa bei Lanzi. Dieses car kommt im Umflang des alten Rătiens în den nordlichen Grănzgebirgen, in der Salzburger Tauernkette, im Etschthale, in der Schweiz wohl uber hundert Male als Appellativum vor und bedeutet Berg. Ganz familienweise tritt der Name în einem betrăchtlichen Gebirgsstocke ober Mittenwald an der bayerischen Grănze auf, wo jede einzelne Spitze kar heisst; se Krapfen-kar, Gross-kar, Tief-kar, Rudel-kar, See-kar, Birk-kar, Hinter-kar, Speck-kar etc. Alle diese Hohen zusammengenommen heissen der Karwendel”.

6 PICTET, I, 130.

7 Slow. star., 53, 208, 394.

8 BOPP Gramm. comp., I, 173, § 92 g.

9 Slow. star., 383 nota 31.

10 CURTIUS, 482.

11 BOPP, I, 397, § 183 b.

12 Noi admitem aci în text fericita corecţiune a lui MANNERT Geograph., VII, 8, carele pune oi> megâloi, căci pe ţărmul bulgar nu se varsă în Dunăre niciun râu mare, ci tot râuleţe, precum observă şi RAWLINSON, History of Herodotus, London, 1862, in8, t. 3, p. 36, nota 3. Constatăm însă că pentru porţiunea noastră proprie în interpretarea lui Erodot ambele lecture sunt indiferinţi.

13 Hist. Nat., III, 29.

14 APRILOV Denitza novobolgarskago obrazovanila, Odesa, 1841, in8, p. 104, 134.

15 Cf. SUIDAS, verbo: Agap Gupooi.

16 IV, 48 – 49.

23

1 IV, 23, 25.

2 IV, 27.

3 NADEJDIN, op. cit., 98 – 100.

4 HEEREN, I, 282, 299, 300.

— RENNEL, 437 sq.

— MANNERT, IV, 113 etc.

5 RITTER, Erdkunde, II, 691, 765, 792.

— GUIGNES, Mémoires de l'Academie des inscriptions, XXXV 451. – etc.

6 Trist., lib. III, el. 5.

7 Ib., V, 12.

8 Pont., lib. I, ep. 7.

9 Trist., III, 3.

24

1 BACHR, Excursus de gryphis, în op. cit., II, 653 – 5, unde grupează ipotezele contradictorii ale lui Volcker, Weltheim, Heeren, Ritter, Malte-Brun, Link etc.

2 Reprodus în URECHEA, Buletinul Instrucţiunii Publice.

3 NAKIELSKI, Miechovia sive promptiiarium antiquitatum Monasterii Miechoviensis, Cracoviae, 1634, inf., p. 10. Îl cităm mai cu preferinţă decât pe eraldiştii poloni Paprocki, Okolski etc., ca unul ce studiase după înseşi documentele originale istoria familiei Gryf.

4 Oeuvres completes de Buffon, ed. Flourens, Paris, s.a., t. 5, pl. nr. 95.

5 GERBE, Vautour, în ORBIGNY, op. cit., XIII, 48: „Le vautour fauve. Des hautes montagnes de la Hongrie, du Tyrol, de la Suisse, des Pyrenees, du midi de l'Espagne et de l'Italie”.

6 RZACZYŃSKI, op. cit., 430.

7 KLEIN, Historiae avium prodromus, Lubecae, 1750, in4, p. 43: „Vultur aureus, vultur fulvo colli, pectoris et pedum colore: the golden vultur, Gold-Geier. Superat magnitudine aquilam nigram”.

8 HEROD., VII, 125, 126.

— ARISTOT., Hist. Nat., VI, 31; VIII, 28.

— PAUSANIAS, VI, 5.

— PLIN., Hist. Nat., VIII, 16.

— AELIAN. III, 21 etc.

— Despre antica existinţă a leului chiar în Dacia, noi vorbim mai jos în studiul IV.

9 WILLUGHBY, Ornithologia e libri tres, Londini, 1676, inf., p. 35: „Vulturis aurei pellem ad nos aliquando

missam ex Rhoetis Alpinis, rostro adhuc et cruribus haerentibus dum contemplarer hoc modo descripsi. Multă hic vultur communia habet cum genere aquilae alpinae, sed per omnia major est”.

25

1 IV, 99.

— Despre accepţiunile cuvântului Kolrcoţ în Erodot, vezi SCHWEIGHAEUSER, Lexicon Herodoteum, Argentorati, 1824, in8, t. 2, p. 50.

26

1 Op. cit., 94 – 6, unde combate punct cu punct toate obiecţiunile lui Niebuhr, Grote, Thiriwall, Dahimann etc.

2 Persica, ap. PHOTIUM, Myriobibl., cod. XVII.

3 Ap. CLEMENT. ALEX., Stromat., V

4 Ap. JUSTIN., II, 5.

5 Miltiad., 3.

6 Geogr., VII, 3, § 14.

7 IV, 89.

8 MANNERT, IV 220.

— RENNEL, 102, 420.

— UKKERT, III, 2, p. 23.

— NADEJDIN etc.

9 Ub. die Abkunft d. Slow., 117 – 118.

10 Cronicul, I, 323.

11 Tagebuch des achten Feldzuges Suleiman’s wider die Moldau îl. 945, în HAMMER., Gesch. d. osm. Reichs, Pest, 1828, in8, t. 3, p. 699: „Isakdschi Iskelesi, Brucke uber die Donau geschlagen, und in der Moldau ubergesetzt”.

12 HEROD., IV, 141: „tâj te veaj arcâoaj papeâxe 8 iapopomeveiv fqv optatirv Kai rqv gefupav e-eu-e”.

— Faţă cu acest pasagiu, carele zice curat că podul lui Dariu se făcea şi se desfăcea la moment prin împreunarea sau separarea corăbiilor, nu mai menţionăm pe acei ce asicură cum că lângă Brăila (!) ar mai fi existând ruinele (!!) podului lui Dariu; dar ne pare rău că d. FRUNZESCU, Dict top., 157, a putut reproduce o

asemenea enormitate.

27

1 UKKERT, III, 1, p. 162: „Wir wollen hier bemerken, dass die Dunaumundungen grosse Veramderungen erlitten haben”. – C.f. monografia lui KRUSE, De Istri ostiis, Vratistaviae, 1820, in9, – BRUNN, La bouche de Kilia du Danube, în Journal d’Odessa, 1852, nr. 31, 32.

— KATANCSICH, De Istro, 19 – 22 etc.

2 Trist., II.

3 Germ., I.

4 IV, 47.

5 Segm. 7.

6 Ap. KATANCSICH, o.c., 19.

7 Tot cinci guri, ca şi Erodot, acoardă Istrului ALOR, ap. STRAB., VII, § 15; ARRIAN, Exped. Alex., I, 3, V 4; POMI? MELA, II, 1; SCHIMN., fragm., 29; LEO. DIAC., VIII, 1, şi alţii, pe care vezi-i în UKKERT, III, 1, p. 159, nota 75.

8 KLEEMAN, Voyage de Vienne a Belgrad et a Kilianova, Neufchatel, 1780, in8, p. 34: „Plusieurs geographes, et meme Busching pretendent que le Danube entre dans la Mer Noire par sept embouchures; ai verific avec soin ce fait, et je me suis convaincu qu’il n’y en avoit que cinq; car on ne compte point les petits bras qui forment les isles et viennent ensuite se joindre au plus gros”.

9 TROINITZKII, Ustiia Dunaia i ustî-dunaâskiia ostrova, în ziarul Odesskii Vâestnik, 1835, nr. 81 – 84.

28

1 IV, 99.

2 IV, 101.

29

1 Op. cit., 43, 47.

— Lindner observă foarte bine: „Dass sich Lucken im Texte finden wird, auch daher wahrscheinlich ist, dass Herodot I, 184, auf seine Erzählung der assyrischen Geschichte hinweist, diese aber în den erhaltenen Handschriften fehit”.

— Altfeli, în majoritatea cazurilor, teoriile lui Lindner sunt inadmisibile, depărtându-se cu totul de litera şi spiritul lui Erodot.

2 Beschr. d. Mold., 51.

— Vezi asupra acestei cestiuni al meu Arhiv istoric, în Columna lui Traian, 1870, nr. 51. p. 3.

3 Arrian, Ptolemeu, Pliniu, Claudian, Marcellin, Tabla Antonină, Tabla Peutingeriană şi alţii, indicaţi în FORBIGER, op. cit., III, 1099.

— Ca contemporan al lui Ovidiu, cel mai instructiv este STRABO, VII, 5, § 12 şi 6, § 1.

30

1 Dum tamen aura tepet...

2 At cum tristis hyems squalentia protulit ora, Terraque marmoreo candida facta gelu est.

3 Dum patet et Boreas et nix injecta sub Arcto... Nix jacet, et jactam nec sol pluviaeque resolvunt: Îndurat Boreas, perpetuamque facit.

Ergo, ubi delicuit nondum prior, altera venit: Et solet în multis bima maniere locis.

4 Tantaque commoti vis est aquilonis, ut altas Aequet humo turres, tectaqueranta ferat.

5 Turn liquet has gentes axe tremente premi.

6 Pellibus et şutis arcent male frigora braccis, Oraque de tot corpore sola patent.

Saepe sonant moti glacie pendente capilli, Et nitet inducto candida barba gelu: Nudaque consistunt formam servantia testare Vina: nec hausta meri sed data frusta bibunt.

7 Deque făcu fragiles effodiantur aquae.

8 et undas

Frigore concretas ungula pulsat equi: Perque novos pontes subter labentibus undis Ducunt Sarmatici barbara plaustra boves.

9 Ruris opes parvae, pecus et stridenţia palustra, Et quas divitias incola pauper habet.

10 Et cremat însorites hoştica flamma casas.

11 N-am volucri ferro tinctile virus inest...

12 Turn quoque, quum pax est, trepidant formidine belli Nec quisque presso vomere sulcat humum.

Aut videt, aut metuit locus hic, quem non videt, hostem.

Cessat iners rigido terra relicta situ.

Non hic pampinea dulcis latet uva sub umbra:

Non cumulant altos fervida musta lacus.

Poma negat regio.

13 Aspiceres nudos sine fronde, sine arbore campos; Heu! loca felici non adunda viro!

14 Nec tamen haec loca sunt ullo preţioasa metallo: Hoştis ab agricola vix simt illa fodi.

15 Se non Sarmatica tingitur illa manu. Vellera dura ferunt pecudes, et Palladis uti Arte Tomitanae non dicere nurus. Femina pro lana Cerealia munera frangit, Subpositoque gravem vertice portat aquam.

16 Non hic pampineis amicitur vitibus ulmus: Nulla premunt ramos pondere poma suo. Tristia deformes pariunt absinthia campi, Terraque de fructu quam sit amara docet.

17 Nec coelum patior, nec aquis assuevimus istis, Terraque nescio quo non placet lipsa modo.

18 Non domus apta satis, non hic cibus utilis aegro.

19 Quin etiam şic medicunt aliena locutum, Ut forêt amentis nomen în ore tuum.

31

1 Memorial portatif de chronologie, t. II, p. 799, şi Annuaire du Bureau des longitudes pour 1825, p. 157, ambele citate în BOUDIN, Trăite de geographie medicale, I, 233 – 36.

2 La Roumanie, p. 7: „Le climat de la Moldo-Valachie reunit les extremes les plus opposes; en hiver c'est le froid de Moscou; l'ete, les chaleurs de la Grèce. A proprement parler, on n'y rencontre que ces deux saisons, qui succedent brusquement l'une al'autre. L'hiver dure environ cinq mois, de novembre à la fin d'avril: pendant les quatres premiers, la neige couvre constamment la terre, et l'on ne peut voyager qu'en tra îneau”.

32

1 Trist., III, 12; Pont., III, 1; etc.

2 Cf. STRABO, VII, 4, § 5, şi 5, § 12 – SAMONICUS, apud LYDUM, De magistr. nom., III, 32.

3 Pont., II, 7.

4 MALDĂRESCO, op. cit., 26: „Nous avons reconnu trois especes de marais: le marais d'eau douce, le marais d'eau salee et le marais mixte. L'intensite des effluves qui s'en exalent est variable. L'expérience demontre que le marais d'eau douce est le plus inoffensif, que les effets deviennent plus funestes et plus redoutables avec les marais mixtes; le marais sale n'est dangereux que quand li se transforme en mixte. c'est ce qu'etablit de la maniere la plus evidente le remarquable rapport de Gaetano Giorgini sur les maremmes de la Toscane. Ce n'est pas seulement le mélange des caux de la mer avec les caux douces qui donne aux marais cette influence funeste; certains marais qui contiennent beaucoup de sels, de sulfate de fier, de sulfate de magnesie et de chlorure de sodiu, agissent de la meme maniere. Îl semble que les sels en dissolution dans ces caux, comme le fait remarquer M. le professeur Bouchardat, favorisent le developpement des myriades d'etres vivants qui, par la quantite plus grande de leur produit agissant comme ferment, donnent à la decomposition putride des vegetaux une rapidite considerable".

33

1 LEVY, I, 415 – cf. ORFILA et PARENT-DUCHATEL, Influence des emanations marecageuses, în Annales d'hygiene, Paris, 1834, in8, l-ere serie, p. 251: „Avec des degres plus ou moins grands et des differences dans l'intensite des effets, elle est la meme dans tous les pays et n'a pas varie depuis les premiers documents que nous fournit l'histoire" – FOISSAC, De l'influence des climats sur l'homme, Paris, 1867, in8, t. 1, p. 517: „Entretenus par des causes geologiques, la plupart des anciens marais subzistent encore; de nos jours, les Palus-Meotides ne sont pas moins insalubres qu'il y a 3.000 ans. La description

qu’a fait Hippocrate des habitants du Phase et de leurs maladies convient toujours aux Georgiens modernes. En 1855, M. Delenda de Santorin adressa al’ Academie imperiale de medicine un mémoire intitule: Coup d’oeil sur la pathologie d’Hippocrate comparée à la pathologie grecque contemporaine, dans lequel îl developpe les deux propositions suivantes: 1. on observe encore aujourd’hui, dans le climat de la Grèce, les maladies endemiques et epidemique decrites par Hippocrate; 2. parmi ces affections le génie intermittent, remittent, pernicieux, regne communement” – LITTRE, Oeuvres d’Hippocrates, Paris, 1839 – 61, in8, t. 2, p. 563: „La Grèce antique et la Grèce moderne sont, a 22 siècles de distance, affligees par les memes fievres”.

a BECQUEREL, 253 – cf. PRONY, Description hydrographique des marais Pontins, Paris, 1823, in4 – BURDEL, Recherches sur les fievres paludeennes, Paris, 1858, în 12.

b Trăite de geogr. med., II, 150: „Îl rezulte de ces documents, auxquels îl serait facile d’en joindre d’autres, que dans les localites palustres le nombre proportionnel des malades croit avec la prolongation du sejour”.

34

1 I, 417 – Cf. FOISSAC, I, 521: „On voit dans le pays Pontin des hommes tellement oedematies, que le doigt appuye sur les chairsy laisse un enfoncement”.

2 Apud MOREL, Trăite des degenerescences physiques, Paris, 1857, in8, p. 569 – Cf. RAICEVICH, Observazioni intorno la Valachia e Moldavia, Napoli, 1788, in8, p. 250: „Li abitanti del piano sono generalmente piu piccioli e deboli”.

3 Hist. Nat., IV, 18: „Gerania, ubi Pygmaeorum gens fuisse proditur: Cattuzos Barbari vocant, creduntque a gruibus rugatos” – Despre pigmeii din Asia, vezi CRESIAS, Indica, 11; despre cei din Africa, HECATAEUS, fragm. 266, ed. Müller; etc. Elementul comun al acestor relaţii este că toate se referă la câte o regiune palustră per excellentiam.

4 Trist., V 7.

5 SPIEGEL, în KUHN, Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung, Berlin, 1871, in8, t. 7, p. 101.

6 LANGLAIS, Collection des historiens de l'Armenie, Paris, 1867, in8, t. 1, p. 211; t. 2, p. 136.

7 HEROD., VII, 73 – Asupra importantei studiului limbii armene pentru înţelegerea anticităţii tracice noi revenim adesea mai la vale.

8 SUIDAS, v. niGra: plGX §" papă tioiv o bpax" bţ avGpwmo Koţ.

9 CANTEMIR, Divanul lumii, în a mea Arhivă istorică, II, 97.

10 KLAPROTH, Asia Polyglotta, Sprachatlas, Paris, 1831, inf., p. XXXII.

11 BRUGSCH, Hieroglyphisch-demotisches Wörterbuch, Leipzig, 1868, in8, t. 4, p. 1502.

12 HEROD., III, 37 – cf. HESYCHIU ŞI SUIDAS, ad. vocem.

— Ca exegeze, deşi foarte nesuficiinte, vezi BOCHART, Geographia sacra, Francofurti, 1667, in4, p. 791 şi MOVERS, Die Phoenizier, Bonn, 1841, in8, t. 1, p. 653.

35

1 De architectura, I, 4: „Item şi în paludibus mocnia constituta crunt, quae paludes secundum mare fuerint, spectabuntque ad septentrionem et orientem, aut inter spetentrionem et orientem, eaeque paludes excelsiores fuerint quam litus marinum, ratione videbuntur esse constituta. Fossis eram ductis aquae exitus ad littus, el, mari tempestatibus aucto, în paludes redundantia motionibus concitatur, marisque mixtionibus non patitur bestiarum paluştrium genera ibi nasci; quaeque de superioribus locis natando proxime littus perveniunt, inconsueta salsitudine necantur".

2 Sur les causes de l'insalubrite de l'air dans le voisinage des marais en communication avec la mer, în Annuaire de chimie, Paris, 1825, in8, 1 re serie, t. 29, p. 225.

3 Considerazioni sulla mal aria delle maremme

Toscane, Pisa, 1839, in8, tradus în Ann. de chimie, 3-e serie, t. 3, p. 324.

36

1 Românii din Dobrogea, în revista lui ALECSANDRI, România literară, Iaşi, 1855, in4, nr. 1, p. 19.

2 Despre cauzele mişcării, între celelalte, vezi BOSCOWICH, Reise von Constantinopel nach Lemberg, Leipzig, 1779, în 16, p. 49.

3 După statistica serbă oficială, care nu poate fi bănuită de a exagera cifra românilor.

4 SMITH, Wealth of Nations, I, 10: „În trades which are known to be very unwholesome, the wages of labour are always remarkably high. Unwholesomeness is a species of desagree-ableness, and its efects upon the wages of labour are to be ranked under that general head” – cf. STUART MILL, Principle of Political Economy, London, 1869, in8, lib. II, cap. 14: Of the differences of wages în different employments – ROSCHER, Die Grundlagen der Nationalokonomie, Stuttgart, 1871, in8, lib. III, cap. 3, § 169: Besondere personliche Unannehmlichkeiten der Arbeit etc.

5 Kniga Systima ili sostoianie muchammedanskiia religii, Petersburg, 1722, inf., p. 241.

37

a Descriptio Moldaviae, ed. Papiu, Bucur., 1872, in8, p. 128 – cf. GRATIANI, De Heraclide Despota, Varsaviae, 1759, în 16, p. 19: „Sunt loca vasta, et ab omni cultura hominum deserta propter continuas et repentinas Tartarorum incursiones”.

b Relaţioni Universali, Veneţia, 1600, in4, t. 1, p. 107: „Ma perche la provincia e aperta, soggiace grandemente ai Tartari Precopiti, che a guisa di locuste, corrono învedutamente adesso alle genti, e ne menano via le robbe ele personne”.

38

1 HEROD., IV, 78 – cf. THUCYD., II, 97.

2 HEROD., IV, 99, 125.

3 FLORUS, III, 5.

39

1 Op. laud., 127.

2 Cronicele ruse contemporane în KARAMZIN, II, nota 95 etc. Şi mai cu seamă în studiul meu: Diploma bârlădeană din 1134, în Traian, 1869, nr. 52.

3 ALECSANDRI, Poezii populare, balada Chira.

4 Pensées, part. 2, art. LXII.

5 BARONZI, Limba română şi tradiţiunile ei, Brăila, 1872, in8, p. 42, aduce acest proverbiu sub o altă formă poporană nu mai puţin energică: „A fi oltean cu gura plină de măsele”.

40

1 CAZALIS DE FONDOUCE, Congres d'archéologie prehistorique, în Revue des cours scientifiques, 1870, p. 169 – Aceeaşi opiniune, după cum ne-o indică însuşi d. Odobescu, o avusese deja FROHNER, La Colonne Trajane, Paris, 1865, in8, p. 92 – Nu vorbim nemic despre cărtecica lui RUECKERT, Die Pfahibauten und Völkerschichten Ostreeuropa's, Würzburg, 1869, in8, unde numai titlul este serios.

2 CAZALIS, l.c.: „M. Desor dit que l'on pourrait en effet, a premiere vue, croire qu'il y a des indices de stations lacustres dans des cabanes sur pilotis, figurees sur la Colonne Trajane. Mais şi l'on fait attention que les pilotis des cites lacustres ne se voyaient pas, le plancher qu'ils supportaient etant au niveau de l'eau; on doit plutot penser que ces figures reprezentent simplement des vedettes comme celles qui se trouvent sur les bords du Danube”.

3 Ibid., 201: „M. Bertrand trouve en ceci M. Desor trop afirmatif, car, şi cela peut être vrai pour l'âge du bronze dans une region determinee, ce ne saurait être pour cel âge pris en general. Les representation humaines etaient en effet tres ordinaires du temps d'Homere, qui vivait en plein âge du bronze”.

4 GASTALDI, Lake habitations of Italy, tr. Chambers, London, 1865, in8, p. 24 – 5: „Naturally în Switzerland,

they brought into use the firs, beeches, oaks and birches, which abound there; while here (in Italy) they had recourse to the common elm and chestnut".

5 L'homme avant l'histoire, trad. Barbier, Paris, 1867, in8, p. 127: „Un de mes amis, qui demeure a Salonique, în a dit que les pecheurs du lac Prasias habitent encore des huttes de bois construites sur l'eau comme au temps d'Herodote" – cf. LYELL, L'anciennete de l'homme prouvee par la geologie, trad. Chaper, Paris, 1864, in8, p. 17 – 18.

6 Despre generalitatea lor se pot găsi notele cele mai conştiincioase în clasica operă a lui KELLER, Die keltischen Pfahibauten în den Schweizerseen, Zürich, 1863, in4, passim, şi în PALLMANN, Die Pfahibauten und ihre Bewohner, Greifswald, 1866, in8.

7 GEBHARDI, Geographie et botanique de la Moldavie, în Bibliothèque Universelle, Geneve, 1849, in8, p. 94: „Dans les endroits encore inhabites le long du Danube, quelques fondrieres sont restees, pour attester du long sejour des caux de la mer dans ces parages, car non seulement, comme cela se remarque aussi dans les autres marais salins de la basse Moldavie, l'evaporation des caux par le soleil ardent de l'ete laisse la terre couverte d'une couche de se; mais il y a de plus ici, pour appuyer mon hypothese, la presence de plantes maritimes telles que les Salicornia herbacea etc". Apoi mai adaugă: „Principalement sur les bords du Danube et aux environs de Galatz, don't toute la partie basse occupe un terrain qui, il y a peu d'armees, n etait qu'un vaste marais salin, practicable seulement en băteau".

8 Excursiunea ştiinţifică de la Buceci, în Monitor, 1869, nr. 50.

9 Această succesiune este foarte bine indicată de FROHNER, op. cit., 11 – 30 – cf. ROSLER, 37, unde se bazează pe DIERAUER, Die dacischen Expeditionen, pe care noi nu ni l-am putut procura – Pe MANNERT, ENGEL, FRANKE etc., nu-i cităm, fiind ei cu totul înapoiaţi în exegeza Columnei Traiane.

10 RUETIMEYER, Untersuchung der Thierreste aus

des Pfahibauten der Schweiz, Zuerich, 1860, in4, p. 63 – DESOR, Les palafittes du lac de Neuchatel, Paris, 1865, in8, p. 15 – GASTALDI, op. cit., 56 – KELLER etc.

11 PALLMANN, op. cit., 88, 108, etc.

12 BOHM, Gesch. d. Tem. Ban., II, 218: „Dem General Mercy wurde ein Walach aus dem District von Karansebes vorgestellt, Janco Kovin mit Namen, der 172 und sein Weib Sara 164 Jahre alt war. Sie hatten beide 147 Jahr in der Ehegelebt und sind 1728 versterben. Der General liess sie portraitiren und schickte das Gemälde Kaiser Karl VI, der es în seiner Bildergallerie zu Wien aufstellen lies”.

13 FRUNZESCU, Dict. top., X-XI.

41

1 STRAB., II, 5, §11.

2 Ib., VII, 5, § 12 – Cf. AMMIAN. MARCELL., XXII, 8: „Pence prominet insula, quam circumcolunt Troglodytaie et Peuci, minoresque aliae gentes: et Histros quoniam potenţissima civitas et Tomi, et Apollonia, et Anchialos, et Odissos...”

3 STRAB., XI, 5, § 7.

4 Ib., XVII, 3, § 7 – Cf. TACIT., Germ., 16.

5 Ib., XI, 7, § 7 – Cf. LEVY, I, 551: „Les Kamtchadales pratiquent dans la terre des excavations, sortes de terriers, dans lesquels ils se refugient contre l’excesive froidure de leur climat”.

6 FESTI et FLACCI, De verborum significatione, ed. Dacerius, Amstelodami, 1699, in4, p. 69.

7 FREUND, Le grand dictionnaire de la langue latine, tr. Theil, Paris, 1855, in4, t. 1, p. 431: „Casa Romuli, grotte couverte de paille sur le mont Capitolin”.

8 Pont., IV 10.

9 STRAB., V 4, § 5 – Cf. HOM., Odyss., 12 – HESYCH., v. Kimmepioţ.

— HEROD., IV II, despre cimen lângă Nistru – cf. BELLERMANN, Ueber die Katakomben zu Neapel, Hamburg, 1839, in4, p. 108 sq – RAWLINSON, On the Cimmerians, în Hist. of Herod., III, 150 – 156 etc.

— Despre cimen şi „bordeiele” lor noi vorbim pe larg în vol. II, stud. IV, §II.

10 DOUSA, De itinere suo Constantinopolitano, Lugdini Batavorum, 1599, în 16, p. 17.

11 MACMICHAEL, Journey from Moscow to Constantinople, London, 1819, in4, p. 105: „we halted for the evening, and took up our abode in the most wretched cabin either of us had ever witnessed; it was the cavern of a Troglodyte; an almost roofles out-house, full of poultry, formând the vestibule to the souterrain, into which we descended by three steps, and where we found two women and three children, squatting round some lighted sticks burning on a hearth...”

12 Ibid., 106: „My companion had been in the huts of Nubia and Egypt, and I had occasionally myself been but indiferently accomodated în Finland, Sicily and Greece; but we both agreed, that this was the most miserable hole în wich we had ever been obliged to pass the night”.

13 De architect., II, 1.

14 Excursiunea arheologică din anul 1869, Bucureşti, 1869, în 16, p. 7.

42

1 RAICEVICH, op. cit., 228: „Sfuggono sempre le strade maestre, e cercano un qualche fosso, o terreno basso, per non essere veduti dai passagieri, e soggetti a’rapine, e vessazioni” – Nu înţelegem de unde va fi luat WILKINSON, op. cit., 142, altminterea scriitor foarte serios, descrierea de tot fantastică a bordeielor române: cu un cât pe sub pământ şi cu un altul dasupra, şi-apoi aceasta „dans toute l’etendue des principautes, toutes de la meme grandeur et bâties de la meme maniere”!!

— Nu mai puţin neexacţi sunt UBICINI, 204 şi FROEHNER, 37. a AVRIL, Voyage pour decouvrir un nouveau chemin à la Chine, Paris, 1692, in4, p. 333 – 46, o întreagă relaţiune despre Moldova, pe care noi am reprodus-o textualmente în Arhiva istorică, I, 2, p. 13: „Dans la partie orientale, qui conţine à la Tartarie, ou les Paisans et tous ceux qui ne demeurent pas dans quelque

ville de defense, sont contraints de se faire des loges sous terre pour eviter la fureur de ces ennemis du nom Chrétien”. b Despre bordeiele în Oltenia, iacă ce zice d. ION IONESCU, Agricultura din Mehedinţ, 151: „La câmpie, unde lipseşte pădurea şi unde a fost totdauna frică de năvălirea şi stricăciunea turcilor, şi mai cu seamă de frică de a se arăta omul avut, casele sunt făcute în pământ şi de pământ, sunt ceea ce numim bordeie învelite cu pământ. În plasa Blahniţa şi Câmpul sunt bordeie făcute în pământ cu păreţi de cărămidă, sunt bordeie mai bune, mai igienice şi mai comode decât însăşi casele. În genere, bordeiele au două încăperi: o cameră numită odaie, şi un antreu numit cuhnie. Bordeul are 2 stânjeni lungime. Groapa aceasta se face într-o zi de către opt oameni. Pentru acoperimântul bordeiului se pune în pământ două furce, una la un capăt şi alta la altul; pe furcele acestea se pune o grindă în lungul bordeiului. Grinda trebuie să fie groasă. Pe grindă, care este de o jumătate stânjen afară de pământ, se pun martaci un capăt spre grindă şi cu altul pre pământu’ de la marginea bordeiului. Peste martaci se pune o leasă de nuiele, peste dânsa paie şi peste aceste pământ ca de o palmă şi mai bine în grosime. Intrarea în bordeie se face pre un gârlici acoperit ca şi bordeul, prin care se pogoară şi se ieşie din bordei. Un bordei costă 147 lei”.

43

1 DU CANGE, Gloss. med. lat., I, 728.

— MERLIN, Repertoire de jurisprudence, 5-e ed., Paris, 1827, in4, t. 2, p. 242: „Borde, on nomme ainsi dans quelques provinces une petite ferme, moins considerable que la metairie”.

2 Grammatik der romanischen Sprachen, Bonn, 1836, in8, t. 1, p. 54.

3 BOPP Gramm., I, §78.

4 Wort. d. goth. Spre., I, 285.

5 Lex. Bud., 63.

6 Ibid., 75.

7 Ib.

8 DELITZSCH, Studien uber indo-germanisch-

semitische Wurzelverwandtschaft, Leipzig, 1873, in8, p. 50 – 51.

9 PICTET, II, 96, 131, 135.

— CURTIUS, 279.

— FICK, Wörterbuch derindogermanischen Grundsprache, Göttingen, 1868, in8, p. 125 – PORT, Wurzelworterbuch der indo-germanischen Sprachen, Detmold, 1869, t. 2, part. 1, p. 462. – etc.

10 HAHN, Lex., 16.

11 FROEHNER, op. cit., nr. 20, p. 95.

44

1 De re rust., I, 57: „Quidam granaria habent sub terris, speluncas, quas vocant oeipo-oţ. ut în Cappadocia, ac Thracia".

2 Hist. Nat., XVIII, 73: „Utilissime tamen servantur în scrobibus, quos siros vocant, ut în Cappadocia et in Thracia".

3 Hist. Alexandri, VII, 4: „Tritici nihil aut admodum exiguum reperiebatur. Siros vocabant Barbari: quos ita solerter abscondunt, ut, nisi qui defoderunt, învenire non possint. În iis conditae fruges crant" – Despre Germania, cf. TACIT., De mor. Germ., 16, unde însă lipseşte orice indicaţiune topografică.

4 l'âge du bronze ou les Semites en Occident, Paris, 1866, in8, p. 247, 255, 256: „Ces Britons, chez qui nous conduisons les Allophyles, avaient certaines coutumes égyptiennes et semitiques, qui corroborent notre hypothese. Ils conservaient leurs bles dans des silos. Le grenier souterrain, qui suppose un sol tres-sec et par consequent un climat chaud, ne peut être en Angleterre qu'une importation étrangere, venue du sud etc."

5 De re rustica, I, 6.

6 DR. FELIX, Salubritatea satelor, în Tractat de higienă publică, Bucureşti, 1870, in8, t. 1, p. 388 – BECQUEREL, op. cit., 334 – LEVY, etc.

7 ROUGEMONT, op. cit., 82.

8 Ne pare rău că nu avem în mână scrierea lui SELIG CASSEL, Magyarische Alterthuemer, Berlin, 1848, in8, pe

care o cunoaştem numai din citaţiunile lui VIVIEN DE ST. MARTIN, Études de geographie ancienne, Paris, 1852, t. 2, p. 71.

— Am fi curioşi de a şti dacă el a surprins importanţa lui şir maghiar şi originea-i tracică.

9 Româneşte finalul – oadă, în celelalte limbi romanice – oda şi – aţa, este câte o dată o simplă lungire fonetică, alte dăţi o întărire a ideii cuprinse în porţiunea cea radicală a cuvântului, după cum vezi în DIEZ, Grammatik der romanischen Sprachen, Bonn, 1838, in8, t. 2, p. 292, unde aduce ca exemple: span. nu vadă, portug. brivăda, ital. lombata, lunata etc.

10 Lexicon Valachicum, 645.

11 Ibid., 644 şi 206.

12 HEROD., VII, 73: Apmevioi 8° Karî pep Fp-oyeţ cocoaxato, covteţ Fpuyrâv ăpoi Koi – cf. STEPHAN BYZ., v. Apmevla.

13 XENOPH., Anab., IV 5, 25 – DIODOR. SICUL., XIV 28, după traducerea lui Hofer, t. 2, p. 389: „En traversant les montagnes de rărmenie... l'armee entiere aurait peri, şi elle n eul pas bientôt rencontre des villages remplis de vivres. Dans ces villages, le betail etait garde dans des souterrains ou on le faisait descendre; les hommes entraient dans les maisons par des echelles...” – O imagine a bordeiului armean vezi în WEISS, Kostumkunde, Handbuch der Geschicte des Tracht, des Baues etc., Stuttgart, 1860, in8, t. 1, p. 467.

14 PICTET, op. cit., II, 280, crede că forma primordială a şirului a fost o coafă sau un vas cu grâu îngropat în pământ. D. Ion Ionescu, citat în paragraful ce urmează, constată în adevăr că până astăzi gropile alimentare în România „se fac în forma unei carafe”.

15 Despre posibilitatea în limba sanscrită a unei forme cu f lângă o formă cu sanume în grupul iniţial şi – fr, vezi PORT, Wurzelworterbuch, t. 1, part. 2, nr. 239; t. 2, part. 1, nr. 526 etc.

45

1 Lecţiuni de agricultură, 142 – 3.

2 O caracteristică foarte nemerită a naturii fizice din Ialomiţa, vezi în Dr. KAPAKASA, Topogpafla Ti Blaclaţ, Bucur., 1830, in8, p. 375 – 6.

46

1 Kosmos: „Die Völker tragen die Livree der von ihnen bewohnten Gegenden”.

2 Pont., IV 2.

3 Trist., III, 2.

4 Ibid., III, 3.

5 Ib., V, 1 – cf. Pont. I, 2, vers. 108 – 114.

6 Pont., IV 8.

7 Pont, IV 10.

8 Ibid., IV, 7.

9 Trist., III, 10.

10 Pont., I, 8.

11 Trist., V 7.

12 Pont., I, 2; II, 1.

13 Trist., V 7.

14 Pont., IV 9.

15 Ib., I, 5.

16 Ibid., vers. 107.

17 Ib., III, 8.

18 Trist., V 7; Pont., IV 13; Trist., III, 14 etc.

19 MANIL., Astronomicon, III, vers. 708 – 740.

20 Geogr., III, 10 – cf. STRABO, VII, 3, § 2: „ot ăia XoiKoi Ik-Gai Kai Zâpâtai kai gâp vw avamemi Ktai tama ti eGvq toaţ epa-i kai ti Baotaprikî, mâllov °v toaţ ektoţ „Iotpou ăllî kai toaţ evtoţ”.

21 Cf. SAFARIK, Slow. star., 279.

22 FLOR., IV 12 – cf. STRABO, VII, 3, §14.

23 ARRIAN., De venat., cap. 23 – Tact., passim, unde numele geţilor se găseşte numai o dată, chiar la ţinea cărţii, p. 96, ed. Blanchard.

— APPIAN, un alt scriitor foarte ponderos, tot din epoca lui Traian, confundă pe geţi cu bastarnii, Macedon.,

IX, 1 şi XVI, 2 – DIO CASS., LI, 23, face din bastarni sciţi.

47

1 CIACONI, Historia utriusque belli Dacici, în CIPARU, Arhiv pentru filologie, Blaj, 1867, in4, p. 135: „Tertius hic fuit cum hoste congressus, în quo mulţi pedites Daci, equites Sarmataie ceciderunt...” – FRONER, op. cit., passim, vede la tot pasul în Columna Traiană pe parţi!

2 STRABO, VII, 3, § 10 şi 13.

3 Ibid., VII, 4, § 17: ot îâugeţ – Zapmâtai... PLIN., H.N., IV, 12: „Jazyges Sarmataie”. – TACIT., Annal., XII, 29: „eques e Sarmatis Jazygibus...”. Id., Hist., III, 5: „principes Sarmatum Jazygum...”

4 DIO CASS., LXVIII, ÎI – Cf. PLIN., H.N., IV 12, despre ostilitatea între daci şi iazigi – Ca monografie despre iazigi, deşi slabă, vezi HENNIG, De rebus Jazygum, Regiomonti, 1812, in8.

5 Inscripţiunile în FROHNER, op. cit., 151 – 62 – Numismele în FABRETTI, De Columna Trajani syntagma, Romae, 1683, inf., p. 269 – 314 – Apoi ORELLI, KOHEN etc.

6 STRAB., VII, 3, § 13 ad finem.

7 MARTIAL, Epigram., VII, 2 – NIEBUHR, Kl. hist. Schr., I, 394, nu şi-ar fi dat osteneala de a căuta exclusivamente printre sarmaţi pe „geharnischten Reuter” din Columna Traiană, dacă-şi aducea aminte disticul lui Marţial.

48

1 STRABO, VII, 3, § 13.

2 Ib., VII, 3, § 14.

3 LAXMANN, Von der Moldau und Bessarabien, dentâi svedeste în Tidningar utgifne af et Sălskapi Abo, 1773, nr. 19, apoi tradusă în SCHLOZER, Briefweschsel, Göttingen, 1780, in8, t. 4, p. 226: „Wenn man Akkierman ausnimmt, se ist în ganz Bessarabien fast kein Baum zu finden. Die armen Hasen mussen sich unter dem Papaver Rheas, der Phlomis flos venti, oder einem von der Mus Schijăpus und Talpa vulgari aufgeworfenen Erdhugel

verstecken”.

4 Cf. PLIN., H.N., IV, 25 – Cf. FLOR., IV 12: „Daci montibus inhaerent” – Cf. STATIUS, Theb., I, vers. 20: „E conjurato dejectos vortice Dacos” – Id., Silv., III, 3, vers. 169: „Quaeque suum Dacis donat elemenţia montem” – etc.

5 Pont., I, 3.

6 SUID., ad vocem – MARCELL., Vita Thucyd., zice că numele patronimic a lui Tucidide, după cum e consemnat chiar în epitaful istoricului, era Opolor, nu Olopoţ.

— Un rege al geţilor din secolul ” înainte de Crist se numea de asemenea Oroles, vezi JUSTIN., XXXI, 3.

7 THUCYD., II, 96 – ROESLER, Rom. Stud., 27, citează pasagiul lui DIO CASSIUS, LI, 22, despre primitiva lăcuire a dacilor în Rodop, şi cunoaşte foarte bine mărturia lui STRABO, VII, 3, § 12, despre identitatea între Aakol şi Aâoi; ei bine, neste călăuze atât de pozitive nu-l conduc totuşi la Tucidide – Şi mai obstinat este UKKERT, III, 2, p. 598, nota 9, unde se mulţumeşte pur şi simplu cu dogmatica frază dată ca axiomă: „Daker werden erst viel spător genannt”.

8 II, 98.

9 VII, 27.

10 VALER. MAXIM, III, 2, § 12.

11 DARWIN, op. cit., I, 125: „Rengger (Saugethiere von Paraguay, p. 4) attribuie la minceur des jambes et la grosseur des bras des Indiens Payaguas au fait que leurs generations succesives ont passe la presque totalite de leur vie dans des embarcations, presque sans se servir de leurs membres inférieurs. D’après Cranz (History of Groenland, 1, 230), qui a vecu longtemps chez les Esquimaux, les indigenes admettent que le talent et la dexterite à la peche du phoque, art dans lequel ils excellent est hereditaire; îl y à la reellement quelque chose de vrai, car le fils d’un pecheur de phoques celebre se distinguera meme lorsqu îl aura pierdu son pere pendant son enfance; dans cera caz, c’est autant l’aptitude mentale que la conformation du corps, qui paraissent être

hereditaires. On assure qu'a leur naissance les mains des ouvriers sont en Angleterre plus fortes que celles des classes aisees. Chez les enfants, deja longtemps avant la naissance, l'epiderme de la plante des pieds est plus epais que sur toute autre partie du corps, fait qui, a n'en pas douter, est du aux effets hereditaires d'une pression excercee pendant une longue serie de generations…"

12 JOURDANET, Les altitudes de l'Amérique tropicale comparées au niveau des mers, Paris, 1861, in8; L'air rarefie dans ses rapports avec l'homme malade, Paris, 1862, in8; Note sur l'anemie dans ses rapports avec l'altitude, în Seances de l'Acad. de medecine, 1863, 10 martiu: câtetrele citate de BECQUEREL, 168, carele adaugă: „Lorsque des individus habitent dans des lieuxtres-eleves au dessue du niveau de la mer, îl survient dans leur constitution, dans leur temperament, dans leur habitudes, des modifications physiologiques qui's harmonisent avec le milieu rarefie au sein du quel ils vivent. Ces modifications de constitution sont specialement les suivantes: l'appetit devient vif, ardent, facile; les digestions rapides. La respiration et la circulation's executent avec une frequence plus grande, qui finit par devenir habituelle et tout a fait normale. La respiration devient en meme temps ample, puissante. L'ascension a lieu desormais sans dyspnee, la voix se fait entendre a de grandes distances et sans fatigue. L'exercice musculaire est bien supporte. Les montagnards sont agiles, vifs et ardents…" – Cf. FOISSAC, I, 312.

13 LEVY, II, 296.

49

1 HEROD., IV, 10.

2 Ib, IV, 104.

3 Pont., 1, 8 – Ovidiu el însuşi întrebuinţează nu numai Ister, ci şi Danubius, bunăoară Pont., IV 10 etc.

4 Geogr., VIII, 3, § 13.

50

1 Ovide, Paris, 1857, in8, p. 841.

2 Ibid. 844.

3 LUCAN., II, 50, 418.

— OVID., Trist., V, 1; Pont., I, 8; III, 5.

4 FLOR., IV 12 – Variantele acestui nume în clasici, vezi în FORBIGER, III, 329.

5 Dreptul public al românilor, Iaşi, 1867, in8, pag. 69.

6 FORBIGER, III, 745 etc.

7 ALBINOVANI – fragmenta, ed. Gorallus, Amstelodami, 1715, n-8.

— De morte Drusi, ed. Beck, Lipsiae, 1784, in8.

8 Ap. CICER., Orat., XLV, 152 – Cf. UKKERT, III, 1, p. 148.

9 FORBIGER, III, 492, 713.

10 OVID., Ibis., vers. 138: Dum ţepidus Gangus, frigidus Ister erit.

— Cf. Pont, III, 2.

11 Geogr., III, 8.

12 Epit. Xiphil.

13 KATANCSICH, Orbis antiques ex Tabula Peutingeri, Budae, s.a., in4, t. 1, p. 380.

51

1 HOEFER, Histoire de la chimie, Paris, 1866, in8, t. 1, p. 43.

— Cf. MIHĂILESCU, Mineralogia, Bucur., 1870, in8, t. 2, p. 177 – Cf. LOCKE, L'Entendement humain; trad. Coste, Amsterdam, 1729, in4, p. 373.

2 PICTET, Origines, I, 154 – 5.

3 CURTIUS, Griech. Etymol., 191, 193.

4 NEMES., Cyneg., v. 319.

5 OVID., Metam., XV v. 351.

6 VIRG., Aen., VII, v. 26.

7 HORAT., Epist., I, 2, v. 26.

8 WEBER, Etymologische Untersuchungen, Halle, 1861, in8, p. 77, nota.

9 KLAPROTH, Sprach-atlas, XXVIII, XXIX etc.

10 HEROD., IV, 8 – 10.

11 BANDTKIE, Dzieje narodu polskiego, Wrocław, 1835, in8, t. 1, p. 5 – Cf. SCHULLER, Romänische Volkslieder, Hermannstadt, 1859, în 12, p. IV: „Wenn wir

daher cine romänische Sage, nach welcher Herkules die jungste und wildeste von drei Schwestern an der Tscherna aus einer Felshoehle, în welcher sie nackend wohnt, herauslockt, und umărmt, mit der Herodotischen Agathyrsensage, nach welcher Herkules în Scythenlande mit der in der Felshoehle wohnenden Schlangenjungfrau Echidna den Stammvater der Agathyrsen Agathyrsus erzeugt, vergleichen; so wird diese Zusammenstellung allerdings durch die Thatsache gerechtfertigt, dass die Agathyrsen în den Gegenden gewohnt haben, în welchen spaeter die Daken auftraten”. Pe cât de convingătoare analogia stabilită de Bandtkie, tot pe atât de fictivă va apărea orişicui asemănarea închipuită de Schuller între tradiţiunea erodotiană despre cei trei fraţi din Sciţia şi între legenda românească despre cele trei surori în balada „Erculean”.

12 Ap. KARAMZIN, t. 2, nota 318: „perebredosta Dnâepr i poadosta v Olto”.

13 Chronicon Dubnitzense, ap. PODHRADCZKY, Chronicon Budense, Budae, 1838, in8, p. 320.

52

1 Un act din 1538 în VENELIN, 164: „Szerban vei ban Zsil schi”.

2 BOLLIAC, Poezii naţionale, Paris, 1857, in8, p. 1.

3 Act din 1429: „na Juli selo Czauri...”, în VENELIN, 56; altul din 1480: „da şi uzmet vamu na Jilie” Ibid., 122 etc.

4 Vezi în Arhiva istorică, III, 190, probe documentale cum că până la 1450 românii din Dacia ziceau urecle, iar nu ureche, adică nu muiaseră pe l.

5 Topogr. de la Roum., 7.

6 De reb. Get., XXII.

7 Geogr., IV, 14.

8 IORNAND., XXII.

— Cf. ZEUSS, Die Deutschen und die Nachbarstämme, München, 1837, in8, p. 447 – 8 – Cf. SAFARIK, Slov. star., 408 – etc.

9 Această înlocuire a lui cu dj ne întâmpină în

documentele române foarte vechi. În Arhivul Statului din Bucureşti, Actele monastirii Neamţ, legătura 21, nr. 4 şi 7, se află în original două crisoave moldoveneşti, care se confirmă reciproc, ambele având în vedere aceleaşi moşii; unul din 11 martiu 1445 şi celălalt din 8 decembre 1453; în cel întâi găsim numele propriu: „Barbă Jamăru”, în cel al doilea: „Barbă Giamăru”.

10 Despre analogia semivocalei latine cu sanscritul y, din care de asemenea derivă dj în limba zendă, vezi o interesantă observaţiune a lui BOPP, Grammaire des langues indo-européennes, trad. Breal, Paris, 1866, n-8, t. I, p. 109 – Cf. LOUMYER, De la prononciation du Grec et du Latin, Bruxelles, 1840, in8; RAPP, Physiologie der Sprache, Stuttgart, 1836 etc.

11 SEULESCU, Glosariu, în Albina românească, suplem. la nr. 11, 1845, verbo: jold.

12 DU CANGE, Gloss. med. graecit., 1356.

13 Id., Gloss. med. lat., v. sacum.

14 Origines indo-européennes, I, 139 – Cf. SCHULLER, Siebenbuergen vor Herodot, 100: „Unstreitig gehoert jedenfalls siebenbuergische Flussname Schyl zu den aeltesten Silis” – Cf. STEUB, Ueber die Urbewohner Raetiens und ihren Zusammenhang mit den Etruskern, München, 1843, in8, p. 123: „Das Thema sul, von welchem das mehrfach vorkommende Sils, Silz, în den Urkunden Sules, Sulles und Sill, Flussname, urkundlich Sulla kommt, ist wohl ein und dasselbe mit sal”.

15 STAT., Theb., lib. X, v. 867.

16 CORSSEN, I, 71: „Insula ist ausgegangen von der Wz. sar –, sal –, mit der Bedeutung fliessen; insula bedeutet also: im Fluss befindlich, im Wasser befindlich”.

17 CURTIUS, Griech. Etym., 297.

18 SCHLEICHER, Formenlehre der kirchenslawischen Sprache, Bonn, 1852, in8, p. 130, 136.

19 PORT, Wurzelwoert., I, 732.

20 PAULI, Preussische Studien, în KUHN, Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung, t. 7, Berlin, 1872, in8, p. 179.

21 PLIN., H.N., VI, 7.

22 Ibid., V, 1, 8.

53

1 Agricult. În Mehedinţ., 72 – 73.

2 Documentele mrii Tismana, legătura 40, nr. 6, în Arhivul Statului: „kako şut dali's s nichni duszi Zachariev i czet otezinu Turezani ot zsiltzu u gor, a oczina Manâulovi Stanov est pol ot zsiltzu u dol”.

3 Ibid.: „i chotarul da se znaet ot usta zsiltzov”...

54

a VENELIN, 10.

2 Ibid., 56.

3 Actele monastirii Tismana, legătura 14, în Arhivul Statului din Bucureşti.

4 FRUNZ., Dict. top., 128.

5 Valachia cis-alutana în suos quinque districtos divisa, în KOLESERI, Aurăria romano-dacica, ed. Seivert, Posonii, 1780, in8.

55

1 UJFALVY DE MEZO-KOVESD, La Hongrie, Paris, 1872, in8, p. 45.

2 HAHN, Alban. Stud, Gramm., 40.

3 BOPP Gramm., § 931 – 936 – SCHLEICHER, Compendium, § 230. – etc.

56

1 ALECS., Poez. popor., 1.

2 Ib., 12.

3 SERREA, Visul lui Titan, în Columna lui Traian, t. 3, p. 55.

— Nu înţelegem cum de a putut d. CIPARIU, Gramatica limbii române, Bucur., 1869, in8, t. I, p. 350, să-şi închipuiască că andru este o „terminaţiune deminutivă”, citând ca exemplu pe căţelandru. În acest cuvânt numai „căţel” e deminutiv, pe când – andru, din contra, îl agmentează, dându-i accepţiunea de: ce de mai căţel.

4 AHRENS, De dialecto dorică, Gottingae, 1843, in8, p. 48.

5 FICK, Vergleichendes Wörterbuch der indo-

germanischen Sprachen, Göttingen, 1871, in8, p. 184.
6 HEROD., VII, 61.
7 Ibid., VI, 98.
8 HESYCH., v. Ăptaâoi.
9 Ibid., v. Ăpt8 eţ – cf. STEPHAN. BYZANT., v. aptaioi.
10 RAWLINSON, On the derivation and meaning of the proper names of the Medes and Persians, în History of Herodotus, London, 1862, in8, t. 3, p. 445.
11 JUSTI, Handbuch der Zendsprache, Leipzig, 1864, in4, p. 30.
12 Ibid.
13 Origines, I, 33.
14 Griech. Etymol., 317, nr. 488.
15 Ap. FRUNZESCU, Diction. topogr., 253.
57
1 PICTET, Origines, I, 452.
58
1 Geogr., III, 2, p. 603: „Rhabon = Schyll”.
— KATANCSICH, De Istro, 47, crede că e Mureşul, uitând că acesta nici în Dunăre nu se varsă, nici între Olt şi Temes nu curge, nici aproape de gura Cibrului nu se află, trei condiţiuni esenţiale pe care toate le satisface Jiul.
2 Geographie de Ptolemee, ed. Sewastianoff, Paris, 1867, in4, mai., p. XXXII ŞI LXXVIII.
60
1 Lexicon Budanum, 200.
2 MIKLÓSICH, Lexic, 190.
3 Târgovistea, în Columna lui Traian, t. 3, p. 301.
4 Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen, Wien, 1872, în 4, p. 22: „Das Suffix – itzá tritt an Substantiva und an Adjectiva; im ersteren Falle bildet est Deminutiva; im letzteren substantiviert es”. Probe de a doua specie: Belitza, Blatnitza, Borovnitza, Brankovnitza, Brestovitza, Breznitza etc., între care Dubovitza, Dubstitza, Dubnitza, de aceeaşi radicală cu Dâmboviţa.
5 VAILLANT, I, 86.
6 Supra, nota 3.

7 Actele mrii Cozia, legătura nr. 40, în Arhivul Statului din Bucureşti.

8 DOBROWSKI, Institutiones linguae slavicae, Vindobonae, 1822, in8, p. 307: „Aliqua pro itzá amant nitza: pievnitza, kormitelnitza, chranitelnitza etc.”

9 Historia, rec. Bekkerus, Bonnae, 1734, in8, p. 257, 279.

10 Chronographia, rec. Classen, Bonnae, 1839, in8, t. 1, p. 425 – cf. ibid., ANASTASIUS, Historia ecclesiastica, t. 2, p. 129.

11 Slow. staroz., 567, 568.

12 Cron., I, 116 – Sincai aduce numai pe Teofan nu şi pe Teofilact, carele însă acesta este mai important.

13 În Chronicon. Budense, 329: „cum exercitu predicto fluvium Iloncha, ubi forţalicia et propugnacula crant per Vlachos firmata, potenter expugnando pertransiens”.

— În paleografia latină n şi u scriindu-se în acelaşi mod, avem tot dreptul de a corege Iloncha în Iloucha.

14 Ibid.: Domboycha”.

— Cf. MIKLÓSICH, Die slav. Ortsnamen, p. 19, § 7, şi p. 22, § 20.

15 THEOPHYL., lib. VI, cap. 8 – Cf. STRITTER, II, 58.

16 Ib., VII, 5.

17 THEOPHAN, t. I, p. 426; t. 2, p. 129.

18 KARAGICI, Lex. serb., 246, ad voces Jalovitza şi Ialovka.

— MIKLÓSICH, Lex. Palaeost., 1145, verbo Ialow.

— PFUHL, Lausitzisch – Wendisches Wörterbuch, Budissin, 1866, in8, p. 230: „Ialowy, unfruchtbar, gelt”. – etc.

19 MENANDER, ap. STRITTER, II, 48.

20 Bibliotheca Patrum, Lugduni, 1677, inf., t. 5, p. 773.

— Această importantă comunicaţiune o datoresc răposatului meu părinte A. HAŞDEU, trămiţându-mi-o la 1870 în urma publicării studiului meu: Limba slavică la români, în ziarul Traian.

21 De reb. Get., V: „Hi paludes silvasque pro civitatibus habent”.

22 Strategicum, XI, 5.

23 Pont., III, 1.

24 Trist., III, 10.

61

1 LAURIAN, Istriana, în Magaz. ist., II, 119 – 121.

2 KATANCSICH, Tab. Peut., I, 373 – Geogr. epigraph., II, 233, 294, 312.

3 SAFARIK, Abk. d. Slaw., 177 – CZERTKOV O pereselenii rakiâskich plemen za Dunai, Moskva, 1851, in8, passim.

— KATANCSICH, Tab. Peuting., etc.

4 ALECSANDRI, Poezii populare, ed. 2, p. 14.

5 BOCKING, I, 108 – 9.

6 De aedif., IV 6.

7 SULZER, Gesch. d. trans. Dac., I, 141.

8 MIKLÓSICH, Ortsnamen, 11 – 12.

9 FICK, Veral, Wörterb., 517.

10 QUINTIL., I, 4: „Quare minus mirum, şi în vetustis operibus urbis nostrae, et celebribus templis legantur Alexanter et Cassantra”.

11 În unele manuscripte se citeşte ppo8 lapra, vezi GRIMM, Gesch. d. deutschen Spre., 808.

12 PICTET, I, passim.

13 BRUGSCH, Hieroglyphisch-demotisches Wörterbuch, Leipzig, 1868, in8, t. 2, p. 478: „Pir, se rapportant aux plantes, embrasse les idees de pousser, germiner, croatre, vegetation qui se renouvelle etc.”

14 Lexic. Budan., 770 – Cf. MEIER, Opisanie Oczakovskiia zemlie, Petersburg, 1794, in8, p. 135: „po moldavski zyrn – solanum nigrum”.

15 BARCIANU, Rumänisch-Deutsches Wörterbuch, Hermannstadt, 1868, in8, p. 295.

16 BARONZI, Limba română şi tradiţiunile ei, Brăila, 1872, in8, p. 132: „Zâmă, solanum nigrum”.

17 PONTBRIANT, Dicţionar româno-francez, Bucur., 1862, in8, p. 791.

18 BARCIANU, op. cit., 294.

19 LITTRE et ROBIN, Dict. de medecine, Paris, 1873, in8, p. 564: „Etiole, se dit d'une plante qui, ayant cru dans un endroit obscur ou peu eclaire, n-a fourni que des pousses greles etc."

20 FRUNZESCU, Dict. top., ad voces.

21 I. IONESCU, Agricultura din Putna, Bucureşti, 1860, in8, p. 45.

22 Arhiva istor., I, 1, p. 35 – De la români acest nume a trecut şi la vecinii noştri serbi, unde se dă însă numai femeilor. Vezi KARAGICI, Lex., 314, v. Zina.

23 SCHLEICHER, Compendium, §182.

24 PORT, Etymol. Forsch., ed. 2, II, part., 1, 263.

— FICK, op. cit., 38.

25 FICK, 104.

26 CURTIUS, Griech. Etym., 245.

27 HAHN, Alban. Stud., Lex., 30.

62

1 Nouvelles historiques de la Moldo-Roumanie, Iassy, 1859, in8, t. 1, p. 84.

2 Ibid., 37.

3 FRUNZESCU, Dict. top., 263.

4 „Se nannten die Bruder Jarosław und Hawel, die Sohne Marquard's, des Castellans von Teschen, die von ihnen um's J. 1241 erbaute Burg Lowenberg (jetzt Lămberg), da sie cinen Lowen im Wappen fuhrten; Wok, der Sohn und Enkel zweier Witek von Prczic, deren Wappen cine Rose war, baute zwischen 1241 und 1246 die Burg Rosenberg. Zdistaw, ein Sohn des Diwisz von Diwiszow, konigl. Hofmarchalls im J. 1224, erbaute im J. 1242 die Burg Sternberg. Boresz, der Sohn Bohuslaw's, Enkel Slawek's von Osek, nahm den Nahmen von Riesenburg an, nach der gleichnamigen, unweit des Stiftes Osek erbauten Burg. Smil, der Sohn Heinrichs von Zittau, Burggrafen von Budissin, gab sich seit 1246 aus gleichem Grunde der Namen von Lichtenberg. Dieselbe Veranlassung hatten auch die etwas spător urkundlich auftauchenden Namen von Schwamberg, Riesenberg,

Waldek, Wartenberg, Waldstein, Falkenstein u. dgl. m., da der rein bohmische Ursprung dieser Familien aufs Strengste nachgewiesen werden kann" – Vezi PALACKY, Gesch. v. Bohmen, t. 2, I, p. 101, apud WOCEL, Grundzuge der bohmischen Alterhumskunde, Prag., 1845, in8, p. 105.

5 Rukopis zelenohorsky a kralodvorsky, ed. Korzinek, Jindrzichove Hradce, 1864, in8, p. 41.

6 VIKT. ZE WSZEHRD, O prăwich a sudiech i o dskach zeme czeske, Praha, 1841, in8, passim.

7 Ibid., p. 121: „prawy przirozeny czech, pe Nemec nebo jiny cizozemec, neb toliko w zsadny urzad od najwyszszieho azs de najniszsieho urzadu zsadny cizozemec nema wsazen a przijat byti podle praw".

8 Op. cit., 105.

9 Pamietniki o dziejach Slowian, Petersburg, 1839, in8, t. 2, p. 96.

10 Actul din 1407, în Arhiva istorică, I, 1, p. 132.

11 PRAY, Diessert., 154: „Graecus natione inter XII juratos Bojerones esse nequeat, neque aliquod munus, et officium spectans ad gubernationem illius regni obire possit".

12 Vezi a mea Istorie a toleranţei în România, passim.

64

1 Trist., I, 8.

2 Ibid., vers. 191.

3 OVIDIUS, ed. Lemaire, Paris, 1822, in8, t. 7, p. 69.

4 Ibid.

5 ZAMOSCIUS, Analecta lapidum în Dacia, Patavii, 1593, în 16, p. 60.

6 KATANCSICH, De Istro, 114.

65

1 O altă inscripţiune cu numele „Matroanelor Aufane", găsită în Panonia, vezi la KATANCSICH, Geogr. epigr., II, 121.

— Cele din Occidinte sunt citate în DU CANGE, Gloss. med. lat., I, 488 etc.

— Originea etimologică şi înţelesul mitologic al cuvântului Aufana se explică din MARTIANUS CAPELLA,

scriitor latin din secolul V De nuptiis, îi „Fatueque vei Fantue vel etiam FANME a quibus Fana dicta, quod soleant divinare”.

— La albanezi credinţa în Fane să-i Fatue trăieşte până astăzi, vezi HAHN, Alb. Stud., Lex., 139, verbo fatla.

2 SPARŢIAN., Vita Hadr., 3: „Secunda expeditione dacica Traianus cum (Hadrianum) primae legioni Minerviae praeposuit secumque duxit”.

— O inscripţiune în FROHNER, 152, nr. 2: „legato legionis I Minerviae piae fidelis bello Dacico”.

— O altă inscripţiune, ibid., 155, nr. 10: „promotus exiegione I Italica în legionem I Minerviam, iterum donis donatus torquibus armillis phaleris corona vallari bello Dacico”.

— O a treia, ib., 160, nr. 24: „legionis I Minerviae piae fidelis, donis donato ab imperatore Traiano bello Dacico”. – etc.

3 Jahrbucher des Vereins von Alterthumsfreunden im Rheinlande, t. 5, Bonn, 1844, in8, p. 316 – 317.

4 Op. laud., 156, nr. 14.

— În transcrierea inscripţiunii d. Frohner diferă de Lersch numai prin „laetus” în loc de „lubens” şi „feliciter” în loc de „ferit”.

5 FLOR., III, 5.

66

1 Vezi citaţiunile în LELEWEL, Badania we wzgledzie geografii, Wilno, 1818, in8, p. 204; UKKERT, III, 146; etc.

2 HEROD., IV, 93, 94, 99 etc.

3 APOLLOD., Biblioth., III, 4, 5.

4 UKKERT, III, 494, nota 3.

5 Iliad., I, 594.

— STRAB., VII, fragm. 44, ed. Didot.

6 RAOUL-ROCHETTE, Antiquités du Bosphore – Cimmerien, Paris, 1822, in8, p. 84 etc.

7 Hist. Nat., VI, 19.

— În limba sanscrită grâvan, munte: PICTET, I, 131.

— Cf. SOLIN., 49.

8 O admirabilă descriere poetică a cataractelor

Dunării, extrasă dintr-un vechi autor pierdut, vezi în SUIDAS, v. Katappa Ktai.

67

1 WELLAUER, Apollonii Rhodii Argonautica, Lipsiae, 1828, in8, t. I, praef., p. VI.

2 Ibid.: „Editiones exiibris manuscriptis expressae corumque instar habendae sunt tres, Florentina anni 1496, Aldina 1521, Parisina 1541”.

3 Noi ne-am servit de ediţiunea lui WELLAUER, citată mai sus, t. I, p. 220, 223, nota la vers. 324, t. 2, p. 165; de a lui ENRIC ETIENNE, Apollonii Rhodii Apyovavlikmv, libri IV, (Parisiis), 1574, in4, p. 189; şi de a lui BECK, Argonauticorum libri quatuor, Lipsiae, 1797, in8, p. 317, 319.

4 HECATAEI fragm., 186, în Fragmenta historicorum graecorum, rec. Müller, Paris, 1841, in8, p. 13.

— Cf. STEPH. BYZ., v. Kraloi.

68

1 De reb. Get., VII.

2 Rer. gest., XXI, 3 – 4.

3 Cea mai erudită dezbatere a acestei cestiuni aparţine domnului A. ODOBESCU, Notice sur les antiquités de la Roumanie, Paris, 1868, in8, p. 49 – 52.

4 SAFARIK, Slow. star., 990: „de ponet skogo moria na pol noseznyia strany, Dunai, D'nâestri Kavkaâsânskiia gory, reksze Ugor schi”.

70

1 STRAB., XI, 11, § 8.

2 Ib., VII, 3, § 11.

71

1 MART., Epigr., IX, 46.

— Despre rolul Dunării de jos în civilizaţiunea europee dintr-o epocă preistorică, vezi câteva observaţiuni foarte nemerite în ROUGEMONT, l'âge du bronze, Paris, 1866, in8, passim.

73

1 Roman. Stud., 121 et seq.

74

1 Ibid., 259: „Aufgefallen ist mir noch die Sirte Margarite în einem Volksliede das Murray erzăhit, und ich finde, dass sie durchaus den Verstellungen von den Sirtje bei den Samojeden entspricht: endlich scheint mir uralisch auch das walachische jetzt gănzlich unverstandene Verwunschungswort siktir, da wir bei uralischen Stămmen den bosen Geist Schitkir oder Tschitkir finden”.

2 KLAPROTH, Mémoires relatifs al’ Asie, Paris, 1826, in8, t. 2, p. 33.

3 MAX MULLER, Lectures on the Science of Language, London, 1864, in8, t. 2, p. 243: „sound etymology has nothing to do with sound”.

4 CIHAC, Dict. d’étymologie daco-romane, Frânefort, 1870, in8, p. 189.

— Cel întâi o spusese SESTINI, Viaggio per la Valachia, Firenze, 1815, in8, p. 9: „pădure o păduri în valaco, che deriva da Palus”.

5 Columna Antonina, ed. Bartoli. tab. 30, 32 etc.

75

1 DU CANGE, Gloss. med. graec., 1565 – 1569.

2 CHAVEE, Lexiologie indo-européenne, 21.

— O admirabilă demonstraţiune despre e = k la romani, în CORSSEN, Ueber die Aussprache, Vokalismus und Betonung der lateinisches Sprache, Leipzig, 1868 – 70, in8, I. 1, p. 44 – 50.

3 Noi ne mirăm cum de a putut respectabilul canonic CIPARIU, Principii de limbă, Blaj, 1866, in8, p. 68, să se poticnească a zice că şi macedoromânii au pe k în loc de ei şi ce, aducând drept probă trei cuvinte, din care unul, pescu, nu este la locul său, fiind vorba despre ce şi ei, nu despre cu, iar celelalte două de tot anormale româneşte sunt luate de la albanezi: pakie şi ghinta.

4 O observaţiune foarte justă în SCHUCHARDT, Der Vocalismus des Vulgărlateins, Leipzig, 1866 – 8, in8, t. 3, p. 49: „Dass das Vulgărlatein în Epirus sich als ein bestimmter Dialekt entwickelt habe, gent aus der Natur der Sache hervor; dass dieser Dialekt mi-l demjenigen,

welcher în seiner heutigen Gestalt als Walachisch auftritt, im Wesentlichen identisch ist, bedarf des Beweises”.

— Cf. SCHUCHARDT, Albanisches und Romanisches, în KUHN, Zeitschriftfur vergleich. Sprachkunde, t. 22, Berlin, 1871, p. 241 – 302.

— Cf. DIEFENBACH, Ueber die jetzigen romanischen Schriftsprachen, Leipzig, 1831, in4, p. 16 – 20.

77

1 Ap. LYDUM, De magistr. rom., III, 32.

2 GLÜCK, Die bei Caesar vorkommenden keltischen Namen, München, 1857, in8, p. 99: „doen, doan, portare, ferre”.

3 HAHN, Alb. Stud., Lex., 107.

4 JUSTI, Handbuch der Zendsprache, Leipzig, 1864, in4, p. 35.

5 HITZIG, în BROKHAUS, Zeitschrift der deutschen morgentăndischen Gesellschaft, Leipzig, 1847, in8, t. 9, p. 760.

6 AUFIDIUS MODESTUS, ap. PHYLARG., în Virgiii Georg., II.

7 Lex. Bud., 195: „Don, canalis potatorius, die Trankrinne”.

8 GLÜCK, op. cit., 91 – 2.

79

1 CIHAC, Etymol. daco-romane, 184.

2 Ambele texturi în DU CANGE, Gloss. med. lat… III, 736.

3 Ibid., 736, 725, 724, 726.

4 Lex. Bud., 267: „huiesc, batgiocoresc, strig: hui pe cineva ca şi pe porci, îl şuier, îl fluier, clamore et sibillis quern explodo.

— Huiet, strigare multă asupra cuiva, multitudinis inconditus clamor, explozio, exsibillatio”.

5 Vita Ludovici Pii anno 840, ap. DU CANGE, III, 724: „dixit bis: hutz! hutz! quod significat: foras! foras!”

6 DU CANGE, III, 725.

7 BONAVENTURA VULCANIUS, De literis et lingua Getarum hive Gothorum, Lugduni, 1597, în 16, p. 108.

8 MANGIUCĂ, Tractat de originea numelui valac, în ziarul Albina, Viena, 1866, nr. 88.

80

1 Art. Românien, în ROTTECK und WELCKER, Staats-Lexicon, ed. 2, p. 158, citat în ROSLER, Rom. Stud., 140, unde autorul confundă pe Maiorescu tată cu fiul său d. T.L. Maiorescu.

2 CIHAC, 6.

3 DELBRUCK, în KUHN, Zeitschrift, XVI, 271.

— Cf. SCHLEICHER, Compendium, § 196.

a CARISCH, Formenlehre der rhaetoromanischen Sprache, Chur, 1852, in8, p. 107, 115 etc.

b CARISCH, Wörterbuch der rhaetoromanischen Sprache, Chur, 1848, în 16, p. 137.

81

1 KARAGICI, Lex., 447.

2 Lex. Bud., 490.

3 Alb. Stud., Lex., 94.

— În limba litvană patul se cheamă patalas, ceea ce prin sufix şi prin accent concoardă perfectamente cu românul pătură, ambele indicând un prototip comun patara, care cată să fi fost forma dacică a cuvântului. Asupra împrumutării ei de către litvani noi vom vorbi în Istoria etnografică a Munteniei.

— Cf. SCHLEICHER, Litauisches Lesebuch und Glossar, Prag., 1857, in8, p. 301.

4 DIEFENBACH, Woerterbuch der gothischen Sprache, Frankfurt. 1851, in8, t. 1, p. 254.

83

1 KATANCSICH, Tab. Peut., I, 362.

— AUREL. VICT., XXIX.

— ZOSIM., I, 23.

— IORNAND., XVIII.

2 ZOSIM., I, 42.

3 SAFARIK, Abk. d. Slaw., 116 – 117: „Ptolemaeus ist der erste Schriftsteller, der uns den Namen dor Stadt Nou°680 uvov, Noviodunum, aufbewahrt hatt. Nach seiner genauen Bestimmung lag der Ori 26 rom oder 5% geogr.

Mi. von Arubium und 41 rom. oder 81/5 geogr. Mi. von Salsovia. Das Itinerarium Antonini fuhrt es ebenfalls auf derselben Strasse an, und gibt als die năchsen Oerter Diniguttia am Einflusse des Prut mit 20 rom. oder 4 geogr. Mi. und Aegissus mit 24 rom. oder 44/5 geogr. Mi. an. Die Notiţia Dignitatum Imp. verlegt hieher die Legio 1 Jovia. Nach Amm. Marcellinus schlug der General des K. Valens bei demselben cine Schiffbrucke auf seinem Zuge gegen die gothischen Greuthungi: Per Novidunum, navibus ad transmittendum amnem connexis, perrupto barbarico continuaţis itineribus longius agentes Greuthungos aggressus est. XXVII 5" etc.

4 AMM. MARC., XXXI, 3.

5 Şi mai curioasă este combinaţiunea lui MANNERT, Res Trajani ad Danubium, Norimbergae, 1793, in8, p. 18, care printr-o trăsură de condei mută murul lui Atanarik în Temesiana, sub simplul cuvânt că acolo ar fi neste ruine!

6 IDATIUS, Chron., am. 332.

— Cf. OROSIUS, VII, 28.

— PAUL. DIAC., XI.

7 Aici e locul de a corege o gravă eroare a lui ZEUSS, Die Deutschen und die Nachbarstaemme, München, 1837, in8, p. 434, carele afirmă că tot pe aci va fi trecut şi împăratul Valinte în prima-i expediţiune contra goţilor, povestită în AMM. MARC., XXVII, 5: „prope Daphnem nomine munimentum est castra metatus, ponteque contabulato supra navium foros flumen transgressus est". Cetăţuia Dafne din acest pasagiu, unde se oprise armata înainte de a fi făcut podul, este în modul cel mai limpede aşezată pe ţărmul sudic al Dunării, pe când Aâfvhţ al lui PROCOPIU, De aedif., IV 7, se afla pe ţărmul nordic, încât e peste putinţă a vedea în ambele una şi aceeaşi localitate.

8 AMM. MARC., XXXI, 16: „Constantinopolim, copiarum cumulis inhiantes amplissimis".

— Cf. EUNAPIUS, VI.

84

1 FICK, Veral. Wörterb, 837.

2 OVID., Amor., III, 6.

85

1 CLAUDIAN, De IV Cons. Honor, 623 sq.

— ZOSIM., IV, 35.

1 Geogr., III, 5.

57

2 IORNAND., XVII.

3 ENDLICHER, Monum. Arpadiana, II.

4 De reb. Get., XII.

— Cf. ibid., L.

5 Ib., XXII.

6 Ib., V.

7 STRITTER, Gepidiea, passim.

8 Tab., Peuting., I, 301.

9 Rom. Stud., 74.

10 MOUJAN, Notice sur Jornandes, în JORNANDES, ed. Nisard, Paris, 1849, in8, p. 412: „On dirait qu'il s'est fait un jeu barbare de jeter ces faits pele-mele, d'en rompre l'encha înement, d'en brouiller la chronologie”.

11 De bello Pers., I, 1.

— Cf. PHOTIUS, Myriobibl., cap. LXIII – SUIDAS etc.

12 De bello Goth., III, 33: „r” pai8 eţ 8° p61 iv te Zippiov Kai Aakiaţ ek toţi epi pleâotov ăpaoaţ Kata1 a36 vtee; coxov. Epei 8° taxiota baoile-bţ amaţ Iouotiviavoţ afeileto rbtoouţ etc. Kai ălla mevtoi Aakiaţ xwpia 86 vtoţ baoilewţ „Epouloi coxov a fi p61 iv Ziyyn86 va”.

13 Ibid., III, 34.

14 Ib., I, 15.

15 Hist. arcana, 18.

16 De bello Vandal., I, 2.

17 De reb. Get., LV, descrierea cuprinderii de către regele gotic Teodoric a Singidunului, pe care „suae subdidit diţioni”.

18 Geschichte der Litteratur, Göttingen, 1805, in8, p. 389: „În einem zwar leichten, aber unkritischen und historiseh nachlaessigen Vortrag”.

19 Epit., VIII, 2.

20 AMM. MARC., XVII, 12.

— CAPITOLIN., M. Anton., XVI.

21 Rom. Stud., 52.

22 Tot astfel i, fără să mai vorbim despre alţi, ZEUSS, Die Deutschen, 434, făcându-se a uita că taifalii din Dacia Traiană emigraseră peste Dunăre împreună cu restul goţilor şi că, în urma acestei comune emigraţiuni, tot împreună cu goţii şi apoi cu gepizii se aşezară câtva timp în Dacia cea de lângă Sirmiu, unde însuşi AMM. MARC., XVII, 13, îi pune între Misia şi sarmaţii din Temesiana: „tractus contiguos Moesiae sibi miles elegit, Taifali proxima suiş sedibus obţinebant, liberi (Sarmataie) terras occupaverant e regione sibi oppositas", interpretă pe dos acest pasagiu din Amian, îl leagă fără respect pentru cronologie cu pasagiul cel relativ la murul lui Atanarik, şi-apoi conchide că dominaţia taifalilor se întindea de la Temes până la Prut, adică cuprindea Temesiana, Tara Românească şi Moldova. Dacă tribul secundar al taifalilor ţinea atâta loc, negreşit că cele două naţionalităţi gotice mari, goţii propriu-zişi şi gepizii, nemaiîncăpând la Dunăre, se întindeau unii până la Urali şi ceilalţi până la Pirenei!

23 Trompeta Carpaţilor, 1873, nr. 1061, art. Triumful creştinismului.

— Greşise în astă privinţă şi bătrânul SINCAI, Cron., I, 57, în care toată epoca gotică este de o confuziune extremă.

— Cf. I.D. PETRESCU, Martirii crucii din ambele Dacii, Bucur., 1856, in8, passim.

— Despre gotismul lui St. Sava vezi actul contempurean în OZANAM, La civilisation chrétienne chez les Francs, Paris, 1861, in8, p. 26.

87

1 Albina românească, 1847, nr. 43.

2 IORNAND., LI: „Erant siquidem etalii Gothi, qui dicuntur Minor es, populus immensus, cum suo pontifice, ipsoque primate Vulfila, qui eis dicitur et litteris instituisse, hodieque sunt în Moesia regionem incolentes Eucopolitanam. Ad pedes eram montis gens multă sedit pauper et îmbellis, nihil abundans, nisi armenta diverşi generis pecorum, et pascuis, silvaque lignorum, parum

habens tritici, caieterarum specierum est terra foecunda. Vineas vero nec şi sunt alibi, certi corum cognoscent, exvicinis locis sibi vinum negotiantes: n-am lacte aluntur”.

— Cf. PROCOB, De bello Goth., I, 16.

3 Vezi texturile în ZEUSS, 414 etc.

4 MALCHUS, în Excerpta de legationibus, rec. Bekker et Niebuhr, Bonnae, 1829, in8, p. 258.

5 Alb. Stud., 310.

6 IORNAND., V.

7 PROCOP, De bello Goth., IV, 25.

8 SAFARIK, Slow. star., 347.

9 Ibid., 348: „we dnesznim narzeczj bulharskem, na dile i we starych zakonech srbskych, naywjce gothickych slow so wyskyta”.

89

1 GAUGENGIGL, Ulfilas, II, XXXIX.

— DIEFENBACH etc.

2 BOPP Gramm., §929.

— SCHLEICHER, Compendium, §182 etc.

3 FICK, Veral. Wörterb., 119.

90

1 JIRECEK, Entstehen christlicher Reiche vom J. 500 bis 1.000, Wien, 1865, in8, p. 225.

2 SARNICKI, Descriptio veteris et novae Poloniae, 1585, în MIZLER, Historiarum Poloniae collectio, Varsaviae, 1761, inf., t. 1, p. 245, 260.

3 BERTILLON, Acelimatement, în Dict. encyclopédique des sciences medicales, Paris, 1864, in8, t. 1, p. 270 – 323.

91

a Die Grundlagen der Nationalokonomie, Stuttgart, 1871, in8, p. 587.

2 Statistica medico-militară, în Columna lui Traian, t. 4, p. 321.

3 Agricultura în Mehedinţ, Bucureşti, 1868, in8, p. 200: „Poporaţiunea rurală din munţi s-a înmulţit atât de mult, încât n-o mai poate hrăni pământul cultivabil de care dispune. Necesitatea este aci evidinte de a ieşi din această

poporaţiune, ca dintr-o matcă, roiuri cari să meargă şi să populeze locurile cel bune din câmpiile ţării”.

— Ibid., p. 674: „La Govodarva moşnenii se înmulţesc atât de mult, cât singuri au început a se îngriji. Sunt bătrâni cari spun că ei au apucat aici în sat numai 16 familii şi că acum aceste s-au înmulţit şi au ajuns la 100. După aceste fapte, poporaţiunea se dublează aici din 20 în 20 de ani”.

4 THEINER, Monumenta Hungariae, Romae, 1859, inf., t. 1, p. 150 – 1.

5 Ibid., 165.

6 Ib., 171.

7 ALBERICUS, Chronicon, ed. Leibnitz, Lipsiae, 1698, in4, part. 2, p. 508.

8 D'OHSSON, Histoire des Mongols, La Haye, 1834, in8, t. 1, p. 627 – 8.

9 FEJER, Cod. diplom. Hungariae, t. 4, vol. 1, p. 447.

— PRAY, Dissertat, 134.

— KATONA, VI, 95. – etc.

10 SOMMERSBERG, Silesicar. rer. script., II, 82.

11 Bula papală din 1345 în THEINER, Monum. Hung, I, 691: „Alexandro Bassarati, et aliis tam nobilibus quam popularibus Olachis Romanis, Nicolao principi de Remecha, Ladistao Voyvade de Bivinis, Stansilao de Sypprach, Aprozye Voyvade de Zopus, et Nicolao Voyvade de Auginas...” – Numite oraşelor fiecăruia din aceşti principi feudali din Muntenia, puşi pe a doua linie după Alexandru Basarab, le vom restabili în istoria oraşelor române. Aci întrebăm numai: de unde a luat d. ROSLER, Rom. Stud., 300, călcând literatura şi spiritul textului, cum că ei toţi vor fi fost egali cu Alexandru Basarab?

12 FEJER, V 3, 274: „tributum nostrum in eisdem partibus nobis fuit restauratum”.

13 „Chanadinus Dei et apostolica gratia Archiepiscopus Strigoniensis locique ejusdem comes perpetuus, universis comitibus, castellanis etc. ecclesiam Virginis gloriosae de Kerez in extremo confinio regni hungarici...”

14 EDER, Exercitationes diplomaticae, Hermannstadt, 1802, ms. nr. 26, b, in4, am. 1343, nota 8: „Abbatia Kerez fuit anno 1343 în extremo confinio regni hungarici. Itaque Valachia hoc tempore non accessebatur partibus regni hungarici”.

15 TACIT., Hist., I, 2: „nobilitatus clădibus mutuis Dacus”.

92

1 FOISSAC, De l’influence des climats, Paris, 1867, in8, t. 2, p. 106.

2 MAC MICHAEL, op. cit., 112: „The city of Bucharest is situated in a hollow, the environs are marshy, and the inhabitants suffer considerably from the prevalence of low fevers and agues. Underneath the wooden sleepers laid across the streets, the lichid filth of the town, in the state of a quagmire, accumulates în sewers, which it is next to impossible to drain, and which are never cleaned”.

ISTORIA CRITICA A ROMÂNILOR

pământul tarei româneşti

Volumul”.

REACŢIUNEA OMULUI CONTRA NATURII

Originile urbane sintezea

Lui Herbert Spencer creatorul „Primelor principii”, celui mai adânc cugetător al secolului XIX, dedică acest al doilea volum autorul.

Volumul de faţă completează şi încheie istoria critică teritorială a Tărei Româneşti în hotarele-i din secolul XIV, adică de la valea Almasului în Temesiana până la gurile Dunării în Bugeac.

El aprofundează cestiunea foarte complicată a reacţiunii omului contra naturii, desfăşoară obscurele origini ale celor mai vechi stabilimente urbane în Dacia şi rezumă printr-o ochire sintetică toate rezultatele analizei.

Acei ce posedă volumul I numai în prima ediţiune,

împărţită peste tot în trei lungi paragrafuri de câte zece şi cincisprezeci coale de tipar, vor fi surprinşi din capul locului de a găsi aci o altfeli de diviziune, anume în „studii” subdivize la rândul lor fiecare în mai multe scurte §-furi, ceea ce permite autorului a specializa punturile în dezbatere prin câte o rubrică separată şi ajută în acelaşi timp pe lector de a putea fără oboseală să-şi concentreze atenţiunea.

Suntem datori a preveni că această împărţire, mai sistematică şi mai comodă, s-a introdus de asemenea în a doua ediţiune a volumului I, revăzută, foarte adausă şi gata a ieşi de sub presă în momentul când scrim aceste şiruri.

Un alt motiv de surprindere pentru cititori va fi de a vedea după prefaţă o dedicaţiune „Lui Herbert Spencer”.

Mulţi dintre noi vor fi cunoscând pe ilustrul autor al numeroaselor capdopere: The classification of the sciences, Social statics, The principles of biology, The principles of psychology, Firstorinciples etc.; puţini însă vor fi dispuşi a afla vreun feli de legământ între toate acestea şi Istoria critică a românilor.

Datorim şi aci un cuvânt de explicaţiei.

Scriind cu multă simpatie despre volumul I şi primele coale ale volumului”, trei dintre cei mai distinşi profesori din tânăra noastră generaţiune au emis în publicitate trei diverse opiniuni asupra tendinţei filosofice a acestei opere: d. St. Mihăilescu ne-a făcut „spiritualist”, d. dr. D. Laurian – „discipol al lui Wallace”, d. Angel Demetrescu – „elev al lui Vico”.

Convicţiunea noastră despre o supradirecţiune providenţială ne-a atras cele întâie două epitete; modul în care am limpezit mitica personalitate a lui „Negru-Vodă” ne-a meritat pe cel al treilea; cu acelaşi drept însă, dacă ar fi să se ia numai cutare sau cutare pasagiu izolat din întreaga carte, alţii ar putea să ne aprobe sau să ne dezaprobe de a fi „compust”, „moleschottist”, „darwinist”, „schopenhauerist” sau cine mai ştie ce.

Credem consult a protesta.

Scrierea noastră se bazează pe patru specii de

fântâne, fără cari este imposibil a fi cineva istoric în secolul XIX: texturile, ştiinţa naturală, filologia şi economia politică.

La armonizarea acestor patru specii de fântâne trebui negreşit să presează o „filosofie”, adică un complex de verităţi mai generale decât orice veritate de fapt:

„Astfel i al meu suflet lua mii de veşminte
Lua mii de forme la orice minut.
Când lovi auzu-mi aceste cuvinte:
«Viitorul este săpat în trecut;
Ale omenirii legi sunt neschimbate.
Şi-oamenii adesea sunt ca neste flori
Ale căror frunze cad, fiind uscate.
Dar răsar mai june la vărsat de zori.»”.
(G. Creţeanu)

Filosofia noastră nu se restrânge totuşi nici în teoria unilaterală a lui Vico, nici în vederile epizodice ale lui Wallace, nici în pura metafizică a lui Kant, nici în oricare altă combinaţiune extremă sau necompletă.

Ne-am ţinut şi ne vom ţinea cu stăruinţă de metoada experimentală, admiţând ca unica bază de discusiune realitatea şi numai realitatea; în această realitate însă, mai pe sus de lucrurile cele pipăite cu degetul, se manifestă „o forţă conducătoare omniprezinte inexperimentabilă”, pe care omului nu-i este dat s-o cunoască, dar pe care el nu poate a n-o recunoaşte.

Acela ce a reuşit cel întâi a împăca în filosofie pe o cale ştiinţifică sfera cunoscutului cu sfera necunoscutului recunoscibil este Herbert Spencer.

Când istoricul ajunge cu scrutin până la ultimele margini ale cunoscutului – şi până acolo, după chipul nostru de a înţelege istoria, este dator să ajungă – poate el oare să nu se ciocnească de imensul element al necunoscutului recunoscibil?

„Fiecare cugetare – zice Herbert Spencer – implică o sistemă întreagă de cugetări şi încetează de a existe când o trunchiază cineva de corelativele sale: după cum noi nu

putem despărţi un singur organ de restul corpului viu şi a-l studia ca şi când ar avea o viaţă nedependinte, tot aşa nu se poate separa şi a se cerceta aparte una singură dintr-un organism de cugetări”.

Realitatea nu este niciodată A, ci totdauna A + x.

Acest A + x formează un „organism de cugetări” supus privirilor istoricului.

A nu recunoaşte pe x ar fi a nu cunoaşte pe A, deoarăce x limitează pe A.

Iacă în ce mod filosofia noastră se apropie de a lui Herbert Spencer.

Dedicând acest volum maestrului scoalei pozitiviste engleze, noi facem o profesiune de credinţă.

Ea nu poate a nu fi binevenită mai cu seamă astăzi, când „în ştiinţa la modă – după expresiunea tot a lui Herbert Spencer – domneşte un spirit de ireligiune, nu însă în ştiinţa cea adevărată care, în loc de a se opri pe suprafaţă, străbate adâncimile naturii”.

Încă o vorbă şi am terminat.

În volumul I, încercând primul pas pe un drum cu totul nou, a trebuit să indicăm de la început planul, ţinta şi mijloacele întreprinderii.

De astă dată o prefaţă lungă ar fi de prisos.

Deşi ambii volumi sunt abia o mică parte dintr-o operă de neste dimensiuni colosale, pentru a căriia deplină realizare nu sperăm să poată ajunge restul unei vieţe zdruncinate prin suferinţă şi prin muncă, totuşi această mică parte este tocmai cea mai importantă, fiind însăşi temelia edificiului.

O dată isprăvită, vedeţi-o.

Vedeţi-o şi judecaţi-o.

Demonstraţi prin ştiinţă acolo unde va fi rătăcit ştiinţa autorului.

Îndreptaţi prin bunul simţ ceea ce bunul simţ al autorului va fi putut să nu observe.

Examinaţi cu iubirea de adevăr punturile în care iubirea de adevăr a autorului nu va fi răzbătut prin toate dificultăţile unui nămol de probleme.

Mai pe scurt, avem tot dreptul de a cere de la criticul nostru, dacă nu aristocraţia talentului, ce se numeşte geniu şi aristocraţia cunoştinţei, ce se cheamă erudiţiune, cel puţin o doză burgheză de ştiinţă, de bun simţ şi de iubirea de adevăr.

Oricui însă lipsesc radicalmente câtetrele, ne vom mărgini a-i răspunde cu Alfred de Musset în admirabilul dialog între Dupont şi Durand:

„Ah, Dupont! qu'il est doux de tout deprecier; Pour un esprit mort-ne, convaincu d'impuissance, qu'il est doux d'etre un soţ et d'en tirer vengeance! A quelque vrai succes lorsqu on vient d'assister, qu'il est doux de rentrer et de se debotter Et de depecer l'homme, et de salir să gloire, Et de pouvoir sur lui vider une ecritoire, Et d'avoir quelque part un journal inconnu Ou l'on puisse a plaisir nici ce qu'on a vu...”

Cât despre noi, suntem grăbiţi a merge înainte, apucându-ne fără interval de repaus a clădi pe vastul fundament măcar un colţusor al zidului: Istoria critică etnografică a românilor.

După cum în primii doi volumi, luând drept punct de plecare şi de întoarcere secolul XIV, epoca de virilitate a poporului român, noi am descompus şi am recompus procesul formaţiunii noastre naţionale sub acţiunea teritorială, tot aşa vom avea a dezbate în următorii doi volumi acelaşi proces de formaţiune sub raportul genetic, ca o rezultantă directă sau indirectă a amestecului diferitelor neamuri. La lucru!

STUDIUL IV

Reacţiunea omului contra naturii

1

Providenţa în istorie

Secolul nostru a înregistrat descoperirea unei legi fizice atât de fecunde în consecinţe, încât un celebru naturalist nu se sfieşte a o pune alături cu gravitaţiunea1.

Doi englezi, Darwin şi Wallace, meditând unul în

Europa şi celălalt în Australia, au ajuns spontanaminte la aceeaşi concluziune, că adică fiecare specie animală superioară s-a născut din cea mai apropiată specie inferioară.

Întreaga teorie se desfăşoară în următorul mod:

1. Înmulţirea animalilor în progresiune geometrică face că o mare parte din ei per în universala luptă pentru existinţă, prin lipsa de hrană, prin intemperie sau prin inamicia celor mai forţi;

2. Copiii seamănă cu părinţii lor, însă nu în toate, astfel i că fiecare posedă câte ceva mai puţin sau mai mult;

3. Acest mai puţin sau mai mult se poate perpetua prin ereditate, orice fiinţă transmiţând posterităţii sale defectul sau prisosul;

4. O diversitate individuală într-un punct oarecare trage după sine diversităţi corespundinţi în toate celelalte punturi ale organismului.

Din aceste patru legi combinate, multiplicaţiei, variaţiune, corelaţiune şi ereditate, legi demult cunoscute şi recunoscute, urmează ca dintr-o 100 născuţi în specia A deşi cei mai mulţi per, totuşi, din câţi rămân, cel mai apt dă naştere unei generaţiuni perfecţionate de 100, A + x, dintre care, perind iarăşi cei mai mulţi, cel mai apt dă naştere unei nouă generaţiuni de 100 şi mai perfecţionate, A + 2 x etc.; astfel i că valoarea ixurilor, aglomerate din generaţiune în generaţiune cu o lenteţă imperceptibilă într-o ramură mai norocoasă a speciei celei primitive, precumpănind asupra valorii lui A, se produce după mii de secoli specia B, înlocuind pe cealaltă mai puţin perfectă, dacă se stinsese în cursul timpului, sau existând alăturea cu dânsa, dacă imperfecţiunea nu fusese mortală.

Marele Bacon şi orangutangul derivă din aceeaşi tulpină maimuţă, care la rândul său ieşise dintr-o altă specie animală şi mai inferioară.

aşa că, pogorându-ne din treaptă în treaptă, noi vom găsi pe vreun peste din fundul oceanului ca străbun al omului de astăzi.

În această teorie, pe care noi ne-am silit a o rezume în modul cel mai exact2, cată să se deosebească două elemente cu totul neatârnate unul de altul:

1. Transformism sau evoluţiunea speciilor;

2. Selecţiunea naturală sau supravieţuirea celor mai apţi.

Transformismul poate fi fals, şi totuşi selecţiunea naturală, adevărata descoperire a lui Darwin şi Wallace, va fi foarte reală chiar când se va exercita nu în totalitatea vieţii organice, metamorfozând pe maimuţă în om, ci numai în totalitatea flecării specii separate, prefăcând pe un barbar într-un Goethe.

Cu alte cuvinte, a fi cineva selecţionist nu este încă a fi şi transformist.

Selecţiunea naturală, producând în fiecare specie două extreme, unul în plus şi altul în minus, ne explică destul de bine pentru ce extremul cel mai perfect dintr-o specie inferioară se apropie de extremul cel mai neperfect dintr-o specie superioară, fără a fi o consecinţă necesară de a admite vreo legătură de transformaţiune între ambele.

În starea actuală a ştiinţei, selecţiunea naturală este o lege pe care nimeni n-o mai pune în dubiu, pe când transformismul ni se pare a fi docamdată o simplă ipoteză.

Să luăm dară numai selecţiunea naturală, numai ceea ce-i ştiinţific în teoria darwiniană, numai ceea ce nu se poate contesta, şi să vedem dacă o doctrină atât de puţin spiritualistă nu e forţată şi ea la urma urmelor a recunoaşte degetul divinităţii.

Vom traduce literalmente o bucată din ultimul studiu al lui Wallace: Limitele selecţiunii naturale.

„Când considerăm cestiunea dezvoltării omului prin legile naturale cunoscute – zice ilustrul antropologist – trebui să avem pururea în vedere marele principiu al selecţiunii şi teoria generală a evoluţiunii, ţinând aminte că nicio schimbare de formă sau de structură, niciun adaus în complicaţia unui organ, niciun progres în specializaţiune sau în diviziunea muncii fiziologice, nu se poate produce

de nu concurge la binele fiinţei astfel i modificate. Însuşi d. Darwin şi-a dat osteneala de a face să ne pătrundem de această idee că selecţiunea naturală nu dă loc perfecţiunii absolute, ci numai unei perfecţiuni relative; că ea nu înalţă pe o fiinţă cu mult mai pe sus de semenii săi, ci numai întrucât trebui spre a supravieţui în lupta pentru existinţă. Cu atât mai ales selecţiunea naturală nu poate produce neste modificări vătămătoare individului modificat printr-însa, şi d. Darwin nu se sfieşte a repeţi mai de multe ori că un singur asemenea caz ar fi fatal teoriei sale. Dacă dară noi vom găsi în om neste caractere cari, întrucât o vom putea proba, au trebuit să-i fie vătămătoare în epoca primei sale apariţii, va fi evidinte că nu selecţiunea naturală a fost în stare de a le produce, precum iarăşi nu selecţiunea naturală a fost în stare de a da unui organ o dezvoltare specială inutilă sau exagerată.

Asemeni exemple vor manifesta prezinţa unei alte legi sau a unei alte forţe, nu a selecţiunii naturale; şi dacă noi vom putea observa mai pe dasupra că atari modificaţiuni, deşi inutile sau vătămătoare la început, au devenit totuşi de cea mai mare utilitate cu mult mai târziu şi sunt actualmente esenţiale în mersul dezvoltării morale şi intelectuale a omului, atunci vom fi conduşi a mărturi că există o acţiune înţeleginte, prevăzând şi preparând viitorul, vom fi conduşi a o mărturi cu aceeaşi sicuranţă cu care o constatăm când un agronom întreprinde o amelioraţiune determinată a unei viţe de animali domestici sau a unei plante cultivate. Să se noteze că acest studiu e tot atât de legitim şi tot atât de ştiinţific ca şi acela despre originea speciilor. Este o tentativă de a rezolve problemul invers. Se pune în joc descoperirea unei forţe nouă, bine definite, care să ne dea seamă de acele fenomene ce nu s-ar fi putut produce prin selecţiunea naturală. Acest gen de probleme nu e necunoscut în ştiinţă, şi cercetarea lor a dat naştere adesea celor mai strălucite rezultate. Faptele de natura de mai sus există în privinţa omului, şi atrăgând asupră-le atenţiunea, cercetând cauza lor, eu crez că rămân în marginile unei investigaţiuni ştiinţifice tot atât de

stricte ca şi-n orice altă porţiune a acestei scrieri.

Se admite universalmente că cerebrul este organul înţelegiinţei, şi e recunoscut aproape cu aceeaşi unanimitate că dimensiunea lui e unul din principalele elemente în determinarea capacităţii intelectuale. Negreşit că cerebrele nu sunt toate de aceeaşi calitate, diferind prin gradul de complicaţiei al circumvoluţiunilor, prin abundinţa substanţei sure, şi poate prin alte particularităţi încă necunoscute; dar aceste diferenţe de calitate, deşi măresc sau micsurează influinţa cantităţii, totuşi n-o neutraliză. De aceea toţi scriitorii moderni cei mai emininţi văd o legătură intimă între micimea cerebrului şi între debilitatea intelectuală la triburile cele inferioare. Colecţiunile doctorilor J.B. Davis şi Morton oferă următoarele cifre ale capacităţii mijlocii a craniului la principalele viţe umane, socotită în polici cubi:

Familia teutonică: 94 Eschimoşii: 91 Negrii: 85 Australianii: 82 Tasmanianii: 82 Busmenii: 78.

Cifrele din urmă, deduse dintr-un număr mic de specimini, sunt poate mai pe jos de termenul mediu. Noi găsim, pe de altă parte, un mic număr de craniuri fineze şi căzace dând o mijlocie de 98, adică cu mult mai pe sus de a celor germane. Este dar evidinte că volumul absolut al cerebrului nu e necesarmente foarte mic la un sălbatic în comparaţiune cu oamenii civilizaţi, mai vârtos când s-au văzut craniuri de eschimoşi măsurând 113, adică aproape ca cele mai mari craniuri europee. Dar ceea ce-i şi mai curios este că resturile actualmente cunoscute ale omului preistoric nu indică nicio sporire apreciabilă a cavităţii cerebrale de atunci până-n momentul de faţă. Un craniu elveţian din epoca de peatră, găsit în staţiunea lacustră de la Meilen, corespunde exactamente cu al unui june elveţian de astăzi. Circumferinţa faimosului craniu de Neanderthal e mai pe sus de mijlocie; şi capacitatea lui, prin care se arată volumul cerebrului, este cam de 75, adică termenul mediu al craniurilor actuale din Australia. Craniul de la Engis, poate cel mai vechi din câte s-au

descoperit până acum şi carele, după sir John Lubbock, „a fost fără contestaţiune contempuran al mamutului şi al ursului de cavernă”, este totuşi, după profesorul Huxley, „un craniu mai mult decât mijlociu, carele ar fi putut clopotrivă bine să aparţină unui filosof ori să fi conţinut cerebrul brut al unui sălbatic”. Profesorul Paul Broca, vorbind despre oamenii de caverne de la Eyzies, cari au fost certamente contempurani renului în sudul Franciei, zice: „marea capacitate a cerebrului, dezvoltarea regiunii frontale, frumoasa formă eliptică a părţiii anterioare în profilul craniului, sunt neste caractere necontestabile de superioritate, pe care noi suntem deprinşi a le găsi la ginţile cele civilizate”; dar în acelaşi timp marea lărgime a feţei, enorma dezvoltare a ramurii ascendinţi în falca inferioară, întinderea şi rugozitatea suprafeţelor aninătoare ale muşchilor, mai cu seamă a masticatorilor, extraordinara dezvoltare a aristei femurului, toate astea denoată o imensă forţă musculară şi neste moravuri sălbatice şi bestiale.

Aceste fapte ar putea mai-mai să ne facă a ne îndoi de existinţa unei corelaţiuni între dimensiunea craniului şi între capacitatea intelectua

ta, dacă n-am şti cu certitudine că orice europeu adult de sex bărbătesc, al căruia craniu nu măsoară în circumferinţă 19, este necesarmente idiot. Mai aducându-ne aminte faptul nu mai puţin sicur că oamenii cei mari, cari au combinat fineţa percepţiunilor cu puterea reflexiunii, vigoarea pasiunilor şi energia caracterului, ca Napoleon I, Cuvier sau O’Connell, au avut totdauna un cap mai mare decât cel mijlociu; atunci ne convingem pe deplin că volumul cerebrului este una din măsurele înţeleginţei, ba poate chiar cea mai principală.

Nu putem dar a nu fi surprinşi în faţa anomaliei aparenţi a mai multor triburi sălbatice foarte inferioare, al cărora cerebru este tot atât de considerabil ca şi cel mijlociu al europeilor, şi aceasta ne face a întrevedea un prisos de forţă: un instrument mai perfect de cum trebuie

aceluia ce-l posedă.

Pentru a constata dacă impresiunea noastră este sau nu întemeiată, să confruntăm cerebrul omului cu al animalilor. Orangutangul adult este de statura unui om mic, iar gorilul întrece cu mult pe un om de talie mijlocie, cel puţin prin corpolinţă şi greutate. Cu toate astea cerebrul orangutangului măsoară numai 28, al gorilului 30 şi maximum 34%. Bazându-ne pe termini medii, noi am văzut că capacitatea craniană la triburile sălbatice cele mai brute nu e probabilmente mai mică de 5/6 din capacitatea craniană la ginţile cele mai civilizate, pe când maimuţele antropoide nu ajung nici la 1/3 din ceea ce posedă omul. Proporţiunea ar deveni poate şi mai clară dacă am zice că: capacitatea craniană a europeului fiind 32, a sălbaticului este 26 şi a maimuţei 10. Dar aceste cifre ne dau oare măcar o idee aproximativă despre înţeleginţa relativă a celor trei grupuri? Sălbaticul să fie în realitate atât de vecin filosofului şi atât de departe de maimuţă? Să nu uităm că capetele sălbaticilor sunt tot atât de variate ca şi la oamenii civilizaţi. Astfel i, pe când cel mai mare craniu germanic din colecţiunea doctorului Davis măsoară 112, 4, un craniu de auracanian prezintă 115, 5, un indigen de pe insulele Marchise 110, 6, un negritean 105, 8, şi chiar un australian 104, 6. Nu este dar absurd de a compara pe un sălbatic cu europeul cel mai perfect şi cu maimuţa totdodată cercetând relaţiunea proporţională între cerebru şi înţeleginţă.

Cată să considerăm mai întâi de toate până la câtă înălţime de dezvoltare se poate rădica acest admirabil instrument: cerebrul. D. Galton, în remarcabila-i operă despre Geniul ereditar (London, 1868), observă cât de enormă e distanţa între puterea intelectuală a unui savant sau matematic distins şi între capacitatea mijlocie a englezilor. Numărul punturilor obţinute de cei laureaţi în ştiinţe în universităţile engleze e adesea de 30 de ori superior numărului căpătat de către ultimii candidaţi încununaţi, cari totuşi întrec şi ei numărul mijlociu; şi neste examinatori experimentaţi ne asicură că această

diferenţă tot e mai pe jos de cea reală între facultăţile relative ale indivizilor. Dacă ne pogorâm acum la triburile sălbatice, cari nu ştiu a număra decât până la 3 sau 5 şi sunt incapabile de a adiţiona 2 şi 3 fără a avea obiectele de adiţionat denaintea ochilor, atunci găsim între ei şi între un bun matematic o deosebire atât de mare, încât abia se poate exprime prin proporţiunea de 1 la 1.000. Şi totuşi noi ştim că volumul cerebrului poate fi acelaşi în ambele cazuri sau a nu diferi decât în proporţiune de 5 la 6, de unde putem conchide cu drept cuvânt că sălbaticul posedă un cerebru care, dacă ar fi cultivat, este capabil de a îndeplini neste funcţiuni cu mult mai pe sus în gen şi-n grad acelora ce-i incumbă actualmente.

Să considerăm apoi în omul civilizat mijlociu sau superior puterea ce o are de a concepe idei abstracte şi a urmări raţionamente mai mult sau mai puţin complexe. Limbile noastre sunt pline de expresiuni filosofice; afacerile şi petrecerile noastre cer o necontenită previziune a unui mare număr de posibilităţi; legile noastre, guvernamentul, ştiinţa, ne obligă nencetat a raţiona asupra seriilor complicate de fapte până a ajunge la rezultatul dorit; jocurile noastre, sacul bunăoară, ne silesc chiar ele a exercita înţeleginţa într-un grad înalt. Alăturaţi cu toate acestea pe omul sălbatic, vorbind o limbă fără niciun termin aplicabil la concepţiuni abstracte, neavând absolutamente nicio prevedere de tot ce trece peste necesităţile cele mai elementare, incapabil de a compara, de a combina, de a raţiona asupra generalităţilor cari nu se pot pipăi cu degetul. Sălbaticul nu posedă în facultăţile sale morale şi estetice niciunul din acele simţiminte de simpatie universală, acele concepţiuni ale infinitului, ale bunului, ale frumosului şi ale sublimului, cari ocupă un loc atât de însemnat în traiul omului civilizat. Asemeni preocupaţiuni i-ar fi în fond inutile şi chiar vătămătoare, căci ar micsura până la un punct preponderinţa facultăţilor animale şi perceptive, de la care depinde adesea însăşi existinţa lui în crâncena luptă contra naturii şi contra semenilor. Însă rudimentele acestor

facultăţi şi simţiminte există într-însul, căci unele şi altele se manifestă în cazuri excepţionale sau în circumstanţe extraordinare. O seamă de triburi, bunăoară santalii, sunt cunoscuţi printr-o iubire de adevăr egală cu a celor mai mo

rali dintre noi. Indusul şi polinezianul se disting prin simţul lor artistic, şi primele urme ale acestui simţ sunt foarte vizibile în grosolanele desemnuri ale oamenilor paleolitici din Francia, contempurani renului şi mamutului. Se găsesc câteodată la triburile cele mai sălbatice exemple de amicie devotată, de adevărată recunoştinţă şi de un profund simţământ religios.

Din toate astea noi credem a putea trage concluziunea că deşi sălbaticul este de o inferioritate extremă nu numai în ştiinţe, dar şi-n întregimea dezvoltării sale morale şi intelectuale, însă totdodată, deoarăce aceste facultăţi se manifestă într-însul ocazionalmente, el le posedă într-o stare latentă, încât prin mărimea cerebrului întrece cu mult exiginţele poziţiunii sale actuale.

Să comparăm acum trebuinţele intelectuale ale sălbaticului şi gradul său de înţeleginţă cu ceea ce observăm la animalii superiori. Traiul indigenilor din Andamania, din Australia, din Tasmania, din Ţara de Foc şi ale unor triburi indiane din Nord-America mai-mai că nu necesitează alte facultăţi decât acelea de care se bucură şi unii animali. Modul de a vâna sau de a pescui nu este mai ingenios şi nu arată mai multă prevedere decât apucăturele tigrului american, carele scuipă în apă şi apoi prinde peştii ce se strâng în jurul salivei, sau decât ale lupilor şi şacalilor vânând în asociaţiune, sau decât ale vulpii îngropând resturile mâncării şi conservându-le până la trebuinţă. Maimuţele şi antilopii pun sentinele spre pază; castorii construiesc locuinţe complicate; orangutangul îşi aşterne culcuşul, iar celelalte maimuţe antropoide îşi fac un adăpost pe arbori: toate acestea se pot alătura foarte bine cu gradul de îngrijire şi de prevedere al unor sălbatici în împrejurări analoge. Omul posedă mâne libere şi perfecţionate, de care nu se servă la

îmblet şi cari îi permit a fabrica arme şi unelte, ceea ce nu pot face animalii; dar afară de acestea, şi chiar în chipul de a le întrebuinţa, el nu manifestă mai multă înţelegință.

Ce este oare traiul sălbaticului dacă nu îndestularea poftelor sale prin mijloacele cele mai simple şi mai uşoare? Unde sunt cugetările, ideile şi acţiunile cari să-l rădice cu mult mai pe sus de maimuţă sau de elefant? Şi totuşi el posedă, precum am văzut, un cerebru infinitamente superior în dimensiune şi-n complicaţiei, şi acest cerebru cuprinde într-o stare rudimentară neste facultăţi de care sălbaticul n-are nevoie. Dacă aceasta e adevărat în privinţa actualităţii, apoi cu cât mai mult trebui să fie despre acei oameni preistorici, cari nu aveau alte unelte decât neste grosolane silexuri şi erau probabilmente mai degradaţi de

cât tribul cel mai sălbatic de astăzi? Ei bine, unicele daturi pe care ni le-a transmis acea epocă ni-i arată înzestraţi cu un cerebru tot atât de voluminos ca şi acela de termin mediu la sălbaticii cei mai înapoiaţi de astăzi.

Asadară, fie că vom compara pe sălbatic cu tipul uman cel mai perfecţionat, fie că-l vom compara cu animalii circumvecini, suntem conduşi vrând-nevrând a conclude că el posedă în cerebrul său mare şi bine dezvoltat un organ cu totul în disproporţiune cu trebuinţele lui actuale: un organ parcă preparat într-adins mai denainte pentru a deveni pe deplin util încet-încet în măsura progreselor civilizaţiunii. După câte ştim, un cerebru puţin mai voluminos decât al gorilului ar fi cu desăvârşire suficiinte pentru dezvoltarea mentală actuală a sălbaticului. Prin urmare, dimensiunea cea mare a acestui organ nu poate rezulta unicamente din legile de evoluţiune, al cărora caracter esenţial este de a aduce fiece specie la o treaptă de organizaţiune exactamente apropiată trebuinţelor momentului şi niciodată a nu le întrece, niciodată a nu prepara ceva în vederea viitorului; mai pe scurt, o porţiune a corpului nu se poate mări sau a se complica decât într-o strictă coordinaţiune cu nevoile imperioase ale totalităţii. Mi se pare dară că cerebrul

omului preistoric şi al sălbaticului probează existinţa unei puteri distinse de aceea ce condusese prin atâtea forme variate dezvoltarea animalilor inferiori.

Să considerăm acum în organizaţiunea omului un alt punct, a cărui importanţă a fost până aci aproape de tot neglească, atât de către partizanii precum şi de adversarii teoriei evoluţioniste.

Unul din caracterele cele mai generale ale clasei mamiferilor tereştri este părul. Dacă pelea e subţire, delicată şi simţitoare, el formează o protecţiune naturală contra intemperiilor şi mai ales contra ploii. Aceasta este, în adevăr, principala funcţiune a perilor, precum se vede din însăşi dispoziţiunea lor într-un mod menit a înlesni scurgerea apei, fiind totdauna îndreptaţi de sus în jos începând de la partea superioară a corpului, mai puţin abundinţi pe părţile inferioare, şi-n mai multe cazuri lipsind de tot pe vintre. Perii tuturor mamiferilor îmblători sunt lungiţi de sus în jos de la umeri până la degete; numai la orangutang ei sunt dispuşi de sus în jos până la cot şi de jos în sus de la cot până la pumn, dar aceasta se explică prin moravurile orangutangului: când se odihneşte, el rădică lungele sale braţe dasupra capului sau se acaţă de vreo creangă pentru a se susţine, astfel i că ploaia se scurge în lungul braţului şi a antebraţului până la perii ce se întâlnesc în puntul cotului. Din aceeaşi cauză, părul e

totdauna mai lung şi mai des de la cerbice până la coadă în şirul spinei dorsale, unde chiar se formează adesea o creastă capilară.

Acelaşi caracter se găseşte la toţi mamiferii de la marsupiali până la cadrumani, denotând prin urmare o aşa persistinţă încât noi l-am vedea reapărând necontenit prin ereditate, chiar de l-ar şterge de secoli cea mai riguroasă selecţiune naturală, care în orice caz n-ar putea să-l distrugă cu desăvârşire, afară doară dacă prezinţa lui ar deveni nu numai foarte vătămătoare, dar încă radicalmente mortală.

La om părul a despărut aproape de tot şi, lucru

curios! pe spate mai mult ca pe orice altă parte a corpului. Ginţile bărboase şi cele spâne se disting clopotrivă prin goliciunea spatelui şi mai cu seamă a spinei dorsale, unde nu creste niciun fir, chiar atunci când peptul şi membrii sunt foarte păroşi; ceea ce constituă un caracter diametralmente opus cu al celorlalţi mamiferi. Ainii de pe insulele Kurile şi din Iaponia se zice că ar fi un trib păros; dar d. Bickmore, carele a văzut o seamă dintr-însii şi-i descrie într-un memoriu citit în Societatea de etnologie, nu indică în detaliu părţile corpului cele mai păroase, ci spune numai că perii sunt foarte abundinţi pe cap, pe obraz şi pretutindeni, o vagă expresiune aplicabilă la orice om păros pe pept şi pe braţe, întrucât nu se specifică anume spinarea. Tribul cel păros din Birmania are în adevăr pe spate neste peri mai lungi decât pe pept, reproducând astfel i purul caracter al mamiferilor; dar perii de pe obraz, de pe frunte şi din cavităţile urechilor sunt şi mai lungi, un fenomen de tot anormal, şi-apoi dinţii sunt atât de neperfecţi, încât totul arată că aci noi avem a face cu o monstruozitate, nu cu un caz de rentoarcere la tipul uman anterior pierderii părului.

Să vedem acum dacă există vreo probă sau vreo raţiune de a crede că spatele păros ar fi fost vătămător sălbaticului sau vreunei forme umane şi mai inferioare pe orişicare treaptă a transformaţiunii. Dacă perii ar fi fost numai inutili, cum oare să fi putut dispare atât de completamente şi a nu mai reveni apoi adesea în triburile cele mixte? Să căutăm lămuriri în traiul sălbaticilor. Unul din obicelele lor cele mai comune este de a purta o haină pe spate şi pe umeri chiar când rămân nude toate celelalte părţi ale corpului. Primii exploratori observară cu surprindere că la tasmaniani ambele sexuri purtau pe umeripele de kanguroo, unicul lor veşmânt, ceea ce arată că nu aveau în vedere simţământul pudorii, ci numai trebuinţa de a-şi apăra spatele de frig şi de ploaie. Costumul naţional al maorilor se compunea de asemenea dintr-o mantă aruncată pe umeri. La patagoni tot aşa. Indigenii din

Tara de Foc poartă adesea pe umeri o mică bucată de pele, pe care o mută din loc în loc după direcţiunea vântului. Hotentoţii îşi acopereau spatele cu o bucată de pele cam tot astfel i, pe care n-o lepădau niciodată şi-n care se înmormântau chiar. Până şi sub tropice sălbaticii sunt foarte băgători de seamă de a nu expune spinarea la umiditate. Locuitorii din Timor întrebuinţează foaia dintr-un feli de palmier, îndoită cu îngrijire şi cusută, pe care o poartă totdauna cu dânşii şi din care îşi fac, dezvălind-o dasupra spatelui, un admirabil adăpost contra ploii. Aproape toate triburile malaice, ca şi indianii din America sudică, îşi fabrică mari pălării de cel puţin 4 picioare în diametru, pe care le poartă în excursiuni maritime pentru a-şi protege corpul contra ploii, iar pe uscat întrebuinţează neste pălării mai mici.

Este dar evidinte nu numai că nu exista nicio raţiune de a crede că dezvoltarea perilor pe spate ar fi fost vătămătoare sau măcar inutilă omului preistoric, dar moravurile sălbaticilor actuali ne probează chiar contrariul, deoarăce aceştia simt trebuinţa de o asemenea protecţiune şi caută a o supleni în diverse moduri. Poziţiunea verticală a omului poate să fi contribuit a-i conserva perii pe cap după ce s-a despuiat restul corpului; dar mergând pe ploaie sau pe vânt omul se pleacă instinctivamente înainte, expunându-şi astfel i spatele şi faptul indubitabil că mai ales pe această parte a corpului sălbaticii sufăr de frig şi umiditate demonstră îndajuns că perii au încetat de a creşte acolo nu din cauza inutilităţii. Apoi printr-o simplă micsurare de utilitate, care n-ar putea să determine decât numai doară o acţiune selectrice foarte slabă, ar fi anevoie a explica dispariţiea unui caracter atât de permaninte în întreaga ordine a mamiferilor.

Mi se pare dară cert că selecţiunea naturală n-a putut produce nuditatea corpului uman. E peste putinţă a-şi da seamă de acest fenomen ca rezultând dintr-o serie de variaţiuni ce ar avea drept punct de plecare un prototip păros. Daturile pe care le posedăm tind a arăta, din contra,

că asemeni variaţiuni nu numai că n-ar fi utile, dar încă vătămătoare.

Şi chiar dacă vreo corelaţiune necunoscută cu neste calităţi externe vătămătoare ne-ar explica dispariţiea părului la omul primitiv de sub tropice, totuşi n-am putea înţelege în ce mod un caracter dintru-ntâi atât de persistinte n-a reapărut, sub puternica influinţă a rentoarcerii la prototip, după ce oamenii se răspândiră în clime mai friguroase. Şi-apoi o asemenea supoziţiune e cu atât mai inadmisibilă, cu cât un organ comun tuturor mamiferilor n-a putut într-un singur caz a se afla într-o

corelaţiune atât de constantă cu vreo calitate externă vătămătoare încât să dispară prin selecţiune, şi să dispară într-un mod atât de complet şi eficace încât să nu-l mai vedem reapărând niciodată sau mai niciodată chiar la triburile cele mai mixte. E greu de a găsi două caractere mai diferite ca dezvoltarea cerebrului şi distribuirea părului pe corp, şi totuşi în cazul de faţă ambele ne conduc la concluziunea că formarea lor se datoreşte nu selecţiunii naturale, ci unei alte forţe.

Se mai pot menţiona, ca punturi umane caracteristice anevoie de explicat prin selecţiunea naturală, încă vreo câteva amănunte, cari, după mine, sunt secundare în comparaţiune cu cele de mai sus, bunăoară specializaţiunea şi perfecţiunea piciorului şi a mânei…”

După ce vorbeşte despre vocea umană, despre unele facultăţi intelectuale, despre simţul moral, Wallace încheie:

„Concluziunea pe care mă crez autorizat a trage din aceste fenomene este că o înţeleginţă superioară a călăuzit mersul speciei umane într-o direcţiune definită şi pentru un scop special, întocmai precum însuşi omul călăuzeşte mersul mai multor forme animale şi vegetale. Singurele legi de evoluţiune niciodată poate n-ar fi produs o sământă aşa de bine apropiată la uzul omului precum este porumbul sau grâul, neste fructe ca arborul-de-pâne sau bananul fără sâmbure, neste animali ca vaca lăptoasă de Ghemsey sau calul de camion de la London. Totuşi aceste

diverse fiinţe se aseamănă pe deplin cu producţiunile brute ale naturii. După cum într-un asemenea caz ar putea cineva să pretinză că totul a provenit şi aci din acţiunea legilor fizice de variaţiune, de multiplicaţiei şi de supravieţuire, negând existinţa unei forţe nouă, a unui control determinat, tot astfel i şi teoria mea va fi poate respinsă de către acei ce sunt de acord cu mine în celelalte privinţe. Noi ştim cu toate acestea că acea acţiune directrice a omului în respectul animalilor şi plantelor perfecţionate s-a exercitat în realitate şi prin urmare cată să admitem ca posibil că, deoarăce omul nu este înţeleginţa cea mai înaltă a universului, un spirit şi mai superior l-a condus şi pe el în procesul său de dezvoltare prin intermediul unor aginţi mai subtili, pe care noi nu-i cunoaştem. Mărturesc că această teorie are dezavantajul de a primi intervenţiunea unei înţeleginţe individuale distinse concurând la producerea omului intelectual, moral, indefinitamente perfectibil, pe care noi nu ne putem opri a nu-l considera ca scop final şi ultimatum a toată existinţa organizată. Doctrina mea implică dară că legile cele

mari, cari cârmuiesc lumea materială, au fost nesuficiinţi de a produce pe om, deşi am putea admite foarte bine că însuşi controlul înţeleginţelor superioare este o parte necesară din acele legi…”

În acest mod Wallace a fost condus pe o cale curat ştiinţifică la legea unei selecţiuni providenţiale, nu mai puţin fecunde în consecinţe şi nu mai puţin importante ca însăşi selecţiunea naturală.

Materia – zice el – chiar dacă ar putea să dea seamă de toate, încă nu va fi de ajuns spre a explica pe om, în care se manifestă în modul cel mai nerecuzabil o acţiune conducătoare a divinităţii.

Zicând „a divinităţii”, noi traducem într-un limbagiu mai comun ceea ce naturalistul britanic numeşte: „Înţeleginţa cea mai înaltă a universului”.

Providenţa fiind temelia pe care se rădică întregul

edificiu al reacţiunii omului contra naturii, fie în analele generale, fie în istoria unei singure naţiuni, de aci cată să începem şi noi pentru a putea înţelege deplina desfăşurare a fenomenului pe teritoriul Daciei.

2

Wallace şi Darwin

Sunt abia doi ani de când Wallace expusese pentru prima oară concluziunea nentreruptelor sale studii antropologice în curs de două decenii1.

De atunci până astăzi nemini n-a fost în stare de a-i zgudui demonstraţiunea.

Obiecţiunile cele spirituale ale de curând răposatului Claparede nu sunt decât o ingenioasă glumă2.

Broca, unul dintre fruntaşii antropologiei actuale, recunoscând mai cu seamă puterea argumentului „despre nuditatea pielii umane” 3, observă totdodată că Wallace putea să constate nesuficiinţa selecţiunii naturale, adică prezinţa unei alte legi, şi-n neste straturi animale inferioare omului.

Negreşit că ar fi putut s-o facă, dacă preocupaţiunea cugetătorului englez nu se concentra exclusivamente asupra faptului unei acţiuni providenţiale, iar nu al orişicării alte legi.

Broca găseşte că nici pe orangutang nu-l explică destul de bine selecţiunea naturală, deoarăce nu poate să ne spună pentru ce-i lipseşte o unghe la degetul cutare, un ligament etc., deşi ar fi fost util şi lui de a le avea, după cum le au ceilalţi antropoizi4.

Admitem că aşa este, şi totuşi niciunul din defectele sau prisosurile orangutangului, pe câte le specifică Broca, nu indică vreo destinaţiune în prevederea unui depărtat viitor, precum este la om prisosul cerebrului sau defectul părului, fără a mai vorbi despre conformaţiunea mânei şi a piciorului.

Din toate elementele demonstraţiunii lui Wallace noi ne-am mărginit a reproduce pe aceste două, cerebrul şi părul, pe care el însuşi le pune pe prima linie şi contra

cărora nu s-a putut formula până acum nicio obiecţiune solidă.

Cel mai interesat a le combate a fost Darwin.

Ei bine, el n-a găsit altceva a răspunde lui Wallace decât numai că cerebrul uman a putut să se dezvolte din cauza facultăţii limbagiuluia.

Dar nu este oare de o mie de ori mai corectă filiaţiunea diametralmente opusă, în puterea căriia limbagiul se datoreşte dezvoltării prealabile a cerebrului?

Maimuţa posedă un craniu mic nu pentru că nu vorbeşte, ci nu vorbeşte pentru că posedă un craniu mic.

Studiul idiomelor în starea lor rudimentară probează că ele sunt prea departe de a fi „o minunată machină”, după cum le califică Darwin.

„Arapahii din America septentrională – zice Burton – abia se pot înţelege unii cu alţii pe-ntunerec, căci vocabularul lor e aşa de sărac şi accentul aşa de îngăimat, încât ei au trebuinţă de a le completa prin gesticulaţiune” 6.

În privinţa nudităţii, explicaţia lui Darwin este şi mai slabă.

El crede că umanitatea primitivă s-a despuiat de păr pentru că oamenii păroşi nu plăceau femeilor, astfel i că bărbaţii cei mai goli fiind preferiţi, lor le-a fost dat a lăsa posteritatea cea mai numeroasă, care din acelaşi motiv deveni din ce în ce mai puţin păroasă7.

Darwin uită ceea ce constatase el însuşi cu câteva pagini mai sus, unde arată că sălbaticii consideră totdauna propriul lor tip ca pe cel mai perfect; pentru indianii din Nord-America frumuseţea consistă într-o culoare de aramă, un nas încovoiat, o bărbie lată şi o frunte turtită; chinezilor le plac urechile foarte mari, siamezilor – nări înflate şi buze largi; negritenii privesc albeaţa pielii şi nasul drept al europeilor ca neste calităţi „urâte şi nenaturale”; în Africa numai dracul se zugrăveşte alb, şi aşa mai încolo.

Un cochinchinez zicea despre nevasta unui ambasador englez că: „are dinţi albi ca de câne şi o peliţă

rumenă ca floarea de cartof”.

Toate acestea ni le spune Darwin8.

Este dar învederat că, pe cât timp oamenii erau păroşi, dacă vor fi fost vreodată, această abundinţă capilară trebuia să rezume pentru dânşii singurul ideal estetic.

Nu mai adăugăm că la sălbatici nu femeia îşi alege pe bărbat, ci e silită din contra a se supune brutalităţii celui mai forte, fie el şi mai păros decât orangutangul.

Ba chiar dacă alegerea ar aparţine femeii, totuşi nu urmează că un om păros peste tot i-ar plăcea mai puţin de cum îi plac astăzi musteţele sau favoritele.

Pentru romănce bunăoară, bazându-ne pe mărturia limbii, nu este om cine nu e bărbat, o idee moştenită evidamente de la daci, de vreme ce romanii nu erau bărbaţi.

Mai pe scurt, cele două caractere tipice ale naturii umane, mărimea cerebrului şi nuditatea pielii, sunt absolutamente rebele la orice altă soluţiune, afară de selecţiunea providenţială.

Lipsa părului pe părţile cele mai expuse ale corpului, atât de vătămătoare animalităţii umane, a fost în prevederea viitorului muma civilizaţiunii prin necesitatea de a se acoperi, ceea ce implică nu numai haină, dar şi casă, iar de acolo nu mai este decât o deosebire de calitate până la palat şi o deosebire de cantitate până la urbe.

Goliciunea, însoţită de marea delicateţă a dermului, a concurs până la un punct chiar la invenţiunea armelor, prin care să se suplenească în lupta cu fiare rolul defensiv al coamei.

Un păr copios pe tot corpul, mai cu seamă pe spate, ar fi fost pentru umanitatea primitivă un adevărat scut, un adăpost necesar contra frigului şi umidităţii, după cum este pentru toţi ceilalţi mamiferi; dar atunci, apărat de trebuinţa veşmântului şi lăcuinţei, omul n-ar fi făcut un singur pas pe calea civilizaţiunii.

Selecţiunea naturală reuşise într-o climă siberică a

înzestra cu neste peri lungi şi deşi până şi pe elefant, mai dându-i pe dasupra o groasă coamă pe şirul spinării, deşi acest colos posedă în starea-i normală opele destul de dură şi totalmente nudă.

Tot aşa s-a întâmplat cu rinocerul 10.

Cum dară omul, fără comparaţiune mai delicat şi cu mult mai dispus de a fi păros, n-a putut să capete în mijlocul gheţurilor nici măcar un fir pe spate?

Cerebrul cel voluminos, atât de inutil într-o stare de sălbăticie, ne-a servit nouă, pe de altă parte, drept un instrument de o elasticitate miraculoasă, cuprinzând o forţă latentă colosală, susceptibilă a se manifesta gradat după presiunea condiţiunilor exterioare favorabile.

Cerebrul este până-ntr-atâta o adevărată unealtă, încât chiar fără ajutorul mânelor umanitatea ar fi putut ajunge acolo unde se află.

E cunoscută istoria lui Ducornet.

Născut fără braţe, posedând însă un cap foarte bine conformat, el a învăţat a zugrăvi cu picioare şi deveni pictor de prima ordine11.

„În cerebru – zice d. Littre – resede întreaga înţeleginţă umană” 12; şi nu numai atâta, dar toate facultăţile omului – adauge într-un alt loc luceafărul scoalei pozitiviste din Francia – „facultăţile morale ca şi cele intelectuale, toate până la una sunt concentrate în cerebru” 13.

Puterea acestui minunat cerebru uman fiind aproape aceeaşi la un Newton sau Bonaparte şi la locuitorii preistorici ai Europei sunt acum 700 secoli sau la neste sălbatici moderni cari numără numai până la 214, o asemenea necalculabilă distanţă între starea latentă şi starea manifestă, între a fi şi a deveni, nu se poate atribui vreunei evoluţiuni materiale, de vreme ce în cazul de faţă toată materia, volumul, circumvoluţiunile, substanţa, rămâne identică sau foarte învecinată la ambele extremităţi ale imensei scări.

În cât timp vreun naturalist nu va veni să dovedească

utilitatea animală a unui volum cerebral foarte dezvoltat şi a spatelui despuiat de păr, vor fi de ajuns aceste două criterii, chiar de ar lipsi orice altă consideraţiune, pentru ca să recunoaştem în mersul umanităţii călăuzirea unei înţeleginţe supreme, lucrarea unei selecţiuni providenţiale, după cum am numit-o mai sus.

Omul fiind materie şi spirit totdodată, legea lui Wallace este o demonstraţiune materială a creşterii umane sub conducerea providenţei.

Ceea ce a făcut naturalistul englez nu diferă în fond de procedimentul unei analize chimice.

Luând selecţiunea naturală şi toate celelalte legi fizice drept reactiv, el le-a pus în contact cu umanitatea, şi rezultatul acestei admirabile operaţiuni i-a dat cu certitudine pe Dumnezeu, întocmai precum clorurul de platină constată prezinţa potasei.

Dar această divinitate, de vreme ce ea ne conduce, oare nu distruge liberul arbitriu uman?

3

Ginţile alese şi liberul arbitriu

Dacă Dumnezeu a creat pe om anume în perspectiva civilizaţiunii, dacă l-a înzestrat cu un cerebru atât de puternic şi i-a refuzat un înveliş

măcar pe spate, dacă a făcut toate acestea pentru a-l împinge pe calea progresului, de ce atunci nu l-a condus mai curând şi mai completamente la ţintă?

Această întrebare, adresată lui Wallace de către d. Stebbing şi pe care o repetă Darwin1, departe de a fi o obiecţiune, ajută a preciza şi a defini principiul selecţiunii providenţiale.

Pentru a ne convinge cât de bestial a fost puntul de plecare al omului spre a se urca din treaptă în treaptă până la sublimitatea unui Cuvier sau Herschel, nemic nu poate fi mai elocinţe ca următorul pasagiu din naraţiunea englezului Galton despre un trib sălbatic din sudul Africii:

„Damarii – zice el – nu se rădică în socotelele lor mai

sus de cifra 3. Când le trebuie 4, arată patru degete. Când vor să treacă peste cinci, se încurcă foarte rău, căci degetele de la o singură mână nu le mai vin în ajutor. Cu toate astea ei rareori perd un bou, căci lipsa lui din turmă se constată nu prin numeraţiune, ci prin dispariţiea unei figure cu care se obicinuiseră. Când cumperi de la dânşii berbeci, plăteşti pe fiecare deosebit, aşa că, dacă preţul unuia este de două suluri de tutun, nu cumva să dai patru suluri dodată pentru doi berbeci, căci se naşte o mare zăpăceală. Făcusem eu însumi un experiment de această natură. Primind patru suluri, damarul a pus la o parte două şi s-a uitat la unul din berbeci, dar, observând că-i mai rămân alte două suluri, a căzut pe gânduri ca şi când nu era lucru curat, a reluat iarăşi cele două suluri puse la o parte, privea când la berbeci, când la suluri, şi-n fine se simţi într-o astfel i de confuziune încât îmi întoarse toate sulurile zicând că nu vinde nemic, şi n-a revenit decât cu expresa condiţiune ca să-i dau două suluri şi să iau un berbec, după aceea să-i mai dau două şi să iau şi pe un al doilea. Dacă vinde un bou în preţ de 10 suluri de tutun, damarul se culcă jos, întinde pe pământ amândouă mâinile şi cumpărătorul îi pune câte un sul pe fiecare din cele zece degete. Cumpărând un al doilea bou, repeţi aceeaşi operaţiune. Dacă în loc de suluri întregi îi vei pune pe degete câte o jumătate de sul, rareori damarul precepe că l-ai înşelat. Într-o zi, pe când observam pe unul dintr-însii pierdut în socotele, văzui alături pe căţeaua mea Dina într-o situaţiune analogă. Ea examina cu atenţiune o jumătate duzină de căţei ce-i fătase şi din care i se luă o parte. Foarte îngrijită, Dina căuta să-şi dea seama dacă toţi căţeii sunt prezinţi sau lipseşte vreunul; însă nu putea să-i numere, căci cifra era prea superioară pentru gradul său de înţeleginţă. Alăturând pe om cu cânele, cată să mărturesc că comparaţiunea nu era tocmai onorifică pentru cel întâi” 2.

Contrastul între un damar şi un englez este un experiment ştiinţific, un aposteriori despre nemărginita

perfectibilitate a omului, ceea ce concoardă cu principiul selecţiunii providenţiale, aşa după cum l-a dezvălit Wallace; dar prin acelaşi contrast noi dobândim o concluziune nu mai puţin riguroasă şi tot atât de importantă, că progresul uman e numai posibil, nu necesar.

Pentru om o civilizaţiune fatală nu există, precum nu există pentru el o fatală bestialitate.

Tinzând, el ajunge mai mult sau mai puţin, în proporţiune cu gradul tinderii şi cu intensitatea rezistinţei din afară; însă nu ajunge fără să tinză, stăpân fiind a tinde sau a nu tinde.

Selecţiunea providenţială nu distruge liberul arbitriu uman şi nu înlătură responsabilitatea morală.

Însă atunci intervenţiunea divinităţii să se fi manifestat oare în istorie numai la cel întâi debut al omului în lume?

Rolul selecţiunii providenţiale mărginitu – s-a în a ne înzestra o dată pentru totdauna cu posibilitatea progresului, lăsând apoi în secolii secolilor, ca Dumnezeul lui Beranger, un câmp necontrolat individualităţii umane?

Wallace puse pe om faţă cu maimuţa şi pe omul sălbatic faţă cu omul cult.

Prima din aceste două operaţiuni i-a dat drept rezultat selecţiunea providenţială.

Naturalistul englez s-a oprit însă aci, uitând a trage o concluziune analogă şi din a doua linie a diagramei.

După cum omul, mai pe sus de acţiunea legilor fizice, s-a ales din totalitatea antropoizilor, oare nu tot astfel i, mai pe sus de acţiunea legilor fizice, se aleg unele ginţi din totalitatea umanităţii?

E peste putinţă a vedea opera selecţiunii providenţiale într-una din aceste două categorii fără s-o zărim totdodată şi în cealaltă.

Să ne încercăm dar a împle golul în teoria lui Wallace.

Doctrina predestinaţiunii ginţilor a început a se agita abia în secolul nostru.

După cum o demonstră foarte bine d. Sudre, ea a fost absolutamente necunoscută istoricilor şi filosofilor trecutului3.

Cartea lui Wallace este cu puţini ani posterioară cărţii domnului Renan, cel mai celebru campion al aşa-numitelor „ginţi alese”.

„Arianii şi semiţii – zice acesta din urmă – oriunde veneau a se stabili, găseau în calea lor neste ginţi pe jumătate sălbatice, pe care le exterminau şi a cărora memorie supravieţuieşte în miturile popoarelor mai civilizate sub forma de neamuri uriaşe, magice, născute din pământ, sau chiar sub formă de fiare. Acea umanitate primitivă s-a conservat până astăzi, afară din drumul ginţilor celor mari, în Oceania, în Sud-Africa, în Nord-Asia. Înainte de ariani şi semiţi au mai fost şi alte ginţi civilizate: cusiţii şi camiţii; dar cultura lor se distingea printr-un caracter material: instincturi religioase şi poetice prea puţin accentate; multă aptitudine pentru manufactură; o aplicaţiei pozitivă la comerciu, la bunul trai, la confort; niciun spirit public; nicio viaţă politică. Aceste ginţi duraseră trei sau patru mii de ani înainte de creştinism. Civilizaţiunea lor a despărut sub izbirile semiţilor şi ale arianilor, nemaipăstrându-se decât în China. În fine, apar ginţile nobile, arianii şi semiţii, pogorându-se din Imaus, una în Armenia, cealaltă în Batriana, cu vreo două mii de ani înainte de Crist. Dentâi foarte inferiori cusiţilor şi camiţilor în privinţa civilizaţiunii exterioare şi materiale, ei îi întreceau fără comparaţiune prin vigoare, prin intrepiditate, prin geniul poetic şi religios. Arianii, la rândul lor, sunt superiori semiţilor, a căror unică misiune a fost convertirea tuturor popoarelor ariane la idei monoteiste” 4.

Aceeaşi concepţiune e dezvoltată cu multă abilitate într-o operă germană de tot recinte.

„Semiţii – zice d. Spiegel – diferă de ariani sub o mulţime de puncturi de vedere. Mai întâi, ei nu cunosc arte. Ebreii şi arabii au fost nu numai indiferinţi, ci chiar

ostili sculpturei şi picturii. Ei n-au cultivat decât muzica. Pe tărâmul ştiinţei şi literaturii, deosebirea între ambele ginţi nu e mai puţin profundă. Epopeea şi drama sunt necunoscute semiţilor. O mie şi una nopţi, atribuită altă dată arabilor, se ştie astăzi că este de origine ariană. Curiozitatea ştiinţifică şi ardoarea de investigaţiune sunt de asemenea străine semiţilor. Ei n-au naturalişti. Operele lor istorice sunt subordinate unei direcţiuni religioase. Aceeaşi incapacitate în politică şi-n organizaţiunea militară”. 5

Luând aceste vederi în bloc, căci veritatea totală predomneste în ele asupra unor erori secundare, noi întrebăm:

Apariţiea ginţilor celor alese se poate ea explica într-un mod plauzibil prin vreo cauză neconştiinţe, prin o lege de multiplicaţiei, de

variaţiune, de ereditate etc., prin toate câte ne spun adepţii unei evoluţiuni exclusivamente materiale?

Cu alte cuvinte, noi repeţim aci în respectul ginţilor cestiunea pe care şi-o făcuse Wallace asupra umanităţii în genere, şi o rezolvăm printr-o experimentaţiune analogă, fiind analog însuşi fenomenul.

„Egiptul – zice d. Mariette – prezintă un spectacol demn de a pironi atenţiunea. Pe când restul globului terestru era cufundat în tenebre, pe când naţiunile cele mai ilustre, cari vor juca mai târziu un rol atât de însemnat în afacerile lumii, se aflau în sălbăticie, ţărmii Nilului nutreau deja un popor cult, înţelept, condus de către o puternică monarhie, rezemată pe o formidabilă machină de funcţionari şi împiegaţi” 6.

Peste patru sau cinci mii de ani de acum înainte posteritatea noastră va avea să constate aceeaşi antiteză de ultracivilizaţiune faţă cu ultrabarbarie, şi exemplul egiptenilor ne spune că sălbaticii viitorului vor putea fi tocmai ginţile cele mai înaintate de astăzi.

Zimmermann grupează câţiva remarcabili specimeni ai regresului de această natură, arătându-ne pe spanioli,

pe portugezi, pe olandezi, sălbătăcindu-se în Africa, în Brazilia, în Oceania, şi-apoi conchide că: „se întâmplă chiar germanilor”.

În arhipelagul Viti sau Figi, europeii deveniseră antropofagi! 7.

În cazul Egiptului decadinţa nu se poate atribui climei, căci condiţiunile atmosferice şi telurice nu s-au schimbat acolo de cinci mii de ani, şi totuşi felahii de astăzi nu mai seamănă cu străbunii lor din anticul Memfis sau din Teba cea cu o sută de porţi.

Fenomenul se poate atribui şi mai puţin ginţii, deoarăce felahul e de acelaşi sânge, vorbeşte aceeaşi limbă, conservă acelaşi tip prin care se distingeau ziditorii piramidelor.

Roma lui Scipione devine Roma lazzaronilor; în Elada palicarii înlocuiesc pe Sofocli.

Asadară, dacă este adevărat că o seamă de ginţi poartă sigilul predestinaţiunii de a fi mari, pe care n-au putut să-l determine mijlocul ambiant, filiaţiunea sau vreo altă cauză curat materială fără concursul unei selecţiuni providenţiale, adică al unei forţe identice cu aceea ce presezuse la însăşi creaţiunea omului în grupul antropoizilor, e nu mai puţin evidinte că superioritatea este numai posibilă, nu necesară.

Egiptenii, deşi providenţialmente meniţi pentru un înalt grad de cultură, deşi materialmente secundaţi prin condiţiuni teritoriale şi chiar

genetice dintre cele mai fericite, totuşi nu ajungeau sus de n-ar fi tins, şi încetarea tinderii din parte-le n-a întârziat a-i precipita într-o completă degenerare.

Civilizaţiunea egipteană, separată de noi printr-o distanţă de cincizeci secoli, este relativamente foarte modernă în alăturare cu primele urme ale existinţei umane, pe care ni le descopere geologia.

Oriunde în Egipt s-au făcut săpăture sub fundaţiunile celor mai vechi ruine, bunăoară cu 18 metri mai jos de peristilul obeliscului de Heliopole, s-au găsit numai

oseminte de neste specii până acum existinţi: cămilă, dromadar, câne, bou, porc şi nicio rămăşiţă de animali despăruţi8.

Sunt dară fără comparaţiune mai primordiale acele vestigii ale omului în Europa, care se află la un loc cu resturi de mamut, de urs primigeniu, de leu de cavernă etc., şi a cărora vrâstă se crede cu tot dreptul de către geologi a fi cu sutimi de secoli anterioară celor mai antice monumente ale Egiptului.

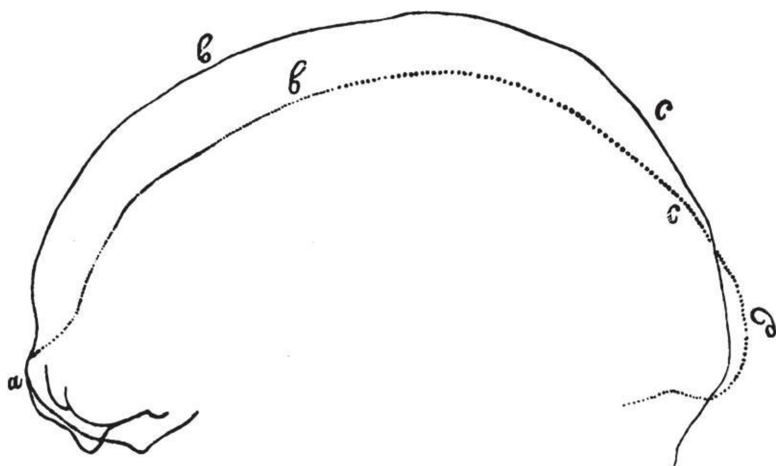
Între craniurile umane din acele epoci radicalmente preistorice, două mai cu seamă atrăseseră asupră-le cu atât mai mult atenţiunea antropologiştilor, cu cât unul din ele, cel de Engis în Belgia, prin volum şi prin configuraţiune denoată un grad însemnat de înţeleginţă şi abia diferă de frumseţea tipului zis caucazian, pe când celălalt, descoperit la Neanderthal lângă Düsseldorf, oferă o asemănare surprinzătoare cu un cap de cimpanze, deşi are o capacitate minimală de 1.220 centimetri cubi, încât întrece cu 681 pe cel mai mare cap de maimuţă.

Lyell bănuieşte că ambele aceste craniuri ar fi existat la nordul Europei în periodul postpliocen, adică în prima jumătate din epoca postterţiară.

Craniul de Engis, atât de remarcabil prin nobleţă, s-a găsit la un loc cu oseminte de specii pierdute de elefant, de rinocer, de urs, de tigru şi de hienă, astfel i că este un calcul geologiceşte modest de a zice că posesorul acelui cap a trăit sunt acum vreo cincisprezece mii de ani.9

Reproducem aci ambele craniuri suprapuse, cel de Engis desemnat prin linii şi cel de Neanderthal prin punturi.

Litera a indică arcada sprâncenelor şi porţiunea mediană a osului fruntal; litera b – sutura coronală; litera e – vârful suturei occipito-parietale, litera d – protuberanţa occipitală:

Iacă dar aproape în aceeaşi regiune şi-n acelaşi timp fiinţând cot la cot două ginţi tipice, una cu o frunte de filosof şi cealaltă cu o figură eminamente bestială, deşi nicidecum idioată…

Craniul de Engis poate fi privit ca foarte ostil ipotezei transformiste a lui Darwin, căci dacă în vecinătatea epocii terţiare ne întâmpină deja un cap de om atât de bine dezvoltat, apoi unde oare, în ce feli de strat geologic să căutăm noi presupusa tranziţiune către maimuţă?

Acţiunea selecţiunii providenţiale în creaţiunea genului uman şi a ginţilor celor superioare este aci mai palpabilă ca oriunde; dar nu mai puţin palpabilă e şi sarcina individualităţii umane, care va rămânea în veci pe loc de nu va progresa prin propriul său liber arbitriu, oricât de bogat ar fi înzestrată potenţialmente de către selecţiunea providenţială.

De la craniul de Engis să facem un salt peste vreo sută cincizeci de secoli.

Iaponia ne prezintă chiar astăzi spectacolul cel mai elocinţe al energiei liberului arbitriu într-o ginte pe care o credeau toţi osândită la un perpetuu staţionarism.

„Istoria iaponeză – zice d. Vivien de Saint-Martin – îmbrăţişează un interval de 2.532 ani. Una şi aceeaşi dinastie domneşte acolo de la anul 660 înainte de Crist şi până astăzi. Împăratul actual este una sută douăzeci şi al

doilea descendinte din familia suverană. În curs de 25 secoli Iaponia a conservat aceleaşi moravuri, şi iată că acuma, după ce s-a

fost izolat cu desăvârşire de orice contact cu străinii, această ţară îşi uită deodată tradiţiunile, schimbă din temelie modul său de a fi, se sileşte a-şi altoi civilizaţiunea europee şi a lua un loc între naţiuni”.

Guvernul de la Yedo subvenţionează în momentul de faţă 250 tineri în Anglia, 200 în America, 50 în Francia şi 40 în Germania, unde aceşti 540 iaponezi se iniţiază în toate ştiinţele şi arţile Europei10.

Gradul de cultură la care reuşiseră a se rădica de secoli iaponezii printr-o tendinţă izolată probează că merită şi dânşii a fi consideraţi ca o ginte foarte superioară.

În timp de două milenii, pe când tot globul terestru îndura sute de revoluţiuni, Iaponia singură nu voia să iasă dintr-un antic statu-quo de cultură, şi acuma subitamente ea uimeşte lumea prin cea mai puternică voinţă progresistă.

Să mai căutăm oare vreo probă mai vie despre compatibilitatea liberului arbitriu cu selecţiunea provindeţială în sfera ginţilor de frunte, întocmai după cum o constatarăm, împreună cu Wallace, în privinţa întregii umanităţi?

Această compatibilitate e foarte importantă, căci ea înlătură grava acuzaţiune ce se aruncă de către unii la adresa doctrinei ginţilor cum că ar fi contrarie liberului arbitriu şi prin urmare responsabilităţii morale a omului11.

Nu; într-o ginte, ca şi-n totalitatea umanităţii, selecţiunea providenţială ajută pe om de a păşi înainte, îl ajută foarte mult, îl ajută necontenit, îl ajută pretutindeni, însă nu-l sileşte să meargă.

D. Littre, analizând opera domnului Renan, observă:

„Dacă ginţile inferioare ar fi apărut singure pe pământ, nici rezultatele superioare ale civilizaţiunii n-ar fi putut să apară. Seria ar fi fost mai scurtă, deşi ar oferi o

înlănţuire analogă pentru porţiunea cea comună ginţilor inferioare şi ginţilor superioare. Acestea din urmă s-au mişcat şi au înaintat ca şi celelalte, dar mai răpede şi ajungând la neste înălţimi la care cele întâie n-ar fi ştiut să se urce prin propria lor iniţiativă. O ginte procede ca şi individul; şi precum omul de cel mai vast geniu trebui să treacă mai întâi prin fazele debilităţii intelectuale a copilăriei, tot astfel i este imposibil de a susţine că ginţile superioare n-au avut şi ele, ca şi cele inferioare, o copilărie debilă, dar o copilărie care le-a condus pe dânsele la o maturitate comparativamente mai activă” 12.

Dacă d. Littre ar fi ieşit un moment din sarcasticul precept al lui August Comte că „divinitatea trebui poftită de a ne lăsa în pace de

acum înainte”, domnia sa ar fi dedus din propriile sale cuvinte noţiunea foarte pozitivă că acele mari ginţi, fără cari erau peste putinţă rezultatele superioare ale civilizaţiunii şi de contactul cărora profită neamurile mai de jos, sunt produsul unei cauze lucrând în prevederea acelor rezultate şi acelui contact, al unei selecţiuni providenţiale.

Iată cum înţelegem noi pe Wallace şi pe d. Renan, combinând ambele lor teorii, care se verifică reciprocamente, şi conciliindu-le pe amândouă cu liberul arbitriu.

S-ar mai putea demonstra continuitatea selecţiunii providenţiale în istorie prin unele popoare superioare faţă cu celelalte din aceeaşi ginte şi prin unii oameni mari faţă cu ceilalţi din acelaşi popor.

Nicio lege de evoluţiune materială nu va fi în stare să explice vreodată pe vechii atenieni sau pe un geniu ca Shakespeare13.

Factorii climaterici, genealogici şi sociali rădică cele mai de multe ori pe ici, colea câte un colţusor al vălului; chiar atunci însă când ele aruncă o vie lumină asupra cestiunii ginţilor, popoarelor, oamenilor mari, totuşi rămâne ceva în rezervă, un mic reziduum mai esenţial

decât toate, un sâmbure care nu se rezonlvă decât prin selecţiunea providenţială.

Am adunat în studiul de faţă într-un mod cam rapsodic tot ce ni s-a părut mai propriu a da o idee despre originea civilizaţiunii umane.

În lupta pentru existinţă, în teribilul struggle for life al lui Darwin, omul n-ar fi trecut peste nivelul maimuţelor dacă providenţa nu-l înzestra cu lipsa părului pe corp şi cu marele volum al cerebrului, fără a mai vorbi despre celelalte particularităţi antropologice mai puţin explicite.

O armă, un veşmânt, o lăcuinţă, fie câteşitrele cât de grosolane, constituă primul pas de unde proced toate minunile civilizaţiunii.

Progresul s-ar fi oprit însă pe o treaptă destul de inferioară, cât se cerea pentru stricta îndestulare a bunului trai material al omului, dacă tot divinitatea nu venea din când în când să acoarde unor ginţi, unor popoare, unor oameni, privilegiul unei aptitudini providenţiale, de unde apoi, după cum un singur geniu împinge înainte un popor întreg, tot astfel i un singur popor, o singură ginte împinge înainte umanitatea.

Această acţiune a providenţei, deşi continuă, totuşi nu impune umanităţii, ginţii, poporului sau individului vreo direcţiune necesară, ci-i facilitează numai posibilitatea de a merge mai bine sau mai iute, posibilitatea de a ajunge mai sus sau mai departe, posibilitatea de a lupta cu succes contra naturii, o simplă posibilitate, rămânând în res

ponsabilitatea omului de a-şi împlini misiunea sau a o neglege, a face mai mult sau mai puţin, a se rădica sau a cădea.

4

Cultura prin aclimatare

Am văzut că lipsa părului pe corp, o particularitate atât de indiferinte la prima vedere, a fost unul din principalii motori ai progresului uman.

Secundată de un cerebru plin de puternice facultăţi

latente, ea nu numai ne-a împins prin necesitatea de a ne acoperi la haină şi la casă, dar încă ne-a mai înzestrat cu acea vastă sistemă de locomoţiune, pe care ştiinţa naturală o numeşte aclimatare şi fără care nu s-ar fi putut răspândi germenii de cultură, dobândiţi în neste punturi divergenţi printr-o muncă izolată de către o seamă de ginţi alese.

Învelindu-ne în blăne la nord, îmbrobodindu-ne în uşoare ţesăture la sud sau despuindu-ne sub tropice, durându-ne edificii de granit sau adăpostindu-ne în umbrare de frunză, variind până la nefinit regimul vestimentar şi arhitectonic în măsura condiţiunilor circumfuse, noi prosperăm pretutindeni până la polul îngheţat, pe când biata maimuţă, prototipul nostru anatomic, pere de ftizie nu mai departe decât în Paris sau în London.

Fără posibilitatea aclimatării, omenimea ar fi rămas pururea în faşă, căci mai niciodată civilizaţiunea nu s-a datorit undeva unei singure naţiuni şi nici chiar unei singure ginţi, ci în cele mai multe cazuri ea a trebuit să se nască printr-o facere de secoli peste secoli din succesiva frecare a mii de popoare.

Ştiinţa igienică ne arată, ce-i drept, că nu orişiunde şi nu pentru toţi aclimatarea e clopotrivă fructiferă; chiar acolo însă unde un popor se stinge după o clipă de imigraţiune, el totuşi lasă o urmă, aruncă o sământă, pune o peatră la imensa totalitate cronologică a culturii locale.

Pe lacul Starnberg lângă München se înalţă astăzi un superb castel regesc, clădit pe o insulă numită a Trandafirilor.

Cine ar crede oare că această frumoasă operă a artei moderne este fu legitimă a unei epoci atât de obscure, atât de depărtate, încât ar fi puţin a zice că o desparte de noi un interval de zece milenii?

Ei bine, geologia constată că însăşi insula, fără care castelul nu putea să existe, a fost artificialmente formată de către un trib de sălbatici tocmai în etatea de peatră1.

În curs de o sută de secoli, cine ne va spune câte

neamuri eterogene au călcat pe acest meşteşugit petec de pământ, necunoscându-se unele cu altele, dar concurgând toate mai mult sau mai puţin la viitoarea splendoare a rozelor din actuala florărie a maiestăţii-sale bavareze!

Nicăiri însă acţiunea aclimatării nu se manifestă mai pipăit ca în originea diverselor alfabete.

Fără a trece peste teritoriul român, noi o vom demonstra printr-un abecedar dacic, întrebuinţat de către străbunii noştri până pe la 1500 şi absolutamente neştiut până acum în paleografie.

Acest preţios alfabet ne arată pe latini moştenind în Carpaţi o civilizaţiune pe care dacii o căpătaseră împrumut de la semiţi, astfel i că Roma şi Sidonul, Adriatica şi Marea Roşie, fruntea lui Iafet şi fruntea lui Sem, se ciocnesc prin două curente opuse pe ţărmii Danubiului.

5

Un alfabet mongoloid în Dacia

Mai întâi de a aprofunda modul de a scrie al dacilor, suntem datori o clipă de atenţiune unui alt alfabet, peste ale cărui urme tot pe pământul nostru a dat la 1863 d. Cezar Bolliac în districtul Prahova, găsind săpate câte un semn sau două pe pietrele şi cărămizele unei ruine de lângă satul Slon.

Venerabilul arheolog promise în 1871 a explica unele din acele lespezi prin „vechile caractere elene sau arhaice, precum le numeşte Eckel, şi prin cele celtiberiane mai ales” 1; până astăzi însă domnia sa n-a făcut-o, şi nu credem că o va face vreodată, căci va fi observat negreşit mai în urmă lipsa de vreo asemănare serioasă între cei trei termeni de comparaţiune: nici cu caracterele elene arhaice, nici cu cele zise celtiberiane, alfabetul de la Slon nu se prea potriveşte.

D. Bolliac a reprodus peste tot într-un tabel litografic 58 bucăţi, anume 28 Petre şi 30 cărămide, dintre care însă pietrele nr. 6, 7, 7-bis, 8 şi 8-bis prezintă acelaşi semn; de asemenea pietrele nr. 4, 5, 5-bis, 24 şi cărămida nr. 2; idem pietrele nr. 1 l-is, 3, 10, 23 şi cărămida nr. 26, de care

puţin diferă pietrele nr. 9 şi 10, precum şi cărămidele nr. 5, 6 şi 8; peatra nr. 16 şi cărămidele nr. 21 – 22 sunt iarăşi identice; apoi pietrele nr. 13 şi 14, cărămidele nr. 9, 10 etc., aşa că totalitatea semnelor distinctive, cari să nu se poată confunda unele în altele şi să ofere un caracter grafic probabil, se reduce în ultima expresiune la vreo cincisprezeci.

Întemeindu-ne pe acest fond destul de sărăcăcios, noi surprindem din capul locului o mare asemănare între fragmentele lapidare ale domnului

Bolliac şi neste bucăţi de cositor descoperite în Rusia sud-vestică la Drohiczyn în fluviul Bug, asupra cărora ne-a făcut atenţi d. A. Odobescu.

Iată:

Semnul – de pe pietrele nr. 4, 5, 5-bis, 24 şi cărămida nr. 2 este acelaşi cu semnul de pe cositorul nr. 13, publicat împreună cu alte nouăsprezeci de către comitele Tyszkiewicz2: j

Semnul de pe cărămida nr. 3 se regăseşte întocmai pe cositoarele nr. 2 şi 7, precum şi semnul de pe pietrele nr. 13 – 14 şi cărămidele nr. 23, 24, 25 ne întâmpină pe cositoarele nr. 8, 18 şi 14:

Semnul de pe cărămida nr. 12 se vede şi pe cositorul nr. 11:

Semnul de pe cărămida nr. 18 se află şi pe cositorul nr. 20:

Semnul de pe cărămida nr. 20 nu se deosebeşte de semnul de pe cositoarele nr. 6, 7, 8 şi 10:

Semnul de pe cărămida nr. 15 este ca şi acela de pe cositorul nr. 9:

Mai pe scurt, sunt şase caractere evidamente identice.

Dar această intimă înrudire cu cositoarele comitelui Tyszkiewicz aruncă oare vreo rază asupra alfabetului de la Slon?

Comisiunea arheologică din Vilna, considerând că Drohiczynul fusese în evul mediu capitala poporului

iatvingilor, le atribuie lor cele găsite în râul Bug.

Despre iatvingi se ştie că au fost o ramură litvană, după cum ne-o spune celebrul analist polon din secolul XV: „Iaczwingorum natio, cum Pruthenica et Lithuanica lingua habens magna exparte similitudinem et intelligentiam” 3.

Dar ce au a face iatvingii sau chiar în genere litvanii cu Slonul din Prahova?

Numele acestei localităţi ne aduce aminte un pasagiu tot din Długosz, unde sunt pusi alături cu iatvingii, ca o altă creangă a neamului

litvan, aşa-zişii sloneni: „Iacuingos, Slonenses, ceterique Pruthenici tractus barbaros” 4.

Slonim este până astăzi unul din oraşele cele mai istorice ale Litvanieia.

Între Slonul din Prahova şi Slonimul din Litvania, între pietrele şi cărămizele domnului Bolliac şi cositoarele comitelui Tyszkiewicz, să fie oare numai o relaţiune de azard?

Tot în Rusia sud-vestică, acolo unde litvanii au domnit până pe la jumătatea secolului XV, în Podolia lângă târgusorul Daszow, s-a dezmormântat dintr-o movilă următoarea petricică:

Afară de toate celelalte semne din această cvasi-inscripţiune se găsesc pe fragmentele domnului Bolliac, şi anume:

Monograma cea încadrată se compune din semnul de pe cărămida nr. 3, în coada căruia s-a intercalat semnul pe peatra nr. 14:

Steluţa figurează pe cărămida nr. 15. Luna – pe cărămida nr. 25. Semnul 11 pe cărămidele nr. 9 şi 10.

S-ar părea dar arheologiceşte admisibil că zidarii de la Slon în Prahova au trebuit să fie de aceeaşi origine cu

meşterii de la Drohiczyn sau de la Daszow.

O împrejurare ne împiedică totuşi a risca o afirmaţiune. Unele semne de pe pietrele şi cărămizele domnului Bolliac sunt parcă fotografiate după alfabetul mongolic.

Semnul de pe peatra nr. 12 reprezintă la mongoli sonul o:

A

Semnul de pe peatra nr. 2 este mongolicul m:

v

Semnul de pe peatra nr. 16 sau de pe cărămizele nr. 13, 21 şi 22 e mongolicul dj:

Semnul de pe pietrele nr. 1 l-is, 3, 9, 10, 11, 23 etc. este mongolicul k:

Semnul de pe peatra nr. 18 este mongolicul a:

Semnul de pe cărămida nr. 25 este mongolicul r:

Semnul de pe cărămida nr. 27 este mongolicul i:

tx

Semnele de pe cărămida nr. 13, dacă ar fi scrise unul dasupra altuia, oricare mongol le-ar putea citi să:

X A

În fine, semnul nu diferă întru nemic de mongolicul t sau d7.

Peste tot 9 coincidinţe!

Astfel i, asemănarea ruinei de la Slon cu monumentele de pe teritoriul litvan e mai mică de cum este asemănarea-i cu alfabetul mongolic.

Cum să ne explicăm această enigmă?

Prin ce feli de migraţiuni etnice sau măcar culturale?

Nu cumva zidăria de la Slon, ca şi cositoarele de la Drohiczyn sau petricica de la Daszow, vor fi nu tocmai litvane şi nici chiar vechi, ci ar proveni din vreo invaziune turanică din evul mediu, de la pecenegi, de la cumani sau de la mongolii lui Batu-han, cari toţi au fost cuprins în adevăr spaţiul dintre Bug şi Olt?

Semnele LXJ; etc., deşi străine alfabetu lui mongolic de astăzi, au putut totuşi să existe oarecând ca variante.

Precizarea alfabetului domnului Bolliac se îngreuiază foarte mult, între celelalte, prin însăşi aceea că o simplă întoarcere a petrei sau cărămidei schimbă natura literei, astfel i că un A, bunăoară, poate fi aşezat arbitrarmente în patru feluri: A, V, şi <.

Mai pe scurt, d. Bolliac a dat peste urmele unui alfabet barbar în regiunea Prahovei, despre care însă cel mult se poate zice că-i o grafică mongoloidă.

El este instructiv ca încă un mărtur despre nenumăratele straturi de culture câte s-au succes pe teritoriul Daciei, dar în orice caz nu e dacic.

Să trecem la ceva cu mult mai pozitiv.

6

Alfabetul dacic al lui Dekeneu

Simon Kezai este autorul unei cronice maghiare dedicate regelui Ladislav III, carele domnise între 1272 – 1290.

Biblioteca Imperială din Viena posedă un exemplar din secolul XV, după care s-a şi făcut ediţiunea lui Endlicher.

Niciodată şi de către nimeni autenticitatea acestei cronice n-a fost supusă bănuielei şi nici că putea să fie, deoarăce pe la 1340, abia cu vreo jumătate secol în urma autorului, noi o găsim deja prescurtată în limba germană de Enric de Muglein[1].

Într-un loc Kezai zice:

„Zaculi Hunorum sunt residui, qui dum Hungaros în Pannoniam iterato cognoverunt remeasse, redeuntibus în Ruthenie finibus occurrerunt, insimulque Pannonia conquestata, partem în ea sunt adepţi, non tamen în piano Pannonie, sed cum Blackis în montibus confinii sortem habuerunt, unde Blackis commixti litteris ipsorum (Blackorum) uti perhibentur”.

Adică:

„Săcuii sunt resturile hunilor. Aflând despre rentoarcerea ungurilor în Ranonia, ei le-au ieşit înainte la

hotarele Galiţiei şi dempreună cu dânşii au cucerit Panonia, din care au şi căpătat o parte, nu însă pe ses, ci la munte învecinaţi şi amestecaţi cu vlahii, de unde se vede că au şi adoptat literele vlahice” 2.

Înainte de a trage vreo consecinţă din aceste „litere vlahice”, pe care de la romani le-au fost împrumutat săcuii, vom menţiona în treacăt un document transilvan din aceeaşi epocă3, publicat la 1842 cu un facsimile de către academicul maghiar Jerney, şi anume decretul unui general tătărăsc din 1242, când urdiile orientale au fost cuprins Ardealul, poruncind saşilor a nu refuza în tranzacţiuni moneda mongolică din partea săcuilor şi românilor: „exdictis Zycly et Blachy”.

Ambele aceste numi, „Zycly et Blachy”, sunt scrise aci alături şi mai-mai cu aceeaşi ortografie ca şi-n Kezai, a cărui operă e posterioară diplomei numai cu vreo trei decenii.

Asadară un cronicar maghiar ne spune, sunt acum şase secoli, că românii posedau atunci un alfabet propriu al lor, „litterae Blackorum”, care nu era nici lăţinesc, căci lăţineste scria însuşi Kezai, nici slavon, grec sau german, de vreme ce pe „sclavi, greci, teutonici” 4 Kezai nu-i confunda niciodată cu românii.

Cu trei secoli mai în urmă, vestitul analist Turotz a cunoscut de asemenea alfabetul în cestiune, dar lui nu-i mai venea la socoteală a recunoaşte cu sinceritatea lui Kezai că ungurii au putut să-nveţe ceva de la români, ci preferă mai bine să crează că sunt neste antice litere scitice, aduse de către huni din Asia, mai adăugând cu emfază că niciodată săcuii nu s-au amestecat cu nemini3.

În acelaşi timp el ne comunică o particularitate foarte instructivă, şi anume că acele litere nu se scriau pe pergamenă sau pe hârtie, ci se încrestau pe beţe.

Despre acest uz Turotz vorbeşte ca contempurean, fiind prin urmare o perfectă fântână istorică; despre originea însă a alfabetului, mai contempurean cu două sute de ani este Kezai, carele ne spune limpede că săcuii se

amestecaseră în munţi cu românii, „Blackis commixti”, împrumutând prin vecinătate literele române, „litteras ipsorum”.

Mândria hunică a lui Turotz cată să se-nchine aci denaintea unei mărturii atât de categorice.

Apoi să se observe că Kezai era nu numai din secolul XIII, dar încă originar din Biharia, o provincie curat românească la coasta Transilvaniei, astfel i că pe români şi pe săcui nemini nu-i cunoştea mai de aproape.

Dar acele „litterae Blackorum” unde oare să mai fie astăzi?

Cum să fi fost ele?

Iacă o cestiune către care se aplică pe deplin principiul duplicatelor în procedura juridică; dacă la români a perit din întâmplare acel alfabet, cată să consultăm exemplarul încredinţat săcuilor, şi pe dată ce se va găsi un „Alphabetum Siculorum”, care să nu fie elen, gotic, cirilic, arab sau vreun altul cunoscut, poate fi cineva sicur, cu textul cel necontroversabil al lui Kezai în mână, cum că a scos la lumină abecedarul cel vechi al românilor.

Ei bine, un asemenea alfabet există.

Între manuscriptele inquarto ale răposatului Trausch, depuse actualmente la Biblioteca Evangelică din Braşov, în Diplomatarium Transilvanico-Siculicum ab anno 1251 – 1807, este intercalat un alt ma

nuscript tot inquarto, scris la 1702 de către preutul Stefan Lakatos sub titlul de: Siculia accuratius quam hactenus delineata.

Autorul acestei scrieri, rămase până acum inedită, aparţine periodului dintre 1650 – 1720.

El a fost suprem arhidiacon al districtelor săcuieşti Csik, Gyergyo şi Kâszon6, adică pus în poziţiune de a cunoaşte mai bine ca oricine toate amănuntele din traiul compatrioţilor săi.

Lakatos ne spune că pe la 1700 săcuii mai întrebuinţau încă un alfabet propriu al lor, şi-l reproduce în următorul mod:

ALPHABETUM SICULORUM
ly
O /K Z O 7 t
cz
h gy gh f e d
I f A 0 3; /

ce
y
ti f X 4 A\ T
Îi u t ty sz's b în y x i a
nu
K 3 X i) 5
m
a fi

Afară de acestea, Lakatos mai aduce următoarele monograme din câte două sonuri:

Avem dară peste tot 56 semne: 33 simple şi 23 compuse.

Înainte de a merge mai departe, să limpezim valoarea unora din aceste litere, a căror transcripţiune maghiară de către Lakatos nu se potriveşte cu fonetica română.

Ungurescul y este al nostru i.

Ungurescul ly este al nostru li, muiat actualmente, dar carele mai există în România danubiană în secolul XV, când în crisoave ne întâmpină încă ureclia în loc de urechea7.

Ungurescul nu este al nostru ni, de asemenea despărut din limbă, afară de unele părţi ale Temesianei şi de regiunea Haţegului, unde se mai zice cuniu (cuneus) în loc de cui8.

Ungurescul ty este al nostru ki, bunăoară în vorba chiar, pe care maghiarul n-o poate scri decât tyâr.

E ceva mai anevoie a decide despre valoarea semnului pe care Lakatos îl transcrie ungureşte prin gy, ceea ce se citeşte di.

Sonul di n-a existat niciodată în limba română, sau

cel puţin nu se poate aduce niciun exemplu unde să nu fi trecut în z dintr-o epocă imemorială.

Noi posedem însă un mijloc documentai de a găsi echivalinţa românească a maghiarului gy, deoarăce:

1. În diploma latină a lui Vladislav Basarab din 1369, oraşul Argeş se transcrie prin Argyas9;

2. În tractatul comercial din 1433 între domnul moldovenesc Ilie şi între saşii din Sibiu, oraşul Agiud se scrie Egyd10.

Ungurescul gy este dar al nostru şi, adică y.

Sonul pe care Lakatos îl transcrie prin gh înseamnă nu vreo aspiraţiune, ci pur şi simplu pe durul g, căci în monogramă cu vocalele o sau a acest semn produce pe go şi ga.

Ungurescul cz este al nostru tz sau ţ. Ungurescul ce este al nostru ei.

Ungurescul sz este al nostru’s.

Ungurescul seste al nostru’s.

Ungurescul u este al nostru în

E mai puţin uşor a zice că ce feli de son reprezintă litera transcrisă ungureşte prin o.

Lumina se capătă însă din forma acestui semn, combinat evidamente din doi o: adică reprezentând pe al nostru ca, pe care românii îl scriau uneori şi cu literele cirilice prin duplul o: ro11.

În fine, mai rămâne semnul transcris prin j.

În întregul alfabet lipsind vreo literă anume pentru sonul al francezilor, ungureşte să urmează dară că tocmai pe acesta îi reprezintă Lakatos prin j.

Dintre monograme, avem de lămurit numai pe cea transcrisă ungureşte prin st, ceea ce se citeşte st.

Iacă dară „litterae Blackorum”, pe care cu mult înainte de anul 1250, după cum ne-o spune Kezai, săcuii le-au fost împrumutat de la străbunii noştri în cursul unei îndelungate vecinătăţi în creierii Carpaţilor.

Pe la 1700, uzul lor se mai conserva în Săcuime întocmai ca în secolul XV adică tot prin încrestăture pe

beţe, încât Lakatos repetă până şi expresiunea lui Turotz: „non papyri ministerio, sed în baculorum excisionis artificio dicarum instar”.

Ne oprim o clipă asupra scrierii pe beţe.

Ea nu este deloc hunică, după cum pretindea Turotz.

În limba germană alfabetul se cheamă până astăzi Buchstaben, de la Buche – fag şi Slab – băţ, adică „beţe de fag”.

Acelaşi înţeles are slavoneşte bukwa sau bukowa, adică „de fag”.

Celţii numeau alfabetul coel-bren, adică „lemnul-memoriei” 12.

În antica baladă boemă despre „judecata Libusei” se menţionează legile scrise pe scândure: „desky pravdodatne” 13.

Scandinavii posedau de asemenea „literas ligno insculptas” 14.

Liber la romanii cei vechi, înainte de a deveni carte, era scoarţa de lemn pe care se încrestau literele.

Toate acestea se refer la o adevărată scriere alfabetică, iar nu la neste rudimente cifrice, după cum sunt răboasele sau răvaşele la mocanii noştri, sau după cum au fost la tătarii din evul mediu beţişoarele numite khe-mu16.

Vecinii noştri slavi şi germani, scandinavii, celţii şi străbunii romani, fără a mai vorbi despre indiani sau egipteni, scriau dară şi ei oarecând pe beţe, pe scoarţe, mai corect pe scândure, după cum califică foarte bine acest feli de material grafic un comentator bizantin din secolul XII16.

O asemenea xylographie nu-i împiedica însă de a recurge din când în când la metal sau la peatră, şi tocmai aceste solide excepţiuni au putut să străbată până-n zilele noastre, pe când fragedul lemn a perit cu grămadă prin foc sau prin putregai.

Nu desperăm dară nici noi de a descoperi cu timpul dacă nu pergamene, cel puţin lespezi sau monumente metalice cu „litterae Blackorum”.

Ele ne vor destăinui, între celelalte, două preţioase litere pe care săcuii nu puteau să le fi luat de la români, căci nu aveau vreo trebuinţă fonetică de ele: a şi î, sonurile cele mai caracteristice ale vocalismului nostru naţional.

Docamdată s-au putut afla scris cu aceste litere numai câte ceva săcuiesc, după cum vom vedea mai la vale.

Până atunci să dezbatem două cestiuni:

1. În ce epocă încetat-au a se întrebuinţa aceste caractere de către părinţii noştri?

2. De la cine anume fostu-le-au luat românii?

În Biblioteca Evangelică din Braşov, nr. 26, b, în manuscriptul lui Eder intitulat Exercitationes diplomaticae, Hermannstadt, 1802, in4, se găseşte actul scris în Bucureşti la 1492, prin care domnul muntenesc faimosul Vlad Ţepes înştiinţează pe saşi despre o apropiată invaziune a turcilor în Transilvania.

Se începe aşa:

„Vlad dei gratia Woywoda partium Transalpinarum.

Circumspecţi amici et vicini nobis honorandi. Dabimus scire, quod Thwrchi deponerent patientiam cum Domino Rege. Cesar dedisset Woywodatum de Zendere uno familiari, qui vocatur Alibek, altero autem, qui nominatur Markovich, dedisset Waywodatum de Bodon, et nunc sunt cum bellis maximis, sed nescimus, ad quas partes volunt transire. Nos timemus, ut ad Hattzak aut ad Transilvaniam non debeant transire. Pro e o etc.”

Aceste câteva rânduri ajung spre a ne încredinţa că gramaticul princiar era un neaoş român, prea puţin dedat cu lăţineasca, astfel i că latine sunt numai cuvintele, pe când toată frazeologia e curat română.

Româneşte, bunăoară, cuvântul oaste sau oşti însemna armată şi război totdodată17.

Scriba lui Ţepes, crezând că tot aşa trebui să fie în orice limbă, nu se sfieşte a pune „cum bellis maximis”, în loc de „maximo cum exercitu”.

Verbul „a căta” însemnând la noi nu numai quaero sau intendo, ci încă şi debeo, de pildă în „cată să mă duc”,

debeoire, scriba lui Ţepes confundă şi lăţineste ambele semnificaţiuni, băgând pe debeo în loc de intendo: „Nos timemus, ut ad Hattzak aut ad Transilvaniam non debeant transire”.

Nu mai subliniem în aceeaşi frază pe ut, pe ad, pe nos, pe non, puse toate literalmente după sintaxa română.

Originalul documentului de mai sus se păstrează la Sibiu în Arhivul Naţional sub nr. 516, unde poate să-l controleze orişicine.

Copiindu-l, Eder fusese surprins de forma literei C în cuvântul „Cesar”, o formă atât de ciudată, atât de fără păreche în paleografia latină din evul mediu, încât eruditul colecţionist nu s-a putut stăpâni de a nu observa într-o notă: „Singularis est forma elemenţi C în voce Cesar”.

Ei bine, care este acea extraordinară formă?

esar.

Noi am văzut în alfabetul lui Lakatos că sonul românesc şi este reprezentat prin semnul:

În actul din 1492 verba resar se citeşte dar Gesar, confundându-se ce şi ge, întocmai ca în „sprânceană” pentru „sprângeană” 18.

Cum că această confuziune între ce şi ge trebuia să fi fost foarte pronunţată la străbunii noştri, dovadă este însăşi originea semnului grafic IjJ (şi), pe care ei l-au format din cirilicul y (ci) de pe manuscriptele slavice cele mai vechi, profitând de posibilitatea de a întrebuinţa pentru propriul-zis ci o formă tot cirilică mai modernă a aceleiaşi litere:

În documentele române din secolul XV, de exemplu în crisovul domnului moldovenesc Petru din 145319, codiţa lui v în numele propriu

„Giamăru” este încă foarte lungă, anume

În limba albaneză, atât de înrudită cu a noastră prin elementul comun tracic20, sonurile ci şi se confundă de asemenea, de unde derivă şi acolo o confuziune grafică corespundinte, astfel i căci se scrie iar şi – abia diferind unul de altul.

În cuvântul „resar” scriba lui Ţepes n-a făcut decât a pune din iuţeală în locul literei latine C pe acea românească pe care necunoscând-o Eder, carele cunoştea de minune paleografia latină medievală, avea negreşit tot dreptul să se mire.

Într-o diplomă cu litere cirilice cu greu se putea comite un atare quiproquo, căci limba şi scrierea slavică erau de secoli răspândite în toată România danubiană, pe când lăţineste, din contra, scriindu-se numai prin excepţiune în câte un act internaţional, gramaticul simţea o firească tentaţiune de a-şi da în petec.

Ceva analog se observă actualmente mai ales în Germania, unde rareori neamţul într-o scrisoare cu caractere latine nu vâră câte-o literă gotică, după cum şi la noi puţini sunt în stare până astăzi de a scrie cu ortografia latină fără a lăsa să se strecoare câte o slovă.

Dificultatea de a uita cu totul o grafică naţională e atât de mare, încât în Anglia bunăoară, unde s-au fost întrebuinţat întâi caracterele runice, deşi s-a introdus apoi scrierea latină aşa-numită anglo-saxonă, totuşi litera th a rămas cea veche fără nicio schimbare, supravieţuind astfel i ca un mărtur izolat al unei culture anterioare.

Pe la 1400 polonii, măcar că scriau de mult cu caractere latine, dar mai reţineau încă din grafica primitivă cirilică, ca o unică rămăşiţă mai persistinte, pe iusul menit a exprime vocalele a şi e nazalizate21.

O singură literă la anglo-saxoni, o singură literă la poloni, nu mai mult decât una peste tot, atesta pierduta existinţă a unui întreg alfabet naţional!

Semnul în documentul din 1492 este dar mai elocinţe decât o întreagă dizertaţiune pentru a proba că până pe la 1500, cel puţin în Muntenia, românii nu uitaseră anticul alfabet, pe care cu mai multe veacuri înainte i-au fost împrumutat săcuilor.

Ce-i drept, nu s-a descoperit până acum niciun act românesc cu „litterae Blackorum”; dar tot astfel şi nu s-a găsit niciun zapis săcuiesc, deşi e cert ca săcuii s-au servit

cu ele până pe la 1700.

Ca grafică oficială, dânşii aveau pe cea latină şi noi pe cea slavică, alfabetul naţional fiind rezervat tranzacţiunilor particulare, de o importanţă secundară sau de tot casnică, din care însă nu ne-a rămas cu desăvârşire nemic până la 1500.

Avem până aci două cifre: 1492, datul crisovului lui Ţepes, şi 12501300, intervalul activităţii lui Kezai.

Mai sus de acesta din urmă nu ne putem urca prin documente sau cronice, dar ni se oferă o altă cale tot atât de pozitivă în starea actuală a ştiinţei: paleografia comparată.

Prin cele mai multe elemente ale sale constitutive, „alphabetum Siculorum” al lui Lakatos, adică „litterae Blackorum” ale lui Kezai, se perd în anticitatea cea mai profundă.

Iată câteva probe irezistibile:

Acest semn, exprimând pe îi vocalizat, este ierogliful soarelui, care reprezintă în vechea grafică egipteană sonurile identificate ca şi la.

Acesta este fără nicio modificare a de pe cele mai vechi inscripţiuni elene, precum şi fenicianul a de pe lespezile maltane.

Aceeaşi lipsă a liniei suplementare ne întâmpină în albanezul A (în).

I.

II.

şi

III.

Acest în numai prin lipsa liniei suplementare diferă de:

1. Sanscritul (u);

2. Bengalicul sau (u).

IV. Λ

Acest’s ne apare:

1. Ornamentat fără duplicare în albanezul y (s);
2. Duplicat în umbricul (s);
3. Duplicat şi întors pe coastă în himiariticul (s);
4. Duplicat şi întors pe cap în protoebraicul (s).

v0

Acest k e din punct în punct cursivul samaritan k, deosebindu-se numai printr-o codiţă de cel mai vechi fenician / / (k).

E remarcabil că ieroglificul k, din care s-a născut cel fenician, oferă aceeaşi formă fără codiţă, ceea ce probează că această din urmă e numai suplementară.

„A

Acest g este:

1. Fenicianul (g);
2. Albanezul (g) întors din y-VII.)

Acest n îşi găseşte fraţi gemeni în:

1. Fenicianul ** (n);
2. Ebraicul (n).

VIII

I

Acest’s corespunde elenicului’s de pe cele mai vechi monumente dorice, precum şi fenicianului z.

y

IX.

Acest t este:

1. Fenicianul yi (t);
2. Protoelenicul (j –, (t);
3. Mai cu seamă limbricul (t).

Originea tuturor acestora este ieroglificul.

(t).

[Saul.

(o).

Acest o e zendicul xi a

Acest în este himiariticul (m). XIIE

Acest / e cel mai vechi elenic (f).

XIII.

Acest semn, care reprezintă sonul ci, adică t + s, diferă numai prin poziţiune de protoelenicul-/, carele reprezintă sonul ks din k + s22.

Ştiindu-se că la ariani t corespunde adesea lui k, ca în pevte = litv. penki, lat. quinque, te = lat. que, teooapej = lat. quatuor, tu = sanser. kis etc., urmează că nu numai graficeste, dar şi filologiceşte al nostru

(ci) este identic cu doricul vi.

r J> (ci) este identic cu doricul (ks).

Acest z prezintă o importanţă fără comparaţiune şi mai mare.

El reproduce întocmai pe fenicianul h.

Această ecuaţiune grafică kŞ (h) = (z) implică o ecuaţiune fonetică analogă între h şi z.

Tranziţiunea din h în z este proprie în familia indo-europee mai cu seamă limbii zendice, în care sanscritul h nu se conservă niciodată, ci trece mai totdauna în z, precum:

XIV

sanser.

ahis (şarpe) aham (eu) hasta (mână) sahasra (mia) djihvî (limbă) hi (căci) vrihant (mare)

= zend.

azis azem zasta hazanhra hizvo

zi

berezant etc.

Chiar sanscritul g devine z în gâus (pământ) = zâo23.

Limba armeană, pe care Erodot o numără anume între cele tracice24, oferă aceeaşi particularitate, bunăoară:

sanser.

ahis (şarpe) hima (zăpadă) hayas (cal) mahas (mare) sahasra (mia) lih (ling) bahu (mult)

= arm.

ods dsiun dsi medz hazar lizel pazoim etc.25

Limba slavică repetă până la un punct acelaşi fenomen, precum: sanser. ahis (şarpe) = slav. anz

— Hima (zăpadă) = – zima

— Hvayâmi (chem) = – zvu

— Aham (ou) = – az etc.

Numele şarpelui în diverse limbi indo-europee poate să dea o idee sintetică despre acelea ce schimbă pe h în z şi altele cari resping această tranziţiune. Iacă:

sanser. zend. arm. slav. litv. latin. grec. germ. ahis azis ods anz angis anguis ezti unke Cum că dacii nu numai schimbau pe g şi h în z ca zenzii, armenii şi slavii, ci chiar confundau simultanamente aceste sonuri, după cum românii de exemplu amestecă pe g cu b, h cu f sau k cu p în bine = ghine, fire = hire sau picior = kicior, dovadă este numele unui oraş dacic, carele pe Tabla Peutingeriană se cheamă Germihera, iar în Ptolemeu Zepmt Ztpya26, adică: Germi = Zermi şi hera = zirga.

În limba tracică, în care vorbeau şi dacii, vinul se numea zâla27, ceea ce este punctualmente sanscritul hâla, vin, greceşte x & ltj28.

Din tracicul zâla a rămas până astăzi în limba albaneză cuvântul zalia, nebunie, ameţeală29, carele corespunde întocmai sanscritului hâlâhali şi elenicului calt în xaltforov, x «1 tmoj, caltmh etc.

Celebrul medic Galien, carele trăia în secolul lui Traian, ne spune că-n limba tracică săcara se cheamă brăza.

Deja Pictet observă că acest termen reproduce exactamente pe sanscritul vrâni, de la rădăcina vrih, a creste30.

Hâla = zâla, vrâni = brăza şi Germihera = Zermizirga, probează trecerea lui h în z în limba dacică.

Astfel i se explică de ce la daci fenicianul h a trebuit să devină z.

O asemenea tranziţiune grafică era posibilă numai la traci, la zenzi, la armeni, la slavi.

La greci, la latini, la celţi, la germani, nicidecum.

Ne oprim aci, mărginindu-ne a constata ceea ce sare în ochi prin evidinţă.

Lăsăm cu totul la o parte orice supoziţiune azardoasă sau orice monument ecuivoc, precum sunt, bunăoară, inscripţiunile liciane sau idolii obodritici de la Prilwitz.

Istoria, ca şi fizica, devine ştiinţă numai cu preţul de a suprime cu desăvârşire elementul subiectiv al imaginaţiunii31.

Din 33 litere, avem 14 de acelea pe care nu le putea cunoaşte niciun inventator din evul mediu, şi-n parte chiar niciun erudit modern până la ultimele descoperiri epigrafice, precum sunt caracterele cele mai vechi elene, feniciane, himiaritice, zende, umbrice etc.; ba de ar şi îl cunoscut ca prin minune pe unele din ele, totuşi până la epoca lui Burnouf, Bopp, Schleicher, Benfey, Curtius etc. era peste putinţă de a preface pe /i [Jânz [], sau până la epoca lui Champollion a ghici valoarea fonetică a ieroglifului

Cărunta vechime a unui asemenea alfabet e palpabilă nu numai prin extremul arhaism al formelor, dar până şi prin modul de întrebuinţare, despre care noi într-adins ne-am reţinut de a vorbi până acuma.

Lakatos ne spune că se scria de la dreapta spre stânga.

Chiar însă de nu ne-o spunea, lesne s-ar fi putut recunoaşte din însăşi legătura monogramelor, în care noi vedem regularmente pus înainte sonul pronunţat în urmă.

Şi nu numai din legătura monogramelor, ci până şi din ordinea de aşezare a literelor.

Nu există niciun alfabet, vechi sau nou, în fruntea căruia să se afle semnul grafic al sonului li, precum am văzut mai sus în „litterae Blackorum”.

Această anomalie este însă numai aparinte. Alfabetul întreg e scris de Lakatos în trei linii aşa: lâl-k-k-j-i-ch-gî-g-f-e-d-ţ-ci-b-a i-x-îu-u-t-kî-s-s-v-r-p-oa-o-nî-n-m-z Citind de la dreapta spre stânga, după cum trebui să se urmeze într-o sistemă retrogradă, noi avem:

a-b-cî-ţ-d-e-f-g-gî-ch-i-j-k-k-l-lâm n-nî-o-oa-p-r-v-s-s-kî-t-u-îu-x-i-z

Nu este în fond mai nicio deosebire de ordinea celorlalte alfabete ariane sau semitice.

Sacramentalul alef al fenicianilor figurează şi aci în capul mesei. Cea mai vie lumină nu numai despre modul de a scrie, dar şi asupra configuraţiunii literelor, aruncă următoarea inscripţiune lapidară în limba maghiară, descoperită nu de mult în Transilvania de către d. Blasiu Orban în biserica săcuiască unitară de la Enlaka în regiunea Odorheiului. Iacă-o:

e-k-a-cs-i-a-n-s-u-m-s-u-i-gy-r-o-eg Citind de la dreapta spre stânga şi de la rândul de jos spre cel sus, întocmai ca în grafica semitică, aceasta sună: Georgius Musnai csak egy az Isten. Adică:

„Georgiu Musnai, numai unul e Dumnezeu". O deviză stereotipă a confesiunii unitare, la care aparţinea autorul legendei. În aceeaşi biserică de la Enlaka se află o inscripţiune latină care lămureşte profesiunea şi epoca acestui Georgiu Musnai:

„Hocce templum per man. noxius înmanium Tartarorum Anno 1661 în cineres reductum, beneficio et pio erga Deum zeio incolar. Jenlakiens, et Martonosien. In honorem uni veri Dei lacunare tectum arte pictoria insignit A. 1668 Georgius Muznai, pastore existente Johanne Arkosi".

Unicul monument epigrafic cu „litterae Blackorum", conservat ca prin miracol până-n zilele noastre, se datoreşte dar unui zugrav săcui de pe la 1668.

Aceasta se transcrie cu ortografia ungurească aşa:

n-e-t-s-i-z-a-gy

Configuraţiunea generală a literelor în această inscripţiune nu diferă de alfabetul lui Lakatos, oferind numai unele variaţiuni secundare, dintre care sunt interesante următoarele două:

1. Sonul e expres de două ori ca în Lakatos şi o dată printr-o formă redusă

2. (t) pierde rotunzimea coditei: devenind şi mai aproape de cel ieroglific;

Numai (ci, se abate cu, „, ul de la tipul astfel i că ambele figure trebui considerate ca două semne deosebite pentru a exprime unul şi acelaşi son, după cum am văzut şi-n Lakatos două semne deosebite pentru sonul k:

zo

Totalitatea alfabetului cuprinde dară nu 33, ci 34 litere simple, afară de monograme.

D. Orbăn are deplină dreptate când numeşte inscripţiunea lui Musnai un ilustru şi nepreţuit tezaur naţional: „nevezetes es megbecsulhetlen nemzeti kines e felirat” 32.

În adevăr, nu poate fi nemic mai puternic ca o demonstraţiune epigrafică.

În lipsa unei asemeni, însăşi posibilitatea existinţei vreunui alfabet separat la săcui a fost generalmente bănuită.

Deja în secolul trecut ungurul Desenczky reprodusese o epistolă scrisă pe o scândură cu aceste litere, găsită în Transilvania în satul Szent-Miklos tot din regiunea Odorheiului şi care se descifrează: „Vuni mast togy-fo; s-a van e o pinizurt, ecs az e o it erdobe: ma bot Ianos, s bote Kovacs. Csinal-ţi, ma boas mastu, avagy mastu csinaltas”. Aceasta se transcrie în limba maghiară modernă aşa: „Vane most tolgy-fa?’s ha van jo penzert, es a joitt erdohoz? ma vett János,’s vette Kovăts, tsinălj-te, ma vehess măstul, avagy măstul tsinaltass”. Adică:

„Este oare acum lemn de stejar? Şi dacă este cu preţ bun, şi bun aice la pădure? Astăzi a cumpărat Ianos şi a cumpărat Covaci. Vezi tu, astăzi să poţi cumpăra de la cineva, sau fă să cumpere altul” 33.

După forma cea arhaică a limbii şi a ortografiei, vuni pentru vane, fo’ pentru fa, pinizurt pentru penzert, bot pentru vott etc., această naivă epistolă despre o

cumpărătoare de lemne cată să fie cel puţin din secolul XV

Cu toate astea nemini nu-i putea da nicio importanţă, căci afară de Desenczky n-a văzut nemini însuşi originalul, după cum nu s-au văzut de către nemini nici inscripţiunile cele săcuieşti pe care se zice că le-ar fi adunat de prin Transilvania renumitul colecţionist maghiar Cornides34.

Un dubiu foarte legitim domnea asupra cestiunii.

În desert protesta în favoarea alfabetului renumitul filolog maghiar Gyarmathi35.

Până şi iezuitul Timon, carele nu era tocmai dintre cei mai scrupulosi pe tărâmul critic, tot ce se povestea despre literele săcuieşti i se părea a fi o fantasmagorie36.

Inscripţiunea murală de la Enlaka, accesibilă pentru oricine voieşte s-o vază, pune capăt acestui scepticism de până mai dăunăzi şi d. Orbăn nu exagerează întru nemic vorbind cu entuziasm despre extrema importanţă a descoperirii sale.

Domnia sa cade însă în păcatul bătrânului Turotz când presupune paternitatea hunilor în neste litere curat semito-ariane, în care nu există, fie în formă, fie în modul de a scrie, absolutamente niciun ingredient nord-asiatic.

Chiar dintre unguri, deja Bel constatase semitismul unor caractere37, iar celebrul Pray era mai dispus a le atribui germanilor decât hunilor38.

Să se noteze că textul lui Kezai, în care se arată trecerea acestor litere de la români la săcui, a fost necunoscut lui Bel şi Pray.

Un alfabet hunic, dacă a existat vreodată, trebuia să semene mai curând cu caracterele descoperite de d. Bolliac în ruina de la Slon, unde se observă în realitate numeroase elemente turanice, şi cată să se fi scris numai doară în linie perpendiculară după tipicul mongolic, iar nu de la dreapta spre stânga după mecanismul graficei semitice şi-n parte chiar a celei ariane, căci tot aşa se scria în limba zendică şi-n acea etruscă, fără a mai vorbi despre semiretrogradul bouotpofhăov al grecilor.

Vechii egipteni scriau de asemenea nu numai cu ieroglife, dar şi în grafica ieratică şi demotică.

Chiar goţii, probabilmente însă numai ramura gepidică, care ocupase într-un timp o porţiune occidentală a Transilvaniei, scriau în acelaşi mod.

Pe sfinxul descoperit în 1847 la Turda se citeşte:

NAOLRAFEREIQISAMIAMI.

Citindu-se de la dreapta spre stânga, avem: ima ima şi thi ere farloan, ceea ce se transcrie foarte lesne în limba germană modernă prin: „ihm, ihm sei die Ehre verliehen”, adică: „lui fie-i dată mărirea” 39, cea mai potrivită legendă pe figura unei divinităţi păgâne.

Vom mai adăuga că şi vechile rune slavice se scriau tot de la dreapta spre stânga40.

Într-un cuvânt, nemic turanic şi totul ariano-semitic, ar fi de ajuns numai atâta pentru a înlătura radicalmente orice ipoteză hunică, chiar dacă Simon Kezai, scriind între anii 1250 – 1300, nu ne spunea că săcuii împrumutaseră aceste caractere anume de la români, şi chiar dacă diploma lui Ţepeş din 1492 nu ne-ar atesta uzul lor în Muntenia până pe la 1500.

Cum că alfabetul este dacic, o probează:

1. Moştenirea lui de către români, adică daco-latini, product direct al amestecului dacilor cu elementul italic;

2. Lipsa de orice medieval sau chiar din ultima fază a anticităţii, astfel i că ar fi absurd a bănui că străbunii noştri vor fi luat de undeva asemeni caractere în cursul evului mediu;

3. Formaţiunea semnului pe bazea unei fonetice eminamente tracice, care nu se aseamănă în astă privinţă decât numai cu acea zendică, armeană şi slavică, pe când însuşi alfabetul nefiind nici zendic, nici armean, nici slavic, urmează eo ipso că trebui să fie dacic.

Coincidinţa acestor trei punturi constituă o perfectă certitudine, care se verifică printr-o serie de întrebări antitetice:

1. Dacă alfabetul nu e dacic, atunci de la care alt popor arian sau semitic, nicidecum turanic, pututu-l-au căpăta românii fără a se mişca din Dacia?

2. Dacă alfabetul nu e dacic, şi noi ştim în acelaşi

timp că el nu este medieval, ci oferă neste indici foarte vechi, atunci cine oare într-o epocă antică l-a putut transmite românilor pe teritoriul Daciei?

3. Dacă alfabetul nu e dacic, şi totuşi cată să ni-l fi dat exclusivamente vreo ginte prefăcând pe h în z, după cum sunt zenzii, armenii şi

slavii, iar caracterele grafice vechi şi nouă ale acestor trei neamuri sunt cu totul altfeli, fiind bine cunoscute în paleografie, atunci unde oare să-i putem găsi paternitatea afară de gintea tracică, din care făceau parte dacii şi la care în adevăr h se schimba în z şi chiar se alternau ambele sonuri?

Desfidem pe oricine de a ieşi din aceste dileme.

O dată demonstrat dacismul caracterelor, să urmărim pe însuşi părintele acestui alfabet, luând drept călăuze două fântâne istorice dintre cele mai ponderoase: pe Strabone şi pe Dione Crisostom.

Cel întâi sub August, celălalt sub Traian, ambii ne spun că civilizaţiunea dacilor se datorea unui Dekeneu cu vreo sută de ani înainte de Crist.

„Acest fărmecător – zice Strabone – învăţase în Egipt neste semne, ppoohmasiaj, prin care pretindea a cunoaşte voinţa divină” 41.

Aducându-ne aminte că semnele sacre la egipteni erau ieroglifele, că până astăzi în India alfabetul sanscrit se cheamă devanâgari, adică dumnezeiesc, şi că la vechii germani termenul runa se aplică clopotrivă la scriere şi la farmec, cuvintele lui Strabone devin foarte clare.

Ele indică introducerea în Dacia de către Dekeneu a unor caractere grafice din Egipt.

La evrei un singur şi acelaşi cuvânt avea înţelesul de „semn de la Dumnezeu” şi „literă” 42.

Chiar în zilele noastre, un sălbatic din tribul american Kickapoos, inventând pentru compatrioţii săi un alfabet, a fost considerat de către dânşii ca fărmecător, iar literele sale se întrebuinţau la rugăciuni „pentru a cunoaşte voinţa divină”, întocmai ca semnele cele egiptene

ale lui Dekeneu43.

Dione Crisostom confirmă acest mod de a înţelege pe Strabone.

Importanta-i monografie despre daci a ajuns până la noi abia în câteva fragmente.

În secolul VI a cunoscut-o încă şi o citează gotul Iornande, desfigurând însă toate după obicei din dorinţă de a germaniza cu orice preţ vechile neamuri tracice de la Dunăre.

Într-un importanţisim pasagiu, Dione Crisostom zice că Dekeneu a iniţiat pe daci în diversele ramuri ale filosofiei, i-a înzestrat cu o literatură, le-a dat legi scrise: „leges conscriptas” 44.

Până atunci ei nu aveau toate acestea.

Alăturând pe Dione Crisostom cu Strabone, adică semnele egiptene ale celui întâi cu scriptura cea filosofică a celuilalt, şi punându-i apoi pe amândoi faţă-n faţă cu alfabetul de mai sus, e cu anevoie a nu recunoaşte opera lui Dekeneu.

Trebui adaus numai că reformatorul Daciei n-a transplantat la Dunăre un alfabet pur egiptean, ci pe lângă unele ieroglife a mai grupat o seamă de caractere feniciane, elene, zendice şi altele; dar şi acestea de asemenea, după cum a dovedit astăzi ştiinţa paleografică, derivă mai toate direct sau indirect din cele trei sisteme grafice ale Egiptului45.

Fenicianii mai cu seamă erau pe ţărmii Nilului ca la dânşii acasă, „Semites a demi egyptises”, precum îi numeşte foarte bine d. de Rougemont46.

S-ar putea pune însă o cestiune.

Unele litere, precum am văzut mai sus, indicând într-o stare de admirabilă conservaţiune, ca şi când ar fi copiate astăzi după inscripţiunile cele mai arhaice, tocmai perioadele primordiale din istoria alfabetelor semitice şi ariane, cum de au putut ele a se cristaliza atât de bine în curs de două mii de ani?

„O mare dezvoltare relativă a culturii literare – zice d. Lenormant – şi prin consecinţă o mare dezvoltare

relativă a uzului de a scrie, este principala şi decisiva cauză a rapidităţii cu care se modifică şi se schimbă mai mult sau mai puţin figurele literelor în alfabetul unui popor. Semnele grafice sufăr în realitate ca un feli de roadere prin purtare, pe când ele se păstrează din contra dacă sunt rar întrebuinţate. La un popor literat, care scrie mult şi unde majoritatea ştie carte, variaţiunile paleografice sunt dese şi grăbesc deformaţiunea literelor, fie prin complicaţiuni şi împodobiri când e vorba de caligrafie, unde se cere mai pesus de toate eleganţa, fie prin simplificaţiuni şi prescurtări când e vorba de cursivă, a căriia prima condiţiune este răpeziciunea. Poporul care scrie pe cât se poate mai puţin, rămânând în astă privinţă într-o cvasi-barbarie, este acela ce conservă mai mult timp şi mai neatinse formele primitive ale literelor” 47.

D. Lenormand observă mai departe că uzul cernelii sau al orişicării alte materii licuide concurge la corupţiunea unui alfabet, pe când gravarea caracterelor pe o materie dură este de o natură conservatrice, fiindcă se scrie cu greu.

Dacă dar literele dacice au putut să supravieţuiască cu atâta puritate la români şi apoi la săcui, cauza este că:

1. Se scria foarte puţin;

2. Caracterele trebuiau încrestate.

Oricum să fie, acest alfabet, din care noi am explicat aci abia o mică parte, căci n-am voit a deschide vreo portiţă controversei, cată să-şi ia

locul nu numai în paleografia universală, ci mai cu seamă în istoria universală a culturii.

Niciunul din istoricii români, deşi cei mai mulţi sunt tocmai de peste Carpaţi, n-a visat măcar că săcuii posedă un antic alfabet împrumutat în evul mediu de la români, necum să-şi mai fi dat osteneala de a-l găsi, de a-l studia paleograficeste şi de a-l confrunta cu revelaţiunile lui Strabone şi Dione Crisostom despre modalitatea naşterii literaturii la daci; dintre istorici străini, pe de altă parte, ilustrul Safarik observase preţiosul text al lui Kezai cu

„Zaculi litteris Blackorum uti perhibentur”, dar, necunoscând deloc literele în cestiune, credea că săcuii vor fi luat de la români anume slovele cirilice, şi se mira el singur cum de nu se mai află nicio urmă cirilico-săcuiască48.

7

Diferenţa între originea unei naţiuni °i originea culturii naţionale

Analiza alfabetului dacic, devenit românesc şi în fine săcuiesc, după ce aparţinuse fragmentat la câte şi mai câte popoare de feli de feli de viţe, a fost pentru noi o simplă introducere la studiul reacţiunii omului contra naturii pe teritoriul Daciei, căci tot atât de pestriţă ca şi gruparea acelor litere, tot atât de eterogenă este pe ţărmii Istrului originea veşmintelor, originea armelor şi originea lăcuinţelor, de unde precede întreaga civilizaţiune.

D. Baronzi, adunând câteva materialuri pentru istoria limbii române, înşiră la un loc următoarele numiri de îmbrăcăminte ţărănească:

Androc sau vâlnic.

— Fotă.

— Ie.

— Maramă.

— Brâu.

— Zăvelcă.

— Zăvelcuţă.

— Salbă.

— Pandlicele.

— Topi.

— Fluturaşi.

— Paftale.

— Percele.

— Cămaşă de borangic.

— Broboadă.

— Şireţele.

— Cojoc.

— Opinci.

— Căciulă.
— Scurteică.
— Zeghe.
— Colţişori.
— Călţuni.
— Veriguţe.
— Broschiţă sau altiţă.
— Zăbun.
— Strămătură.
— Cipcă.
— Tichie.
— Libadea.
— Tol.
— Plecat.
— Velinţă.
— Pătură.
— Straie.
— Aleasă.
— Papuci.
— Mărgele.
— Glugă.
— Iţari.
— Iminei.
— Pantofi.
— Ştergar.
— Rochie.
— Cioareci.
— Poturi.
— Cepchen.
— Fustă.
— Curele.
— Brâne.
— Nojiţe.
— Sarică.
— Ipingea.
— Fermenea.
— Conduri.
— Conci.

— Testemel.
— Strâmţari.
— Bete.
— Chimir.
— Contes.
— Cerceluş.
— Tivilichie.
— Găitane.
— Fundă.
— Făsioare.
— Falbalale.
— Tulpănas.
— Pănsătură.
— Scorţari. – etc.”1

Registrul e departe de a fi măcar pe jumătate complet, şi totuşi dacă ar supravieţui numai aceşti termini, perind dodată totalitatea limbii, astfel i că filologia să fie silită a se pronunţa exclusivamente după cele şaptezeci cuvinte de mai sus, dintre care nici zece nu sunt latine, oare ca ce feli de idee s-ar putea face în privinţa naţionalităţii române?

Acelaşi fenomen ne întâmpină în numite lăcuinţelor: bordei, colibă, hrubă, odaie, sobă, stână, oraş, târg etc., din care cele mai multe sunt cu totul străine originii noastre naţionale, arătând însă istoricului succesivele straturi de culture, impuse teritoriului dintre Carpaţi şi Dunăre prin complexul trecutului său cronologic şi al poziţiunii sale geografice.

Tot aşa în nomenclatura armelor: puşcă, sabie, flintă, ghioagă, măciucă, buzdugan, suliţă etc.

În vinele românilor nu curge probabilmente nicio picătură de sânge egiptean, şi totuşi străbunii noştri au scris oarecând cu ieroglife; de asemenea poate să se întâmple în limba română un termen vestimentar, militar sau arhitectonic de pe la capetele lumii, fără ca această singură consideraţiune, dacă nu sunt şi altele mai decisive, să implice între noi şi cine mai ştie cine vreun grad de încuscrire; în orice caz însă atari împrumuturi de vorbe

indică împrumuturi corelative de idei sau de lucruri, confirmând din nou că lupta omului contra condiţiunilor fizice este atât de anevoie, încât pe fiecare punct al globului pământesc trebui să colaboreze miriade de ani umanitatea întreagă.

Madritul cu largele sale strade şi cu cele 42 de pieţe este el opera spaniolilor?

Sub această măreaţă capitală a Castiliei, dintr-un tărâm geologic mai vechi decât petrificaţiunile de elefant şi de rinocer găsite pe dasupra-i, s-au dezmormântat topoare necioplite de silex şi de cuarţit2.

Iacă unde se urcă adevăratul leagăn al Madritului!

În Marsilia la 1864, dintr-o adâncime de 4 metri şi jumătate, s-a scos de sub case resturile unei arhaice corăbii făcute din cedru, care trebuia să fi venit aci numai doară din regiunea Libanului3.

Iată cui se datoreşte portul cu 1.200 de vase, de care atât de mândră e actuala Francie!

Civilizaţiunea umană, chiar în starea-i cea mai rudimentară, căci nemic nu poate fi mai simplu ca o vizuină, o bâtă sau o cârpă, este deja produsul unei labori imense, la succesul căni au concurs aproape toate ginţile, moştenindu-se în cognito una pe alta.

8

„Tundra °i zeghea

Numele cel mai preistoric al veşmântului derivă de la o radicală tan, a tinde.

De acolo avem:

1. Sanscritul tantra, haină;

2. Persianul tanah, stofă;

3. Oseticul tuna, idem;

4. Celticul tona sau tonach, veşmânt;

5. Latinul tunica1.

Deşi la germani şi la slavi acest derivat al radicalei tan se pare a nu avea reprezintănţi, totuşi simultanitatea lui la inzi şi la celţi probează că este mai vechi decât separaţiunea trunchiului arian în diverse ramure asiatice şi

europene, întâmplată cel puţin cu 4.000 ani înainte de Crist.

Cercetările ulterioare demonstră însă că tan în înţeles de veşmânt a existat nu cu patru, ci cu zece mii de ani înainte, adică în acea ultraprimordială epocă în care străbunii arianilor şi ai chinezilor erau încă un singur neam.

În adevăr, d. Gustav Schlegel constată în limba chineză radicala tan în simţ de a tinde, de unde şi acolo provine tan – haină, mai ales o îmbrăcăminte de tot ordinară, „a garment without lining, a sheet”, care termen în pronunciaţiunea vulgară ia forma de tsin, dar se scrie totdauna cu caracterul tan însoţit de cheia veşmântului2.

Extrema anticitate a acestui cuvânt este prin urmare mai pe sus de orice îndoială.

Trecând în Europa, tan – veşmânt a scăzut pretutindeni din à la u: tona, tonach, tuna, tunica, urmând cunoscutei legi filologice de greutatea relativă a vocalelor, astfel i că sanscritul tantra, dacă s-ar fi conservat şi el întreg în vreo limbă europee, trebuia să devină contra sau tuntra.

Această formă tan + trase distinge prin sufixul tra, carele caracteriză anume lucrurile „servind la un uz”.

Aşa de exemplu: neutra, ochi, de la nî – a conduce, adică servind la conducere: qrotra, ureche, de la gru – a auzi, adică servind la auzire; gâtra, mădular, de la gî – a merge, adică servind la mergere; vârsta, îmbrăcăminte, de la vas – a îmbrăca, adică servind la îmbrăcare; gastra, săgeată, de la gas – a ucide, adică servind la ucidere; pătra, vas, de la pî – a bea, adică servind la băut; amatra – cofă, de la am – a se duce, adică servind la dus etc.3

Tantra înseamnă literalmente o haină destul de spaţioasă pentru a se întinde pe corp, un feli de manta „servind la tindere” 4.

În limbile europee sufixul tra a devenit cele mai de multe ori dra.

Aşa bunăoară ideea de vâslă, adică „servind a despica”, de la radicala ar, capătă în diverse dialecte

ariane următoarele formaţiuni:

sanser. anglo-sax. scandin. vechi-germ. litv. celt.

ari-tra re-dhra ro-dhr rue-dar rudelis rho-dol

În acest mod forma europee cea mai legitimă din sanscritul tantra, scăzut la tuntra prin uşurarea cea regulată a vocalei radicale, este tundra.

În desert vom căuta un asemenea nume al veşmântului la greci, latini, germani, celţi, litvani, slavi.

El se găseşte numai la români, şi încă nu la toţi, ci exclusivamente la locuitorii din munţi, cei mai credincioşi păzitori ai datinilor străbune, cari până astăzi se îmbracă cu ţundra.

În zona câmpeană a României şi chiar în podgorie „ţundra" nu există.

Nemic nu poate fi mai sanscrit ca acest termen, şi fiindcă nouă nu ni l-au împrumutat celelalte popoare ariane ale Europei, deoarăce la dânsele el nu posede sufixul tra, este învederat că românii l-au moştenit d-a dreptul de la daci, cari la rândul lor îl aduseseră sau îl primiseră din sudul Asiei.

Singura modificaţiune curat românească este sibilarea lui t în ţ.

Ceea ce s-a întâmplat cu alfabetul dacic, a păţit-o şi ţundra.

De la noi în cursul evului mediu au luat-o săcuii, prefăcând-o în tzondra sau czundra, deşi ceilalţi unguri nu cunosc deloc această vorbă atât de ariană, întrebuinţând în locui cuvântul szură.

Bulgarii şi serbii n-au putut s-o ia de la români, învecinându-se cu noi numai din partea câmpiei, unde ţundra nu se aude.

O ţundră ceva mai lungă se zice româneşte zeghe.

Lexiconul Budan scrie această zicere zeche, explicând-o prin: „ţundră, suman, ein grober Bauemrock, Bauernkittel", şi derivând-o din latinul: sagum6.

Finalurile ghe şi che presupun la români totdauna pe un primitiv tul, gul sau cul, precum în ureche din airicula, păre-che din particulum, jun-ghiu din jugulum, un-ghe din

ungula, vechi din vetulus, mu-che din mutulum etc.

Astfel i zechea sau zeghea corespunde perfectamente latinului sagulum = saghea, căci formaţiunea finalurilor ghe sau che exclude în fonologia română orice altă proveninţă.

Dintr-o sorginte nelatină, de la celţi bunăoară sau de la greci, am fi căpătat zegă sau zecă, după cum din Stoa Ktov am făcut desagă, niciodată însă n-am fi format zeghe sau zeche, cari implică pe gulum, tulum sau culum.

În adevăr, legionarii lui Traian nu puteau să nu transplanteze în Dacia haina lor eminamente cea mai militară.

Tit Liviu laudă pe Deciu că purta sagulum ca un simplu ostaş roman: „sagulo gregali amictus” 7.

„Ad sagaire”, a îmbrăca sagulum, însemna latineşte a merge la război8.

E dară necontestabil că părinţii noştri au moştenit zeghea anume de la romani; este însă tot atât de sicur, pe de altă parte, că acest veşmânt, deşi ni s-a transmis nouă pe calea latinităţii, nu e totuşi cât de puţin de o origine romană.

Strabone zice că Italia primea tâv oagrov apăoviaj din Galia9.

Isidor e şi mai explicit: „sagum – zice el – este un cuvânt celtic însemnând un feli de haină militară pe care romanii au adoptat-o în urma expediţiunilor galice, găsind-o între lucrurile cele prădate” 10.

În diversele dialecte celtice zeghea se află până astăzi sub formele de sae, se segan, segiad, săi, veşmânt, tunică11.

Fie imediat de la gali, fie prin intermediul Romei, acelaşi termen a ajuns la italiani: saja, la francezi: sale, la spanioli şi portugezi: sayo, la grecii vechi: oagoj, la grecii moderni: oayta sau oaia etc.12

De la aceşti din urmă l-au primit în zilele noastre bulgarii: saghia13.

De la italiani deja în secolul XVI el a trecut prin modă la poloni sub forma de sajan sau sagaj14.

Asadară românii au pe zeghea de la latini, latinii o au de la celţi, celţii însă au căpătat-o din Asia, de la radicala ariană sag, a acoperi, de unde provin de asemenea sanscritul sagigii – veşmânt, elenicul oagh – armură şi oagma – mantă, persianul sâz etc.15

De la români directamente, ca şi pe ţundra, au primit-o în evul mediu săcuii: zege, fără s-o treacă la ceilalţi unguri16.

Afară de săcui, românii tot în veacul de mijloc au mai dat pe zeghea cumanilor, sub forma de zaga şi cu accepţiunea de peptar de pele17.

Dintre toate popoarele ariane, celţii pătrunseseră cei întâi în Europa, încât au fost în stare să străbată până la extremul occidinte; tracii, dintre care dacii formau o simplă fracţiune, au venit din contra cei mai din urmă, astfel i că abia au putut apuca colţusorul sud-ostic al continentului, toate celelalte regiuni fiind ocupate.

Celţii duc zeghea din India la Oceanul Atlantic; cu mai mulţi secoli încoace dacii tot de acolo duc ţundra la Marea Neagră; latinii iau de la celţi zeghea şi o strămută în Dacia, unde însă trebui să primească de la daci ţundra, transmiţând apoi ambele noii naţionalităţi daco-latine; de unde iarăşi după mai multe veacuri le iau pe amândouă săcuii, pogorâţi de peste Urali, absolutamente străini ginţii ariane şi pe care totuşi astăzi, neam fino-turc, îi apără de frig şi de ploaie indo-celtica zeghe şi indo-dacica ţundră.

Faţă cu asemenea fenomene, pas de mai scrie istoria reacţiunii omului contra naturii pe malul Dâmboviţei fără a fi silit vrând-nevrând să alergi de la Bangkok la Edimburgh şi de la Peking la Gibraltar!…

9

Epoca de bronz °i fenicianii

De câţiva ani arheologii se arată mai dispuşi ca oricând a explica prin migraţiuni feniciane unul din perioadele cele mai interesante în istoria civilizaţiunii europee: epoca aşa-numită de bronz.

Noi suntem departe de a admite ca valabile toate

argumentele scoalei profesorului Nilsson1.

Unele sunt mai pe jos de critică.

A căuta de exemplu pe feniciani oriunde se găseşte vreo peatră despre care să fi povestit cineva că poartă întipărită urma de picior a lui Ercule, între celelalte o fabuloasă stâncă de lângă Nistru din zilele lui Erodot2, pretinzând că asemeni tradiţiuni ar fi eminamente semitice, este a nu şti că pe malurile râului Bahia în Brazilia se arată urma de picior a Sântului Toma, la Samoa în Polinezia se vede urma de picior a divinităţii sălbatice Tiitii, la Tlanepantla în Mexic se venerează urma de picior a lui Quetzalcoatl, şi pe aiuri alte urme de picior analoage pe unde în vecii vecilor n-a rămas o urmă de picior fenician3.

Este şi mai neiertat unei autorităţi de talia lui Movers, ca şi când ar voi să glumească, a reduce la o singură radicală semitică tur o grămadă de numi proprii cu totul eterogene: Tyras, Thrax, Durostolum, Agathyrsi, Indathyrsis, Driziparus, Doriscus, Turuntus, Deris etc., etc. etc.4

Şi totuşi prezinţa elementului fenician în Europa din anticitatea cea mai imemorială se demonstră prin mai multe probe atât de solide, încât nu le pot compromite prin reaua societate nici chiar aceste fantastice ipoteze puse alături cu dânsele.

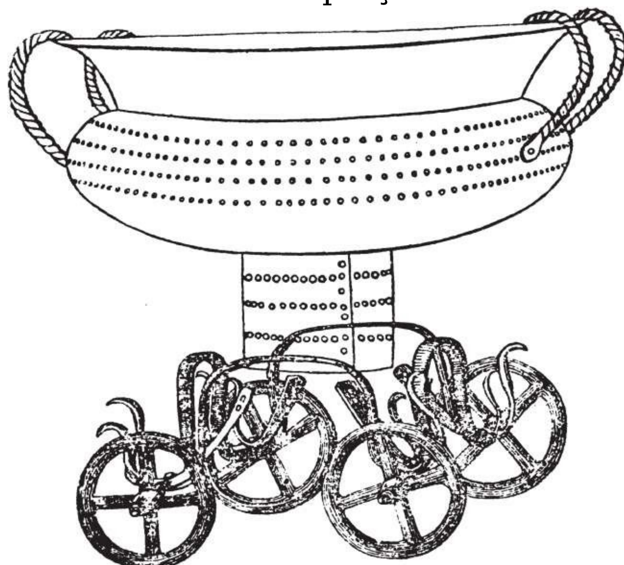
O împrejurare mai cu seamă ni se pare a oferi o necontestabilă greutate şi priveşte foarte de aproape pe România.

Sânta Scriptură ne spune că evreul Salomon, cu vreo mie de ani înainte de Crist, însărcinase pe fenicianul Hiram a turna din metal vase sacre pentru măreţul templu al Ierusalimului; între celelalte, zece basinuri pe câte patru roate, descrise în „Prima carte a Regilor” şi a cărora ciudată formă nu se poate asemăna cu nicio unealtă religioasă de ale popoarelor ariane sau turanice.

Ei bine, până acum trei asemeni basinuri s-au dezgropat din pământ în Europa, două la nord în Mecklemburg şi-n Danemarca, un al treilea tocmai la noi,

pe teritoriul dacic, în Transilvania A.

Iacă forma acestor preţioase basinuri:

Este un lucru semitic şi mai ales fenician din epoca cea mai depărtată.

Apare dară cu o evidinţă arheologică pipăită cu degetul, nu ieşită dintr-o pură teorie, cum că cu vreo zecime de secoli înainte de creştinism fenicianii nu numai pătrunseseră deja în Carpaţi, dar aduseseră cu dânşii până şi atributele cele mai caracteristice ale unui cult exclusivamente semitic.

Citām această singură probă, fiind dintre cele mai decisive.

Fabricaţiunea admirabilelor arme de bronz, care se scot dintr-un tărâm preistoric aproape în toate regiunile Europei, se atribuie generalmente fenicianilor.

Unul din motivele ce se invocă în favoarea acestei paternităţi este extraordinara micime a mânerelor de la săbii, fiind ştiut din antropologie că mâinile ariane sunt mai mari ca cele semitice.

Argumentul nu e destul de norocos, după cum a observat-o deja d. Lubbock, deoarăce inzii au şi ei o mână foarte mică, care nu diferă de a evreului sau a arabului6.

O demonstraţiune cu mult mai puternică se poate dobândi prin filologie.

10

Genealogia filologică a suliţei de bronz

Fenicianii numeau lancea: romeha.

Cuvântul s-a conservat în toate dialectele semitice fără excepţiune: ebraic, siriac, arabic, până şi-n cel etiopic, sub formele de roimach, romehu, ramahhe, rumeho etc., pretutindeni ca suliţă: „lancea hasta” 1.

Radicala este ramah, a străluci.

Prin obicinuita permutare a sonurilor licuide, ca în ruci = leukoj, rici = leipffl etc., grecii din fenicianul romeha au făcut loncha: loyxh: păstrând fără nicio modificare acelaşi înţeles de suliţă.

În limba sanscrită elenicul loyxh nu are nicio tulpină, căci etimologia de la lak – a ajunge, de unde lankî – creangă, pe care o propune Pictet, nu numai se depărtează prin semnificaţiune, dar nu corespunde nici foneticeste, deoarăce grecul k presupune pe sanscritul gh sau h2.

loyxh = loncha derivă d-a dreptul din fenicianul romeha, cu care coincidă exactamente în fond şi-n formă.

Tot direct de la feniciani provine numele latin al suliţei: rumex, adică rumicus, în loc de rumichus, k latin exprimând pe k aspirat şi din limba sanscrită: ikh = ico, khaul = claudo etc.

În grecul loncha şi latinul rumex nu există în aparenţă nici măcar două litere comune, şi totuşi ambele cuvinte s-au născut cu certitudinea filologică cea mai perfectă din aceeaşi vorbă feniciană: romeha = loncha şi romeha = rumex.

A treia ginte căriia fenicianii i-au transmis pe romeha au fost tracii.

În limba acestora o suliţă lungă şi o spadă lungă se chemau romfă.

Tit Liviu, descriind o bătălie între romani şi macedoneni, zice:

„Pe traci îi împiedicau şi romfele lor, cari sunt peste

măsură lungi, mai încurcându-se pretutindeni de crengele arborilor” 3.

„Romfa – zice Aulu Geliu – este un feli de suliţă tracică” 4.

„Romfa – ne mai spune Esichiu – este o armă tracică, o sabie sau o lance mare” 5.

Tot aceea repetă Eustatiu6.

„Romfa”, pompata, rumpia, rhomphaea, a provenit la traci din fenicianul „romeha” prin trecerea lui h în f, întocmai ca în vorbele române rufă din ruha, puf din puch, marfă din marha, praf din prach etc.; o tranziţiune fonetică care cată să fi existat şi-n limba tracică, după cum o vedem în adevăr până astăzi nu numai la noi, dar şi la albanezi, unde se zice bafte şi bahti (= noroc), lief şi lieh (= latru), ndif sindih (= ajut), sof şi soh etc.

În fine, iarăşi d-a dreptul de la feniciani au primit pe romeha celţii, în dialectul cimric al cărora lancea se numeşte rhon7.

În acest mod pe întregul litoral marin de la gurile Dunării, până la Oceanul Atlantic o imediată influinţă feniciană introdusese de mii de ani numele semitic al suliţei metalice, „strălucitoare”, iar prin urmare şi prima fabricaţiune a acestei arme: la greci romeha = loncha, la romani romeha = rumex, la traci romeha = romfa şi la celţi romeha = rhon.

Afară de rhon, primit directamente de la feniciani, celţii au mai luat mat târziu de la eleni, probabilmente prin intermediul industrioasei colonii faceane de la Marsilia, acelaşi termin elenizat loyxh, modificându-l în Iang.

Grecescului k corespunde regularmente la celţi g, ca în xetma = geamh sau oyxe = angu.

În dialectul celto-irlandez suliţa se cheamă şi astăzi Iang.

Romanii, deşi aveau deja chiar de la feniciani pe rumex, totuşi au mai împrumutat de la celţi pe Iang, după cum ne-o spune Diodor de Sicilia8, dându-i forma de lancea, pe care o pronunţau lankea9.

De la romani, şi-n parte poate imediat de la celţi, ea a trecut apoi la toate popoarele moderne: italianeste lancia, spanioleste şi portugezeşte lanza, provenţaleste lansa, francezeşte lance, nemţeşte Lanze, neogreceste lavi Za, poloneste lângă, ungureşte lanesa etc.10

Pe această cale au căpătat-o şi românii.

Metropolitul Dositeu cântă sunt acum tocmai doi secoli:

„Că iată păgânii încordară arce.
Pun săgeţi în tulbă, se grijesc de lance.”11
sau:

„Că li-i tăioasă limba ca spata.
Cu venin iute li-i arcul gata.
Fără de veste cu lancea plină
Vor să săgete cei fără vină.”12

Călătorind în timpii mai noi din apus spre răsărit, după ce pătrunsese mai întâi în vechime din răsărit la apus, lancea nu s-a mulţumit cu Europa, ci a trecut încă în Asia la perşi şi la inzi sub forma de lungi – suliţă, o vorbă absolutamente necunoscută în anticele monumente sanscrite şi zendice.

Afară de lancea, Roma mai împrumutase tot de la celţi pe rhon, prefăcându-l în runa, iar de la traci pe romfa, schimbând-o în rumpia; doi termini pe care tot în înţeles de suliţă le întrebuinţează deja bătrânul Emu cu două sute de ani înainte de Crist13.

Tracii au dat nu numai romanilor pe rumpia, dar şi germanilor pe framea.

Tacit zice: „Germanii întrebuinţează suliţe numite în limba lor framee” 14.

Ca şi romfa la traci, framea germană însemna lance şi o lungă sabie totdodată: „framea, gladius exutraque parte acutus, idem est et spata et romphea” 15.

Romfa = frama se caracteriză prin transpoziţiunea lui f şi trecerea lui e în a.

Întocmai ca şi-n celticul Iang din logxh, o din romfa a devenit la germani a sub influinţa lui m, nazalele având

propensiunea de a sui vocala căriia succed; bunăoară saşii din Transilvania au făcut hann, primar, din vechiul german hunda, chunna, honne16.

Ca exemplu de transpoziţiune, pe de altă parte, putem aduce pe sanscritul vamra, furmică, de unde slavicul mrav şi nord-germanul maur, adică v + în + r = în + r + v, întocmai precum în frama din romfa avem f + r + în = r + în + f.

Tot aşa dintr-una şi aceeaşi radicală ariană s-au născut la greci, latini şi slavi leimaX – limax – stimak, iar la celţi, perşi şi români: milak – melk – melciu.

În limba germană actuală, fram s-a conservat sub o formă de tot scăzută în cuvântulpfriem, sulă17, a căruia veche ortografie este phrieme18.

De la germani pe framea cu acelaşi înţeles de „romfă” a luat-o Roma.

În psalmul XXXIV textul grec: ekxeov pompaiav se traduce latineşte în Vulgata prin: „effundeframeam” 19.

Visat-au vreodată românii că runa, rumpia, lancea şi framea, aduse în diverse timpuri de la răsărit, de la apus şi de la nord, în aparenţă fără nicio asemănare reciproacă, sunt din punct în punct tot una cu vechiul lor rumex, formate toate de la sud direct sau indirect din fenicianul romeha?

A fost rezervat ştiinţei filologice moderne, căni i se datoresc mai cu seamă legile corelaţiunii fonetice şi gruparea formelor de tranziţiune, a putea urmări cu o exactitate matematică migraţiunile unui termen.

În limba albaneză trăieşte până astăzi tracica romfă sub o formă şi cu o accepţiune foarte originale.

Săgeata de trăsnet, isten-nyila sau „săgeata lui Dumnezeu”, după cum o numesc ungurii, Blitzstrahl sau Wetterstrahl nemţeşte, greceşte dsptap» sau dstepop» de la astra – săgeată şi suliţă, svaru în limba sanscrită cu acelaşi duplu înţeles20, mai pe scurt săgeata sau suliţa luate la figurat se cheamă albaneste rufe, articolat rufeia21.

Rufeia, identică prin final cu grecescul pompata, dovedeşte că elenii au transcris cuvântul întocmai aşa după cum îl auziră articolat de către traci.

E remarcabil că fenicianul romeha, din care au purces toate celelalte forme ale termenului, avea şi el sub forma verbală de ramah semnificaţiunea de trăsnet: „splenduit fulmen” 22.

Rămas-a oare vreo urmă măcar figurată a dacicei romfe şi la români?

Planta „aristolochia clematitis” e lungă şi subţire; „longissimae tenuitatis”, după expresiunea naturalistului Pliniu23.

Graţie acestui aspect, ea s-ar putea numi sulicioară.

Ţăranul român o cheamă râmf24.

Tot astfel i viorica tricoloră se zice româneşte „toporaş”; o altă plantă a căpătat în mai toate limbile epitetul de „săbiuţă”: gladiolus, glaieul, Schwertel kardotska; o iarbă se numeşte la noi şi pe aiuri „săgeată”: sagittaria, Ffeilkraut, arrow-head; apoi mai avem pe „buzdugan” etc.25, formând împreună un întreg arsenal botanic, în care râmful se aşază ca o „lance”.

Ne oprim aci.

Iacă genealogia cuvântului:

Fenicianulu romeha rălbanesulu rufeia

Greculu X6 yzr\ Celticulu rhon Latinulu rumex Traciculu romfa iRomânulu râmfu

Latinulu runa

Celticulu Iang Latinulu rumpia

Latinulu framea Germanulu framperiem.

1 Latinulu lancea

Ital. lancia. Român, lance. Span. lanza. Franc, lance. Germ. lanze. Neogr. Xăveţa. Magh. lanesa. Polon, lanţa. Persianulu lungi etc.

Suliţa este una din armele cele mai rudimentare.

Ea se găseşte la un loc cu oase de mamut deja în cele mai vechi perioade ale epocii de peatră, şi mai că nu se află singur un trib sălbatic, fie cât de degradat, căruia să nu-i fie cunoscută.

Fără a inventa lancea, fenicianii au făcut progresul de a înlocui peatra prin bronz, prin metalul „strălucitor”, şi primele popoare în Europa cărora li s-a transmis această armă atât de perfecţionată au trebuit naturalmente să fie locuitorii coastelor maritime celor mai apropiate de cuibul ginţii semitice: tracii, grecii, celţii şi latinii.

Iacă de ce în limbile acestor patru neamuri ne întâmpină un nume curat fenician: loncha, romfa, rhon şi rumex, forme ieşite d-a dreptul din romeha, pe când aiuri el este fenician numai indirectamente.

Cu mult înainte de a fi putut pătrunde semiţii ei înşii în centrul şi la nordul Europei, dacă vor fi pătruns acolo vreodată în realitate, corăbiile lor trebuiau să depună productele industriei orientale pe ţărmii Pontului, Mediteranei şi ai Atlanticei, transmiţându-le dentâi popoarelor tracice şi elenice ca celor mai sud-ostice, apoi ţărelor italice şi galice, de unde după aceea marfa se răspândea prin canalul indigenilor în interiorul continentului dempreună cu numele ei cel fenician, modificat în diverse chipuri după diversităţile fonetice ale intermediarilor.

Mai pe scurt, ştiinţa filologică, venind în ajutorul arheologiei propriu-zise, ne arată că urmele feniciane în zona septentrională a Europei sunt încă departe de a demonstra prezinţa directă a fenicianilor, după cum se prea grăbeşte a conchide şcoala profesorului Nilsson, deoarăce ele au putut ajunge până acolo într-un mod indirect prin traci, greci, latini sau celţi, cu care singuri fenicianii se aflau într-un contact imediat din cea mai adâncă anticitate, de pe atunci când nu se propagase încă întrebuinţarea uneltelor de bronz, pretutindeni mai vechi decât acele de fier.

Cum că romeha feniciană era metalică şi anume de bronz, probă este derivaţiunea-i de la radicala semitică ramah, a străluci.

La traci, de unde a păşit mai târziu la germani, aceeaşi cuvânt trecu nu numai în înţeles de suliţă, dar şi-n acela de sabie, adică o armă peste putinţă a se face din

lemn sau din silex.

Un admirabil vârf de lance, găsit peste Olt în Romanaţi şi carele face parte actualmente din colecţiunea de bronzuri a domnului Cezar Bolliac, se pare a fi adevărat dacic: lung ca un tesac şi ascuţit de ambele laturi, el ar putea sevi şi ca sabie, întrecând dimensiunea unui simplu pumnar.

Când un dac îşi arunca pe umeri ţundra contra intemperiilor atmosferice şi străpungea cu romfa în mijlocul codrilor o feară sălbatică, negreşit el nu se gândea că aceste preţioase instrumente în lupta-i contra naturii le datoreşte Indiei pe de o parte şi Feniciei pe de alta, după cum nu se gândea nici latinul purtând zeghea şi lancea, şi cu atât mai puţin ne gândim noi, depărtata posteritate daco-latină, moştenind toate acestea.

11

Cocioabă – argea – sâmcea

De la veşminte şi arme, să trecem la paleontologia lăcuinţei.

Ne mărginim a menţiona cuvântul cocioabă, întrebuinţat la toţi românii în înţeles de colibă, „casă, domuncula vilis, tugurium” după definiţiunea Lexiconului Budan1.

El corespunde din toate punturile de vedere, prin radicală, prin sufix şi prin semnificaţiune, sanscritului kuţumba, de la radicala kuţ, a încovăia, „probabilmente – zice Pictet – din cauza formei rătunde a colibei şi a acoperişului” 2.

Oa din cocioabă s-a născut prin vocalizarea nazalei um din kuţumba întocmai ca în toabă din tympanum, sanscritul tump.

Prototipul cocioabei noastre se află dară pe malul Indului.

Vom analiza mai pe larg o altă vorbă română, ale căriia migraţiuni şi încuscriri îi dau mai multă importanţă în istoria originilor culturii umane.

Poporul cel mai vechi pe ţărmul nordic al Mării

Negre au fost nu sciţii, ci predecesorii lor cimerii.

Cu patru secoli înainte de Crist, Erodot abia mai putea să apuce câte o vagă tradiţiune despre existinţa acestei obscure naţiuni.

El zice:

„Ţara pe care o ocupă sciţii fusese mai întâi a cimerilor. La prima invaziune scitică, aflând despre mulţimea inamicilor, cimerii ţinură un consiliu în care s-au emis două păreri contrare şi nicio parte nu voia să renunţe la a sa. Părerea castei nobile a fost cea mai bărbătească. Pe când poporul susţinea necesitatea de a părăsi ţara denaintea unui adversar atât de puternic, casta nobilă propunea a se apăra până la extremitate. Nesupunându-se poporul nobililor, nici nobilii poporului, poporul s-a decis a se retrage fără luptă, lăsând ţara la sciţi, pe când nobilii, aducându-şi aminte bunurile ce le gustase în patrie şi calculând relele ce vor rezulta din emigraţiune, s-au hotărât a nu fugi cu poporul, ci mai bine a muri şi a fi îngropaţi în ţară. Astfel i fiind dispoziţiunea spiritelor, cimerii s-au împărţit în două armate de forţe egale şi au început a se bate unii cu alţii. Casta nobilă întreagă a fost ucisă, şi poporul a înmormântat cadavrele lângă fluviul Nistru, unde mormintele lor se văd până astăzi. Plecând apoi cimerienii, sciţii au cuprins la sosire o ţară deşartă. Până acum există în Sciţia casteluri cimeriane, un port cimerian, o regiune numită Cimeria şi Bosforul Cimeric. Se pare de asemenea că cimerii, după ce fugiseră în Asia denaintea sciţilor, au aşezat o colonie pe peninsula unde este Sinope” 3.

Niebuhr, comentând cu multă agerime acest pasagiu, conchide că lângă Nistru nu se bătuseră cimerii unii cu alţii, ci trebuia să se fi întâmplat ultima lovire decisivă între dânşii şi sciţi, în urma căriia, fiind ei învinşi, s-au retras la Dunăre, iar nu în Asia după cum credea părintele istoriei4.

Oricum să fie, faptul pozitiv este că cimerii fuseseră într-o epocă de tot preistorică stăpâni ai Sciţiei, adică ai unui teritoriu cuprinzând în zilele lui Erodot toată

porţiunea orientală a Daciei, astfel i că de pe atunci ei cată să se fi învecinat cu diversele popoare tracice, dintre care niciunul nu trecuse încă pe malul stâng al Dunării.

Războiul între sciţi şi cimen avusese loc lângă Nistru aproximativ cu şapte secoli înainte de Crist6.

Prin urmare, o însemnată parte a Daciei aparţinuse cimerilor sunt acum vreo trei mii de ani.

Dacă ni se va întâmpla dar a da în limba noastră peste un cuvânt cimeric, el va avea o vechime cel puţin de treizeci de secoli, călătorind în acest colosal interval de timp de la cimen la traci şi apoi prin ramura dacică a ginţii tracice transmiţându-se românilor.

Alor, carele a trăit numai cu vreo două sute de ani în urma lui Erodot, zice că cimerii lăcuiau în căsuţe suterane numite argille: „avtovţ (Kimmepiouj) ev katageioij olkiaj olkeiv, ei kalofioiv apyillaj” 6.

De ce neam vor fi fost cimerii, nu se ştie; scriitorii vechi îi deosebesc totdauna de sciţi şi de traci; scriitorii noi, pe bazea unei simple asemănări nominale, le acoardă o origine celtică; o demonstraţiune ştiinţifică lipseşte docamdată; din limba cimerică, tot ce ne-a rămas este cuvântul de mai sus: argilla – căsuţă suterană.

Cum că această vorbă a trecut de la cimen la traci, avem o probă filologică dintre cele mai puternice.

Stefan Bizantinul ne spune că „în limba tracică şoarecele se cheamă argil: „0 po epakâv o mapyiloj kaleitai” 7.

Numele grecesc al şoarecelui cleioj derivă din radicala ariană „vila” gaură8.

În limba sanscrită şoarecele se numeşte „gusira”, de la „guşi” – gaură.

Un alt nume sanscrit al şoarecelui este „akhanaka”, de la „khâni” – gaură.

Lăţineste gaura şi iepurele de casă poartă unul şi acelaşi nume „cuniculus”, fiindcă – zice Varone – „iepurele de casă face gaure pe sub pământ” 9.

Slavoneşte sobolul se numeşte „kr tu” de la arianul „karta”, gaură, de unde şi numele litvan al şoarecelui de

câmp: „kertus” 10.

La albanezi dintr-o cauză analoagă grierul se cheamă „burk8”, iar bordeiul „burk” 11.

Asadară numele tracic al şoarecelui apyiloj înseamnă pe un animal locuind în gaură, adică în ceea ce la cimen se numea apyilla.

În acest mod noi ştim că:

1. Cu vreo mie de ani înainte de Crist, Dacia de la Nistru până pe la Olt aparţinea unui popor numit cimen;

2. Acest popor, anterior la Dunăre sciţilor şi dacilor, trăia pe sub pământ în neste bordeie ce se chemau argile;

3. Prin vecinătate, cuvântul a trecut de la dânşii la traci, dintre care făceau parte dacii, unul din elementele cele mai constitutive ale naţionalităţii române.

Ştiinţa s-a încercat a găsi originea argilei cimeriane în limba celtică, în care însă cuvântul argel înseamnă numai „ceva acoperit” 12, încât nu cuprinde ideea fundamentală de „locuinţă suterană”.

În toată Europa argelele fiinţează unicamente la români, mai cu seamă însă în Muntenia, deşi numele satului Argeaua în districtul Tecuci probează vechea existinţă a acestui cuvânt şi în Moldova.

Iacă definiţiunea:

Argea, plural argele, groapă săpată în pământ în forma pătrată, care se acopere cu stuf şi pământ, şi în care vara ţes muierile pânză, iar iarna se pun stupii; casula vei cella subterranea, ubi destate mulieres telamtexunt, hieme autem alvearia conduntur” 13.

Publicând această bilingvă definiţiune, Societatea Academică îşi face o lungă serie de întrebări asupra etimologiei cuvântului:

Nu cumva să fie latin?

Nu cumva din argilla – lut?

Nu cumva din arca – ladă?

Fără filologie comparată, mărginindu-se a latiniza toate în dreapta şi-n stânga, făcând „romanice” chiar ciorba şi şerbetul 14, nu se scrie un dicţionar academic.

Dacă autorii Glosariului ar fi constatat trecerea

imediată a argelei de la cimen la traci şi de la traci la români, ar fi putut să arate apoi pe un plan secundar, precum ne vom încredinţa îndată, şi înrudirea acestui termin cu latinul arca; o înrudire necontestabilă, nu însă prin vreo transmisiune directă de la unii la alţii, ci printr-o afinitate primordială ariană; cât se atinge de argilla – lut, adică pământ albicios, de la radicala arg, a luci, de unde provin de asemenea apyoj – alb, apyupoj = argentum – argint, apyiloj = argilla etc.15, d-lor ar fi lăsat-o cu totul la o parte, aparţinând unui grup absolutamente diferit.

Cimerianul apyilla – argea, bordei, căsuţă suterană, derivă de la radicala arks, de unde: sanscritul raks, a apăra şi a conserva, grecul dpkero, cu acelaşi înţeles, ca şi latinul arceo, de unde arca – ladă şi arx – cetate; armeanul argael – a stabili16; goticul alhs, templu17, cu tranziţiunea regulară a sanscritului k în h la germani; celticul argot sau argeot, pădure, în simţ de fortificaţiune naturală; tot celticul argel – loc acoperit, zicere menţionată deja mai sus etc.

Acei cari susţin celtismul cimerienilor ar putea invoca în favoarea aserţiunii trecerea sanscritului k în g: ark = apyilla, ca şi la celţi ark = argel, pe când la germani k se preface în h, la greci şi latini se păstrează intact, şi numai la armeni, ca şi la celţi şi la cimen, se schimbă în g: ark = argael; astă analogie fonetică destul de importantă nu se confirmă însă în cazul de faţă prin analogia logică, căci la celţi radicala ark n-a produs niciun termin exprimând ideea de „locuinţă sub pământ”, o noţiune fundamentală în argelele cimeriane, transmisă printr-un învederat împrumut la traci şi-n fine la români; în acest chip, chiar dacă cimerii au fost celţi, precum am fi plecaţi a admite noi înşine, totuşi cată să-i considerăm ca pe o ramură separată, rămasă şi despărută în zona orientală a Europei, fără să fi înaintat spre occidinte în mersul gloatelor anterioare a migraţiunii celtice.

— Ila în cimerianul arg-ila este sufixul sanscrit – ta, preces de vocala de legătură i, întocmai ca în cuvântul an-i-la, vânt, de la an – a sufla, adică „suflător”, path-i-la,

drumeţ, de lapanth – a merge, adică „mergător” etc.

Cu vocala de legătură u, acelaşi sufix naşte forme ca hars-u-la, amant, de la hars –, a mângâia, adică „mângâietor”; cu vocala de legătură a:

ciap-a-la, nestatornic, de la ciamp – a se mişca, adică „mişcător”; fără vocală de legătură: guk-la, alb, de la guk – a luci, adică „lucitor” etc.

Prin obicinuita permutaţiune a sonurilor licuide în limba sanscrită, acest sufix apare adesea ca ra, lipindu-l de radicală aceleaşi vocale de legătură i, a şi a, bunăoară: cihidiră, cuţit, de la cihid a despica, adică „despicător”, bhid-ura, fulger, de la bhid, a spinteca, adică „spintecător” etc.18

În limba greacă sufixul la = ra este reprezentat în tpoc-a-loj, tpap-e-loj, pleg-u-poj etc.; lăţineste în trem-u-lus, spec-u-lum, gna-rus, sel-la, din sed-la şi aşa mai încolo.

Duplul l în cimerianul apyilla faţă cu simplul l din tracicul apyiloj, întocmai ca în eolicul otalla şi lângă aticul ot-lh, ca în eolicul bollomai lângă aticul botilomai, creticul brolomai, latinul volo, zendo-sanscritul var, sau în protolatinul tulo lângă clasicul tollo, pilleus lângă pileus = piloj etc., este o duplicare eufonică, patronată şi propagată de unele dialecte şi pe care filologia nu trebui s-o confunde cu duplicarea cea compensativă ca în alloj din aljoj sau în sollus din solvus.

Un exemplu identic din punct în punct este latinul argilla faţă cu grecul apyiloj.

Cimerianul arg-i-la înseamnă dară literalmente un loc de apărare sau de conservare; aceea ce-l distinge însă cu desăvârşire de toate celelalte vorbe sanscrite, elene, latine, germane şi celtice de aceeaşi tulpină, este anume caracterul său de a fi sub pământ, ca şi la români argea, contrasă din argilla, ca ea din illa, măsea din maxilla, sau sâmcea dintr-un nume dacic al sabiei samcilla.

Între samcilla = sâmcea şi argilla = argea analogia fiind perfectă, ne credem datori a analiza pe larg originile celei dintâi, cari ne vor procura o nouă interesantă probă despre rolul aclimatării în istoria culturii umane.

Vorba sâmcea s-a păstrat în gura poporului în Moldova şi peste Carpaţi.

Lexiconul Budan, cel mai bun interpret al dialectului român din Transilvania, o defineşte latineşte şi nemţeşte: „Sâmcea, stimulus, aculeus, der Stachel; sâmceaua cuţitului, cuspis cultri, die Messerspitze” 1.

D. Cihac, ale cărui informaţiuni sunt mai cu seamă moldovene, zice: „Sâmcea, aiguillon, piquant, point, taillant, lame” 2.

Din monumentele vechi ale limbii române, noi aflăm bunăoară în Psaltirea moldovenească versificată a metropolitului Dositeu:

„Mi-am păzât drumul pre căi vărtoase.

Petre-ascuţâte şi sâmceloase…”3

Tot dânsul într-o altă carte, voind să arate că sântul Isidor Pelusiotul cunoştea Biblia cu toate fineţele ei, acumina cum s-ar zice lăţineste, întrebuinţează expresiunea: „până în sâmcea au învăţat” 4.

În Cazania moldovenească a metropolitului Varlam ne întâmpină: „nevoie-ţi va hi să calci în simceaoa ţepei” 5, acolo unde Vulgata zice: „durum est tibi contra stimulum calcitrare”, iar în Biblia lui Serban Cantacuzin: „cu greu este ţie spre bolduri a lovi cu piciorul” 6.

În Evangeliarul transilvan de sub auspiciile lui Rakotzi: „cu greu ţi-e în sâmceaoa strămutării a zvârli…” 7

Ni se pare că aceste patru exemple sunt de ajuns.

În Valahia proprie „sâmceaua” nu se aude.

De aceea n-o găsim nici în dicţionarul domnului Pontbriant.

Peste Olt însă, mai ales în Gorj, sâmcea se numeşte un mic cuţit, pe care-l întrebuinţează ţiganii la fabricaţiunea lingurelor de lemn.

Mai pe scurt, din toate cele de mai sus rezultă că aşa se cheamă orice vârf ascuţit, dar mai cu preferinţă un tăius.

După spiritul limbii noastre, sâmcea este o contracţiune din samcilla, ca şi argea din apyilla.

D. Cihac presupune că această vorbă ar deriva din latinul sentis, spin, prin intermediul unui diminutiv senticella, spinisor, despre care însă nu se poate da nicio probă din latinitatea clasică, din acea mediană şi din dialectele neolatine moderne.

Suntem sicuri că domnia sa n-ar fi recurs la o etimologie atât de artificială, dacă-şi aducea aminte că-n limba dacică sabia se zicea oamy» pa, după cum ne-o spune o veche fântână chiar din timpul lui Traian8.

Licuidele permutându-se în toate limbile, oamy» pa este „samsila”, de unde provin directamente „sâmcelele” române.

Chiar dintr-o formă samsira, latinii au putut face pe samcilla, înlăcuind pe r prin duplull, ca în italianul pellegrino din peregrinus.

Dacicul’s, pe de altă parte, a trecut la români în ci, întocmai ca în numele oltean al încălţămintei cioci9, din greco-latinul socii, ookkoi, papuci, pe care-l aveau şi tracii, după mărturia lui Esichiu10.

Tranziţiunea e cea mai normală nu numai sub raportul fonetic, dar şi din puntul de vedere logic.

În adevăr, ideea de tăius sau vârf ascuţit şi ideea de sabie se confundă.

Astfel i din arabul safrat, tăius, derivă persianul şifar, sabie; cu sanscritul karanda, sabie, se leagă persianul kâri, vârf ascuţit; în dialectul celto-irlandez sabia şi vârful ascuţit poartă acelaşi nume de calg sau colog etc.11

Prin urmare, fonologia şi logica concoardă clopotrivă a stabili proveninţa „sâmcelei” noastre din dacica oamy» pa.

Dacii, la rândul lor, primiseră cuvântul din Persia.

În limba persiană, ca şi-n vechiul ei dialect buharic, sabia se cheamă până astăzi samsir12.

Portul tracilor în genere se asemăna atât de mult cu portul persian, încât deja Ovidiu, vorbind despre ramura getică de la gurile Dunării, zicea:

„... Persica bracca tegit” 13.

Această asemănare de port s-a constatat de către toţi arheologii prin pasagele scriitorilor clasici şi pe bazea anticelor sculpture.

„Veşmântul perşilor – zice Montfaucon – nu diferă deloc de al dacilor” 14.

„Călăreţii dacici – urmează el mai departe – seamănă aproape în toate cu ai perşilor” 15.

„Draconele – observă el în fine – a fost semnul caracteristic al perşilor şi al dacilor” I6.

Astfel i se explică pe calea istorică trecerea samsirului persian în oamy» pa dacică, de unde apoi samcilla = sâmcea a românilor.

De la cine însă luat-au înşişi perşii pe „samsir”?

Rădăcina cuvântului e sanscritul gas, a ucide.

Acest grup fonetic este susceptibil de o formă nazală gans17, iar g trece regularmente în limba persiană în sşi-n bunăoară pagu (pecus) = pas, gankha (concha) = sank, gulaka (equus generosus) = sulak etc.

Prin sufixul i-la sau era, radicala gans, a ucide, produce pe gans-i-la sau gans-i-ra, „armă ucizătoare”, de unde vine d-a dreptul persianul samsir.

Asadară din India vorba trece în Persia şi din Persia la daci, moştenind-o aci legionarii lui Traian.

Tot de la perşi, însă cu mult mai târziu, abia în epoca Cruciatelor, au adus-o din Asia celelalte popoare neolatine: italianul scimitarra, francezul cimeterre, englezul scymitar etc., a cărora derivaţiune din samsir au recunoscut-o de mult filologii occidentali18.

În fine, iarăşi de la perşi într-o epocă intermediară, după daci şi înainte de neolatini, au căpătat-o prin vecinătate limbile semitice, chaldaică, siriacă şi ebraică, sub forma de safsera 19.

La semiţi cele mai vechi exemple de întrebuinţarea acestui cuvânt sunt numai din timpul lui Crist20.

Arabii şi etiopii nu-l posedă, şi semitologii în desert s-ar încerca să-i găsească vreo rădăcină indigenă.

În acest mod „sâmceaua” română are un tată la daci,

un bunic în Persia, un străbun în India, şi neste unchi pe de o parte la ebrei, siri şi chaldei, iar pe de alta în Italia, Francia, Spania şi Anglia.

13

Selecţiunea naturală în originea urbilor

Din paragrafii precedinţi ne-am convins că reacţiunea omului contranat. urii este atât de plină de pedece, încât oriunde civilizaţiunea a reuşit să prinză rădăcină, a trebuit în curs de mii de ani să lucreze unul după altul sutimi de popoare, până ce la urma urmelor cel mai nou din ele să se poată bucura de stratificată muncă a tuturor predecesorilor săi.

E îngrozitor, şi totuşi nu este încă destul de complet.

Chiar mii de ani şi chiar succesiunea a sute de popoare, nu pretutindeni sunt în stare să ajungă la un grad mai înalt de cultură, ci numai în unele locuri într-o minimă minoritate de situaţiuni.

După cum o specie, un trib, o naţiune derivă dintr-un individ sau dintr-o singură părechie, tot aşa o urbe cât de grandioasă provine dintr-o simplă lăcuinţă, dintr-o colibă, dintr-o vizuină asemenea acelei „casa Romuli” scobită sub pământ şi acoperită cu paie, de unde s-a înălţat gigantica Romă.

Într-o lume utopică, lipsită de nenumăratele rezistinţe ale realităţii, fiecare individ ar produce o naţiune, fiecare colibă ar deveni o urbe, fiecare germe ar dobândi o nedefinită dezvoltare; în lumea cea pozitivă însă milioanele de începuturi sunt menite a peri luptând pentru existinţă, şi pe cadavrele milioanelor abia supravieţuieşte ici-colea câte unul!

Această „selecţiune naturală” în originea urbilor o vom constata pe teritoriul Daciei.

14

Statistica ruinelor în Muntenia

România nu posedă încă o hartă arheologică, după cum este, bunăoară, acea a Belgiei de Van der Moele sau a

Italiei de Marinoni, unde să fie indicate într-un mod sistematic toate localităţile distinse prin prezinţa anticităţilor de diverse caractere şi din diferite epoci.

Sperăm că această regretabilă lacună o va astupa tractatul de arheologie română, pe care-l prepară eruditul nostru amic d. A. Odobescu.

Docamdată, pentru a şti toate ruinele din Ţara Românească, toate punturile pe unde s-au conservat oarecari semne de vechi cetăţi sau oraşe, am fost silit a recurge la un procediment mai puţin sicur şi foarte obositor, cetind în curs de o săptămână din scoarţă în scoarţă cele 536 pagini ale Dicţionarului topografic al domnului D. Frunzescu, de unde mi-am putut forma următorul tabel provizoriu:

I. ÎN OLTENIA

Mehedinţul

1. Balotestii, pl. Ocol
2. Batoţii, pl. Blahniţa
3. Berca, pe părâul Desnăuţ
4. Bistriţa, pl. Ocol
5. Braniştea, pl. Câmpul
6. Brezniţa, pl. Ocol
7. Brezniţa, pl. Motru-de-Jos
8. Cătunul-de-Sus, ibidem
9. Corlăţel, pl. Câmpul
10. Corzu, pl. Dumbravă
11. Cremene, pl. Ocol
12. Ergheviţa, ibidem
13. Govodarva, ibidem
14. Hinova, ibidem
15. Piscul lui Iacob, ibidem
16. Izvoare, pl. Blahniţa
17. Izimşa, pl. Câmpul
18. Lup sa-de-Sus, pl. Motru-de-Jos
19. Monastire, pl. Ocol
20. Scăpău, pl. Blahniţa
21. Tarniţa, pl. Closani
22. Topolniţa, pl. Ocol

Romanaţi
23. Băbici, pl. Ocol
24. Brastavăţ, pl. Balta
25. Cacaleţi, pl. Ocol
26. Celei, pl. Oltul-de-Jos
27. Corabia, ibidem
28. Frăsinetul, lângă apa Teslui
29. Gărcov, pl. Oltul-de-Jos
30. Gostavăţ, pl. Ocol
31. Grojdibod, pl. Balta
32. Papazolestii
33. Reşca, pl. Ocol
34. Sadova
35. Slăveni, pl. Ocol
Dolj
36. Bărcuţa
37. Brădeşti, pl. Jiu-de-Sus
38. Bucovecior, pl. Dumbravă
39. Casa-Albă, lângă Căciulăteşti
40. Cerătu, pl. Balta
41. Cetatea, pl. Câmpul
42. Cetatea-Muierii, pl. Amaradia
43. Coica-Mare
44. Foişor, pl. Jiu-de-Jos
45. Hunie, pl. Câmpul
46. Negoiu, pl. Balta
47. Pleniţa, pl. Câmpul
48. Poiana, ibidem
49. Răcari, pl. Jiu-de-Sus
50. Târnava, pl. Jiu-de-Jos
Gorj
51. Gura-Vălasului
52. Vârfu, pl. Ocol
Vâlcea
53. Lângă Râmnicu-Vâlcii
54. Trupina, pl. Luncavăţ
55. Râurenii, lângă Ocnele-Mari

II. ÎN VALAHIA PROPRIU-ZISĂ Teleorman
1. Brânceni, pl. Marginea
2. Brătăsani, pl. Târgul
3. Bujoreanca, lângă părâul Tinos
4. Călineştii, pl. Târgul
5. Cetatea, ibidem
6. Conţeştii, pl. Marginea
7. Flămânda, pl. Călmăţui
8. Netoţii-de-Sus, pl. Târgul
9. Orez, lângă Mavrodin
10. Râca, lângă Teleorman
11. Storobăneasa, pl. Marginea
Vlaşca
12. Cetatea-Fetei, lângă Crevedia
13. Comana, la gura Neajlovului
14. Gradistea-de-Sus, pl. Călnistea
15. Marotin, lângă părâul Comasca
16. Pietrele, pl. Marginea
17. Petroşanii, ibidem
18. Tămăsestii, pl. Glavacioc
Ialomiţa
19. Cetatea-Fetei
20. Făcăenii, pl. Balta
21. Lehliu, pl. Câmpul
22. Luciu, pl. Balta
23. Piua-Petrei, ibidem
24. Rasi, pl. Ialomiţa
Ilfov
25. Căscioara, pl. Olteniţa
26. Porceştii
27. Spanţov, pl. Olteniţa

28. Slobozia-Amară, pl. Grădiştea
29. Macsinenii, pl. Marginea-de-Jos
Olt
30. Cetatea-Veche
31. Cetatea, punct trigonometric

Prahova
32. Cetatea-Veche
33. Urlaţii, pl. Cricov
Buzău
34. Gura-Gârluţei, pl. Balta
Muscel
35. Jidova, lângă Câmpulung
36. Miceştii, pl. Râuri
37. Rucăr, pl. Dâmboviţa
Argeş
38. Cetatea, lângă obârşia Vedii
39. Negru-Vodă, pl. Loviste
40. Potlogi, lângă Cărpenis

Iacă dară nouăzeci şi cinci localităţi în Muntenia unde s-au găsit până-n zilele noastre urmele unui antic trai urban.

Aşezat după districte şi după cele două mari despărţiri tradiţionale ale Tărei Româneşti acest tabel devine de o extremă însemnătate, deşi este susceptibil de unele corecţiuni, de care în genere cam are nevoie lucrarea domnului Frunzescu.

În cazul de faţă, din fericire, erorile pot consista în cifre izolate, dar nu în raportul dintre cele două jumătăţi ale tabelului, căci mijloacele de informaţiune despre totalitatea ţării fiind de aceeaşi natură, urmează că d. Frunzescu a greşit într-o parte, a trebuit să greşească în aceeaşi măsură şi relativamente la cealaltă, dacă a omis sau a adaus ceva în Oltenia, tot aşa a omis sau a adaus ceva şi-n Valahia proprie, astfel i că-n

rezultat plusurile şi minusurile compensându-se, proporţiunea generală între ambii termeni rămâne aproape exactă.

Din 95 punturi cu ruine, 55 sunt în Oltenia şi numai 40 în Valahia proprie, adică cele cinci districte oltene, numai cinci peste tot, cuprind mai multe resturi de vechi concentraţiuni decât cele douăsprezeci districte neoltene.

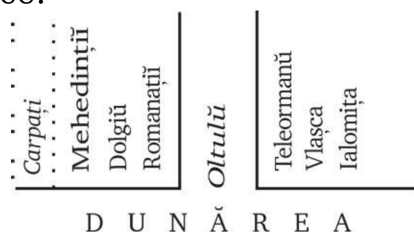
Judeţele danubiane Mehedinţul, Romanaţul, Doljul,

Teleormanul, Vlaşca, şi Ialomiţa numără la un loc 74 punturi cu ruine, întrecând cu 53 pe toate celelalte judeţe întrunite.

Mehedinţul, a şaptesprezecea porţiune teritorială administrativă, oferă 22 punturi, posedând astfel i el singur o pătrime din totalitatea ruinelor.

Nemic nu poate fi mai elocinţe ca această neaşteptată statistică.

Reprodusă pe o mapă a Tărei Româneşti şi indicându-se importanţa relativă a districtelor prin mărimea literelor, ea delimitează în următorul mod acea zoană, unde reacţiunea omului contra naturii a putut fi la noi cea mai eficace:

Mai pe scurt, din toate subdiviziunile Munteniei o colibă avea cele mai multe sorţuri de a deveni urbe mai cu seamă în Mehedinţ, pe a doua treaptă în Dolj şi-n Romanaţ, pe a treia în Teleorman, pe a patra în Vlaşca şi Ialomiţa, prea puţine pe aiuri.

Ceea ce rezultă din statistica ruinelor se confirmă prin geografia lui Ptolemeu.

15

Dacia sub Ptolemeu

Noi reproducem mai jos din preţiosul manuscript vatopedian, copiat în secolul XIII după un exemplar foarte vechi, întreaga hartă a Daciei, aşa după cum o schiţase marele cosmograf alexandrin puţin timp în urma lui Traian[1]: [vezi paginile următoare, n.ed.]

Această reproducţiune, un adevărat capdoperă de artă tipografică, prezintă cel mai perfect facsimile al tuturor trăsurelor, executat prin linii strâmbe cu stricta

pază a distanţelor după original.

Totala mapă a Daciei cuprinde două secţiuni de o mărime aproape egală, separate una de alta printr-un mare fluviu ce se varsă în Dunăre.

Pentru a înţelege această diviziune, este necesar a recurge la textul lui Ptolemeu, unde ni se spune că râul Olt, Aloma potamoj, „desparte Dacia”: 8 iaipet ttv Aakiav.

Astfel i secţiunea I reprezintă porţiunea Daciei spre apus de Olt, adică Oltenia până la Temes şi o bucată vestică a Transilvaniei, cari constituiau Dacia propriu-zisă, unde se şi află scris cu litere capitale numele AAKIA; pe când secţiunea II se referă la porţiunea Daciei spre răsărit de Olt, adică Valahia cea Mare, Moldova, Besarabia şi o bucată ostică a Transilvaniei, o regiune mai mult getică, sarmatică şi scitică decât dacică în înţelesul strict al cuvântului, ambele secţiuni formând însă întregimea teritoriului român de astăzi.

Pentru ca să putem preciza pe această mapă întinderea actuală a Tărei Româneşti, cată să luăm drept bază următoarele trei punturi bine determinate:

1. Pe ţărmul sudic al Dunării oraşul Trismis sau Trosmis, ale căruia ruine cu şapte inscripţiuni autentice s-au descoperit nu de mult la Igliţa între Măcin şi Hârsova cam în faţa Brăilei2 şi care se află în textul lui Ptolemeu între Carsum şi Dinogetia, ambele localităţi indicate pe mapă;

2. Dierna, pe care însuşi Ptolemeu o aşază foarte limpede la cotitura unde se varsă în Dunăre râuleţul Cerna, adică pe locul actualului târgusor Orşova, ceea ce concoardă cu toate celelalte fântâne istorice3;

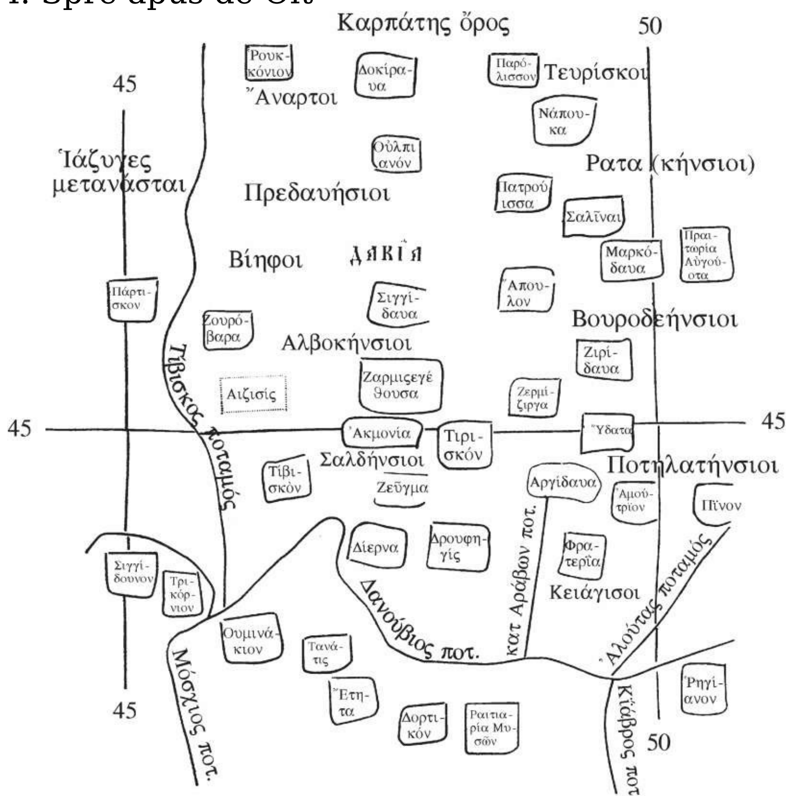
3. În fine, capitala dacică Zarmizegetusa, pe care unanimitatea monumentelor geografice, istorice şi epigrafice o pune în valea Haţegului la marginea nord-vestică a Munteniei4.

Asadară, trăgând o linie pe Dunăre de la Trosmis, adică de la un punct intermediar între Carsum şi Dinogetia, şi continuând-o în lungul fluviului spre Dierna, avem hotarul sudic al Tărei Româneşti, căruia-i

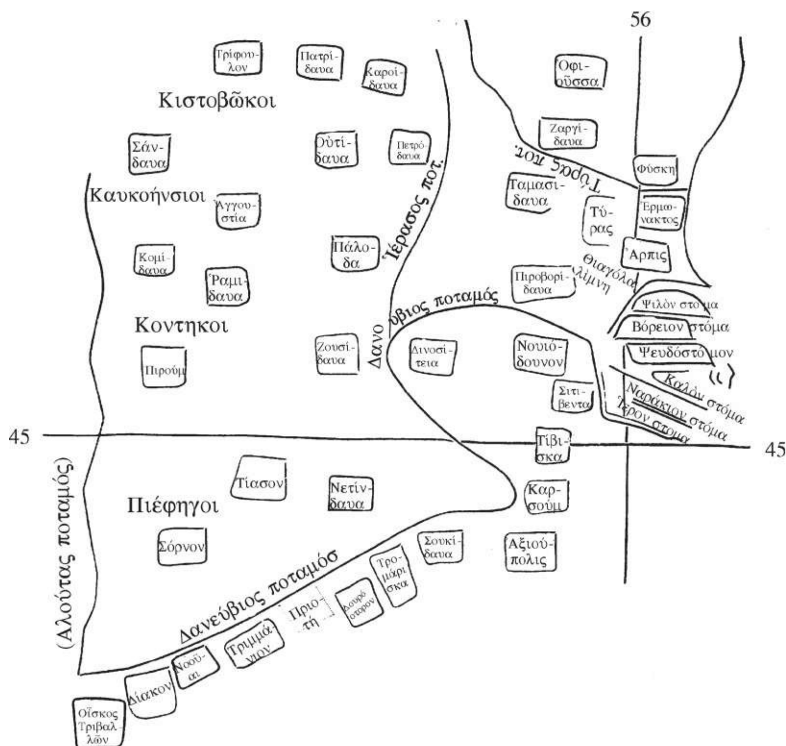
corespunde ca fruntarie nordică o linie trasă ceva mai jos de Zarmizegetusa iarăşi spre Trosmis.

O dată stabilită această delimitaţiune aproximativă, noi găsim pe mapa lui Ptolemeu următoarele urbi în cele două subdiviziuni ale Munteniei:

I. Spre apus de Olt

II. Spre răsărit de Olt

În Oltenia: Dierna Druphegis Tiriscum

În Valahia proprie:

Netindava

Trasum

Sornum

Phrateria

Amutrium

Hydata

Zeugma

Akmonia

Argidava

Pinum

Astfel i, Oltenia ea singură, deşi mai mult decât pe jumătate mai mică, totuşi posedă zece urbi, pe când în restul ţării vedem abia patru!

Şi nu zece, ci unsprezeci, căci Ptolemeu a uitat încă a însemna pe mapă oraşul Arcinna, pe care-l menţionează în

text.

Dacă vom mai adăuga Pelendova, Castra-nova, Romula şi Rusidava, puse pe Tabla Peutingeriană la mijloc între Amutrium şi trecătoarea Oltuluia, ne vom speria de a găsi în Oltenia cincisprezece oraşe, de cinci ori mai multe decât pe latura teritorială fără comparaţiune mai întinsă dintre Olt şi Şiret.

Tabla Peutingeriană mai pune tot în Oltenia o urbe, Acidava, pe care noi însă o bănuim nu cumva a fi identică cu Argidava lui Ptolemeu, corumpându-se numele primitiv prin omiterea licuidei, căci altmintrea am avea în Muntenia 16 oraşe oltene contra a 3 neoltene!

Această disproporţiune urbană nu se poate atribui vreunei lipse de informaţiuni din partea ilustrului geograf alexandrin despre porţiunea orientală a Tărei Româneşti; din contra, tocmai pe dânsa el o cunoştea cu mult mai bine, ca una ce se afla mai aproape de Marea Neagră în vecinătate cu vechile colonii elenice şi semigrece din Bulgaria, pe care mapa de faţă le înşiră una după alta pe tot lungul meridional al Dunării spre răsărit de gura Oltului: Noviodunum, Dinogetia, Carsum, Sucidava, Transmarisca, Prista, Trimamium etc.

Mulţimea urbilor oltene în alăturare cu cele neoltene n-a putut să nu insufle lui Ptolemeu o noţiune falsă despre însăşi configuraţiunea teritorială a Daciei, făcându-l a crede ca Oltul o divide în două bucăţi de aceeaşi mărime.

Statistica ruinelor ne-a dat în Oltenia 55 localităţi, iar în Valahia proprie 40, adică o proporţiune de 11/3 către 1.

Admiţându-se că cea întâie este numai de două ori mai mică decât cealaltă, raportul devine de 22/3 către 1.

Geografia lui Ptolemeu ne dă în Oltenia 15 oraşe, iar în Valahia proprie numai 3, ceea ce echivalează, duplicându-se iarăşi cele oltene, cu o proporţiune de 10 către 1.

Această comparaţiune e foarte instructivă.

Pe mapa ptolemeiană sunt înscrise numai urbile cele importante, a căror existinţă a fost cunoscută până-n

Egipt; pe când statistica ruinelor cuprinde în cea mai mare parte neste stabilimente de o însemnătate de tot secundară, dintre care o seamă au putut avea scurta durată a unei fortificaţiuni momentane pentru respingerea unui inamic.

În acest mod, ambele noastre călăuze în urmărirea selecţiunii naturale în privinţa oraşelor de pe pământul Munteniei se completează una pe alta, arătându-ne că, din vechimea cea mai depărtată şi până la timpii relativamente moderni, omul a avut în genere o înlesnire mai mult ca îndoită de a se aşeza în Oltenia decât în restul ţării, şi o facilitate înzecită de a funda acolo comunităţi vaste şi solide.

Chiar în Valahia proprie, precum am văzut, din cele 40 ruine o a patra parte se află anume în Teleorman, adică iarăşi lângă Olt, scăzând apoi succesivamente numărul lor în Vlaşca şi-n Ialomiţa.

Nu e greu a comenta aceste cifre.

Comodităţile comerciale ale Dunării în apropiare de Pont ademeneau pe trecători a se stabili pe brâul teritorial spre occidinte de Brăila, dar miasmele febrifere ale bălţilor de apă mixtă dulce-sărată distrugeau cu grămada aceste succesive încercări de colonizare, sau îndemnau pe om a-şi căuta departe un aer mai salubru, pe care nu-l putea găsi decât numai în munţi sau pe ţărmul mării.

În adevăr, mapa lui Ptolemeu ne arată urbile aglomerându-se dodată în Transilvania, în regiunea muntoasă a Moldovei şi pe litoralul maritim al Besarabiei; nicăiri însă acumulaţiunea lor nu este mai puţin pronunţată ca în Oltenia, unde Carpaţii se întâlnesc cu Dunărea, împăcând astfel i condiţiunile igienice cu interesele mercantile, şi nicăiri această viaţă urbană nu apare mai nulă ca în spaţiul inferior dintre Prut şi Olt, unde toată superioritatea comercială a poziţiunii nu poate compensa ucizătoarea acţiune a climei6.

Ceea ce ne-a constatat mai sus statistica şi cartografia mai trebui completat pe calea filologică.

16

Ce însemna „dava” la traci?

Pe mapa lui Ptolemeu ne întâmpină în Dacia o grămadă de numi urbane cu finalul „dava”: Patridava, Carsidava, Sandava, Petrodava, Utidava, Marcodava, Ziridava, Singidava, Comidava, Ramidava, Piroboridava, Tamasidava, Zargidava, Zusidava, Argidava şi Netindava, afară de Clepidava în Sarmaţia, de Sucidava, Capidava etc. în Mesia, şi fără a mai vorbi de Pelendava, Rusidava, Burridava şi altele de pe Tabla Peutingeriană.

Trecând mai în fundul teritoriului transdanubian, Ptolemeu ne mai dă pe Termidava în Macedonia, unde se mai găseşte Desudaba în Tit-Liviu[1] şi Quimedaba în Procopiu[2].

Cuvântul „dava” dincoace de Dunăre, „daba” în dialectul macedonean, este evidamente tracic; dar ce înseamnă?

La prima vedere s-ar părea că terminaţia „dava” ar fi semnificând „oraş dacic”, cu atât mai mult că grecii şi latinii numeau pe daci davi[3].

Această ipoteză, foarte naturală şi foarte veche[4], se înlătură cu totul prin simpla consideraţiune că urbile cu „dava” se aflau în Sarmaţia, în Mesia, în Macedonia; şi nu numai atâta, dar majoritatea lor pe ţărmul nordic al Dunării ni se prezintă anume spre răsărit de Olt, adică afară din teritoriul dacic propriu-zis, al căruia sâmbure era în Oltenia, Temesiana şi porţiunea occidentală a Transilvaniei.

Prin consecinţă, dava nu poate fi „dacic”.

Cuno presupune că ar proveni din sanscritul tavas – tare sau tavas – tărică.

Ar avea dar înţelesul de „fortăreaţă”.

Plauzibilă în aparenţă, această origine nu se poate admite dintr-o cauză foarte ponderoasă.

Vorbele sanscrite tavas şi tavas fiind absolutamente străine tuturor celorlalte limbi indo-europee, sunt neste formaţiuni posterioare separaţiunii trunchiului arian în mai multe ramure.

Singura etimologie solidă rezultă dintr-un pasagiu al lui Varone.

El zice:

„Însuşi numele oraşului Teba, derivat de la natura tărâmului, iar nu de la numele fundatorului, probează anterioritatea vieţii câmpene asupra celei urbane. În adevăr, în antica noastră limbă, ca şi până astăzi în dialectul eolian, originar din Beoţia, o măgură se cheamă teba. Chiar acuma sabinii, posteritatea pelasgilor din Grecia, întrebuinţează această vorbă, după care şi o movilă miliară în Sabinia pe calea Salarie nu departe de Reate se numeşte Teba” 6.

Acelaşi înţeles de măgură avea în Asia Mică cuvântul taba la lizi, popor semitracic sau cel puţin în cea mai strânsă legătură cu tracii7.

În Lidia, în Grecia, în Italia, de la Marea Neagră până la Adriatică, noi dăm peste teba sau taba în accepţiune de măgură.

Corssen, izolând arbitrariamente cuvântul sabin de familia greacă şi lidiană, presupune mai întâi că forma cea corectă ar fi fost tefa fiindcă un munte în Campania se zicea Tifata, şi apoi din acest imaginar tefa creând un prototip stefa, îl apropie de germanul stif sau steif, dur, deducând pe ambele din sanscritul stabh, a întări8.

La o asemenea violentă procedură a împins pe ilustrul filolog dorinţa de a reduce toate la tulpină ariană9, uitând că amestecul preistoric cu turanii sau cu hamiţii n-a putut a nu lăsa şi el pretutindeni urme limbistice mai mult sau mai puţin pronunţate.

Dacicul dava, macedonicul daba, lidianul taba, protoelenicul şi italicul teba, totdauna în simţ de măgură, n-au ieşit dintr-o sorginte indo-europee.

Acest termen sub amândouă formele, cu da şi cute, există până astăzi în toate limbile turanice, în care dava înseamnă munte şi teba – movilă.

Iacă un registru de ambele întrebuinţări după douăzeci dialecte turco-tătare:

I. Dava – munte II. Teba – movilă

1. Dialectul baraba: dawu şi tău tuba

2”.	de Tobolsk: taw	tu be
3”.	uigur: tach	
4”.	de Kazan: tău	tu ba
5”.	baskir: tău	tu ba
6”.	mescereac: tău	It uba
7.	nogaic: tău	te pe
8.	ciazisic: tău	
9.	ciulimic: tag	
10”.	de Kuznetk: tag şi tuu	tu be
11.	kangazic: tag	
12”.	kirgizic: taw	tu ba
13”.	de Chiva: tag	
14”.	turcoman: taw	tu bu
15”.	qaraciaic: taw	te bo
16”.	qumuq: tău	
17”.	qisylbasic: dagh	

18”. qasach: daag şi dagh tapa
19”. otoman: dag tepe şi depe10
20”. ciuvasic: tu

Să se noteze că tracii, afară de formele dava şi daba, cunoşteau de asemenea pe acelea cu deva, clapa şi depa, astfel i că-n Mesia oraşul Zaldava se numeşte Zeldepa în

Ierocle şi Zaldapa în Procopiu şi-n Teofilact; oraşul Skaidava – Skedeva în Procopiu; un alt oraş Sanadapa în geograful Rayenat11 etc.

În limba albaneză, preţioasa moaşte a anticului grai tracic, tepe, articolat tepeia, se cheamă movilă.

Albanezii posedă totodată verbul teperoig, a covârşi, „ich bin uberflussig, bleibe ubrig, ubertreffe” şi adverbiul teper, dasupra, „daruber”, formând câtetrele zicerile o strânsă familie indigenă12.

Pe de altă parte, termenul ne apare într-o intimă legătură cu Egiptul.

Deja Varone punea pe eolicul teba faţă în faţă cu celebra metropolă a Egiptului cea cu o sută de porţi, eKatom Puloj, şi cu omonima capitală a Beoţiei cea fundată de fenicianul Cadmu venit tot din Egipt.

Strabone mai menţionează alte trei Tebe, toate în regiuni tracice şi-n apropiarea Egiptului: o Tebă în Tessalia, 0”5 pai FOirotisej, o Tebă în Licia, 0» bh, °i o Tebă în Troada, 0 po ni & Kj tâlhess 013

În vechea limbă egipteană, după cum se citeşte în ieroglife, verbul teb, duplicat în tebteb, înseamnă a rădica, „elever en haut”, de unde tep, ţepi, tepau, având mai multe accepţiuni, dintre care cele mai caracteristice sunt: 1. cap; 2. vârf; 3. dasupra14.

Accepţiunea egipteană adverbială tep – „dasupra” formează o admirabilă coincidinţă cu albanezul teper – „dasupra”.

Rezultă că un prototip taba în înţeles de înălţime, fie munte, fie movilă, de unde s-au născut lidianul taba, macedonicul daba, dacicul dava, elenicul 0» bh = 9 & ba, italicul teba, egipteanul tep şi albanezul tepe, este o moştenire din acea ultraimemorială epocă, când popoarele ariane nu intraseră încă în Europa, pe care o ocupau triburi turano-hamitice.

Numai printr-un amestec de tot primordial al hamiţilor cu turanii şi apoi al resturilor turano-hamitice cu tracii, se poate explica mai cu deosebire întreaga familie verbală, adverbială şi substantivală tep la egipteni şi la

albanezi.

Lăsând acum la o parte călătoriile cuvântului şi mulţumiţi de a şti cu certitudine semnificaţiunea-i în limba dacică, să ne-ntoarcem la nomenclatura lui Ptolemeu.

Toate oraşele cu finalul dava au fost clădite pe locuri rădicate, pe dealuri, pe coline, corespunzând literalmente numirilor germane cu terminaţia berg, celor slavice cu gora, celor franceze cu mont etc. Să luăm drept exemplu oraşul „Ziridava”.

În paragraful 6 am demonstrat că-n toate limbile tracice z corespundea sanscritului h şi elenicului x, precum se constată din numele vinului la traci zâla = sanscritul hâla şi elenicul x & lti, din numele secarei vrâzi = vrâni etc.

O lucrare de tot recinte a lui Fick asupra dialectului tracic al frigianilor confirmă concluziunea noastră prin altele şase exemple şi anume: Frigianul zalka, iarbă = sanscritul hari-ka Frigianul ezis, arici = grecul ex<voţ Frigianul zeuma, sorginte = grecul xe-M-a Frigianul zetna, uşă = sanscritul ghad-na Frigianul zemele-n, barbar = grecul xoamalor Frigianul mazeu-s, zeu = sanscritul maghavan15. Dacicul ziri corespunde dară sanscritului hari, zendicului zairi, verde.

„Ziri-dava” înseamnă „Muntele-verde”, ca Grunberg la germani, Vermont la francezi, Zelenahora la slavi sau ca orăşelul neapolitan Monteverde de lângă Melfi.

17

Viaţa de codru

Am văzut că, pentru ca civilizaţiunea să se fi putut încuiba pe malul stâng al Dunării, au trebuit să se lupte cu natura, direct sau indirect, nu numai ginţi peste ginţi şi popoare peste popoare în curs de milenii peste milenii, dar încă toate pe rând să-şi aleagă în acest secolar războl al spiritului uman contra materiei telurice şi atmosferice câteva punturi strategice excepţionale, unde victoria devenea mai probabilă.

Atari adăposturi de „selecţiune naturală”, găsite

după un şir de pipăiri nenorocite de jur în jur, a fost la noi Oltenia pe prima linie, apoi Transilvania, un colţusor nordic al Moldovei şi petecul marin de lângă gura Nistrului.

Vorbind în limbagiu militar, chiar pe acest teatru de operaţiune omul mai trebuia să-şi caute şi să nemerească punturi tactice, stabilindu-se anume pe măgure, de unde decurge ca majoritatea oraşelor purta în coadă termenul „dava”, adică munte.

Comunele se clădeau şi prosperau pe înălţimi în mijlocul secolarei vegetaţiuni a unei nature primordiale.

Antica vorbă „codru” conservă la noi până astăzi memoria acelor stabilimente muntoase şi păduroase totodată.

În Dacia Traiană acest cuvânt înseamnă o pădure mare: sylva grandis, Waldung, foret1.

La românii din Istria „codru” se cheamă numai muntele, mai păstrând acolo în dialectul unei singure localităţi semnificaţiunea de „munte păduros” 2.

La arnăuţi „kodre” vrea să zică măgură, Hugel3.

Numai albanezii şi românii în Europa posedând pe „codru”, derivaţiunea eminamente tracică a termenului e mai pe sus de orice îndoială, precum şi înţelesul său originar de munte-pădure.

Prin etimologie, această vorbă aparţine la un grup foarte interesant de compoziţiuni ariane primitive, constatat de către Port şi verificat apoi de Pictet: grupul exclamativ.

Astfel i, de exemplu, sanscritul kâvârî, umbrelă de ploaie, se compune din kî + vârî; „ce acoperiş!”; kavasa, armură, din ka + vasa: „ce veşmânt!”; karpata, drenţe, din ka + r + pata: „ce îmbrăcăminte!”; karbhaţa, crastavete, din ka + r + bhaţa: „ce hrană!” etc.4

„Codru” reprezintă dar exactamente, cu scăderea regulată a vocalei, formaţiunea sanscrită kadru din ka + dru „ce arbore!” adică „ce mulţime de arbori!”

Fără a cunoaşte termenul româno-albanez, Pictet

bănuia că din acelaşi grup exclamativ ar deriva grecul KeSpojă; şi este ciudat că, fără a fi fost cât de puţin iniţiat în filologie, bătrânul episcop transilvan Bob deducea pe al nostru codru din „cedrus” 6.

Este evidinte că nici KeSpoj nu provine din codru, nici codru din KeSpoj; ambele însă au decurs pe o cale nedependinte din aceeaşi tulpină kadru.

La greci sanscritul ka + dru reprezintă pe un arbore izolat, pe când la albanezi şi la români el capătă extensiunea unui munte acoperit de vegetaţiune.

Este posibil ca la traci codru să fi avut ambele aceste semnificaţiuni, precum la latini unul şi acelaşi cuvânt, silva, însemna totodată nu numai o pădure mare, dar şi pe un singur copaciu, bunăoară în Properţiu:

„Nemus omne intendat vertice silvas” 7

sau în Seneca:

„Ingens arbor gravi silvas minores urget” 8.

Tot astfel i şi francezeşte bois este arbore şi pădure în acelaşi timp.

Nu e de prisos a mai observa, sub raportul fonetic, că din latinul quadrum bizantinii au făcut Kodpa, iar românii „codru de pâine” sau „codru de mămăligă”, adică o bucată pătrată, Kodpithi ¥ptoj în Suida9, scăzând astfel i pe ka în ko întocmai ca în pădurea „co-dru” din arianul „ka-dru”.

Certitudinea filologică a acestei etimologii este dară perfectă din toate punturile de vedere.

Originea dacică a „codrului” coincidă în limba română cu originea dacică a vegetaţiunii celei mai de munte: brad şi stejar.

Deja d. Bolliac constatase că unul şi acelaşi arbore se cheamă româneşte brad şi în limba albaneză bred10; trebuia să zică mai corect brea, articolat bredi11.

Forma cu a, după legile fonologice, fiind fără contestaţiune cea mai veche, albanezul breQ înlocuieşte pe un primitiv braQ.

În limba armeană, un antic dialect tracic, foarte degenerat, dar mai conservând încă destule urme ale

descendinţei, o specie mare de plop se cheamă pardi12, ceea ce corespunde din punct în punct albanezului bradi, căci p la armeni exprimă cele mai de multe ori pe indo-europeul b, de exemplu: pant = sanser. bandh, pagoig = lat. baculus, pazoig = zend. bâzu etc13, iar cât priveşte metateza pardi în loc de pradi, deja Bopp a observat că „nicio literă nu schimbă locul mai lesne ca r „14.

Asadară la români, la albanezi şi la armeni, trei grupe cari, în diverse moduri şi din diverse timpuri, descind clopotrivă din gintea tracică, noi aflăm termenul brad în acelaşi înţeles de abies sau generalmente de un mare arbore.

La greci, la latini, la slavi, la litvani, la germani, la celţi, el nu se găseşte.

Societatea noastră Academică ne spune, ce-i drept, că „din datele scriptorilor romani bratus era un arbore pururea verde” 15, dar această gravă aserţiune, ca şi întregul dicţionar al venerabilei corporaţiuni, bazat pe o completă neştire de tot ce s-a lucrat în secolul nostru pe tărâmul filologic, este o pură glumă.

Ce înseamnă nedefinita frază: „din datele scriptorilor romani”?

Oare aşa se vorbeşte?

Cari scriptori?

Ce feli de date?

Fiindcă Academia n-o lămureşte, s-o spunem dară noi.

Iacă pasagiul din naturalistul Pliniu:

„Arabii caută în Climaida arborul bratus, carele seamănă cu un larg cipres, având ramure albicioase şi răspândind un miros plăcut când se pune pe foc. Împăratul Claudiu povesteşte despre acesta minuni. El zice că parţii pun frunze de bratus în beuturile lor; că mirosul său se aseamănă cu al cedrului; că fumul lui împrăştie pe al celorlalţi arbori. Bratus se naşte dincolo de Păşitigris, în apropiarea oraşului Sitaca, pe muntele Zagru” 16.

Prin urmare, este un feli de cedru larg şi albicios,

carele creştea numai într-o porţiune a Siriei şi pe care poporaţiunea semitică de acolo îl numea braţ, de unde prin intermediul parţilor au auzit acest nume şi romanii.

Iată la ce se reduce în realitate italismul bradului!

A face din „albicios” – „pururea verde” şi din ebraic – latin, este negreşit o filologie foarte comodă, dar puţin academică.

Urmează dară că vorba brad a existat numai la traci, de unde au moştenit-o armenii, albanezii şi românii.

Radicala cuvântului este arianul bradh, a creşte, de unde sanscritul bradhna în înţeles de rădăcină de plantă, literalmente un lucru crescut17.

Această etimologie se confirmă prin consideraţiuni logice şi fonetice.

În privinţa logică, tot aşa numirile sanscrite de arbore rohi şi vrâksa s-au născut din ideea de a creşte: ruh şi vrân.

În privinţa fonetică, sonul q corespunzând totdauna sanscritului dh18, albanezul brau nu numai că admite, dar încă necesitează radicala bradh.

Derivând de la arianul bradh, a creşte, bradul exprimă ideea unui arbore crescut, adică ajuns la înălţime.

Ideea de crescut şi ideea de mare se identifică mai pretutindeni: germanul gross, mare, provine de la o tulpină cu înţeles de a creşte, conservată în englezul grow; slavicul roslu, mare, derivă de la rosti, a creşte etc.

Chiar de la arianul bradh, a creşte, derivă sanscritul vradhant şi elenicul biro Spoj = brâdhras, ambele cu semnificaţiunea de „mare” 19.

Pentru a se substantiva în accepţiune de „a crescut”, radicala bradh admite pe sufix participial: sanscritul la grecul to, latinul tu, slavicul tu.

Acest sufix, începându-se printr-o dentală, tinde la asimilare de câte ori se întâlneşte cu o altă dentală la ţinea radicalei: bunăoară sanscritul badh, a lega, dând peste la produce pe baddha în loc de badhta20.

În modul acesta, radicala bradh, căpătând sufixul la scăzut în toate limbile europee la tu, se naşte forma

participială braddhu, de unde printr-o definitivă asimilaţiune decurg directamente albanezul braq şi românul brad.

Nicio etimologie nu poate fi mai certă sub orice raport filologic, şi nici la un arbore nu s-a putut aplica epitetul de „mare” mai potrivit ca la superbul brad, această „glorie a codrilor”, după expresiunea lui Staţiu:

„... silvarum gloria pinus!” 21

Să trecem la „stejar”.

Deja bătrânul Cantemir, mai puţin exclusiv decât puritanii noştri de astăzi, credea că acest cuvânt trebui să fie în limba română o rămăşiţă de la daci22.

În adevăr, niciun nume de arbore în toate celelalte limbi indo-europee nu oferă vreo asemănare cu al nostru stejar, sau mai bine stăjar, căci încă metropolitul Dositei zicea: „dumbrăvile sunt CTapHH ce fac ghinda” 23.

Radicala cuvântului este stag.

Ea se află la mai toţi arianii în accepţiune de a acoperi: sanscritul sthag, de unde sthagana – acoperiş, sthagita – acoperit, sthagu – gheb, sthagî – cutie etc.; grecul otegro, de unde otegh sau otegoj, cu pierderea sibilantei tegh sau tegoj – acoperiş; latinul tego, tectum, tegimen, tugurium; irlandezul teg – casă; litvanul stegiu, stogas etc.24

Aducându-ne aminte că sanscritul varana, de unde celticul feam, anin, derivă de la var, a acoperi, sau că sanscritul gâhasa, de unde celticul gas, trunchi, derivă de la gâhas, a acoperi, provenința stejarului de la sthag, a acoperi, primeşte o puternică confirmaţiune, indicând un prototip sthag-a-ra, cu sufixul ra, cu o vocală de legătură şi cu semnificaţiunea de „acoperitor”, adică o vegetaţiune a căni umbră servă de adăpost, după versul lui Oraţiu:

„Quercus – multă dominum juvat umbra” 25.

Pe brad, precum constatarăm mai sus, l-au păstrat românii, albanezii şi armenii; pe stejar însă l-au reţinut numai românii, ceea ce permite a crede că din toate popoarele tracice această formaţiune aparţinuse mai în specie dialectului dacic.

Faţă cu „bradul” şi „stejarul”, moşteniţi de la daci, ni se prezintă un nume de arbore curat latin, carele aruncă o vie lumină asupra cestiunii ce ne preocupă.

Este mesteacănul.

Niciun filolog n-a vorbit până acum despre această vorbă.

Latinomanii noştri cei mai exageraţi, aceia chiar cari deduc pe brad de la abies26, n-au cutezat a-i căuta vreo origine italică.

Şi totuşi nemic nu poate fi mai latin!

Sunt unele probleme însă în care filologia nu e în stare să facă un pas fără ajutorul ştiinţelor naturale.

Astfel i este şi mesteacănul.

Mai întâi de toate să precizăm natura acestui arbore, pe care Lasteyrie l-a studiat mai eu d-amănuntul decât oricine altul.

„La nord – zice el – foile şi mlădiţele de mesteacăn oferă vitelor o hrană îmbelşugată.

Laponii, fie din neprevedere, fie mai ales din cauza unui trai de tot vagabund, nu fac nicio proviziune pentru iarnă; suedezii şi norvegianii însă obicinuiesc pentru vacile şi oile lor a strânge crenge de mesteacăn.

În unele părţi frunzele cele tinere de mesteacăn, uscându-se pe vatră şi amestecându-se cu grăunţe, servă la nutrimântul păsărilor domestice, găine, gâşte şi raţe.

Finlandezii culeg frunze de mesteacăn pentru a fierbe din ele un feli de beutură în loc de ceai.

Un călător povesteşte că camciadalii şi o seamă de alte triburi nordice taie scoarţa de mesteacăn în mici bucăţi şi o mănâncă cu ouă de peste.

Ruşii fac bere din suc de mesteacăn, amestecându-l cu hemei şi ferment şi supunându-l manipulaţiunilor ordinare ale berăriei.

În Suedia, din acelaşi suc se face un sirop, mai puţin dulce decât acela din acer saccharinum, dar totuşi destul de bun pentru a înlăcui zahărul în mai multe trebuinţe domestice.

Lăcuitorii de la nord, căutând a supleni prin ceva

vinul pe care li l-a refuzat natura, s-au învăţat a compune licori spirituoase din sucul diferitelor plante sau fructe indigene: din suc de mesteacăn ei fac un vin alb şi spumos cam de feliul şampaniei, considerat ca foarte sănătos.”27

Asadară, fie pentru vite, fie ca ceai, fie cu ouă de peşte, fie ca bere sau ca vin, mesteacănul într-o climă aspră servă de nutrimânt.

Pe teritoriul Daciei, anume în Oltenia, mai cu seamă în munţii Gorjului, ţăranii mestecă în gură până astăzi mugurii de mesteacăn, extrăgând din ei acelaşi suc dulce-acriu, „une seve abundante, d’une saveur douce, sucree et legerement aigrelette” 28, din care svedezii fac sirop.

O dată constatat prin istoria naturală acest caracter eminamente alimentar al mesteacănului, originea vorbei decurge de la sine.

Să începem prin a separa radicala mestec de sufixul – în

Acest sufix este acelaşi pe care-l găsim în cuvântul nostru cearcăn din circinus 29, corespunzând adică în fonetica română sufixului latin – inus.

Verbul mestec, pe de altă parte, are la noi principala semnificaţiune de a rumega mâncarea30, din latinul mastico, de aceeaşi origine cu grecul maoaomai, persianul masâdan, germanul masten, toate exprimând ideea de nutrimânt, de la radicala ariană mas, de unde asemenea litvanul maistas, hrană, şi celticul maise cu acelaşi înţeles.

Mesteacăn reprezintă dar un tip masticinus, întocmai ca cearcăn – circinus, ambele tot ce poate fi mai latin, însemnând arbore nutritor, după cum stejarul înseamnă arbore acoperitor, iar bradul un arbore nalt.

Ca şi cearcăn din circinus, mesteacăn din masticinus este o vorbă latină combinată deja pe teritoriul Daciei; dar şi-n epoca fără comparaţiune mai veche a naşterii limbilor indo-europee din tulpina ariană tot astfel i s-a format numele unui alt arbore, al fagului şi chiar al stejarului, adică tot în accepţiune de „arbore nutritor”, din cauza ghindelor cu care se hrăneau pe atunci nu numai vitele, ci şi bietul om din pădure: lăţineste fagus, greceşte fhgoj, de

la pagro, a mânca.

În acelaşi mod, persianeste buk înseamnă atât pe stejar precum şi orice feli de mâncare.

Tot de acolo vine numele slavo-german al fagului: buk sau buche.

Pictet susţine că chiar la romani „quercus esculus”, de la edo – a mânca, de unde esca – mâncare, însemna un arbore menit a hrăni31, dar vechea ortografie cu se: desculus face ca această derivaţiune să fie dubioasă.

Negreşit că slavii, germanii, perşii au părăsit de mult un atare regim alimentar: totuşi limba, ca un sarcofagiu conservând o mumie, a păstrat până-n momentul de faţă suvenirea unor timpi mai puţin gastronomici, cari în unele ţăre nu sunt tocmai prea depărtaţi de zilele noastre, căci în Spania, bunăoară, locuitorii din munţi mâncau ghindă de stejar încă în secolul lui August32.

După ce am analizat codrul, bradul, stejarul şi mesteacănul, să tragem concluziunile.

Prima consecinţă:

Pentru ca „codrul”, carele identifică ideea de munte cu acea de arbore, pentru ca numirile vegetaţiunii celei mai alpine, „brad” şi „ste jar”, pentru ca un asemenea grup de termeni să fi putut trece la români de la daci, aceşti din urmă cată să se fi amestecat cu latinii anume în vastele păduri ale Carpaţilor.

În adevăr, dacii au fost poporul cel mai muntean.

Munţii şi pădurile ocupă dacii: „montes et saltus Daci”, observă bătrânul Pliniu33.

Muntele este al dacilor: „suum Dacis montem”, zice poetul Staţiu34.

Pliniu şi Staţiu, ambii trăind chiar în epoca lui Traian.

Ceva mai târziu, Floru ne spune şi mai energic că dacii sunt lipiţi de munţi: „Daci montibus inhaerent” 35

A doua consecinţă:

Pentru că întreaga naţionalitate română, nu un dialect sau un provincialism, ci totalitatea neamului, să fi putut numi mesteacănul „nutritor”, formaţiunea limbii noastre din elemente latine şi dacice trebuia să se fi operat

într-un mod compact anume în munţi, mai ales în Oltenia, unde, după cum am văzut mai sus, rolul alimentar al acestui arbore nu s-a uitat cu desăvârşire nici chiar până astăzi.

Numai în zona de tot muntoasă, care singură sub raportul climateric reprezintă la sud regiunile nordice, se poate explica recurgerea la mesteacăn ca la nutrimânt.

Două-trei cuvinte dintr-o limbă pot restaura o lungă obscură fază într-o istorie naţională!

Să trecem cu analiza la o altă probă de o natură diversă.

18

Poezia „frunzei verzi”.

De unde oare s-a născut admirabila „frunză verde” din capul mai tuturor cântecelor poporane române?

Cel mai mare poet al nostru şi cel mai renumit filolog şi-au dat amândoi osteneala de a pătrunde misteriul acestei poezii de codru.

D. Alecsandri zice:

„Cele mai multe dintre cântecele poporale încep cu frunză verde. Aceasta provine din iubirea românului pentru natura înverzită. Primăvara cu cerul ei albastru, cu dulcea ei căldură, cu însufleţirea ce ea aduce lumii amorţite de viforele iernii, naşte în inima românului doruri tainice, porniri entuziaste, cari îl fac a uita suferinţele trecutului şi a visa zile de iubire, de vitejie. Lui îi place, când vine primăvara cea verzie, a se întinde pe iarbă, a se rătăci prin lunce şi codri, a cânta şi a pocni din frunze, a se scălda în lumina soarelui şi-n aerul parfumat al câmpului. Frunza cea nouă îi insuflă cântece pline de o melancolie adâncă, ce exprimă jalea unui trecut de mărire şi aspirarea către un viitor măreţ. Frunza verde ce încunună cântecele poporale servă totodată de caracteristică cântecului. Astfel i când subiectul este eroic, când el cuprinde faptele unui viteaz, poetul alege frunzele de arbori sau de flori ce sunt în potrivire cu puterea şi cu tinereţea, precum frunza de stejar, frunza de brad, frunza de bujor, căci voinicii

baladelor sunt nalţi ca bradul, tari ca stejarul, rumeni ca bujorul. Cântecele de iubire se încep cu frunzele de lăcrimioară, de sulcină, de busuioc, pentru că aceste flori, după crederea poporului, au o menire fărmecătoare. Când e cântecul de durere sau de moarte, el preferă frunzele de mărăcină, de mohor etc. În legendele şi în baladele unde figurează copile frumoase, acestea sunt întovărăşite de cele mai gingaşe flori ale câmpiilor, poetul le încunună cu ghirlande mirositoare de frunze de viorele, de trandafiri, de micsunele etc., şi astfel i se poate cunoaşte subiectul unui cântec chiar de la cel întâi vers. Românii dovedesc prin această formă poetică a improvizărilor lor o şi mai strânsă rudire cu fraţii lor din Italia, căci în cântecele poporale ale umbrilor, ale ligurilor, ale picenilor şi ale piemontezilor frunza e înlocuită prin floare. De pildă:

„Fior di viole
Li voştri ochietti furono le strale
Che face la ferita chemi dole etc.
Fior di cerasa
E d'una siepe de mortella e rosa
Io lo vorre siepa la vostra casa etc.
Fior di mela
Vattene a casa chemamma ti chiama
Mamma ti chiama e i-o mi-o core pena etc." 1

Nemic mai adevărat şi mai elocinţe ca prima parte a acestei notiţe, aceea adică unde d. Alecsandri desfăşoară economia frunzei verzi în mecanismul poeziei noastre poporane.

Mai nicio dată alegerea plantei nu este arbitrară, ci servă generalmente în modul cel mai ingenios a indica subiectul sau cel puţin caracterul cântecului.

Vom da câteva exemple.

În balada lui Ghemis, eroul fiind foarte mic, dar şi tare totodată, cântecul se începe printr-o alună:

„Frunză verde d-alunis, Tace cucul la răris, La răris, la cărpenis De frica celui Ghemis etc."

Balada lui Bujor, mort pe spânzurătoare, debută prin:

„Frunză verde de năgară, A ieşit Bujor în ţară.”, ca şi o doină despre:

„Frunză verde de năgară, Vai, sărmană biată ţară, Cum te-ajunse focul iară! Rusii vin, te calicesc etc.”

Trista salcie figurează în cântecul orfanilor:

„Frunză verde sălcioară.
Puiculiţă bălăioară.
Tu n-ai tată, eu n-am mamă etc.”

Un voinic cântă:

„Frunza verde şapte brazi, Fost-am noi vreo şapte fraţi etc.”

Amarul pelin caracteriză pe cei înstrăinaţi:

„Frunză verde de pelin, Tu străină, eu străin Amândoi ne potrivim, Hai în codru să trăim etc.” 2

Urzica merge de asemenea în armonie cu suferinţa:

„Frunză verde de urzică, Strigă, Doamne, cine strigă, Striga Giurgiu dintre lunci, De la boi şi de la giunci.

Nime-n lume nu aude Strigătele sale crude etc.”3

Iluziunile pierdute se manifestă prin aguridă:

„Frunză verde aguridă, Mult eşti, leleo, ispitită, Mult mă-nşeli şi mult mă porţi etc.” 4

Mai pe scurt, totalitatea poeziei poporane a românului este ca un feli de botanică, fiecare plantă fiind descrisă pe larg printr-o situaţiune corespundinte a sufletului uman; dar această sublimă combinaţiune de spirit şi materie să fie oare în adevăr de origine italică?

Însuşi d. Alecsandri nu se vede a fi fost de această părere în scrierile sale mai denainte asupra poeziei noastre poporane.

Pe la 1855 domnului era mulţumit să constate cu multă justeţe rolul poetic al frunzei verzi, fără a căuta să-i găsească vreo păreche în Italia A.

Ceea ce a indus mai târziu în eroare pe ilustrul poet, după cum mai dăunăzi a rătăcit şi pe d. Picot6, se pare a fi fost anume d. canonic Cipariu, carele tocmai în interval veni a emite următoarea opiniune:

„Ceva asemenea se află şi-n poeziile populare ale

toscanilor, din care aici vreo câteva exemple alese din Canti popolari”, de N. Tomaseo, vol. 1, Veneţia, 1841:

«Fior di scarlato, Alle porte di Napoli c’e scritto: Îl paradiso c’e îl vostro ritratto etc.

Fiorin di sale, Se non bella io, bello e l mi amore, Ho un morettino, e la grazia mi vale etc.

Fiore di pepe, Io giro intorno a voi come fa l’ape Che gira intorno al fiore della siepe etc.»

Fiori di cipresso (Tommaseo, pag. 132), Fior d’amaranto (p. 146), Fiore d’argento (p. 166) etc. Din care se vede că toscanii asemenea încep ca şi românii, numai cât ei pun floare în loc de frunză verde, însă pe pag. 228 aflăm: foglia d’aprile, adică foi sau frunze, şi mai încolo, pe p. 237, spiga di grano, spic de grâu etc.”7

Să ne-ntrebăm acum încă o dată: între frunza verde a românului şi între fiore sau chiar spiga di grano a toscanului există oare în realitate vreo serioasă înrudire?

Nu cumva amăgirea provine din predispoziţiunea cam morbidă a celor mai mulţi dintre noi de a căuta chiar „ciorba” şi „şerbetul” în Capitoliu?

Să examinăm.

Din sutimi de cântece italiane abia câte unul se începe prinfloare, ba şi atunci fără legătură cu ideea totală, cu intriga, cu ţinta poeziei, ci numai ca o simplă invocaţiune către o persoană: „tu, floare roşie!” sau „tu, floare de vioară!” sau „tu, floare de cireş!” şi aşa mai încolo.

Poezia poporană a italianilor se împarte într-o mulţime de genuri: rispetti sau strâmboti, serenate, maggi, violete, nanne etc.

Numai într-unul singur din acestea, şi încă nu totdauna, ne întâmpină exclamaţiunea „fiore!”, anume în aşa-numitele stornelli, adică câte două sau trei versuri peste tot, pe care le cântă un bărbat sau o femeie şi cărora le răspunde un altul printr-o nouă serie de două-trei versuri, ceea ce se cheamă stornare, a da îndărăt.

Unul de pildă zice:

„Fiore di aneto!
Quando moro, e vado în paradiso.
Se non ti trovo, mi ritorno indietro”.

(Floare de mărar! Când voi muri şi mă voi duce în rai, dacă nu te voi găsi acolo, mă voi întoarce.)

Altul sau alta replică:

„Fiorin d'abete!
În paradiso senza scale andate:
Parlate con i santi, e poi scendete”.

(Floare de brad! În rai mergi fără scară: vorbeşte cu sânţii şi apoi întoarce-te.)

După cum observă foarte bine d. Caselli, aceasta este ceva în feliul versurilor alternate ale păstorilor lui Virgiliu:

„Incipe, Damaeta: tu deinde sequere, Menalca.
Alternis dicetis; amant alterna Camenae”.8

Dacă venerabilul d. Cipariu ar fi crezut de cuviinţă şi domnului a da lectorilor să-i această legitimă lămurire asupra naturii storneliilor italiani, negresit că nemini nu s-ar fi putut amăgi de a vedea vreun grad de încuscrire între frunza verde română şi între fiore a toscanilor, cari una alteia sunt cu desăvârşire străine.

Nu mai adăugăm că florile în genere disting mai mult câmpia, pe când frunzele aparţin pădurii, desemnând astfel i două feluri de trai cu totul diverse.

Dacă orice invocaţiune personală ca „fiore de aneto” sau „fiorin d'abete” ar fi să se pună în comparaţiune cu a noastră „frunză verde”, atunci nu înţelegem de ce ar trebui să acordăm acest monopol numai italianilor.

Tot aşa poezia poporană greacă numeşte şi ea pe favoritele sale: floare de garoafă, floare de iasmin, floare de crin, sau chiar creangă de arbure:

„Ro polv agaPhMivri mou, fhlou Sevăpou kirovant” 9.

Rusul de asemenea cântă:

„Hei, în grădină, în grădină iubesc eu.
Iubesc eu în grădină o pară verde.
O pară verde, o fetiţă voioasă.”10

sau:

„Para mea, para mea.
Para mea verde!
Sub păr stă căsuţa.
În căsuţă fetiţa” 11.
sau:
„Hei, salce, salce, sălcuţă!
Ţi-a sosit vremea să-nfloresti.
Dar n-a sosit încă vremea
Lui Ivan să se-nsoare.”12

Şi ce urmează de aci?

Din câteva izolate exclamaţiuni de această specie, pe care lesne le vom găsi în poezia cultă şi necultă a mai tuturor popoarelor şi cărora le lipseşte, ca şi celor italiane, nu numai proprietatea de a fi un debut

normal, constant, aproape fără excepţiune al totalităţii cântecelor naţionale, dar mai cu seamă condiţiunea fundamentală de a caracteriza o baladă sau o doină prin câte o plantă diferită, oare se poate deduce că a noastră „frunză verde” este greacă sau rusă?

După cum greacă sau rusă nu poate fi, tot aşa nici italiană nu este. Dacă e vorba de a alătura cu orice preţ „frunza verde” a românului cu tot feliul de flori latine, apoi iacă un ierbariu întreg dintr-o poezie poporană spanioală:

„Verde primavera Llena de flores, Corona de guirlandas A mis amores, De blanca azucena, De jazmin y rosa, Mosqueta olorosa, Violeta y verbena, De claveles llena Y de otras mi-l flores etc.” 13

Avem aci o mie de flori dodată!

Ce au a face însă toate aceste amoroase guirlande italiane şi spanioale, culese de prin strâmta florărie, cu severa frunză verde a românului, prin care se încununează nu numai gluma şi dragostea, dar în acelaşi timp spânzurătoarea lui Bujor sau vitejiile lui Ghemis?

Latinitatea noastră este un fapt istoric atât de pozitiv, atât de bine stabilit pe baze ştiinţifice, încât n-are nevoie de a mai fi proptită prin tot feliul de exageraţiuni sentimentale, ca şi când ar fi în pericol de risipă.

Frunza verde s-a născut dempreună cu naţionalitatea română nu la Tibru sau la Guadalquivir, ci la noi acasă, pe teritoriul Daciei, în secolarele păduri ale Carpaţilor, acolo unde străbunii noştri s-au format şi s-au dezvoltat în curs de veacuri mai-nainte de a se pogorî din munte şi a se răspândi pe câmpie.

Şi nu numai prin frunză verde, dar prin mai toate imaginile cele mai superbe ale sale, poezia noastră poporană este fu Carpaţilor. Numai acolo se putea naşte:

„Munţii se răsun Şoimii se adun, Codrii se trezesc.

Frunzele şoptesc, Stelele sclipesc şi-n cale s-opresc”.

Numai acolo:

„Soarele şi luna Mi-au ţinut cununa, Brazi şi păltenasi l-am avut nuntaşi, Preuţi – munţii mari, Păseri – lăutari”.

Numai acolo:

„Sus în vârf de brăduleţ S-a oprit un şoimuleţ, El se uită drept în soare, Tot mişcând din aripioare. Jos la trunchiul bradului Creste floarea fragului, Ea de soare se fereşte Şi de umbră se lipeşte.

— Floricică de la munte! Eu sunt şoim, şoimuţ de frunte, Ieşi din umbră, din tulpină să-ţi văz faţa la lumină, i-a venit până la mine Miros dulce de la tine” etc.

Numai acolo bradul, stejarul, şoimul, copii de predilecţiune ai munţilor, au putut deveni pentru muza noastră poporană sacre simboluri de nălţime, de forţă, de vitejie.

Numai acolo, precum numai pe ţărmul mării poezia greacă era în stare de a concepe următorul capdoperă de inspiraţiune:

„Era noapte, iubito, când noi ne-am sărutat. Cine oare să ne fi văzut? Au văzut noaptea şi zorile, stelele şi luna. O steluţă s-a pogorât şi a spus-o mării, marea a spus-o vâslei, vâsla a spus-o plutaşului, şi plutaşul a cântat-o la poarta iubitei sale!”

Grecului i-a dictat oceanul, nouă ne-au şoptit Carpaţii.

Pentru un român din Bărăgan, din Bugeac, din sesul cel arid al României de jos, unde deja Ovidiu se plângea că-n desert vei căuta o frunză: „Aspiceres nudos sine fronde, sine arbore campos”. 15 şi unde un călător svedez din secolul trecut observa cu mirare că nu se poate găsi mai niciun arbore: „ist în ganz Bessarabien fast kein Baum zu finden” 16, pentru un asemenea român „frunza verde” rămâne până astăzi ca un act de botez despre antica facere naţională pe înverzitul plai.

Este un pur românism, un product direct al pământului dacic, fără nicio cumnăţie cu Italia sau cu Spania.

Traiul primitiv de pădure a lăsat şi pe aiuri tot în literatură neste urme foarte adânci, cari oferă o intimă analogie cu frunza verde a românului.

Exemplul cel mai curios şi mai evidinte de această influinţă de codru este vechiul alfabet celtic ogham din Anglia, unde Strabone ne spune că britanii lăcuiau în păduri: „poleij 8 autâv ei mv ol 8 pomoi” 17, după cum ne-o spune şi Iuliu Cezar: „opidum autem Britanni vocant, quum silvas impeditas vallo fossaque munierunt” 18.

Alfabetul în cestiune, tot ce poate fi mai de codru, se cheamă craobh „arbore”, şi fiecare literă, feadha, adică „lemn”, poartă câte un deosebit nume de plantă în următoarea ordine:

B. Beith (mesteacăn)

C. Coll (alun) L. Luis (sorb)

F. Feam (anin) S. Sail (salce) N. Nin (frasin)

H. Huath (păducel)

D. Duir (stejar) T. Tinne (nuc) Q. Queirt (măr) M. Muin (viţă)

G. Gort (iederă)

NG. Ngedal (grozamă) ST. Strait (spin negru) R. Ruis (soc) A. Ailm (brad) I? Peith-bhog (iarbă moale) O. Onn (un feli de genistă)

U. Ur (afin) E. Eadad (plop) I. Idad (tis) EA. Ea bad

(palten) OI. Oir (sânger) UI. Uilleaun (curpen) IA. Ifin (coacăză) 19

La români poezia poporană, la celţi alfabetul, la ambele neamuri însuşi sâmburele dezvoltării literare a oricărui popor, căci toate într-o literatură se încep prin cântec şi prin abecedar, au petrificat astfel i memoria unor epoci primordiale de formaţiune în adăpostul pădurilor.

La noi însă, ca la nimeni altul, această preţioasă suvenire este nu numai o cestiune de arheologie, dar posedă şi farmecul celei mai fericite creaţiuni poetice.

Zicem că la noi ca la nimeni altul, deşi tentative sporadice de a introduce un asemenea gen s-au putut manifesta şi pe aiuri sub aceeaşi acţiune a naturii, dar n-au reuşit nicăiri de a prinde rădăcină, de a deveni un model, o formulă.

Iacă bunăoară un cântec poporan rutean din pădurile Galiţiei:

„Acolo pe munte stă un frasin, un frasin verde, Pere în străinătate tinerelul cazac!

— Eu per, eu per, mi-a sosit ceasul morţii:

Te rog, a mea drăguţă, dă de ştire măicuţei. A venit muma, a venit muma, a venit măicuţa, A întors alba-i faţă către fecioras:

— Iată vezi, fătuţule, scumpul meu copil.

N-ai ascultat pe tată, pe mamă, s-au dus zilele tale!

— Te rog, maică, te rog, maică, să mă-ngropi frumos, Să sune clopotele, să cânte lăutele.

Dar să nu mă-ngroape nici popii, nici dascălii, Ci să mă-ngroape numai căzaci de-ai noştri! Rădicaţi, fraţilor, rădicaţi, fraţilor, o naltă movilă: Să afle fiecine că eu per din dragoste; Sădiţi, surioarelor, în căpătâiul meu un călin: Să afle fiecine că din dragoste am perit; Vor veni păserelele să ciupească căline, Îmi vor aduce vesti de la drăguţa mea!”20

Acest cântec galiţian oferă o mai remarcabilă asemănare cu inspiraţiunea poporană a românilor decât tot ce s-ar putea găsi în Italia sau în Spania, căci nu numai

se începe printr-un „frasin verde”, carele caracteriză pe tânărul cazac, după cum printr-un călin cu fructele sale roşii se caracteriză mai la vale amorul, dar până şi încheierea-i ne aduce aminte vrând-nevrând rugămintea finală a nenorocitului ciobănaş din balada Mieoara.

Vecinii noştri ruteni ar fi putut dară, mai ales în regiunea ost-carpatină a Galiţiei, să formeze şi dânşii genul poetic al frunzei verzi; ei s-au oprit însă la o încercare sau două, fără a fi mers înainte, pe când românul surprinse din capul locului toată frumseţea, toată bogăţia viitoare a germenului, grăbindu-se a-i da o deplină dezvoltare.

Tot aşa la germani şi la slavi alfabetul se numeşte buchstaben sau bukwi, adică „beţe de fag”, denotând prin urmare ca şi la celţi leagănul codrean al artei de a scrie; dar numai britanii împinseseră debutul până la ultimele-i consecinţe, botezând fiecare literă, fiecare diftong cu câte un nume de plantă.

Cât de adânc s-a înrădăcinat şi cât de departe s-a ramificat la români suvenirea anticului trai de codru, dezvoltându-se mai cu seamă în sfera cea poetică a vieţii, probă este, pe lângă „frunza verde”, caracteristicul brad de la numele noastre ţărăneşti.

„Brad – zice d. Maxim – este ramura de brad ce se pune la mirese; de aci ziua de brad, sau simplu bradul, preziua cununiilor; a juca bradul, a juca la mireasă în preziua cununiilor sau şi-n ziua de cununie până să pornească la biserică” 21.

Nicăiri aiuri nu se găseşte ceva asemenea.

Şi totuşi mai multe alte popoare au debutat ca şi românii printr-un leagăn de pădure.

O acţiune identică a naturii inspiră pretutindeni începuturi identice; nu pretutindeni însă ele pot ajunge la perfecta lor expresiune, îndurând adesea, sub legea selecţiunii naturale, ceea ce se cheamă în biologie „arret de developpement”.

Serbul, de pildă, cântă:

„Creste un subţire brad

Pe doi munţi mari;
Dar nu era bradul.
Ci o fată naltă.”22

S-ar părea că auzi balada română Inelul şi năframa:
„Fost-a fost un crăisor.
Tinerel mândru fecior.
Cum e bradul codrilor
Sus pe vârful munţilor”.

La serbi această imagine a bradului, provenită ca şi la noi din contemplaţiunea codrilor de munte, este o excepţiune, un grăunte rămas sterp, deşi ar fi putut să rodească; la români însă ea a devenit o notă nedispensabilă dintr-o vastă simfonie, plină de cele mai bogate variaţiuni pe aceeaşi temă.

Ne rezumăm.

Pe lângă atâtea alte diferite probe, frunza verde demonstră şi ea că naţionalitatea noastră s-a născut pe plai, nu pe câmpie.

Ea ne procură mai pe dasupra un punct cronologic foarte important.

Românii din Macedonia n-au pe frunză verde.

Poezia lor poporană, de care ne dă câţiva interesanţi specimeni d. Caragiani, nu înfăţişează nemic analog cu stereotipul preludiu din baladele şi doinele carpatine, ba încă din contra un cântec rumeliot se începe tocmai printr-un arbore „fără frunze”.

„Na mesa de doi l-ai munţi
Împlini de arbori fără frunzi.”23

Ca să fi avut macedoromânii pe frunza verde şi s-o fi uitat mai târziu, fără să le rămână măcar un singur vestigiu de trecuta-i existinţă, este tot pe atâta de imposibil, precum e peste putinţă ca un popor să se întoarcă la versul alb după ce ajunsese o dată a gusta rima.

Poezia poporană română cisdanubiană şi poezia poporană transdanubiană sunt dară născute fiecare deosebit, ambele deja după separaţiunea trunchiului

primitiv în două ramure, adică în urma strămutării peste Dunăre a unei părţi din poporaţiunea daco-latină sub împăratul Aurelian.

Astfel i peste doi secoli după cucerirea Daciei de către Traian naţionalitatea română mai petrecea încă o viaţă compactă în Carpaţi şi neapărat că tocmai atunci invaziunea gotică, urmată apoi de hoarde hunice, avarice, slavice, n-a putut cât de puţin să inspire străbunilor noştri vreo poftă de a ieşi pe ses.

Frunza verde confirmă în acest mod ceea ce am probat noi într-un alt studiu, cum că împrăştierea elementului roman din munţii Olteniei spre cercumferinţa provinciei Traiane s-a început abia în secolul VI24.

Născută în intervalul dintre anii ’300 – 500 după Crist, iacă de ce o au toţi românii d-a stânga Dunării, cari au învăţat-o la un loc în curs de doi secoli, şi iacă de ce n-o pot avea fraţii noştri din Macedonia, plecaţi mai denainte.

Încă o observaţiune.

Românii n-au căpătat pe frunza verde de la latini; nici de la daci însă n-au luat-o.

În adevăr, dacă ea ar fi o moştenire de la aceşti din urmă, atunci am afla-o şi-n poezia poporană a arnăuţilor, descendenţi mai direct decât noi din marea ginte tracică.

Între cântecele albaneze, adunate de d. Hahn, niciunul nu corespunde cu a noastră frunză verde, afară numai doară de următoarea doină:

„Moi than e kukâende râpe
Hikiu, moi! nde te kam mike.
Hikiu, o moi! nde me de.
Se kemi barre sado.
Pra na kupetoane”.

(Bobiţe roşii pe râpă! Bine, mititico, că eu te iubesc; bine, mititico, că tu mă iubeşti; aceasta ne ajunge; las-acum să ne descopere) 25.

Cât de departe este însă de la aceste „bobiţe roşii” până la „frunza verde” a românului!

Ele se aseamănă mai curând cu „fiore” din stornelii

italiani.

Nici latină, nici dacică, ci curat românească, formată prin secularul trai de codru al străbunilor noştri, frunza verde ne arată, între celelalte, cât de cu băgare de seamă trebui să fie istoricul pentru a distinge totdauna cu stăruinţă elementele teritoriale ale unei naţionalităţi de elementele-i etnografice, adică a nu confunda influinţa pământului cu influinţa sângelui.

Note

1

1 LUBBOCK, L'homme avant l'histoire, trad. Barbier, Paris, 1867, in8, p. 492.

2 DARWIN, Originea des especes, trad. Moulinie, Paris, 1873, in8.

— Idem, De la variaton des animaux et des plantes, trad. Moulinie, Paris, 1868, in8.

— Idem, La descendance de l'homme, Paris, 1872, in8.

2

1 Contribution to the Theory of Natural Selection, London, 1870, in8.

— Ideea fusese atinsă în treacăt de către Wallace cu un an mai-nainte într-un articol din Quarterly Review, 1869.

2 La Selection naturelle, în Revue des cours scientifiques, 1870, p. 516 sq.

3 Revue d'anthropologie, 1872, p. 688: „Son meilleur argument est celui qu'il fire de la peau de l'homme, caractere nuisible dans l'origine, et il faut dire que Claparede dans un article un peu vif, mais d'ailleurs remarquable, sur le livre de Wallace, n'a que tres imparfaitement repondu a cette obiection”.

4 Bulletins de la Société d'anthropologie, 1870, p. 228 – 32.

5 DARWIN, La descendance de l'homme, II, 411: „La grosseur que le cerveau de l'homme presente relativement aux dimensions du corps, compare a celui des animaux

inférieurs, peut être principalement attribuée, comme le fait remarquer avec justesse M. Chauncey Wright, al'emploi precoce de quelque simple forme de langage, – cette machine merveilleuse qui, attachant des signes a tous les objets et a leurs qualites, suscite des courants de pensées que ne saurait produire la simple impression des sens, et qui d'ailleurs pourraient être suivis şi meme ils etaient provoques".

6 BURTON, The City of the Saints, London, 1861, in8, p. 151: „Those natives who, like the Arapahos, possess a very scânty vocabulary, pronounced în a quasi-unintelligibile way, can hardly converse with one another in the dark; to make a stranger understand them they must always repair to the camp-fire for pow-wow".

7 Op. cit., II, 395.

8 Ibid., II, 362 sq.

9 CUVIER, Discours sur les revolutions du globe, Paris, 1850, in8, p. 210: „Clephas primigenius, haut de 15 et 18 pieds, couvert d'une laine grossiere et rousse, et de longs poils roids et noirs qui lui formaient une criniere le long du dos".

10 Congres d'archéologie prehistorique de 1871, Bologne, 1873, in8, p. 125.

11 DEBAY, Histoire naturelle de l'homme, Paris, 1862, în 16, p. 108.

12 ROBIN et LITTRE, Dict. de medecine, Paris, 1873, in8, p. 808, art. Intelligence: „Un seul lobe suffit al'exercice complet de l'intelligence".

13 De l'histoire de la civilisation, în la science au point de vue philosophique, Paris, 1873, in8, p. 491: „La physiologie psychique etablit non seulement que les facultes egoistes et les facultes altruistes ont un meme siege dans le cerveau, mais encore que les facultes intellectuelles resident dans le meme lieu anatomique que ces deux groupes".

14 LUBBOCK, Les origines de la civilisation, trad. Barbier, Paris, 1873, in8, p. 428: „Selon Lichtenstein les Bosjesmans ne pouvaient pas compter au de la de deux;

Spix et Martius constatent le meme fait chez les Indiens du Brésil. Les habitants du cap Iork en Australie etc."

3

1 STEBBING, în Transactions of Devonshire Association for Science, ap. DARWIN, op. cit., 395.

2 GALTON, Tropical South-Africa, p. 132, ap. LUBBOCK Origines, 429.

3 La doctrine des races, în Seances de l'Academie des sciences morales et politiques, 3-e serie, t. 29, Paris, 1859, in8, p. 144.

4 RENAN, Hist. des langues semitiques, 494.

5 SPIEGEL, Eranische Alterthumskunde, Leipzig, 1871, in8, t. 1, p. 387 – 92.

6 Ap. LITTRE, La science, 389.

7 ZIMMERMANN, L'homme, Paris, 1873, in8, p. 473 – 8.

8 CORNEWALL LEWIS, Historical survey of the astronomy of the Ancients, London, 1862, in8, p. 440.

9 LYELL, L'anciennete de l'homme prouvee par la geologie, trad Chaper, Paris, 1864, in8, p. 93.

— MORTILLET, Classification des diverses periodes de l'âge de la Pierre, în Revue d'anthropologie, I, 436, aşază craniul de Engis în periodul glaciar de Moustier şi pe acela de Neanderthal în periodul preglaciar de St. Acheul, ambele cele mai vechi în epoca paleolitică sau a petrei necioplite.

10 VIVIEN de ST. MARTIN, L'année geographique, t. II, Paris, 1873, in8, p. 192 – 4.

11 SUDRE, loco cât., 150: „Şi, selon la theorie naturaliste, les climats pesent lourdement sur la liberte humaine, celle-ci peut combattre leur influence par les institutions, par l hygiene, s'en affranchir par l'emigration. Mais le sisteme des races place au sein de l'homme lui-même le principe de la fatalite qui le domine".

12 De le civilisation et du monotheisme, în la science, 470.

13 LASAULX, Neuer Versuch einer alten Philosophie der Geschichte, München, 1857, in8, p. 116: „Fast alle

grossen Entdecker, denen die Wissenschaften ihrer Fortschritt verdanken, sind Autodidakten, die wie Himalaya unter den Bergen und Meru unter den Gipfeln der Berge aus dem Herzen der Natur geboren, als Menschen und als Denker gross, einsam, oft als Mărtyrer, dastehen în ihrer Zeit, und erst nach ihrem Tode als was sie waren erkannt und nach Verdienst gewurdigt werden. Die schonsten und erhebendsten Erscheinungen dieser Art im Leben der Menschheit und der Völker sind die geistigen Heroen derselben, die grossen Mănner welche gerade zur rechten Zeit, în den Entwicklungsperioden des Völkerlebens, da wo cine lange Vergangenheit ihren Abschluss erreicht und cine weite Zukunft sich offnet, wo das Ende der alten und der Anfang einer neuen Zeit, wo Erloschen und Neusichentzunden zusammen treffen, wie lichte Gottergestalten oder wie ein Blitz vom Himmel erscheinen, und als die Trăger der neuen das Leben gestaltenden Ideea, als Grunder und Wiederhersteller der Religionen und der Staaten auftreten; jene Mănner die wie Şprossen aus dem ursprunglichen Lebenskeime ihres Volkes ja aus dem Herzen der Menschheit selbst geboren; und ebendarum mit ursprunglichen, elementarischen Krăften ausgerustet, nicht blos fur ihre Zeit, sondern auf lange Jahrhunderte hinaus thatkrătftig wirken”.

4

1 DESOR, Les palafites cu constructions lacustres, Paris, 1865, in8, p. 114: „Cette de n’a pas cesse d’etre habitee depuis să fondation par les premiers possesseurs du sol à l’âge de la Pierre” – Cf. ib., 112, despre lacul Varese în Italia: „L’une de ces stations est la petite de Isoletta, sur laquelle la famille Litta a eleve une maison de plaisance. Quoique plus grande que l’ale du petit lac d’Inkwyl, pres de Soleure, l’Isoletta est, comme cette derniere, artificielle, şi bien que nous beneficions encore aujourd’hui des travaux executes par les peuplades à l’âge de la Pierre”.

5

1 Arheologia, în Trompeta Carpaţilor, nr. 939.

2 DREVNOSTI, Trudy Moskovskago Archeologiczeskago Obsezestra, Moskva, 1865 – 67, in4, t. I, p. 115 – 22, pl. V ŞI VII.

3 DLUGOSSI Historia, Lipsiae, 1711, în f., t. 1, p. 770 – Despre iatvingi vezi monografia lui HENNING, Commentatio de rebus Jazygum seu Jazvingorum, Regiomonti, 1812, in4, precum şi GATTERER, An Prussorum Lituanorum caieterorumque populorum Letticorum originem a Sarmatis liceat repetere, în Comment. Societ. Scient. Gotting Hist., t. 12 şi 13.

4 Ibid., I, 223.

5 STRYIKOWSKI, Sarmaţia Europaea, în MIZLER, Historiarum Poloniae collectio magna, Varsaviae, 1761, inf., t. 1, p. 75: „Slonim, civitas et munitio lignea, olim secundo genitorum magnorum Ducum Lithuaniae erai, et producătu cum suo territorio computabatur”.

6 LELEWEL, Czesc balwochwaleza Slawiani Polski, Poznan, 1855, in8, p. 84 – GRABOWSKI, Ukraina dawna i terazniejsza, Kijow, 1850, in4, p. 114.

7 Vezi alfabetul mongolic în LEPSIUS, Standard alphabet for reducing foreign graphic sistems to a uniform orthography, London, 1863, in8, p. 212.

6

1 În KOVACHICH, Sammlung kleiner noch ungedruckter Stucke, Ofen, 1805, in8, t. I, p. 1 – 94: Chronik der Hunnen.

2 ENDLICHER, Rerum Hungaricarum monumenta Arpadiana, Sangalli, 1849, in8, p. 100.

— Prima ediţiune a lui Kezai este de HORANYI, Viennae, 1782, in8.

3 BARIT, Transilvania, IV 55: „Nos Cattan ex Styrpe Jedzan în Regno Ungariae Kaymakam Solis et Ter. maximo Chano Syngu Babylonici ac invincibili Regis Regum Hulaku Exercitus Kalkazultan seu supremus Dux. Iterum hortamur et serio committimus vobis Rugas, Bylany, Korus, Castellani Comites în Castris Clusu, Dees, Busdoch, quod cum a nobis data potestate ordinare debeatis, ut quemadmodum Flandry în initio Regni noştri acceptabant

nummos nostros wulgo Keser-chunich Tătar Pensa exdictis Zycly et Blachy per omnia necessaria, quia ad nostram utilitatem pertinent, acceptarent tanquam nummos Byzantinos, et cum consortio el patientia nostra participare vultis. Fidelem M... as et Zeracheen cum suiş sotiis Josyf Myzarrus, Fyeerwaary, Tuitous el. Zeracheen quorum serwis vestros administrare usque Zootmaar. Datum în Zuyo anno Regni noştri II”. – JAKAB, Okleveltar tortenete, Budan, 1870, in8, t. 1, p. 18, pune acest act. sub anul 1232.

4 ENDLICHER, 101.

5 THWROCZ, lib. I, cap. 24, în Scriptores rerum Hungaricarum, ed. Schwandtner, Vindobonae, 1766, in4, t. I, p. 96: „Hi Siculi, Hunnorum, prima fronte în Pannoniam înfrântium, etiam has tempestate, residui esse, dubitantur per neminem; cum în ipsorum generatione, extraneo nondum permixti sanguine, et în moribus severiores, et în divisione agri ceteris Hungaris multum differre vicleantur. Hi, nondum Scythicis literis obliti, eisdem non encausti et papyri ministerio, sed în baculorum excisionis artificio, dicarum ad instar utuntur”.

— Despre toate înţelesurile cuvântului „dica”, vezi DU CANGE, Glossarium mediae latinitatis, ed. Carpenterii, Paris, 1842, in4, t. 2. p. 840 – 41: „Dica, non tam pro charta, vei schedula, în qua scribitur, quam pro taleola, nostris taille, în qua rerum numerus annotatur, usurpatur a Thwroczio”.

6 BENKO, Milcovia sive episcopatus Milcoviensis explanatio, Viennae, 1783, in8, t. 2, p. 158: „P Paulus Gyorffi scribit, Sedium Siculicalium Csik, Gyergyo et Kaszon supremum Archi-diaconum fuisse R.P. Stephanum Lakatos”.

7 Vezi a mea Arhivă istorică, III, 190, unde se citează acte din 1407, 1431, 1442, şi 1453.

8 În Dicţionarium Valachico-Latinum, ms. În 16, scris de un haţegean înainte de 1742 şi aflător în Biblioteca Universităţii din Pesta găsim banye pentru baie, kuny pentru cui etc.

— Cf. PETRU MAIOR, Orthographia Romană, în Lexicon Valachicum, Budae, 1825, in8, p. 34: „Valachi veteris Daciae mutant n în i consonantem, ut cuiu, clavus, a lat. cuneus. Aurelianae Daciae autem, imo et Hatzegienses în Transilvania retinent quidem n, emolliunt tamen”.

— În Psaltirea lui Coresi (1577), în Pentateucul lui Tordaşi (1581) şi-n celelalte tipăriture române din secolul XVI, se mai găsesc formele spunâu, puni, remânâu, întânâu etc., despre care vezi CIPARIU, Principii de limbă, Blaj, 1866, in8, p. 143 şi Gramatica limbii române, Bucureşti, 1870, in8, p. 89.

9 FEIER, III, 4, 210.

— Cf. OLÂN, Hungaria, Vindob., 1763, in8, p. 56, 58: „Mamzillae ab Argyes… Petrus ab Argyes”.

10 Originalul se află în Arhivul Naţional din Sibiu sub nr. 67. Rămâne docamdată inedit. Noi posedem o copie.

11 Exemple în CIPARIU, Principii, 381.

12 ZEUSS, Grammatica celtică, Berolini, 1868, in8, t. 1, p. 2.

13 Rukopis kralodvorsky, ed. Korzinek, Jindrzichove Hradec, 1864, in8, p. 8.

14 SAXO GRAMMATICUS, Historia danica, ed. Klotzius, Lipsiae, 1771, in4.

15 ABEL REMUSAT, Recherches sur les langues tartares, Paris, 1820, in4, p. 65.

16 EUSTATH. îıp Iliad. Z: „Kacă Kat trâv tiveţ ftotepov SkuGmv e o» malvov «qGelov, ei 801 tiva Kai po1 uei8 gpammi KÂX – comata eggpâfovteţ fitoi eyylfovteţ mva-i touteoti oavloiv”.

17 MIRON COSTIN, în KOGĂLNICEANU, Cronicele, ed. 2, t. I, p. 16: „a se apuca de oaste împrotivă” etc.

— URECHE, ibid., 136: „şi a început a dăruire ocine prin ţeară la voinicii ce făceau vitejie la oşti”.

18 CIHAC, Dictionnaire d’étymologie daco-romane, Frânefort, 1870, in8, p. 107.

— Pentru celelalte limbi neolatine, vezi DIEZ, Grammatik der romanischen Sprachen, Bonn, 1836, in8, t.

1, p. 201.

19 Arhivul Statului din Bucureşti, Actele monastirii Neamţ, legătura nr. 7.

— Slavii nu posedă sonul dj afară de serbi, cari însă l-au luat de la vecini. DOBROWSKY, Institutiones linguae slavicae, Vindob., 1822, in8, p. 182, observă: „Inter vocabula sub u în Lexico Vukiano vix ullum origine Slavicum reperias”. Litera u cel întâi a introdus-o în Serbia în zilele noastre Vuk Karagici, împrumutând-o de la români şi neştiind că este de origine slavică.

20 Vezi Istoria critică, t. I, vol. I, 1873, p. 305 – 309.

— Cf. SCHUCHARDT, Der Vocalismus des Vulgărlateins, Leipzig, 1866, in8, t. 3, p. 49.

21 Exemple în MACIEJOWSKI, Pamietniki o dziejach Slowian, Petersburg, 1839, in8, t.2, p. 334 – 363.

22 CURTIUS, Griechische Étymologie, Liepzig, 1869, in8, p. 357 – 9.

23 BOPP Grammaire comparée des langues indo-européennes, trad. Breal, Paris, 1866, in8, t. 1, p. 108.

24 HEROD., VII, 73.

— STEPHAN. BYZ., Apievla.

— EUSTATH., în Dionys. Perieg., v. 694 – Cf. Istoria critică, t. 1, vol. I, 1873, p. 251.

25 PETERMANN, Grammatica linguae armeniacae, Berolini, 1837, in8, p. 22 – 3.

26 KATANCSICH, Orbis antiquus ex Tabla Peutingeri, Budae, 1824, in4, t. 1, p. 375.

27 HESYCH., v. XHai – Variantul este Z» 1 aţ, indicând o formă primitivă zâla, a căni a corespunde lui – grec, ca în tui, sanser. să-mi sau Zhtew, sanser. vâtayâmi.

28 PICTET, Les origines indo-européennes, Paris, 1859, in8, t. 1, p. 256.

29 HAHN, Albanesische Studien, Jena, 1854, in8, Lex., p. 35.

30 Op. cit., I, 273.

31 Ca ajutoare paleografice ne-au servit: Concordance des alfabets, în EICHHOF, Paralele des langues de l’Europe et de l’Inde, Paris, 1836, in4,

BALLORN, Alphabete orientalischer und occidentalischer Sprachen, Leipzig, 1844, in8; VAISSE, Ecriture, în Encyclopédie moderne, Paris, 1851, in8, t. XIII; AUFRECHT u. KIRCHHOF, Die umbrischen Sprachdenkmăler, Berlin, 1849, in8; BRUGSCH, Hieroglyphisch-demotisches Wörterbuch, Leipzig, 1868, in8, LEPSIUS etc.

32 A Szekelyfold leirasa tortenelmi etc., Pest, 1868 – 71, in4, t. 1, p. 124.

33 DESERVICIUS, Iniţia et majores Hungarorum, lib. IV, cap. 7, ap. KATANCSICH, De Istro ejusque adcolis, Budae, 1798, in8, p. 306 – 8.

34 WALLASZKY, Conspectus reipublicae literarum în Hungaria, Lipsiae, 1785, in8, part. I, sect. I.

35 Kritische Grammatik der ungarischen Sprache, Klausenburg, 1794, in8, t. I, init.

36 TIMON, Imago novae Hungariae, Cassoviae, 1734, în 16, Additamentum, p. 2: „De literis Scythicis, apud Siculos repertis, multă legi, multă audivi, sed suspectaie mihi fuerunt ideirco, quia quid illis notatum, quid expressum fuerit, Nemo recensuit, Nemo explicuit. Nihil certe adhuc exillis didicimus; et nescio, an unquam quisquam exillis în lucem prolaturus sit. Nova notas fingere etiam hoc século quisque potest”.

37 BEL, De veteri literatura Hunno-scythica, Lipsiae, 1718, in8.

38 PRAY, Dissertationes în armales Hunnorum, Vindobonnae, 1775, inf., p. 61, nota t.

39 Vezi Istoria critică, t. 1, vol. 1, 1873, p. 321.

40 WISZNIEWSKI, Historya literatury polskiej, Krakow, 1840, in8, t. 1, p. 169 – 72.

41 STRABO, lib. VII, cap. 3, § 11.

— TARDIEU, Geographie de Strabon, Paris, 1873, in8, t. 2, p. 27, traduce: „Decenaeus, espece de charlatan, qui avait longtemps voyage en Égypte et y avait acquis la connaissance de certains signes, al’aide desquels îl annoncait les volontes divines”.

— Vom observa că-n Strabone nu este „charlatan”, ci

yorţ, adică „sorcier” sau „magicien”.

42 RENAN, Hist. des langues semitiques, Paris, 1858, in8, p. 115.

43 TYLOR, The early history of mankind, London, 1870, in8, p. 89: „Catlin tells how the chief of the Kickapoos, a man of great ability, generally known as the «Shawnee Prophet», having, as was said, learnt the doctrines of Christianity from a missionary, taught them to his tribe pretending to have received a supernatural mission. He composed a prayer, which he wrote down on a flat stick, în characters somewhat resembling Chinese letters. When Catlin visited the tribe, every man, woman, and child used to repeat this prayer morning and evening, placing the fore-finger under the first character, repeating etc.”

44 Ap. IORNAND., De reb. Get., cap. 11.

45 SHARPE, Egyptian Hieroglyphics, London, 1861, in8, p. 27.

46 l’âge du bronze, Paris, in8, p. 201.

47 Sur la propagation de l’alphabet phenicien, Paris, 1872, in8, t. 1, p. 115.

48 Slowanske starozitnosti, Praha, 1837, in8, p. 609: „Tedy uzjwali pizma cyrilsheho giz pred 1290?”

7

1 BARONZI, Limba română şi tradiţiunile ei, Brăila, 1872, in8, p. 95.

2 ROUGEMONT, l’âge du bronze, 281.

3 Ibid., 302.

8

1 PICTET, Les origines indo-européennes, II, 297.

2 SCHLEGEL, Sinico-Aryaca ou recherches sur les racines primitives, Batavia, 1872, in8, p. 134 – 38.

3 Alte exemple în BOPP Gramm. comparée, IV, 62, §815 b.

4 Cf. CHAVEE, Lexicologie indo-européenne, Paris, 1864, in8, p. 171.

5 BENKO, Transsylvania sive magnus Transsylvaniae principatus, Vindobonae, 1777, in8, t-l, p. 404.

6 Lexicon valachicum, Budae, 1825, in8; p. 769.

7 Lib. VII, cap. 34.

8 Vellej. Paterc., II, 16.

9 Geogr., IV, 4, §3, ed. Didot.

10 Orig., XIX, 24: „Est autem vestis militaris, cujus usus Gallicis primum expeditionibus coepit e praeda hostili... Sagum autem gallicum nomen est”.

11 ZEUSS, Grammatica celtică, Berolini, 1868, in8, t. I, p. 37.

— Cf. TROUDE, Dictionnaire français et celto-breton, Brest, 1842, in8, p. 285.

12 DIEFENBACH, Origines Europeae, Frankfurt, 1861, in8, p. 414.

— Cf. DU CANGE, Glossarium mediae Graecitatis, Lugduni, 1688, inf., p. 1316.

13 VERKOVICZ, Narodne pesme Makedoński Bugara, Beograd, 1860, in8, t. 1, p. 371.

14 GRAVBOWSKI, Ubiory w Polszcze, Warszawa, 1830, in8, p. 223.

15 PICTET, II, 226.

— Cf. EICHHOF, Paralele des langues de l’Inde et de l’Europe, Paris, 1836, in4, p. 193.

16 PRAY, Dissertationes historico-criticae, Vindobonae, 1775, inf., p. 42.

17 Vocabularium comanicum din 1303, în KLAPROTH, Mémoires relatifs à l’Asie, Paris, 1828, in8, t. 3, p. 242: „Xaga, coyrcia, cuirasse”.

— În acest vocabular x reprezintă pe z.

9

1 NILSSON, Die Ureinwohner des scandinavischen Nordens: das Bronzealter, Hamburg, 1863, in8.

— Sur l’arrivee du premier bronze en Scandinavie, în Congres de Bologne, 1873, in8, p. 440 – 44.

2 HEROD., IV, 82.

3 Vezi admirabila explicaţiei a acestui termen în TYLOR, The early history of mankind, London, 1870, in8, p. 117 – 120.

4 Die Phonizier, Berlin, 1849, in8, t. 2, p. 106, nota.

5 WEINHOLD, Die heidnische Todtenbestattung în Deutschland, în Sitzungsberichte der Wiener Academie, phil. – hist. Classe, t. 29, p. 192.

6 L'homme avant lhistoire, trad. Barbier, Paris, 1867, in8, p. 49.

10

1 SCHAAF, Lexicon Syriacum concordanţiale, Lugduni, 1709, in4, p. 553.

2 CURTIUS, Griechische Étymologie, Leipzig, 1869, in8, p. 179: „Griechisches C entspricht indo-germanischen gh. Im Sanskrit ist dies durch gh oder h – vertreten”.

3 Lib. XXX, cap. 39: „Thracas quoque rhomphaeae, ingentis et ipsae longitudinis, inter obiectos undique ramos impediebant”.

4 Lib. X, cap. 25: „Rumpia genus teli est Thracae nationis”.

5 HESYCH., v. pofaia.

6 EUSTATH. îƞ Iliad. Y.

7 DIEFENBACH, Celtică I, Stuttgart, 1839, in8, p. 57.

8 DIOD. ŞIC., Bibliothèque historique, trad. Hoefer, Paris, 1846, in8, t. 2, p. 30: „Ils [Gaulois] se servent aussi de piques qu'ils appellent lances, lage-aţ, don't le fier a une condeie de longueur, et pres de deux palmes de largeur; le fut a plus d'une condeie de longueur”.

9 Despre ce = ke în limba latină vezi CORSSEN, Ueber Aussprache, Vokalismus und Betonnung der lateinischer Sprache, Leipzig, 1868, in8, t. I, p. 44 – 50.

10 CIHAC, Dictionnaire d'étymologie daco-romane, Frânefort, 1870, in8, p. 138.

11 Psaltire a sfântului proroc David, Unev, 1673, in4, psalm. 10.

12 Ibid., ps. 63.

13 AULU-GELL., loco cât.

— FESTUS, De verborum significatione, Amstelodami, 1699, in4, p. 463: „Runa genus teli significat”.

— Ibid., 453.

14 German., VI: „hastas, vei ipsorum vocabulo

frameas, gerunt”.

15 DU CANGE, Glossarium mediae latinitatis, ed. Cament., Paris, 1844, in4, t. 3, p. 389.

16 SCHULLER, Studien zur Geschichte von Siebenburgen, Hermannstadt, 1840, in8, t. I, p. 86.

17 GRIMM, Deuts. Gramm., I, 128.

— PORT, Etymologische Forschungen, Lemgo, 1861, in8, t. 2, part. I, p. 381, respinge cu drept cuvânt legătura între „framea” şi „franciscă” sau „francă”, după cum se chema o armă franceză în evul mediu: „francisca kann nur die frankische sein”.

18 SCHLEICHER, Die deutsche Sprache, Stuttgart, 1860, in8, p. 319.

— Pf german corespunde lui p arian, ceea ce probează că şi la traci în romfa trebuia să fi avut sonul unui p aspirat, după cum se poate deduce în adevăr, din forma latină împrumutată rumpia.

19 DU CANGE, l.c.

20 Cf. KUHN, Zeitschrift fur vergleichende Sprachkunde, Berlin, 1852, in8, t. I, p. 540.

— BENFEY, Griechisches Wurzellexikon, Berlin, 1842, in8, t. 1, p. 663.

21 HAHN, Albanesische Studien, Jena, 1854, in8, Lex., p. III.

22 SCHAAF, loco cât.

23 Hist. Nat., XXXV 54.

24 Lex. val., 573.

25 ALTH, Hauptbericht der Handelskammerfur Bucovina, Czernowitz, 1862, in8, p. 81 – 95.

11

1 Lex. val., 130.

2 PICTET, II, 240.

— Modeluri de aceste locuinţe indiane „rotunde” vezi în WEISS, Kostumkunde, Handbuch der Geschichte der Tracht, des Baues etc., Stuttgart, 1860, in8, t. I, p. 504, 515.

3 HEROD., IV, 11 – 12.

4 NIEBUHR, Ueber die Geschichte der Skythen, în

Kleine historische Schriften, Bonn, 1828, in8, t. 1, p. 365 – 67.

— Cf. Rawlinson, History of Herodotus, London, 1862, in8, t. 3, p. 9, nota 4.

5 UKKERT, Skythien und das Land der Gelen oder Daker, Weimar, 1846, in8, p. 17.

6 Ap. STRAB., V, 4, §5.

7 STEPH. BYZ., v. „Apgiloi.

8 PICTET, I, 412.

9 VARR., De re rust., 1: „Cuniculi dicţi ab e o quod sub terra cuniculos ipsi facere soleant, ubi lateant în agris”.

10 PORT, Wurzel-Wörterbuch der indo-germanischen Sprachen, Detmold, 1869, in8, t. 2, part. 1, p. 150.

11 HAHN, Alb. Stud., Lex., 16.

12 TURNER, History of the Anglo-Saxons, London, 1808, in4, t. 1, p. 35: „it is certainly a curious analogy of language, that argel, in the language of the Cymry, or British, means a covert, a place covered over”.

— DIEFENBACH, Celtică II, 176.

13 Glosariu care cuprinde vorbele din limba română etc., după însărcinarea Societăţii Academice, Bucur., 1871, in8, p. 25.

— Cf. PONTBRIANT, Dicţionar româno-francez, Bucur., 1862, in8, p. 43: „frigea, hutte, unde ţărancele fac pânza”.

14 Glosariu, 164: „Ciorba, cuvântul nu poate fi turcesc, şi cu atât mai puţin slavic; înţelesul cuvântului se explică prin romanicul «sorbere», din care şi franc. sorbet, româneşte «şerbet», în loc de «sorbet»; cât pentru formă, precum se zice «sur», aşa s-a zis ciorba în loc de «sorba», cum şi pronunţă mare parte de români!” – Admirabilă filologie academică! „Ciorba”, pe care au luat-o de la turci românii, serbii şi bulgarii, ca şi şerbetul, pe care tot de la turci l-au luat slavii meridionali şi românii, luându-le pe amândouă anume în timpii mai moderni, de vreme ce nu se găsesc nicăiri în monumente vechi şi din evul mediu, turcii le-au luat la rândul lor de la arabi: sorba – ciorbă şi sărbăt

– beutură, iar arabii le-au format la dânşii acasă din radicala sariba, a bea. Tot de la arabi, de pe timpul dominaţiunii maurilor pe Peninsula Iberică, au portugezii: sorbete şi xarope; apoi persii pe sorva şi curzii pe siorba. De la portugezi au francezii pe sorbet. Radicala arabă se găseşte şi-n celelalte limbi semitice: ebr. saraf, etiop. saraba şi chald. staf. Tot de acolo vine turcul sarap – vin, pe care de asemenea l-au împrumutat serbii şi bulgarii. Despre termenul francez, vezi LITTRE, Dictionnaire de la langue française, Paris, 1873, in4, t. 4, p. 1983.

15 CURTIUS, 163.

16 PASCHAL AUCHER, Dictionnaire armenien, Venise, 1818, in8, t. 2, p. 87.

— Despre k = g în limba armeană, vezi PETERMANN, Grammatica linguae armeniacae, Berolini, 1837, in8, p. 25.

17 GAUGENGIGL, Ulfilas, Passau, 1849, in8, t. 2, p. III, Lex.

1 l8 SCHLEICHER, Compendium der vergleichenden Grammatik, Weimar, 1866, in8, p. 418, §220, pune sufixul ra ca primitiv şi pe la ea derivat. Dificultatea cu care popoarele sălbatice şi copiii, adică reprezintănţii actuali ai fazei umane celei mai vechi, pronunţă sonul r, ne face a respinge această teorie.

12

1 Lexicon valachicum, Budae, 1825, in8, p. 644.

2 Dictionnaire d'étymologie daco-romane, Frânefort, 1870, in8, p. 254.

3 Psaltirea sfântului proroc David, Unev, 1673, in4, ps. 16.

4 Synaxar, Iaşi, 1683, inf., febr. 4.

5 Carte românească de învăţătură, Iaşi, 1643, inf., foaia 95 retro.

6 Biblia adică Dumnezeiască Scriptură, Bucureşti, 1688, inf., p. 838.

7 Noul Testament, Belgrad, 1648, inf., Faptele Apostol., IX, 5.

8 SUIDAE Lexicon, ed. Kuster, Cantabrigiae, 1705,

inf., t. 3, p. 281.

9 PONTBRIANT, 130: „cioci, chauffe-pieds, chaufferette”.

10 HESYCH., verbo o-Kxoi.

— Cf. Lex. Bud., 121.

11 PICTET, Origines indo-européennes, II, 220 şi passim.

12 KLAPROTH, Asia Polyglotta, Paris, 1831, in4, p. 242.

13 OVID., Trist., lib. V el. 10.

14 SCHATZ, Antiquitates Graecae et Romanae, Norimbergae, 1763, inf., p. 300: „Parthorum vestis Dacorum vestimento plane similis est”.

15 Ibid., 310: „Daci equites Parthis fere similes crant”.

16 Ibid., 312: „Draco Parthorum Dacorumque proprie signum eral”.

17 PORT, Wurzel-Wörterbuch, II, 364.

— PICTET, II, 207: „gas, gans, caedere, laedere, ferire”.

18 LITTRE, Diction., ad. vocem.

19 BOCHART, De coloniis et sermone Phoenicum, Francof., 1674, in4, p. 615.

20 SCHAAF, Lexicon Syriacum concordanţiale, Lugduni, 1709, in4, p. 393.

15

1 Geographie de Ptolemee, edition photolithographique, Paris, 1867, in4 maj.

2 LAURIAN, Cetatea Troesmis, în Tezaur de monumente, t. 3, p. 197 – 202.

— Cf. OVID., Pont., IV 9.

— PROCOP, De aedif, IV 11.

— CONSTANT. PORPHYROG., De themat., II.

— Tabula Peuting. etc.

3 Cestiunea Diernei s-a dezbătut pe larg în Istoria critică, vol. I, p. 273 – 278.

4 UKKERT, Skythien, 617.

5 KATANCSICH, Orbis antiquus, 379 – 80.

6 Despre influinţa mortiferă a bălţilor mixte, vezi MICHEL LEVY, Traité d'hygiene publique et privee, Paris, 1869, in8, t. 1, p. 415.

— ORFILA et PARENT – DUCHATEL, Influence des emanations marecageuse, în Annales d'hygiene, Paris, 1834, in8, i-e serie, p. 251.

— FOISSAC, De l'influence des climats sur l'homme, Paris, 1867, in8, t. 1, p. 517.

— BECQUEREL, Trăite de geographie medicale, Paris, 1857, in8, t. 2, p. 150 etc.

— Despre influinţa salutară a munţilor, vezi LEVY, I, 314.

— BECQUEREL, 169.

— ROCHARD, Acelimatement, în Nouveau Dictionnaire de medecine (Jaccoud), Paris, 1864, in8, t. 1, p. 186.

— ISENSEE, Elementa Geographiae medicinalis, Berolini, 1833, in8, 107 etc.

16

1 XLIV 26.

2 De aedif., IV 2.

3 STRAB., VII, 3, §12.

— Cf. AHRENS, De dialectis aeolicis, Gottingae, 1839, in8, p. 35.

4 ZAMOSIUS, Analecta lapidum în Dacia, Patavii, 1593, în 16, p. 16 retro: „Sergi-dava a Davis et Sargetia arunc dicta”.

— Cf. VAILLANT, La Românie, Paris, 1844, in8, t. I, p. 79 – 90.

— GRIMM, Geschichte der deutschen Sprache, t. I, p. 190 etc.

5 CUNO, Forschungen im Gebiete der alten Völkerkunde, Berlin, 1871, in8, t. I, p. 243.

6 VARRO, De agricultura, lib. III, şi: „Nec minus oppidi quoque nomen Thebae indicant antiquiorem esse agrum, quod ab agri genere, non a conditore nomen ei est impositum. N-am lingua prisca et în Graecia Aeoleis Boeotii sine afflatu vocant colles Tebas: et în Sabinis, quo e

Graecia venerunt Pelasgi, etiam nunc ita dicunt. Cujus vestigium în agro Sabino via Salaria non longe a Reate milliarius clivus appellatur Tebae”.

7 MOMMSEN, Die unteritalischen Dialekte, Leipzig, 1850, in4, p. 300.

— PORT, Die Personennamen, Leipzig, 1859, in8, p. 458.

8 CORSSEN, Ueber Aussprache, Vokalismus und Betonung der lateinischen Sprache, Leipzig, 1868 – 70, in8, t. I, p. 162.

9 SCHLEICHER, Compendium der vergleichenden Grammattik, Weimar, 1866, in8, p. 79, observă despre Corssen: „Den Fehler, Alles erklăren zu wollen, hat Corssen freilich nicht uberall vermiden”.

10 KLAPROTH, Asia Polyglotta, Sprachatlas, Paris, 1831, inf., p. XXV ŞI XXX.

11 FORBIGER, Handbuch der alten Geographie, Leipzig, 1848, in8, t. 3, p. 1096, 1097, 1100.

12 HAHN, Lex., p. 129.

13 STRAB., passim.

14 BRUGSCH, Hieroglyphisch-demotisches Wörterbuch, Leipzig, 1868, in8, t. 4, p. 1534 – 35.

15 FICK, Phrygische Glossen, în KUHN, Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung, Berlin, 1872, in8, t. 7, p. 360 – 382.

17

1 Lex. valach., 131.

2 ION MAIORESCU, Vocabular istriano-român, în Columna lui Traian, 1873, p. 43: „codru, munte; la jeiuneni, munte păduros”.

3 HAHN, Alb. Stud., Lex., 47.

4 PORT, Etymolog. Forsch., II, 2, p. 426, sq.

5 Origines, I, 214.

6 Dicţionar românesc, Cluj, 1822, in8, t. I, p. 218.

7 PROPERT., I, 14, 5.

8 SENECA, Oedip., 542.

9 DU CANGE, Glossarium mediae graecitatis, Lugduni, 1688, inf., p. 674.

— Cf. SUIDAE Lexicon, ed. Kuster, Cantabrigiae, 1705, inf., t. 2, p. 337.

10 Curierul românesc, Bucur., 1846, in4, p. 721.

11 HAHN, Alban. Stud., Lex., p. 16.

12 Collection des historiens de l'Armenie, ed. Langlois, Paris, 1867, in8, t. 1, p. 31.

13 PETERMANN, Grammatica linguae armeniacae, Berolini, 1837, in8, p. 17.

14 BOPP Gramm. comparée, tr. Breal, I, 28, şi: „aucune lettre ne changeant aussi aisement de place que r".

15 Glosariu după însărcinarea dată de Societatea Academică, Bucur. 1871, in8, p. 90.

16 PLIN., Hist. Nat., lib. XII, p. 39: „Petunt igitur în Elymaeos arborem bratum, cupresso fusae similem, exalbidis ramis, jucundi odoris accensam, et cum miraculo Historiis Claudii Caesaris praedicatam. Folia ejus inspergere potionibus Porthos tradit. Odorem esse proximum cedro, fumumque ejus contra ligna alia remedia. Nascitur ultra Pășitigrin în finibus oppidi Sittacae în monte Zagro".

17 PICTET, I, 199 – 200.

18 CURTIUS, Griech. Etymol., 234.

19 CURTIUS, Studien zur griechischen und lateinischen Grammatik, Leipzig, 1868 – 9, in8, t. 1, part. 2, p. 295.

20 SCHLEICHER, Compendium, §224.

21 STAT., Silvae, V 1, v. 151.

22 Descriptio Moldaviae, ed. Papiu, Bucur., 1872, in8, p. 151: „Neque eram obstat quidquam, quo minus credamus Romanorum în Dacia colonias, vei servis Dacis usos fuisse, vel etiam, şi quis uxorem perdiderat, mulierculas exilla gente în matrimonium duxisse, unde facile indigenarum aliqua vox în illorum sermonem irrepere potuit. Tales sunt: stezar, quercus etc."

23 A prorocului David psaltire, Unev, 1673, in4, foaia 44, nota a ps. 28.

24 PORT, Etymol. Forsch., III, 448 – 455, nr. 1151.

25 HORAT., Ep., 1, 16, v. 9.
26 Lex. Bud., 65.
27 Ap. EUGENE MARIE, Bouleau, în Encyclopédie moderne, t. 6, Paris, 1857, in8, p. 609 – 614.
28 LITTRE et ROBIN, Dic. de medecine, v. bouleau.
29 CIHAC, Dict. d'étymologie daco-romane, 50: „cearcăn – cerele, compas, aire, couronne, halo autour du soleil, de la lune; L. circinus, it. cercine, esp. cercen".
30 Lex. Budan., 388.
— CIHAC, 162.
— PONTBRIANT etc.
31 Origines, I, 213.
— Cf. PORT, Etymol. Forsch., III, 504, nr. 1220.
32 STRABO, Geogr., III, 3, §7.
33 Hist. Nat., IV, 25.
34 Silv., III, 3, vers. 169 – Cf. id., Theb., 1, v. 20.
35 FLOR., IV, 12.
18
1 ALECSANDRI, Poezii populare ale românilor, Bucur., 1867, in8, p. 92.
2 Ibid., passim.
3 M. POMPILIU, Balade populare, Iaşi, 1870, in8, p. 41.
4 CARANFIL, Cântece populare, Huşi, 1872, in8, p. 15.
5 ALECSANDRI, Ballades et chants populaires de la Roumanie, Paris, 1855, in8, p. 182, note 19.
6 PICOT, Documents pour servir à l'étude des dialectes roumains, Paris, 1873, in8, p. 45.
7 CIPARIU, Elemente de poetică, Blaj, 1860, in8, p. 194 – 196.
— Cf. URECHEA, Patria, Bucureşti, 1867, in8, p. 21.
— Poezia în faţa politicei, Bucur., 1867, in8, p. 18.
8 CASELLI, Chants populaires de l'Italie, Paris, 1865, in8, p. VIII.
— Cf. TIT. LIV, IV 53.
9 SANDERS, Das Volksleben der Neugriechen, Mannheim, 1844, in8, p. 154, 160, 164, 172, 174, 176 etc.

10 SACHAROV, Skazaniia Russkago naroda, Petersburg, 1841, in8, t. 1, part. 3, p. 92.

11 Ibid., 210.

12 Ibid., 273.

13 OCHOA, Tesoro de Ios romanceros y cancioneros, Paris, 1838, in8, p. 329.

14 FAURIEL, Chants populaires de la Grèce moderne, Paris, 1824, in8, p. 415.

15 OVID., Trist., lilor. III, el. 3.

16 LAXMANN, ap. ENGEL, Geschichte der Moldau und Walachey, Halle, 1804, in4, t. I, p. 70.

17 STRAB., Geogr., lilor. IV cap. 5, § 2.

18 De bello Gall., V, 21.

19 ROLT BRASH, On the Ogham monuments of the Gaedhal, în International congress of prehistoric archaeology, London, 1869, in8, p. 291 – 318.

— Cf. PORT, II, part. I, p. 220.

20 WACLAW Z OLESKA, Piesnipolskie i ruskie ludu galicyjskiego, Lwów, 1835, in8, p. 339.

„Tam na hori stojit jawir, jawir zelenen ki, Zahybaje na czuzyni kozak moloden ki: Zahybaju, zahybaju, pryjde czas wmeraty, Proszu tebe, moja myla, daj matyn ci znaty etc."

21 Glosariu, v. brad.

22 KARAGICI, Srpski necznik, Becz, 1852, in8, p. 253.

23 Românii din Macedonia, în „Convorbiri literare", t. 2, p. 386.

24 HAŞDEU, Istoria critică, vol. I, p. 266 sq.

25 HAHN, Albanesische Studien, Jena, 1854, in8, part. 2, p. 129; Cf. ibid., p. 131.